A

MAGYARORSZÁGI KÁRPÁTEGYESÜLET ÉVKÖNYVE.

IX. évfolyam 1882.

JAHRBUCH

DES

UNGARISCHEN

KARPATHEN-VEREINES.

IX. JAHRGANG 1882.

KÉSMÁRK.

Az egyesület kiadványa. — Selbstverlag des Vereines.

300880

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Nyomatott az iglói könyvnyomdában Schmidt József. 1882.

Szerkesztő-bizottság:

Elnök: Róth Márton tanár (Igló), hová az Évkönyvre vonatkozó levelezések címzendők.

Dr. Emericzy Géza, Geyer G. Gyula, Kövi Imre, Majláth Béla, Dr. Roth Samu, Scherfel Aurél és Weber Samu.

Redaktions-Komité:

Obmann: Prof. Martin Róth (Igló, Oberungarn), wohin die das Jahrbuch betreffenden Korrespondenzen zu adressiren sind.

Dr. Viktor Emericzy, Julius Geyer, Emerich Kövi, Béla Majláth, dr. Samuel Roth, Aurel Scherfel und Samuel Weber.

Az egyesületi tisztviselők, választmányi tagok és helyi ügyvivők névsora.

Namensverzeichniss der Vereinsfunktionäre, Ausschussmitglieder und Lokal-Vertreter.

Elnök (Präsident): Csáky Albin gróf.
Első alelnök (I. Vizepräses): Döller Antal.
Második alelnök (II. Vizepräses): Weber Samu.
Titkár (Sekretär): Zvarinyi Sándor
Pénztárnok (Kassier): Kottlár Sámuel.
Irodavezető (Kanzleileiter): Kail Libór ideiglenesen (provisorisch).
Múzeumi őr (Kustos): Wünschendorfer Károly.
Szerkesztőség (Redaktion): lásd feljebb (siehe oben).
Választmányi tagok (Ausschussmitglieder): Adriányi Róbert, Bartsch Lajos, Bárczay József, Bethlenfalvy Antal, Bexheft Mór, Bittner József, Blásy Ede, Blaskovitsch István, dr. Bókai János, dr. Chyzer Kornél, Cornides Dániel Collinászy Flóris, Cserépy Nándor, Déchy Mór, Dénes Ferencz, dr. Dénes Rezső, Engel Adolf, dr. Emericzy Géza, Faschko Moys Sándor, dr. Flittner Frigyes, Gajzágó Salamon, Gesell Sándor, Glatz János, Görgey Gusztáv, Graefl József, dr. Greisiger Mihály, dr. Grossmann Ignácz, Havlovék József, Herfurth József, dr. Hidegh Kálmán, Hoepfner Gusztáv, Horváth János, Hradszky József, dr. Hunfalvy János, Husz Ármin, Husz Dávid, Irányi Dániel, dr. Jármay László, Jelenffy Kornél, dr. Kanitz Ágoston, Kegel Ede, Kéler Pál, dr. Kezsmárszky Tivadar, dr. Klein Ármin, dr. Klein Gyula, Kolbenheyer Károly, dr. Koch Antal, dr. Konek Sándor, Koromzay György, Kövi Imre, ifj. Krivácsy János, Kummer Károly, Kuttka Kálmán, Lónyay János, Lónyay Ödön, Lonszky Adolf, Lorencz Viktor, dr. Lorx Sándor, dr. Lumniczer Sándor, Majláth Béla, Máriássy Ferencz, dr. Markó László, br. Mednyánszky Ede, Meskó Samu (†), Molnár Aladár (†), Molnár Károly, Münnich Sándor, Oltványi Pál, Payer Húgó, Payer Jenő, Péchy Zsigmond, Pekár Sándor, dr. Pelech János, Pietz Evald, Posewitz Gyula, Prichradny Guidó, Raisz Miksa, Rády István, Róth Márton, dr. Roth Samu, Rowland Vilmos, Rónay Antal, Scherfel Aurél, Schlosser Albert, Schönwiesznер János, Siegmeth Károly, Stern Károly, Szentiványi József, Szilassy Aladár, dr. Szontagh Ábrahám, dr. Szontagh Miklós, Tátray Kárpát, dr. Téry Ödön, Topscher György, Trompler János, gróf Török József, Tuczentaller Lajos, Ujlaki Jenő, Vitális Péter, Veszter Imre, Weber Rezső, Wünschendorfer Károly, Zakó György és Zuszkin Ferencz.

Helyi ügyvivők. — Lokal-Vertreter.

Arad: Ifj. Krivány János, Aradmegye árvaszéki levéltárnoka.
Beszterczebánya (Neusohl): Flittner Károly, kereskedő.
Béla: Weber Samu, ev. lelkész.
Bécs (Wien): Heksch Sándor F. iró, III. Ungargasse 29/I. Stock.
Csobád: Farkas István.
Dobsina (Dobschau): Dr. Pelech János.
Göllniczbánya (Göllnitz): Kirn József, adótiszt.
Igló: Dr. Lorx Sándor, orvos
Kassa (Kaschau): Haymann Ferencz, könyvkereskedő.
Késmárk: Handl Gyula, kereskedő.
Losoncz: Schmidt Soma, kereskedő.
Lőcse (Leutschau): Dénes Ferencz, reáliskolai tanár.
L.-Szt.-Miklós: Povolny Bertalan, m. jegyző.
Lubló (Lublau): Glatz János, takarékpénztári igazgató.
N.-Szombat (Tyrnau): Pollák Kálmán, haszonbérlő.
Poprád: Husz Dávid.
Pozsony (Pressburg): Wigand Károly.
Temesvár: Horváth János, takarékpénztári titkár.

TARTALOM. — INHALT.

I. Értekezések. — Abhandlungen.

I. **Chyzer Kornél**:	Zemplénmegye halai	1
—	Die Fische Zemplin's	12
II. **Weber Samu**:	Előkelő látogatók a Tátrán	26
—	Vornehme Besuche in der Tátra . . .	32
III. **Siegmeth Károly**:	Máramarosi útivázlatok II. Fordította **Hetényi Kálmán**	39
—	Reiseskizzen aus der Máramaros II. .	65
IV. **Kolbenheyer Károly**:	A Magas-Tátra tó- és forrásvizeinek hőmérsékéről. II. Fordította **Geyer G. Gyula**	117
—	Ueber Quellen- und Seen-Temperaturen in der Hohen Tátra	127
V. **Dietz Sándor**:	Botanikai kirándulás a Vihorlat-hegycsoportba	136
—	Ein botanischer Ausflug auf den Vihorlat. Uebersetzt v. **P. K.**	161
VI. **Podhradszky A.**:	A siket- és nyírfajd	213
—	Das Auerhuhn und Birkhuhn. Uebersetzt von **Johann Philipp**	221
VII. **Téglás Gábor**:	Toroczkó és vidéke	231
—	Toroczkó und dessen Umgebung. Uebersetzt von **J. E. P.**	238
VIII. Dr. **Márki Sándor**:	A borsodi Bükkhegységben	247
—	Im Borsoder Bükkgebirge. Uebersetzt von **N. U.**	274
IX. Dr. **Roth Samu**:	A Magas-Tátra és környéke barlangjainak leírása	309
—	Die Höhlen der Hohen Tátra und Umgebung	333

II. Egyesületi ügyek. — Vereinsangelegenheiten.

I. Az 1881-ki rendes közgyűlés jegyzőkönyve 95
Protokoll der ordentlichen Generalversammlung vom Jahre 1881 100
II. Az osztályok jelentései 105
Sektionsberichte 107
III. Adakozások a Kárpáti-múzeum felépítésére 109
Spenden zum Aufbau des Karpathen-Museums 109
IV. Az 1882-ki rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve 357
Protokoll der ausserordentlichen Generalversammlung vom Jahre 1882 359
V. Az 1882-ki rendes közgyűlés jegyzőkönyve 361
Protokoll der ordentlichen Generalversammlung vom Jahre 1882 364
VI. Elnöki jelentés 367
Präsidial-Bericht 371
VII. A múzeumi bizottság jelentése 375
Bericht des Museums-Komité's 378

III. Apró közlemények. — Kleine Mittheilungen.

1. A törpefenyű-táj legalsó határa a Tátra déli oldalán . . . 188
Die unterste Grenze des Krummholzes am Südabhange der Tátra 193
2. Dentaria glandulosa Új-Tátrafüreden 188
Dentaria glandulosa bei Neu-Schmecks 194
3. Turmalin-szikla a Felkai-völgyben 189
Turmalinfels im Felker Thal 194
4. Elsőrendű tourista 189
Bedeutende touristischen Leistungen 195
5. Menedékházak 191
Schutzhütten 197
6. Keleti-Kárpátok osztálya 192
Sektion Ost-Karpahen 198
7. Iglói osztály 192
Sektion Igló 198
8. Az egyesületi pénztár forgalomkimutatása 199
Verkehrs- und Vermögens-Ausweis des Vereines 199
9. Néhány új adat a kárpáti morgáról 201
Neue Daten über das Karpathen-Murmelthier 203
10. A Tengerszem-csúcs egy megmászása 206
Eine Besteigung der Meeraugspitze 209
11. Meghívó a Német- és Osztrák-Alpegyesülettől 212
Einladung vom Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereine 212

A czikkek tartalma és alakjáért az illető szerzők felelősök.
Az utánnyomat joga fentartatik.

Für Inhalt und Form sind die betreffenden Autoren verantwortlich.
Mit Vorbehalt des unbefugten Nachdruckes.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

I.

Adatok Zemplénmegye természetrajzi ismeretéhez.

Chyzer Kornél, megyei főorvostól.

I.

Zemplénmegye halai.

Évek óta a megye faunájának összegyűjtésével foglalkozva, koronként közzé fogom tenni azon részleteket, melyeket megközelítőleg teljesen kimeritém, hogy közleményeim által másokat is buzdítsak úgy adataim kiegészítésére, mint más vidékek hasonló átfürkészésére.

Adataim helyességére különös súlyt fektettem; s miután a kellő idő, irodalom és összehasonlító anyag hiánya mellett vidéki természetbuvár, ki a természet több ágára terjeszti ki figyelmét, alig képes valamennyibe annyira hatolni, hogy meghatározásai biztosak legyenek, halaim pontos meghatározása végett Dr. Károli János, tanár s muzeumi segédőr barátomhoz, hazánk legjelesebb ichthyologusához fordúltam, ki azt legnagyobb készséggel teljesité, s kinek azt itt nyilvánosan megköszönni legkedvesebb kötelességemnek tartom. Halgyűjteményemet a nemzeti muzeum állattani osztályának adtam át, hol az jelen soraim bizonyítékául legjobban megőrízve fog maradni.

Zemplénmegye területén mai napig harminczkilencz halfajt sikerült gyűjtenem, huszonöt nemből.

S ha hazánk édesvizei halfajainak számát mintegy hatvanra teszszük, melyek 30 nemet képviselnek, úgy Zemplénmegyében az ország összes halfajainak két harmadrészét, s nehánynak kivételével majdnem valamennyi nemét találhatni.

Halfaunánk eme gazdagságát vizeink sokaságának és sokféleségének köszönhetjük. Ugyanis találni nálunk mindenféle vizet a Beszkid hegység rohanó hideg sziklás patakjától, mely pisztrángokban bővelkedik — le egészen a lassú folyásu

iszapos Tiszáig, s az öldöklő malária léget lehellő posványos tavakig, melyekben végre csak a szívós életű kárász képes még a rothasztó elemnek ellentállani.

Folyóink, melyek majdnem az ország egy negyed részéből jönnek mi hozzánk, névszerint a következők:

1. Laborcz, 2. Ondava, 3. Tapoly, 4. Latorcza, melyek együtt véve alkotják 5. a Bodrogot, 6. Tisza, 7. Sajó, 8. Hernád.

Az említett folyókba ömlő kissebb-nagyobb patakoknak, s a Tisza, Bodrog és Latorcza alkotta sziget, — a Bodrogköz — néha folyó, néha álló ereinek mint például a Karcsa és Ticze, és számtalan tavának felsorolását itt feleslegesnek tartom, mert már az említettekből is láthatja az olvasó, hogy Zemplénmegye a vizekben leggazdagabbak közzé tartozik. Vízés halbősége czímerében is ki van fejezve, melybe ezeken kívül még szántóföldjeinek és szőlőhegyeinek terményeit, a kalászt és szőlőfürtöt is felvevé, hogy minden tekintetben való gazdagságát teljesen kimutassa a világnak.

Sajnos azonban, hogy a kalászgazdagság és halbőség mínálunk egymással ellenséges lábon állanak — s a szántóföldek megmentése okáért utóbbi időkben eszközölt vízszabályozások a halakban roppant károkat okoztak; de még sajnosabb, hogy vajmi keveset gondolnak azzal, hogy az ez uton megfogyott halak mesterséges tenyésztés útján némileg pótoltassanak.

Eddig gyűjtött halfajaink rendszerbe összeállítva a következők:

I. Alosztály. Teleostei. Csontos halak.

I. Rend. Acanthopterygii. Tüskésszárnyuak.

1. *Család. Percidae. Sügérfélék.*

1-ső nem. Perca. Arted. **Sügér.**

1-ső faj. Perca fluviatilis. Lin. *Folyami sügér.*

A s.-a.-ujhelyi halpiaczon, a Tiszában, Bodrogban, Karcsában, sőt még az ujhelyi Ronyva patakban is gyakori, a nép által is sügér vagy singér név alatt mindíg felismert faj. Felső folyóinkba a Tapolyba Laborczba nem igen megy fel.

2-ik nem. Acerina Cuv. **Serincz.**

2-ik faj. Acerina cernua L. *Közönséges Serincz.*

Az ujhelyi halpiaczon gyakori, de ritkább mint a sügér. Élemtódja hasonló lehet a sügéréhez, mert felső vizeinkbe kicsinysége daczára ez sem megy. A Bodrog halászai görgö-

csének hívják. A Karcsából merge név alatt kaptam. A Bodrogban néha igen nagy mennyiségben jelenik meg egyszerre.

3-ik faj. Acerina Schraetzer Lin. *Schraetzer sérincz.*

A Tiszában és Bodrogban lezsér néven fogják; ritkább az előbbi fajnál. Halpiaczunkra csak ritkán kerül, s ezért nevét a nép alig ismeri.

3-iK nem. Lucioperca Cur. **Süllő.**

4 ik faj. Lucioperca Sandra Cuv. *Fogas süllő.*

A süllő halpiaczunk egyik közönségesebb, legizletesebb s a kecsegével együtt legdrágább halfaja. Bodrogban, Tiszában egyaránt előfordúl. A közönség legnagyobbrésze még most sem hiszi, hogy a mi süllőnk és a balatoni fogas egy és ugyanazon halfaj.

5-ik faj. Lucioperca volgensis. Pallas. *Volgai süllő.*

A süllőnek ezen nálunk igen ritka faját, miután egy évnél tovább folytonosan kerestem a lakásom előtt levő halpiaczon, egyetlen egyszer kaptam meg Sáros-Patakon, hol szemeim előtt fogta ki a halász a jég alúl. Első pillánatra feltűnt, hogy nem a közönséges volt; de a halász is, megkülönböztette, köszvényes süllőnek nevezte, s igen ritkának mondta. Azóta többfelé kérdezősködtem a halászoknál a köszvényes süllő után, de sehol a nevét sem ismerik.

4-ik nem. Aspro Cuv. **Érdesz.**

6-ik faj. Aspro Zingel Lin. *Kolcz érdesz.*

Halászaink s népünk orsóhalnak hívja. Előjön a Bodrogban és Tiszában, de ritkán. Halpiaczunkon egy év alatt alig kétszer háromszor láthatni. Másik faját, a közönségest, soha sem kaphattam.

II. Család. Triglidae. Pánczélosok.

5-ik nem. Cottus. Art. **Kolty**

7-ik faj. Cottus poecilopus. Heck. *Tüskeszárnyu kolty.*

E faj megyénkben csak az éjszaki részen levő magasabb hegyek sebes patakjaiban található. Példányaim Szinnáról valók, hol a tót nép hlavacs azaz fejes név alatt ismeri. Ottani halászom, ki a többi halfajokat igen jól tudja megkülönböztetni, váltig állítja, hogy nálok kétféle kolty van, de daczára annak, hogy több ízben kaptam tőle koltyokat, mindíg csak ezen fajuak voltak. A. C. gobiot nem találtuk. Zbojban is vannak koltyok, sőt, mint hallom, a Zamutói-hegyekben is, de onnan kapnom nem sikerült.

II. Rend. Anacanthini. Lágyszárnyuak.

III. Család. Gadidae. Menyhalfélék.

6-ik nem. Lota. Cuv. **Menyhal.**

8-ik faj. Lota vulgaris Cuv. Közönséges Menyhal.

Nagyobb folyóink eme ritkább halfaja talán leginkább van elterjedve az egész megyében, mert ez felső folyóink mélyebb örvényes helyein, hol fagyökerek közt elbujhat, csak oly szívesen és állandóan tanyázik, mint a Bodrogban vagy Tiszában.

Nagyobb mennyiségben sehol sem fordúl elő. A Tapolynak aligha nem ez a legízletesebb hala.

Tótul mindenfelé egyformán m e n t u z-nak hívják.

III. Rend. Physostomi. Nyilthólyaguak.

IV. Család. Siluridae. Harcsafélék.

7-ik nem. Silurus. Art. **Harcsa.**

9-ik faj. Silurus glanis Lin. *Közönséges harcsa.*

Tiszánk és Bodrogunk ez óriásának legnagyobb — több mázsányi — példányai leginkább a folyók virágzásakor, azaz a kérész kirepülési korszakában láthatók, midőn a folyam felszínén úszva s egy helyben maradva csak úgy nyeli a tátongó szájába ömlő kérészgomolyt. Kissebb példányai elég gyakoriak.

V. Család. Salmonidae. Szemlingfélék.

8-ik nem. Salmo Art. **Pisztráng.**

10-ik faj. Salmo fario L. Közönséges pisztráng.

A pisztráng csak éjszaki magasabb hegyeink hidegvízű patakjaiban lakik. Eddig csak Szinnáról, Zbojról, a Djil-hegység patakjaiból Zamutóról és Tapoly-Hermányról mint biztos lelhelyeiről van tudomásom. Nehány évvel ezelőtt Kis-Kemenczén Homonna felett néhai gróf Andrásy Károlynénak igen szép mesterséges pisztráng-tenyésztése volt, de utódai felhagytak vele. Tótul és oroszul p s z t r u h-nak nevezik.

9-ik nem. Thymallus. Timalkó.

11-ik faj. Thymallus vulgaris Nils. Zászlós Timalkó.

Megyénkben csak az Ungba folyó zboji-patakból kaptam, hol a ruthen nép p i r-nek hívja és a pisztrángtól jól megkülönbözteti. Fentebbemlített szinnai halászom nem ismeri, mert a Czirókában, és a többi Laborczba ömlő patakokban nincsen.

VI. Család. Esocidae. Csukafélék.

10-ik nem. Esox. Lin. **Csuka.**

12-ik faj. Esox lucius Lin. *Közönséges csuka.*

A karász után ez a leggyakoribb halfajunk.

11-ik nem. Umbra. Kram. **Poczhal (Ribahal).**

13-ik faj. Umbra Krameri. Fitz. *Kramer poczhala.*

Halfaunánk ezen érdekes példányát, én vezettem be legelőször a magyar irodalomba ribahal név alatt,*) mert Heckel és Kner könyvében**) azt találtam róla, hogy Dunántúl ez a magyar neve, s ezt a nevet viseli mai napig. Miután azonban e halacskát rendkívül nagy mennyiségben találtam a Bodrogköz tavaiban, hol a csíkok társaságában él, s itt a nép pocz-halnak hívja, s csak ezen néven ismeri, ezennel felcserélem tót hangzású nevét s óhajtom, hogy magyarúl ezentúl tudományosan is poczhalnak nevezzük. A nép nem eszi.

VII. Család. Cyprinidae. Pontyfélék.

12-ik nem. Cyprinus. Art. **Ponty.**

14-ik faj. Cyprinus Carpio. L. *Potyka ponty.*

E faj korántsem oly gyakori már, a minőnek hiszik, s kis példányokban halpiaczunkon a legritkábban kapható. Gyakran több hét múlik el, a nélkül hogy potykát a piaczra hoznának. Még leginkább télen a jég alatt fogják, de itt többnyire nagyok kerülnek egyenként a lékeken leeresztett szákokba.

Fényes aranyos pikkelyű példányait a bodrogi halászok bitanghalnak nevezik, megkülönböztetésül a sötét, nem fénylőktől, melyeknek tanyahal nevet adnak, azon hitben, hogy ez folyton egy helyütt fák gyökerei alatti tanyán él, mig a másik folytonos vándorlás közben csíszolja oly fényesre pikkelyeit.

13-ik nem. Carassius. Nils. **Kárász.**

15-ik faj. Carassius vulgaris. Nils. *Közönséges kárász.*

Ez a mi legközönségesebb halunk; ez még oly tavakban is elél, hol már minden egyéb hal, még a csuka is kiveszett. Halpiaczunkra óriási mennyiségben hozzák, s itt elég alkalmam

*) Magyarország édes vizi halainak rendszeres átnézete írta Heckel J. 1847. fordította s a tudomány ujabbkori haladásával bővítette Chyzer Kornél 1863. A m. orvosok és természet-vizsgálók Sopronban 1847-ben tartott VIII. nagygyűlésének munkálatai 1 és 17. lap.

**) J. Heckel und Rudolf Kner. Die Süsswasser-Fische der Oest. Monarchie. Leipzig 1858. 295. lap.

volt látni, hogy a külső alak alapján való régibb szétválasztása e fajnak több fajra mily nehéz, mert e jelek semmi álhatatossággal nem bírnak.

14-ik nem. Barbus Cuv. **Márna.**

16-ik faj. Barbus vulgaris Flem. *Folyami márna.*

A márnák közül nálunk tulajdonképen csak ez a magyar nép és a halpiacz márnája, — s ez is ritkán fordúl elő.

17. faj. Barbus Petényü. Heckel. *Petényiféle márna.*

„Ezen kitűnő márnafaj legelső fiatalkori példányait a szép hazájának halbúvárlata körül rendkívül nagy érdemű Petényi Salamon barátom fáradtságának köszönhetem s kérem is őt ennélfogva fogadja ezen fajnak róla való elnevezését valódi nagyrabecsülésem jeléül". Heckel [1]).

A márnának ezen másik magyar faját nálunk az alvidéki nagyobb folyókból soha sem kaptam; de annál gyakoribb megyénk felső részének friss vízű folyóiban s patakjaiban, hol a tót lakosság mrenának hívja. Ez, úgy látszik, soha sem nő nagyra.

15-ik nem. Gobio. Cuv. **Görgőcse.**

18-ik faj. Gobio fluviatilis Flem. *Folyami görgőcse.*

Ez is mint az előbbi faj, megyénk felső vidéke folyóinak és patakjainak lakója. Homonnán a Laborczból kolbik néven kaptam. Szinnai halászom koba név alatt küldte be. Sztropkóról az Ondavából is vannak példányaim. Daczára annak, hogy több helyről és számos példányt küldtem be Károli barátomnak, egetnéző társfaját (Gobio uranoscopus Ag.) nem találta köztük.

A magyar tudományos irodalomba ez van ugyan görgőcse név alatt bevezetve, de mint fentebb láttuk, a Bodrog vidékén az Acerina cernuát hívják így.

16. nem. Leuciscus Auct. **Száp** [2]).

19-ik faj. Leuciscus rutilus L.

Pirosszárnyu keszeg néven igen gyakori faj folyóinkban tavainkban s halpiaczunkon.

---

[1]) Magyarország halainak átnézete i. h. 10-ik lapon. Ezt azért idéztem, mert Petényit, hallfaunánk úttörőjét, nem eléggé méltányolták biographjai mint e téren is fáradhatatlan kutatót.

[2]) A Leuciscus és Abramis fajoknál le kell mondanunk arról, hogy a magyar terminologiát tisztába hozhassuk, mert a hány a halásztanya, annyiféle nevet adnak ezen általában keszegnek nevezett halaknak, mely neveket a piaczon aztán még jobban összezavarják. Én itt szándékosan elhagytam a zavart még fokozó magyar tudományos elnevezések használatát, be akarván várni Károli barátom nagy munkájának, a magyarországi halakról való megjelenését.

20-ik faj. Leuciscus cephalus L.

Az ujhelyi halpiaczon egyszer a Latorczából dobbár néven kaptam. Felvidékünkön a Laborczban és Tapoly-Ondovában egyik leggyakoribb halunk, s ott tótul jalyecz-nek hívják, mely név a tót lakosság közt állandónak látszik.

Ezen fajból több oly példányt küldtem fel a nemzeti múzeumnak, melyek sok tekintetben eltérést mutatnak, s melyeket Károli barátom külön fog tanulmányozni.

21-ik faj. Leuciscus vulgaris Flem.

Ezt a Bodrogból jász név alatt kaptam az ujhelyi halpiaczon, hol nem igen gyakori.

22-ik faj. Leuciscus idus L. (*Idus melanotus*).

A Latorczából Zétényből csobak név alatt kaptam. A halpiaczon dévér keszegnek is mondják.

23-ik faj. Leuciscus erytrophtalmus Lin.

Ez is halpiaczunk egyik közönséges úgynevezett keszege.

24-ik faj. Leuciscus phoxinus L. (*Phoxinus laevis* Ag.)

Ez felvidéki patakjaink jellemző s legközönségesebb kis hala. Tótul ott olyhova ribának nevezik, mert a patakok partjain tenyésző égerfa-olyha-gyökerei alatt tanyázik. Zbojban a ruthén nép zsderká-nak hívja.

17-ik nem. Tinca. Cuv. **Czompó.**

25-ik faj. Tinca vulgaris Cuv. *Közönséges czompó.*

A kárász és csuka után legközönségesebb halunk, melynek életereje szintén nagy. A piaczról haldokló állapotban behozva még holnapokig is elélt éhen aquariumomban. Nálunk czigányhalnak, vargahalnak, de tat-nak is nevezik.

18-ik nem. Chondrostoma. Agass. **Porczszáj.**

26-ik faj. Chondrostoma nasus L. *Paducz porczszáj.*

Ezt az ujhelyi halpiaczon soha sem láttam; annál gyakoribb Nagymihályban és Homonnán a Laborczban, hol mint egész felső Magyarországon a tót ajkuak igen jellemzően poduszta vagy poduszta-nak azaz alulszájunak hívják, mert szája porczogós ormánya alján van.

19-ik nem. Rhodeus Agass. **Díszponty.**

27-ik faj. Rhodeus amarus Ag. *Keserű díszponty.*

Hogy felvidéki patakjaink csendesvízű mellékágai eme legcsinosabb, s közönséges halfajának van-e más népies ma-

gyar vagy tót neve, mint a fenti általam neki adott s általánosan elfogadott irodalmi; azt nem tudhattam meg, mert többször említett szinnai halászom, csak karasz-nak nevezte testének körkörös alakjánál fogva. Heckel és Kner*) szerint Galiczíában plocziczká-nak hívják, míg nekem Homonnán az Alburnus lucidust hozták plodzicza név alatt.

20-ik nem. Abramis Cuv. **Durda.**

28-ik faj. Abramis brama Lin.

Az ujhelyi halpiaczon a piros szányu keszeggel vegyesen igen gyakori fekete szárnyu keszeg név alatt.

29-ik faj. Abramis ballerus Lin.

Kirívó, mással fel nem cserélhető ezüstfényű alak, melyet nálunk állandóan s mindenki lána-keszegnek nevez. Társas állat lehet, mert egyes példányai ritkán kerülnek piaczunkra, többnyire egyszerre igen nagy mennyiségben hozzák kivált a felső Bodrogból.

30-ik faj. Abramis Sapa Pall.

Ezt az ujhelyi halpiaczon a Bodrogból bogoly név alatt kaptam.

31-ik faj. Abramis blicca Bl.

A Bodrogból és Karcsából kerek keszeg néven kaptam.

32-ik faj. Abramis bipunctatus Bl.

Bírom felvidéki folyóinkból Sztropkóról és Szinnáról, s a Bodrogközről egy kis tóból Őrös mellett. Tót halászom blanká-nak nevezte.

21-ik nem. Aspius Agass **Ön.**

33-ik faj. Aspius rapax Lesk. *Ragadozó ön.*

E fajnak két határozott magyar neve van, mely vidékenként más más. Nálunk a Bodrog mentén bójingnak hívják s így hívják a Szamos és Maros körül is Petényi szerint, — míg megyénk legalsó részén Kesznyétenben ön-nek nevezik, s nekem onnan úgy mutatták be, mint oda való specialitást, mely másutt nem igen van. S önnek nevezik a Balaton vidékén is. A Bodrogban s alvidéki mellék-patakjaiban gyakori.

*) i. h. 103-ik lap. Horváth Géza barátom ki e halacskát mint a Bodva folyó lakóját említi. (Neue Beiträge zur Kenntniss d. Wirbelth. Ungarns. Verh. d. zool.-bot. Gesellschaft in Wien. 1867. XVII. k. 560. lap.) csak tudományos nevén szól róla, s nem mondja van-e népies neve.

22-ik nem. Alburnus Heck. **Fehérke.**

34-ik faj. Alburnus lucidus H. Kn. *Fényes fehérke.*

A Bodrogban ritkább, annál gyakoribb a Laborczban, Tapolyban és Ondavában. Homonnán p l o d z i c z á n a k hívják.

23-ik nem. Pelecus Agas. **Gárda.**

35-ik faj. Pelecus cultratus L. *Vágó gárda.*

Bodrogban, Tiszában gyakori; Ujhelyben k a s z a h a l n a k Tokajban g á r d a h a l n a k hívják.

VIII. Család. Acanthopsides. Csikfélék.

24-ik nem. Cobitis. Art. **Tergély.**

36-ik faj. Cobitis fossilis L. *Csík tergély.*

A bodrogközi tavakban rengeteg mennyiségben tenyészik. Nyárban nem fogják, de télben piaczunkon ez a leggyakoribb hal. Aranysárga színjátékban mint úgynevezett királycsík igen ritka.

37-ik faj. Cobitis bartatula. Lin. *Bajuszos tergély.*

Kissebb patakjainkban megyeszerte közönséges. A felvidéken tótul s l y i z s-nek hívják.

38-ik faj. Cobitis taenia. Lin. *Kövi tergély.*

Felvidéki folyóink és patakjaink kövei alatt ez is közönséges. Homonnán k u s z a k azaz harapónak hívják.

II. Alosztály. Ganoidei. Zománczosak.

IX. Család. Acipenseridae. Tokfélék.

25-ik nem. Acipenser. Art. **Tok.**

39-ik faj. Acipenser ruthenus L. *Kecsege tok.*

E nemből mai napig csak is ezen fajt, a kecsegét sikerült megkerítenem, mely nálunk különösen Tokajban gyakori. De felmegy a Bodrogba is egészen Imregig.

A tokaji halászok, mint onnan tudósítanak, háromféle kecsegét különböztetnek meg. ú. m.:

1. A közönséges hegyes orrú kecsegét.

2. a gombos orrú kecsegét, mely az ormányán látható néha nagyra növő gombszerű gumó által különbözik az előbbitől, s a

3. gyöngyvirág kecsegét, mely állítólag fehérebb testű, lapos és tompább ormányú mint a többi. Ez késő őszszel tölgyfalevél hullásakor jő fel a Tiszán nagyobb mennyiségben

de elvétve az év folyamán át is fogják. Ez utóbbi aligha nem lesz az Acipenser Gmelini. Fitzinger, mely különben is mint a Tisza lakosa ismeretes, s melyet Jeitteles is kapott egyszer Kassán a piaczon[1]) a Tiszából, hová pedig leginkább Tokaj szolgáltatja a halakat.

Fenti adataimhoz semmi kétség nem férhet, mert a gyüjtött állatok ott vannak Budapesten a nemzeti muzeumban.

Elősorolásuk alkalmával szándékosan kerültem azok említését, melyek fentieken kívül a zempléni vizekben biztosan előjönnek és előjöhetnek, de a melyeket megszereznem mai napig még nem sikerült. Ide számítandók:

1. Aspro vulgaris C. V. közönséges érdesz, melyet a nemzeti muzeum is bír a Tiszából, s melyet Jeitteles (i. h. 291. lap) de csak egyetlen egyszer a Hernádból kapott. Nálunk társfaját az A. Zingel-t, mely kevésben különbözik tőle s így valószínűleg mind a kettőt a nép orsó-halnak hívja.

2. Az Acipenser Gmelini Fitz. Gmelin tokja, a halászok és a nép által a kecsegétől meg sem különböztetett s életmódra nézve is vele egyforma hal, melyet, mint fentebb mondám, Jeitteles a Tiszából kapott.

3. Acipenser glaber Fitz. Sima tok.

4. Acipenser Güldenstädti Brdt. Güldenstädt tokja.

5. Acipenser stellatus Pallas. csillagos tok, mely utóbbi három tokfajt a nemzeti muzeum a Tiszából bírja, s melyek közül a csillagosról Heckel és Kner (i. h. 345. l.) névszerint is mondják, hogy egészen Tokajig megy fel.

Tokajban hajdan igen sok és nagy tokot fogtak, sőt némelyek a város nevét is a tok hájától származtatják[2]); s úgy látszik, hogy e hely a Bodrognak a Tiszába való itteni ömlésénél fogva vált a tokok kedvencz tartózkodási helyévé, a mint azt hasonló esetben Kesznyétenben tapasztaljuk, hol a Sajó a Tiszába ömlik, s hol hajdan még a tokajinál is híresebb tokhalászat volt.[3]) S maholnap már itt is ott is csak nevéről fogják ismerni a tokot, annyira megfogyott e nemes halfaj vizeinkben.

---

[1]) Jeitteles L. H. Prodromus faunae vertebratorum Hungariae superioris. Verhandlungen der k. k. zool.-bot. Gesellschaft in Wien. 1862. XII. k. 313 l.

[2]) Szirmay Antonius Notitia topographica politica inclyti Comitatus Zempléniensis Budae 1803. 132. lap.

[3]) „Est locus piscatura antaceorum sturiorum, carpionum luciorum et aliorum piscium nobilis.“ Szirmay i. h. 174. lap.

Folyóinknak általában, de különösen a Tiszának Tokajnál halbőségét egy 17-ik századbeli könyv oly rendkívűlinek mondja, hogy vize csak két harmadrészben vízből, s egy harmadrészben halból áll, hogy néha a levegő is megromlik tőlük s a sertést is azzal hízlalják. [1])

6. Petromyzon Planeri Bl. Planerféle orsa is biztos számítható Zemplénmegye halai közé, a mennyiben Sárosmegyében, a honnan a Tapoly hozzánk folyik Bártfán a malom árkában fogtam. Ennek tehát Zemplénen keresztül kellett oda felhatolnia, s így itt is található lesz, de minden esetre ritka, mert említeni sem hallottam.

Hozzá adva ezen hat halfajt a talált 39 hez, megyénk halfajainak száma 45 volna, mely szám a legnagyobb utánjárással is alig fog nehánynyal szaporodni.

Egy fajjal kecsegtettek engemet ez idén a sárospataki halászat bérlői, melyet hajnali keszegnek hívnak s mely állítólag csak tavaszkor s igen ritkán jön elő, de nem került hálóba. Az ő leírásuk után elindúlni nem lehet, hogy mi lehet az? Hátha ez a németek májusi hala (Der Maifisch), melyet én Alausa vulgaris Val. nevénél fogva közönséges tüskérnek neveztem el, s Kriesch [2]) mégis megfoghatlanúl reám fogja, hogy én az Alosa fintát említem magyarországinak, „de az alatt minden bizonyára a vulgarist kell érteni"; holott én ugyanazon lapon a hol az Alausáról van szó, s hol a fintát azért említem, mert mint az előszóban kifejtém a német szöveget szóról-szóra fordítám, 61-ik számú jegyzetemben Heckel és Kner nyomán, kik a finta nevet (i. h. 228. lap.) synonymumnak idézik, világosan mondom „Heckel és Kner-nél A. vulgaris név alatt fordúl elő" s értekezésem utolsó lapján, hol a magyarországi halakat betűrendbe állítám össze, Alausa fintáról szó sincs, de ott van az Alausa vulgaris Val.

Soraimat azon óhajom kifejezésével zárom be, vajha akadnának többen s mentűl előbb, kik fenti adataim kiegészítését megkisértenék!

Sátoralja-Ujhely, 1881-iki deczember 1-jén.

---

[1]) Lásd J. Bezda Martini Zeileri Neue Beschreibung des Königreiches Ungarn sat. Leipzig 1664, hol a 241 lapon Tokaj leírásánál ez áll: Aus der besagten Teissa oder Tibisco hat Tokaj viel Fisch und darunter die Stier. Wie dann dieses grosse Wasser so fischreich, dass es 2 Theil Wasser und einen Theil Fisch führe. Und ist der Ueberfluss bisweilen so gross, dass auch die Luft davon angesteckt und unrein gemacht wird, und Theils Orten man die Schwein mit Fischen mästet.

[2]) Kriesch János. Halaink s haltenyésztésünk. Pest 1868. 30. l.

I.

Beiträge zur naturwissenschaftlichen Kenntniss des Zempliner Komitates.

Von *Dr. Kornel Chyzer* Komitatsphysikus.

.I

Die Fische des Zempliner Komitates.

Seit Jahren mit der Durchforschung und dem Sammeln der Fauna des Komitates beschäftigt, werde ich zeitweise jene Abtheilungen, die ich annähernd vollständig erschöpfte, der Oeffentlichkeit übergeben, um durch diese Mittheilungen Andere sowohl zur Ergänzung meiner Daten, als auch zu ähnlicher Durchforschung anderer Gegenden anzueifern.

Die Richtigkeit der Bestimmungen halte ich bei ähnlichen Arbeiten für besonders wichtig; und da es einem Naturforscher in der Provinz, der sein Augenmerk auf mehrere Klassen des Thier- und Pflanzenreiches richtet wegen Mangel an Zeit, an einschlägiger Literatur und an Vergleichsmateriale kaum möglich ist, in alle kultivirten Zweige so einzudringen, dass seine Bestimmungen genau sein könnten, habe ich mich bezüglich der genauen Bestimmung meiner Fische an meinen Freund, Herrn Professor Dr. Johann Károli, Kustos am Naturalienkabinete des ung. National-Museums, unsern vorzüglichsten Ichthyologen gewendet, der dies mit der grössten Bereitwilligkeit übernahm und dem ich dafür hierzu danken für meine angenehmste Pflicht halte.

Meine gesammten Fische habe ich der zoologischen Abtheilung des National-Museums übergeben, wo sie als Beweis der Richtigkeit meiner folgenden Zeilen am besten aufbewahrt werden.

In den Wässern des Zempliner Komitates habe ich bis zum heutigen Tage neununddreissig Arten Fische gesammelt, die fünfundzwanzig Genera repräsentiren.

Und wenn wir die gesammten Süsswasser-Fischarten

des Landes auf circa 60 schätzen, die auf 30 Genera vertheilt sind, so weist unser Komitat zwei Drittel aller Arten und beinahe die meisten Geschlechter auf.

Den Reichthum unserer Fischfauna haben wir der grossen Anzahl und Mannigfaltigkeit unserer Gewässer zu danken. Man findet nämlich bei uns alle Arten Gewässer, von dem klaren reissenden kalten Bache der Beskiden, der an Forellen reich ist, bis zu der langsam dahinfliessenden schlammigen Theiss und den giftige und mörderische Malarialuft ausathmenden morästigen Sümpfen und Teichen, worin schliesslich nur mehr die zähe Karausche im Stande ist den faulen Elementen zu widerstehen.

Unsere Flüsse, die nahezu aus einem ganzen Viertel des Landes zusammenkommen, sind folgende:

1. Die Laborcz, 2. Die Ondava, 3. Die Tapoly, 4. Die Latorcza — welche zusammen 5. den Bodrog bilden. 6. Die Theiss. 7. Der Sajó. 8. Der Hernád.

Die spezielle Aufzählung der kleineren, in die Obengenannten sich ergiessenden Flüsse und Bäche, ferner die namentliche Anführuug der unzähligen Sümpfe der von dem Bodrog, der Theiss und der Latorcza gebildeten, Bodrogköz genannten Insel, die ausserdem zwei grosse, zeitweise stagnirende, zeitweise fliessende Adern, die Karcsa und Ticze besitzt halte ich für überflüssig: denn schon aus dem Obigen ist es ersichtlich, dass das Komitat Zemplin zu den wasserreichsten gehört.

Seinem Wasser- und Fischreichthum hat es seiner Zeit auch im Wappen Ausdruck gegeben, wohin aber noch auch sein Bodenreichthum, durch die Aehre und Traube repräsentirt, aufgenommen wurde.

Leider aber stehen bei uns der Reichthum an Aehren mit dem Ueberflusse an Fischen auf feindlichem Fusse; und durch die vielen, im Interesse der Landwirthschaft letzterer Zeit bei uns unternommenen Flussregulirungen wurden ungeheuere Verheerungen unter den Fischen angerichtet. Und was noch bedauernswerther ist, es werden keine Anstalten getroffen, um dem auf solchen Wegen verursachten Verlusten von Fischen einigermaassen vorzubeugen und sie durch künstliche Zucht wenigstens theilweise zu ersetzen.

Unsere bisher gesammelten Fischarten sind systematisch zusammengestellt folgende:

I. Unterabtheilung. Teleostei. Knochenfische.

I. Ordnung. Acanthopterygii Stachelflosser.

I. Familie. Percidae. Barsche.

1. Genus. Perca. Arted. **Barsch.***)

1. Art. Perca fluviatilis Lin. *Flussbarsch.*

Auf dem Fischmarkte in S.-A.-Ujhely, in der Theiss, dem Bodrog, der Karcsa, ja sogar in dem Ujhelyer Bache Rongyva häufig. Wird auch vom Volke unter dem Namen Süger oder Singér immer von andern Fischarten unterschieden. In die oberen Flüsse, die Tapoly und Laborcz, scheint er nicht hinaufzuziehen.

2. Genus. Acerina Cuv.

2. Art. Acerina cernua L. *Kaulbarsch.*

Auf dem Ujhelyer Fischmarkte häufig, jedoch seltener als der Flussbarsch. In Bezug auf die Lebensweise scheint er dem Flussbarsche gleich zu sein. Auch dieser zieht trotz seiner Kleinheit nicht in die obern Flüsse. Die Bodrogfischer nennen ihm Görgőcse. Aus der Karcsa bekam ich ihn unter dem Namen Merge. In dem Bodrog erscheint er zeitweilig in grossen Mengen.

3. Art. Acerina Schraetzer. L. *Schrätz. Schrazen.*

An der Theiss und dem Bodrog wird er Lezsér genannt, ist seltener, als die vorige Art. Auf den Ujhelyer Fischmarkt wird er selten gebracht, darum ist auch sein Name vom Volke weniger gekannt.

3. Genus. Lucioperca. Cuv.

4. Art. Lucioperca Sandra. Cuv. *Der Schiel oder Sander.*

Der Schiel ist einer der gewöhnlicheren, zugleich schmackhaftesten und mit den Stirl theuersten Fische unseres Fischmarktes. Kommt in der Theiss und dem Bodrog gleich häufig vor. Der grösste Theil der Laien glaubt es noch heute nicht, dass unser Schiel und der berühmte Fogasch des Plattensees eine und dieselbe Fischart sei.

5. Art. Lucioperca volgensis Pall.

Diese bei uns sehr seltene Art bekam ich, nachdem ich sie ein Jahr hindurch auf dem Ujhelyer Fischmarkte vergebens gesucht hatte, in Sáros-Patak, als sie der Fischer eben

*) Die deutschen Namen, die bei uns nicht gebraucht werden, habe ich dem Werke Heckel und Kner's: Die Süsswasserfische der oest. Monarchie. Leipzig 1858. entlehnt.

unter dem Eise hervorzog. Auf den ersten Blick fiel es mir auf, dass es nicht der gewöhnliche Schiel sei, von dem er übrigens nur schwer zu unterscheiden ist.

Der Fischer unterschied ihn auch von dem gewöhnlichen und nannte ihm Köszvényes süllő (Gichtbrüchiger Schiel), welchen Namen aber man sonst nirgends kannte, wo ich darnach gefragt habe.

4. Genus. Aspro Cuv.

6. Art. Aspro Zingel L. *Die Zingel.*

Bei uns wird sie allgemein Orsóhal (Spindelfisch) genannt, kommt aber in der Theiss und dem Bodrog selten vor. Auf unserm Fischmarkte ist sie im Jahre kaum zwei-dreimal zu finden.

Die zweite, sonst gewöhnlichere Art dieser Gattung, den sogenannten Streber, bekam ich nie zu Gesichte.

II. Familie. Triglidae. Panzerwangen.

5. Genus. Cottus. Art. **Koppe oder Groppe.**

7. Art. Cottus poecilopus Heck.

Diese Art ist nur in den schnellern Gebirgsbächen des nördlichen Theiles unseres Komitates zu finden. Ich besitze sie aus Szinna, wo sie das Volk slavisch Hlavacs (d. h. köpfig, mit grossem Kopfe) nennt. Mein dortiger Fischer, der alle dort vorkommenden Fische sehr genau kennt und von einander unterscheidet, behauptet entschieden, zweierlei Koppen zu kennen. Allein jedesmal, wenn ich von ihm eine Sendung Koppen erhielt, war stets nur eine Art vorhanden; den Cottus gobio, der mehr im Westen Europas zu hausen scheint, fand ich nicht. Auch in Zboj haben wir Koppen, und wie ich höre, ebenso in den Zamutoer Bergen, doch es gelang mir bis nun nicht, von diesen Orten etwelche zu bekommen.

II. Ordnung. Anacanthini. Weichflosser.

III. Familie. Gadidae. Scheilfische.

6. Genus. Lota. Cuv.

8. Art. Lota vulgaris. Cuv. *Aalrutte.*

Diese in unsern grössern Flüssen im allgemeinen nicht häufige Art scheint am gleichmässigsten durch das ganze Komitat verbreitet zu sein, denn sie hält sich ebenso gerne auf in den ausgewühlten Tiefen unter Wurzeln und verschwemmten Klötzen unserer oberen Bäche, wie in der Theiss und dem Bodrog. In grösseren Mengen kommt sie nirgends vor. In der Tapoly ist sie der schmackhafteste Fisch.

Slavisch wird sie überall Mentuz, ungarisch Menyhal genannt.

III. Ordnung. Physostomi.

IV. Familie. Siluroidei. Welse.

7. Genus. Silurus. Art. **Wels.**

7. *Art. Silurus glanis* Lin. *Wels oder Schaiden.*

Die grössten, mehrere Zentner schweren Exemplare dieses Riesen der Theiss nnd des Bodrog kommen am häufigsten zur Zeit der sogenannten Blüte der Theiss und des Bodrog vor; es werden nämlich die Eintagsfliegen flügge, und die Larvenhülsen derselben, die in unglaublicher Menge an der Oberfläche des Flusses schwimmen, verleihen diesem das Aussehen des Blühens. Unser Fisch hält sich zu dieser Zeit als der Oberfläche des Wassers und verschlingt mehr liegend an schwimmend die haufenweise in sein Riesenmaul fliegenden Insekten. Kleinere Exemplare dieser Art sind ziemlich häufig.

V. Familie. Salmonidae. Lachse.

8. Genus. Salmo. Art.

10. Art. Salmo fario L. *Die Forelle.*

Die Forelle kommt bei uns nur in den kälteren Bächen des nördlichen, grösseren Gebirges vor. Genauere Daten über ihr Vorkommen besitze ich bis her nur aus Szinna, Zboj, aus den Bächen am nördlichen Abhange des Djilgebirges aus Zamutó und aus Tapoly-Hermány. Vor einigen Jahren besass weiland Gräfin Andrássy eine sehr schöne künstliche Forellenzucht zu Kis-Kemencze oberhalb Homonna, doch wurde diese von ihren Erben aufgegeben.

Slavisch und ruthenisch wird die Forelle bei uns überall Pstruch genannt.

9. Genus. Thymallus Cuv. **Aesche.**

11. Art. Thymallus vulgaris. Nils. *Aesche.*

In unserm Komitate kommt sie nur in dem in die Ung sich ergiessenden Bache bei Zboj vor, wo das Volk sie ruthenisch Pir nennt, und von den Forellen sehr richtig unterscheidet. Mein obgenannter Szinnaer Fischer kennt sie nicht, da sie in der Cziróka und den übrigen in die Laborcz mündenden Bächen nicht vorkommt.

VI. Familie. Esocidae. Hechte.

10. Genus. Esox Lin. **Hecht.**

12. Art. Esox lucius Lin. *Hecht.*

Nach der Karausche ist dies unsere häufigste Fischart.

II. Genus. Umbra. Kramer.

13. Art. Umbra Krameri Fitz. *Hundsfisch.*

Dieses interessante Fischchen führte ich zuerst in die ungarische Fachliteratur unter dem Namen Ribahal ein [1]) ich habe in dem Werke von Heckel und Kner [2]) gefunden, dass es jenseits der Donau so genannt werde; und diesen Namen behielt es bis jetzt.

Da ich jedoch dieses Fischchen in ungeheurer Menge in den Teichen und Sümpfen der Bodrogköz antraf, wo es in Gesellschaft der Schlammbeisser lebt und vom Volke Poczhal genannt wird, und nur unter diesem Namen bekannt ist, vertausche ich hiemit seinen slavisch klingenden Namen Ribahal und wünsche, dass es von nun an auch in der ung. wissenschaftlichen Literatur Poczhal genannt werde.

Es wird nicht gegessen.

VII. Familie. Cyprinidae. Karpfenähnliche Fische.

12. Genus. Cyprinus. Karpfen.

14. Art. Cyprinus Carpio. L. *Gemeiner Karpfen.*

Der Karpfen ist bei uns bei weitem nicht so häufig, als es allgemein geglaubt wird, und kleine Exemplare kommen auf unserm Fischmarkte nur selten vor. Oft vergehen Wochen, bis wir einen Karpfen zu Gesichte bekommen. Am meisten wird er noch im Winter unter dem Eise gefangen, da kommen aber meist nur sehr grosse Exemplare in die Netze, die durch kleine, halbrunde Löcher im Eise ausgeworfen werden.

Die grossen Exemplare mit grossen goldglänzenden Schuppen (Spiegelkarpfen) nennen unsere Bodrogfischer Bitanghal (Herumstreicher), zum Unterschiede von den dunkelgefärbten, aschgrauen, beinahe schwarzen Exemplaren, die sie Tanyahal (Standfisch oder Herbergefisch) benamsen, in der Meinung, dass diese letztern fortwährend an einer Stelle, Herberge, unter Baumwurzeln sich ruhig aufhalten, während

[1]) Siehe Magyarország édesvizi halainak rendszeres átnézete, írta Heckel J. 1847. (Systematische Uebersicht der Süsswasserfische Ungarns von J. J. Heckel 1847) aus dem Manuskripte übersetzt, und mit den neuen Fortschritten der Wissenschaft ergänzt von K. Chyzer 1863. In den Verhandlungen der VIII. zu Oedenburg gehaltenen Wanderversammlung ungarischer Naturforscher und Aerzte. (Diese Versammlungen wurden unter der absolutistischen Aera nicht gestattet, und so blieb auch diese höchst interessante Schrift Heckels 16 Jahre hindurch ungedruckt).

[2]) J. Heckel und Rudolf Kner. Die Süsswasserfische der oester. Monarchie. Leipzig. 1858. pag. 295.

die erstern durch das ewige Herumirren ihre Schuppen so glatt poliren.

13. Genus. Carassius Nils. **Karausche.**

15. Art. Carassius vulgaris Nils. *Die gemeine K.*

Dies ist unser häufigster und gewöhnlichster Fisch; bleibt auch in solchen Sümpfen noch am Leben, wo schon alle Fische, sogar Hechte zu Grunde gingen. Unser Fischmarkt wird mit dieser Art überfluthet; dabei hatte ich genug Gelegenheit mich zu überzeugen, dass auf Grund äusserer Merkmale eine Unterscheidung dieser Art in mehrere sehr schwierig sei; sind doch diese Merkmale äusserst veränderlich.

14. Genus. Barbus. Cuv.

16. Art. Barbus vulgaris. Flem. *Die Barbe.*

Von den Barben ist es eigentlich nur diese Art, welche auf unserm Fischmarkte vorkommt und den ungarischen Fischern bekannt ist; ist nicht häufig.

17. Art. Barbus Petényii. Heck.

„Die ersten jungen Exemplare dieser ausgezeichneten Barbenart verdanke ich dem unermüdlichen Eifer meines um die Erforschung der Fischfauna seines schönen Vaterlandes hochverdienten Freundes Salamon Petényi, und bitte ihn demzufolge, er möge die Benennung dieser Art nach ihm zum Zeichen meiner aufrichtigen Hochachtung annehmen". Heckel.*)

Diese zweite Art der Barben Ungarns bekam ich nie aus unsern grossen südlichen Flüssen. Um so häufiger ist sie in den kleinen Flüssen und Bächen mit frischem Wasser im Norden des Komitates, wo sie von der slavischen Bevölkerung Mrena genannt wird. Sie wird nie gross.

15. Genus. Gobio Cuv.

18. Art. Gobio fluviatilis Flem. *Grundel. Gressling.*

Diese Art ist wie die vorige ein Bewohner der Flüsse und Bäche des nördlichen Theiles unseres Komitates. In Homonna erhielt ich sie aus der Laborcz unter dem Namen Kolbik. Mein Szinnaer Fischer sandte sie mir unter dem Namen Koba. Auch aus der Ondava bei Sztropkó bekam ich sie. Trotzdem, dass ich viele von mehreren Orten stammende Exemplare dieser Art meinem Freunde Károli zusandte, hat er die nahe verwandte zweite Art dieser Gattung, den Gobio

*) Heckel-Chyzer pag. 10. Dies zitirte ich darum wörtlich, weil Petényi als Ichthyologe von seinen Biographen nicht genügend gewürdigt wurde, während er doch auch auf diesem Felde der Wirbelthiere sich als unermüdlicher, ausgezeichneter Forscher erwies.

Uranoscopus Agas. darunter nie gefunden. In die ungarische Fachliteratur ist dieser Fisch unter dem Namen Görgőcse eingeführt, während, wie ich oben erwähnte, bei uns die Acerina cernua vom Volke so genannt wird.

16. Genus. Leuciscus Auct.*)

19. Art. Leuciscus rutilus L.

Eine vom Volke unter dem Namen pirosszárnyu keszeg (Rothflossiger L.) gut unterschiedene, sowohl in den grösseren Flüssen als auch in Teichen und Sümpfen häufige Art.

20. Art. Leuciscus cephalus L.

Diesen bekam ich einmal auf dem Ujhelyer Fischmarkte aus der Latorcza unter dem Namen Dobbár. In der obern Gegend ist er einer der gewöhnlichsten Fische der Laborcz, und der Tapoly-Ondava, wo er vom Volke Jalyecz, der unter der slavischen Bevölkerung Oberungarns konstant zu sein scheint, genannt wird.

Von dieser Art habe ich mehrere Exemplare dem National Museum zugeschickt, die in vieler Hinsicht Abweichungen von der Norm zeigen und die mein Freund Károli näher studiren wird.

21. Art. Leuciscus vulgaris Flem.

Diese Art bekam ich auf dem Markte aus dem Bodrog mit dem Namen Jász. Sie ist nicht häufig.

22. Art. Leuciscus idus L. *(Idus melanotus.)*

Aus der Latorcza bei Zétény bekam ich ihn unter dem Namen Csobak. Auf dem Fischmarkte wird er auch Dévérkeszeg genannt.

23. Art. Leuciscus erythrophalmus L.

Diese Art ist auch eine der gewöhnlicheren auf unserm Fischmarkte unter dem Kollektivnamen Keszeg.

---

*) Bei den Leuciscus- und Abramis-Arten müssen wir verzichten, mit der ungarischen wiss. Terminologie sobald ins Reine zu kommen; denn soviele Fischerlager, soviele Namen werden diesen im allgemeinen Keszeg genannten Fischen gegeben, welche Namen dann auf dem Markte noch mehr verwirrt werden. Die endgültige Benennung überlasse ich dem grossen Werke, das mein Freund Károli über die Fische Ungarns publiziren wird.

Uebrigens ist dieser Uebelstand im Deutschen ebenso fühlbar und Heckel und Kner haben hier auch vermieden, sich einer deutschen Terminologie zu bedienen.

24. Art. Leuciscus phoxinus L. (*Phoxinus laevis* Ag.)

Die Pfrille ist das allergewöhnlichste und charakteristische Fischchen unserer oberen Bäche, kleineren Flüsse und der in den Flussbetten stehenden Gewässer. Die Slovaken nennen sie Olyhova riba, weil sie unter den Wurzeln der an Flussufern sehr häufigen Erlen (Olyha) haust. In Zboj nennt sie das ruthenische Volk Żderka.

17. Genus Tinca Cuv. **Schleihe.**

25. Art. Tinca vulgaris Cuv.

Nach der Karausche und dem Hechte ist dies unser gewöhnlichster Fisch, dessen Leben auch ein sehr zähes ist. Exemplare, die ich halbtodt vom Fischmarkte brachte, lebten noch Monate lange frisch und munter in meinem Aquarium, ohne gefüttert zu werden. Bei uns wird sie nicht nur Czigányhal (Zigeunerfisch) und Vargahal (Schusterfisch), wie auch anderweitig, sondern auch Tat genannt.

18. Genus. Chondrostoma. Agassiz.

26. Art. Chondrostoma nasus L. *Näsling.*

Den Näsling habe ich auf dem Ujhelyer Fischmarkte nie zu Gesichte bekommen, um so häufiger ist er in Nagy-Mihály und Homonna der Laborcz, wo er, wie überhaupt in ganz Oberungarn von den Slovaken sehr charakteristisch Podustva oder Podusta genannt wird, weil er das Maul unter der knorpligen Schnauze hat.

19. Genus. Rhodeus. Ag.

27. Art. Rhodeas amarus Ag. *Der Bitterling.*

Es ist mir nicht bekannt, ob dieses gewöhnlichste und schönste Fischchen unserer nördlichen Bäche und ihrer ruhig stagnirenden Nebenarme einen andern ungarischen oder slavischen volksthümlichen Namen habe, als den ung. literarischen, den ich ihm gab, und der allgemein angenommen wurde, nämlich Díszponty (Zierkarpfen); denn mein öfters genannter Szinnaer Fischer hat es wegen seiner der Karausche ähnelnden Körperform schlechtweg nur Karauschel genannt. Heckel und Kner*) geben an, dass es in Galizien Plocziczka heisse; während man mir in Homonna den Alburnus lucidus unter den Namen Plodzicza brachte.

*) l. c. pag. 103. Mein Freund Geiza von Horváth, der dieses Fischchen in seinen „Neuen Beiträgen zur Kenntniss der Wirbelthiere Ungarns" als einen Bewohner des Bodvaflusses erwähnt, (Verhandl. der zool. bot. Gesellschaft in Wien 1867. XVII. pag. 560.) führt es dort unter seinem wissenschaftlichen Namen an, und sagt nicht, ob es vom Volke gekannt und besonders benannt werde.

20. Genus. Abramis. Cuv.

28. Art. Abramis brama. L.

Auf dem Ujhelyer Fischmarkte mit Leuciscus rutilus gemengt unter dem Namen Feketeszárnyu keszeg, (schwarzflossiger Keszeg) sehr häufig.

29. Art. Abramis ballerus. L.

Eine auffallende, nicht leicht zu verwechselnde, silberglänzenge Art, die bei uns von jedermann unter dem Namen Lánakeszeg unterschieden wird.

Diese Art mag sehr gesellig leben, denn einzelne Exemplare kommen nie auf den Fischmarkt, sondern immer in grossen Massen, besonders aus dem obern Bodrog.

30. Art. Abramis Sapa. Bl.

Diese bekam ich aus dem Bodrog unter dem Namen Bogoly.

31. Art. Abramis blicca. Bl.

Lebt im Bodrog und der Karcsa, wird Kerek keszeg (runder Keszeg) genannt.

32. Abramis bipunctatus Bl.

Diese Art erhielt ich aus unsern obern Flüssen zu Sztropkó und Szinna, und aus der Bodrogköz aus einem kleinen Tümpel bei Örös. Mein slovakischer Fischer nannte sie Blanka.

21. Genus. Aspius Ag.

33. Art. Aspius rapax Lesk. *Der Schied.*

Diese Art wird ungarisch je nach den Gegenden mit zwei verschiedenen Namen belegt. Bei uns an dem Bodrog heisst man sie Bójing, und ebenso wird sie nach Petényi an der Szamos und Maros genannt; während man sie an unserer südlichsten Theiss bei Kesznyéten, ebenso wie am Plattensee Ön nennt.

In Kesznyéten ist man der Meinung, dass ihr Ön eine dortige Spezialität sei und anderwärts nicht vorkomme.

22. Genus. Alburnus. Heck.

34. Art. Alburnus lucidus H. Kn. *Die Laube.*

Im Bodrog ziemlich selten, um so häufiger in der Laborcz, Tapoly und Ondava. In Homonna wird sie Plodzicza genannt.

23. Genus. Pelecus. Ag.

35. Art. Pelecus cultratus L. *Der Sichling.*

In dem Bodrog und der Theiss ziemlich häufig. In Uj-

hely wird er Kaszahal (Sensenfisch), in Tokaj Gárdahal (Gardefisch) genannt.

VIII. Familie. Acanthopsides. Bartgrundeln.

24. Genus. Cobitis Art.

36. Art. Cobitis fossilis L. *Schlammbeisser.*

Er lebt in ungewöhnlicher Menge in den Sümpfen der Bodrogköz; wird während des Sommers nicht gefangen, ist aber im Winter die vorherrschende Fischart auf unserm Fischmarkte. Die ganz goldgelbe Varietät, der sogenannte Királycsík (Königs-Schlammbeisser), ist sehr selten.

37. Art. Cobitis barbatula. L. *Bartgrundel.*

In allen kleinern Bächen des Komitates häufig. Slavisch Sliž genannt.

38. Art. Cobitis taenia. Steinbeisser.

In den Flüssen und Bächen der oberen Gegend unter Steinen häufig. In Homonna heisst man ihn slavisch Kusak (Beisser).

II. Unterabtheilung. Ganoidei. Schmelzschupper.

IX. Familie. Acipenseridae. Störe.

25. Genus. Acipenser. Art.

39. Art. Acipenser ruthenus L. *Sterlet.*

Von dieser Gattung gelang es mir bis zum heutigen Tage nur diese einzige Art zu bekommen, die bei uns in Tokaj häufig vorkommt, aber auch in dem Bodrog bis nach Imregh hinaufzieht.

Die Tokajer Fischer unterscheiden, wie man mich benachrichtet, dreierlei Sterlets, und zwar:

1. Den gewöhnlichen Stirl mit der spitzen Schnauze.

2. Gombosorrú keszege (Knopfschnauziger Stirl), der sich von dem früheren durch eine knopfartige Protuberanz an der Schnauze unterscheidet; und

3. Gyöngyvirág kecsege (Maiglöckchen-Stirl), der angeblich eine lichtere Farbe und eine flachere und stumpfere Schnauze haben soll, als die zwei früheren. Diese Abart soll erst im Spätherbst beim Laubfalle der Eiche in grösseren Quantitäten in der Theiss erscheinen, aber vereinzelt auch das ganze Jahr hindurch gefangen werden.

Diese letztere Form wird höchst wahrscheinlich der Acipenser Gmelini Fitzinger sein, der als ein ständiger Be-

wohner der Theiss bekannt ist, und den auch Jeitteles [1]) einmal auf den Kaschauer Fischmarkt, wohin Tokaj den grössten Theil der Fische liefert, fand.

Meine obigen Angaben lassen gar keinen Zweifel zu, da die gesammelten Exemplare im National-Museum aufbewahrt sind

Bei Aufzählung derselben habe ich geflissentlich vermieden, diejenigen Fische zu erwähnen, welche ausser den angeführten in den Zempliner Gewässern ganz gewiss oder höchst wahrscheinlich vorkommen, die ich aber bis zum heutigen Tage nicht bekam. Solche sind:

1. Aspro vulgaris C. V. Der Streber, den auch das National-Museum aus der Theiss besitzt, und den Jeitteles (l. c. pag. 291) obwohl nur ein einzigesmal aus der Hernád bekam. Die naheverwandte Art, die Zingel, die sich nur im Wenigen vom Streber unterscheidet, nennt das Volk bei uns Orsóhal (Spindelfisch); es dürfte demnach auch der Streber bei uns höchst wahrscheinlich unter diesem ungarischen Namen figuriren.

2. Acipenser Gmelini Fitzinger. Diese durch die Fischer von dem gewöhnlichen Stirl gar nicht unterschiedene, mit dem Stirl auch bezüglich der Lebensweise gleiche Art hat — wie schon oben gesagt — Jeitteles aus der obern Theiss erhalten.

3. Acipenser glaber Fitz. Glattdick.

4. Acipenser Güldenstädti Brdt. Wachsdick.

5. Acipenser stellatus Pallas. Scherg; welch letztere drei Arten das National-Museum aus der Theiss besitzt; den Scherg führen Heckel und Kner (l. c. pag. 345) auch namentlich als solchen an, der bis Tokaj hinaufzieht.

In Tokaj wurden einstens sehr viele Dicke gefangen, ja manche deriviren sogar den Namen der Stadt daher: von tok-háj d. h. Schmer oder Fett des Dickes; [2]) und es scheint, dass zufolge der Einmündung des Bodrog in die Theiss bei dieser Stadt diese Stelle zum Lieblings-Aufenthaltsorte der Dicke geworden, so lange sie überhaupt in der Theiss vorhanden waren, ebenso wie wir es unter ganz ähnlichen Verhältnissen zu Kesznyéten finden, wo der Sajó sich in die Theiss

[1]) Jeitteles L. H. Prodromus faunae vertebratorum Hungariae superioris. Verhandl. d. k. k. zool. botanisch. Gesellschaft in Wien 1862. XII. Bd. pag. 313.

[2]) Szirmay Antonius Notitia topographica politica inclyti Comitatus Zempléniensis. Budae 1803. pag. 132.

ergiesst, und wo die Dickfischerei einstens noch berühmter war, als in Tokaj. [1])

Den Fischreichthum unserer Flüsse im 17. Jahrhundert im Allgemeinen und den der Theiss bei Tokaj insbesondere schildert J. Bezda folgendermaassen: „Aus der besagten Teissa oder Tibisco hat Tokaj viel Fisch, und darunter die Stier. Wie dann dieses grosse Wasser so fischreich, dass es zwei Theil Wasser und einen Theil Fisch führe. Und ist der Überfluss bisweilen so gross, dass auch die Luft davon angesteckt und unrein gemacht wird, und Theils Orten man die Schwein mit Fischen mästet. [2])

Und trotz dieses einstigen enormen Fischreichthums wird man den Dick heute morgen sowohl in Tokaj, als Kesznyéten nur dem Namen nach kennen; so selten ist diese Fischart in unsern Flüssen geworden.

6. Petromyzon Planeri Bl. Kleines Neunauge. Diese Art kann man auch zu den Zempliner Fischen zählen, da ich dieselbe in der Tapoly zu Bartfeld gefangen habe. Sie muss also durch Zemplin hinaufziehen und daher auch hier zu finden sein. Jedenfalls ist sie aber selten, da ich sie hier nicht einmal nennen hörte.

Diese sechs Fischarten zu den von mir in unserem Komitate gefundenen 39 Arten hinzugerechnet, wäre die Zahl unserer Fische 45, welche Zahl auch bei der sorgfältigsten Nachforschung kaum noch mit einigen vermehrt werden könnte.

Eine besondere Art haben mir die Sárospataker Fischer versprochen, die sie Hajnali keszeg (Morgen-Keszeg) nennen, und die angeblich nur im Frühjahre und äusserst selten vorkommen soll; leider aber wurde sie dieses Jahr nicht gefangen. Ihrer mangelhaften Beschreibung nach ist es nicht möglich zu entscheiden, was dies für eine Art sein könnte. Sollte das nicht der Maifisch der Deutschen sein, den ich als Alausa vulgaris Val. in meiner oben zitirten Arbeit ungarisch Közönséges tüskér nannte, von der aber Kriesch [3]) unbegreiflicherweise behauptet, dass ich die Alausa finta als ungarische Art anführe, worunter aber die vulgaris zu verstehen sei; während ich doch auf derselben Seite, wo von der Alausa die Rede ist und wo ich die A. finta nur darum erwähnte, weil, wie es in der Vorrede gesagt wird, ich das Manuskript Heckels wörtlich übersetzte, in

[1]) „Est locus piscatura antaceorum, sturionum, carpionum, luciorum et aliorum piscium nobilis“ Szirmay l. c. pag. 174.

[2]) Joh. Bezda Martini Zeileri Neue Beschreibung des Königreiches Ungarn etc. Leipzig 1664. pag. 241.

[3]) Kriesch János. Halaink s haltenyésztésünk. Pest 1868. pag. 30.

der Anmerkung 61 auf Grund der Heckel- und Kner-schen Angabe die den Speziesnamen Finta (l. c. pag. 228) nur als Synonym zitiren, ausdrücklich sage, „bei Heckel und Kner kommt sie unter dem Namen A. vulgaris vor“ und auf der letzten Seite meiner Abhandlung, wo ich die ungarischen Fischarten alphabetisch zusammenstellte, die Finta gar nicht erwähnt, sondern die A. vulgaris Val. angeführt erscheint.

Zum Schlusse erlaube ich mir den Wunsch auszudrücken, es mögen sich je eher mehrere Fachmänner finden, welche sich die Ergänzung meiner obigen Angaben zur Aufgabe stellten!

Sátoralja-Ujhely, am 1. Dezember 1881.

II.

Előkelő látogatók a Magas-Tátrán.

Weber Samu-tól.

A nagy urak is szívesen ott hagyják székelő városaikat és fényes palotáikat, hogy ezeket a szabad természettel és annak nagyszerű műveivel időről-időre felcseréljék. A kék égboltozat a ragyogó nappal, a zöld rét számtalan virágaival, az ernyős erdő madárdalaival, a hegy és völgy változata hömpölygő patakokkal és elterülő tavak fényes víztükreivel, — mindég oly tünemények fognak maradni, melyeket örömest észlel az előkelő is, akár milyen finom és fejlődött legyen az ízlése és akármilyen nagy ígényt tartson az élvezetre. Ilyen, mondanám, psychologiai szükséglettől vezéreltetve II. Frigyes Ágoston, szász-király búcsúzik el 1840-ben kis időre trónjától és leszáll a természet ölébe, Magas-Tátránkat is látogatván és tanúlmányozván. *)

Az újabb időben is ily előkelő vendégek látogatták meg. Tátránkat. Nehány év előtt, ha nem csalatkozom 1874-ben Albert főherczeg úr szerencséltette T. Füredet látogatásával 1881-dik évi július 28-kán a 14 éves porosz herczeg Frigyes Károly a Tarpataki-völgyben időzött, a következő napokban a Felkai-völgybe tett kirándúlást és a Nagy-Szalóki csúcsot is megmászta. Hogy valamivel később Moltke tábornagy is megfordúlt T. Füreden, még nem ment feledésbe. Az előkelő vendégek sorában az említett évben még észreveszszük Károly Lajos főherczeg urat, ki Ferencz fiával szeptember hó 6-án T. Füredet meglátogatta, a Tarpataki völgybe is leszállt és visszatértében rövid időre Poprádon Husz kertjét szerencséltette látogatásával.

De nem czélom a Tátra mind azon előkelő vendégét elősorolni, kik a jelenben irányozzák lépteit regényes bérczeinkbe, inkább a múlt fátyolát fellebbenteni akarván, egy előkelő látogatóra emlékeztetni szándékom, ki mind magas születésére,

*) Királyi tourista a Tátrában. Évkönyvünk V. 1879, 231. l.

mind a természet iránti szeretetére nézve egyaránt méltó ama jelszóra: „Emlékezzünk a régiekről“!

József, Antal, János, Babtista főherczeg úr és Magyarország szép visszaemlékezésekben gazdag nádora különösen tátrai kirándulásában a jelen történeti rajznak tárgyát fogja képezni.

Ő cs. k. fensége 1806-ban szerencséltette Szepességet és a Tátrát látogatásával. Augusztus 17-kén Szomolnokra érkezett. A k. bányaigazgatóság és a város mindent elkövetek, hogy a ritka és szeretett vendég méltó fogadtatásban részesüljön. Egyebek között tiszteletére a bánya-hivatalnokok által építtetett szinház nyittatott meg.

Az emlékezetes nap maradandó ünneplésére a nádor engedélyével a szinház saját pecséttel láttatott el, mely a „Nádori szinház“ czímével mai napig használatban van.*)

Göllniczbánya városába augusztus 18-án érkezett a magas vendég. E nap a városnak és a környékbelieknek valóságos ünnep volt, mely alatt minden munka szünetelt. Miután a reggeli órákban várták a főherczeget, már pontban 7 órakor összegyülekezett a polgárság legdíszesebb öltözetében a városház előtt, ott hosszú sort képezvén, melynek élén a hatóság állott. Megérkezvén a várva várt, a sokaság fedetlen fővel és „Éljen a nádor!“ örömkiáltásokkal fogadta. A nyájas férfi maga is levette kalapját és lassan hajtott az emberek között. A malom-hídon volt az első egyszerű, fenyűágakból készült diadalív, ily felírattal, melyet Klein Samu lelkész készített:

Gölnitzium festis resonet Palatino choraeis,
Omnis et hacce die moestus abesto dolor.
Adsint cuncta Tibi, princeps felicia bona!
Haec sunt, quae vovent pectora nostra pie. —

(Göllnicz zengjen a nádornak ünnepi énekeket, és távol legyen tőle ez nap minden szomorú fájdalom. Legyenek meg neked fejedelem minden szerencsés javak; ezeket kivánják kebleink kegyesen).

A vásártéren két ölnyi fehér gúla emelkedett, melynek csúcsáról zöld virágláncz kígyózott lefelé a közepéig. Itt fekete táblán arany betűkkel következő chronosticon volt olvasható: hoC pIgnUs aMorIs Iosepho paLatIno hUngarIae VrbIs göLnItzensIs IngenVa tenaXqVe VoVet fIDeLItas = 1806. — (Göllnicz városának nemes és tartós hűsége a szeretet ezen zálogát szenteli Józsefnek, Magyarország nádorának.) — Ezen feliratot zöld borostyán-koszorú vette körül. Itt üdvözölte a városi tanács a nádort, ki lovakat is váltott itten. A város

*) Szomolnoki tudósítások Finger Edétől.

végén még egy diadalív a nevezett lelkésztől eredt feliratával várta az elutazót:

Festus vere dies Nobis Serenissime Princeps
Iluxit hodie. Plaudite monticolae!
Omnipotens vitae ducat Tibi stamina longa,
Atque beet vitam prosperitate Tuam.

(Igazán ünnepi nap viradott reánk ma fenséges fejedelmünk. Örüljetek bányalakók! A mindenható életednek fonalát hosszúra nyújtsa ki és napjaidat szerencsével áldja!)

Krompach felé vevén útját a Kalehöh nevű hegyen gyönyörködött a magas vendég a legszebb kilátásban. Délre a bányavárosok hegyei és völgyei lebilincselték pillantásait, éjszakon a Magas-Tátra ezüst csúcsai csudálkozással töltették el fogékony keblét. A természet bájai oly nagy hatással voltak a nézőre, hogy leszállván a pompás kocsijáról, inkább gyalog sétált lefelé a völgybe Szlovinka felé, hol a hegylakóktól mozsárdurranással, virágkoszorúkkal és szivélyes éljenzéssel fogadtatott. Délre még Krompachra érkezett, hol Gundelfinger tanácsos úrnál ebéddel várták.*)

Augusztus 19-kén a magas vendég Lőcsére érkezett. Itt a megye már július 25-kén tartott gyűlésében a fogadtatást illetőleg következőt határozott volt: a nádor üdvözletére Szomolnok felé a megye határaihoz egy küldöttség számos taggal rendeltetett ki és pedig: a káptalan két kanonokja, Planer Károly, késmárki lelkész, gróf Csáky Károly, Palocsai Horváth András és Frigyes bárók, Gundelfinger György I. és Görgey László II. alispán, Teőke Mihály, Jekelfalussy Zsigmond, Dolevicziényi Pál pénztárnok, Ujházy Lajos, Berzeviczy Gergely, Máriássy Ferencz és Károly, Kolacskovszky József, Sváby János, Okolicsányi Miklós, Vitkóczy Ignácz főszolgabíró, Korotnoky alszolgabíró és Nemessányi András esküdt. Szepesség két szabad királyi városa és a XVI város is felszólíttatott, hogy ezen megyei küldöttséghez szintén tagokat nevezzenek ki. Ámbár ő k. fensége banderiumok kisérletét nem várta, mégis határoztatott, hogy két nemes lovas állomásról-állomásra kísérje a magas vendéget. Azonkívül még Gundelfinger György és Berzeviczy Gergely urak oldala mellé rendeltettek ki az egész idő alatt, melyet Szepességen tölt. A programm utolsó pontja szerint Lőcsén bálünnepély is rendeztetett a vendég tiszteletére. Ámbár a nádor nem aug. 2-kán, hanem, mint már tudjuk, később érkezett

*) Beiträge zur Geschichte der Stadt Göllnitz von Anton Stark. 1813. S. 28. . . .

Szepességre, mégis a megye programmja a vendég fogadtatására nézve mindenben foganatosíttatott — egy köszönet-irat szerint, melyet ő fensége Kakas-Lomniczról aug. 25-kén a megyéhez intézett.[1])

De kisérjük vendégünket további útján. Aug. 20-án Lőcséről Iglóra jött és a XVI szepesi város kerületi házába szállt. Itt számos küldöttségek fogadtattak. A XIII városi esperesség részéről Czirbesz András Jónás főesperes, Gotthard Mihály, Fabriczy András és Scholtz Jónás üdvözletüket és hódolatukat mutatták be és nem tudták eléggé magasztalni a nádor szívességét és nyájasságát.[2])

Még az nap folytatta útját Késmárkig, hol a Goldberger-féle házba szállt. Innen pedig a városházára ment, hol a nemesség, a városi hatóság, a kath. és az ev. lelkész üdvözölték. Különösen soká mulatott Genersich Kereszтély-lyel, Késmárk városa történetírójával, ki a szabad természet nagy barátja és tudós ismerője is volt. Sűrű embertömegek közt meglátogatta azután a történelmileg és művészeti tekintetben híres kath. templomot, a nevezetes Tökölyi-várat remek vártemplomával. Innen a régi vásártéren, az Újtczán és a Szűcskapún keresztül jövén, az ev. templomba ment és annak jelképies sok festményét csudálta. — Az iskola épületében a tanúlók száma után tudakozódván, az osztályokat a növendékek nagy számához kicsinyeknek találta.[3])

Más nap, azaz aug. 21-kén Bélára érkezett, hol fogadtatására a XVI városi kerület következő intézkedéseket tett volt: 1. Egy polgári banderium felállíttatik Szepesházy András főjegyző vezetése alatt. 2. A lövészegyesület en pleine parade a temető és korcsma közötti téren fogadja a magas vendéget. 3. A városi gondnok és ellenőr kötelességévé tétetik, hogy Krompecher Pál tanácsnok felvigyázata alatt megvizsgálják, esetleg javítsák azon utakat, melyeken ő k. fensége haladni fog. 4. Greb Jakab felhatalmaztatik, hogy 30 jó lovat keressen ki és a színek szerint állítsa össze, melyek az előfogatok számára szükségeltetnek. 5. A kül- és beltanács, valamint az összes polgárság felhívatnak, hogy színesen öltözködve a korcsmától kezdve egészen a Busóczi-útczáig két széles sort képezzenek és ő k. fenségét fogadván, üdvözöljék Éljen ő k. fensége, éljen, éljen, éljen örömkiáltással.[4])

Úgy is történt. Teljesen a programm értelmében üdvö-

[1]) A megye érintett határozatát Sváby Frigyes úr, megyei levéltárnoknak, köszönhetjük.

[2]) Scholtz, Kirchl. Nachrichten V. 117.

[3]) Rokuszi jegyzőkönyv, az ev. egyház sajátja.

[4]) Béla város jegyzőkönyve 1806, Július 16-káról.

zöltetett a nádor és még az nap hasonló fogadtatások között Podolin és Gnezda városokon keresztül Lublóig folytatta útját. Ritkán is jön valamely idegen a Tátra vidékére, ki Lubló várát történeti nevezetes visszaemlékezéseivel és a Poprád kies völgyére való gyönyörű kilátásával meg nem látogatná. [1]) Csák Máté-től, a lengyel helytartók alatt Poniatowski-ig a XIV—XVIII-ik századig, mennyi viszontagságokon ment keresztül e várfészek, melynek partjait a Poprád hullámai most ép úgy mint évszázadok előtt mossák!

Más nap, aug. 21-én még regényesebb vidék érdekes változataival várta a magas vendéget. A Dunajecz partjához, a Vörös-Klastromba érkezett. Ezen 1319-ben alapított karthauzi klastrom romjai sokat beszélnek ezen s más szerzetes rend történetéről. Az épület megtekintése után a Dunajecz felé fordúlt a nádor, melynek kristály-tiszta és habzó hullámai a Pienini-hegységet áttörték, mind a két oldalról meredek kőszikla falakat képezvén. Legelőször a Korona-hegybe és azután más meg más sziklába mérgesen, tajtékozva ütődnek e folyó hullámai, míg nem Szczawniczánál tágasabb völgyben csendesebben hömpölyögnek. A regényesség ezen vonzó képén soká csüngtek a meglepett vendég szemei! [2]) Azután Szmerdzsonka kénfürdő felé fordúlt és annak megtekintése után a hegyes és terméketlen Magura egy részén át a Tátra éjszaki részébe Javorinába érkezett, hol a Palocsai Horváth-család a házi úr szerepét vitte.

Javorinában két napot kirándulásokra használt fel a vendég. A többek között a Halas-tavat meglátogatta. Az út majdnem őserdőn keresztül vezetett, mely itt-ott ez alkalomra annyira javíttatott, hogy részben lóháton is meg lehetett járni. A Halas-tó sima, nagy, 33 hektárra kiterjedő víz tükrével, a körben álló 2000—2500 méternyi magasságig emelkedő óriás sziklák, melyek nyár derekán is mélyedéseikben fehér hómezőktől elboríttatnak és csörgedező vízesésektől visszhangzanak, — valóban mindez meglepő benyomással volt ő fenségére; a csodálat és élvezet érzelmeitől legkellemesebben át volt ő hatva. Javorinába visszaérkezvén a társaság tagjaihoz így szólott: „Egész életemben nem felejtem el Javorinát nagyszerű alpesi környékével és jutalmazó kirándulásaival!“.

Aug. 24-én Podszpadin, Zsdjáron keresztül Landokra érkezett. Útközben a Kotlini-völgyben a Macskára (Kotka) a Vaskapura, valamint az Alabástrom-barlang fekvésére figyel-

[1]) Lásd Lubló-vár történetét: „Zipser Geschichts- und Zeitbilder“ von S. Weber 1880 S. 237.

[2]) Az egész vidék és történetének leírása található „Bélától Szczawnicáig“ című czikkemben az Évkönyvben 1876, 244—283. l.

meztetett. Landokon is a Horváth-család részéről megvendégeltetvén, nemsokára a bélai banderium által az elindulási időre lett figyelmeztetve. Ezen banderium elkísérte ő fenséget Bélán keresztül*) Késmárk felé. A Rokusziaknak szándékuk vala a nádort Rokuszán át Késmárkig elkísérni. De nagy boszszantásukra a bélai banderium meghiúsította tervöket. Késmárkon az éjszakát töltvén, gyönyörködhetett a város kivilágításában és a lakosság általános örömében, mely morzsarak durranásában, zenében, és „éljen“ kiáltásokban nyilvánúlt.

Aug. 25-két Berzeviczy Gergely házában, Nagy-Lomniczon töltötte a magas vendég, hol, magától értetődik, legfényesebben, többek közt egy gúlával fogadtatott, mely égő lámpákból volt összeállítva.

A következő nap (aug. 26-dika) megint kirándúlásnak volt szánva. Legelőször is Tátra-Füredet látogatta meg, mely akkor még Csáky gróf birtokában volt. Gróf Csáky István és nővére fogadták az érkezőt. Berzeviczy vezette őt a Nagy- és azután a Kistarpataki-völgybe, mely utóbbiról azt írta: „a Kistarpataki-völgy érdekesebb a Nagynál“). E völgyek alakja, tavai, vízesései és környező óriási hegycsúcsai a legkedvezőbb benyomást gyakorolták ő fenségére. Az éjszakát még Lomniczon töltötte, másnap reggel „ad revidere“ (viszontlátásra) szavakkal búcsúzván el, mélyen kielégítve a látottaktól, Liptó felé Bécsnek indúlt.

Fentebbi közleményünkkel zöld levelet akarunk fűzni József, a felejthetlen nádor és a buzgó természetbarát, virúló emlékkoszorújába.

*) E kétszeres megjelenésre Bélán vonatkozik Lang chronikájának megjegyzése: „1806-ban József nádor kétszer utazott Bélán keresztül.“

II.

Vornehme Besuche in der Hohen Tátra.

Von *Samuel Weber.*

Auch die grossen Herren verlassen gern ihre Residenz-Städte und ihre glänzenden Paläste, um dieselben mit der Natur und deren grossartigen Werken von Zeit zu Zeit zu vertauschen. Das blaue Himmelsgewölbe mit der glänzenden Sonne, die grüne Wiese mit ihren zahllosen Blumen, der schattige Wald mit seinem Vogelgesang, die Abwechslung von Berg und Thal mit ihren dahin rauschenden Bächen und dem glänzenden Wasserspiegel der sich ausbreitenden Seen, — werden immer solche Erscheinungen bleiben, die auch der Vornehme freudig beobachtet, wie fein und entwickelt auch immer sein Geschmack und wie gross seine Ansprüche auf Genuss sein mögen. Von einem solchen, ich möchte sagen, psychologischen Bedürfniss geleitet nimmt der König von Sachsen Friedrich August II. 1840 auf eine kurze Zeit von seinem Throne Abschied und steigt herab in den Schoss der Natur, indem er auch unsere Hohe Tátra besuchte und studirte.*)

Auch in neuerer Zeit besuchten solch vornehme Gäste unsere Hohe Tátra. Vor einigen Jahren, wenn ich nicht irre, 1874 beehrte Erzherzog Albrecht Schmecks mit seinem Besuche. Am 28. Juli 1881 weilte der 14-jährige preussische Prinz Friedrich Karl in der Kohlbach, machte an den folgenden Tagen einen Ausflug in das Felker Thal und bestieg auch die Grossschlagendorfer Spitze. Dass etwas später auch Feldmarschall Moltke sich in Schmecks aufhielt, ist noch nicht in Vergessenheit gerathen. In der Reihe der vornehmen Gäste im erwähnten Jahre bemerken wir noch den Erzherzog Karl Ludwig, der mit seinem Sohne Franz am 6. Sept. Schmecks besuchte, in die Kohlbach stieg und auf der Rückkehr kurze Zeit auch den Park Husz in Poprád mit seinem Besuche beehrte.

*) Ein königl. Tourist in der Tátra. Jahrbuch V. 1879. pag. 231.

Allein es ist nicht meine Absicht, alle jene vornehmern Gäste zu erwähnen, die in der Gegenwart ihre Schritte nach unserem romantischen Hochgebirge richteten, sondern ich will den Schleier der Vergangenheit lüften und auf einen vornehmen Besucher aufmerksam machen, der sowohl durch seine hohe Geburt, als auch durch seine Naturliebe in gleichem Maasse würdig ist der Parole: „Erinnern wir uns der Alten!“

Erzherzog Johann, Baptist, Josef, Anton, der so schöne Rückerinnerungen wachrufende Palatin Ungarns, namentlich dessen Tátra-Ausflug soll den Gegenstand dieser geschichtlichen Skizze bilden.

Seine k. Hoheit beehrte 1806 Zipsen und die Tátra mit seinem Besuche. Am 17. Aug. kam er in Schmöllnitz an. Die k. Bergdirektion und die Stadt boten Alles auf, damit der seltene und geliebte Gast würdig empfangen wurde. Unter anderem wurde ihm zu Ehren das Theatergebäude eröffnet, welches die Montan-Beamten erbauen liessen. Zur Feier des denkwürdigen Tages versah man mit Erlaubniss des Palatins das Theater mit einem eigenen Siegel, welches mit der Inschrift „Palatinal-Theater“ bis heute im Gebrauche ist.

In die Bergstadt Göllnitz langte der hohe Gast am 18. Aug. an. Dieser Tag war für die Stadt und Umgegend ein wahrer Festtag, an dem jede Arbeit feierte. Da man in den Morgenstunden den Erzherzog erwartete, versammelten sich die Bürger schon Schlag 7 Uhr in ihren Sonntags-Anzügen vor dem Rathhause und bildeten dort eine Spalier, an deren Spitze der Magistrat stand. Als der sehnsuchtsvoll Erwartete ankam, begrüsste ihn die Menge unbedeckten Hauptes mit dem Freudenrufe: „Es lebe der Palatin!“ Der freundliche Mann nahm selbst seinen Hut ab und liess zwischen den Menschen nur langsam fahren. Auf der Mühlbrücke war der erste, einfach aus Fichtenzweigen bereitete Triumphbogen, mit der vom Prediger Samuel Klein verfertigten Inschrift:

Gölnitzium festis resonet Palatino choraeis,
Omnis et hacce die moestus abesto dolor.
Adsint cuncta Tibi, princeps, felicia bona;
Haec sunt, quae vovent pectora nostra pie. —

(Göllnitz ertöne von Festgesängen für den Palatin, ferne sei an diesem Tage jeder traurige Schmerz. Dir, dem Fürsten mögen angehören alle glücklichen Güter; dies ist's, was unsre Brust in frommer Weise wünscht).

Auf dem Marktplatze erhob sich eine zwei Klafter hohe Pyramide, von deren Spitze sich eine grüne Blumenkette bis zur Mitte hinabschlängelte. Hier war auf schwarzer Tafel mit Goldbuchstaben folgendes Chronostikon zu lesen: hoC pIgnVs

aMorIs Iosepho paLatIno hVngarIae VrbIs göLnItzensIs IngenUa tenaXqVe VoVet fIDeLItas = 1806 (Die edle und dauernde Treue der Stadt Göllnitz weiht dieses Unterpfand der Liebe Joseph, Ungarns Palatin.) Diese Aufschrift umgab ein grüner Lorberkranz. Hier wurde der Palatin vom Magistrat begrüsst und wechselte auch Pferde. Am Ende der Stadt erwartete noch ein Triumphbogen den Abreisenden mit einer ebenfalls vom erwähnten Geistlichen verfassten Aufschrift:

Festus vere dies nobis Serenissime Princeps
Illuxit hodie. Plaudite Monticolae!
Omnipotens vitae ducat Tibi stamina longae,
Atque beet vitam prosperitate Tuam.

(Wahrlich ein festlicher Tag brach für uns an, o erhabener Fürst. Freuet euch Bergbewohner! Der Allmächtige möge Dir die Lebensfäden lange dehnen und dein Leben mit Glück segnen!)

Seinen Weg gegen Krompach einschlagend ergötzte sich der hohe Gast auf dem Berge Kahlehöh an der schönsten Aussicht. Im Süden fesselten seine Blicke die Berge und Thäler der Bergstädte, im Norden erfüllte die Hohe Tátra seine empfängliche Brust mit Bewunderung. Die Reize der Natur waren auf den Beschauer von so grosser Wirkung, dass er aus dem prächtigen Wagen stieg und lieber zu Fuss hinab in das Thal gegen Szlovinka spazierte, wo er von den Bergbewohnern mit Mörserknall, Blumenkränzen nnd herzlichem Lebehoch empfangen wurde. Er kam noch zu Mittag nach Krompach, wo er bei dem Hofrath Gundelfinger mit einem Mittagsmahl erwartet wurde.

Am 19. Aug. kam der hohe Gast in Leutschau an. Hier hatte das Komitat schon am 25. Juli bezüglich des Empfanges Folgendes beschlossen. Zur Begrüssung des Palatins wurde gegen Schmöllnitz an die Komitatsgrenzen eine Komission mit zahlreichen Mitgliedern und zwar: zwei Domherren des Kapitels, Karl Planer, Pfarrer von Kesmark, Graf Karl Csáky, die Barone Andreas und Friedrich Horváth de Palocsa, Georg Gundelfinger I. und Ladislaus Görgey II. Vizegespan, Michael Teőke, Sigmund Jekelfalussy, Paul Doleviczényi General-Perceptor, Ludwig Újházy, Gregor Berzeviczy, Franz nnd Karl Máriássy, Josef Kolacskovszky, Johann Sváby, Nikolaus Okolicsányi, Ignaz Vitkóczy, Oberstuhlrichter, Ignaz Korotnoky, Vizestuhlrichter, und Andreas Nemessányi Jurassor. Auch die zwei k. Freistädte Zipsens und die Provinz der XVI Städte wurden aufgefordert, zu dieser Komitats-Kommission ihrerseits ebenfalls Mitglieder zu ernennen. Obwohl seine k. Hoheit die Begleitung von Banderien nicht erwartete,

wurde dennoch bestimmt, dass zwei adelige Reiter von Station zu Station den hohen Gast begleiten mögen. Ausserdem bestimmte man Georg Gundelfinger und Gregor Berzeviczy an seine Seite während der ganzen Zeit, die er in Zipsen verbringen wird. Gemäss des letzten Programmpunktes wurde in Leutschau auch ein Ballfest zu Ehren des Gastes arrangirt. Obwohl der Palatin nicht am 2. August, sondern, wie wir schon wissen, später in Zipsen ankam, wurde das Komitatsprogramm bezüglich des Empfangs dennoch in Allem ausgeführt, was aus einem Dankesschreiben, welches seine Hoheit von Gross-Lomnitz an das Komitat richtete, [1]) hervorgeht.

Doch begleiten wir unsern Gast auf seiner weiteren Reise! Am 20. Aug. kam er von Leutschau nach Igló und stieg im Distriktshaus der XVI Zipser Städte ab. Hier wurden zahlreiche Deputationen empfangen. Von Seite des XVI-Städter Seniorates brachten der Senior Andreas Jonas Czirbusz, Michael Gotthard, Andreas Fabritzy und Johann Scholtz ihm Begrüssung nnd Huldigung zum Ausdruck, und konnten die Herzlichkeit und Freundlichkeit des Palatins nicht rühmend genug hervorheben.

Noch an demselben Tag setzte er seine Reise bis Kesmark fort, wo er im Goldbergerischen Hause abstieg. Von hier begab er sich auf das Stadthaus, wo er von dem Adel, dem Magistrat, der kath. und ev. Geistlichkeit begrüsst wurde. Besonders lange unterhielt er sich mit Christian Genersich, dem Geschichtsschreiber der Stadt Kesmark, der zugleich ein grosser Freund und gelehrter Kenner der freien Natur war. Umringt von dichten Menschen-Massen besuchte er dann die geschichtlich und in künstlerischer Beziehung merkwürdige kath. Kirche, das berühmte Tökölyische Schloss mit der klassischen Schlosskirche. Von hier setzte er seinen Rundgang über den Alten Markt, durch die Neugasse und das Kürschner-Thor fort und besuchte die ev. Holz-Kirche, wo er die vielen allegorischen Bilder mit grosser Aufmerksamkeit betrachtete. Im Schulgebäude erkundigte er sich nach der Zahl der Schüler und fand die Klassen für die grosse Schülerzahl zu klein. [2])

Am andern Tage, d. h. am 21. Aug. gelangte er nach Béla, wo zu seinem Empfang der XVI-Städter Distrikt nachstehende Verfügungen getroffen hatte: 1. Ein bürgerliches Banderium unter der Anführung des Obernotärs Andreas Szepesházy wird errichtet. 2. Die „Schützencompagnie“

[1]) Den erwähnten Beschluss des Komitates verdanken wir Herrn Friedrich Sváby, Komitats-Archivar.

[2]) Rokuszer Protokoll, Eigenthum der ev. Gemeinde.

en pleine parade empfängt den hohen Gast auf dem Raume zwischen dem Todtengarten und dem Wirthshaus. 3. Der städtische Vormund und der Kontrollor erhalten es zur Pflicht, dass sie unter Aufsicht des Rathes Paul Krompecher die Wege untersuchen und verbessern mögen, auf welchen seine k. Hoheit einherziehen wird. 4. Jakob Greb wird bevollmächtigt, 30 gute Pferde auszusuchen und nach den Farben zu ordnen, die zu der Vorspann erforderlich sind. 5. Der innere und äussere Rath, wie auch die gesammte Bürgerschaft werden aufgefordert, dass sie zierlich angekleidet vom Wirthshaus angefangen bis zur Bauschendorfer Gasse zwei breite Menschenreihen bilden und seine k. Hoheit empfangend mit dem Freudenruf „Es lebe seine k. Hoheit, vivat, vivat, vivat" begrüssen mögen. [1])

So geschah es denn auch. Genau nach dem Programm wurde der Palatin begrüsst, der noch an demselben Tag unter ähnlichen Empfangsfeierlichkeiten über Pudlein und Kniesen bis Lublau seine Reise fortsetzte. Es kommt aber auch selten in unsere Gebirgsgegend ein Fremder, der das Lublauer Schloss mit seinen geschichtlichen merkwürdigen Rückerinnerungen und seiner herrlichen Aussicht auf das Popper-Thal nicht besuchen würde. [2]) Von Mathias Csák, unter den polnischen Statthaltern, bis zu Poniatowski, vom 14—18 Jahrhundert, wievielen Wechselfällen war dies Burgnest ausgesetzt, dessen Ufer die Wellen der Popper auch jetzt noch so bespülen, wie vor Jahrhunderten!

Am andern Tag, 22. Aug. wartete des hohen Gastes noch eine romantischere Gegend mit ihren interessanten Abwechslungen. Er gelangte an die Ufer des Dunajecz, zum Rothen Kloster. Die Ruinen dieses 1319 gegründeten Karthäuser Klosters erzählen viel von der Geschichte dieses und anderer Mönchsorden. Nach Besichtigung des Gebäudes wendete sich der Palatin dem Dunajecz zu, dessen kristallreine und schäumende Wellen das Pienin-Gebirge durchbrachen, so dass von beiden Seiten steile Felsenwände zurückblieben. Zuerst prallen die Wellen dieses Flusses wild und schäumend an den Kronenberg und dann an viele andere Felsen, bis sie dann bei Szczawnicza in einem breiteren Thale sich ruhiger fortwälzen. An dem fesselden Bild dieser Romantik hingen lange die Augen des erstaunten Gastes. [3]) Dann

[1]) Protokoll der Stadt Béla vom 16. Juli 1806.

[2]) Siehe die Geschichte des Lublauer Schlosses: „Zipser Geschichts- und Zeitbilder" von S. Weber 1880 S. 237.

[3]) Die Beschreibung der ganzen Gegend und ihrer Geschichte ist zu finden in meinem Art.: „Von Béla nach Szczawnicza". Jahrbuch 1876. S. 244—283.

besuchte er das Schwefelbad Szmerdžonka und nahm den Weg durch einen Theil der bergigen und sterilen Magura und gelangte am Fusse der nördlichen Tátra nach Javorina, wo die Familie Horváth de Palocsa die Hausherrn-Rolle übernommen hatte.

Hier verwendete der Gast zwei Tage zu Ausflügen. Unter Anderem besuchte er den Fischsee. Der Weg führte beinahe durch Urwald und wurde bei dieser Gelegenheit hie und da soweit ausgebessert, dass man ihn auch zum Theil reitend benützen konnte. Der glatte, grosse Wasserspiegel des Fischsees mit einer Ausdehnung von 33 Hektaren, die bis 2000—2500 Meter aufragenden Felsen, welche selbst im Hochsommer in ihren Vertiefungen von weissen Schneefeldern überzogen sind und von rauschenden Wasserfällen wiedertönen, dies Alles war in der That von überraschendem Eindruck auf den Palatin, der sich denn auch lange Zeit den Gefühlen stiller Bewunderung und ruhigen Geniessens hingab.

Nach Javorina zurückgekehrt sprach er zu den Mitgliedern der Gesellschaft: „In meinem ganzen Leben werde ich Javorina nicht vergessen mit seiner grossartigen Alpen-Umgegend und seinen lohnenden Ausflügen!“.

Am 24. Aug. kam er über Podspadi, Ždžar nach Landok. Unterwegs wurde er im Kotliner Thal auf die Landoker Katze (Kotka), auf das Eiserne-Thor und die Lage der Alabasterhöhle aufmerksam gemacht. In Landok, wo er ebenfalls von der Familie Horváth de Palocsa bewirthet wurde, wartete seiner schon das Béler Banderium. Dieses geleitete seine Hoheit über Béla *) nach Kesmark. Die Rokuszer hatten die Absicht, den Palatin durch Rokusz bis Kesmark zu begleiten. Aber zu ihrem grossen Aerger vereitelte das Béler Banderium ihren Plan. In Kesmark konnte er sich an der Illumination der Stadt und an der allgemeinen Freude der Bewohner ergötzen, die sich in Mörser-Schiessen und in Vivat-Rufen kund gab.

Den 25. August brachte der hohe Gast in Gross-Lomnitz, im Hause Gregor Berzeviczy's zu, wo er selbstverständlich aufs Glänzendste empfangen wurde; unter Anderem wurde eine Pyramide aus brennenden Lampen zusammengesetzt.

Der andere Tag (26. Aug.) war wieder Ausflügen in die Tátra gewidmet. Zuerst wurde Schmecks besucht, das damals im Besitze der gräflichen Familie Csáky war. Graf

*) Auf dieses zweimalige Erscheinen in Béla bezieht sich die Bemerkung der Lang'schen Chronik: 1806 ist der Palatin Josef zweimal durch Béla gereist.

Stefan Csáky und seine Schwester empfingen den Ankommenden. Berzeviczy führte ihn hierauf in die Grosse und Kleine Kohlbach; bezüglich der letzteren schrieb er: „Das Kleine Kohlbacher-Thal ist interessanter als das Grosse". Die Form, die Seen, die Wasserfälle und die umgebenden Riesen-Bergspitzen übten den günstigsten Eindruck auf seine Hoheit. Die Nacht verbrachte er abermals in Lomnitz; am andern Tage Früh verabschiedete er sich mit den Worten: „ad revidere" (auf Wiedersehen). Tief befriedigt von dem Gesehenen reiste er über Liptau nach Wien.

Durch obige Mittheilung wollten wir in den blühenden Gedächtniss-Kranz des unvergesslichen Palatins und eifrigen Naturfreundes Josef ein grünes Blatt einflechten.

III.

Máramarosi útiázlatok.

II.

Németből *Siegmeth Károly* után *Hetényi Kálmántól.*

A „Kárpát-Egyesület“ Évkönyvének VIII. évfolyamában közlött „Útivázlataim„ első részének folytatásául kisérletet teszek, hogy Máramaros egy másik vidékének képét rajzoljam a szíves olvasó elé, azon vad, idegen által ritkán felkeresett vidékéét, mely a Taracz és Fekete-Tisza forrásvidékétől a Csorna-Hora roppant sziklabástyájáig terjed a magyar-gácsországi határ mentén.

A már ismerős úton érünk Királyházára;*) a huszti vár büszke romjai a múlt évi látogatásunk emlékeit újítják fel emlékezetünkben; Visk-Várhegy régi ismerősként köszönt a tulsó partról.

Taraczközön, vasúti kis megállóhelyen, leszállunk a vonatról, mivel megérkeztünk a Taracz-völgy széles torkolatába, s útunk ezen visz fölfelé.

A Taracz széles torkolaton ömlik a Tiszába, a taraczközi medenczét képezve; az így erősbödött Tisza rohamot intéz alább a jobb partot tevő trachyt-hát ellen; de mivel túlbecsülte erejét, csakhamar abban hagyja a merész kisérletet s haragját a bal partot képező, puhább kárpáti komokkővel érezteti.

Hamarjában fogadtam szekerest s d. e. ½9 órakor útra kelek ÉÉK. irányban a Taracz völgyén fölfelé.

A völgy — mint mondám — széles, eleinte semmi érdekesebb alakulást sem tűntetvén elénk: a homokkő csaknem vízszintes rétegekben települt, és a számos csuszamodásnál, az oktalan erdőpusztítás e szomorú következményeinél, fedő nélkül lép a fölszínre.

A Taracz völgyének alsóbb része igen népes; rövid idő alatt több falut érünk; Nagy- és Kis-Kirva, Nyágova, Kökényes, Irholcz, Alsó-Nyeresznicze (régi neve: Nyiresfalva) községeken hajtunk keresztül. Épen vasárnap van, a parasztok ünnepi öltözetben tomplomba mennek vagy csoportokban beszélgetnek.

*) Évkönyv. VIII. évf. 78. l. 17. sor. Leányvár hely. olv. Nyalábvár.

A lakosság orosz; a férfiak arczvonásai általában szabályosabbak, mint a nőkéi, kivált a fínom metszésű száj tűnt fel soknál. Viseletök kevéssé különbözik a Tisza völgyén lakókétől; ugyanaz a széles tüsző, fekete nemezkalap a férfiakon, katrincza a nőkön. A fiatal leányok sárga és veres élő virágokból font, vastag koszorút hordanak a fejökön.

Nyeresznicze nél a Luzánszky-patak ömlik a Taraczba és elválasztja a Kicsera (566 m.) hegyhátát attól, melyet a Plesza (734 m.), a Kamen (852 m.) és Polánszky-Verch (842 m.) együttesen alkot; e hegylánczigen szép, megkapó és charakteristikus alakzatokat tár elénk; vannak itt helyek, hol palakő töri át az eocen kárpáti homokkövet.

A Luzánszky-völgyben fekszik Felső-Nyeresznicze, e mellett a Szoloncs-völgy nyílik az előbbiből. Itt két sósforrás található s ezekben — Tognio szerint — a következő alkotó részek vannak 1000 rész vízben:

Kénsavas nátron	0.681
„ mész	0.461
„ magnesia	0.155
Szénsavas mész	0.103
„ magnesia	0.070
Konyhasó	49.356
Chlorcalcium	1.802
Chlormagnesium	0.832
Szénsavas vasoxydul	0.174
„ mangánoxydul . .	0.056
Kovasav	nyomai
A kötött alkotó részek összege =	53.690

Hőfoka 17.7 C⁰ — 21 C⁰ légmérséklet mellett.

Ezen elemezést Szilágyi: „Máramaros Vármegye Egyetemes Leirása“ cz. művéből vettem, csakhogy átszámítottam.

Kivánatos lenne, hogy újabbi elemezés eszközöltessék.

Gányától ÉK. irányban haladunk, itt a Teresel-patak ömlik a Taraczba, az is valamint a Luzánszky-patak a Krasznahavas déli lejtőjén fakad. Tereselfalva mellett a Tereselpatak völgyén egy Sztenka nevű égvényes vasas savanyúvíz-forrás van, mely egy elhagyott tárnából ered.

Nyeresznicze és Gánya közt barna szén is fordúl elő vékony rétegekben, kiaknázásra azonban nem érdemes.

Az általunk bejárni szándékolt vidéknek geologiai formatiója általában kevés változatosságot mutat mindaddig, míg az eocén krétaképletek és a kárpáti homokkő vidékén járunk, csak itt-ott bukkanunk mészkőrétegekre vagy kvarczra; így

péld. Nyeresznicze mellett hatalmas aptychus mész-rétegek települtek.

Kalinfalvánál épen szemközt tűnik fel szépen előttünk a Kobila-havas (1182. m.)

Déli 12 órakor érünk Dombóra; itt étetünk, s a mint képzelém, magam is ebédelek; hanem ez igen szomorúan ütött volna ki vendéglő nem létében, ha tarisznyám ki nem segít vala.

Igen mulattató beszélgetésbe keveredtem itt egy zsidó-asszonynyal, a ki utazásom czélja iránt tudakozódott tőlem nagy kiváncsisággal; fejcsóválva hallgatta feleletemet s fel nem foghatá: mikép vállalkozhatik az ember ily útra valami „Geschäft" nélkül, csupán csak a hegyek és völgyek átkalandozása végett?! Szilárdúl megmaradt e nézetében, s bányászkalapácsomra egy oldalpillantást vetve, megjegyzé, hogy még is csak valami „Geschäft" után járok, hanem azt eltitkolom előtte. Végre is azt mondám megnyugtatása végett, hogy hát bizony a Taracz völgyén föl vasutat akarok építeni.

Egyórai pihenő után tovább megyünk az innen már folyvást keskenyedő völgyön, s e helyt már fásabb a vidék; de még mindég csak a bükk uralkodik egyedül s magasan felnyúlik mind két oldalon, melyek gerinczét élesen határolt havasi legelők borítják.

Itt kvarczhomokkő-rétegek is fordúlnak elő.

Nyugatnak a Kobila láncza határolja a völgyet, keletnek az Apeczka-havas hosszan elnyúló háta, mely délen a Skortal-Grun-nal (Apeczka 1511 m.) kezdődik és É-felé a Pleszka-havason (1317 m.) át a Tempá-ig (1639 m.), az Apeczka, Szvidovecz- és Sztohi-havas csomópontjáig huzódik.

A Skortal-Grun (Apeczka) körűlbelől egyenlő szélesség alatt fekszik az Opressa-val s ettől a Krajna-Rika vagy Kis-Sopurka völgye választja el.

Szép, erdő-borította, kúpalakú hegyen tetszetősen emelkedik a kraszni-sorai templom, ezt bizonyos Nosza Fedor nevű gazdag paraszt építteté mostanában saját költségén.

A Szvidovecz-havas a Tempával és a Velika-Kurtjászkával (1626 m.) pompás háttért képez, s D-felé a Pleszka csatlakozik hozzájok, a tájképet keret gyanánt foglalva be jobb felől.

Krasznisorán túl a Sztohi-havas lánczára nyíló szép kilátást élvezzük, mit É-felé a Sztohi-hegy (1290 m.) zár el.

Délután 4 órakor, tehát Taraczkőztől számítva $7\frac{1}{2}$ órai hajtás után, elérkeztünk Királymezőre (német telep). Már az egyenes sorban épített, takaros házak kellemesen különböznek az oroszok piszkos, alacsony kunyhóitól; csínosan tartott

kertek környezik a czifra faházakat, melyek lakói barátságosan köszöntenek bennünket. Sok, a máramarosi kincstári uradalom tulajdonához tartozó tisztilakás van itt, melyek azonban most többnyire üresek, mivel az erdőmesteri hivatalt Bustyaházára helyezték át innen.

Matuskovics Béla, kir. erdész úr, várt itt rám s tüstént kiváló szívességgel meghítt magához Német-Mokrára, hogy onnan aztán másnap a Pribujra (Német-havas) felmenjünk.

Keveset időzve Királymezőn folytattuk utunkat tovább a völgyön föl ÉNy. felé. Majd elhagyjuk a Taracz völgyét, mely hirtelen ÉK-nek fordúl, és a Mokránka völgyébe térünk el, megtartva az ÉNy-i irányt.

Ettől kezdve a Taracz-folyó Bruszturánka vagy Tereczulka nevet visel. A két folyó egyesülésétől nem messze jódot tartó ásványos forrásra akadunk, mellette kis fürdőház van emelve az erdőtisztek és munkások számára.

A víz elemzésének eredménye következő:*)

1000 rész vízben van:

Szénsavas mész	0.353
„ nátron	0.461
„ magnesia	0.179
„ vasoxydul	0.217
„ mangánoxydul . . .	0.051
Konyhasó	23.926
Chlorcalcium	3.523
Chlormagnesium	4.501
Jódnatrium	0.163
Brómnatrium	0.096
Szerves anyagok	0.068
A kötött alkotó részek összege =	33.538

Hőmérséklete 11.2 C° a levegő 21.5 C° mellett. Fajsúlya = 1.043.

Habár az említett 3 forrásnak, nevezetesen ennek és a Szoloncs-völgyi két forrásnak elemzése a tudomány mai álláspontja szerint több változást, különösen reductiót szenvedne is, mindenesetre bizonyos az, hogy ezen források, sótartalmukat tekintve, a legelsők közé tartoznak; különösen kitűnnek e szempontból a Szoloncs-völgyi források, melyek kétszerte több chlornatriumot tartalmaznak, mint a királymezei, pedig ebben is igen bőven van só; ellenben ez utóbbi igen jódos, mi amazokból teljesen hiányzik.

A Német-havas (Pribuj, 1550 m.) előtűnik s mindjárt utánna az ettől Ny-ra emelkedő Sztremenosz- havas (1599 m.);

*) Átszámítva Szilágyi: Máramaros stb. cz. művének adatai után.

a völgy szembetűnőleg összébbszorúl; a fenyű már túlsúlyra kezd vergődni s nem messze innen a bükket egészen kiszorítá. Itt már czirbolyafenyű is találkozik.

Végig megyünk Orosz-Mokrán és $^5/_4$ óra múlva megérkezünk Német-Mokrára, hol a barátságos erdészlakban szíves fogadtatás vár reánk.

Orosz-Mokra mellett, kis keskeny mellék-völgyben három savanyús, összehúzó ízzel bíró ásványvíz-forrás található. Tognio szerint sok szabad szénsav, szénszavas nátron, továbbá konyhasó, mész, vas, magnesia és timsó nyomai fordúlnak elő bennök. Az alsó forrás vízét a lakosság sikeresen használja bőrbetegségekben és scrophulában. Hőmérséklete: 8.6 C° a levegő 22 C° mellett.

Német-Mokrán túl közel a helységhez, a Mokránka völgyében három vasas savanyúvíz-forrás van, melyeket már 1783-ban igen kiemel Dr. Palatini. (L. Szilágyi id. m. 112. l.) Tognio 1843-ban sok szabad szénsavat, kénsavas nátront és meszet, igen kevés konyhasót, sok szénsavas nátront, meszet, magnesiát és vasoxydult, valamint kovasavat is talált benne. 22 C° légmérsékletnél hőfoka 9 C°.

A völgyön feljebb szintén található egy ásványos forrás, mely állítólag az orosz-mokrai forráséhoz hasonló alkotó részeket tartalmaz. Hőfoka 9 C° a levegő 22 C° melegsége mellett.

Német-Mokra 72 házból álló s mintegy 700 lakóval biró német telepítvény; ezek is, valamint a királymezeiek 1776-ban és 1794-ben telepíttettek ide Felső-Ausztriából Gmunden, Ebensee és Ischl vidékéről s még mostanáig megőrizték nyelvöket, szokásaikat és erkölcseiket épen úgy, mint viseletüket.

Korabinszkynak 1786-ban kiadott, „Geographisch-historisches und Producten-Lexicon von Ungarn“ cz. művében Mokráról ez olvasható: „Valamivel feljebb fekszik Német-Mokra, hol a Felső-Ausztriából áttelepített erdőmunkásoknak egészen kényelmes faházaik vannak és az erdőgazdaságnál jó szolgálatot tesznek.“ 1786-ban tehát Német-Mokra már fenállott, míg Királymezőről e lexiconban sehol sincs említés, mi arra mutat, hogy ez csak később keletkezett.

Königsberger, Holzberger, Zeppelzauer, Hoffer, Visauer, Oberpichler, Rinesberger, Zauner, Auer stb. családnevek is tiszta német származásra mutatnak, a mit egyébiránt az is bizonyít, hogy nyelvük a felső-ausztriai nyelvjárással egészen egyező. Jóllehet mindenfelől oroszság környezi őket, mégsem szlávosodtak el ezen telepítvényesek, a mi, fájdalom! oly gyakori eset a Kárpátok vidékén. Az ifjabb nemzedék a magyar nyelvben is nyer oktatást s abban közönségesen jártas is. Látható ebből, hogy csak az iskola által gyakorolt észszerű be-

folyástól függ az elszlávosodásnak — a mi nálunk mindig a művelődésben való visszaeséssel, hanyatlással egyenlő — megakadályozása.

A hivatalnokok és papok becsületes, erkölcsös és munkás népnek mondják e telepítvényeseket, kik ezen tulajdonságaik következtében bizonyos jóllétnek örvendenek; vannak családok, melyeknek 16—18 db. szarvasmarhájok is van.

A férfiak favágók, de közülök sokan víz- és útépítéshez is használhatók, mi körül oly ügyességet tanúsítanak, hogy ezen munkákra távolabbi vidékekre is elviszik őket.

Mindegyik telepítvényesnek meg van a maga által épített faháza, mihez az anyagot az uradalom erdeiből nyeri; továbbá a kertecskéje, földecskéje és része a havasi legeltetésben.

A család marhatenyésztésből él; tej és tejtermények a fő táplálékuk; ezen kivül esznek burgonyát, kenyeret, ritkábban húst is.

Mikor a férfiak munkában vannak, az erdőigazgatóságtól rendes napszámot kapnak.

Jól kialudva és kipihenve magunkat, köszöntjük a reggelt s örülünk, hogy a köd leszáll a völgybe, szép és derült napot igérvén.

Az erdész úr társaságában (hogy a jovialis plébános úr is velünk volt, nem árulom el) megindúltam a Némethavasra.

Sűrű erdőn át meredeken visz fel az út; valóban csodálnunk kell azon ügyességet, melylyel leányok, sőt még gyermekek is, fejökön tölt tejes csöbröket vívén, lejtve haladtak el mellettünk lefelé az úton. Az erdő felső szélétől lassú emelkedéssel vezet az ösvény a német-mokrai község pásztortanyáihoz, melyek alsóihoz $2^1/_2$ órai menet után érkeztünk meg. Alig pillantának meg bennünket a majorosnők, azonnal barátságos kiáltás- és újjongással üdvözlének s tudaták megérkezésünket a felső tanyákkal, miközben nem csodálkozhattam eléggé e leányok tüdejének erőteljességén. Fölmegyünk a másik karámhoz, a tulajdonképi főtelephez, hogy ott kissé pihenjünk, s azután ismét folytatjuk utunkat tovább fel a tetőre. A tanya körül illatos havasi legelő terül el s mesze fölnyúlik az orom felé; jóval feljebb kezdődik a boróka-fenyű, a fü ritkásabb lesz s helyenként görgeteggel van borítva. Mintegy 20 m. hosszú és 8 m. széles tavacska tölt be egy csuszamlás által keletkezett kis teknőt.

Magán a tetőn (1550 m.), melyre a tanyától 1 óra alatt jutottunk fel, homokkő van. A Pribuj sajátlag ÉNy-ról DK-nek hosszan elnyúló gerinczet képez fönn. Egy minimal-hőmérő elhelyezése után a Pribujról élvezhető szép távlat részletesebb szemléléséhez kezdtem.

É-felé belátunk a mély Hrobi-völgybe, mely a Mokránka-völgybe torkollik; előttünk emelkedik a Német-havas tőszomszédja, az 1343 m. magas Priszlop; a hozzá csatlakozó hegyhát ÉK-nek nyúlik és így láthatjuk, miként sorakoznak egymásután színfalakként az egyes csúcsok: jó távol legelől, meredeken emelkedve a Sztrunczul (1634 m.), hátrább a Moloczna-havas (1645 m.) és a Busztul-havas (1693 m.) láthatók, ezzel a hegyvonulat a gácsországi határlánczhoz csatlakozik.

Ebben dominál tőlünk épen É-ra a Popágya (1742 m.), mely a Pop Iványról szóló mondából már ismeretes előttünk.

K-nek látszik az ÉK.-DNy. irányban nyúló Janovecz-völgy, s velünk szemben a Gyil- és Nagy-havas hosszan elnyúlt gerincze magaslik meredeken, a Bruszturánka völgyétől választván el bennünket. Ezen hegyláncz, melyben a Nagy-havas (1484 m.) és a Berty (1670 m.) a legmagasabb csúcsok, párhuzamosan huzódik az előbbivel a határlánczolat felé.

Odább ÉK.-nek a Sztohi- és Szvidovecz-havas bérczei a Tempa- (1639 m.), Kurtyászka- (1652 m.) és Podpulá-val (1634 m.) bontakoznak ki. A messze háttérben feltünedeznek itt-ott a Csorna-Polonina óriás csúcsai.

Az elénk táruló kép a legmeghatóbbak egyike; vadregényes és az alakzatok változatosságában gazdag hegység áll előttünk, mély völgyekbe, erdős hegyoldalakra, buja havasi legelőkkel koszorúzott kúpok és szakadozott, meredeken felnyúló sziklás gerinczekre. Szándékosan mondok gerinczeket, mivel hegycsúcsok itt alig fordúlnak elő.

D.-nek a Talabor és Taracz völgyei közt a Krasznа-Polonina hosszan elnyúló vonulatai húzódnak, nagy görbületeket képezvén.

A Pribuj legdélkeletibb részén a királymezei pásztortanyák épületeit vesszük észre s ezektől jobbra a Mokránka-völgybe húzódik Királymezőnek. Innen emelkednek lassanként a hegylánczok a Klimova (Csortoványa 1495 m.), Rusa (1498 m.), Groppa (1568 m.) és Topasz (1552 m.) felé.

Végre Ny.-nak megpillantjuk alattunk, lenn a mélységben Német-Mokra házsorait, a völgy tulsó oldalán a Sztremenosz-hegy (1599 m.), a Douha (Ticzove 1729 m.) és Perednya (1547 m.) sokszorosan csipkézett ormait s itt-ott ismét láthatók a Talabor felé húzódó völgyek.

Huszonöt percz alatt visszaérkeztünk a felső karámhoz, hol a majorosnők kitűnő kávéval szolgáltak s éhünket jó túrós galuskával csillapíták.

A plébános úr dalolásra szólítá fel a leányokat, s erre csakhamar fölhangzott egy víg alpesi dal. Az egyes versszakok után hatalmas jodlirozás következett. Az alsó-tanyaiaknak persze

az nem tetszett, s roppant jodlirozással kisért gúnydallal feleltek rá. Így folyt az ingerkedés jó ideig; s én a szép zöld Stiria valamely havasán képzelém magam.

A plébános hangos felszólítása: „Madeln, thut's figizeln!“ ébreszte föl merengésemből, bámúlva épen kérdezni akarom: mit jelentsen ez a „figizeln„, midőn a leányok egyike dorombot vett elő zsebéből s erre a leányok tánczra perdűltek; ez volt tehát a „figizeln“

„Madeln, richt's die Pritsch'n her!“ hangzék ismét a lelkész úr vezényszava, s én elámúlva vártam, hogy micsoda újabb dolog történik ismét, mikor egyik majorosnő térdet hajtva arra kér, hogy „der gnä' Herr mächt sich a bissl pritsch'n lass'n“, s egyszersmind minden kétértelműséget kizáró mozdulatot tett a kezében tartott fadarabbal. Mindenik leány hármat ütött testem azon részére, a melyik az ilyfajta érintéstől még a gyermekkorból ismerős volt, azon kivánat ismétlése mellett: „dass der gnä' Herr guat abikimmt von der Alm!“ Ekkor aztán megtudtam, hogy „a Pritsch'n“ óvószer lábtörés és ruhaszakadás ellen.

Jó kedélylyel indúlunk vissza s $1^1/_2$ óra alatt térünk a német-mokrai erdészlakba.

Még az nap délután tovább utaztam Bruszturára. A Bruszturánka völgye, kivált elein igen vadregényes; a folyó tajtékozva kanyarog a medrét összeszorító szirtdarabok között. Itt már kizárólag csak fenyű fordúl elő. Brusztura felé kiszélesedik a völgy és hosszan kell az elszórtan fekvő házak előtt elhajtanunk, mielőtt a központba, a főerdészlakhoz érünk. Német-Mokráról $1^1/_2$ órai hajtással érkeztem meg Simögh barátom hajlékába, hol azután még sokáig beszélgeténk bizalmasan, míg végre a fáradt test erélyesen követelte jogait, s „jó éjt“ kivánánk egymásnak.

Fölébredve örömmel tapasztalom, hogy a köd egészen leszállott a völgybe, s midőn 8 órakor szekerünkre ültünk, az ég legderűltebb azurja mosolygott reánk.

Az Uria-havas (1445 m.) a völgyet mintegy elzárja; mindegyik oldalon meredeken emelkednek a lúczfenyű-borította hegylejtők; a valódi hegyi tájkép rendkivűl izgatólag hat kedélyünkre; mély lélekzéssel szívjuk magunkba a tiszta, balzsamos erdei levegőt s egészen rabjai leszünk az erdei magány varázsának.

Nem sokára kevés időre megállunk a Borina-forrásnál s vizét 19 C^0 légmérsékletnél 5 C^0 melegnek találjuk; ez tehát ugyancsak tisztességes hideg forrás. Vize indifferens s kitűnő üdítő, tiszta ízű.

Egyszer 17 tutajos veszett el e forrás közelében s azóta

egyetlen egy sem merne éjszakára ott maradni. Éjjel sürgés-forgás folyik a patak mellett; tutajokat fúrnak össze s induláshoz készülnek; a tűz mellett kisérteties alakok ülnek s különféle dolgot végeznek. Reggel nyoma sincsen tutajnak, minden csendes és üres; az elmerültek voltak ezek, kik mindíg megjelennek a vakmerő előtt, ki elég merész, hogy az éjet itt töltse.

Ime a „repülő hollandi" regéje a hegylakók gondolatköréhez illeszkedve! Sok fakereszt jelöli azon szerencsétlenségek helyeit, hol tutajok összetörtek, tutajosok elvesztek. Ha a pataknak számos hirteleni hajlatát szemléljük s látjuk azon sziklatuskókat, mik messzire benyúlnak a mederbe, még igazán csodálkoznunk kell, hogy több szerencsétlenség nem történik. Bámulnunk kell ezen emberek ügyességét, bátorságát, erejét és kitartását, kik csekély bérért oly gyakran koczkára teszik életöket.

A veszélyesebb helyeken, kivált, hol a sziklák összeszorítják a medret, vagy sellők, vízesések képződnek, úgynevezett buktatók, surrantók (Dielwerke) vannak alkalmazva; ezek vízcsatornák, miknek a feneke és oldalai ki vannak gerendázva; ily surrantókon aztán őrült sebességgel rohan a víz keresztül.

É. felől a Bertyánka folyik a Bruszturánkába s azt okozza, hogy emez igen nagyot kanyarodik; ugyanis míg elébb DK—ÉNy. irányt tart a patak, innen, azaz, az épen elhagyott ponttól — minthogy mi víz ellenében lovaglunk — ÉK-DNy. irányt vesz s a folyó Turbat nevet visel.

A Bertyánka a Berty (1670 m.) lejtőin ered és bár forráspatakjai ennek így éjszaki mint keleti lejtőin fakadnak, mégis nagy ív alakjában körülfolyja a hegyet. A Teresua, az első forrás-patak, az éjszaki, a Bertyanek és Grobianecz a keleti lejtőn fakad. A Bertyánka- és Szuchi-patak egyesülésénél vízfogó van építve, valamint a Plajszkán is, a Bertyánka eme hatalmas mellékpatakján.

Alább lesz alkalmunk arra, hogy részletesebben szóljunk a vízfogókról; foglalkozzunk most kissé bővebben a Berty-havassal, minthogy ezen hegy a környék mondáiban nagy szerepet játszik.

Egyszer egy pásztor, ki a Berty tetején juhait legelteté, nagy követ találá, mire két kereszt volt bevésve, holott azt előbb soha sem vette észre. Leemelé a felső részét, ime üregében ezüst keresztet, pisztolyt és pénzt lelt. A kőhöz közel egy ős jávorfa, szél és vihar által megtépve, állott; e fa odujában elhelyezé a keresztet, a pisztolyt pedig magához vevé s lement a faluba, hogy felhívja fiait s a pénzt velök együtt haza vigye. A hely szinére visszajöttükkor megtalálák ugyan a jávorfát, a kő és keresztnek azonban még nyomát sem, mind a kettő eltűnt volt.

Hasonló történék egy másik pásztorral is, ki a következő évben meglelé a keresztes követ; ez magával vivé az ezüst keresztet és pénzt is; de az éjszaka meglepé őt hazamenet s egy pásztorkunyhóban kelle meghálnia. A mint reggel föl-ébredt, a pénz nála volt ugyan, de a kereszt eltűnt s a kőre sem tudott többé rátalálni.

Állítólag a Bertyen koczkakövekből rakott két pincze is volna, melyekben kincsek és emberi csontok lennének; de még nem akadt oly bátor vállalkozó, ki a kincsek elvitelét megkísérlette volna.

Egy munkás beszélé nekem, hogy ő régebben Nagy-Bányán szolgált s egy öreg ember bizalmasan megvallotta neki, hogy ő is tagja volt annak a rablóbandának, a melyik a Bertyen rejtette el kincseit. Hanem hiába volt minden keresés, daczára annak, hogy az öreg igen pontosan leírta a helyet.

Sajátságos, hogy mennyire azonos magvuk van mindenütt a nép közt és a nép ajkán keletkezett mondáknak!

Azok, kik „Vándorlások a Munkácsi-Beszkidekben" czimű útirajznak (l. Évk. VII. évf.) becses figyelmökre méltatták, emlékezni fognak azon mondára, mit a Szinyák melletti Csorbáról elbeszéltem.

Itt és ott szerepel a kő a keresztekkel; ebben úgy mint abban rablók rejték el kincseiket azon helyen; itt is ott is a kincs lételét egyik a volt rablók közül árulja el, távol a helytől; de a kincsre egyikben sem akadnak rá sehol. De míg a Csorbán levő kincs feltalálása s elvihetése bizonyos időponthoz van kötve, s ahhoz jókora bátorság kell, hogy a kincsőrző manókon erőt vehessen: addig a Bertyen levő kincs — úgy látszik — csak a szerencse kiválasztott gyermekei előtt jelentkezik, kik közül azonban egynek sem sikerült a kedvező alkalmat felhasználni s a kincset magával vinni. Épen ezen eltérések által nyeri a monda helyi színezetét. Nevezetes, hogy a jávorfa mindegyik mondában fontos szerepet játszik, e szerint úgy kell lenni, hogy ezen fák kedvelt tartózkodási helyei a kincsőrző manóknak.

Három óra alatt Bruszturától elérkeztünk a Turbaczil-pataknak a Turbatka ömléséhez s az ott levő erdészlakon delelőt tartottunk. Két szoba van itt jól berendezve a hivatalosan utazó tisztviselők számára, az egyikben keretbe foglalva, üveg alatt szépen irott emléklap látható, mely latin nyelven (noha vadász írta, mégsem vadász latinsággal) tudtunkra adja, hogy az 1824-ik évi július-hó 15-én Estei Károly Ferdinánd főherczeg, Ő. cs. és kir. fensége utaztában itt megszállott s ebédelt.

A Turbaczil mentén erdei út vezet a Panter-szoroshoz (1225 m.), mit a Turbat völgyéből a galicziai Csorna-Bisztricza völgyébe átjáróul használnak.

Majd lóhátón megyünk tovább a Turbat szűk és sziklás völgyén, előttünk folyvást látható a Csorna-Polonina, meredeken emelkedő, hatalmas hegytömeg; egy óra múlva elérkezünk a Gladen-pataknak a Turbatba szakadásához. Az Okolára vivő út tulajdonkép a Gladen-völgyön halad, de akkor igen rosz volt, s ezért mi tovább is a Turbat völgyén lovagolunk s fél óra alatt eljutunk a Turbat-vízfogóhoz.

E vízfogók nem egyebek, mint a völgyeket elzáró gátak, a patakvíz felfogása végett építve, hogy az így összegyűjtött vizen aztán időközönként a tutajokat tovább szállíthassák, mi különben a hegyi patakok alacsony vízállása mellett nem eszközöltethetnék.

A vízfogó épen tele volt s vize bámulatos szép hegyi tavat képezett, körös-körül erdős hegyektől övezve. Pompás hátterül szolgál e képhez a Tataruka-havas (1710 m.) az ívalakú Turbatszka-Polonina keleti végpontja.

A vízfogó megnyitásakor szilajon tajtékozva s nagy zúgással, vízeséshez hasonlón rohan a víz a patak medrébe.

A megeresztés után egy ideig még csak akkor bocsátják útnak a tutajokat, mikor az ár már jó előre haladt, nehogy a víz felszínén tova surranó tutajok, azt megelőzve, oly helyekre jussanak, hova a bebocsátott víztömeg még el nem ért.

Nyílsebesen repül a tutaj a surrantókon át, egészen a habok közt és csak jóval lejebb merülve fel ismét. Jaj a tutajosnak, ha ügyetlen kormányzás miatt tutaja valami szikladarabra rohan és megfordúl vagy a patakban fennakad. Ekkor csak gyors vízbeugrás segít, mert az utánna jövő tutaj az elsőre rohan, minden rajta levőt lesodorva, és csakhamar egész torlasz támad szálfákból; gyakran azután holttesteket vonnak ki ilyenkor a patakból.

A vízfogónál pompás havasi tejjel csilapítjuk éhségünket s valami „Ripianik“ nevű orosz nemzeti eledelt ízlelünk, a mi burgonyából, tengerilisztből vajjal van sütve.

Egy órai pihenő után még egy darabon a Turbat völgyén haladunk tovább, azután a Gladen-völgytől elválasztó keskeny hegygerinczet megmászva ez utóbbi völgybe ereszkedünk le, hogy azután később egészen jó erdei ösvényen az Okola- vagy Okolszky-Grun-ra (1203 m.) lovagoljunk föl.

Kitünően épített menedékház emelkedik itt, benne asztalok és lóczák, jó éji tanyául az utasok számára.

Tekintve az Okola csekély magasságát, a kilátás róla igen jutalmazó.

É.-felé a Csorna-Polonina fejedelmi láncza húzódik; gerinczéből egész sora emelkedik a szép alakú, a tető körül kopár és sziklás csúcsoknak; ezek közt a Groppa (1763 m.), Bratkovszka (1792 m.), Csorna Kleva (1723 m.).

K.-nek a Tiszcsora folyását kisérjük Kőrösmezőig, számos erdős hegykúp fölött síklik tova szemünk s DK. felé a háttérben a Hoverla (2058 m.) karcsú, kúpalakú csucsán akad meg.

Délnek a roppant Tataruka (1710 m.), a Trojászka vagy Apsinecz-havas (1707 m.) és a Tatulszka (1774 m.) emelkednek ki tőszomszédságunkban. Mind ezen hegyeken pontosan észrevehető az erdő és havasi növényzet öve, s az Apsineczen még a pásztor-karám is tisztán látható.

Ny.-felé az erdőség elzárja előttünk a kilátást.

Lassan ereszkedő gyalog ösvényen csendes, félreeső helyre érünk; itt asztalok és lóczák vannak s egy odvas fatörzsből átlátszó, tiszta víz buzog elő; a Tisza forrásánál vagyunk.

A Tisza forrása!

Halk csörgedezéssel folydogál a kristály-tiszta víz az egyszerű csorgóból; mily üdítőleg enyhít a forrás hűs vize! Hatalmas fák által környezve, folyik nagy gyorsan a kisded csermely a meredek völgyön alá. A fürge, sziklák és fatuskók közt vígan csergedező patak megnő a jobbról s balról jövő csermelyek fölvétele által; de a Tiszcsora azért még folyvást az a tiszta és átlátszó hegyi patak marad, mely időnként mintegy játékból tutajokat hord hátán s mindenféle pajzánságot űz velök. Ez a Tisza gyermekkora.

Kőrösmezőnél a széles völgybe lépve, már jókora nagyságra nőtt a patak. Gyakrabban kell terhet emelnie; már ismételve harczra kell az útját elzárni akaró sziklákkal. A gyermekkori név elenyészik, de mint „Fekete-Tisza" is megtartja üde élénkségét, tiszta reményzöld színét. Elválhatatlan frigyet köt a Fekete-Tisza a Fehér-Tiszával, s egyesülve, erősbülve keskeny erdei völgybe futnak délfelé a szigeti medenczébe.

Ez a Tisza ifjúkora.

Széles völgyben siet tova a már folyóvá nőtt patak; el kell viselnie azon bilincseket, miket a vasút ver reá; az ifjúkor üde zöldje eltűnt. Az ifjú- és férfikor határán már fölmerül az élet komoly voltának sejtelme a folyó előtt, mely már tekintélyes nagysággal dicsekedhetik.

Királyházánál aztán a nagy világ zajába lép a folyó, lerázta magáról a hegyeknek, ifjúsága védőinek, korlátozó bilincseit, saját tetszése szerint kanyarog a széles rónaságon. Hanem a hegyekkel elenyészett az ifjúkor vidámsága is. Zavarosan s lomhán hompölygenek tova barna hullámai. Időnként ki-kitör a nyers erő, zabolátlanúl árasztja el a folyam a szomszédos vidéket, rombolva s pusztítva önt el virányt és falvakat. Nagy gőzhajók szeldelik hullámait, hogy a földműves munkájának gyümölcséből a fölösleget a szövetséges rokonhoz, a vasúthoz szállítsa.

Az ember védekezik a hullámok vad ereje ellen, tulajdonát oltalmazva, midőn a folyamot gátak közé szorítja; törvényt szab a folyónak a csatornákkal, miknek vissza kell azt vezetni az egyenes útra a tevélygésből.

A végtelen rónán, áldást s romlást osztva, folyik keresztül s éli le férfi- s öreg korát a Tisza, hogy végtére sírjára leljen a Duna hullámai között.

A kis, jelentéktelen, tiszta erdei patak kedvesen mormoló zöld vizével, regényes erdő- és sziklarészletek által környezve! A széles folyam, mely duzzadó barna hullámait lomhán hömpölygeti a beláthatatlan rónán keresztül, melyen a látóhatár széléig egy-egy toronytető vagy kútágas kivételével nem lel nyugvó pontra a szem! És mégis mind a kettő ugyanazon egy folyó! Van-e nagyobb ellentét? S mennyire hasonlít e folyó sorsa az emberéhez!

Reménykedő és gondtalan ifjúkor után, gondos anyai szemek által óva, lép az ember az élet komoly zajába; hányszor szükséges itt megzabolázni a törvény korlátait áttörő nyers erőszakot, visszavezetni a helyes útra az eltévelyedettet! Míly kevés teljesül az ifjúkorban ápolt remények közül! Csalódások a kedélyt elkeserítik, az életpályát elhomályosítják; a remény zöldje elenyészik csakhamar, lassan s késlekedve megy a halál felé.

Nyitott szemekkel álmodoztam, s e közben vonúltak el a föllebbiek előttem; naplóm egyik lapját képezik ezek.

A kinek nincs hajlama az ábrándozásra, fordítson át rajtok minden lelki furdalás nélkül.

Igen kényelmes kanyargó úton, melyen kivált a hidak kitűnő karban vannak, leszállunk az Okoláról a Tiszcsora völgyébe.

A Tiszcsora, mint alig 1—1.5 méternyi széles patacska, folydogál mellettünk; a völgyön, ennek keskeny volta miatt, alig fér el a 2 méternyi széles út. A hegyoldalak lejtője meredek; hatalmas sziklacsoportok nyúlnak ki a sűrű erdőségből itt és ott, s nagyszerű vadregényes sceneriát alkotnak; el kell ismernünk, hogy az eddig bejárt vidéken a Tiszcsora völgye a legszebb.

Ellovaglunk az elhagyott tiszcsorai gát mellett, a völgy lassanként mind szélesebbé lesz s két óra múlva a Tiszcsora és Apsinecz találkozásához érünk, hol az Apsinecz-vízfogónál megpillantjuk éji tanyánkat. Hanem a kunyhóig nagy kerülőt kell tennünk, mivel az esti szürkületben nem tanácsos a patakokon keresztül lovagolnunk; végre fedél alatt, barátságos szobában vagyunk, hol a három ágy üdítő csendes álomra csábítgat.

Az Apsinecz-vízfogó széles völgy-teknőben fekszik; de ennek környéke távolról sem közelíti meg szépségében a Turbatét, hanem nagyságra túlhaladja ezt.

Most tehát, nyájas olvasóm! jó éjt! pihenjük ki magunkat jól holnapra!

Kirándulásunk 4-ik reggelén jókor tovább lovaglunk a Tiszcsora völgyén lefelé.

Apsineczen túl a völgy egyre szélesbedik, elérjük a DK-ről, a Tatulszka- (1774 m.) és Szuk-havasról (1707 m.) alásietö Szaniszló-patakot, a Tiszcsora legnagyobb hozzáfolyóját, hol szintén van vízfogó.

Innen kezdve már láthatók egyes lakóházak, mik elszórtan, mint pásztor kunyhók a hegyoldalokon vannak.

A Csorna-Hora hegyláncza több magas csúcsát is mutatja már; láthatók: a Szesa (1564 m.), a meredek sziklás Pietrosz, (2022 m.) és a háttérben mint hegyes kúp a Hoverla (2058 m.)

A Hlodovecz-patak torkolatához közel még láthatók az 1875-ben odahagyott gőzfürész alapépítményei; a fűrészekhez vivő sínek talpfái még régi helyökön vannak. Ezzel átellenben egy fenyűmag-szárító kemencze tűnik szemünkbe, óriás fiókos szekrényhez hasonló.

A völgy széles medenczévé tágúl ki, Kőrösmező házai következnek, s három óra múlva az erdészeti hivatal előtt állunk meg, barátságosan üdvözöltetve Czékus és Lánczy főerdész urak által.

Első dolgom, hogy fölkeressem tavalyi szíves házigazdámat, főtiszt. Sípos plébános urat; mennyire örűltem, hogy ép egészségben s a régi jó kedvében találtam az öreg urat.

A mint tervemet, hogy t. i. a Csorna-Horára akarok felmenni, előadtam, Czékus úr eléggé sem méltányolható kedvességgel azonnal készneк nyilatkozott a velem jövetelre, s indulásunkat a Lazescsina-völgyön fel délutánra határoztuk. De elébb, mint megindulnánk, elbeszélem a szíves olvasónak, honnan eredt a Kőrösmező név, úgy, a mint azt főtiszt. Brana, bogdányi g. k. lelkész úrtól, hallám.

A szomszéd gácsországiak a régi időben őszszel a mai Kőrösmező vidékén szokták legeltetni juhaikat és a tél beálltáig itt tartózkodtak. Egyszer egészen váratlanúl nagy hó esett; az időjárás egészen megváltozott; egyik hófergetegre a másik következett annyira, hogy saját menekvésükről kelle gondoskodniok, juhaikat pedig ott hagyták magukra. Tavaszszal aztán eljöttek megnézni: mi lett a juhokkal? Nagy csodára az egész falkát egy kőrösfa (Jaszina) alatt megtalálták jó állapotban. Innen nyerte volna a későbbi telep a Kőrösmező (Jaszina) nevét.

D. u. $4^1/_2$ órakor elindúltunk Kőrösmezőről s a Lazescsina-völgybe tértünk el; eleintén a K-nek Kolomeába vivő állami úton haladtunk, hanem ez csakhamar elhagyja a völgyet s a hegyoldalon kanyarog fölfelé Mi ellenben az É.-D. irányt vevő völgyön maradunk. A Szesul (1728 m.), a Pietrosz és a Hoverla csaknem folyvást láthatók.

Két óra múlva megérkezünk mai éji tanyánkra, a Lazescsina és Kozmieczek-patak egyesülésénél fekvő Kozmieczek nevű vadászlakra. Még egy sétát teszünk a hasonnevű-völgyben, az $^1/_4$ órányira eső vízfogóhoz. Ennek regényes környéke valóban elragadólag hat a szemlélőre; igazi hegyi tó zsebkiadásban, csak a keretül szolgáló hegyek természetes nagyságukat tartván meg.

Feltünően meleg légáram némi aggodalmat költ bennünk a holnapi időt illetőleg; majd nyugodni megyünk, de valami, itt musliczának nevezett apró légy-féle ezernyi-ezer rajokban röpked ide s tova és igen alkalmatlankodik. É kelletlen állatok bemásznak a haj közé, a fülbe, az orrczimpákba, s némi fogalmat szerzünk a moszkítók-okozta gyötrelmekről.

Vándorlásunk 5-ik napján reggeli 6 órakor a készen tartott lovakra ülünk s tovább megyünk a Lazescsina völgyén fölfelé. Ambár a Kozmieska-Poloninára (1575 m.) vivő út a cs. és kir. katonai földrajzi intézet részletes térképén a Kozmieczek-völgyön van jelezve, mi mégis más utat választottunk, mivel amazt igen rosznak és nyirkosnak mondták. Az $^5/_4$ órányira fekvő Lazescsina-gátig meglehetős jó úton lovagolhatunk a hirtelen emelkedő völgyön.

Innen kezdve azonban sziklaomladék és darabokra tört fatörzsek borítják össze-vissza a völgy fenekét; a völgy vad jelleget ölt, s épen nem tágít a Magas-Tátra gránittuskókkal borított fenvölgyeinek.

Csakhamar le kell szállnunk lovainkról; szegény állatok! magok is alig tudnak tovább haladni és nagy bajjal keresik az utat a nagy kődarabok és fatörzsek között.

Felkapaszkodunk a Jaszinszka-Kozmieska (1620 m.) meredek oldalán, hogy a Pietroszt és Hoverlát összekötő hegyhátra följussunk.

A tetőre érve, előttünk látjuk a sziklás Pietroszt (2022 m.); orrhoz hasonlító alakjával a Kriványra (M.-Tátra) emlékezteti az embert.

A hegygerinczet havasi rét borítja, itt már találunk sziklaomladékokat, miknek jelentőségét alább közelebbről fogjuk vizsgálat alá venni.

A Hoverla felé a gerincz téres fensíkká szélesbedik ki s egészen a tulajdonképeni csúcs aljáig lovagolhatunk A fensíkból kúpalakban meredeken és kiálló szirtekkel emelkedik a

csúcs, míg a gácsországi oldalon a fensík egészen hiányzik és a Groppa hegyeresze szelídebb hajlással csatlakozik a kúpszerű csúcshoz.

Mi a nyugati ormozaton mászunk fel egy görgetegpászta mentén és 10 órakor, tehát éji tanyánktól 4 óra alatt, a Hoverla tetőpontjára (2058 m.) érünk.

A tetőn elterülő sík igen csekély; a csúcs legmagasabb pontján egy háromszögelési jelző oszlop áll, erre egy minimal hőmérőt erősítettem.

A Hoverláról igen nagy távolságra lehet ellátni körösköről.

É-nak a Kárpátok határlánczolatát kisérjük szemünkkel Galiczia felé, a Kozmieskával (1575 m.) és Kukul-lal (1542 m.). Magyar oldalon a Lazescsina völgye nyúlik tova oldalvölgyeivel; tisztán látható a két vízfogó, a kozmieczeki vadászlak; ÉNy. felé Kőrösmezőig követi szemünk a völgy irányát, hol aztán a Csorna-Polonina szikla-bérczei elzárják a latókört.

A gácsországi oldalon tovább ÉK.-nek a Pruth irányát kisérhetjük, tekintetünk átrepül a galicziai rónaság felett, a messze távolban Kolomea tornyai tűnnek fel.

Keleten a Pruth forrás-csermelyei sietnek a meredek oldalon lefelé, eltűnendők a völgyben az erdőség között; galicziai részen a völgyben álló menedékház szállásúl szolgál az útazóknak.

Nagy kiterjedésű erdős dombvidéket látunk be, de egyetlen kimagaslóbb hegycsúcs sem vonja magára figyelmünket.

D. felé a kilátás fenségesen szép; a meddig a szem lát, mindenütt hegyek, s köztük olyanok, mik „magas társaságban“ is mutatkozhatnak.

DK.-nek huzódik a Csorna-Hora hatalmas láncza; a Hoverla tőszomszédja a Dancsercz (1822 m.), czipkézett csúcsával velünk szemközt emelkedik; e mögött a sugár Turkul (1935 m.) nyúlik fel meredek, sziklás, részben lecsuszamlott oldalaival. A Dancsercz és Turkul közt az összekötő ormozat keskeny, éles gerinczhez hasonló s kivált Magyarország felől hirtelen ereszkedik.

A Hoverla és Turkul közt számos hegyi tó — itt ozero a nevük — ötlik szemünkbe; én 10-et számláltam meg. De az is megeshetik, hogy száraz nyár alkalmával nehány eltűnik. A fentebb említett térképen — 1.75000 — csak kettő van feljegyezve, és pedig az egyik a Turkul, másik a Tomnatek mellett. Alább majd kissé bővebben foglalkozunk e tavakkal.

E hegyláncz a Gutin-Tomnatekkel (2018 m.) és Csorna-Horával (2026 m.) végződik.

Délre tőlünk a Hoverla és Prebenyeszkul mély völgyei

kanyarodnak a sziklabérczek aljában tova, eltűnve, majd a patak ezüst szalagját mutatva ismét. Köszöntjük régi ismerősünket, a Pop-Ivánt (1940 m.), mely törzskara, a Szerban (1795 m.) és Berlebácska (1736 m.), által környezve, ugyancsak büszkélkedik. Oldalai bámulatosan hatalmas körrajzot mutatnak. De ki tudná elősorolni s megnevezni mind ezen óriásokat, mik előttünk itt feltünedeznek. E képet nem szabad részeire bontani, egészében kell azt szemlélnünk. A hullámzó tengerhez hasonlón sorakoznak itt hegyek, völgyek egymás mellé ; egyes hegyek kikereséséről lemondunk, félvén attól, hogy ez által az egész okozta benyomást összeromboljuk.

Csak egyet hadd említsek még fel ! a messze háttérben állót, de mind annyik közt a legfenségesebbet ! Ez a Verfu-Pietrosz (Magas Pietrosz, 2305 m.)

Ny.-nak a Jaszinszka-Kozmieska láncza, melyen mi feljöttünk, húzódik. A Pietrosz sziklakúpja (2022 m., egyike a hét gonosz Pietrosz közül) pompásan tűnik fel és sokszorosan szakgatott oldalai igen változatos képet tárnak elénk. Mellette áll a Szesul (1728 m.) ; tovább DK-re a Mencsul (1592 m.), mitől hosszan nyúló s lassan ereszkedő hegyhát húzódik a Fehér-Tisza völgye felé.

A Hoverla kúpjának délkeleti ormozatán leereszkedünk ismét a fensíkra s a gerinczen veszünk utat a Dancsercz felé. Az első tó, a mire akadunk, galiczai részen van s vize már a Pruthba folyik. Kiterjedése csekély, szegélyzetét homokkőomladék alkotja, mi arra mutat, hogy ez is, mint a többi tó, hegyomlás következtében keletkezett.

Magyar részen a Dancsercz felé több tavat találunk, melyek lépcsőszerűen feküsznek a fensíkon. Térképünkön a két nagyobb oda van rajzolva. Különös nevök nincs, mind valamenyinek a neve Ozero (körülbelől = tengerszem).

Mindegyik tó partja el van posványosodva s mocsári növényzettel borítva, mi annak a jele, hogy vagy épen semmi, vagy igen csekély lefolyásuk van. Ez utóbbira mutat a víz magas hőmérséklete is.

A két tó közül a nagyobbik alakja hoszúkás, ÉD.-irányban mintegy 80 m. hosszú és 30 m. széles. A tavak körül legelők, borókabokrok és havasi rózsával (Rhododendron) benőtt terjedelmes rétek vannak, s vizök itatóúl szolgál az itt nyaraló csordák és nyájaknak.

Pontban déli 12 órakor értünk e tengerszemhez. A Hoverla pompás látványúl szolgált, mint karcsú sziklakúp emelkedve ki a fensíkból. Csuszamlási és omladék-pászták felismerhetők.

Utunk a meredek oldalon visz a Turkul felé. Valahányszor a Hoverla-patak felé sietö hegyi csermelyek egyike utunkba

esik, mindannyiszor keresztül kell másznunk a sziklákkal borított mély vízmosásokon.

A Dancsercz lábánál levő szikla-omladék miatt egy kissé lejebb ereszkedünk a hegyoldalon s tovább gyalogolunk kitartással a fárasztó ösvényen.

A Dancsercz, Hoverla, Pietrosz és Mencsul csúcsai, szakadatlan lánczolatott képezve, láthatók s igen szép, változatos képet alkotnak.

A Turkul oldalain ismét regényes fekvésű, majdnem köralakú tengerszemre bukkanunk. A hegyoldal, melyen haladunk, nagyon meredek és sziklás; fel- s alákapaszkodunk rajta szikladarabok között egészen a Turkul tulajdonképi csúcsa alá; a gerinczen, de már galicziai részen ismét egy tengerszemre akadunk, a Gutin-Tomnatek alatt magyar részen az utolsóra, a melynek már különösen Ozero a neve.

Haquetnek „Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791, 92 und 93 durch die dacischen und sarmatischen, oder nördlichen Karpathen. III. Theil. 1794. Nürnberg." czimű könyvében a 28-ik lapon ez áll: „Ha a fentebb említett hármas határhoz közeledünk és a Ruszki-hegység ezen magassága felé megyünk: nem igen terjedelmes tóra akadunk, minek neve: Zuriep Ozero. Ezen tó, mi sem egyetlen lengyel, sem gácsországi térképen nem található, állítólag 150 év előtt keletkezett volna hegyomlás következtében, úgy mint a hegységekben a legtöbb tó"

Azt hiszem, hogy e megjegyzés a fentebb nevezett tóra vonatkozik, mivel a Hoverlát Ruszkinak is nevezik.

Most már hegyi ösvényen haladunk, mely a Turkultól kiágazó, hosszannyuló gerincz mentén, a Hoverla és Prebenyeszkul völgyei közt visz lefelé, és csakhamar sűrű erdőségbe jutunk, honnan semerre sem láthatunk. Hirtelen ereszkedéssel halad ezen út lefelé az említett két patak összefolyásánál lévő Hoverla-gáthoz. A megerőltető gyaloglásban igen kifáradva érkezénk meg d. u. $^1/_2 5$ órakor oda.

A vízfogó medenczéje telve; a megeresztésre várva, terül el előttünk a zöld tó tükre.

Kellemesen berendezett szobában, a gátfelvigyázó lakában nem sokára kipihenjük magunkat s megenyhűlünk a közeleső savanyúvíz-forrás pompás vize, no aztán később gulyáshús által.

Foglalkozzunk most már kissé bővebben a Hoverla és Csorna-Hora földtani viszonyaival is!

Az egész hegytömeget a kréta-korszakhoz tartozó kárpáti homokkő alkotja; a rétegek csapásiránya ÉÉK.-től DD. Ny.-felé.

A Hoverla t. i. olyformán emelkedik ki a gerinczből, hogy DNy.-nak, tehát magyarországi felén, széles fensík terül elé, holott ez a Galiczia felől eső oldalán egészen hiányzik. A

kúp délnyugati oldalán a sziklában nagy csuszamlási helyeket veszünk észre; míg a másik oldalon, a rétegzet természetéből következve, egészen hiányoznak azok. Ezen, t. i. a galicziai oldalon, csak görgeteget találunk, mint az elmállás és a víz működésének következményét. Az egész képződvény arra mutat, hogy e fensík valamikor végbement nagy hegy-csuszamlás által keletkezett, és pedig azon kőzetek csuszamlása által, melyek az előtt a Hoverla és Dancsercz között települtek volt. E két csúcs csak valamely korábbi képlet maradványa. A legmagasb csúcs az előtt a két hegy között, de mégis a Hoverlához közelebb állott. A két csúcs csak a régi csúcs oldalainak fenmaradt része, s annak leomlott kőzetéből keletkezett épen a fensík, minek a Breskul-havas (1454 m.) a legszélső nyúlványa.

E hegy-csuszamlás határába vonható még a Poryzevszka egy része is a nélkül, hogy a felállított elmélet ez által változást szenvedne.

A tulajdonképeni fensík vagy a hegygerincz meglehetős egyenletes magassággal bír és csak a hegycsúcsok emelkednek ki abból, mint kőszálak. E fensíkon keletkeztek a most ott levő tavak, tengerszemek vagy Ozerók a legegyszerűbb módon az által, hogy némely helyen a kőzetromok által sánczok, vagy utáncsuszamlások által tölcséralakú öblök keletkeztek, mikben aztán az eső és hólé összegyűlt.

A fensík a Dancsercz és Turkul közt végződik, mivel itt É-D. irányban csap a gerincz, tehát a kőzetréteg irányával inkább párhuzamos helyzettel bír, azért aztán az oldalok csuszamlása megszűnt.

A Hoverlára menetelünk közben ennek nyugati oldalán egész pászták tűntek fel nekem, mik homokkő-hömpölyök által képződtek; a kőzet itt az oldalok hosszában réteges, legtöbbnyire lapos, az élek lehorzsoltak.

Mindjárt az első tekintet azon fölvételre vezet bennünket, hogy ezek morénák; hanem a mai formatiót véve alapúl, eredetét nem tudjuk kimagyarázni, mivel gleczser vagy moréna a csúcshoz ily közel bizonyára épen nem gondolható. De azon korábbi feltevés, hogy itt magasabb csúcs lerogyása történt, a tényállást azonnal felvilágosítja. E hömpölyök e magasabb csúcs gleczsereinek maradványai, eredményei. Azért sem a keleti, sem a délkeleti oldalon nem vehetők észre íly pászták, mivel a hegyrogyás amott ment végbe. Hanem itt is csak orom- vagy másodrendű gleczserekről lehet szó, mivel a maradványok nagyon csekély távolra érnek le a völgybe.

És e hömpölyöket csak a fenék-morénák közé sorolhatjuk, mivel az oldal- vagy középmorénák kőtuskói szögletesek, nem gömbölyűek, s a mi fő, nem rétegesek.

A Csorna-Hora flo r á j á t illetőleg általánosságban azt jegyzem meg, hogy a déli hegyoldalakat és völgyeket lombos és tűlevelű fák, az éjszakiakat azonban csak tűlevelűek borítják. A lombos fák közül a havasi éger tenyészési határa a legmagasabbra terjed.

Körülbelől 1400 méternyi magasságban a fatenyészetnek vége; ezentúl havasi legelők vannak boróka-bokrokkal, az éjszaki oldalon törpefenyű is.

A tavak körül egész réteket találunk rhododendronnal, mely június végén vagy július elején virít.

Az alábbiakban azon növényeket sorolom elő, melyek Szilágyi többször említett könyvében Wagner összeállítása után felemlíttetnek, mint a Csorna-Horán előfordulók. Természetesen itt nincs elősorolva minden, a Csorna-Horán található növény, hanem csak a charakteristikus fajok vannak kiválogatva, mik a megyében máshol vagy épen nem, vagy csak a legmagasabb havasokon fordúlnak elő.

Aconitum Anthora. Allium sibiricum. Anemone narcissiflora. Arenaria ciliata. Aronicum Clusii. Asplenium viride. Azalea prorumpens. Campanula alpina. Carex atrata. Carex aterrima. Carex bicolor. Carex capillaris. Carex sempervirens. Centaurea Kotschyana. Cerastium alpinum. Epilobium organifolium. Festuca pumila. Gentiana punctata. Geranium sylvaticum. Geum montanum. Gnaphalium supinum. Hieracium pleiophyllum. Hieracium prenanthoides. Hypericum Kicheri. Hypochaeris uniflora. Juncus trifidus. Juniperus nana. Linum alpinum. Pinus Mughus. Pleurospermum austriacum. Poa sudetica. Primula longiflora. Rhodiola rosea. Rhododendron myrtifolium. Salix herbacea. Sedum atratum. Senecio abrotanifolius. Sesleria disticha. Soldanella pusilla. Taxus baccata. Toria alpina. Veronica Baumgarteni.

A Csorna-Hora fa u n á j a igen gazdag, s e téren nem találhatunk jobb vezetőt mint Frivaldszky János: „Adatok Máramaros megye faunájához“ (Kiadta a M. T. Akadémia 1873.) című művénél. Természetesen ismét csak arra szorítkozunk, hogy különösen a Hoverlán található állatokat említsük fel az idézett értekezésből.

1. Az emlősök közül az e vidéken élő vadállatokon kivül van itt hiúz, vadmacska, medve és a Hoverla alatt havasi morga (Arctomys marmota) is. Nem valék oly szerencsés, hogy csak egyet is láthattam vagy füttyenteni hallottam volna. Medvét sem láttam; egész utam alatt csak 3 medvenyomra akadtam, és pedig a Turbat völgyén és az Okolán; általában szegény ezen vidék vadászható állatokban a beregi és ungi Beszkídekhez képest. Szarvasok a Csorna-Horán nincsenek,

inkább a Mokra és Brusztura körül levő völgyekben s hegyeken, meg az Okolán tanyáznak.

2. A madarak közül a sas- és keselyűféléken, a császár-, siket- és nyirfajdon kivül még különösen a Hoverlán honos havasi hangics (Accentor alpinus) említendő. A Fehér-Tisza völgyén a vízi buka (Hydropata cinclus).

3. A halak közül különösen a pisztráng említendő, a mely mindenütt előfordúl a hegyi patakokban.

4. Rovarok közül Frivaldszky a következőket találta a Csorna-Horán és vidékén:

Carabus irregularis, F.
„ *auronitens, F.*
„ *cancellatus, F.*
Nebria Jokischii, Sturm.
„ *Gyllenhalli. Schh.*
„ *rivosa, Mill.*
„ *Transsylvanica, Germ.*
Leistus rufescens, F.
Patrobus quadricollis, Mill.
Calathus metallicus, Dej.
Taphria nivalis, Panz.
Feronia diligens, St.
„ *fossulata, Schh,*
„ *Jurinei, Panz.*
„ *subsinuata, Dej.*
Amara nitida, St.
„ *miselia, Mill.*
Harpalus laevicollis, Dufi.
„ *aeneus. F.*
Trechus striatulus, Putt.
„ *laevipennis, Heer.*
„ *pulchellus, Dej.*
„ *latus, Putr.*
Anophthalmus pilosellus, Mill.
Tachys nanus, Gyll.
Bembidium pyrenaeum, Dej.
„ *bipunctatum, L.*
„ *nitidulum, Marsch,*
„ *tibiale, Duft.*
„ *basale, Mill.*
Helophorus glacialis, Villa.
Homalota nitidula, Kraatr.
„ *occulta, Er.*
Quedius ochropterus, E.
„ *collaris, Er.*
Quedius alpestris, Hew.
Ocypus fuscatus. Grev.
Philonthus montivagus, Heer.
„ *ebeninus, Grav.*
Xantholinus punctatus, Payk.
Anthophagus Austriacus, Er.
„ *omalinus, Zett.*
„ *testaceus, Grav.*
„ *nigrita, Mill.*
Lesteva bicolor, Payk.
Bythinus Erichsonii, Kiesw.
Byrrhus regalis, Steff.
Aphodius alpinus, Scop.
„ *discus, Sm.*
Corymbites cupreus, F.
Cantharis prolixa, Maerk.
Malthodes mysticus, Kiesw.
Clerus formicarius, L.
Otiorrhynchus fuscipes, Oliv.
„ *irritans, Germ.*
„ *niger, F.*
„ *maurus, Gylll.*
„ *Kratteri, Boh.*
„ *Asplenii, Mill.*
„ *Schaumii, Stier.*
„ *unicolor.*
Phyllobius alneti, F.
Liophloeus Herbstii, Sch.
Polydrosus intermedius, Zett.
Polydrosus amoenus, Germ.
Plinthus Megerlei, Panz.
Hylobius pineti, F.
Orchestes scutellaris, F.
Hylastes cunicularius. Er.
Clythra cyanea, F.

Cryptocephalus flavipes, F.
Timarcha metallica, F.
Chrysomela intricata, Germ.
„ *speciosa, L.*
Phaedon pyritosum, Oliv.
Coccinella septempunctata, L.
Tenthredo atra, L.
Alomya ovator, Grav.
Limnophilus griseus, L.
Haematopoda pluvialis, L.
Homodemus marginellus, F.
Cixius nervosus, L.

Puhány-félék:

Helix vicina, Rossm.
Clusilia stabilis, Pfr.

A 6-ik reggel korán nagy zaj riasztott fel álmomból, mit eleintén nem tudtam magamnak megmagyarázni; felocsúdva aztán észrevettem, hogy az a víz zuhogása; megeresztették a vízfogót.

A zsilipkapun zúgva rohan a tejfejér, tajtékzó víztömeg, körösköről ködbe burkolva mindent. Zúgva csapódik a hullám a patakmederben levő szikladarabokhoz s rövid idő alatt annyira földagad a patak, hogy már a tutajokat is felemeli. Mindenki az induláshoz szükséges utolsó teendőket végzi; ha a víz már jó előre haladt, a tutajokat is elindítják s ezek gyorsan repűlnek tova.

Még a reggelinél ülünk, midőn kevés idő múlva Gürtler főerdész úr megérkezik, hogy Bogdányba vigyen bennünket. Reggel 8 óra tájban aztán megindúlunk a Hoverla völgyén lefelé; öt percz múlva megállunk egy balfelől nyúló mellékvölgynél, ebben van a „Hoverla borkút" savanyúvíz-forrása. Káváját odvas fatörzs képezi, köröskörűl vasporva-lerakódások láthatók. Vizét 19 C^0 légmérsékletnél 10 C^0-únak találtam; fölöttébb kellemes, csipős ízű s borral is igen jó.

Félóra múlva a Fehér-Tisza völgyébe értünk, mely a Balczatul és Stochovecz-patakok egyesüléséből támad; ezek mindegyikén van vízfogó.

Nemsokára Luhi-ba érkeztünk; touristáknak innen a legkényelmesebben lehet a Mencsilen át a Hoverlára feljutni, mivel ezen az úton folytonosan lóháton mehet az ember s Bogdánytól számítva 6 óra alatt a csúcson lehet.

Kevéssel Bogdány-on innét a D.-felől sietö Stjaul-patak ömlik a Fehér-Tiszába, benn Bogdányban — hova $1^1/_2$ óra alatt érkeztünk meg — az É.-felől jövő Bogdány-, tovább pedig D.-felől a Kvaszni-patak. Mind a 3 völgyön van vízfogó.

Bogdányból a Kvaszni-völgyön fel lehet a Pop-Ivánra menni. A vizfogóig a völgyben kell menni, innen aztán a hegyoldalon halad az ember fölfelé egészen az ottani Pietrosz csúcsa alá, s a Berlebácskánál jut azon útra, melyiken mi mentünk Trebusáról. Hanem sokkal ajánlatosabb Trebusáról indúlni, mivel ezen az úton messzebb lehet lovagolni.

Rövid időn beérünk a bogdányi erdészlakra, melynek kedves háziasszonya a legszivélyesebb vendégszeretettel fogad bennünket. Fölkeressük a derék Brana János, g. k. lelkész urat s kíséretében a belől is ízléssel épült gör. kath. templomot megtekintjük.

Az én kirándulásom Bogdányban bevégződött, s másnap, tehát a 7-ik nap reggeli $^1/_2$6 órakor elindúltam innen Szigetre.

Bámulatos, hogy a Fehér-Tisza folyamvidéke viszonylag mennyivel gazdagabb vízben mint a Fekete-Tiszáé; hanem ezen körülményt aztán egészen természetesnek találjuk, ha meggondoljuk, hogy a Fehér-Tisza vidékén az erdőségek sokkal kevésbbé letarolvák.

A völgy alsó részén lomberdőket találunk. Egy óra alatt elérkezünk a Fehér- és Fekete-Tisza egyesüléséhez (Usztirike) Novoseliczán felül; itt már ismerős úton járunk, s $^1/_4$óra alatt Rahón vagyunk.

Vilchovatinál élvezzük a Pop-Iván és Berlebácska nyujtotta szép látványt, $^1/_2$9-kor, tehát 3 óra alatt Trebusán vagyunk; 10 órakor tovább indúlunk s d. u. $^1/_2$1-kor szerencsésen megérkezünk M.-Szigetre.

Netaláni kirándulóknak némi kis útmutatásúl röviden megjegyzem, hogy a most ismertetett vidéken a legjobban megérdemli a fáradságot fölmenni a Német-havasra, a Tisza forrásaihoz és a Hoverlára.

Az elsőre csak Taraczközről Német-Mokrán keresztül lehet följutni az itt leírt úton; talán jövőre már lóháton lehet az utat megtenni.

A Tisza forrásához Kőrösmezőről kell indúlni, honnan az út legnagyobb részét szekeren, a többit pedig lóháton vagy gyalog teszi meg az ember.

A Hoverlára legjobb Bogdányon és Luhin s a Mencsilen át menni, mi 6 órát vesz igénybe.

Kirándulásunk alatt többször volt alkalmunk vízfogókat látnunk s azok víztükrét megbámúlnunk. Talán érdekelni fogja az olvasót, ha a máramarosi kincstári uradalmakban levő vízfogókról kimutatást állítunk össze és azok viszonyait megismertetjük.

A vízfogók köbtartalmát, azok megtelésére és a víz lefolyására szükséges időt feltüntető táblázat Bikkál Nándor erdőigazgató úr kiváló szivessége folytán volt összeállítható, kinek ezért is, valamint kirándulásom közben tanúsított előzékeny támogatásáért nem mulaszthatom el, hogy legforróbb köszönetemet itt is ne nyilvánítsam.

A vízfogók Ny.-keletnek következő sorban vannak előszámlálva, megtelésük ideje szárazságban van feltüntetve, tehát akkor, midőn a leghosszabb idő kell hozzá.

Czéljokat illetőleg már mondottam, hogy a vízfogók a völgyeket elzáró gátak, melyek a vizet összegyűjtik, hogy azután időnként a víz leeresztése által a fa-usztatást eszközöljék. Ez a zsilipek megnyitása által történik, mik különböző számban vannak a gát-töltéseken alkalmazva.

Folyóvidék	A vízfogó-gát neve	Felfogó képesség vagy nagyság köbméterekben		Idő szükséges (órákban)		Óránként hány köbméternyi víz gyűl össze
		külön-külön	folyóvidékével együtt	a megtelésre	a lefolyásra	
Taracz	Mokránkai-gát	244800		120	6	2040
	Janoveczi- „	68000		24	1	2833
	Jabloniczai- „	145000		120	6	1208
	Bertyánkai- „	129000		120	4	1075
	Plaiszkai- „	64500		96	2½	672
	Turbati- „	193500	844800	120	8	1612
Fekete-Tisza	Apsineczi- „	200000		80	6	2500
	Szaniszlói- „	60000		60	2	1000
	Douzsinai- „	70000		100	2	700
	Lopusankai- „	70000		100	2	700
	Sztudenai- „	40000		80	1	500
	Kozmieczeki-gát	70000		100	3	700
	Lazescsinai- „	80000	590000	100	4	800
Fehér-Tisza	Lollin-bogdányi-gát	61389		36	2½	1705
	Hoverlai-gát	143240		24	4	5968
	Balczatuli-gát	75031		36	3½	2084
	Sztochoveczi-gát	27284		48	1	568
	Szcsauli-gát	68210		24	3	2842
	Kvasznii- „	61390	436544	24	3	2558
Vissó	Steviorai- „	47760		60	1¾	796
	Botizuli- „	54570		58	2	941
	Kománi- „	82000		54	3	1518
	Kataramii-gát	20300	204630	62	¾	327
	Összesen	2,075974	2,075974			

E táblázatból látható, hogy e vízfogók összevéve 2,075.974 köbméter, vagy 65,739,868 köblábnyi víztömeget gyűjthetnek össze egyszeri megtelésökig, vagy akkora nagyságuk van.

Ha e víztömeget egy oly tónak képzeljük, melynek mélysége 10 méter; akkor ennek a területe lenne:

207.597 □-méter, vagy

20.7597 hektár = 36 katasztrális hold,

tehát körülbelől akkora, mint a Csorbai-tó víztükrének felülete a Magas-Tátrában.

Ezen víztömeg oly nagy, hogy, ha egyszerre jutna a fővölgybe, itt nagy áradást kellene okoznia. Már azon vízfogóknál, melyek mellékvölgybe eresztik az összegyűjtött vízet (péld. a Fehér-Tiszánál), tekintettel kell lenni arra, hogy az egyiknek a vize csak akkor érkezzék meg, mikor a másiké már lefolyt, kikerűlendő a rombolást.

Látjuk, hogy valamennyi közt a mokránkai-gát, 244800 köbméter, a legnagyobb, utánna az apsineczi, a turbati és így t. Legkevesebb víz fér a kataramii-gát vízfogójába.

Mindegyiknek megtelésére bizonyos idő kell, mi egyrészről a gyűjtőmedencze nagyságától, másrészről azonban a vízfogó köréhez tartozó forrásvidéktől függ.

A vízfogó medenczéjének nagysága viszonyítva a megtelés idejéhez, vagy helyesebben az óránként gyűlő víz mennyisége felvilágositást nyújt a vízfogó forrásvidékének vízbőségéről.

Kitűnik, hogy a hoverlai-gát forrásvidékének a legnagyobb vízbősége van, mivel ebben óránként 5968 köbméternyi víz gyűlhetik össze. Legkevesebb vizet szolgáltat a kataramii-gát vidéke, óránként csak 327 köbmétert.

Ezen számok az egyes folyóvidékek vízbőségéről is adnak felvilágosítást.

A fenti táblázatból kiviláglik, hogy az egyes folyóvidékek vízfogói óránként következő vízmennyiséget szolgáltathatnak:

Taracz folyóvidéke . . .	1573	köbmét.
Fekete-Tisza folyóvidéke . .	986	„
Fehér-Tisza „ . .	2621	„
Vissó „ . .	896	„

Tehát legtöbb vize van a Fehér-Tisza folyóvidékének, utánna a Taracz, azután a Fekete-Tisza, végül a Vissóénak.

Ha a Vissóba óránként összegyűlő víztömeget egységül veszszük s azt 1-gyel jelöljük, az egyes folyóvidékek vízmennyiségét a következő arányszámok mutatják:

Fehér-Tisza	2.91
Taracz	1.76
Fekete-Tisza	1.10
Vissó	1.00

azaz, a Fehér-Tiszának 2.91-szer, a Taracznak 1.76-szer, a Fekete-Tiszának 1.1-szer van több vize, mint a Vissónak.

A négy folyó közt tehát a Fehér-Tisza folyóvidéke bír a legnagyobb vízbőséggel, s ez kétszernél is gazdagabb mint a Fekete-Tiszáé. Ez által fentebbi állításom igazolva van.

Ha erre azon körülmény is befolyással van, hogy a Fehér-Tiszának mind a két part felől nagy terjedelmű forrásvidéke van a Csorna-Hora magas hegylánczain meg a Pop-Iván, Berlebácska és Magura lánczolatán, még sem oly nagy a különbség a többi folyóvidékekkel szemben, hogy az egyedűl gyakorolhatna ily nagy befolyást; azért azon következtetést vonhatjuk, hogy a Fehér-Tisza vidékén a forrásképződés 2-ik tényezője, a növényzet, is a legnagyobb mérvben megvan. A Fehér-Tisza vidékén tehát leggazdagabb a növényzet, legtöbb az erdőség.

És most búcsút veszek tőled, nyájas olvasóm, azon szóval „Viszontlátásra a jövő évben a Magas-Pietroszon és a Tatár-szorosnál!“ Máramarosnak 3-ik nagy vidékén a bukovinai és erdélyi határon.

III.

Reiseskizzen aus der Máramaros.

II.

Von Karl Siegmeth.

Anschliessend an den ersten Theil meiner „Reiseskizzen aus der Máramaros“[1] will ich es nun versuchen, dem freundlichen Leser das Bild eines andern Gebietes der Máramaros zu entrollen, jenes wilden, wenig besuchten Theiles, der sich vom Quellengebiet der Taracz und jenem der Schwarzen Theiss bis über den mächtigen Gebirgswall der Csorna-Hora längst der ungarisch-galizischen Grenze hinzieht.

Auf schon bekanntem Wege fahren wir nach Királyháza;[2] die stolze Ruine von Huszt weckt in uns die Erinnerung an den letzten Besuch; das Bad Visk grüsst uns freundlich vom jenseitigen Ufer der Theiss als alte Bekannte.

In Taraczköz, einer kleinen Haltestelle der Bahn, verlassen wir diese; denn hier sind wir am breiten Ausgang des Taraczthales angelangt, durch welches zunächst unser Weg führen wird.

Mit breiter Mündung fliesst die Taracz in die Theiss, das Becken von Taraczköz bildend; die so verstärkte Theiss versucht weiter unten einen Angriff gegen den Trachytrücken, der ihr rechtes Ufer begrenzt; sie hat aber ihre Kraft überschätzt und muss bald den Rückzug antreten, ihren Grimm den weichen Karpathensandstein des linken Ufers fühlen lassend.

Bald habe ich einen Wagen erhalten und fahre um $^1/_2$9 Uhr früh gegen N. N. O. dem Lauf der Taracz entgegen.

Das Thal ist, wie gesagt, breit und bietet Anfangs keine besonders interessanten Formationen; der Sandstein ist in beinahe horizontalen Schichten gelagert und tritt an vielen Rutschstellen, den traurigen Resultaten der unsinnig durchgeführten Walddevastation, nackt hervor.

---

[1]) Jahrbuch VIII. des Ung. Karpathen-Vereines.

[2]) Im vorigen Jahrbuch wurde die dortige Burg irrthümlich Leányvár statt Nyalábvár genannt.

Das Mündungsthal der Taracz ist sehr gut bevölkert; wir passiren in kurzer Zeit die Ortschaften Nagy- und Kis-Kriva, Nyágova, Kökényes, Irholcz und Alsó-Nyereznicze; es ist Sonntag und die Bewohner wandern alle in ihren Festkleidern zu den Kirchen oder bilden vor denselben plaudernde Gruppen. Es sind Ruthenen und gehören dem Stamme der Dolischnianen oder Wlachy an; die Männer haben im Durchschnitt viel regelmässigere Gesichtszüge als die Weiber; besonders fiel mir bei vielen der feingeschnittene Mund auf. Die Tracht ist von jener im Theissthale nicht viel verschieden: derselbe breite Ledergurt, der schwarze Filzhut bei den Männern, die Katrincen bei den Weibern. Die jungen Mädchen tragen alle dickgeflochtene Kränze aus frischen Blumen, meist roth und gelb, im Haar.

Bei Nyereznicze mündet der Luzánszkybach in die Taracz und grenzt den Bergzug der Kicsera (566 M.) von jenem ab, der durch die Plesa (743 M.), den Kamen (852 M.) und Polánszky Vrch (842 M.) gebildet wird; dieser Bergzug zeigt sehr schöne und charakteristische Formen, hier befinden sich Brüche auf Schiefer im eocänen Karpathensandstein.

Im Luzánszkythale liegt Felső-Nyereznicze, bei welchem Orte das Szoloncsthal in ersteres einmündet. Hier befinden sich zwei Quellen mit Salzwasser, welches nach Tognio folgende Bestandtheile enthält: (pro 1000 Theile)

Schwefelsaures Natron . . .	0.681
Schwefelsaurer Kalk	0.461
Schwefelsaure Magnesia . . .	0.155
Kohlensaurer Kalk	0.103
Kohlensaure Magnesia . . .	0.070
Kochsalz	49.356
Chlorcalcium	1.802
Chlormagnesium	0.832
Kohlensaures Eisenoxydul . .	0.174
„ Manganoxydul . .	0.056
Kiselsäure	Spuren
Summe der fixen Bestandth. =	53.690

Temperatur 10.7° C. bei 21° Lufttemperatur.

Diese Analyse habe ich Stefan Szilagyi „Máramaros Vármegye Egyetemes Leirása“ entnommen und nur umgerechnet. Eine neue Analyse wäre sehr wünschenswerth.

Von Gánya an verfolgen wir die Richtung gegen N. O.; hier mündet der Tereselbach in die Taracz, derselbe entspringt ebenso wie der Luzánszkybach an den südlichen Abhängen der Kraszna-Alpe.

Im Thale des Tereselbaches, bei Terecsova befindet sich ein alkalischer Eisensäuerling „Sztenka“ genannt, welcher aus einem verlassenen Stollen entspringt.

Zwischen Nyereznicze und Gánya finden sich Braunkohlen in dünnen Lagern, jedoch nicht abbauwürdig.

Die geologische Formation der zu durchreisenden Gebiete gewährt überhaupt wenig Abwechslung, indem wir uns immer in der Region des Karpathensandsteines der eocänen und Kreideformation bewegen, nur hin und wieder treffen wir auf Kalkschichten oder Quarze; so z. B. lagern bei Nyereznicze mächtige Schichten des Aptychenkalkes.

Bei Kalinfalva sehen wir gerade vor uns den Rücken der Kobila-Alpe (1182 M.) schön hervortreten.

Um 12 Uhr kommen wir in Dombó an, um den Pferden Rast zu gönnen und, wie ich mir einbildete, zu Mittag zu essen. Das letztere würde allerdings wegen Mangel eines Wirthshauses sehr traurig ausgefallen sein, wenn nicht meine Proviantasche ausgeholfen hätte.

Ich hatte hier ein äusserst belustigendes Zwiegespräch mit einer Jüdin, von welcher ich neugierig um den Zweck der Reise befragt wurde. Kopfschüttelnd hörte sie mich an und konnte nicht begreifen, wie man, ohne ein „Geschäft“ zu haben, eine solche Reise unternehmen könne, blos um sich die Berge und Thäler anzusehen! Sie blieb fest dabei und bemerkte mit einem Seitenblick auf meinen geologischen Hammer, dass ich doch irgend ein Geschäft haben müsse, das ich ihr verheimliche. Ich beruhigte sie mit dem Bau einer Eisenbahn durchs Taraczthal.

Nach einstündiger Rast fuhren wir weiter in dem nun enger werdenden Thale, das auch jetzt schon mehr Baumwuchs zeigt; die Buche ist jedoch noch immer Alleinherrscherin und zieht sich hoch hinauf an beiden Abhängen, deren Rücken scharf abgegrenzte Alpenwiesen bedecken.

Wir finden hier auch Lagerungen von Quarzsandsteinen.

Gegen Westen begrenzt der Kobilarücken das Thal, gegen Osten der lang gezogene Rücken der Apeczka-Alpe, welcher südlich mit dem Skortal Grun (Apeczka 1511 M.) beginnt undgegen Norden über die Pleska-Alpe (1517 M.) sich zur Tempa (1639 M.), dem Knotenpunkte der Apeczka-, Szvidovecz- und Stohi-Alpe hinzieht.

Der Skortal Grun (Apeczka-Alpe) liegt so ziemlich im gleichen Parallel mit der Opressa und ist von dieser nur durch das Thal der Krajna Rika oder Mala Sopurka getrennt.

Die Kirche von Krasznisora hebt sich anmuthig von einem schön bewaldeten Kegelberge ab; sie wurde durch einen reichen Bauern, Namens Fedor Nosza, aus eigenen Mitteln vor kurzer Zeit erbaut.

Die Szvidovecz-Alpe mit der Tempa und Velika Kurtjaszka (1626 M.) bildet einen ganz stattlichen Hintergrund, an dem sich gegen Süden die Pleska anschliesst, das Bild zu unserer Rechten einrahmend. Hinter Krasznisora geniessen wir den Ausblick auf den Rücken der Stohi-Alpe, welche gegen Norden mit dem Stohiberg (1290 M.) abschliesst.

Um 4 Uhr Nachmittags, also nach $7^1/_2$ stündiger Reise von Taraczköz haben wir Königsfeld (Királymező), eine deutsche Kolonie, erreicht. Schon die netten, in gerader Linie gebauten Häuser stechen angenehm von den schmutzigen, niedrigen Hütten der Ruthenen ab; rein gehaltene Gärtchen umschliessen jedes der schmucken Holzhäuser, deren Bewohner uns freundlich begrüssen.

In Königsfeld befinden sich mehrere Beamtenwohnhäuser der ärarischen Domäne Máramaros, von denen jetzt jedoch viele leer stehen, da das Forstmeisteramt von hier nach Bustyaháza verlegt wurde.

Ich traf hier den kön. Förster, Herrn Béla Matuskovits, der mich sogleich mit ausnehmender Freundlichkeit zu sich nach Német-Mokra einlud, von wo wir am nächsten Tag den Pribuj (Deutsche Alpe) besteigen sollten. Nach kurzem Aufenthalt in Königsfeld setzten wir unsere Fahrt im Thale gegen Nordwesten weiter fort.

Bald verlassen wir das Thal der Taracz, das gegen Nordosten scharf abbiegt, und lenken in das Thal Mokranka ein, die Richtung gegen N. W. beibehaltend.

Die Taracz führt von diesem Punkte aufwärts den Namen Bruszturanka oder Tereczulka. Nicht weit vom Zusammenflusse beider Bäche, befindet sich eine jodhältige Mineralquelle, neben welcher ein kleines Badehaus für die Beamten und Bediensteten der Forstverwaltung errichtet ist. Die Analyse des Wassers ist folgende :*)

In 1000 Theilen Wasser:

Kohlensaurer Kalk	0.353
Kohlensaures Natron	0.461
Kohlensaure Magnesia . . .	0.179
Kohlensaures Eisenoxydul . .	0.217
Kohlensaures Manganoxydul .	0.051
Kochsalz	23.926
Chlorcalcium	3.523
Chlormagnesium	4.501
Jodnatrium	0.163
Bromnatrium	0.096
Organische Stoffe	0.068
Summe der fixen Bestandtheile	33.538

*) Umgerechnet nach Szilágyi „Máramaros Vármegye Egyetemes Leirása."

Temperatur 11.2 C° bei 22.5 C° Lufttemperatur. Spezifisches Gewicht 1.043.

Wenngleich die Analysen der 3 berühmten Mineralquellen, nämlich dieser und der Szoloncsthaler Quellen, nach dem heutigen Stande der Wissenschaft mehrfache Aenderungen, besonders aber Reduktionen erfahren würden, so steht doch immerhin fest, dass diese Quellen in Bezug auf Salzgehalt einen der ersten Plätze einnehmen; besonders ragen in dieser Beziehung die letzteren Quellen hervor, welche mehr als doppelt soviel Chlornatrium, als die ohnehin schon reichhaltige Királymezőer Quelle enthalten; diese hingegen ist stark jodhältig, welchen Bestandtheil wir bei den anderen Quellen vermissen.

Die Deutsche Alpe (Pribuj 1550 M.) wird sichtbar, gleich darauf die westlich von ihr stehende Sztremenos-Alpe (1599); das Thal verengt sich bedeutend, das Nadelholz fängt schon an, seine Herrschaft geltend zu machen, und hat bald darauf die Buche ganz verdrängt. Hier kommen auch Zirbelkiefern vor.

Wir passiren Orosz-Mokra (Russisch-Mokra) und langen nach $^5/_4$ stündiger Fahrt in Német-Mokra (Deutsch-Mokra) an, wo uns das gastliche Forsthaus eine freundliche Aufnahme bereitet.

In einem kleinen engen Seitenthale bei Orosz-Mokra finden wir 3 Mineralquellen mit säuerlich-zusammenziehendem Geschmack; nach Tognio finden sich darin grosse Mengen freier Kohlensäure, kohlensaures Natron, Spuren von Kochsalz, Kalk, Eisen, Magnesia und Alaun vor. Der unterste Brunnen wird von der Bevölkerung bei Hautkrankheiten, Skrophulosis etc. mit sehr gutem Erfolg benützt. Temperatur 8.6 C° bei 22° Lufttemp. Hinter Német-Mokra, nahe am Orte befinden sich im Mokránkathale 3 Eisensäuerlinge, welche bereits 1783 durch Dr. Palatini sehr hervorgehoben wurden. (Szilágyi. Seite 112). Tognio hat 1843 viel freie Kohlensäure, schwefelsaures Natron und Kalk, sehr wenig Kochsalz, viel kohlensaures Natron, Kalk, Magnesia und Eisenoxydul sowie Kieselsäure gefunden. Temp. 9 C° bei 22° Lufttemp.

Weiter oben im Thale befindet sich auch eine Mineralquelle, welche ähnliche Bestandtheile wie jene von Orosz-Mokra enthalten soll. Temp. 9 C° bei 22° Lufttemp.

Német-Mokra ist eine deutsche Kolonie von 72 Häusern und 700 Einwohnern; diese, sowie die Kolonisten von Königsfeld sind 1776 und 1794 aus Oberösterreich, aus der Gegend von Gmunden, Ebensee und Ischl angesiedelt worden und haben bis jetzt noch immer ihre Sprache, Gebräuche und Sitten, sowie die Kleidung beibehalten.

Im „Geographisch-Historischen und Producten-Lexikon

von Ungarn“ von Johann Math. Korabinsky 1786 kommt unter „Mokra“ folgender Passus vor: „Gleich oberhalb liegt Deutsch-Mokra, wo die aus Oberösterreich hergepflanzten Waldleute ganz bequeme hölzerne Wohnungen haben und bei der Waldmanipulation gute Dienste leisten.“ 1786 hat also Német-Mokra schon existirt; hingegen wird des Ortes Königsfeld in diesem Lexikon nirgends Erwähnung gethan, was darauf hindeutet, dass es erst später gegründet wurde.

Die Familiennamen: Königsberger, Holzberger, Zepelzauer, Hoffer, Visauer, Oberpichler, Rinesberger, Zauner, Auer u. s. w. deuten schon auf echt deutschen Ursprung hin, der sich übrigens auch durch die Sprache, echt oberösterreichische Mundart, verräth.

Trotz der ringsumher befindlichen ruthenischen Bevölkerung haben sich diese Kolonisten doch nicht slavisirt, wie dies leider so oft in den Karpathenländern der Fall ist. Die jüngere Generation erhält auch Unterricht in der ungarischen Sprache, und ist derselben durchgehends mächtig. Man sieht daraus, dass es nur auf die vernünftige Einflussnahme durch die Schule ankommt, um die Slavisirung, die bei uns immer einen Rückschritt in der Kultur bedeutet, zu verhindern.

Die Kolonisten werden von den Beamten und Geistlichen als biederes, ehrliches, arbeitsames Völkchen geschildert, das infolge dessen auch in einem gewissen Wohlstand lebt; es gibt Familien, die ihre 16—18 Stück Rindvieh besitzen.

Die Männer sind Holzschläger, werden aber auch sehr viel zu Wasser-, Wegbauten u. s. w. verwendet, wobei sie solches Geschick entwickeln, dass sie zu derlei Arbeiten auch aus der Ferne verlangt werden.

Jeder Kolonist hat sein Haus, das er sich aus Holz, welches ihm seitens der Domäne beigestellt wird, selbst aufbaut, — ein Gärtchen, Feldgrund und Antheil an der Alpenweide.

Die Viehzucht ernährt die Familie, denn Milch und Milchprodukte sind die Hauptnahrungsmittel; ausserdem essen die Leute Kartoffeln, Brod, seltener Fleisch.

Wenn der Mann in Arbeit ist, bekommt er von der Forstverwaltung seinen regelmässigen Taglohn.

Gut ausgeschlafen und ausgeruht, begrüssen wir den nächsten Morgen und freuen uns, dass die Nebel sich schwer ins Thal herabsenken, einen schönen, reinen Tag verheissend.

In Begleitung des Herrn Försters (ich verrathe nicht, dass der joviale lustige Herr Pfarrer auch dabei war) unternahm ich den Aufstieg auf die Deutsche Alpe. Der Weg führt durch dichten Wald steil empor, und man muss die Geschicklichkeit bewundern, mit welcher Mädchen, ja selbst Kinder

die vollen Milchzuber auf dem Kopf, an uns vorüber den Weg so zu sagen herabtanzen. Am oberen Waldessaum angelangt, führt der Pfad in sanfter Steigung zu den Sennhütten der Gemeinde Deutsch-Mokra, deren untere wir nach $2^1/_2$ stündigem Steigen erreicht haben.

Die Sennerinnen haben uns kaum erblickt, als sie uns auch schon mit freundlichem Zuruf und mit Jodlern begrüssen und unsere Ankunft der weiter oben liegenden Sennerei verkünden, wobei ich nicht umhin konnte, die kräftige Lunge der Mädchen zu bewundern.

Wir steigen zur zweiten Sennerei, der eigentlichen Hauptniederlassung, hinauf, um uns dort etwas auszuruhen, und setzen bald darauf unseren Weg zur Spitze weiter fort.

Ringsum die Sennerei dehnen sich saftige Alpenweiden aus und reichen noch weit gegen die Spitze hinan; weiter oben beginnt der Wachholderstrauch, das Gras wird spärlicher und ist zum Theil mit Gerölle überdeckt.

Ein kleiner See von circa 20 M. Länge und 8 M. Breite füllt eine durch Rutschung entstandene Mulde aus.

An der Spitze selbst (1550 M.), die wir nach einstündigem Steigen von der Sennerei erreichen, findet sich Sandstein. Der Pribuj bildet eigentlich oben einen langgestreckten Grat, der der sich N. W. gegen S. O. hinzieht.

Nachdem wir einen Minimalthermometer aufgestellt hatten, begann ich die schöne Fernsicht näher zu betrachten, die man vom Pribuj geniesst.

Gegen Norden sehen wir in das tiefeingeschnittene Hrobithal hinab, das in die Mokránka einmündet; vor uns erhebt sich als nächster Nachbar der Deutschen Alpe der 1343 M. hohe Priszlop; der sich daran anschliessende Bergrücken streicht in der Richtung gegen Nordosten und so können wir die einzelnen Gipfel, die koulissenartig aufeinander folgen, sehen. Wir bemerken den Strunczul (1634 M.) ziemlich weit im Vordergrund, steil und massig aufsteigend; weiter rückwärts die Moloczna- (1645 M.) und die Brusztul-Alpe (1693 M.), mit welcher der Gebirgszug sich an den Grenzrücken gegen Galizien anschliesst. In diesem dominirt gerade nördlich vor uns die Popadia (1742 M.), welche uns von der Sage über den Pop-Ivan her bekannt ist.

Gegen Osten blicken wir in das NO. gegen SW. streichende Janoveczthal, uns gegenüber steigt der langgestreckte Rücken des Djil und der Velika-Alpe schroff empor, uns vom Brusztu-rankathale trennend.

Dieser Rücken, in welchem die Velika-Alpe (1484 M.)

und der Berty (1670 M.) dominiren, zieht sich parallel dem früher genannten bis zum Grenzgebirge hin.

Mehr gegen Südosten entwickeln sich die Bergzüge der Stohi- und Szvidovecz-Alpe mit der Tempa (1639 M.), Kurtjaszka (1652 M.) und Podpula (1634 M.). Weit im Hintergrund treten hie und da die Bergriesen der Csorna-Polonina hervor.

Das Bild, welches sich uns hier bietet, ist das bewegteste; wir blicken in eine wildromantische, formenreiche Gebirgswelt; in tiefeingeschnittene enge Thäler, auf bewaldete Bergabhänge, auf Kuppen mit fetten Alpenwiesen gekrönt und auf zerrissene, schroff emporragende, felsige Bergrücken. Ich sage absichtlich Rücken, da die Form der Spitze hier beinahe gänzlich mangelt.

Gegen Süden ziehen sich zwischen den Thälern des Talabor und der Taracz die langgestreckten Bergzüge der Kraszna-Polonina im weiten Bogen hin.

Am südöstlichsten Theile des Pribuj bemerken wir die Gebäude der Königsfelder Sennerei und rechts davon zieht sich das Thal der Mokránka gegen Königsfeld hin. Aus ihm steigen die Bergketten langsam an zur Klimova (Csortovania 1495 M.), Rusa (1498), Groppa (1568) und dem Topas (1552.)

Gegen Westen endlich erblicken wir tief unter uns die Häuserreihen von Deutsch-Mokra, auf der anderen Seite des Thales den vielfach gezackten Gipfel des Sztremenos (1599 M.), der Douha (Ticzove 1729 M.), der Perednia (1547 M.) und haben hin und wieder einen Ausblick auf die gegen den Talabor hinstreichenden Thäler.

In 25 Minuten waren wir wieder bei der Sennerei angelangt, wo uns die Sennerinnen einen ausgezeichneten Kaffee kredenzten und unsere hungrigen Mägen mit frischen „Topfennockerln" labten.

Der Herr Pfarrer forderte die Mädchen zum Singen auf und bald klang es im Chore:

Juhai frisch auf, den 's Schiassen gfreut
Und auf die Alma geh'n,
Der in den Wald herumer schleicht
Auf Hirschen und auf Rehn.
Das Wildprat schiassen is mei Freud,
Drum grot i 's nimmer leicht.
So bol i in den Wold eingeh,
Setz i mein Greanhuat auf,
Begleit mei Schatz als Jagersknecht,
Steck d' Schildhahnfeder auf. u. s. w.

Den Schluss der einzelnen Strophen bildete immer ein prächtiger Jodler; dies konnten sich natürlich jene von der unteren Sennerei nicht gefallen lassen und antworteten unter mächtigen Jodlern mit einem Spottlied. So ging die Neckerei

eine Zeit lang fort; ich träumte, auf einer Alpe der grünen Steiermark zu sein.

Die laute Aufforderung des Pfarrers „Madeln thut's figizeln" weckte mich aus meinen Träumereien und ganz erstaunt wollte ich eben fragen, was denn das „figizeln" bedeuten soll, als ein Mädchen eine Mundharmonika aus der Tasche zog und darauf zu blasen anfing, worauf sich alle im Tanze drehten; das war also das „figizeln."

„Madeln richt's die Pritsch'n her" ertönte wieder der Kommandoruf des geistlichen Herrn und verwundert wartete ich ab, was es denn da wieder Neues geben werde, als mich eine Sennerin mit tiefem Knix bat „der gnä' Herr möcht sich a bisl pritsch'n lass'n" und dabei eine ganz unzweideutige Bewegung mit einem bereitgehaltenen Stück Holz machte. Ich bekam von jedem der Mädchen 3 Schläge auf einen Körpertheil, der diese Berührung noch aus der ersten Jugendzeit kannte, jedesmal mit dem Wunsche „das der gnä' Herr guat abikimmt von der Alm." Also jetzt wusste ich es, das Pritschen soll ein Präservativ gegen Beinbrüche und zerrissene Kleider sein.

Wohlgelaunt treten wir den Rückweg an und langen nach $1^1/_2$ stündigem Abstieg wieder im Forsthause von Deutsch-Mokra an.

Ich setzte noch denselben Abend meine Reise nach Brusztura fort. Das Thal der Bruszturanka ist besonders Anfangs sehr wildromantisch; der Fluss windet sich schäumend zwischen den Felsenmassen hindurch, die sein Bett verengen. Das Nadelholz kommt hier nunmehr ausschliesslich vor.

Gegen Brusztura zu erweitert sich das Thal und lange fährt man an den zerstreut liegenden Häusern vorbei, ehe man in das Zentrum, die Wohnung des Oberförsters gelangt. Nach $1^1/_2$ stündiger Fahrt von Deutsch-Mokra begrüsste mich Freund Simögh in seiner Behausung und noch lange verweilten wir im trautem Gespräche, bis der müde Körper endlich energisch seinen Tribut einforderte und wir uns „Gute Nacht" wünschten.

Beim Erwachen bemerkte ich mit Freuden, dass der Himmel, wie man zu sagen pflegt, ein Einsehen hatte und seine Nebel wieder alle zur Erde herabwarf; als wir um 8 Uhr zu Wagen abfuhren, lachte uns schon das heiterste Blau entgegen.

Die Alpe Uria (1445 M.) schliesst gleichsam das Thal ab, zu beiden Seiten steigen die mit Fichten bewaldeten Bergabhänge steil an; diese echte Gebirgslandschaft wirkt ungemein anregend auf unser Gemüth; wir athmen tief ein die reine balsamische Waldluft und geben uns dem Zauber der Waldeinsamkeit ganz gefangen.

Nach kurzer Zeit halten wir bei der Borinaquelle und messen an ihr eine Temperatur von 5° bei 19° C. Lufttemperatur, also eine ganz anständig kalte Quelle. Das Wasser ist indifferent und von ausgezeichnet erfrischendem, reinem Geschmack.

In der Nähe der Quelle sind einstens 17 Flösser verunglückt und kein Flösser würde es jetzt wagen, dort zu übernachten. — Nachts herrscht reges Leben am Bache; Flösse werden angebohrt und zur Abfahrt hergerichtet; beim Feuer sitzen geisterhafte Gestalten und verrichten verschiedene Arbeiten; am Morgen ist kein Floss zu sehen, Alles ist still und leer, es waren dies die Verunglückten, welche immer wieder dem Verwegenen erscheinen, der es wagt, hier die Nacht zuzubringen.

Wir haben hier ganz die Sage vom fliegenden Holländer der Gebirgsnatur angepasst.

Viele hölzerne Kreuze bezeichnen jene Unglücksstätten, wo Flösse scheiterten und Flösser ihr Leben verloren.

Wenn man die vielen scharfen Windungen des Baches betrachtet, die Felsmassen ansieht, welche weit ins Bett hineinragen, muss es uns sehr Wunder nehmen, dass nicht mehr Unglücksfälle geschehen. Man muss die Geschicklichkeit, den Muth, die Kraft und Ausdauer der Flösser bewundern, die um kargen Lohn so oft ihr Leben einsetzen.

An den gefährlichsten Stellen, besonders wo Felsen das Bett sehr einengen oder Wasserfälle bilden, finden wir sogenannte Dielwerke eingeschaltet, es sind dies Wasserrinnen, deren Boden und Seitenwände mit Pfosten ausgezimmert sind. Durch diese schiesst das Wasser mit rasender Schnelligkeit hindurch.

Von Norden her fliesst der Bertyankabach in die Brusztu-ranka und veranlasst dieselbe eine scharfe Biegung zu machen. Während der Bach zuerst eine Richtung SO. gegen NW. einhielt, fliesst er jetzt, d. h. auf der von uns passierten Strecke, da wir ja dem Lauf des Baches entgegen reiten, NO. gegen SW. Von hier an führt der Fluss den Namen Turbat.

Die Bertyanka entspringt an den Abhängen des Berty (1670 Mtr.) und zwar hat sie ihre Quellbäche ebenso gut am nördlichen wie am östlichen Abhang und umfliest diesen Berg in einem grossen Bogen.

Der Teresuabach als erster Quellbach entströmt den nördlichen Abhängen, der Bertyanek und Grobianecz den östlichen Abhängen. An der Vereinigung der Bertyanka mit dem Suchibach ist eine Klause angebracht, ebenso im Plaiszkabache, dem mächtigen Zufluss der Bertyanka.

Wir werden später Gelegenheit haben uns über die Klausen näher auszusprechen. Hier wollen wir uns vorerst mit dem Berty beschäftigen, welcher Berg in der Sagenwelt der Umgebung eine grosse Rolle spielt.

Ein Hirte, welcher auf der einsamen Höhe des Berty seine Schafe weidete, fand einstens zu seinem Erstaunen einen grossen Stein, auf dem zwei Kreuze eingemeiselt waren, — einen Stein, den er früher nie bemerkte.

Er hob den Deckel ab und fand in der Höhlung ein silbernes Kreuz, eine Pistole und Geld. In der Nähe stand ein Ahornbaum, uralt, den Wind und Wetter gespalten; in diesem Baum verwahrte er das Kreuz, nahm die Pistole mit sich und ging ins Dorf, um seine Söhne zu rufen und mit ihnen das Geld wegzutragen.

Zurückgekehrt an Ort und Stelle fanden sie zwar den Ahornbaum, vom Stein und Kreuz jedoch war keine Spur zu entdecken ; beide waren verschwunden!

Ähnlich erging es einem andern Hirten, welcher ein Jahr darauf den Stein mit den Kreuzen fand; dieser nahm das silberne Kreuz mit sich und auch Geld. Die Nacht überfiel ihn auf dem Rückweg, so dass er dieselbe in einer Hirtenhütte verbringen musste. Als er früh Morgens aufwachte, hatte er wohl das Geld, aber das Kreuz war verschwunden. Den Stein konnte er ebensowenig wiederfinden.

Am Berty sollen sich auch zwei, aus Quadern gemauerte Keller befinden, in denen Schätze nnd Menschengerippe vergraben sind; doch Niemand hat sich noch hineingewagt, den Schatz zu heben.

Ein Holzarbeiter erzählte mir, dass er in früheren Jahren in Nagybánya gedient habe und ihm von einem alten Manne anvertraut wurde, dass dieser einst auch zu jener Räuberbande gehört habe, welche am Berty ihre Schätze vergruben. Alles Suchen darnach war jedoch vergebens, trotzdem ihm der Alte die Stelle sehr genau beschrieben hatte.

Wie doch die Sagen, welche so recht in und aus dem Volke entstehen, überall denselben Kern haben.

Jene Leser, welche so freundlich waren, meinen„ Wanderungen durch die Munkácser Beskiden“ (Jahrbuch VII des Ung. Karpathen-Vereins) einige Beachtung zu schenken, werden sich der Sage erinnern, welche ich über die Csorba bei Szinyák dort erzählte.

Wir finden hier und dort den Stein mit den Kreuzen; hier wie dort vergruben Räuber ihre Schätze an jener Stelle; hier wie dort wird das Vorhandensein des Schatzes durch

einen ehemaligen Räuber, fern vom Orte verrathen. Nirgends wurde der Schatz gehoben. Während jedoch auf der Csorba zur Hebung des Schatzes ein bestimmter Termin vorgeschrieben ist und ein gewisser Muth dazu gehört, um die Geister zu überwältigen, welche die Schätze bewachen: scheint sich der Schatz am Berty nur gewissen Glückskindern zu offenbaren, von denen aber bisher noch keiner es richtig angepackt zu haben scheint, um den Schatz zu heben.

In diesen Unterschieden prägt sich eben die lokale Färbung der Sage aus. Merkwürdig spielen in beiden Sagen Ahornbäume eine wichtige Rolle; diese müssen demnach ein beliebter Aufenthaltsort der „schätzebewachenden" Geister sein.

Nach dreistündiger Fahrt von Brusztura sind wir an der Einmündung des Turbaczilbaches in die Turbat angelangt und halten im dortigen Försterhause unsere Mittagsruhe.

Es sind hier 2 Zimmer für die im Dienste reisenden Beamten sehr gut eingerichtet und in einem derselben befindet sich unter Glas und Rahmen ein kalligraphirtes Gedenkblatt, das uns in lateinischer Sprache (obwohl es ein Jäger geschrieben, ist es doch kein Jägerlatein) meldet, dass hier am 15. Juli 1824 S. k. u. kön. Hoheit, Erzherzog Karl Ferdinand von Este, auf der Durchreise eingekehrt war und hier gespeist hat.

Dem Turbaczilbach entlang führt ein Saumweg zum Panterpass (1225 M.), welcher als Übergang vom Turbatthal in das Thal der Csarna-Bisztricza nach Galizien benützt wird.

Wir setzen unsere Reise zu Pferde im engen, felsigen Turbatthale weiter fort, immer die Csorna-Polonina als mächtigen, schroff ansteigenden Rücken vor uns; nach einstündigem Ritte sind wir bei der Einmündung des Gladenbaches in die Turbat angelangt. Der Weg auf die Okola führt eigentlich durch das Gladenthal, war aber derzeit sehr schwer passirbar, weshalb wir dem Turbatthal entlang weiter ritten und im Verlauf einer halben Stunde bei der Turbatklause angelangt waren. Diese Klausen sind Thalsperren welche zu dem Zwecke angelegt werden, um das Wasser anzusammeln und in gewissen Zeiträumen zur Beförderung der Flössezu verwenden, die beim gewöhnlichen niedrigen Wasserstand der Wildbäche nicht fortkommen könnten.

Die Klause war gerade gefüllt und das Wasser derselben bildete einen wundervollen grünen Gebirgssee, ringsherum von bewaldeten Bergen eingeschlossen. Die Tataruka-Alpe (1710 M.), der östliche Endpunkt der bogenförmigen Turbatszka-Polonina, dem Quellengebiet der Turbat, bildet einen prachtvollen, malerischen Hintergrund.

Wird dann die Klause „geschlagen" d. h. die Schleusse

geöffnet, so stürzt das Wasser wildschäumend mit grossem Getöse, einem Wasserfall gleich, hinab in den Bach.

Die Flösse lassen das Klausenwasser eine Zeit abfliessen und fahren erst später ab, weil sie an der Oberfläche desselben gleichsam weggleitend ihm vorkommen und an Stellen gelangen würden, wo das Klausenwasser noch nicht fliesst.

Pfeilschnell schiesst das Floss durch die Dielwerke, ganz im Schaume verschwindend und erst weiter unten wieder auftauchend.

Wehe dem Flösser, wenn sein Fahrzeug durch ungeschickte Führung an einen Felsblock anrennt und sich umkehrt, im Bache festklemmt! Hier rettet nur schnelles Abspringen ins Wasser, denn das nachfolgende Floss fährt auf's erste hinauf, Alles darauf befindliche niederreissend, und bald ist eine ganze Barrikade von Flössen aufgeschichtet, oft werden dann Leichen aus dem Bache gezogen.

Wir laben uns in der Klausenhütte an prächtiger Alpenmilch und versuchen eine ruthenische Nationalspeise, „Ripianik" aus Kartoffeln, Kukuruzmehl und Butter gebacken.

Nach einstündigem Aufenthalt setzen wir unsern Weg noch eine Strecke im Turbatthal weiter fort, übersteigen den schmalen Rücken, der es vom Gladenthal trennt, und steigen in das letztere hinab, um dann später auf den Rücken der Okola oder des Okolszky Grun (1203 M.) auf ganz gutem Saumweg hinaufzureiten.

Hier befindet sich ein vorzüglich gebautes Schutzhaus, mit Tischen und Bänken versehen, das sehr gut von Reisenden zur Übernachtung benützt werden kann.

Die Aussicht von der Okola ist mit Rücksicht auf die geringe Höhe derselben eine sehr lohnende.

Gegen N. zieht sich der majestätische Rücken der Csorna Polonina hin, eine Reihe schön geformter, um die Gipfel herum kahler und felsiger Höhen, unter denen die Groppa (1763 M.), Bratkovszka (1792), Csorna Kleva (1723) stattlich hervorragen.

Gegen O. verfolgen wir den Lauf der Tiszcsora bis Kőrösmező. Unser Auge schweift über eine Anzahl bewaldeter Bergkuppen und bleibt im Hintergrund gegen Südosten an der schlanken kegelförmigen Spitze der Hoverla (2058 M.) haften.

Gegen S. ragt in nächster Nähe die mächtige Tataruka (1710 M.), die Trojaszka oder Apsinecz-Alpe (1707 M.) und die Tatulszka (1774 M.) hervor. Man kann bei allen diesen Bergen genau die Grenzen der Wald- und Alpenregion verfolgen und auf der Apsinecz-Alpe die Gebäude der Sennerei sehr gut wahrnehmen.

Die Aussicht gegen W. wird durch den Wald versperrt. Wir gehen einem sanft abfallenden Fusspfad entlang, der uns zu einem lauschigen Plätzchen führt, an dem Tische und Bänke angebracht sind und wo aus einem hohlen Baumstamm helles, klares Wasser hervorsprudelt; wir befinden uns bei den Quellen der Theiss.

Die Quellen der Theiss! — Leise murmelnd quillt das helle, klare Quellwasser aus der einfachen Holzrinne; wie erfrischend labt der kühle Trunk des Quells! Rings von mächtigen Waldbäumen umgeben fliesst das kleine Bächlein schnellen Laufes im scharf abfallenden Thale weiter. Der lustige, über Stock und Stein rauschende Bach wird durch viele Zuflüsse verstärkt und schwillt an; die Tiszcsora bleibt aber immer noch der helle, klare Gebirgsbach, der von Zeit zu Zeit, gleichsam aus Spielerei Flösse auf seinem Rücken trägt, mit ihnen allerhand Unfug treibt. Die Theiss im Kindesalter.

Bei Kőrösmező in die Thalerweiterung eintretend, ist der Bach bereits zu stattlicher Grösse angewachsen. Öfters muss er Lasten tragen; er unternimmt bereits Kämpfe gegen die harten Felsen, die seinen Lauf hemmen.

Der Kindheitsname geht verloren; doch auch als „Schwarze Theiss" behält das Flüsschen seine frische Lebendigkeit, seine hoffnungsgrüne Klarheit. Einen unzertrennlichen Bund fürs Leben schliesst die Schwarze mit der Weissen Theiss, und beide vereint und gestärkt setzen ihren Lauf im engen Waldthale weiter gegen Süden fort, bis zum Becken von Sziget. — Die Theiss als Jüngling.

Im breiten Thale weiterfliessend ist der Bach zum Fluss gereift, muss sich schon die Bande gefallen lassen, welche die Eisenbahn ihm schmiedet; das frische Grün der Jugend ist verschwunden.

An der Grenze zwischen Jüngling und Mann dämmert dem Flusse, der sich bereits einer ansehnlichen Grösse rühmen kann, eine Ahnung vom Ernst des Lebens auf.

Bei Királyháza tritt der Fluss in das Getriebe der grossen Welt ein, hat sich der beengenden Fesseln der Berge, der Hüter seiner Jugend, entledigt und windet sich nach eigenem Ermessen durch die weite Ebene.

Doch mit den Bergen ist auch der frohe Sinn der Jugend geschwunden. Trübe und langsam wälzen sich die braunen Fluten dahin.

Von Zeit zu Zeit bricht freilich die rohe Kraft aus, und ungebändigt überschwemmt der Strom das umliegende

Land, ergiesst sich zerstörend und vernichtend über Fluren und Wohnstätten.

Das mächtige Dampfschiff durchkreuzt seine Fluten, den Erntesegen bergend und der verwandten Genossin, der Eisenbahn, zuführend.

Der Mensch wehrt sich gegen die wilde Kraft der Fluten, er schützt sein Eigenthum, indem er den Strom einengt, durch Dämme, dem Flusse Gesetz, — durch Kanäle, die ihn zurückführen sollen von den Irrfahrten zu geradem Lauf.

Die unermessliche Ebene durchfliessend, Segen und Zerstörung verbreitend, bringt die Theiss ihr Mannes- und Greisenalter zu, um in den Wellen der Donau endlich ihr Grab zu finden.

Der kleine, unscheinbare, klare Waldbach mit dem lieblich rauschenden grünen Wasser, umgeben von romantischen Wald- und Felspartien! Der breite Strom, der seine braunen dicken Fluten träge durch die unabsehbare Ebene wälzt, an der das Auge ausser dem Horizonte, einer Thurmspitze, einem Brunnen der Puszta keinen Anhaltspunkt findet! Und beide sind Eins! — Gibt es einen grösseren Kontrast? Und wie gleicht die Geschichte des Flusses jener des Menschen!

Nach hoffnungsfroher, sorgenloser Jugend, bewacht vom treuen Mutterauge, tritt der Mensch hinaus in den Ernst des Lebens; wie oft muss da nicht die rohe Kraft durch die Schranken des Gesetzes gebändigt, der verirrte Mensch zurückgeführt werden auf den richtigen Pfad!

Wie wenige der Jugendhoffnungen erfüllen sich! Enttäuschungen verbittern das Gemüth, verdüstern den Lebensweg; das Grün der Hoffnung verschwindet nur zu bald, und langsam und zögernd geht der Mensch seinem Ende entgegen.

„Im schattigen Haine, am murmelnden Bach,
So wonniglich träumend der Knabe lag.
Es rauschten die Bäume manch' wunderbar Lied,
Fern Glöckleins Klingen herüberzieht."

Waldeinsamkeit!

Und offenen Auges träumend liess ich die früher geschilderten Bilder an mir vorüberziehen, sie füllen ein Blatt meines Tagebuches aus.

Wer nicht zum Träumen aufgelegt ist, möge sie ohne Gewissensbisse überschlagen.

Wir gehen einen sehr bequemen, in Serpentinen angelegten Weg, auf dem besonders die Brücken sich in ausgezeichnet gutem Zustand befinden, über die Okola herab in das Thal der Tiszcsora.

Die Tiszcsora fliesset als kleines Bächlein, kaum 1—1·5 M.

breit, neben uns; das Thal ist so enge, dass an der Sohle kaum genug Raum bleibt für den 2 M. breiten Weg.

Die Abhänge fallen steil ab; mächtige Felspartien ragen aus dichtem Wald hervor und vereinigen sich zu einer grossen, wildromantischen Szenerie. Das Tiszcsorathal ist unbedingt das schönste der bisher durchwanderten Thäler.

Wir reiten an der aufgelassenen Tiszcsoraklause vorüber, das Thal wird allmählich breiter, und nach zweistündigem Ritte sind wir bei der Vereinigung der Tiszcsora mit der Apsinecz angelangt uud sehen die Apsineczklause, unser heutiges Nachtquartier, vor uns.

Wir müssen noch einen grossen Umweg machen, um zur Klausenhütte zu gelangen, da die Dunkelheit es verbietet, mit den Pferden durch beide Bäche hindurch zu reiten; endlich sind wir unter Dach im freundlichen Fremdenzimmer, wo drei Betten zum ruhigen, gesundem Schlaf einladen.

Die Apsineczklause liegt in einem breiten Thalkessel; die Umgebung derselben ist bei weitem nicht so schön, wie jene der Turbatklause.

Doch ist sie bedeutend grösser.

Nun gute Nacht lieber Leser, schlafen wir uns gut aus für die morgige Reise.

Wir befinden uns nun am vierten Tage unserer Wanderung und reiten zeitlich früh von der gastlichen Apsineczklause ab, im Thale der Tiszcsora weiter hinab.

Bald hinter Apsinecz fängt das Thal an sich zu erweitern; als grösster Zufluss erscheint der, aus S.-O von der Tatulszka (1774) und Stukalpe (1707) herabkommende Stanislausbach mit einer Klause.

Von hier an werden bereits einzelne Wohnhäuser sichtbar, welche zerstreut, wie Sennhütten, an den Bergabhängen liegen.

Der Bergzug der Csorna Hora präsentirt uns bereits mehrere seiner höchsten Spitzen. Wir sehen die Szesa (1564 M.), den felsigen, steilen Pietroz (2022 M.) und im Hintergrund als spitzen Kegel die Hoverla (2058 M.).

An der Mündung des Hlodoveczbaches können wir noch die Fundamente einer Dampfsäge, welche im Jahre 1875 aufgelassen wurde, sehen; die Schwellen der Geleiseanlagen liegen noch auf ihrem alten Platz. Ihr gegenüber fällt uns eine Samendarre für Nadelholzsamen auf, einem ungeheueren Schubladkasten, vergleichbar.

Das Thal erweitert sich zu einem Becken, die Häuser von Kőrösmező beginnen und nach dreistündigem Ritte

halten wir beim Forstamtsgebäude an, freundlichst bewillkommt von den Herrn Oberförstern Czékus und Lánczy.

Mein erstes Geschäft ist es, meinen liebenswürdigen Gastwirth vom vorigen Jahr, den hochwürdigen Herrn Pfarrer Sípos, aufzusuchen; wie freute ich mich, den alten Herrn noch in frischer Gesundheit und der alten fröhlicheu Laune anzutreffen.

Nachdem ich meinen Plan entwickelte, der Csorna Hora einen Besuch abzustatten, erklärte sich Herr Czékus mit anerkennenswerther Liebenswürdigkeit sofort bereit, mich zu begleiten, und wurde die Abfahrt ins Lazescsinathal für Nachmittag festgesetzt.

Ich will hier den Lesern den Ursprung des Namens Kőrösmező, wie er mir von dem Herrn Pfarrer Brana in Bogdány mitgetheilt wurde, erzählen. Die Bewohner des nahen Galiziens pflegten vor alten Zeiten, im Herbst ihre Schafe in der Umgebung des jetzigen Kőrösmező zu weiden und sich hier bis zum Winteranfang aufzuhalten. Einstens überraschte sie ein plötzlicher Schneefall, die Witterung schlug gänzlich um; Schneesturm auf Schneesturm folgte, so dass sie auf die eigene Rettung bedacht sein mussten und die Schafe ihrem Schicksal überliessen.

Im Frühjahr besuchten die Hirten wieder die Stelle und bemerkten zu ihrem Erstaunen die ganze Heerde wohlbehalten unter einer Esche. (Kőrősfa, Jaszina.) Die spätere Ansiedelung erhielt daher den Namen Kőrösmező, Jaszina.

Nachmittags um $^1/_2$5 Uhr brachen wir zu Wagen von Kőrösmező auf und fuhren in das Lazescsinathal ein. Anfangs gegen Osten auf der, nach Kolomea führenden Reichsstrasse, welche aber bald das Thal verlässt, um sich auf den Bergrücken hinaufzuwinden.

Wir hingegen bleiben im Thale, das eine N. S. Richtung annimmt. Der Szesul (1720) M.), der Pietroz und die Hoverla bleiben beinahe immer sichtbar.

Nach zweistündiger Fahrt sind wir beim Jägerhaus Kozmieczek, an der Vereinigung der Lazescsina mit dem Kozmieczekbach gelegen, unserem heutigen Nachtquartier, angekommen.

Wir unternehmen noch einen Spaziergang zu der nur eine Viertelstunde im Kozmieczekthale entfernten Klause. Wahrhaft überwältigend wirkt die romantische Umgebung des Klausensees auf den Beschauer; ein echter Gebirgssee in Taschenformat, nur die umliegenden Berge haben ihre Grösse beibehalten.

Ein merkwürdig warmer Luftstrom lässt in uns manche Bedenken über das Wetter des nächsten Tages aufsteigen;

wir begeben uns bald in unser Gemach, da auch eine kleine Gattung Fliegen, hier Muslicza genannt, welche zu tausenden in der Luft herumfliegt, sehr unangenehm wird. Diese lästigen Thiere kriechen unter die Haare, in die Ohren, Nasenflügel und geben einen Vorgeschmack der Mosquitoplage.

Früh sechs Uhr, am fünften Tage der Wanderung, besteigen wir die bereitgehaltenen Pferde und reiten im Lazescsinathale weiter hinauf. Obwohl auf der Detailkarte des k. k. Militär-geogr. Institutes der Saumweg durch das Kozmieczekthal auf die Polonina Kozmieska (1575 M.) eingezeichnet ist, schlugen wir doch den andern Weg ein, da ersterer sehr schlecht und nass geschildert wurde. Bis zur Lazescsinaklause, die wir nach $^5/_4$-stündigem Ritte erreichen, können wir auf ziemlich gutem Weg im steil ansteigenden Thale ganz gut reiten. Von hier an aber überdeckt die Thalsohle ein Chaos von Felstrümmern und gebrochenen Baumstämmen; das Thal nimmt einen wilden Charakter an, der den mit Granittrümmern übersäeten Hochthälern der Hohen Tátra gar nicht nachsteht.

Mit dem Reiten hat es bald sein Ende; die armen Pferde können kaum allein weiter kommen und suchen sich mühsam ihren Weg über Steine und Stämme.

Wir klettern den steilen Abhang hinan, um die Jaszinszka Kozmieska (1620 M.), jenen Rücken zu erreichen, welcher den Pietroz mit der Hoverla verbindet.

Oben angelangt, sehen wir den felsigen Pietroz (2022 M.) vor uns, der mit seiner Nasenform an den Krivan erinnert.

Der Kamm ist mit Alpenweiden bedeckt, wir finden hier schon Gerölle, dessen Bedeutung wir später näher erörtern werden.

Gegen die Hoverla zu erweitert sich der Kamm zu einem breiten Plateau und wir können bis zum Fusse der eigentlichen Spitze reiten.

Aus dem Plateau steigt die Spitze kegelförmig, steil und felsig auf, während auf der galizischen Seite dieses Plateau ganz fehlt und sich der Abhang der Groppa mit sanfterer Neigung an die Kegelspitze unvermittelt anschliesst.

Wir steigen am westlichen Grate hinauf, einem Geröllstreifen entlang und sind um 10 Uhr, also 4 Stunden nach unserem Aufbruch, an der Hoverla-Spitze (2058 M.) angelangt.

Das Plateau oben ist von sehr geringer Ausdehnung, ein Triangulirungssignal, an dessen Pfeiler ich auch ein Minimal-Thermometer anbrachte, nimmt die höchste Spitze ein.

Die Fernsicht von der Hoverla ist eine umfassende.

Gegen Norden verfolgen wir den Grenzzug der Karpathen gegen Galizien, mit der Kozmieska (1575 M.) und dem Kukul

(1542 M.) Auf ungarischer Seite zieht sich das Lazescsinathal mit seinen Seitenthälern hin, wir sehen genau die beiden Klausen, das Jägerhaus Kozmieczek und verfolgen den Lauf des Thales bis Kőrösmező im Nordwesten, wo der Horizont durch die Felsmauer der Csorna Polonina abgeschlossen wird.

Auf galizischer Seite, mehr gegen Nordosten, verfolgen wir den Lauf des Pruth, unser Auge schweift über die galizische Ebene; die Thürme von Kolomea sind in weiter Ferne sichtbar.

Gegen Osten fliessen die Quellbächlein des Pruth den steilen Abhang hinab, sich unten zwischen Wäldern verlierend; ein Schutzhaus im Thale, auf galizischer Seite, bietet den Reisenden Unterkunft.

Wir übersehen eine grosse Strecke bewaldeten Hügellandes, ohne dass eine hervorragendere Bergspitze uns besonders fesseln würde.

Gegen Süden ist der Ausblick erhaben schön; soweit das Auge reicht, Nichts als Berge und darunter solche, die sich auch in „hoher Gesellschaft" sehen lassen können. Südöstlich zieht sich der gewaltige Rücken der Csorna Hora hin; der nächste Nachbar der Hoverla ist der Dancsercz (1822 M.), der uns als zackige Spitze gegenüber steht; hinter ihm ragt der schlanke Turkul (1935 M.) hervor, mit steilen, felsigen, zum Theile abgerutschten Abhängen.

Zwischen dem Dancsercz und Turkul ist der verbindende Rücken schmal, einem scharfen Grate gleich und fällt besonders gegen die ungarische Seite zu steil ab.

Im Gebiete zwischen Hoverla und Turkul begegnet unser Auge einer Anzahl kleiner Gebirgsseen, hier Ozero genannt; ich zählte deren 10. Es mag jedoch vorkommen, dass einige derselben in trockenen Jahren verschwinden. Auf der früher erwähnten Detailkarte 1:75000 sind nur zwei, und zwar einer beim Turkul, einer beim Tomnatek eingezeichnet. Wir werden uns später mit diesen Seen näher beschäftigen.

Der Gutin Tomnatek (2018) und die Csorna Hora (2026 M.) schliessen diesen Bergzug ab. Südlich von uns winden sich die tiefeingeschnittenen Thäler der Hoverla und des Prebenjeskul zwischen den Bergabhängen hindurch, bald verschwindend, bald wieder den Silberfaden des Baches zeigend.

Wir grüssen unseren alten Bekannten, den Popp Ivan (1940 M.), welcher von seinem Stabe, dem Szerban (1795 M.) und der Berlebácska (1736 M.) umgeben, sich sehr breit macht. Wunderbar kräftige Konturen zeigen seine Abhänge. Wer zählt und nennt sie alle, diese Riesen, welche sich hier unseren Blicken darbieten? Dieses Bild lässt sich nicht in

seine Elemente zertheilen, es muss als Ganzes betrachtet werden. Gleich dem wogenden Meere reihen sich hier Berge und Thäler aneinander, man verzichtet darauf, den Namen jedes einzelnen Berges herauszufinden, sich gleichsam fürchtend, dadurch den Eindruck des Ganzen zu zerstören.

Nur einer will genannt sein, weit im Hintergrund stehend, aber erhaben über alle! es ist dies der gewaltige Verfu Pietroz (2305 M.). Gegen Westen zieht sich vor uns der Rücken der Jaszinszka Kozmieska hin, über welchen wir heraufgekommen sind. Der Felsenkegel des Pietroz (2022), (einer der bösen 7 Pietrozze), nimmt sich ganz stattlich aus und bieten seine vielfach zerrissenen, felsigen Abhänge ein sehr abwechslungsreiches Bild. Der Szesul (1728 M.) steht ihm zur Seite; mehr gegen Südosten der Mencsil (1592 M.), von dem sich ein langgestreckter, langsam abfallender Rücken gegen das Thal der Weissen Theiss hinzieht. Wir steigen am südöstlichen Grate des Hoverlakegels hinab zum Plateau und schlagen am Rücken den Weg gegen den Dancsercz ein. Der erste See, der uns begegnet, liegt auf galizischer Seite, sein Wasser schon an den Pruth abgebend. Er ist von geringer Ausdehnung, seine Umgebung bildet Sandsteingerölle, was darauf hindeutet, dass er, wie die andern Seen, durch Abrutschung entstanden ist.

Auf ungarischer Seite, gegen den Dancsercz zu, finden wir mehrere Seen, welche stufenförmig am Plateau liegen. Auf der Karte sind 2 der grösseren eingezeichnet. Eine spezielle Benennung mangelt, alle diese Seen werden Ozero (ungefähr Meerauge) genannt.

Die Ufer dieser beiden Seen sind versumpft und mit Sumpfgras verwachsen, ein Zeichen, dass entweder gar keiner, oder ein sehr langsamer Abfluss vorhanden ist. Auf Letzteres deutet auch die hohe Temperatur des Wassers hin.

Der grössere der beiden Seen ist von länglicher Form, in der Richtung N. S. circa 80 M. lang und 30 M. breit. In der Umgebung der Seen finden sich Alpenweiden und Wachholdergebüsche, auch weite Matten mit Rhododendron bewachsen; das Wasser der Seen dient den weidenden Heerden zur Tränke.

Es war gerade 12 Uhr Mittags, als wir bei diesem Meerauge anlangten; die Hoverla präsentirte sich uns prächtig, als schlanker Felsenkegel aus dem Plateau aufsteigend.

Streifen von Geschiebe und Gerölle sind erkennbar.

Unser Weg führt uns längst des steilen Abhanges dem Turkul zu. So oft ein Bächlein, gegen die Hoverla zufliessend,

uns in den Weg kommt, heisst es die tiefeingeschnittene, felsige Rinne zu überklettern.

Wegen der Felsenstürze am Fusse des Dancsercz lassen wir uns etwas weiter den Abhang hinab und wandern den beschwerlichen Weg rüstig weiter.

Die Bergspitzen des Dancsercz, der Hoverla, des Pietroz und Mencsil sind in einer fortlaufenden Kette sichtbar und geben ein sehr schönes, formenreiches Bild.

Am Abhang des Turkul treffen wir ein neues Meerauge von beinahe kreisrunder Form in romantischer Umgebung; der Abhang, längst dem wir uns nun bewegen, ist besonders steil und felsig; wir klettern an demselben hinauf und herab, über Felsenklippen bis unter die eigentliche Spitze des Turkul; am Kamm, jedoch schon auf galizischer Seite, finden wir abermals ein Meerauge und unter dem Gutin Tomnatek, auf ung. Seite, jenes, welches auch speziell mit den Namen Ozero belegt wird.

In Haquet's „Neueste phisikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791, 92 und 93 durch die dacischen und sarmatischen Karpathen" III. Theil, Nürnberg, 1794., findet sich Seite 28 folgende Stelle:

„Wenn man sich der dreifachen Gränze, wovon oben Erwähnung geschehen ist, nähert und gegen dieselbe Höhe des Gebirges Ruszki kömmt: so findet man einen nicht sehr beträchtlichen See oder Zuriep Ozero. Dieser See, der weder auf einer polnischen noch galizischen Karte steht, soll vor 150 Jahren durch einen Einsturz, so wie die meisten Seen in den Gebirgen, entstanden sein."

Ich glaube, dass sich diese Bemerkung auf den oben genannten See bezieht, da die Hoverla auch den Namen Ruszki führt.

Wir verfolgen nun den Saumweg, welcher längst des langgezogenen, vom Turkul ausgehenden Rückens, zwischen den Thälern der Hoverla und Prebenjeskul hinabführt, und befinden uns bald im dichten Wald, der uns jeder Aussicht beraubt.

Steil abwärts führt dieser Weg zur Hoverlaklause hinab, welche sich am Zusammenfluss der früher genannten Bäche befindet.

Sehr müde von der anstrengenden Wanderung langten wir Nachmittags $^1/_2$5 Uhr bei der Hoverlaklause an.

Die Klause ist voll, zum Ablassen bereit, vor unseren Augen breitet sich der Spiegel des grünen Sees aus; im behaglich eingerichteten Zimmer der Klause erholen wir uns bald

und laben uns am köstlichen Wasser der nahe gelegenen Sauerquelle, später natürlich auch an einem Gulyás.

Wir wollen uns nun mit den geologischen Verhältnissen der Hoverla und Csorna Hora etwas näher befassen.

Das ganze Gebirgsmassiv besteht aus Karpathensandstein, der Kreideformation angehörig; die Schichten streifen N. N. O. gegen S. S. W.

Die Hoverla steigt nämlich aus dem Rücken derart auf, dass gegen Südosten, also auf ungarischer Seite, ein breites Plateau vergelagert ist, während auf der galizischen Seite dieses fehlt.

Auf der südwestlichen Seite des Kegels bemerken wir grosse Rutschflächen im Felsen, während sie auf der andern Seite, eine natürliche Folge der Schichtung, ganz fehlen. Auf dieser, nämlich der galizischen Seite finden wir nur Gerölle, als Folge der Verwitterung und der Arbeit des Wassers.

Die ganze Formation deutet darauf hin, dass das Plateau das Resultat einer grossen Abrutschung ist und zwar jener Gesteine, welche früher am Rücken zwischen der Hoverla und dem Dancsercz gelagert waren.

Diese beiden Spitzen sind nur die Überreste einer früheren Formation, die höchste Spitze befand sich früher zwischen beiden Bergen jedoch näher der Hoverla.

Die beiden Spitzen sind die Reste der Abhänge der früheren Spitze, deren Gestein das Plateau bildet und in der Breskulalpe (1454 M.) am weitesten vorgeschoben ist.

In diese Rutschung kann man auch noch einen Theil der Poryzewska mit einbeziehen, ohne dass die Theorie dadurch eine Änderung erleidet.

Das eigentliche Plateau oder der Rücken hat eine ziemlich gleichförmige Höhe und nur die Bergspitzen ragen wie Klippen daraus hervor.

An diesem Plateau entstanden die jetzt dort befindlichen Seen, Meeraugen oder Ozeros, auf die einfachste Art dadurch, dass an manchen Stellen durch das Trümmergestein Wälle, oder durch Nachrutschungen Kessel gebildet wurden, in denen sich das Tagwasser ansammelte.

Zwischen dem Dancsercz und Turkul hört das Plateau auf, weil der Rücken hier N. gegen S. streicht, also eine mehr parallele Lage mit der Gesteinsschichtung annimmt und die seitliche Rutschung aufhört.

Bei unserem Aufstieg auf die Hoverla, am westlichen Abhang derselben, fielen mir ganze Streifen auf, welche durch

Geschiebe des Sandsteines gebildet wurden; das Gestein ist hier längs des Abhanges geschichtet und meistens von flacher, an den Kanten abgerundeter Form.

Der erste Anblick führt sofort zur Annahme einer Moräne, doch ist der Ursprung unter Zugrundelegung der jetzigen Formation nicht erklärlich, weil ja ein Gletscher oder eine Moräne so nahe der Spitze gar nicht denkbar ist.

Die frühere Annahme einer abgerutschten, höheren Spitze klärt jedoch den Sachverhalt sofort auf. Diese Geschiebe sind die Resultate von Gletschern dieser höheren Spitze. Darum sind auch am südöstlichen und östlichen Abhang keine solche Streifen zu bemerken, weil ja hier die Abrutschung stattgefunden hat. Trotzdem können wir hier nur von Hoch- oder Jochgletschern sprechen, weil die Reste zu wenig tief ins Thal hinabreichen.

Auch kann man das Geschiebe nur als Grundmoräne klassifiziren, weil die Gesteine einer Seiten- oder Mittelmoräne eckig, nicht abgerundet und, was die Hauptsache ist, nicht geschichtet sind.

Was die Flora des Csorna Hora betrifft, bemerke ich im Allgemeinen, dass die Thäler und Abhänge an der Südseite mit Laub- und Nadelholz gemischt, an der Nordseite mit Nadelholz besteckt sind.

Von Laubhölzern reicht die Alpenerle am weitesten hinauf.

In der Höhe von circa 1400 Meter hört der Baumwuchs auf; wir finden jetzt Alpenweiden mit Wachholdergebüschen, an der nördlichen Seite auch etwas Krummholz.

Um die Seen herum finden sich ganze Matten von Rhododendron, Ende Juni oder Anfangs Juli blühend.

Im Nachstehenden zähle ich die Pflanzen auf, welche im öfters bemerkten Werke Stefan Szilágyi's in der Zusammenstellung Wagners, mit den Fundorten an der Csorna Hora aufgenommen sind:

Aconitum Anthora. Allium sibiricum. Anemone narcissiflora. Arenaria ciliata. Aronicum Clusii. Asplenium viride. Azalea prorumpens. Campanula alpina. Carex atrata. Carex aterrima. Carex bicolor. Carex capillaris. Carex sempervirens. Centaurea Kotschyana. Cerastium alpinum. Epilobium organifolium. Festuca pumila. Gentiana punctata. Geranium sylvaticum. Geum montanum. Gnaphalium supinum. Hieracium pleiophyllum. Hieracium prenanthoides. Hypericum Richeri. Hypochaeris uniflora. Juncus trifidus. Juniperus nana. Linum alpinum. Pinus Mughus. Pleurospermum austriacum. Poa sudetica. Primula longiflora. Rhodiola

rosea. Rhododendron myrtifolium. Salix herbacea. Sedum atratum. Senecio abrotanifolius. Sesleria disticha. Soldanella pusilla. Taxus baccata. Toria alpina. Veronica Baumgarteni.

Natürlich ist dies keine Zusammenstellung aller an der Csorna Hora vorkommenden Pflanzen, sondern es sind nur die charakteristischen Species ausgewählt.

Die Fauna der Csorna Hora ist eine reichhaltige, und wir können in dieser Beziehung keinem besseren Führer folgen als Johann Frivaldszky: „Adatok Máramaros vármegye faunájához" (Beiträge zur Fauna des Komitates Máramaros.) Ausgabe der K. ung. Akademie der Wissenschaften 1873. Wir beschränken uns natürlich wieder nur darauf, einige der speziell an der Csorna Hora vorkommenden Thiere aus der genannten Abhandlung heraus zu schreiben.

1. Von Säugethieren, ausser den gewöhnlich vorkommenden Waldthieren, finden wir hier die Wildkatze, den Luchs, den Bären und unter der Hoverla auch das Murmelthier (Arctomys marmota.) Ich war nicht so glücklich eines derselben zu Gesichte zu bekommen oder auch nur pfeifen zu hören. Ebensowenig sah ich einen Bären; auf der ganzen Reise kamen mir nur 3 Spuren desselben vor, und zwar im Turbatthale und auf der Okola; überhaupt ist diese Gegend auffallend arm an Jagdthieren im Verhältnisse zu den Beskiden in Bereg und Ung.

Hirsche kommen an der Csorna Hora nicht vor, deren Heimat sind mehr die Thäler und Berge um Mokra, Brusztura und die Okola.

2. Von Vögel kommen ausser den Adler- und Geierarten, dem Haselhuhn (deren trafen wir mehrere Kitten), Auerhahn und Birkhahn ist noch speziell auf der Hoverla der Alpenflüevogel oder Bergspatz (Accentor alpinus) zu erwähnen. Im Thale der Weissen Theiss der Wasserschwätzer oder Wasserstaar (Hydropata Cinclus).

3. Von Fischen ist besonders die Forelle zu erwähnen, welche in den Gebirgsbächen überall vorkommt.

4. Von Insekten hat Frivaldszky in der Umgebung der Csorna Hora folgende gefunden:

Carabus irregularis, F.
„ *auronitens, F.*
„ *cancellatus, F.*
Nebria Jokischii, Sturm.
„ *Gyllenhalli. Schh.*
„ *rivosa, Mill.*
„ *Transsylvanica, Germ.*
Leistus rufescens, F.
Patrobus quadricollis, Mill.
Calathus metallicus, Dej.
Taphria nivalis, Panz.
Feronia diligens, St.
„ *fossulata, Schh,*
„ *Jurinei, Panz.*

Feronia subsinuata, Dej.
Amara nitida, St.
„ *misella, Mill.*
Harpalus laevicollis, Dufi.
„ *aeneus. F.*
Trechus striatulus, Putt.
„ *laevipennis, Heer.*
„ *pulchellus, Dej.*
„ *latus, Putr.*
Anophthalmus pilosellus, Mill.
Tachys nanus, Gyll.
Bembidium pyrenaeum, Dej.
„ *bipunctatum, L.*
„ *nitidulum, Marsch.*
„ *tibiale, Duft.*
„ *basale, Mill.*
Helophorus glacialis, Villa.
Homalota nitidula, Kraatr.
„ *occulta, Er.*
Quedius ochropterus, E.
„ *collaris, Er.*
„ *alpestris, Hew.*
Ocypus fuscatus. Grev.
Philonthus montivagus, Heer.
„ *ebeninus, Grav.*
Xantholinus punctatus, Payk.
Anthophagus Austriacus, Er.
„ *omalinus, Zett.*
„ *testaceus, Grav.*
„ *nigrita, Mill.*
Lesteva bicolor, Payk.
Bythinus Erichsonii, Kiesw.
Byrrhus regalis, Steff.
Aphodius alpinus, Scop.
Aphodius discus, Sm.
Corymbites cupreus, F.
Cantharis prolixa, Maerk.
Malthodes mysticus, Kiesw.
Clerus formicarius, L.
Otiorrhynchus fuscipes, Oliv.
„ *irritans, Germ.*
„ *niger, F.*
„ *maurus, Gylll.*
„ *Kratteri, Boh.*
„ *Asplenii, Mill.*
„ *Schaumii, Stier.*
„ *unicolor.*
Phyllobius alneti, F.
Liophloeus Herbstii, Sch.
Polydrosus intermedius, Zett.
Polydrosus amoenus, Germ.
Plinthus Megerlei, Panz.
Hylobius pineti, F.
Orchestes scutellaris, F.
Hylastes cunicularius. Er.
Clythra cyanea, F.
Cryptocephalus flavipes, F.
Timarcha metallica, F.
Chrysomela intricata, Germ.
„ *speciosa, L.*
Phaedon pyritosum, Oliv.
Coccinella septempunctata, L.
Tenthredo atra, L.
Alomya ovator, Grav.
Limnophilus griseus, L.
Haematopoda pluvialis, L.
Homodemus marginellus, F.
Cixius nervosus, L.

Weichthiere: *Helix vicina, Rossm.*
Clusilia stabilis, Pfr.

Am 6-ten Tage, zeitlich früh wurde ich durch ein Getöse aus dem Schlafe geweckt, das ich mir Anfangs noch halbträumend nicht erklären konnte; ganz erwacht bemerke ich, dass es das Rauschen des Wassers ist; die Klause ist geöffnet.

Aus den Schleussenthoren stürzt sich die milchweisse, zu Schaum aufgelöste Wassermasse tosend hinab, ringsumher Alles in Wasserstaub einhüllend. Brausend brandet die Welle

an den Felsstücken im Bachbette und in kurzer Zeit schwillt der Bach so an, dass Flösse bereits schwimmen können.

An den Ufern ist Alles beschäftigt mit der letzten Arbeit für die Abfahrt; ist das Klausenwasser eine Zeit gelaufen, werden auch die Flösse flottgemacht und schiessen schnell im Bache dahin. Bald darauf, wir sitzen eben beim Frühstück, kommt Herr Oberförster Gürtler, um uns nach Bogdány abzuholen.

Wir fuhren um 8 Uhr früh ab, dem Thale der Hoverla entlang hinab. Nach 5 Minuten halten wir bei einem, linker Hand einmündenden Seitenthale, in welchem sich der Säuerling „Hoverla-borkút" befindet.

Die Quelle ist in einen hohlen Baumstamm gefasst, ringsherum sind Ablagerungen von Eisenocher zu sehen. Die Temperatur der Quelle maass ich mit 19° C bei 10° Lufttemperatur.

Das Wasser hat einen äusserst angenehmen, prickelnden Geschmack, ist auch mit Wein vermengt sehr gut zu trinken.

Nach $^1/_2$ stündiger Fahrt sind wir im Thale der Weissen Theiss angelangt, welche aus der Vereinigung des Balczatul und Sztohoveczbaches entsteht; in beiden Bächen befinden sich ebenfalls Klausen.

Bald sind wir in Luhi angelangt, von wo der für Touristen bequemste Weg auf die Hoverla über den Mencsil führt; man kann hier fortwährend reiten und ist, von Bogdány gerechnet, in 6 Stunden auf der Spitze angelangt.

Kurz bevor wir in Bogdány einfahren, mündet der von Süden kommende Stiaulbach in die Weisse Theiss, in Bogdány selbst, das wir nach $1^1/_2$ stündiger Fahrt erreichen, der von Norden kommende Bogdánybach und später der Kvasznibach (mit einem Säuerling.)

In allen drei Bächen befinden sich Klausen.

Durch das Kvasznithal kann man, von Bogdány aus, den Popp Iván besteigen: man bleibt bis zur Klause in der Thalsohle, von hier aus ersteigt man den Abhang bis unter die Spitze des dortigen Pietroz und kommt bei der Berlebácska auf den Weg, den wir von Trebusa aus eingeschlagen haben. Der Aufstieg von Trebusa aus ist jedoch vielmehr zu empfehlen, weil man länger reiten kann.

Bald sind wir im Forsthause von Bogdány angelangt, dessen liebenswürdige Hausfrau uns mit der herzlichsten Gastfreundschaft aufnimmt.

Wir besuchen noch den freundlichen Pfarrer Sr. Hochwürden Herrn Johann Brana und mit ihm auch die im Innern ganz geschmackvoll gebaute griechisch-kath. Kirche.

Meine eigentliche Touristenfahrt hat in Bogdány ihr Ende erreicht; am 7-ten Tage früh $^1/_2$6 Uhr fuhr ich von Bogdány ab. Man staunt über die verhältnissmässig grossen und reichlichen Wassermengen im Gebiete der Weissen Theiss, im Verhältniss zur Schwarzen Theiss; findet diesen Zustand aber ganz natürlich, wenn man bedenkt, dass die Wälder im Gebiete der Weissen Theiss bedeutend weniger abgestockt sind.

Im unteren Theile des Thales finden wir schon Laubholz; nach einstündiger Fahrt haben wir den Zusammenfluss der Schwarzen und Weissen Theiss (Usztirike) oberhalb Novoselicze erreicht und befinden uns nun auf bekanntem Wege und in 15 Minuten darauf in Rahó.

Bei Verhovati geniessen wir den schönen Anblick des Popp Iván und der Berlebácska, sind um $^1/_4$9 Uhr, also nach dreistündiger Fahrt, in Trebusa angelangt. Um 10 Uhr fahren wir ab und langen um $^1/_2$1 Uhr Mittags wohlbehalten in M.-Sziget an.

Um für kommende Touristen einen kleinen Anhaltspunkt zu geben, bemerke ich in Kürze, dass von den jetzt beschriebenen Touren jene auf die Deutsche Alpe, zu den Theissquellen und die Besteigung der Hoverla die lohnendsten sind.

Die Deutsche Alpe kann nur über Taraczköz und Német-Mokra in der beschriebenen Weise besucht werden; vielleicht finden künftige Touristen schon einen Reitweg hinauf.

Die Theissquellen besucht man von Kőrösmező aus, von wo man den grössten Theil zu Wagen, den Rest zu Pferd oder zu Fuss zurücklegen kann.

Die beste Route für die Besteigung der Hoverla is jene über Bogdány, Luhi, über den Mencsil und währt 6 Stunden.

Wir haben im Laufe der Exkursion mehrfach Gelegenheit gehabt, Klausen zu sehen, deren schönen Seespiegel zu bewundern. Es dürfte den geneigten Leser interessiren, eine Zusammenstellung über die Klausen der ärarischen Domäne Máramaros zu erhalten, mit den Verhältnissen derselben bekannt zu werden.

Die nachstehende Tabelle über den Fassungsraum, die Zeitdauer der Füllung und des Ablaufes verdanke ich der besonderen Freundlichkeit des Herrn Forstdirektors Bikkál, welchem ich dafür, so wie für die zuvorkommende Unterstützung während meiner Exkursion den besten Dank auszusprechen nicht unterlassen kann.

Die Reihenfolge der Klausen ist West gegen Ost genommen, die Füllungsdauer für trockene Zeit angegeben, also das Maximum.

Bezüglich des Zweckes der Klausen habe ich schon angegeben, das sie Thalsperren sind, welche das Wasser anzusammeln haben, um es von Zeit zu Zeit für den Transport der Flösse nach Bedarf ablassen zu können.

Dies geschieht durch Öffnen von Schleussenthoren, welche in verschiedener Anzahl im Sperrdamm angebracht sind.

Fluss-Gebiet	Benennung der Klause	Wasserquantum bei gefüllter Klause Kub.-Meter		Zeitdauer in Stunden		Füllungs-Quantum in Kub.-Met. per Stunde.
		der einzelnen Klause	der Klausen des Fluss-Gebietes	der Füllung	des Ablaufes	
Taracz	Mokránka	244800		120	6	2040
	Janovecz	68000		24	1	2833
	Jablonicza	145000		120	6	1208
	Bertyánka	129000		120	4	1075
	Plaiszka	64500		96	$2^1/_2$	672
	Turbat	193500	844800	120	8	1612
Schwarze Theiss	Apsinecz	200000		80	6	2500
	Stanislaus	60000		60	2	1000
	Douzsina	70000		100	2	700
	Lopusanka	70000		100	2	700
	Sztudena	40000		80	1	500
	Kozmieczek	70000		100	3	700
	Lazescsina	80000	590000	100	4	800
Weisse Theiss	Lollin-Bogdány	61389		36	$2^1/_2$	1705
	Hoverla	143240		24	4	5968
	Balczatul	75031		36	$3^1/_2$	2084
	Sztochovecz	27284		48	1	568
	Szesaul	68210		24	3	2842
	Kvaszni	61390	436544	24	3	2558
Vissó	Steviora	47760		60	$1^3/_4$	796
	Botizul	54570		58	2	941
	Komán	82000		54	3	1518
	Katarami	20300	204630	62	$^3/_4$	327
	Zusammen	2,075974	2,075974			

Wir sehen aus der Tabelle, dass alle Klausen zusammengenommen ein Wasserquantum von 2.075,974 Kub.-M., oder:

65.738,868 Kub.-Fuss

zu fassen vermögen.

Denken wir uns die Wassermasse in einen See von 10 Meter Tiefe aufgefangen, so würde er eine Fläche von

207,597 Quadrat-Meter

oder: 20·75 Hektaren = 36 Kat.-Joch einnehmen, also ungefähr die Fläche des Wasserspiegels des Csorber Sees in der Hohen Tátra.

Das Wasserquantum ist ein derart grosses, dass es, auf einmal ins Hauptthal fliessend, eine grosse Überschwemmung hervorbringen müsste.

Schon bei den Klausen, welche in ein Seitenthal einfliessen, z. B. jene der Weissen Theiss, muss darauf Rücksicht genommen werden, dass das Wasser der einen erst dann ankommt, wenn jenes der andern abgegangen ist, um Zerstörungen zu verhüten.

Wir sehen, dass unter allen Klausen die Mokránkaklause mit 244,800 Kub.-Meter den grössten Fassungsraum hat; nach ihr folgt die Apsineczklause, Turbatklause u. s. w. Den kleinsten Fassungsraum hat die Kataramiklause.

Jede Klause braucht zu ihrer Füllung eine gewisse Zeit, welche einerseits von der Grösse des Sammelbassins, andererseits vom Quellengebiet abhängig ist, welches sich im Bereiche der Klause befindet.

Das Verhältniss des Fassungsraumes zur Zeit der Füllung oder, besser gesagt, das Füllungsquantum per Stunde gibt uns Aufschluss über den Wasserreichthum des Quellengebietes der Klause.

Wir sehen, dass das Qnellengebiet der Hoverlaklause das wasserreichste ist, weil es im Stande ist, per Stunde 5968 Kub.-Meter Wasser zu liefern.

Das wasserämste Gebiet hat die Kataramiklause, mit 327 Kub.-M. Wasser per Stunde. Diese Zahlen geben uns auch Aufschluss über den Wasserreichthum der einzelnen Flussgebiete.

Wir finden aus obiger Tabelle, dass in den einzelnen Flussgebieten die Klausen per Stunde im Durchschnitt, folgende Wasserquantitäten zu liefern im Stande sind:

Flussgebiet	der	Taracz	1573 Kub.-M.
„	„	Schwarzen Theiss .	986 „
„	„	Weissen Theiss .	2621 „
„	„	Visső , ...	896 „

Das Flussgebiet der Weissen Theiss ist also das wasserreichste, darauf folgt jenes der Taracz, Schwarzen Theiss und Vissó.

Bezeichnen wir das in der Vissó per Stunde gelieferte Wasserquantum mit 1, so ergeben sich für die einzelnen Flussgebiete folgende Zahlen:

Weisse Theiss .	2·91
Taracz	1·76
Schwarze Theiss	1·10
Vissó	1·00

d. h. die Weisse Theiss ist 2·91-mal, die Taracz 1·76-mal, die Schwarze Theiss 1·1-mal so wasserreich, als die Vissó.

Die Weisse Theiss hat also unter den vier Flüssen das wasserreichste Flussgebiet; sie ist mehr als zweimal so wasserreich, als die Schwarze Theiss. Dadurch wird mein Ausspruch, den ich früher gemacht, bestätigt.

Wenn es auch von Einfluss ist, dass die Weisse Theiss beiderseits an den hohen Gebirgszügen der Csorna Hora und des Popp-Ivan-Berlebácska-Magura-Zuges ein grosses, ausgedehntes Quellengebiet hat, so ist dieser Unterschied den andern Flussgebieten gegenüber doch nicht derart, dass er so grossen Einfluss allein ausüben würde; wir müssen demnach schliessen, dass bei der Weissen Theiss der zweite Faktor der Quellenbildung, die Vegetation, am meisten vorhanden ist.

Die Weisse Theiss hat also die ausgedehnteste Vegetation, die meisten Wälder.

Nun freundlicher Leser, ich nehme Abschied von Dir, mit dem Rufe: „Auf Wiedersehen nächstes Jahr am Verfu Pietroz und in der Tartarenschlucht, jenem dritten, grossen Gebiet der Máramaros, an den Grenzen der Bukovina und Siebenbürgens.“

II.

EGYESÜLETI ÜGYEK.

VEREINS-ANGELEGENHEITEN.

I.

A „Magyarországi Kárpátegyesület“ 1881. évi augusztus 7-én Tátrafüreden tartott évi rendes közgyülésének

jegyzőkönyve.

Jelen voltak: Csáky Albin gróf, elnök, Döller Antal I. alelnök és pénztárnok, Weber Samu II. alelnök, alulírt titkár, a választmány nagy része és körülbelől 100 egyleti tag.

I. Csáky Albin gróf, egyesületi elnök, megnyitván a gyülést, üdvözli a szép számmal megjelent egyesületi tagokat. Azután gondosan kidolgozott elnöki jelentését olvasta fel, melynek főbb pontjai a következők:

„Konstatálja, hogy az egyesület érdek- és munkaköre folytonosan nagyobbodik, az egyesületi tagok száma folytonosan szaporodik, mivel karöltve jár a Kárpátvidék látogatottsága, anyagi jóléte, szellemi fejlődése, forgalmi élénksége stb.

Az egyes fürdőhelyek új épületekkel bővíttettek, részint pedig egészen új telepek alapíttattak. A két Tátrafüred, Lucsivna, a Csorbai-tó melletti telep, a Husz-telep Poprádon, a Meese-telep Késmárkon szép lendületet és haladást tanúsítanak. Új telepekül fölemlíthetők: Weszther-telepe Nagy-Szalókon, Poprádnak touristaháza a Virágos-völgyben, a Bohus-féle Alsó-Tátrafüred stb.

Az egyesület irodalmilag is tért foglalt: Kolbenheyer „Magas Tátra“-ja által, mely második kiadást ért, továbbá Heksch és Scherner nagy szorgalommal összeállított munkái által, továbbá az egyesületi Évkönyv VIII. folyama, valamint a „Bibliotheca Carpatica“ által.

Továbbá jelenti elnök, hogy a Baradla az 1881-ik évtől kezdve 10 évre 120 frtnyi összegért bérbe vétetett, mi által ezen természeti szépségekben dúsgazdag kirándulási hely a pusztítás és pusztúlástól meg lön mentve. Hídépítésekre, utakra, tisztításra, kivilágításra az egyesület eddig majdnem 500 forintot költött. A barlangot mult hó 10-én az irók és művészek meglátogatták.

Jelenti továbbá, hogy egyesületünk a Kárpátvidék halászati érdekeit is oltalmába vette, a halászati törvény alkotását kérelmezte és

miután a halászati törvényjavaslat vele közöltetett, erre vonatkozólag a speciális vidéki viszonyok tekintetbe vételén alapuló, itt-ott módosításokat javasló megjegyzéseit újból felterjesztette. Az érdem főrésze dr. Pelech János urat illeti, kinek a halászat emelése körüli sikeres fáradozásai egyébiránt a földmivelési miniszter úr által dícsérő elismerésben részesültek. A Kárpáti-múzeumot illetőleg jelenti, hogy a választmány a múzeum külön épületének létesítése czéljából egy albizottságot küldött ki, mely a nagyobb építkezéshez szükséges pénzösszegnek adakozások, előadások, felolvasások stb. rendezése útján való beszerzésén fáradozik, — az építkezésre legalkalmasabb hely kiszemelésével, az építkezési tervek megrendelésével és a beérkezettek megvizsgálásával foglalkozik.

Az építkezéseket illetőleg jelentetik, hogy a Menguszfalvi-völgyben a Majláth-menedékház újból fölépíttetett (1200 frtnyi költségen), a Rainer-gunyhó teljesen kiigazíttatott. A Kistarpataki-völgyben a Tüzelőkőig vezető lovagló út jó karba helyeztetett és a Lépcsőke (Treppchen) körül nagyobb, tobb m. magas viadukton vezettetett. Továbbá a Tarajkától (Kammchen) kiinduló, a Nagyszalóki-csúcs déli lejtőjén felvezető gyalogösvény a gyalogfenyű régióig elkészült, a tarpataki Nagy-vízesés áthidaltatott. A havasi rózsa (Rhododendron) meghonosításával tett kisérletek szépen sikerülvén, a honosítás munkája folytattatni fog.

A Keleti-Kárpátok Divald fényképész által kitünően sikerült képekben, albumba összefoglalva, mutattattak be a közönségnek. Keppel-Knight cs. kir. nyugalmazott alezredes úr egy plasztikus Tátratérképet fog készíteni, mely czélra 100 frt utalványoztatott; a Kövi, Dénes és Róth urak által eszközlendő rajzi felvételekre szintén 50 frt utalványoztatott.

Egyesületünk a szeptember havában Velenczében tartandó nemzetközi földrajzi congressuson évkönyvek, Tátratérképek, Bibliotheca Carpatica és egyebek kiállítása által tényleges részt vesz, Déchy Mór úr, egyleti választmányi tag, által képviselve.

Egyesületünk a Német- és Osztrák-Alpegyesület által 1882-re Salzburg városában tervezett nemzetközi alpesi congressusra is meghivatott.

Az egyesületi osztályok között kiváló tevékenységet fejt ki a beszkidalji, mely f. hó 14-én a szobránczi fürdőben tartandó évi közgyülése alkalmával, a hírlapokban országszerte köröztetett programm alapján, háziipar készítményeiből és ásványvizeiből kiállítást rendez. A kiállítási költségek fedezése czéljából az egyesület e derék osztályt 150 frttal gyámolította.

A lelkesedés és örömérzet, mely Rudolf főherczeg és trónörökös ő Fenségének Stefánia belga herczegnővel való egybekelésének hírére egész hazánkat felvillanyozta, hatalmas visszhangra talált a Tátra ormain is s egyesületünk hazafiúi kötelességének tartotta ő Fenségeiknek budapesti tartózkodásuk alkalmával felíratilag és küldöttségileg üdvözlő hódolatát bemutatni.

A küldöttség nem jutott ugyan ő Fenségeik színe elé; az üdvözlő felírat azonban, egy Posner Károlynál készült, egyesületi jelvényeinkkel ellátott, a Tátra képével díszített és egészben szép ízléssel kiállított borítékban — az udvarmesteri hivatal útján ő Fenségeik kezeihez juttatott.

Ezen örömnap emlékeül az egyesületi választmány az elaggott vagy keresetképtelenné vált vezetők javára egy 200 frtnyi segélyezési alapnak létesítését határozta, mely alap, kamatok és adakozások által, mostanáig 245 frt 85 krra növekedett.

A szerencsétlenül járt Spitzkopf Márton vezető az egyesületi pénztárból ez évben is 20 frtnyi kegydíjban részesíttetett.

Végül elnök azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a kezdet nehézségein már rég átvergődött, az életképesség legcsalhatatlanabb jeleit

folytonos gyarapodásban feltűntető, a legjobb erők által, a legnagyobb áldozatkészséggel és odaadással szolgált és a nagy közönség által majdnem elkényeztetett egyesületünk fényes virágzásának és dús gyümölcsözésének kora még sokáig fog tartani.

A lelkes „éljen"-zéssel fogadott elnöki jelentést a közgyűlés helyeslő tudomásúl veszi, az abban tett indítványokat elfogadja s Döller Antal, I. alelnök és pénztárnok úrnak, az egyesület anyagi és szellemi érdekeinek gyarapításáért, ki a vidéki és fővárosi hírlapok útján is a nagy közönségnek egyesületünk iránti érdeklődését szakadatlanúl ébren tartotta; — valamint Schlosser Albert úrnak is, a rozsnyói osztály elnökének, az egyesület és a Baradla-barlang ügyében kifejtett rendkivüli tevékenységeért jegyzőkönyvileg köszönetet nyilvánított.

II. A pénztárnok jelenti, hogy csak 1300 tag fizette le a tagsági dijat, valamint hogy a tátrafüredi fürdő régi tulajdonosa részéről a gyógydíj $^1/_3$ része nem folyt be az egyesületi pénztárba, s az egyesület mégis képes volt körülbelől 5000 frtnyi kiadásait fedezni.

Jelenti továbbá, hogy az egyesület pénzügyi viszonyai teljesen kielégítők s indítványozza, hogy a jövő évi kiadásokra nézve azon eddig elfogadott elv szolgáljon irányadóúl, hogy 40% kulturális czélokra, 40% ház- és útépítésekre, 20% pedig a kezelési költségek fedezésére fordittassék.

A közgyűlés e jelentést tudomásúl veszi s a tett indítványt elfogadja.

III. Felolvastatott a Weber Samu, Husz Dávid, Wünschendorfer Károly és Cornides Dániel urakból álló számvizsgáló bizottság jelentése, melyből kitűnik, hogy a bizottság a kiküldetés értelmében a pénztárnak az 1880-ik évre vonatkozó számadásait f. évi april-hó 19-én Késmárkon pontosan megvizsgálta, összehasonlította a főkönyvet a naplóval, a mellékleteket az utalványozásokkal, a fizető tagok neveit a befizetett összegekkel stb. és az egész számadást összegeiben és tételeiben helyesnek és kifogástalannak találta.

A közgyűlés e jelentést tudomásúl veszi, a pénztárt kezelő Döller Antal úrnak az 1880-ik évre nézve a szokásos felmentvényt megadja és ügybuzgalmáért köszönetet szavaz a számvizsgáló bizottságot pedig Payer Hugó és Hoepfner Gusztáv urak által egészítette ki.

IV. Élénk eszmecsere fejlődött ki azon kérdés körül, hogy a tervezett Kárpáti-múzeum Poprádon építtessék-e vagy Felkán?

Miután Scherfel Aurél V. az utóbbi városnak ajánlatát részletesen előadta s Felkát a Kárpáti-múzeum helyéül melegen ajánlotta volna, a közgyűlés Poprád városának ajánlatát is előterjesztetni kívánta, mire dr. Roth Samu, a múzeumi bizottság előadója, Poprád városa ajánlatát úgy adta elő, hogy ezen város körülbelől 3000 frtot ajánl részint készpénzben, részint épületanyagokban; továbbá örök időkre ingyen átengedi a telket, melyet a múzeumi bizottság a Husz Dávid úr birtokát képező és a rozsnyói út mellett fekvő szántóföldből, tetszése szerint, egészen két holdnyi területig kivághat és az ezen területhez vezető utakkal együtt azonnal telekkönyvileg át irathat a M. Kárpátegyesület javára; végre fölemlíti Husz Dávid úrnak, Poprád városa érdekében tett nagylelkű ajánlatát, mely szerint nevezett úr előszóval is előterjeszti a már előbb irásban adott ajánlatot, hogy azon feltétel mellett, ha a múzeum Poprádon építtetik:

1., kész a fentemlített telket — a „M. K.-egyesület" javára átengedni és telekkönyvileg is átiratni;

2., hogy az 1882-ik évtől kezdve az ő, valamint neje haláláig évenként legalább 200 forintot ad múzeumépítési és fentartási czélokra;

3., hogy végrendeletileg intézkedni fog az iránt, hogy az ő, valamint neje halála után a „Husz-féle díszkert"-nek, az abban foglalt összes épületeknek és a sörháznak $^1/_{10}$- (egy tized-) részét a „M. K. egyesület" örökölje, (megjegyezvén, hogy e tized rész soha és semmi szín alatt nem leend elidegeníthető).

Mindezen előterjesztések alapján a közgyűlés egyhangúlag azon határozatot hozta, hogy a választmány határozatát magáévá teszi s hogy ennélfogva a tervezett múzeum Poprádon a város mellett, Husz parkjával szemben, a Poprád jobb partján, Husz Dávid úr telkén építtessék.

V. A múzeumi bizottság s illetőleg a választmány azon indítványát, hogy az építkezéshez szükséges pénzösszeg a tervezett egyéb módokon kívül különösen egy országos sorsjáték (Lotto) útján szereztessék be, melynek életbeléptetésére néhány lelkes, az elnök és más tagok által ajánlott hölgynek kegyes közreműködése volna kikérendő, —

a közgyűlés elfogadja, helyesli s közreműködésre a következő t. cz. hölgyeket kéri fel:

Graefl Józsefné szül. báró Győrffy Róza, Megyaszó. Özv. gr. Batthyányi Ferenczné, szül. Tréfort Anna, Budapest. Dr. Neuhofer Jánosné, Budapest. Veres-Benyiczky Pálné, Vanyarcz, Nógrádmegye. Szathmáry-Király Pálné, Felső-Zsolcza. Adler Antalné, Budapest. Özv. gr. Forgách Kálmánné, Nagy-Szalánez. Gr. Forgách Lászlóné, Mándok. Gr. Csáky Albinné, Mindszent. B. Vay Dénesné, Pozsony. Radvánszky Károlyné, Sztárnya. Gr. Andrássy Aladárné, Budapest. Prihradny Szidónia, Igló. Blásy Ilona, Késmárk. Özv. Valkó Józsefné, Göllniczbánya. Husz Dávidné, Poprád. Berzeviczy Tivadarné, Berzevicze. Radvány Istvánné, Miskolcz. Hoepfner Gusztávné, Lőcse. Dr. Szontagh Miklósné, Új-Tátrafüred. Schlosser Albertné, Rozsnyó. Dr. Emericzy Gézáné, Igló. Korponay Ágostonné, Lőcse. Ordódy Pálné, Budapest.

VI. Az elnök jelenti, hogy Schwartner Róbert úrnak, a „Karpathenpost" és „Karpathen-Edelweiss" czímű lapok szerkesztőjének, a múlt évi közgyűléshez írásban beterjesztett s ettől véleményadás végett a választmányhoz utasított ajánlatát, mely szerint ő a „M. K.-egyesület" érdekében kész az egyesület köztudomásra hozandó közleményeit lefordíttatni, magyar és német nyelven lapjában kinyomatni, azokat az egyesület tagjainak, valamint a vele csereviszonyban álló magyar és német lapoknak megküldeni s ezáltal az egyesület évenkénti posta-, nyomda-, leiratási stb. kiadásait kevesbíteni — ha a választmány, illetőleg a közgyűlés, az ő „Karpathen-Edelweiss" czímű tisztán tourisztikai és balneologiai ügyekkel foglalkozó lapját a „M. K.-egyesület" hivatalos közlönyéül elfogadja — a választmány nem fogadta el, mert a kérdéses lap német nyelven szerkesztetik és mert vidéki lap, minélfogva az egyesületünk érdekeit nem szolgálhatja úgy, mint valamely fővárosi, sok ezer példányban nyomatott magyar lap. — Jelenti továbbá az elnök, hogy Cserépy Nándor úr azon indítványát, hogy az egyesületi Évkönyv magyar és német szövege külön nyomattassék, a választmány nem annyira az anyagi, mint inkább a szellemi nyereményeket tartva szem előtt, nem fogadta el s határozta, hogy az eddigi gyakorlatnál maradva, az egyesületi Évkönyv ezután is két nyelven nyomattassék (egy kötetben).

A közgyűlés e jelentéseket helyeslőleg tudomásúl vette.

VII. Felolvastatott az alapszabályok módosításának tervezete.

A közgyűlés az alapszabályok módosításának tervezetét a felolvasott alakban elfogadta s határozta, hogy azok jóváhagyás, illetőleg megerősítés czéljából mielőbb a magas kormányhoz felterjesztessenek.

VIII. Az elnök jelenti, hogy a választmány — tekintettel az elnöki irodában folytonosan szaporodó munkára — Döller Antal úr indítványára a nevezett irodában ideiglenesen alkalmazott Kail Endre havi fizetését 25 frtról 30 frtra emelte s e határozatot jóváhagyás czéljából a közgyűlés elé terjeszti.

A közgyűlés a választmány ezen határozatát jóváhagyja s határozza, hogy Kail Endre havi fizetése ideiglenesen 25 frtról 30 frtra emeltessék.

IX. Az elnök indítványára a közgyűlés azt határozza, hogy a jelen közgyűlés jegyzőkönyve a legközelebb tartandó választmányi gyűlés által hitelesíttessék.

X. A Német- és Osztrák-Alpegyesület, az Osztrák Tourista-Klub, az Erdélyi Kárpátegyesület, több kisebb Alpegyesület s egyes magánszemélyek részéről érkezett üdvözlő sürgönyök felolvastatván, a közgyűlés által örvendetes tudomásúl vétettek.

XI. Végül Siegmeth Károly osztálytitkár a beszkidalji osztály nevében a „M. K.-egyesület“ tagjait a beszkidalji osztály által a szobránczi fürdőben, augusztus hó 14-én rendezendő kiállításra szívélyesen meghíván s a kiállítás programmját is szétosztván,

az elnök a gyűlést befejezi.

Kelt Tátrafüreden, 1881. aug. hó 7-én.

(A másolat hiteléül:)

Zvarinyi Sándor,
egyesületi titkár.

I.

Protokoll

der am 7. August 1881 zu Schmecks abgehaltenen VIII. ordentlichen Generalversammlung des „Ung. Karpathenvereines."

Gegenwärtig: Graf Albin Csáky, Präsident, Anton Döller I. Vizepräses und provisorischer Kassier, Samuel Weber, II. Vizepräses, unterfertigter Sekretär, ein grosser Theil des Ausschusses und etwa 100 Vereinsmitglieder.

I. Nachdem Vorsitzender die zahlreich erschienenen Mitglieder freundlichst begrüsst, verliest er seinen sorgfältig ausgearbeiteten Präsidialbericht, dessen Hauptpunkte folgende sind.

Er konstatirt, dass der Interessen- und Arbeitskreis des Vereines sich stetig erweitere, die Zahl der Mitglieder in fortwährender Zunahme begriffen sei und damit die Frequenz, das materielle Gedeihen, die geistige Entwickeluug, der lebhaftere Verkehr u. s. w. längs der Karpathen Hand in Hand gehe. Die einzelnen Badeorte wurden durch Neubauten vergrössert, ja es wurden sogar neue Etablissements gegründet. Die beiden Schmecks, Lucsivna, die Anlagen um den Csorber See, Park Husz in Poprád, Hôtel Meese in Kesmark bekunden einen schönen Aufschwung und Fortschritt; als neue sind zu erwähnen: Etablissement Westher in Gross-Schlagendorf, das Touristenhaus der Stadt Poprád im Blumengarten, Unter-Schmecks u. s. w.

Auch auf dem Gebiete der Literatur hat der Verein weitere Fortschritte gemacht durch die schon in IV. Auflage erschienene „Hohe Tátra" von Kolbenheyer, die von Heksch und Scherner mit grossem Fleisse abgefassten Werke, den VIII. Jahrgang unseres Jahrbuches, sowie schliesslich durch die „Bibliotheca Carpatica".

Es wurde die Baradla (Aggteleker Höhle) vom Jahre 1881 an auf ein Dezennium um jährliche 120 fl. in Pacht genommen und dadurch dieser, an Naturschönheiten so überreiche Ausflugsort vor gänzlicher Zerstörung bewahrt. Auf Brücken, Wege, Reinigung und Beleuchtung wurden seitens des Vereines bis nun an 500 fl. verausgabt. Am 10. vorigen Monats wurde die Höhle von den ung. Künstlern und Schriftstellern besucht.

Nächstdem dehnte der Verein seine Fürsorge auf die ichthyologischen Interessen der Karpathengegend aus, indem er eine Petition um Schaffung eines Fischerei-Gesetzes unterbreitete und betreffs des diesbezüglichen, an denselben herabgelangten Entwurfes mit Berücksichtigung der speziellen Lokalverhältnisse seine modifizirenden Anträge stellte. Das Hauptverdienst in diesem Betreff gehört Herrn Dr. Johann Pelech, dessen erfolgreiche Bemühungen um Hebung der Fischzucht übrigens seitens des h. Ackerbau-Ministeriums einer belobenden Anerkennung theilhaftig wurden.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

— Bezüglich Errichtung eines Separat-Gebäudes für das Karpathen-Museum wurde seitens des Ausschusses ein Komité entsendet, welches sich daran gemacht, die hiezu nöthigen Beträge auf dem Wege von Spenden, Vorstellungen, Vorlesungen u. s. w. zu beschaffen, und dem es auch obliegt, den zweckentsprechendsten Bauplatz ausfindig zu machen und für Anfertigung von Bauplänen und Beurtheilung derselben Sorge zu tragen.

Hinsichtlich der Bauten wird gemeldet, dass die abgebrannte Majláth-Hütte im Mengsdorfer Thale um 1200 fl. neuerdings errichtet, die Rainer-Hütte vollständig ausgebessert, der Reitweg in der Kleinen-Kohlbach bis zum Feuerstein in guten Stand gebracht und am Treppchen ein grösserer, mehrere Meter hoher Viadukt aufgeführt wurde; ferner dass der vom Kämmchen aus am Südabhange, zur Schlagendorfer Spitze hinanführende Steg bis zur Krummholzregion fertig gebracht und der Grosse Wasserfall in der Kohlbach überbrückt worden. — Die Akklimatisirung der Alpenrose (Rhododendron) wird, da die betreffenden Versuche von Erfolg begleitet waren, fortgesetzt werden.

Nach Vorlage des überaus gelungenen Photographien-Albums der Ostkarpathen von Karl Divald wird gemeldet, dass zum Zwecke der Anfertigung einer plastischen Tátrakarte Herrn Keppel Khnigt, k. k. Oberstlieutenant a. D., 100 fl. und den Herren Kövi, Dénes und Róth behufs Aufnahme von Ansichten 50 fl. angewiesen wurden.

Unser Verein wird an dem im Monat September in Venedig abzuhaltenden internationalen Geographischen Kongress durch Ausstellung von Jahrbüchern, Tátrakarten, der „Bibliotheca Carpatica“ und dergleichen faktisch theilnehmen und sich durch das Ausschussmitglied Herrn Moriz Déchy vertreten lassen.

Zu dem vom Deutschen und Österreichischen Alpenverein geplanten und 1882 in Salzburg zusammentretenden internationalen Alpenkongress hat auch unser Verein die Einladung erhalten.

Unter den Sektionen ist in hervorragender Weise die Sektion Beszkid thätig, welche am 14. d. M. bei Gelegenheit der im Bade Szobráncz abzuhaltenden Jahresversammlung auf Grundlage eines durch die Tagespresse bekanntgegebenen Programmes eine Ausstellung von Erzeugnissen der Hausindustrie und von Mineralwässern veranstaltet, zu welchem Zwecke der Verein dieser wackeren Sektion 150 fl. votirte.

Die Begeisterung, welche das ganze Land ob der Kunde über die Vermählung Sr. Hoheit des Erzherzogs und Kronprinzen Rudolf und der belgischen Prinzessin Stefanie in eine freudige Stimmung versetzte, hatte auch an den Gipfeln der Tátra einen mächtigen Widerhall gefunden und erachtete es unser Verein für seine patriotische Pflicht, Ihren Hoheiten während der Anwesenheit derselben in Budapest durch eine Deputation seine Huldigung darzubringen. Letztere gelangte zwar nicht vor Ihre Hoheiten, die Begrüssungsadresse aber, in einem bei Karl L. Posner angefertigten Etui, versehen mit den Vereins-Abzeichen, verziert mit der Tátra-Ansicht und im Ganzen sehr geschmackvoll ausgeführt — wurde durch das Hofmeisteramt Seiner Hoheit eingehändigt. Gleichzeitig wurde zur Erinnerung an diesen Freudentag für alt und erwerbsunfähig gewordene Führer die Gründung eines Unterstützungsfondes mit 200 fl. beschlossen, und ist derselbe derzeit bis 245 fl. 85 kr. angewachsen. Der verunglückte Führer, Martin Spitzkopf, erhielt eine Unterstützung von 20 fl.

Schliesslich gibt Vorsitzender seiner Überzeugung Ausdruck, dass unser Verein, der schon längst über die Anfangsschwierigkeiten hinaus, der in seiner stetigen Ausbreitung die untrüglichsten Beweise seiner Lebensfähigkeit liefert, in dessen Dienst sich die besten Kräfte mit grösster

Aufopferung und Hingabe gestellt und den das grosse Publikum beinahe zu verwöhnen scheint, noch lange blühen und gedeihen möge.

Der mit begeisterten Éljen-Rufen aufgenommene Bericht wird mit Befriedigung zur Kenntniss genommen, die darin gestellten Anträge zum Beschluss erhoben und Herrn Anton Döller, I. Vizepräses und Kassier, für die Förderung der Vereinszwecke auf materiellem und geistigem Gebiete, indem er auch auf dem Wege der Provinz- und hauptstädtischen Blätter das Interesse des grossen Publikums für den Verein stets wach erhielt, ebenso Herrn Albert Schlosser, Obmann der Sektion Rosenau, für dessen ausserordentliche Thätigkeit auf dem Gebiete des Vereines und in Angelegenheit der Baradla-Höhle hiemit protokollarisch der Dank votirt.

II. Der Kassier berichtet, dass, obwohl bis jetzt nur 1300 Mitglieder ihre Jahrestaxen entrichtet haben und obwohl seitens des früheren Eigenthümers von Schmecks das Drittel der Kurtaxen nicht eingeflossen ist, der Verein dennoch seine Ausgaben von beiläufig 5000 fl. zu decken im Stande war; ferner dass die Geldangelegenheiten des Vereines vollkommen befriedigend seien, und beantragt, dass bezüglich des Präliminars, wie bisher jenes Prinzip angenommen werde, demgemäss 40% für kulturelle Zwecke, 40% für Hütten- und Wegbauten, 20% aber für die General-Regie verwendet werden mögen.

Indem der Bericht zur Kenntniss dient, wird obiger Antrag angenommen.

III. Wird der Bericht der aus den Herren Samuel Weber, David Husz, Karl Wünschendorfer und Daniel Cornides bestehenden Revisions-Kommission verlesen und erhellt daraus, dass dieselbe im Sinne ihrer Entsendung die Jahresrechnungen pro 1880 am 19. April l. J. einer eingehenden Prüfung unterzogen, das Hauptbuch mit dem Journal, die Beilagen mit den Anweisungen, die Namen der zahlenden Mitglieder mit den eingezahlten Beträgen u. s. w. verglichen und die ganze Schlussrechnung sowohl in deren Summen, als auch in den einzelnen Posten richtig befunden habe.

Wird zur Kenntniss genommen, dem Kassier, Herrn Anton Döller, für das Jahr 1880 das übliche Absolutorium ertheilt und ihm für den bewährten Eifer Dank votirt, die Revisions-Kommission aber durch die Herren Hugo Payer und Gustav Hoepfner ergänzt.

IV. Einen lebhaften Ideenaustausch rief die Frage hervor, ob das geplante Karpathen-Museum in Poprád oder Felka errichtet werden solle?

Nachdem Herr Aurel W. Scherfel das Offert der letzteren Stadt eingehend detaillirt und Felka als Ort für das Museum warm empfohlen hatte, wünschte die Versammlung auch die Vorlage des Offertes der Stadt Poprád, und berichtet diesbezüglich hierauf der Referent des Museal-Komité's, Herr Dr. Samuel Roth, dahin, dass genannte Stadt theils in Baarem, theils an Baumaterial ungefähr 3000 fl. offerire, ferner dass sie jenen Grund, der Eigenthum des Herrn David Husz und neben der Rosenauer Strasse liegt, für ewige Zeit dem Verein überlasse, aus demselben seitens des Komité's eine Fläche bis zu zwei Joch nach Belieben abgesteckt und dass diese sammt den zu denselben führenden Wegen dem „Ung. Karpathen-Vereine" grundbücherlich zugeschrieben werden könne, — schliesslich erwähnt Referent noch des im Interesse der Stadt Poprád gethanen grossherzigen Anerbietens des Herrn David Husz, welches dieser schon früher schriftlich eingereicht und diesmal auch mündlich wie-

derholt, demgemäss er, falls das Museum in Poprád errichtet würde, sich verpflichte:

1., den erwähnten Grund dem Vereine zu überlassen und auch die grundbücherliche Überschreibung zu gestatten;

2., vom Jahre 1882 an bis zu seinem Tode und dem seiner Frau zu Zwecken des Aufbaues und der Instandhaltung des Museums alljährlich wenigstens 200 fl. zu spenden;

3., in seinem Testamente den Verein in der Weise zu bedenken, dass demselben nach Ableben der beiden Eheleute $^1/_{10}$ (ein Zehntel) des Park-Husz, sammt den darin befindlichen Gebäuden und des Bräuhauses erblich zugesichert werde (mit der Bemerkung, dass der Verein dieses Zehntels nie und unter keiner Bedingung könne entäussert werden).

Auf Grund all dieser Vorlagen beschliesst die Versammlung einstimmig, den Antrag des Ausschusses zu der Ihrigen zu machen, demzufolge das geplante Museum bei der Stadt Poprád, gegenüber dem Park-Husz, am rechten Ufer der Popper, auf dem Grund des Herrn David Husz erbaut werde.

V. Der Antrag des Museal-Komité's, beziehungsweise des Ausschusses, nach welchem die zum Aufbau erforderliche Summe unter Andern hauptsächlich durch Veranstaltung einer Landeslotterie beschafft werden möge und hiezu die wohlwollende Mitwirkung einiger, seitens des Vorsitzenden und anderer Mitglieder namhaft gemachter opferwilliger Damen zu erbitten sei,

wird angenommen, gutgeheissen und zur Mitwirkung folgende p. t. Damen ersucht. (Siehe oben Seite 98. Pkt, V.)

VI. Vorsitzender berichtet, dass der Ausschuss den seitens des Herrn Robert Schwartner, Redakteurs der Blätter „Karpathenpost" und „Karpathen-Edelweiss", der vorjährigen Generalversammlung schriftlich eingereichten, von dieser aber an den Ausschuss gewiesenen Antrag, nach welchem er sich im Interesse des „Karpathen-Vereines" bereit erklärt, die zur allgemeinen Kenntniss zu bringenden Publikationen zu übersetzen, in seinem Blatte deutsch und ungarisch zum Abdruck zu bringen, allen Vereinsmitgliedern und den mit ihm im Tauschverhältnisse stehenden deutschen und ungarischen Blättern zuzusenden, um dadurch die Auslagen des Vereines für Post, Drucklegung, Abschriften u. s. w. verringern, — wenn der Ausschuss, beziehungsweise die Generalversammlung sein ausschliesslich touristisch-balneologisches Blatt „Karpathen-Edelweiss" zum Vereinsorgan erklären würde —, deshalb nicht angenommen, weil dasselbe in deutscher Sprache redigirt werde und ein Provinzblatt sei, demnach den Vereinsinteressen nicht so dienen könne, wie ein hauptstädtisches, in mehreren tausend Exemplaren erscheinendes Blatt.

Ferner berichtet Vorsitzender, dass der Antrag des Herrn Ferd. Cserépy auf Trennung des ungarischen vom deutschen Texte des Jahrbuches in Hinblick nicht sowohl auf materiellen, als vielmehr auf geistigen Gewinn seitens des Ausschusses nicht angenommen, sondern die Beibehaltung des bisherigen Vorgehens beschlossen wurde, demgemäss das Jahrbuch auch fürderhin zweisprachig in einem Bande zu erscheinen habe.

Wird genehmigend zur Kenntniss genommen.

VII. Wird der Entwurf betreffs Abänderung der Statuten verlesen.

Wird in der verlautbarten Fassung angenommen und beschlossen, denselben der hohen Regierung behufs Genehmigung je früher zu unterbreiten.

VIII. Wird berichtet, dass der Ausschuss mit Rücksicht auf die sich stetig mehrenden Agenden der Präsidialkanzlei über Antrag des I. Vizepräses das Monatsgehalt des in erwähnter Kanzlei provisorisch angestellten Andreas Kail von 25 fl. auf 30 fl. erhöht habe und diesen Beschluss behufs Gutheissens der Generalversammlung unterbreite.

Wird genehmigt und beschlossen, das Monatsgehalt des Genannten von 25 auf 30 fl. zu erhöhen.

IX. Über Antrag des Vorsitzenden wird mit Authentikation gegenwärtigen Protokolles

die nächste Ausschusssitzung betraut.

X. Die seitens des Deutschen und Österreichischen Alpenvereines, des Österr. Touristen-Klub, des Siebenbürgischen Karpathenvereines, mehrerer kleiner Gebirgsvereine und einzelner Privater eingelangten Begrüssungstelegramme werden verlesen und

freudig zur Kenntniss genommen.

XI. Nachdem noch die Vereinsmitglieder durch Herrn Karl Siegmeth, den Sekretär der Sektion Beszkíd, zu der am 14. August im Bade Szobráncz stattfindenden Ausstellung genannter Sektion freundlich eingeladen und die diesbezüglichen Programme vertheilt worden waren,

wird die Sitzung geschlossen

Schmecks den 7. August 1881.

(Für die Richtigkeit der Abschrift:)

Alexander Zvarinyi,
Vereins-Sekretär.

II.

Jelentések.

1. A „Beszkídalji osztály"-nak az 1880-ik évről szóló jelentése.

Tiszteletbeli elnök (Ehrenpräses): Andrássy Aladár gróf. Elnök (Präses): Rónay Antal. Titkár (Sekretär): Siegmeth Károly. Pénztárnok (Kassier): Stern Károly. Választmányi tagok (Ausschuss-Mitglieder): dr. Chyzer Kornél, Cornides György, Günther Ágost, Hönig Alajos, Langegg Tivadar, dr. Iváncsy László, Kapossy Menyhért, dr. Scholcz Ede, Török József gróf, Ujfalussy Mihály, Zolcsák János. Helyi ügyvivők (Lokalvertreter): Ungvár, Stern Károly. S.-A.-Ujhely, Siegmeth Károly. Munkács, Langegg Tivadar. Homonna, dr. Thoman Dávid. Nagy-Mihály, dr. Reisz Gedeon.

A tagok száma az 1880-ik év végén 164 volt.

Az osztály közbevetése folytán a beszkídi Tengerszem melletti, teljes pusztúlásnak indúlt két menedék-kunyhó jó és használható állapotba helyeztetett. — A „Keleti-Kárpátok albuma" számára, melynek segélyezéséért a beszkídalji és máramarosi osztály közösen folyamodtak volt a központi választmányhoz, Divald Károly fényképész úr által a felvételek már megtörténtek, minek folytán ezen album már a nyáron el fog készűlni.

Az osztály a III. közgyűlést 1880. szept. 8-án Homonnán tartotta volt Andrássy Aladár gróf elnöksége alatt. Az ott tárgyaltak a főpontokban a következők:

1. Az évi jelentés felolvasása után a homonnai helyi bizottságnak a közgyűlés érdekében tanúsított buzgalmáért köszönet nyílváníttatott. 2. Hasonlóképen a Sztáray grófi családnak az említett két menedék-kunyhónak nagyobbrészt annak költségén történt helyreállításáért, nemkülönben Stoffa János, vasgyári igazgató úrnak, az a körűli fáradozásáért. 3. Az évi zárszámadás megvizsgálására kiküldött bizottság a felmentést megadta. 4. Határoztatott, hogy az eddigi tisztviselőkön kívűl egy 12 tagból álló választmány választassék, még pedig négy-négy Zemplén-, Ung- és Beregvármegyéből. Az egyhangúlag megejtett választás eredményét lásd feljebb. 5. Határozatba ment, hogy a IV. közgyűlés 1881-ben Szobránczon fog tartatni, mely alkalommal a Beszkídek háziipar czikkei és ásványos vizei is ki fognak állíttatni. 6. Tárgyaltatott azon kérdés: vajjon létezik-e a Beszkídek mentén háziipar, s ha igen, mint lehetne azt jobban fejleszteni? — Az erre következett igen élénk vita alapján kimondatott, hogy a különféle iparágak számára vándortanítók alkalmaztassanak, hogy a városokban tárházak állíttassanak és évről-évre kiállítások rendeztessenek. 7. Vita tárgyává tétetett azon kérdés: mikép lehetne a beszkídalji fürdőknek nagyobb lendületet adni? — Főfeltételűl elismertetett az ásványos vizek gondos elemzése, a nyújtottakhoz helyes viszonyban álló mérsékelt árak

és a fürdők ismertetése minél szélesebb körökben szakmunkák, röpiratok, hirdetések stb. által.

A közgyűléssel a homonnai fametszészeti iskola munkáiból rendezett gazdag kiállítás kapcsoltatott össze. A gyűlésre egy kirándulás következett a Szinnai-kőre és a beszkídi Tengerszemhez.

---

2. A „Beszkídalji osztály"-nak az 1881-ik évre vonatkozó jelentése.

1. Az osztály tagjainak száma az elmúlt esztendőben 208 volt, kik közt 2 alapító és 206 rendes. 2. Az út a Tengerszemtől a Szinnai-kőre Stoffa János úr hathatós közreműködése következtében elkészült. Ezen tó tehát az ott épült két menedékház következtében nemcsak megszállóval bír a touristák számára, hanem úgy Ungvár, mint Homonna—Szinna felől egész jó úton el is érhető. 3. A „Keleti-Kárpátok albuma" elkészült és a tagoknak vétel végett be is mutattatott 4. A közgyűlés aug. 14-én a szobránczi fürdőben tartatott és a Budapestre költözése miatt leköszönt Rónay Antal elnök helyére Török Napoleon gróf választatott meg. Egyúttal határoztatott, hogy a beszkídalji és máramarosi osztály „Keleti-Kárpátok osztálya" czíme alatt egyesüljön, mire az idevágó ügyrend elfogadtatott. A legközelebbi gyűlés helyéül M.-Sziget jelöltetett ki. 5. Egyidejűleg a beszkídalji háziipar czikkei és a Keleti-Kárpátok ásványos vizei állíttattak ki, mely kiállítás a m. k. kereskedelmi miniszterium és a „M. Kárpát-egyesület" részéről 150—150 frtjával segélyezve, felette sikerült. Az arról szóló jelentést a kiállítás elnöke, Siegmeth Károly titkár, személyesen nyújtotta át a kereskedelmi miniszter úr ő nagyméltóságának.

Siegmeth Károly.

II.

Berichte.

1. Bericht der Sektion „Beszkíd" pro 1880.

Die Mitgliederanzahl betrug mit Ende 1880—164.

Über Intervention der Sektion wurden die beiden Schutzhütten beim Beskiden-Meerauge, welche sich in ganz verfallenem Zustand befanden, derart hergestellt, dass sie jetzt ganz gute Unterkunft bieten Für das „Album der Ostkarpathen", um dessen Subventioniruug die Sektion „Beszkíd" gemeinschaftlich mit der Sektion „Máramaros" beim Zentralausschusse nachsuchte, wurden durch den Photographen Herrn Karl Divald die Aufnahmen gemacht, so dass das Album in diesem Sommer schon fertig vorliegen wird.

Die III. Generalversammlung der Sektion wurde am 8. September 1880 in Homonna abgehalten und zwar unter Vorsitz des Herrn Grafen Aladár Andrássy. Die Hauptpunkte, welche zur Verhandlung kamen, sind folgende: 1. Nach Verlesung des Jahresberichtes wurde dem Lokalkomité in Homonna für dessen Bemühung um die Generalversammlung der Dank der Sektion ausgesprochen. 2. Ebenso wurde der gräflich Sztáray'schen Familie für die, grösstentheils auf eigene Kosten vorgenommene Herstellung der Schutzhütten beim Beszkíden-Meerauge und Herrn Eisenwerks-Verwalter Johann Stoffa für seine Unterstützung hiebei der Dank votirt. 3. Die zur Prüfung der Jahresrechnung berufene Kommission ertheilte das Absolutorium. 4. Wurde beschlossen, ausser den bisherigen Funktionären des Vereines einen aus 12 Mitgliedern bestehenden Ausschuss zu wählen, so dass je vier Mitglieder dem Komitate Zemplin, Ung und Bereg angehören sollen. Die Wahl ergab das pag. 107 angeführte Resultat mit Stimmenmehrheit. 5. Wurde beschlossen, die IV. Generalversammlung pro 1881 in Szobráncz abzuhalten und mit einer Ausstellung von Erzeugnissen der Hausindustrie und der Mineralwässer der Beszkiden zu verbindeu. 6. Wurde die Diskussion über die Frage eröffnet: Gibt es in den Beszkíden eine Hausindustrie und wenn ja, wie kann dieselbe zur besseren Entwickelung gebracht werden? Die sehr animirte Diskussion kulminirte in der Feststellung folgender Hauptpunkte: Anstellung von Wanderlehrern für die verschiedenen Industriezweige, Errichtung von Niederlagen in den Städten und Abhaltung von jährlich wiederkehrenden Ausstellungen. 7. Wurde die Diskussion über die Frage eröffnet: Wie können die Bäder der Beszkíden zu einer grösseren Blüte gebracht werden? Als Hauptbedingung wurde eine sorgfältige Analyse der Mineralwässer, mässige Preise, welche zu dem dafür Gebotenen in richtigem Verhältnisse stehen, und Bekanntmachung der Badeorte in möglichst wei-

ten Kreisen durch fachmännische Aufsätze und Brochüren, Annoncen u. s. w. angegeben.

Mit der Generalversammlung war eine reichbeschickte Ausstellung von Schülerarbeiten der Homonnaer Holzschnitzereischule verbunden. An die Generalversammlung reihte sich eine Exkursion am Szninszky-Kamen und zum Beszkíden-Meerauge.

---

2. Bericht der Sektion „Beszkíd" pro 1881.

1. Die Sektion „Beszkíd" bestand im Jahre 1881 aus 208 Mitgliedern, von denen 2 gründende und 206 ordentliche Mitglieder. 2. An Bauten wurde der Wegbau vom Meerauge zum Szninszky-Kamen unternommen und zufolge der freundlichen Intervention des Herrn Johann Stoffa ausgeführt. Das Beszkíden-Meerauge bietet nun durch die zwei daselbst erbauten Schutzhäuser nicht nur genügende Unterkunft für Touristen, sondern ist auch sowohl über Ungvár, als auch über Homonna—Szinna auf ganz guten Wegen zu erreichen. 3. Das „Album der Ost-Karpathen" wurde hergestellt und den Vereinsmitgliedern zum Kaufe übergeben. 4. Die Generalversammlung wurde am 14-ten August im Bade Szobráncz abgehalten und hiebei an Stelle des wegen Übersiedelung nach Budapest abgetretenen Herrn Präses Anton Kónay Herr Graf Napoleon Török zum Präses erwählt. Zugleich wurde die Vereinigung der Sektionen „Beszkíd" und „Máramaros" zu einer Sektion der Ost-Karpathen beschlossen und die diesbezügliche Geschäftsordnung angenommen. Als Ort der nächsten Generalversammlung wurde M.-Sziget bestimmt. 5. Gleichzeitig mit der Generalversammlung wurde eine Ausstellung von Hausindustrie-Gegenständen der Beszkíden und Mineralwässern der Ost-Karpathen abgehalten, welche einen überaus günstigen Verlauf nahm. Die Ausstellung wurde seitens des hohen königl. ung. Handelsministeriums und des „Karpathen-Vereines" mit je 150 fl. subventionirt. Der Bericht über die Ausstellung wurde Sr. Exzellenz, dem Herrn Handelsminister, persönlich durch den Präses des Ausstellungs-Komité's, Sekretär Karl Siegmeth, überreicht.

Karl Siegmeth.

III.

Adakozások a Kárpáti-múzeum felépítésére. — Spenden für Errichtung des Karpathen-Museums.

100 frtot, Gulden,

1. Kempelen Imre. 2. Frank Ede (101·53) . . . . . 201·53

50 frt., Gld.

1. Grf Csáky Alb. 2. Dénes F. (51). 3. Pollatsek M. 4. Spöttl Ign. 5. Ónody Zsigmondné. 6. Dr. Roth S. 7. Szlávy J. (közös pénzügymin.) 8. Türr Istv. 9. Szepesi takarékpénztár Lőcsén 451·—

40 frt., Gld.

1. Jony Tivadar . . . . . 40·—

20 frt., Gld.

1. Báró Vay Dénesné. 2. „Karpathenpost“ . . . . . 41·40

16 frt., Gld,

1. Névtelen . . . . . 16·—

10 frt., Gld.

1. Döller A. 2. Weber S. 3. Róth M. 4. Siegmeth K. 5. Dr. Emericzy G. 6. Hoepfner G. 7. Grf Csáky Z. 8. Glósz K. 9. Dr. Szontagh M. 10. Geyer G. G. 11. Scherfel A. W. 12. Husz D. 13. Bethlenfalvy A. 14. *Náday F.-né. 15. Hercsko M. 16. Betzhold. 17. Bexheft. 18. Genersich K. 19. Sebastiany de R. P. 20. Kecskeméti kr. gymnasium. 21. Halász L. 22. Pölczel 23. Huzly K. prép. 24.* Náday F.-né. 25. Márkus M. 26. Ordódy-Ghyczy Ter. 27. Ujlaky J. 28 Grf Zichy Ed. 29. Árvai uradalom (Dominium Árva). 30. Salgótarjáni takarékpénztár (Sparkassa v. Salgó-Tarján). 31. Klein Gy. . . . . 310·—

9 frt., Gld.

1. Kövi I. 2. Havlovék J. 3. Wünschendorfer K. 4. Putsch T. 36·—

Jegyzet. * Két különböző gyűjtőíven. — Anmerkung. * Auf 2 verschiedenen Sammlungsbogen

8 frt., Gld.

1. Hersich Ign. . . . . 8·—

6 frt., Gld.

1. Mortenson E. 2 Kurovszky Ad. (7·50) . . . . . 13·50

5 frt., Gld.

1. Cornides D. 2. Trias. 3. Szakmáry D. 4. Kegel E. 5. Kauffmann K. 6. Herm. v. d. Lühe. 7. Szent Istváuyi. 8. Koromczay G. 9. Raisz M. 10. Weisz J. 11. Korponay A. 12. Scholcz R. 13. Borostyány B. 14. Dr. Steiner A. 15. Grimm R. 16. Dr. Bayer F. 17. Demkó K. 18. Podmaniczky. 19. Gassi F. 20. Nagy E. 21. Urváry L. 22. Kürz A. 23. Szombathelyi főgymn. (Gymn. v. Steinamanger). 24. Guhr M. 25. Iglói főgymn. (Gymn. in Igló). 26. Thaly I. 27. Korponay Erv. 28. Lányi M. 29. Prihradny Szid. 30. Büky J. 31. Almay J. 32. Kéry J. 33. Topscher G. 34. Marschalko J. 35. Prihradny G. 36. Windt H. . . . . 180·—

4 frt., Gld.

1. Hillay N. . . . . 4·—

3 frt., Gld.

1. Tarnay Hub. 2. Takács J. 3. Behyna Gy. 4. Pauli R. 5. Náday Il. 6. Faltin Pongr. 7. Schapinger Zs. 8. Lehotzky A. 9. Báró Schmertzing A. 10. Rowland W. 11. Genersich S. . . . . 33·—

2 frt., Gld.

1. Schönwiezner J. 2. Dénes F.-né. 3. Winkler K. 4. Pollitzer M. 5. Fränkel S. 6. Fränkel H. 7. Florian W. 8. Lov. (Ritter) Znamisovszky St. 9. Demjén Ig. 10. Borsos F. 11. Kisztner A. 12. Éjszaki K. 13. Obtulovich F. 14. Pinder G. 15. Wesztlhof K. 16. Andaházy C. 17. Remenik E. 18. Bizarz. 19. Ingarden M. 20. Medve Z. 21. Dr. Maugsch. 22. Jasko K. 23. Ref. Müller. 24. Danfred. 25. Posewitz J. 26. Élty L. 27. Alth. M. 28. Dr. Telbisz. 29. Rimaszombati prot gymnasium (Protest. Gymnasium in Rima-Sznmbat). 30. Jankura J. 31. Linkess M. 32. Danilovics J. 33. Hadik R. 34. Maleczky. 35. Náday. 36. Lánczy. 37. Szende. 38. Kas . . . rky. 39. Ifj. Demkői J. 40. Szőnyi Zs. 41. Weisz Fül. 42. Clm. W. 43. Németh T. 44. Dr. Takács L. 45. Vandrák Gy. 46. Kaynár V. 47. Lorenz V. 48. Jendrássik Mar. 49. Windt J. 50. Prihradny V. 51. Kovács Ap. 52. Prihradny El. 53. Genersich T. 54. Cancrinyi M. 55. Bratsch J. 56. Jnstitoris Gy. 57. Jnstitoris K. 58. Szily K. 59. Valko J.-né . . . . . 118·—

1 frt., Gld.

1. Moravetz J. 2. Sztanko. 3. Steffan K. 4. Biolek. 5. Mr...ok. 6. Kéler R. 7. Plumber (?) W. 8. Polatsek M. (1·60). 9. Grubanovics F. 10. Leffler S. 11. Deutsch P. 12. Brázay (?) K. 13. Gergelyi Gy. 14. Schloms E. 15. Fűzy A. 16. Dr. Körner Th. 17. Springer. 18. Kupetz L. (1·50). 19 Schur B. 20. Korányi J. 21. Nagy J. 22. Knorovszky. 23. Miskey J. 24. Milevalt. 25. Dra-

govsky J. 26. Nyíry Gy. 27. Bitter J. 28. Scholtz E. 29. Deutsch R. 30. Rosner J. 31. Riedl E. 32. Wittenberg E. 33. Csekó G. 34. Nagy K. 35. Imre M. 36. Eizerhard. 37. Mader P. 38. Zsasskovszky. 39. N. N. 40. Rakovszky. 41. Andrae E. 42. Thaly A. 43. Kurovszky A. 44. Fleischmann B. 45. Kolster A. 46. Dr. Greisiger M. 47. C. K. 48. Gr. F. 49. Krompecher Eug. 50. Pollak L. 51. Gotthelf Fr. 52. Stehházy? 53. Jendrichovszky J. 54. Gulden A. 55. Szamuely. 56. Harsanik. 57. Meltzer. 58. Bokelberg E. 59. Erkel S. 60. Harczer A. 61. Seyfried K. 62. Sztanik L. 63. Sunger L. 64. Prohászka J. 65. Palcsó Istv. 66. Koller K. 67. Weber P. 68. Gretzmacher. 69. Schröder K. 70. Teschler Gy. 71. Borsody M. 72. Szent-Istványi T. 73. Theisz Gy. 74. Imrei J. 75. Kordos G. 76. Kompanyik Coel. 77. Gebé J. 78. Dr. Turnovszky J. 79. Kl...en V. 80. Szaczelláry. 81. Német A. 82. Merker T. 83. Gerenday L. 84. Frank M. 85. Dr. Rosenberg Gy. 86. Ifj. Magyar. 87. Mar. 88. Znm. 89. N. N. 90. Brn. 91. Ctgy. L. 92. Pencs. 93. Gabos L. 94. Samarjay. 95. Pap D. 96. Farbaky Istv. 97. Dr. Schwartz O. 98. Soltész Gy. 99. Zeplicska J. 100. Staubach B. 101. Gretzmacher E. 102. A. K. 103. Svábyll. 104. Sváby N. 105. Matyasovszky J. 106. Répássy S. 107. Ujfalusy A. 108. Lupkovics J. 109. Tőeke B. 110. Moncsko E. 111 Bosnyák L. 112. Mercz M. 113. Bideskuty S. 114. Kermetzky M. 115. Toperczer Ö. 116. Raisz A. 117. Mauritz R. 118. Dr. Márki S. 119. Dr. Hidegh K. 120. Robonyi G. 121. Guber J. 122. Grünwald M. 123. Gresch A. 124. Dr. Lám Fr. 125. Marczelly A. 126. Bodnár Istv. 127. Probstner Gy. 128. Posewitz Em. 129. Cassiny (?) K. 130. Winkler K. 131. Mózes M. 132. Bienenstock L. 133. Zangerl Gy. 134. Graff S. 135. Kövér J. 136. Soncsek J. 137. Faur M. 138. Molnár K. 139. Wagner L. 140. Ghyczy G. 141. Kherndl A. 142. Klimm M. 143. Krenner J. 144. Bielek M. 145. Kruspér J. 146. Sztoczek J. 147. Kriesch J. 148. Wartha V. 149. Gabos L. lottójátéka (Lotto) (1·50). 150. Grotz M. 151. Winkler P. 152. Hudák E. 153. Fischer K. 154. Elischer M. 155. Valkó V. 156. Gürtler Gy. 157. Elischer E. 158. Patz A. 159. Mattyasovszky G. 160. Lupkovits M. 161. Chanáth. 162. Tremko M. 163. Farkas P. 164. Ottokar J. 165. Menesdorfer K. . . . . 166·70

50 kr., Krzr.

1. Wegerek F. 2. Putumek. 3. Prieszter A. (80 kr.) 4. Lomnitzy V. (70 kr.) 5. Bródy Zs. 6. Podhorányi. 7. Günther J. 8. Kiss Ig. 9. Jancsó. 10. Ferkó (?). 11. Dancs L. 12. Gróo V. 13. Szidon Ig. 14. Barna A. 15. Jesse Is. 16. Kende N. 17. Schlossérik J. 18. Klein P. 19. Szennovits A. 20. Szeben (?) K. 21. Stollár Gy. 22. Unk. 23. Gáll. 24. Barcs. 25. Sárközy. 26. Ollé L. 27. Koncz J. 28. Sexty. 29. Láng. 30. Lukovics J. 31. Zubriczky M. 32. Zubriczky J. 33. Schneller G. 34. Virág K. 35. Szent-Miklósy. 36. Révey. 37. Jeny O. 38. Kistko Fr. 39. Szutoris F. 40. Ritter A. 41. Teltsch F. 42. Weisz J. 43. Lángh Fr. 44. Haaz. 45. Ludwig A. 46. Hajts P. 47. Elisar (?) 48. Pocsell (?) 49. Würsching, 50. Klein. 51. Koren Ist. (60 kr). 52. Chován K. 53. Gajdács P. 54. Mavenk (?) G. 55. Benka Gy. 56. Lányi G. 57. Tatay Is. 58. Koch. (?) 59. Fn. 60. Schwarz J. 61. Kovácsy S. 62. Pischel J. 63. Appel L. 64. N. N. 65. A. L. 66. Mück S. 67. Szent-Istványi. 68. Hiszem J. 69. Xenophon Hypsilanti. 70. Faller S. 71. Szent-Istványi A. 72. Szobissek A. 73. Clauder H. 74. N.N. 37·70

40 kr., Krzr.

1. Treutler Fr. 2. Kolba E. 3. Thebusz J. 4. Barna G. 5. Eperjesy J. . . . . 2·—

30 kr., Krzr.

1. Farkas G. 2. Kalman B. 3. Martinyi J. 4. Linkesch K. 5. Kösztler L. 6. Thnránszky. 7. Walko L. 8. Breuer R. 9. Olchnói. 10. Silberstein F. 11. Olay L. 12. Szödényi N. 13. Vartrich E. 14. Lőrinczy M. 15. Jausz (?) Gy. 16. Groó V. 17. Schiff J. 18. Benne J. 19. Szabados J. 20. B. P. 21. Weissenbacher M. 22. Bauer. 23. Tárnok. 24. N. N. 25. Hg. 26. Benyó. 27. N. N. 28. Eötvös K. . . . . 8·40

20 kr., Krzr.

1. Herman C. 2. Orsó A. 3. C. Nemo. 4. N. N. 5. Husz. 6. Lang L. 7. Hoffmann V. 8. Folkmann J. 9. Sz. C. 10. Fabian J. 11. Gretzmacher. 12. Szimonisz A. 13. Roth J. 14. N. N. 15. Langh G. 16. Dressel F. 17. Flach. (?) 18. Kotiers G. 19. Plank G. 20. Putrovics A. 21. Zilsel J. 22. N. N. 23. N. N. 24. N. N. (27 kr.) 25. Samuel. 26. Törő. 27. Németh. 28. Deák. 29. Basits M. 30. Zborek J. 31. N. N. 32. N. N. 33. N. N. 34. M. B. 35. N. N. 36. I. G. 37. H. R. 38. Sz. K. 39. Kohbauer T. 40. Váró F. 41. Barabás D. 42. Rlly. 43. N. 44. P. K. 45. Hann K. 46. Kéler J. 47. Kob... 48. Bogdán V. . . . . 9·67

10 kr., Krzr.

1. Friedrich. 2. Fábry G. 3. N. N. 4. Roth G. 5. Szmrekovszky C. 6. Karl C. 7. Szutorisz. 8. Langh Fr. 9. Schmeisz A. 10. Mehly J. 11. Lang D. . . . . 1·10

Összesen aláirt 491 adakozó
Im Ganzen haben subskribirt 491 Spender } 1678 forintot, Gulden;

mely összegből ténylegesen be van fizetve
wovon thatsächlich eingezahlt sind } 1212 frt, Gld 50 kr. Krzr

Az egyes városokban és gyüjtőhelyeken adakozott: In den einzelnen Städten und Sammlungsorten haben gespendet:

1. Lőcsén (in Leutschau) 54 adakozó, (Spender) összesen, in Summa . . . . . 371·80 frt. Gld.
2. Budapesten (in Budapest) 84 adakozó. (Spender) összesen, in Summa . . . . . 304·— „ „
3. A Husz-féle kertben, im Parke Husz 53 személy, (Personen) összesen, in Summa . . . . . 162·50 „ „
4. Iglón, (in Igló) 18 szem., (Personen) összesen in Summa 106·— „ „
5. Székesfehérvárott. (in Stuhlweissenburg) 1 szem., (Person) összesen, in Summa. . . . . 100·— „ „
6. Bécsben, (in Wien) 2 személy, (Personen) összesen in Summa . . . . . 100·— „ „
7. Késmárkon, (in Kesmark) 16 személy, (Personen) összesen, in Summa . . . . . 60·90 „ „
8. Nagy-Kikindán, in (Gross-Kikinda) 1 szem., (Person) összesen, in Summa . . . . . 50·— „ „

9. Szepes-Bélán, (in Béla) 45 személy, (Personen) összesen, in Summa . . . . . 44.90 frt, Gld.
10. Miskolczon, (in Miskolcz) 1 személy, (Person) összesen in Summa . . . . . 40.— „ „
11. Boros-Sebesen, (in Boros-Sebes) 13 személy. (Personen) összesen in Summa . . . . . 28.— „ „
12. Feketehegyen, (im Bade Schwarzenberg) 59 személy, (Personen) összesen, in Summa . . . . . 27.— „ „
13. Arva-Váralján, (in Arva-Váralja) 8 személy. (Personen) összesen, in Summa . . . . . 33.— „ „
14. Göllniczbányán, (in Göllnitz) 26 személy, (Personen) összesen, in Summa . . . . . 22.50 „ „
15. Pozsonyban, (in Pressburg) 2 személy, (Personen) összesen, in Summa. . . . . 21.— „ „
16. Bielitzben, (in Bielitz) 16 személy, (Personen) összesen in Summa . . . . . 20.— „ „
17. Poprádon (in Poprád) 2 személy (Personen) összesen, in Summa . . . . . 19.— „ „
18. Beszterczebányán (in Neusohl) 17 személy (Personen) összesen, in Summa . . . . . 15.50 „ „
19. Uj-Tátrafüreden (in Neu-Schmecks) 3 személy (Personen) összesen, in Summa . . . . . 12.— „ „
20. A gánóczi fürdőben (im Bade Gánócz) 6 személy (Personen) összesen, in Summa . . . . . 10.30 „ „
21. S.-A.-Ujhelyt (in S.-A.-Ujhely) 1 személy (Person) összesen, in Summa . . . . . 10.— „ „
22. 1 személy (Person) összesen. in Summa . . . . . 10.— „ „
23. Felkán, (in Felka) 1 személy (Person) összesen, in Summa 10.— „ „
24. Javorinán (in Javorina) 6 személy (Personen) összesen in Summa . . . . . 10.— „ „
25. Kecskemét, Gymnasium összesen, in Summa . . . 10.— „ „
26. Debreczenben (in Debreczin) 1 személy (Person) összesen, in Summa . . . . . 10.— „ „
27. Salgó-Tarjáni takarékpénztár (Salgó-Tarjáner Sparkassa összesen in Summa . . . . . 10.— „ „
28. Csik-Szeredán (in Csik-Szereda) 2 személy (Personen) összesen, in Summa . . . . . 6.— „ „
29. Lucsivnán (in Lucsivna) 1 személy (Person) összesen, in Summa . . . . . 5.— „ „
30. Szombathelyi gymnasium összesen, in Summa . . . 5.— „ „
31. Krompach, 5 személy (Personen) összesen, in Summa 5.— „ „
32. Vichnye 1 személy (Person) összesen, in Summa . . 5 — „ „
33. Leibitz, 10 személy (Personen) összesen, in Summa . 4 — „ „
34. Szarvas 7 személy (Porsonen) összesen, in Summa . 3.60 „ „
35. Pécs, (Fünfkirch.) 1 szem. (Person) összesen in Summa 3.— „ „
36. Selmeczbánya (Schemnitz) 3 személy (Personen) összesen, in Summa . . . . . 3.— „ „
37. Kassa, (Kaschau) 2 szem. (Personen) összesen in Summa 3.— „ „
38. Székely-Udvarhely 10 szem. (Personen) összesen, in Summa . . . . . 3.— „ „
39. Nagy-Szalók, (Gross-Schlagendorf) 1 szem. (Person) összesen, in Summa . . . . . 2.— „ „
40. Gorlice, Gácsorsz. (Galizien) 1 szem. (Person) összesen, in Summa . . . . . 2.— „ „
41. Balaton-Füred 1 szem. (Person) összesen, in Summa . 2.— „ „

42. Trencsén, 1 szem. (Person) összesen, in Summa . . 2.— „ „
43. Körmöczbánya (Kremnitz) 2 szem. (Personen) összesen, in Summa . . . . . 2.— „ „
44. Rima-Szombat, 1 gymn. (Gymn.) összesen, in Summa 2.— „ „
45. Arad. 2 személy (Personen) összesen, in Summa . . 2.— „ „

45 helyen 490 adakozó aláírásban adományozott .
An 45 Orten haben 490 Spender subskribirt . . 1678.— „ „

Ezen 1678 frtnyi összeg eredménye a f. évi márczius 20-áig terjedő gyűjtésnek, mely 383 aláírási íven eszközöltetett, melyek az alapító- és választmányi tagoknak, továbbá egyesületünk ügyvivőinek s végre a nevezetesebb fürdőintézetek és magasabb tanintézetek igazgatóságainak küldettek át. A fent megjelölt napig csak 42 ív érkezett vissza többékevésbbé örvendetes eredménynyel. Aláírók és adakozók gyűjtésénél különösen a következő hölgyek és urak buzgólkodtak és ez által az egyesületet a legnagyobb hálára kötelezték le: Kolbenheyer K. Bielitzben, Lomniczy V., Kegel E. Husz D., Roth G. Leibiczon, Weber S. Bélán, Korponay Ág., dr. Szontágh M., Scholcz R. erdőtanácsos Beszterczén, Palcsó István, Schröder K. Körmöczbányán, Koren J. Szarvason. A gymn. igazgatóságok Rima-Szombaton, Kecskeméten, Szombathelyt és Iglón, dr. Roth S., Náday Ferenczné Budapesten, Gabos L. Beszterczén, gr. Zichy Edm., Thaly Istv., Farbaky Istv. akad. igazgató Selmeczbányán, Lorenz V., Korponay Ervina, dr. Márky Al., Rowland W., Genersich Sánd., Prihradny Szid., Frank Ede számtanácsos Budapesten, Kéry Imre, Molnár K., Klein Gyula műegyetemi tanár Budapesten, Valkó Józsefné Göllniczbányán.

Ezen 1678 frton felül még a Késmárkon elhelyezett, az egyesületi pénztártól elkülönzött 600 frtnyi építési alap; továbbá nehány gyűjtőnél már készletben levő mintegy 50 frtnyi összeg; azután a Husz Dávid ur által az 1882-ik évre legelőször folyóvá tett 200 frtnyi adalék; végre azon 2748 frt, melyet Poprád város közönsége nagylelküen felajánlott, képezik együttvéve az 5300 frtnyi, eddig már készletben levő összes építési alapot. A poprádi Husz házaspárnak végrendeletileg biztosított azon alapítványa folytán, mely szerint a „Magy. Kárpát-egyesület“ múzeumának biztos fennmaradása és gyűjteményeinek kellő szaporítása czéljából — az emlitett házaspár etablissementja $^1/_{10}$-részének örökösévé tétetett, a még keletkezőben lévő muzeum jövője mindenkorra teljesen biztosítva van.

A múzeum építési alapjának egy másik jövedelemforrását képezi a sorsjáték hölgybizottságának nem eléggé magasztalható buzgólkodása folytán összegyűjtött mintegy 600 nyereménytárgy. Minthogy a múzeumi bizottság indítványa szerint 1000 nyeremény mellett 20,000 darab sorsjegy bocsáttatik ki eladás végett, darabját 25 krjával számítva, mintegy 5000 frttal szaporodhatik az építési alap.

Mivel mindez azonban még távolról sem elég arra nézve, hogy oly múzeum-épület emeltethessék, mely mint művelődési és tudományos czéljának, mind pedig nemzeti és országos érdekének méltóképen megfelelhessen, azért a múzeumi bizottság kényszerítve látja magát alázatos kérelemmel fordúlni 1. mindazokhoz, kiknél aláírási ívek vannak s azokat még nem küldötték be; 2. minden egyesületi taghoz kivétel nélkül, kik a múzeumot eddig még pénzadományban nem részesítették. Ha a nagyon tisztelt gyűjtők, kikhez a bizottság reményteljes bizalommal intézte kérelmét, csak kevéssé buzgólkodnak is adományozók gyűjtésében, akkor a még hátralevő 330 íven nevezetes összeget gyűjthetnek egybe; ha továbbá minden egyesületi tag, a szegényebb sorsu kevesebbet, a gazdagabb, kinek módjában van a mindég nemesítő jótthetés kiváltságát érvényesíteni, többet hoz áldozatúl ezen hazafias és általános művelődési czél oltárára s ha másokat is hasonló, habár még oly csekély áldo-

zatra indít is, akkor úgyis csak mindannyian hazánk tudományos és művelődési reputatiójának tettünk eleget és egy napirenden levő, sőt égető tudományos kérdést hoztunk közelebb a megoldáshoz.

A múzeumi épület alapköve és támasza lesz a „Magyar Kárpát-egyesületnek", azon egyesületnek, mely az országba már ma is sok ezer forintot hoz be évenként; mely komoly feladatává tette a Kárpáthegységet, hazánk e természetes, honvédő határfalát, alaposan kibúvárolni és ismeretessé tenni. Hiszen csak azon nép bírja valósággal országát, mely azt pontosan ismeri is. A Kárpáthegység volt az, mely ezer év előtt bebocsátotta óriási sziklakapuin keresztül hősies elődeinket Pannonia síkságára, ezen már akkor is ősrégi kulturföldre. Ha tehát mi a Kárpátok szívében egy, azoknak felajánlott, habár csak szerény minőségű emléképületet emelünk, akkor mi, a szilárd határok között élő késő utódok, csak kegyeletes munkát teljesítünk. Akkor Szent-István birodalma első szerencsésen befejezett millenáriumához oly méltó emléket emelünk, a mely anyagilag és szellemileg gyümölcsöző hatásában örökké fog élni. *)

Dieser Betrag von 1678 fl. ist der bis zum 20. März l. erzielte Erfolg der im ganzen Lande veranstalteten Sammlung mittelst Emission von 383 Subskriptionsbogen, die den gründenden und Auschussmitgliedern, den Lokalvertretern unseres Vereines, so wie den Direktionen der namhafteren Badeorte und der höheren Schulanstalten zugeschickt wurden. Bis zum obenangeführten Tage sind uns erst 42 Bogen mit mehr minder erfreulichen Resultaten zurückgesendet worden. Bei der Sammlung von Subskribenten und Spendern haben sich um das Museum insbesondere folgende Damen und Herren hochverdient gemacht und hiedurch den Verein sich zum schönsten Danke verpflichtet: K. Kolbenheyer in Bielitz, W. Lomniczy, Ed. Kegel, David Husz, G. Roth in Leibitz, S. Weber in Béla, Aug. v. Korponay, Dr. Nik. v. Szontagh, Rud. Scholcz, Forstrath in Neusohl, Stef. Palcsó, K. Schröder in Kremnitz, J. Koren in Szarvas, die Gymnasialdirektoren in Rima-Szombat, Kecskemét, Steinamanger und Igló; Dr. S. Roth, Frau Franz Náday in Budapest, Lad. Gabos in Neusohl, Grf Edm. Zichy, Stef. Thaly, Stef. Farbaky, Akademie-Direktor in Schemn.; V. Lorenz, Frau Ervine v. Korponay, Dr. Al. Márky, W. Rowland, Alex. Genersich, Frau Sid. v. Prihradny, Ed. Frank, Rechnungsrath in Budapest, Em. v. Kéry, K. Molnár. Jul. Klein, Polyt.-Prof. in Budapest, Frau Math. v. Valkó in Göllnitz.

Ausser diesen 1678 fl. bilden noch der in Kesmark befindliche, von der Vereinskassa ausgeschiedene Baufond von 600 fl., bei einigen Sammlern schon vorräthige Beiträge von etwa 50 fl., der von David Husz für 1882 zuerst flüssig gemachte Beitrag von 200 fl, endlich das von der Popráder Stadtkommune in grossherziger Weise gemachte Offert von 2748 fl. den bis jetzt vorräthigen Gesammtbaufond von runden 5300 fl. Durch die testamentarisch zugesicherte Fundation des Ehepaares Husz in Poprád, wornach der „Ung. Karpathen-Verein" zum Zwecke der sicheren Erhaltung und würdigen Dotation seines Museums zum Erben des $^1/_{10}$-Theiles des gesammten Etablissements genannten Ehepaares eingesetzt ist, ist für die Zukunft des noch im Schoosse des Werdens ruhenden Museums auf das Grossherzigste und Beste gesorgt.

Eine zweite Einnahmsquelle für den Museum-Baufond bilden die durch den nicht genug hoch zuschätzenden Eifer des Lotto-Damenko-

---

*) A múzeumi bizottság kéri a pénzadományokat Dénes Ferencz pénztárnok úrhoz Lőcsére küldeni, a ki kívánatra mindenkinek nyomatott, a bizottsag által aláírt gyűjtővel szolgálhat.

mité's zusammengebrachten 600 Verlosungs-Gegenstände. Da nach dem Vorschlage des Museum-Komité's bei 1000 Treffern 20,000 Stück Lose zum Ankaufe exmittirt werden, das Stück zu 25 kr., so dürften hiedurch weitere 5000 fl. dem Baufonde zufliessen.

Weil aber dies Alles noch bei weitem nicht hinreicht, um ein Museumgebäude aufzuführen, das seinem kulturellen und wissenschaftlichen Zwecke, so wie seinem Landescharakter würdig entsprechen würde, sieht sich das Museumkomité gezwungen, die inständigste Bitte zu richten 1. an Alle diejenigen, welche Subskriptionsbogen erhalten und dieselben noch nicht zurückgestellt haben; 2. an alle Vereinsmitglieder ohne Ausnahme, welche bisher noch mit keiner Geldspende das Museum bedacht haben. Wenn die hochgeehrten Sammler, an welche sich das Komité in hoffnungsvollem Vertrauen mit seiner Bitte gewendet hat, behufs Gewinnens von Spendern nur einigen Eifer entwickeln, so können sie mittelst der noch restirenden 330 Bogen eine namhafte Summe zusammenbringen! wenn alle Vereinsmitglieder, der ärmere einen geringen, der mit dem stets adelnden Privilegium des Wohlthunkönnens versehene einen etwas namhafteren Beitrag als Opfer zu diesem patriotischen und allgemeinen-kulturellen Zwecke darbringen und auch Andere zu ähnlichen, wenn auch noch so geringen Opfern bewegen, dann haben sie ja alle nur der wissenschaftlichen und kulturellen Reputation unseres Vaterlandes Genüge geleistet, so wie eine auf der Tagesordnung befindliche, ja brennende Forschungsfrage ihrer Lösung näher gebracht.*)

Das Museumgebäude wird der Eckstein, der feste Stützpunkt des „Ung. Karpathenvereines" sein, jenes Vereines, der dem Lande schon jetzt viele Tausende Gulden jährlich einbringt, der es sich zur ernsten Aufgabe gemacht hat, das Karpathen-Gebirge, diesen natürlichen, unverrückbaren Grenzwall des Landes, allseitig zu erforschen und bekannt zu machen. Besitzt doch nur jenes Volk wahrhaftig sein Land, welches dieses auch genau kennt.

Die Karpathen waren es, welche vor tausend Jahren das tapfere Ungarnvolk durch seine Riesenthore in die weiten, pannonischen Ebenen, in diese schon damals uralten Kulturländer eingelassen haben. Wenn wir nun im Herzen dieser Karpathen ein ihnen gewidmetes Monumentalgebäude, wenn auch nur bescheidener Art, aufrichten, so üben wir späten, innerhalb sicherer Grenzen festgesessenen Nachkommen nur einen Akt der Pietät: wir errichten ein würdiges, ein in seiner materiell und geistig fruchtbringenden Wirksamkeit fort lebendes Monument zum Andenken an das erste, glücklich zurückgelegte Millenarium des schönen St.-Stefansreiches.

*) Alle Geldspenden bittet das Komité an den Museumkassier Herrn Franz Dénes in Leutschau zu senden, welcher auf Verlangen Jedem auch ein mit einem gedruckten, vom Komité unterzeichneten Subskriptionsbogen dienen kann.

Berichtigung. Im Jahrbuch VIII. 1881 ist pag. 270. Zeile 8 und 9 (von oben), beginnend mit „welche" bis „Toplaflusse," folgendermassen abzuändern: „welche zwischen dem Velka-Švinkabache und dem Hernád von Westen nach Südosten sich ausdehnen; zur dritten Gruppe diejenigen, welche sich zwischen dem Tarczaflusse und dem Szekcsőbache erheben, und endlich zur vierten Gruppe alle diejenigen, welche zwischen dem letzteren Bache, dem Toplaflusse, dem Ósvabache und dem Tarczaflusse

IV.

A Magas-Tátra tó- és forrásvizeinek hőmérsékéről.

Németből *Kolbenheyer K.* után fordította *Geyer G. Gyula.*

(Folytatás.*)

Az Évkönyveink VII. kötetében felsorolt forrás- és tóvizek hőmérsékére vonatkozó adatok kiegészítése és az azokból leszármaztatott törvények tüzetesebb megállapítása okáért az utóbbi két nyáron és az illető helyszínen újból folytattam észleléseimet. Jól tudom azt, hogy a magam elé tűzött feladat helyes és végleges megoldásához egy-két lelkes vállalkozó buzgósága és tehetsége nem elegendő; — nagyon is érzem, miképen e téren leginkább a munkafelosztás elvének helyes alkalmazásával volna elérhető a czélba vett eredmény; sőt ismerem a nehézségeket is, melyeket ez úton le kellene küzdeni, hogy a kitűzött czélhoz juthatnánk: azért is mindenek előtt felette szükségesnek tartom, hogy kettőnél több észlelő vállalkoznék, egy évben legalább háromszor, ú. m. tavaszszal, nyáron és őszszel a számára kijelölt források és tavak vizének hőmérsékét a meghatározott időben lelkiismeretes pontossággal megfigyelni.

Az ily módon szerzett egyidejű adatok nyomán igen könnyen és biztosan tudomást vehetnénk nemcsak az egyes források általános hőmérsékéről és ennek egymáshoz való viszonyáról, hanem — és leginkább — arról is, hogy a növekvő tengerszínfeletti magassággal mennyivel csökken azok melege, mennyivel gyarapodik ez őszszel. Csak a hőmérsék maximuma kiderítése okáért az illető forrásokat késő őszszel kellene ismételten megfigyelni, mitől különben egyelőre el is állhatni. Az ilynemű megmérések eszközlése czéljából a hegység mindkét oldalán alkalmas és egymásnak megfelelő

*) 1880. Évkönyv. VII. kötet, 86. lapoldal stb.

pontokon fekvő forrásokat kellene kitűzni, körülbelől a következő sorrendben. *)

1. A kościeliskói erdészlak szomszédságában fakadó forrás — és a felső Darafőző Tátrafüred közelében.

2. A Bystre-forrás Zakopane helység mellett — és a Rainer-forrás Tátrafüred felett.

3. A Nagy-Halastó éjszaki oldalán fakadó forrás — és a Csörgő-forrás a Menguszfalvi-völgyben.

4. A Goryczkowa alatt bugyogó forrás — és a Batizfalvi-lyukban eredő forrás.

5. A Kolbenheyer-forrás a Siroka-völgyben — és a kőpataki Tüzelő-kő közelében fakadó forrás.

Az említett, emberek lakóhelyéhez közel fekvő négy forrás bizonyos határnapokon való megfigyelése valami nagy akadályokba nem ütköznék ugyan, hanem hogy az általam kijelölt többi forrás háromszoros észlelésére akadnának-e buzgó vállalkozók a megkívántató számban, erre nézve némi kételyeim támadnak. Azonban addig is, míg a csendes óhajtás testté válik, hadd gyűjtsük az idevágó szétszórt adatokat és egybehasonlítás útján értékesítsük azokat czélunk elérésére; ámbár ez utóbbi eljárás mellett alig sikerűlend többet kideríteni, mint p. o. a forrásvizek hőfokának ősz felé való emelkedését, nem pedig a gyarapodás mekkoraságát.

A következőkben felsorolt mérési adatok is hasonló törekvést kivánnak elősegíteni, és részint a már két évvel ezelőtt fölsorolt források némelyikére vonatkoznak, részint pedig eddigelé még meg nem vizsgáltakra. Az imént felsorolandó adatok majdnem jókora felét tisztelt barátom Róth Márton gyűjtötte, kinek a készséges átengedésért itt e helyen is szíves köszönetet mondok.

Ezeken kívűl megjegyzendő még az is, hogy a szóban levő hegység éjszaki oldalán fekvő forrásokat — most úgy mint azelőtt — †) jegygyel jelöltem, valamint az is, hogy az általam megfigyelt források magassági fekvését magam határoztam meg, míg a többi magasságméréseket Róth M. barátom eszközölte.

---

*) Itt e helyen lehetőleg megegyező magasságban és a főgerincztől egyenlő távolságban fekvő két-két forrást állítottam egybe.

A forrás neve és fekvése	Tengerszín feletti magassága méterekben	Az észlelésnek éve	Az észlelésnek napja	A forrás hőmérséke Cels.°	Egyidejű léghőmérsék Cels.°	Észlelő	Elméleti évi középhőmérséklet Cels.°	Az észlelet különbsége Cels.°	A környék földtani minősége
1) Második vízmedencze a Bélai-barlangban	853	1881	aug. 24	2.50	11.25	Róth	5.06	—2.56	mészkő.
2) Első vízmedencze ugyanott	864	1881	aug. 24	5.00	10.88	„	5.02	+0.02	mészkő.
3) Felső Darafőző	874	1881	júl. 20	7.10	20.60	Kolb.	4.98	+2.12	grá-nit.
4) Az erdészlak mellett fakadó források Kościeliskóban †)	930	1881	aug. 20	6.00	16.00	„	4.45	+1.55	nummulit-mész.
5) Forrás Pod-Banszkó mellett	952	1881	júl. 22	7.88	18.75	Róth	4.65	+3.23	homok-kő.
6) Jeges forrás Kościeliskóban †)	971	1880	aug. 22	4.50	12.40	Kolb.	4.25	+0.20	alluvium alsó trias dolomit
		1881	aug. 18	4.40	14.40	„			
			középsz.	4.45					
7) Petrarca-forrás, Új-Tátrafüred	974	1881	decz. 8.	6.20	—8.50	Szontagh	4.64	+1.56	gránit.
8) János-forrás, Új-Tátrafüred	982	1881	„	6.20	—8.00	„	4.52	+1.68	gránit.
9) Cieplica-forrás †)	987	1880	júl. 30	5.30	17.40	Kolb.	4.17	+1.13	alluvium alsó trias dolomit.
10) Szontagh-forrás, Új-Tátrafüred	998	1881	dec. 8.	6.20	—8.00	Szontagh	4.51	+1.69	gránit.
11) Fürdőforrás, Új-Tátrafüred	1005	1881	„	5.00	—8.00	„	4.43	+0.57	gránit.
12) Csarnok-forrás, Új-Tátrafüred	1007	1881	„	5.20	—8.00	„	4.43	+0.77	gránit.
13) Pisana, Kościeliskóban †)	1015	1880	aug. 22	6.70	15.30	Kolb.	4.05	+2.95	Jura-mészkő
		1881	aug. 18	7.30	13.30	„			
			közép	7.00					
14) A Pisanával szemközt fekvő forrás †)	1015	1881	aug. 18	5.10	13.30	„	4.05	+1.05	Jura-mészkő

A forrás neve és fekvése	Tengerszín feletti magassága méterekben	Az észlelésnek éve	Az észlelésnek napja	A forrás hőmérséke Cels. o	Egyidejű léghőmérsék Cels o	Észlelő	Elméleti évi középhőmérséklet Cels o	Az észlelet különbsége Cels o	A környék földtani minősége
15) Siroka-forrás †)	1154	1880	jul. 29	5.60	15.00	Kolb.	3.43	+2.17	mészkő.
16) Tormáncs-forrás	1188	1880	jul. 25	6.60	16.50	„	3.67	+2.93	grá-nit.
17) Rózaforrás	1250	1880	aug. 29	5.63	7.50	Róth	3.42	+2.34	gránit.
		1881	decz. 7	5.80	—6.00	Szontagh			
			közep.	5.76					
18) Forrás a Koprova-völgyben	1263	1881	jul. 21	7.25	17.50	Róth	3.36	+3.89	gneisz.
19) Forrás a Cseh-tó alatt†)	1319	1880	jul. 30	6.50	16.10	Kolb.	2.71	+3.79	grá-nit.
20) Csörgő-forrás	1408	1880	aug. 22	5.38	15.00	Róth	2.76	+2.62	grá-nit.
21) Vízzuhatag az Alabástrom-barlangban	1413	1880	jul. 21	4.40	7.30	Kolb.	2.74	+1.66	mészkő.
22) Forrás a Hlina-völgyben	1470	1881	jul. 20	4.50	19.75	Róth	2.51	+1.99	gneisz.
23) Forrás a Grunik-hegyen	1472	1881	jul. 15	5.38	22.50	„	2.51	+2.77	gránit.
24) Forrás a Kamenisztavölgyben	1500	1881	jul. 20	3.75	15.88	„	2.38	+1.37	gneisz.
25) Geyer-forrás	1510	1880	aug. 22	4.38	13.13	„	2.33	+2.05	grá-nit.
26) Forrás a Kamenisztavölgyben	1532	1881	jul. 20	5.00	16.88	„	2.22	+2.78	gneisz.
27) Forrás a Hlinszkavölgyben	1538	1880	aug. 30	3.60	3.30	Kolb.	2.22	+1.38	gneisz.
28) Forrás a Tűzelő kő alatt Kis-Tarpatak	1580	1880	aug. 29	3.75	5.00	Róth	2.05	+1.50	gránit.
		1881	decz. 7	3 80	—7.20	Szontagh			
		1882	jan. 5	3 12	—2.00	Dénes			
			közép.	3.55					
29) Forrás a Czuba nad Zakosy alatt †	1612	1880	aug. 29	3.00	3.00	Kolb.	1.41	+1.59	gránit.
30) Forrás a Kamenisztavölgyben	1668	1881	jul. 20	3.88	15.63	Róth	1.68	+2.20	gneisz.

A forrás neve és fekvése	Tengerszín feletti magassága méterekben	Az észlelésnek éve	Az észlelésnek napja	A forrás hőmérséke Cels.°	Egyidejű léghőmérsék Cels.°	Észlelő	Elméleti évi középhév Cels.°	Az észlelet különbsége Cels.°	A környék földtani minősége
31) Forrás a Smerecsini-tótól éjszakra	1684	1881	jul. 21	3.88	20.00	Róth	1.62	+2.26	gránit.
32) Forrás a Tüzelő kő mellett Kőpatak	1727	1880	jul. 25	4.20	15.00	Kolb.	1.44	+2.76	gránit.
33) Kolbenheyer-forrás †)	1770	1880 1881	jul. 29 aug. 28	2.10 2.10	15.00 17.40	„ „	0.71	+1.39	mészkő.
34) Forrás a javorinai Zöldtó alatt †)	1790	1881	aug. 28	4.00	16.50	„	0.62	+3.38	gránit és mészkő.
35) Forrás a Terianszko-tó alatt	1893	1881	jul. 18	3.75	13.75	Róth	0.75	+3.00	gránit
36) Forrás a Koprova-hágó alatt.	1948	1880	aug. 30	2.80	7.20	Kolb.	0.52	+2.28	gneisz.
37) Lecsurgó viz, (Éjszaki-mellékcsúcs)	2029	1880	aug. 29	5.25	7.50	Róth	0.18	+4.07	gránit
38) Forrás az Öt-tó felett, a Zöldtavi-csúcs irányában	2079	1880	aug. 29	5.00	7.50	„	−0.02	+5.02	gránit.

Az imént felsorolt 38 forrás közül tizet már ez Évkönyv VII. kötetében a 94. lapoldalon stb. lévő jegyzékben is alkalmazásba vettem ú. m. a Jeges-forrás, a Cieplicát, Pisanát, Siroka-forrást, Tormáncs-, Róza-, Csörgő-, Geyer-, a Tüzelő-kő (Kis-Tarpatak) közelében fakadó, valamint ez Évkönyv jelenlegi szerkesztője által az én nevemre elkeresztelt Kolbenheyer-forrást. Valamennyien az általam ez ideig leszármaztatott törvényekkel legjobb összhangzásban állanak; azoknak kivételével, melyeket vagy a nyár kezdetén, vagy az ezt megelőző időszakban megfigyeltek, a miért is azoknak hőmérséke jóval csekélyebbnek tűnik fel, mint ez p. o. a Cieplicánál, a Tormáncs-forrásnál és másoknál az eset; legjobban tűnik ki az a Róza-forrásnál.

Egyedül a Kolbenheyer-forrás a többiektől kivételt teszen, a mint azt a fent idézett VII. kötet 104. lapoldalán fel-

tüntettem, itt e helyen pedig épen ellenkező irányban. Róth barátom ugyanis 1879. aug. 18-ikán e forrás hőmérsékét 5.6 C°-nak találta egyidejű 10.6° C léghőmérséklet mellett, mely számadat az elméleti évi középhévtől + 4.78° C-sal eltért; ez pedig olynemű tünemény, mely a mészkő közül fakadó egyéb forrásoknál elő nem fordúlt, a mennyiben ezek középszámban véve + 1.39° C-sal tértek el az elméleti évi középhévtől. Ez egyszerű oknál fogva felette nagy vágyam támadt e csudaforrást személyesen meglátogatni és érdemlegesen megvizsgálni; ennek megtörténte után ime a következőkben adom az elért eredményt.

Két ízben tett latogatásom alkalmával, ú. m. 1880. júl. 29-ikén és 1881. aug. 28-ikán a szóban lévő forrás hőmérsékét egyaránt + 2.1° Celssal találtam. Hőmérőm egészen megbízható volt és pontos, miután ezt nehány nappal az első látogatásom előtt, valamint másodízben való ottlétem után is úgy az Alabástrom-barlang melletti jeges pinczében, mint a Furkota-völgy olvadó havába mártogatván, annak fagypontját (0°) mindannyiszor megegyezőnek tapasztaltam.

Míg tehát Róth barátom által eszközölt vizsgálat feltűnő magas adatot szolgáltatott, addig különösen az általam megejtett második mérés szembetűnőleg eltérő eredményre vezetett, a mennyiben t. i. e forrás augusztushó végével észlelt hőfoka nem tért el a megelőző év júliushóban nyert számadattól. E különös jelenséget azonban korántsem hajlandó vagyok úgy magyarázgatni, mintha ezen forrásvíz hőfoka ősz felé nem gyarapodnék, sőt határozott meggyőződésem az, hogy ez is csak úgy hódol az általános törvénynek, mint valamennyi egyéb forrás. Mert jól megjegyzendő az, hogy ily tekintélyes magasságban a hőfok gyarapodása nem lehet valami feltűnő nagy, és ezen gyarapodás az 1881-iki hűvös nyár után némileg elkésve érvényesíthette magát. Ez utóbbi föltevésre mintegy feljogosítva éreztem magamat az ezen forráshoz legközelebb fekvő meteorologiai észlelési állomáson — Poroninban — délutáni két órakor följegyzett hőmérői adatok középértékei folytán. Ezek ugyanis:

	1880-ban		1881-ben	
május havában	12.9° C.	—	13.2° C.	voltak
június „	17.3° C.	—	16.0° C.	„
július „	21.0° C	—	18.9° C.	„
augusztus „	16.9° C.	—	19.4° C.	„

Az 1881-ik évi nyár tehát magában véve sokkal hűvösebb volt az 1880-ikinél, mely utóbbinak lefolytában a hő már júliusban elérte volt maximumát, míg a reá következő

1881-ik évben ez csak augusztusban állott be; ennek következtében a föld belsejébe lassanként terjedő melegség csak elkésve érvényesíthette hatását a szóban lévő forrásra.

A mi tehát a + 3.5° Cels. fokú különbséget illeti, mely Róth barátom és a magam adatai között felmerült és a mely a több ízben megvizsgált források egyikénél sem oly annyira szembetűnő (az ezután következő maximum a Poprádi-tó melletti Geyer-forrásnál merült fel): ez oknál fogva egyéni véleményem oda terjed, hogy a felemlített eredmény nagyon is függővé tétetett azon helytől, a melyen a megmérés eszközölve lett. — A Kolbenheyer-forrásnak t. i. egységes nyílása nincsen, a mennyiben az, mintegy 50 □ méter területen (talán több is! fordító) számos pontokon kőtörmelék közül bugyog elő. E forrásnyílások legnagyobbika e terület alsó végén van, hol az egy jókora kőszikla által jelölve, azonnal szembe ötlik. Itt e helyen — és pedig mindkét ízben — eszközöltem észleleteimet a lehető legnagyobb pontossággal. Róth kartársam azonban valószínűleg valamely magasabb fekvésű, csekélyebb mélységű forráshelyen tette észleléseit,*) hol a hévmérő eléggé nem alkalmazkodhatott a víz hőmérsékéhez. Az általam most épen megjelölt kőszikla közelében valamennyi vízerecske egyesülvén, valami száz lépésnyi távolban egy tölcsér alakú medenczébe szakad és a mészkövek között enyészik el, hogy a hegy alján a Siroka-forrásban megint napfényre kerüljön. E medenczében egybegyűlt víz hőmérsékét csak 1881-ben észleltem vala és azt alig észrevehetőleg melegebbnek találtam az eredeti forrásénál. Az utóbbi két nyár lefolytában az egész Siroka-völgyben nyoma sem volt látható valami hómaradványnak, mely a forrásvízre lehűtő befolyással lett volna, minek következtében az általam itt észlelt hőmérsék rendesnek tekinthető. Ez állításom koczkáztatására leginkább biztatnak engem a mészkő közül egyébütt fakadó források hőmérsékének egybevetése is, — melyek mindannyian az elméleti évi középhévtől általában mintegy + 1.39° Cels.-sal térnek el, épen annyival, mint a szóban lévő forrásunk saját méreteim szerint. És ezzel, úgy gondolom, be lenne fejezve az Évkönyvünk VII. kötetének 104. lapoldalán megpendített forrás ügye.

Az általam szőnyegre hozott második állításra nézve, mely szerint az egyenlő magasságban fekvő források, ha t. i. kellő mélységből erednek, egyenlő hőfokot is mutatnak, a felsorolt források egynémelyike arról élő tanubizonyságot teszen, mely

*) Tettleg úgy volt, és pedig nem a mészkő oldalán, hanem a gránittörmelék közül nyiló sekély forráshelyen szerezte Róth barátom az adatot. A helyszinén jelen volt fordító.

annál többre becsülendő, a mennyiben az illető észlelések egyidejüek, mint p. o. ez a 30 és 31-ik számú forrásoknál az eset; ugyanez tűnik ki a 24 és 27-ik számúaknál is, melyek az észlelési évek egymástóli különbsége daczára majdnem egyenlő hőfokot és — az évi középhévhez viszonyítva — tökéletesen megegyező eltérést mutatnak. Más források ellenben ezen szabály alól kivételt is tesznek, mint p. o. a Kameniszta-völgyben fakadó két forrás, melyek közül a magasabban fekvő a melegebb.

A rovatos névjegyzékünkben két földalatti álló vízre is akadunk, mint a legközelebben fölfedezett szepes-bélai mészkőbarlangban található két vizmedenczére, ezeken felül az Alabástrom-barlangban csörgedező vízzuhatagra is. Ez utóbbi barlang alja hátrafelé emelkedő irányban terjed, miből következtethető, hogy az itt csörgedező víz kútfeje nem valami nagy mélységben létezhetik a föld felszíne alatt, a miért is egyenlő eltérést mutat a többi, hasonlóan mészkőben fakadó forrásokkal. — A Bélai-barlang ellenben bejáratától hátra felé vagy 120 méterrel alább száll, miért is a hátsó üregek légmérséklete jóval hűvösebb lévén, a második medenczét elfoglaló víz is feltűnően hideg.

A forrásvizek hőmérsékére vonatkozólag záradékúl még a következőket is fölemlíteni szükségesnek tartom. Az Alpesekben ugyanis azt tapasztalták, hogy 1000—1100 mnyi magasságban állandóan magasabb fokú meleg uralkodik, mint a 800 és 900 méter közötti magasságban, minek igen természetes következménye az, hogy az illető tájakon buzogó forrásvizek hőmérséke is mintegy megfordított viszonyban áll egymáshoz. Vajjon a Tátra mentén hasonló jelenségek léteznek-e, erre egyelőre határozott feleletet adni még nem lehet, miután az illető tájakra vonatkozó meteorologiai adatok hiányával szükölködünk. Vajjon a VII. kötetben 7 és 8 szám alatt fölemlített források tettleg magasabb hőmérsékéből ama jelenség létezésére következtetéseket alapíthatni, kissé időelőtti, merész dolog volna. A harmadik, ide számítható víz, a Pisana, mint már feljebb megjegyeztem, tulajdonképen nem is forrás, hanem csak patakvíz, mely földalatti rövid útjában csekély részben lehűtött hőmérséklettel újból kerül napfényre. Ha ennek magasabb hőfoka állandó magasabb légmérsék befolyásától származnék, úgy igen természetes következmény volna az, hogy az ennek közelében fakadó egyéb források is, hasonló körülményektől befolyásolva, hasonlókópen magasabb hőfok által tűnjenek ki, a mi azonban korántsem az eset Mert a Pisanával szemközt, a Kościeliskó-patak balpartján, mintegy 16 lépésnyi távolságban fakad egy gazdag forrás, mely 1881.

aug. 18-ikán 5·1° Celsiust mutatott, midőn maga a Pisana 7.3° Cels., a patak vize pedig 8.0° Cels. melegségi fokkal bírt. E névtelen forrás*) hőmérséke e szerint az elméleti évi középértéktől mintegy + 1.05° Cels.-sal tért el.

Eddig a forrásvizek hőmérsékéről.

Az álló tóvizek közül Róth barátom, valamint jó magam is a következőket tettük észlelésünk tárgyává:

A tó neve	Tengerszín-feletti magassága met.	Az észlelésnek éve	Az észlelésnek napja	A tóvíz hőmérséke Cels. °	Egyidejű légh-mérsék Cels. °	Észlelő	Elméleti nyári középhév
1) Toporowy-tavak	1090	1881	aug. 27	19.4	19.8	Kolb.	10.27
2) Csorbai-tó	1376	1880	aug. 22	15·2	12·5	Róth	13.33
		1881	júl. 23	18.75	12.5	„	
3) Poprádi-tó	1516	1880	aug. 22	9.5	13.13	„	12.59
		„	aug. 30	10.5	10.4	Kolb.	
4) Zöld-tó, késmárki	1536	1880	júl. 25	4.0	14.2	Kolb.	12.57
5) Fehér-tó, késmárki	1610	„	júl. 25	14·5	15.8	„	12.14
6) Cseh-tó (Český stav)	1617	1880	júl. 30	9.4	16.2	„	7.42
7) Alsó Furkotai-tó	1637	1881	szept. 6	7·2	14.0	„	12.02
8) Alsó Szmerecsini-tó	1683	1880	aug. 29	10.5	7.4	„	11.88
		1881	júl. 21	17.13	20.0	Róth	
9) Felső Furkotai-tó	1687	1881	szept. 6	7.0	8.2	Kolb.	11.87
10) Csendes-tó	1711	1880	júl. 29	14.5	14.0	„	6.91
		1881	aug. 28	19.5	19.4	„	
11) Felső Szmerecsini tó	1735	1881	júl. 21	11.25	19.75	Róth	11.56
12) Kőpataki-tó	1757	1881	júl. 25	9.9	16.0	Kolb.	11.54
13) Jeges-tó a Tátra-csúcs alatt	1771	1880	júl. 30	7.8	17.0	„	6.59
14) Zöld-tó, javorinai	1802	1881	aug. 28	14.5	17.1	„	6.42
15) Veres-tó, késmárki	1807	1880	júl. 25	6.8	13·3	„	11.21
16) Terianszko-tó	1947 △	1881	júl. 18	7.5	15.0	Róth	10.56

*) Valószínűleg ama forrás az, melyről Fuchs Fr. a „Die Centralkarpathen“ című könyvében a 304. lapoldalon említést teszen. Szavainak szószerinti értelme nyomán e forrást ismételve, — de mindannyiszor hiában kerestem a Pisana felett, míg végre az imént elmúlt 1881. évi nyár folytában sikerült azt fölfedeznem.

A tó neve	Tengerszín feletti magasság mét.	Az észlelésnek éve	Az észlelésnek napja	A tóvíz hőmérséke Cels.o	Egyidejű léghőmérsék Cels.o	Észlelő	Elméleti nyári közép hév
17) Nagy Hinczói-tó	1966	1880	aug. 30	11.3	10.6	Kolb.	10.47
18) Zöld-tó a Kriván alatt	2016 △	1881	júl. 18	7.13	12.0	Róth	10.24
19) Öt-tó (Tarpatak) a második	2019	1880	aug. 29	7.5	7.5	„	
a legkisebb, legfelső	—	1880	aug. 21	7.25	7.5	„	10.22
20) Alsó Wahlenberg-tó	2064	1881	szept 6	7.1	8.3	Kolb.	10.01
21) Felső Wahlenberg-tó	2157	1881	szept. 6	7.1	8.5	„	9.58

Az itt felsorolt tavak tengerszín feletti magasságát — a két megjelölt kivételével — magam határoztam meg az utóbbi két nyár lefolyta alatt. E számadatok tehát némileg kiegészítését képezik ama névjegyzéknek, melyet tiszt. Hradszky úr által egybeállítva Évkönyvünk III. kötetében találunk.

IV

Über Quellen- und Seen-Temperaturen in der Hohen Tátra.

Von *Karl Kolbenheyer.*

(Fortsetzung.)

In den beiden letzten Sommern habe ich mich bemüht, das im VII. Bande dieser Jahrbücher gebrachte Material an Quellen- und Seen-Temperaturen zu vervollständigen, um so die hierbei zu Tag tretenden Gesetze richtiger ergründen zu können. Wohl weiss ich, dass es für eine oder zwei Kräfte zu viel ist, diesen Stoff bewältigen zu wollen, und dass gerade bei diesem Gegenstande eine Theilung der Arbeit am angezeigtesten wäre, allein der Ausführung stellen sich ungeheure Schwierigkeiten in den Weg. Es wäre nämlich nöthig, dass mehrere Forscher gleichzeitig die Temperatur verschiedener Quellen messen, und zwar nicht blos einmal, sondern wenigstens dreimal in demselben Jahre, im Frühling, Sommer und Herbst, um so gleichzeitige Angaben zu gewinnen, die am leichtesten und auch zugleich am sichersten Aufschluss geben würden sowohl über die absolute Temperatur der einzelnen Quellen und über ihr Verhältniss zu einander, als auch über die Abnahme derselben mit zunehmender Höhe und über die Zunahme gegen den Herbst hin. Zur Feststellung des Maximums wären übrigens im Herbste allein mehrere Messungen nöthig, doch könnte davon am ehesten abgesehen werden. Zu solchen Messungen wären passend gelegene Quellen auf beiden Seiten des Gebirges auszusuchen, etwa in folgender Weise *): 1) die Quelle in der Nähe des Kościelisker Forsthauses und der Obere Grützkocher, 2) die Bystre-Quelle bei Zakopane und die Rainer-Quelle bei Schmecks, 3) die Quelle nördlich vom Fischsee und die Sprudelquelle im Mengsdorfer Thale, 4) die Quelle unter der Goryczkowa und die im Botzdorfer Loche, endlich 5) die Kol-

*) Ich stelle hier je 2 Quellen von möglichst gleicher Seehöhe in entsprechenden vertikalen Abständen zusammen.

benheyer-Quelle im Širokathale und die Quelle in der Nähe des Steinbacher Feuersteines. Wenn sich auch bei den vier ersten infolge ihrer Nähe bei menschlichen Wohnungen die erforderlichen Messungen an zuvor fest bestimmten Tagen leicht ausführen liessen, so zweifle ich doch daran, dass sich die erforderliche Zahl opferwilliger Seelen finden würde, welche bereit wären, die Temperatur der oben angeführten Quellen — und es würden ihrer eher mehr als weniger nöthig sein — dreimal zur gleichen Zeit zu messen. So lange das nicht geschehen ist, bleibt nichts Anderes übrig, als die einzeln gewonnenen Daten zu sammeln und dann durch Kombination zu verwerthen. Allerdings lässt sich hierbei nur konstatieren, d a s s die Quellentemperatur z. B. gegen den Herbst hin zunimmt, nicht aber die Grösse dieser Zunahme. Dem eben angedeuteten Zwecke sollen auch die nachstehenden Messungen dienen, welche theils in dem schon früher mitgetheilten Verzeichnisse enthaltene Quellen betreffen, theils neue, vorher noch nicht gemessene. Etwa die Hälfte aller Beobachtungen rührt von meinem geehrten Freunde M. Róth her, dem hiermit für die bereitwillige Mittheilung derselben der herzlichste Dank ausgesprochen sei. Zu bemerken habe ich nur noch, dass, wie früher, die auf der Nordseite gelegenen Quellen mit †) bezeichnet sind und ich bei den von mir selbst gemessenen Quellen stets auch die Seehöhe meinen Messungen entnommen habe, die der übrigen aber von Prof. M. Róth angegeben wurde.

Name und Lage der Quelle	Seehöhe in Metern	der Beobachtung		Quellentemperatur in Graden Celsius	Gleichzeitige Lufttemperatur in Celsius	Autor	Theoretisches Jahresmittel	Differenz der Beobachtung	Geologische Beschaffenheit der Umgebung.
		Jahr	Datum						
1) Zweites Wasserbekken in der Béler Höhle.	853	1881	$^{24}/_{8}$	2.5	11.25	Róth	5.06	−2.56	Kalk
2) Erstes Wasserbekken ebendaselbst	864	1881	$^{24}/_{8}$	5.8	10.88	„	5.02	+0.02	Kalk
3) Oberer Grützkocher	874	1881	$^{20}/_{7}$	7.1	20.6	Kolb.	4.98	+2.12	Granit
4) Quellen neben dem Forsthause in Kościelisko †)	930	1881	$^{20}/_{8}$	6.0	16.0	„	4.45	+1.55	Nummulithenkalk

Name und Lage der Quelle	Seehöhe in Metern	Der Beobachtung: Jahr	Der Beobachtung: Datum	Quellentemperatur in Graden Celsius	Gleichzeitige Lufttemperatur in Graden Cels.	Autor	Theoretisches Jahresmittel	Differenz der Beobachtung	Geologische Beschaffenheit der Umgebung
5) Quelle bei Pod Bansko	952	1881	$^{22}/_{7}$	7.88	18.75	Róth.	4.65	+3.23	Sandstein
6. Eisquelle in Kościelisko †)	971	1880	$^{22}/_{8}$	4.50	12.40	Kolb.	4.25	+0..0	Alluvium. unten Trias Dolomit
		1881	$^{18}/_{8}$	4.40	14.40	„			
			Mittel	4.45					
7) Petrarca-Quelle, Neu-Schmecks	974	1881	$^{8}/_{12}$	6.20	—8.50	Szontagh	4.64	+1.56	Granit
8) Johannes-Quelle, Neu-Schmecks	982	1880	„	6.20	—8.00	„	4.52	+1.68	Granit
9) Quelle Cieplica †)	987	1881	$^{30}/_{7}$	5.30	17.40	Kolb.	4.17	+1.13	Trias Dolom. unten Alluv.
10) Szontagh-Quelle. Neu-Schmecks	998	1881	$^{8}/_{12}$	6.20	—8.00	Szontagh	4.51	+1.69	Granit
11) Bade-Quelle, Neu-Schmecks	1005	1881	„	5.00	—8.00	„	4.43	+0.57	Granit
12) Kurhallen-Quelle, Neu-Schmecks	1007	1881	„	5 20	—8.00	„	4.43	+0.77	Granit
13) Pisana in Kościelisko †)	1015	1880	$^{22}/_{8}$	6.70	15 30	Kolb.	4.05	+2.95	Jura-Kalk
		1881	$^{18}/_{8}$	7.30	13.30	„			
14) Quelle gegenüber †)	1015	1881	$^{18}/_{8}$	5.10	13.30	„	4.05	+1.05	Jura-Kalk
15) Široka-Quelle †)	1154	1880	$^{29}/_{7}$	5.60	15.00	„	3 43	+2.17	Kalk
16) Kressbrunnen	1188	1880	$^{25}/_{7}$	6 60	16 50	„	3.67	+2.93	Granit
17) Quelle bei der Rosahütte	1250	1880	$^{29}/_{8}$	5.63	7.50	Róth	3.42	+2.34	Granit
		1881	$^{7}/_{12}$	5.80	—6.00	Szontagh			
			Mittel	5.76					
18) Quelle im Koprovathale	1263	1881	$^{21}/_{7}$	7.25	17.50	Róth	3.36	+3.89	Gneiss

Name und Lage der Quelle	Seehöhe in Metern	Der Beobachtung: Jahr	Der Beobachtung: Datum	Quellentemperatur in Graden Celsius	Gleichzeitige Lufttemperatur in Graden Cels	Autor	Theoretisches Jahresmittel	Differenz der Beobachtung	Geologische Beschaffenheit der Umgebung
19) Quelle unter dem Böhmischen See †)	1319	1880	$^{30}/_{7}$	6.50	16.10	Kolb.	2.71	+3.79	Granit
20) Sprudel-Quelle	1408	1880	$^{22}/_{8}$	5 38	15.00	Róth	2.76	+2.62	Granit
21) Wasserfall in der Alabaster-Höhle	1413	1880	$^{21}/_{7}$	4.40	7.30	Kolb.	2.74	+1.66	Kalk
22) Quelle im Hlinathale	1470	1881	$^{20}/_{7}$	4 50	19 75	Róth.	2.51	+1.99	Gneiss
23) Quelle am Grunik Krivan	1472	1881	$^{15}/_{7}$	5 38	22.50	„	2.51	+2.77	Granit
24) Quelle im Kamenistathale	1500	1881	$^{20}/_{7}$	3.75	15.88	„	2.38	+1.37	Gneiss
25) Geyer-Quelle	1510	1880	$^{22}/_{8}$	4 38	13.13	„	2.33	+2.05	Granit
26) Quelle im Kamenistathale	1532	1881	$^{20}/_{7}$	5.00	16.88	„	2.21	+2.79	Gneiss
27) Quelle im Hlinskathale	1538	1880	$^{30}/_{8}$	3.60	3.30	Kolb.	2.22	+1.38	Gneiss
28) Quelle unterhalb des Klein-Kolbacher Feuersteines	1580	1880 1881 1882	$^{29}/_{8}$ $^{7}/_{12}$ $^{5}/_{1}$	3.75 3.80 3.12	5.00 −7.20 −2.00	Róth Szont. Dénes	2.05	+1.50	Granit
			Mittel	3.55					
29) Quelle unter der Czuba nad Zakosy †)	1612	1880	$^{29}/_{8}$	3.00	3.00	Kolb.	1.41	+1.59	Granit
30) Quelle im Kamenistathale	1668	1881	$^{20}/_{7}$	3.88	15.63	„	1.68	+2.20	Gneiss
31) Quelle nördlich vom Smrečiner See	1681	1881	$^{21}/_{7}$	3.88	20.0	Kolb.	1.62	+2.26	Granit
32) Quelle beim Steinbacher Feuerstein	1727	1880	$^{25}/_{7}$	4.2	15.0	„	1.44	+2.76	Granit

Name und Lage der Quelle	Seehöhe in Metern	Der Beobachtung		Quellentemperatur in Graden Celsius	Gleichzeitige Lufttemperatur in Graden Cels.	Autor	Theoretische Jahresmittel	Differenz der Beobachtung	Geologische Beschaffenheit der Umgebung
		Jahr	Datum						
33) Kolbenheyer-Quelle †)	1770	1880 1881	$^{29}/_{7}$ $^{28}/_{8}$	2.1 2.1	15.0 17.4	Kolb. „	0.71	+1.39	Kalk
34) Quelle unter dem Javoriner Grünen See †)	1790	1881	$^{28}/_{8}$	4.0	16.5	„	0.62	+3.38	Granit u. Kalk
35) Quelle unterhalb des Teriansko-Sees	1893	1881	$^{18}/_{7}$	3.75	13.75	Róth	0.75	+3.00	Granit
36) Quelle unter dem Koprova-Pass	1948	1880	$^{30}/_{8}$	2.8	7.2	Kolb.	0.52	+2.28	Gneiss
37) Herabrinnendes Wasser am Fusse des Nordtrabant.	2029	1880	$^{29}/_{8}$	5.25	7.5	Róth	0.18	+4.07	Granit
38) Quelle oberhalb der Fünf-Seen gegen die Grünesee-Spitze zu	2079	1880	$^{29}/_{8}$	5.0	7.5	„	0.02	+5.02	Granit

Von den vorstehend angeführten 38 Quellen sind zehn bereits in meinem früheren Verzeichnisse Band VII pag. 118 ff. enthalten, nämlich die Eisquelle, Cieplica, Pisana, Širokaquelle, der Kressbrunnen, die Quelle bei der Rosahütte, die Sprudel-Quelle, Geyer-Quelle, die Quelle beim Klein-Kohlbacher Feuerstein und die von dem Redakteur dieser Jahrbücher so benannte Kolbenheyer-Quelle. Fast alle zeigen mit den von mir entwickelten Gesetzen die beste Übereinstimmung; wo die Beobachtung in eine frühere Zeit hineinfällt, ist auch die Temperatur niedriger, so bei Cieplica, Kressbrunnen, u. s. w. Am schönsten zeigt sich dies bei der Quelle neben der Rosahütte. Einzig die Kolbenheyer-Quelle macht eine auffallende Ausnahme, dieselbe, welche ich bereits früher (l. c. p. 127) als solche hingestellt hatte, diesmal jedoch in entgegengesetzer Richtung. Prof. Róth hatte nämlich für sie am 18. Aug. 1879 eine Temperatur von 5.6 ° Cels. bei 10.6 ° Lufttemperatur gefunden, was gegen das theoretische Jahresmittel um + 4.78 °

abwich, eine Erscheinung, die bei keiner anderen im Kalk entspringenden Quelle sich zeigte, da diese im Durchschnitt nur eine Differenz vom + 1.39 ° nachwiesen. Es stieg daher in mir der Wunsch auf, diese merkwürdige Quelle selbst zu untersuchen, und es möge mir hier gestattet sein, das Resultat ausführlicher mitzutheilen. Ich besuchte dieselbe zweimal, am 29. Juli 1880 und am 28. Aug. 1881 und fand beidemale die Temperatur ganz gleich zu 2.1 ° Cels. Mein Thermometer war vollkommen richtig, denn einige Tage vor dem ersten und einige nach dem zweiten Besuche hatte ich den Nullpunkt in schmelzendem Schnee im Eiskeller neben der Alabasterhöhle und im Furkoter Thale geprüft und richtig gefunden. Während nun die Messung meines Freundes Róth auffallend hoch war, blieb namentlich meine zweite zurück, da sie, obwol Ende August gemacht, von der Ende Juli vorgenommenen nicht abwich. Diese Erscheinung lege ich nun keineswegs so aus, als ob bei dieser Quelle keine Zunahme gegen den Herbst hin stattfände, sondern ich glaube bestimmt, dass dies auch bei ihr der Fall ist, nur dürfte die Zunahme infolge der bedeutenden Seehöhe an und für sich nicht gross sein und wird sich im Sommer 1881 erst später geltend gemacht haben. Zu dieser Annahme bestimmt mich die Vergleichung der 2Uhr-Temperaturmittel in Poronin, der nächsten meteorologischen Beobachtungsstation. Während diese nämlich im Jahre 1880 im Mai 12.9, Juni 17.3, Juli 21.0, August 16.9 betrugen, zeigen dieselben Monate im Jahre 1881 folgende Mittel: Mai 13.2, Juni 16.0, Juli 18.9, August 19.4 ° Celsius. Es war also der Sommer 1881 an und für sich kühler, als der des Vorjahres, in welchem die Temperatur im Juli ihr Maximum erreichte, während dieses im letzten Sommer erst im August eintrat, sich also bei dem langsamen Eindringen der Wärme ins Innere der Erdoberfläche erst später bemerkbar machen konnte. Was nun den Unterschied von +3.5 ° zwischen der Beobachtung Prof. Róth's und meiner eigenen betrifft, einen Unterschied, der bedeutender ist, als bei irgend einer andern Quelle, von der mehrere Beobachtungen vorliegen (das Maximum hatte die Geyer-Quelle im Mengsdorferthale mit 2.5 ° gezeigt), so glaube ich ganz bestimmt, dass derselbe von dem Orte abhängt, an welchem die Messung gemacht worden ist. Die Kolbenheyer-Quelle hat nämlich keinen einheitlichen Quellenmund, sondern bricht an zahlreichen Stellen, die mindestens 50 Quadratmeter einnehmen, zwischen kleinen Steinen hervor, am stärksten am unteren Ende, an einer Stelle, die durch einen grösseren Felsen leicht kenntlich ist. Hier habe ich beidemal meine Messungen mit der grössten Sorgfalt ge-

macht, Kollege Róth die seine aber vermuthlich an einer höher gelegenen, seichteren, wo das Thermometer sich nicht genug der Wassertemperatur akkommodieren konnte. (So war es. Red.) In nächster Nahe jenem Punkte vereinigen sich sämmtliche Wasseradern zu einem kleinen Bache, der etwa 100 Schritte weit fliesst, dann aber in einem trichterförmigen Bassin von etwa 3 Quadratmetern sich sammelt und im Kalke verschwindet, um unten im Thale wieder als Široka-Quelle ans Tageslicht zu treten. Die Temperatur des Wassers im Bassin habe ich blos 1881 gemessen und nur unmerklich höher gefunden, als die der Quelle selbst. In den beiden letzten Sommern war im ganzen Širokathale keine Spur von Schnee zu sehen, der die Quellentemperatur hätte herabdrücken können, sie dürfte daher normal gewesen sein. Zu dieser Annahme bestimmt mich vor Allem die Vergleichung mit den andern, im Kalke gelegenen Quellen, welche, wie schon erwähnt, im Durchschnitt sämmtlicher vorliegenden Messungen gegen das theoretische Jahresmittel eine Differenz von $+1.39^0$ zeigen, genau so viel, wie unsere Quelle. Hiermit dürfte die Band VII pag. 127 gemachte Bemerkung über dieselbe erledigt sein.

Für die zweite von mir aufgestellte Behauptung, dass gleich hoch gelegene Quellen, wenn sie tief genug sind, gleiche Temperatur zeigen, finden wir in obiger Tabelle mehrere Belege, die umso höher anzuschlagen sind, als die Messungen beinahe gleichzeitig gemacht worden sind, z. B. bei No. 30 und 31. Dasselbe gilt auch von No. 24 und 26, welche trotz der Verschiedenheit der Beobachtungsjahre, fast gleiche Temperatur und ganz gleiche Differenzen gegen das theoretische Jahresmittel zeigen. Andere Quellen machen freilich Ausnahmen, welche bei den beiden im Kamenistathale am auffälligsten wird, wo die höher gelegene die wärmere ist.

In obiger Aufzählung finden wir auch drei unterirdische Wässer, nämlich zwei Wasserbecken in der Béler Höhle und den Wasserfall in der Alabasterhöhle. Diese letzte Höhle steigt nach innen, der Ursprung des Wassers kann nicht sehr tief unter der Erdoberfläche liegen, und zeigt daher so ziemlich die gleiche Differenz gegen das theoretische Jahresmittel, wie die übrigen im Kalke gelegenen Quellen. Die Béler Höhle dagegen fällt nach innen um etwa 120 Meter, weshalb ihre Temperatur nach hinten zu abnimmt und namentlich das 2-te Wasserbecken auffallend kalt ist.

Schliesslich sei in Betreff der Quellentemperatur noch Folgendes erwähnt. In den Alpen ist die Beobachtung gemacht worden, dass in einer Höhe von 1000—1100 Metern konstant eine höhere Temperatur herrscht, als zwischen 800 und 900

Metern, und dass infolge dessen auch die Quellentemperatur in jener Höhe durchschnittlich eine höhere ist. Ob nun auch in der Tátra sich diese Erscheinung geltend macht, lässt sich gegenwärtig bei dem Mangel an meteorologischen Beobachtungen in der fraglichen Region nicht behaupten, und blos aus der allerdings etwas höheren Temperatur zweier Quellen (Nr. 7 und 8 in Band VII. pag. 119) darauf schliessen zu wollen, erscheint mir denn doch etwas zu gewagt. Das dritte, hieher gehörige Wasser (die Pisana) ist, wie ich schon früher erklärte, keine Quelle, sondern Bachwasser, welches eine kurze Strecke unterirdisch fliesst und sich dabei etwas abkühlt. Würde die höhere Temperatur ihres Wassers von einer konstant höheren Lufttemperatur herrühren, so wäre es doch sehr natürlich, dass auch andere, in ihrer Nähe gelegene Quellen demselben Einflusse unterworfen wären. Dies ist aber entschieden nicht der Fall, denn eine der Pisana fast genau gegenüberliegende Quelle*) am linken Ufer des Kościelisker Baches, von jener nur 10 Schritte entfernt, die ungemein stark ist, zeigte am 18. August 1881 zu derselben Zeit, wo das Wasser unter der Pisana 7.3 °, das im Bache aber 8.0 ° hatte, nur 5.1 ° Cels., also gegen das theoretische Jahresmittel eine Differenz von nur + 1.05 °.

So viel in Bezug auf die Quellentemperatur.

An Seen hat Freund Róth und ich folgende gemessen.

Name des Sees	Seehöhe in Metern	der Beobachtung		Seentemperatur in Graden Celsius.	Lufttemperatur in Graden Celsius	Autor	Theoretisches Sommermittel in Graden Cels.
		Jahr	Datum				
1) Toporowy stawek	1090	1881	$^{27}/_{8}$	19.4	19.8	Kolb.	10.27
2) Csorber See	1376	1880	$^{22}/_{8}$	15.2	12.5	Róth	13.33
		1881	$^{23}/_{7}$	18.75	12.5	„	
3) Popper-See	1516	1880	$^{22}/_{8}$	9.5	13.13	„	12.59
		„	$^{30}/_{8}$	10.5	10.4	Kolb.	
4) Grüner See, Kesmarker	1536	1880	$^{25}/_{7}$	4.0	14.2	Kolb.	12.57
5) Weisser See, Kesmarker	1610	„	$^{25}/_{7}$	14.5	15.8	„	12.14
6) Böhmischer See Českí staw	1617	1880	$^{30}/_{7}$	9.4	16.2	„	7.42

*) Es ist dies wahrscheinlich jene Quelle, von welcher Fr. Fuchs in seinem Buche „Die Centralkarpathen“ pag. 304 spricht; nach dem Wortlaute seiner Bemerkung hatte ich dieselbe früher stets oberhalb der Pisana und daher vergeblich gesucht, und erst im Sommer 1881 gelang es mir sie zu finden.

Name des Sees	Seehöhe in Metern	Der Beobachtung		Seetemperatur in Graden Cels.	Lufttemperatur in Graden Cels.	Autor	Theoretisches Sommermittel in Graden Cels
		Jahr	Datum				
7) Unterer Furkoter See	1637	1881	$^{6}/_{9}$	7.2	14.0	Kolb.	12.02
8) Unterer Smrečiner See.	1683	1880 1881	$^{29}/_{8}$ $^{21}/_{7}$	10.5 17.13	7.4 20.0	„ Róth	11.88
9) Oberer Furkoter See	1687	1881	$^{6}/_{9}$	7.0	8.2	Kolb.	11.87
10) Stiller See.	1711	1880 1881	$^{29}/_{7}$ $^{28}/_{8}$	14.5 19.5	14.0 19.4	„ „	6.91
11) Oberer Smrečiner See	1735	1881	$^{21}/_{7}$	11.25	19.75	Róth	11.56
12) Steinbach-See	1757	1881	$^{25}/_{7}$	9.9	16.0	Kolb.	11.54
13) Eissee unter der Tátra-Spitze.	1771	1880	$^{30}/_{7}$	7.8	17.0	„	6.59
14) Grüner See, Javoriner	1802	1881	$^{28}/_{8}$	14.5	17.1	„	6.42
15) Rother See, Kesmarker	1807	1880	$^{25}/_{7}$	6.8	13.3	„	11.21
16) Teriansko-See	1947 △	1881	$^{18}/_{7}$	7.5	15.0	Róth	10.56
17) Grosser Hinzen-See	1966	1880	$^{30}/_{8}$	11.3	10.6	Kolb.	10.47
18) Grüner See unter dem Krivan	2016 △	1881	$^{18}/_{7}$	7.13	12.0	Róth	10.24
19) Fünf-Seen, (Kohlbacher) zweiter kleinster, oberster	2019 —	1880 1880	$^{29}/_{8}$ $^{29}/_{8}$	7.5 7.25	7.5 7.5	„ „	10.22
20) Unterer Wahlenberg-See	2064	1881	$^{6}/_{9}$	7.1	8.3	Kolb.	10.01
21) Oberer Wahlenberg-See	2157	1881	$^{6}/_{9}$	7.1	8.5	„	9.58

Die Höhenlagen all dieser Seen habe ich — mit zwei bezeichneten Ausnahmen — sämmtlich selbst in den letzten beiden Sommern gemessen, und bilden diese Angaben daher eine Ergänzung zu denen, die im dritten Bande dieser Jahrbücher in den von H. Pfarrer Hradszky zusammengestellten Seenverzeichniss enthalten sind.

V.

Botanikai kirándulás a Vihorlat-hegycsoportba.

Dietz Sándor, tanársegédtől a budapesti egyetemen.

Ungmegye, valamint a Vihorlat-hegycsoport is a touristák által leginkább a magyar Éjszakkeleti-vasút Szerencs — S.-A.-Ujhely — Csap vonalán közelíthető meg. A mint e vonalon a vonat elhagyja a kellemes fekvésű és ízléssel berendezett perbenyiki pályaudvart, csakhamar erdőtlen síkságra jut, mely dúsan hozza terméseit s melyet számos falunak távolból hivogató tornya, a sűrű kukoricza- s dohányföldek, a ligetszerű erdők kedves képpé varázsolnak; — a kedves kép hatásos hátterét képezik a távol kéklő tompa Vihorlat-csúcs és- hegylánczolat s a még odább fekvő Beszkídek hatalmas kúpjai. Czélom csupán a Vihorlat-Gutin-hegylánczolatnak Ungmegye nyugati részén fekvő Vihorlat-csoport viránynak ismeretéhez szolgáltatni adatokat; ezért a hegylánczolat többi csoportjaitól eltekintve Csapon — Ungváron át egyenesen annak aljába vezetem t. olvasóimat.

Ungvárról nyugati irányban visz az országút számos halmon át a szobránczi síkra, felébresztve bennünk a kiváncsiságot, megtudni, vajjon mily okok indíthatták a bölcs útépítőket arra, hogy az országutat miért épen a síkságot övező dombok hátain keresztül vezették s miért nem a csak 100—250 méterrel odább eső síkon?

A szobránczi sík alacsony halmaival, mondhatnám lapúlt buczkáival mélyen behatol éjszak felé a hegylánczolatba s ugyancsak a síkkal érintkező Podhorszki-árok különíti el a Vihorlat-csoporttól az ettől keletre eső Poprisni-csoporttól. A szobránczi sík egyik legnagyobb nevezetessége a szobránczi fürdő, melynek ismertetését elmellőzve csupán azt jegyzem meg, hogy abban a haladás oly lassú, hogy a mostani állapot nem sokban tér el attól, melyet Kitaibel 1803 körül talált s melyet a Hydrographia Hungariájában ismertetett. Szobránczról két út között választhatunk; a kényelmes, de kevésbé tanulságos az Alsó-Ribnyicze — Ubrezsen keresztül vezető or-

ság-, illetve megyei út és a kényelmetlen, döczögős, de szép és tanulságos s Baskócz és Jeszenő falvakat érintő út között, mely az előbbivel Felső-Ribnyiczén találkozik. Én ez utóbbit választám, s a ki kedvelője a csendes elhagyottságnak és regényességnek, annak melegen ajánlhatom. Mindkét út Felső-Remete fénylő bádogtornyát oldalra hagyva a felső-remetei hámorba vezet, mely egyszersmind legalkalmasabb kiinduló ponjta a hegycsoport megtekintésére kirándulóknak.

A Vihorlat-Gutin hegylánczolata az Eperjes-Tokaji-hegylánczolat hanusfalvi hegyeitől 23 kilométernyire Sztáránál kezdődik; innen gyakori irányváltoztatással kelet felé vonúl s a Gutin-hegycsoportban végződik Máramarosmegyében. A hegylánczolat vonultában több csoportot lehet megkülönböztetni, így Ungban a Vihorlat- és a Poprisni- (Hunfalvynál a kettő alkotja a Vihorlat-hegységet), továbbá a Polyána-Szinyák-csoportot, melyhez csatlakozik a beregmegyei Borló- és Gyil-, azután a Beregszászi-hegycsoport, végre az ugocsai Nagyszőllősi- és a máramarosi Avas- és Gutin-csoportot.

E 215 kilométernyi hosszú hegylánczolat legnyugatibb csoportja nyugat felől a Laborcz, éjszak felől a Cziroka és Ublya, kelet felől a Podhorszki- (illetve Váraljai-) és a Stesnapatak által határoltatik. A hegység főgerincze Sztára és Jeszenő vidékéről előbb DK-re, azután kisebb-nagyobb kanyarulatokkal ÉK-re vonúl; Szinnánál éri el legéjszakibb pontját s itt szöget képezve halad DK-felé.

Kiindulási pontomon míg a kedves s derék házi gazdám Stoffa János, vashámori igazgató úr, ki vendégszeretetével valóban pazarúl bánik, intézkedett a szükséges vezetőkről, elég alkalmam nyílt a felső-remetei kedves fekvésű hámort megtekinteni. A hámorban azelőtt az Ungmegyében bányászolt vasérczekből olvasztottak ki vasat, újabb időben azonban a kohót nyugalomba helyezték s a gömörmegyei és más hámorokból kerűlt nyers vasat dolgozzák fel részint öntött vasedényekké, részint hengerelt rudakká, részint pedig kovácsolt vastárgyakká. A vashámor alapítása még a mult századba vihető vissza s munkásait illetőleg ugyanolyan szervezetű, mint a legtöbb szepességi vashámor. A vashámor kellő hajtó erővel rendelkezik a Felsőremetei-patakban s kiváló gazdasági fontosságot nyer az által, hogy az ugyan csak ezt is birtokló Sztáray grófi család roppant erdeinek fatermelése értékesíthetővé válik.

De íme vezetőim előállottak s indúlni kell. Szíves Isten hozzádot mondva házi gazdámnak a Felsőremetei-patak vagy, a mint vezetőim mondák, a Blatta-patak mentén felfelé a Szinnai-kő felé vettem utamat. A mint a hámort elhagytam, a völgy-szűkülethez értem s jobbra hagyva a „Moh-hegyet“, mely

Politrichum, *Mnium*, *Bryum* s más mohok által képezett szőnyeggel van sűrűen bevonva, indúltam felfelé. A völgy eleinte gyümölcsös kertek által van beborítva, melyek a szegény munkás és szénégető népnek kevés hasznot hajtó birtokait képezik, majd elmaradnak a kertek s az út a patak kopár s kődarabokkal telt árterületén visz át. A völgyet ölelő hegycsúcsok mindinkább emelkednek, az erdő sűrűdik s már-már vadonban képzelém magam, midőn egyszerre kiszélesedett a völgy, helyet adva egy hamuzsír-égetőnek s csőszháznak. Ez az utolsó emberlakta helyiség utunkban. Ezentúl az erdő sűrűbb, az út rosszabb lett s a patak erősebb csörgedezése a nagyobb emelkedésre mutatott. Az út soká közvetlen a patak mellett s nehányszor rajta keresztűl is visz, majd elhagyva azt felemelkedik a hegy oldalára s csak a mélyen alant rohanó patak erős zugását juttatja hozzám, annak biztatásául, hogy ő hű kisérőm lesz addig, míg el nem hagyom.

Az út többször ágazik el, s én azon ágak egyikét választám, mely az úgynevezett kis tengerszemek egyikéhez visz, azaz nem annyira út az, mint vadászösvény, melyen 3—4 órai, összefonódott szederindáktól megnehezített kapaszkodás után felérék egy elzárt katlanhoz, melynek öble vízzel van megtelve s csínos kis hegyi tavat képez. Határozottan szebb kép azoknál, melyeket más, gyakran látogatott tengerszemek nyújtanak, mert, míg az egyik oldala lejtős, addig a másik oldalon magas, sziklás meredek emelkedik. A fáradságos felkeresésért kárpótolt a gyönyörű kép s a felséges . . . tavi rák.

Innen ismét ugyanazon utat követve jutottam a Szinnaikő útjára. Az út a sűrű és kevés változatosságot nyújtó erdőn visz keresztűl s időt enged az eddig gyűjtött növények feljegyzésére.

Nevezetesen a fás növények közűl találtam a kis tentengerszem környékén: *Alnus incana* DC., *Lonicera nigra* L., *Sambucus racemosa* L., *Vaccinium Myrtillus* L., továbbá a patak mellett *Salix Capraea* L., és *Alnus glutinosa* DC.

Felső-Remetén a Moh-hegyen: *Platanthera bifolia* Rich., *Pyrola umbellata* L., *Pyrola secunda* L.

Felső-Remetétől a tengerszemig terjedő völgyben: *Atropa Belladonna* L., *Dipsacus silvestris* Mill., *Daphne Mezereum* L., *Dentaria bulbifera* L., *Clinopodium vulgare* L., *Campanula rapunculoides* L., *Cuscuta europaea* L., *Chenopodium polyspermum* L., *Chenopodium Bonus Henricus* L., *Cerastium vulgatum* L., *Centaurea Jacea* L., *Chenopodium album* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Euphrasia Odontites* L., *Euphorbia platyphylla* L., *Hypericum tetrapterum* F., *Juniperus communis* L. var. *hi-*

bernica Lodd., *Neottia Nidus avis* Rich., *Sambucus Ebulus* L., *Spiraea Aruncus* L., *Scutellaria galericulata* L., *Silene gallica* L., *Solanum nigrum* K., *Trifolium montanum* L., *Veronica spicata* L., *Verbena officinalis* L. s másokat.

Három-négy órai gyalogolás után végre az erdő ritkúlni kezdett, a levelek s a fatörzsek közűl nagyobb fény derengett felém, míglen hirtelen, minden átmenet nélkűl nagy völgykatlan előtt találtam magam; még nehány lépés előre, s a katlan vízzel telt medenczéje, a Tengerszem előtt állottam. A tó partján fából épűlt két kaliba kínálkozik éji pihenőűl.

A mintegy 34 hold területű s körűlbelől 650—700 m. magasan fekvő Tengerszem, hogy nagyobb mennyiségű vizet gyűjthessen magába, gáttal van a völgy felől elzárva, melynek zsilipe a különböző vízállásnak megfelelőleg emeltetik fel a szerint, a mint az alant fekvő hámor azt megkívánja.

Sokan kétségbevonják a természetes medencze létezését, azonban annyit kétségtelenűl állíthatni, hogy a legkisebb vízállásnál a víz felszíne jóval alatta esik az épített gátnak, úgy hogy ilyenkor a természetes gát akasztja meg lefolyását. Mélységéről mesés dolgokat mondanak, annyit állíthatok, hogy a tó közepe legalább 6—16 m. közt váltakozik, mert kezdetleges eszközökkel tett méréseim körűlbelől ennyit eredményeztek. A tó, illetve a völgykatlan nem képez egy kerek egészet, hanem kanyarúlatában három nagy öblöt alkot, melyeket csak akkor tekinthetni át teljesen, ha félig megkerűltük. Vize hűs, a közepén hideg s 3—4 a Szinnai-kőről lerohanó patak által tápláltatik. Környékét erdőkoszorúzta hegycsúcsok képezik, melyek közt legmagasabb a kopár szirtet hordó Szinnai-kő (Szninszki-Kamen), másnapi kirándúlásom czélja.

Még az est beállta előtt tekintettem meg a bükkerdőség környezte tópartján itt-ott szabadon hagyott tért a következő eredménynyel:

Agrostis vulgaris Witt., *Acer platanoides* L., *Atriplex patula* L., *Bidens tripartita* L., *Callitriche verna* L., *Circaea lutetiana* L., *Centaurea pratensis* Schul., *Carex paludosa* Good, *Chrysanthemum inodorum* L., *Erigeron canadensis* L., *Epilobium angustifolium* L., *Ep. montanum* L., *Equisetum*-ok, *Gnaphalium uliginosum* L., *Galium verum* L., *G. palustre* L., *G. silvaticum* L., *Genista tinctoria* L., *Gratiola officinalis* L., *Hieracium sabaudum* L., *H. Auricula* L., *Juncus lamprocarpus* Ehr., *J. effusus* L., *J. Gerardi* Lois, *Lythrum Salicaria* L., *Leontodon autumnale* L., *Luzula albida* DC., *Lappa major* Gärtn., *Monotropa Hypopitys* L., *Myosotis palustris* L., *Mentha arvensis* L., *Pimpinella saxifraga* L., *Poa nemoralis* L., *Plantago major nana* Tratt., *Prenanthes purpurea* L., *Potentilla anserina* L., *Polygonatum multiflorum* All., *Rubus*

fruticosus L., *Salix purpurea* L., *Solanum dulcamara* L., *Sorbus aucuparia* L., *Scrophularia nodosa* L. *Sisymbrium palustre* L.. *Salix cinerea* L., *Tussilago Farfara* L., *Trifolium repens* L. stb.

Az eközben mindinkább csendesülő és homályosúló erdő előre jelzé a már bekövetkező éjjelt. Vezetőim régi szokás szerint tüzet raktak s elővevék sovány tarisznyájuk tartalmát, mely bizony kevés gourmandnál talált volna tetszésre, mert durva gabona- vagy kukoriczakenyeren kívül kevés főtt babot tartalmazott. Az én utazótáskám szalonna s bor tartalmából nekik juttatott részt mintegy megszolgálni akarván, felszólítás nélkül is elkezdék kedélyes meséik, regéik elbeszélését. Ezek a néma csendben, lobogó tűz mellett elmondva, maradandó benyomást gyakorolnak mindenkire, ki nem szokott még az ilyenhez. Mert mese, melyet könyvből olvasunk el, kellemes szórakozást nyújt, de mese a romlatlan nép ajkáról ily körülmények között bizony mélyebb benyomást gyakorol a kedély és az értelemre. Hisz a mesélő maga is marczona alakjával, durva vonásaival, széntől fekete arczával — nem mindennapi ismerősünk. A földi mesékről áttért vezetőm az égiekre s nem csekély tapasztalást árult el a csillagok ismeretében, mert a gönczöl-szekér, szűz, fiastyúk s mások mind kedves ismerősei voltak; ezek képezik az ő éjjeli órájának mutatóit.

Gyorsan múltak ily körülmények között a perczek úgyannyira, hogy a göncz̈öl-szekér lefelé álló rúdja bizony engem is pihenésre intett. Hajnal hasadtával siettem a mai nap feladatának megoldására. Kényelmes, a M. Kárpát-egyesület megbízásából s Stoffa János úr vezetése alatt készült úton haladtunk meglehetős emelkedés mellett fel a Szinnai-kőre (Szninszki Kamen, így neveztetik az éjszaki nyúlványainak tövénél fekvő Szinna mezővároskától), melynek szirtes csúcsát csak kevesét lehetett látni a Tengerszemtől. Az emelkedést nagyban enyhíti az útnak gyakran kanyarodó menete. Felérve a körülbelől 950 m. (3074′ Hunfalvy) magas, erdős s kőtörmelékkel teleszórt tetőre, két nagy szirttömeget találunk azon kiemelkedve: a szirtek egyike, a keleti, 1022 m. magas s kisebb terűletű, a másik 1008 m. magas s nagyobb területű. A keleti szirtfal tehát magasabb s 108 m. hosszú, a nyugati alacsonyabb s körülbelől 162 m. hosszú, szélessége pedig 4—10 m. közt váltakozik.

A két meredek szirtfal túlér a körötte levő fákon s Ludmann Ottó tanár úr közlése *) szerint szemmérték után

*) Ludmann Ottó. Kivonat Vihorlat Trachythegységnek topographicus leírásából. Akad. közl. XV. k., XIII. sz.

ítélve középmagasságuk 16—20 m., de légsúlymérői észleletei szerint 36 m. magasak. A két szirtfal közti távolság 20—25 m.

Mindkét szirt meredek, sík falat képez s csak egyes kiszögellések s öblök által van közbeszakítva. A felkúszás mindkettőnél nagy fáradsággal s koczkázattal járt ezelőtt, most kényelmes lajtorja s lépcső segélyével lehet mindkettőre feljutni. A keleti szirt tetejéről gyönyörű kilátás nyílik a hegy közvetlen környezetére s a mélyből előcsillámló Tengerszemre, a nyugati csúcsról ellenben a hegy tövében fekvő Józsefvölgy nevű gyártelepre s a Cziroka-völgybe, melynek vize mellett látjuk Szinna, Cziroka-Béla, Hosszúmező helységeket.

A szirtek oldalai kopárak s csak itt-ott találni a bemélyedésekben egy-egy harasztot vagy kisebb cserjét, míg tetején már nagyobb cserjék s más virágos növények, továbbá zuzmó- s moh-szőnyeget láthatni. A szirtek közvetlen környezete ritkásabb erdő, melynek sziklából s kőtörmelékből álló talaja sűrűn van benőve cserjékkel. A szirtek alján találtam: *Lamium maculatum* L., *Calamagrostis silvatica* DC., *Geranium robertianum* L., *Gentiana asclepiadea* L., *Luzula albida* DC., *Campanula persicifolia* L., *C. rotundifolia* L., *Doronicum austriacum* Jacq., *Arabis arenosa* L., *Poa memoralis* L., *Festuca ovina* L., *Sanicula europaea* L., *Lunaria rediviva* L., *Actaea spicata* L., *Soldago Virga aurea* L., *Lactuca muralis* L. stb. A fásnövények közül részint a szirtfalon, részint azok körül: *Lonicera alpigena* L., *Rubus*-ok, *Sambucus nigra* L., *Rosa alpina* L., *Spiraea chamaedryfolia* L., *Viburnum Opulus* L., *Atragene alpina* L., *Ribes Uva crispa* L., *Ribes rubrum* L., *Vaccinium Myrtillus* L. s másokat leltem.

A Szinnai-kőtől a hegycsoport kivált délnyugati irányban terjed tovább s e vonulattól a Szinnai-követ a Szinnai-hágó választja el, a mely 791 m. magas s melyen át a Felső-remetei-völgyből a Józsefvölgybe, illetve a Cziroka-völgybe vezet át a hegyi út. Ezen hágótól a gerincz közbeeső kisebb-nagyobb emelkedés és süllyedéssel, megszakítás nélkül követhető a Vihorlat csúcsáig. A gerincz, kivált a kimagasló Szinnai-csúcson (Szninszki Vrch) és a Motrogunon éles szirtekben végződik. A Szinnai-kőtől a Vihorlat-csúcsra legczélszerűbben azon gerinczen juthatni, a hol ennek magassága süllyed s ellapúl. Ariadne-fonalúl szolgál a megvagdosott fák hosszú sora, melyek az Ung- és Zemplénmegyék határán szomszédos uradalmak határait jelzik. A Motrogun 1069 m. magas s, mint a gerincz többi része is, erdővel van beborítva, úgy hogy csak itt-ott nyíló tisztáson van kevés kilátás a közeli völgyekbe. A Szinnai-kőtől 5—7 órai járás után ér-

hetni el közvetlen a Vihorlat-csúcs alatt fekvő forrást, melynek környéke kedvező éjjeli szállásúl kínálkozik.

Az éjt meglehetősen nyugalomban töltöttem volna, ha csak nem kellett volna folyton fel-felébrednem s megfigyelnem éjjeli szállásom megosztóit. Azok, kikkel meg kellett osztanom az éji szállást, nem tartoztak az állatok ízlábú osztályába, hanem a közel vidék — parasztságához, kik a Vihorlatot gyógyító növények szedése végett keresték fel. Ezen nyugtalan éjnek is véget vetett azonban a pirkadó hajnal, mely felkelésre serkentett s siettetett fel a Vihorlat-csúcs magas fokára a nap feljöttének meglesésére.

Feledhetlen lesz előttem a látvány, midőn keletről az égbolt vereslő színnel aranyozá be a Beszkídek magasra nyúló árnyas bérczeit, előttem pedig a szép magyar Alföld síkjának éjszaki része terjedt el, még élvezve a hajnali álom édességét. A keleti veresség mindinkább nyugat felé vonúlt, a távoli hegyek kúpjai mindinkább kiváltak a szürkületből; de még körűltem az erdő, a növények seregei s az állati élet szunnyadni látszott, midőn a kelő nap arany tányérjának egy része kiemelkedett a hegyek megől és végig futtatá világosságot árasztó sugárkülljőit a távolba vesző hegységekre s az Alföld akadálytalan síkján, melyet nyugat felől az Eperjes-Tokajihegylánez szegélyez. S midőn a nap korongja végre elhagyá búvóhelyét s szemkápráztató fényben ragyogott a keleti égbolt alján, zizegni kezdett a fák lombja, hajlongni a lábaimnál elterűlt füerdő s zümmögni az állatok dolgos raja — és a kilátás is tisztább és nyíltabb lett.

Éjszakkeleti irányban tisztán kivehetém a Beszkídek magas ormait, a Ravkát, Polonina-Runát, Osztrát, Szinatóriát, továbbá kelet felé az Arki-hegyet s a távoli beregi s máramarosi hegyeket, azután a Poprisni nyúlványai által megszaggatott ungmegyei síkot, melynek keleti részében a Putkahelmeczi, munkácsi hegyeket, déli határán a Tiszát jól és tisztán kivehetém, s melynek nyugati határán a király-helmeczi, köpesdi, imregi s zempléni hegyek tűnnek elő. A síkság közvetlen a Vihorlat lábáig ér s érintkezik ennek lejtőivel, kivált a hegycsoport előtt Vinnáig elterűlő Blatta-mocsár által. A Vihorlattól N.-ra a széles fennvölgy Valaskócz helysége alacsony házsoraival tűnik elő, míg odább a Rika-, Peticsei- s a széles Cziroka-völgy látszik Homonna városával, mely egy-két halom által van elzárva a D. felé eső síkká kiszélesedett Laborcz-völgyből.

A Vihorlat hegycsúcsa magasan kiemelkedik közvetlen környezetéből, mivel magassága 1052—1070.5 m., a miért azután jól kivehetni a hegycsoportot alkotó csúcsokat, mint a

Tarnától É.-ra fekvő Hirács-, a Porubkától DK-re fekvő Dolha-, a Klobocsótól É-ra fekvő Kioviszko- a vinnai Várhegyet, K.-re a Roch-, Sztrány hegyet stb. N.-felé a már említett Motrogunt, Szinnai-csúcsot és Szinnai-követ s másokat.

Maga a Vihorlat-csúcs nem egy kúpot képez, de Ny.-tól K.-re húzódó ívalakú gerinczet; e gerinczen négy kúpot lehet megkülönböztetni, melyen a nyugati a legmagasabb s 1070 m., a keleti ellenben 1060 m., míg a két középső 8—15 méterrel alacsonyabb. A tetőn ki-kiemelkedő szirteket találhatni, melyek a nyugati kúpon egész fallá emelkednek ki, a tető alsó része kőtörmelékkel van teleszórva. A csúcs maga erdőtlen s csak a gerinczig jön fel az erdő az éjszaknyugati oldalon, a délkeleti csak kisebb cserjékkel s törpe fákkal borított és sűrű gyeppel fedett. A délkeleti oldal kopaszsága csupán az elemek közvetlen működésének következménye, a mennyiben folyton leégettetik a gyökérkeresők által; ottlétemben majdnem egészen levéltelenek voltak a felgyújtott pázsittűztől lepörkölt fák.

A Vihorlat tetején következő érdekesebb növényeket jegyeztem fel: *Arabis arenosa* Scop.. *Aconitum Commarum* Jacq., *Carlina acaulis* L., *C. vulgaris* L., *Centaurea phrygaea* L., *C. nigra* L., *Cirsium Erisithales* Scop., *Campanula latifolia* L., *Cotoneaster vulgaris* Lindl., *Doronicum austriacum* Jacq., *Gentiana Amarella* L., *Gnaphalium dioicum* L., *Genista tinctoria* L., *Heracleum Spondilium* L., *Lilium Martagon* L., *Linum catharcticum* L., *Melica nutans* L., *Parnassia palustris* L., *Rhinanthus Crista galli* L., *Spiraea oblongifolia* WK., *Salix aurita* L., *Scabiosa silvatica* L., *Succisa pratensis* Mönch., *Scrophularia glandulosa* WK., *Spiraea Ulmaria* L. var. *nuda*, *Sedum Fabaria* L., *Verbascum nigrum* L. stb.

Az itt közlött növények közül a nagyobb rész alsóbb termő helyről való s csak nehány tartozik a magasabb hegyitáj, illetve alhavasi táj regiójába. Ennek daczára a Vihorlat csúcsát az alhavasi regióba tartozónak vélem. Ugyanily véleménynyel van Mocsáry Sándor úr is, „mert hogy rajta (a Vihorlaton) egészen közönséges, jobbára lapályon élő állatokkal s főleg lepkékkel is találkoztam, e táj alhavasi jellegéből mitsem von le, mivel hogy e lepkék köztudomás szerint Svajcz magaslatain, néha egészen a havasi tájig is előfordúlnak.“ Hogy az alsóbb táj állatai s növényei itt is találhatók, könnyen magyarázható meg a Vihorlat csúcsának az Alföldről érkező s meg nem pihent szeleknek való közvetlen kitettségéből.

A Vihorlatról a Szokolszka-patak mentén jutottam le a jószai fürdőbe. A fürdő maga kedves völgytorkolatban

fekszik s 3—4 épületből áll. Berendezése kezdettleges, de annyira, hogy megrendelt ebédemet is a szomszéd Jósza községből kellett felhozatni, mivel csak pálinka volt kapható a korcsmárosnál, ki azt tartotta vala, hogy, ki itt akar enni, az főzzön magának. Gyógyító vizét 3—4 kútból nyeri, melyek vize édes ízű s női bajokban hatásosnak mondatik lenni.

A jószai fürdőből kijutva, a Blatta-mocsár éjszaki határa mellett Kucsin, Klokocsó, Kalusa falvakon keresztül keleti irányban jutottam a Szendero- vinnai s tarnai hegyek által környezett völgyben fekvő Vinna városkába, hol Winternitz Vilmos úr vendégszerető fogadtatása elfeledteté velem a jószai fürdő „kényelmességeit."

Vinna ÉK.- és ÉNy.-felől védett völgyben fekszik, úgy hogy égalja jól megérleli a szőlőt s borai a székesfehérvári kiállításon éremmel is ki lettek tüntetve. A városka széles útczájával, nehány ódon kastélyával s templomával a régi idők kis városkáira emlékeztet, bár azok elmúlását az elhagyott kastélyok mindegyike mutatja. Kastélya van itt a Draveczky s Waldstein (most már örökség folytán a Sztáray) családoknak. A városka nevezetessége a városka közepén fekvő templomocska, lovassági laktanyák s a vár.

A templomocska kicsiny s keresztben áll a városka főútczájára, góth stylben van építve s külseje által is elárúlja, hogy hajdan kisebb kápolna megnagyobbítása által származott. Csínos külsején mint érdekes nevezetességet említhetem meg, hogy éjszaki oldalán ablakai vakok, valószínűleg az éjszaki szelek ellen való védekezés végett. Belsejében is a góth styl érvényesül, bár jelen állapotán észrevehető, hogy hajdan stylszerűbb lehetett. A templom alatt sírbolt van, valamint a templom falában is számos sírkő van behelyezve; ezek közül csak kettőt említek fel, úgymint az Ödönffy és Waldstein síremlékeit. Az Ödönffy-család, mely a várnak s a vinnai uradalomnak volt ura, sírköve 1500-ból származik s rajta domborműben van kifaragva Ödönffy András 3 felesége s 15 gyermekével. A Waldstein sírkő 1879-ben állíttatott fel gr. Waldstein János által s modern stylben van tartva.

A 360 m. magasan fekvő vár 1876-ban lett rommá s azóta ember s idő egyaránt sietteti romlását, különben magas, kopár hegyen fekszik, melyet a tarnai hegyek uralnak s melynek alján találhatók ezelőtt 3—5 évvel még üzemben volt vaskő- és vasopál-bányák (ungváritot még most is lehet a bányákban találni.)

Vinnától ÉK. fekszik a Kioviszko, a Vihorlattól Ny-felé eső csúcsok legnagyobbika, melyre utam a Vinnához közel eső s mintegy 20 holdnyi halastó mellett vezetett el, mely, mi-

vel még nem adatott át rendeltetésének, számtalan kígyó és békának a tartózkodó helye (Tropidonotus natrix L. Rana esculenta L. R. temporaria.) Élvezet volt nézni a tiszta vízben úszkáló számtalan kígyót, hol békát tartva szájában, hol pedig azt kergetve. A Kioviszkóra felvezető út tölgy-, majd bükkerdőkön visz keresztül, melyekben alig találni valami növényt. Maga a Kioviszko kúpja 616 m. magas s nagyon hasonlít a Vihorlat-csoport csúcsaihoz, mert itt is kő-törmeléket s szirtfalakat találni; növényzete is megegyezik a többiekével. Kilátást alig nyújt, mivel erdő borítja csúcsát, azonban mégis kivehetni a közel eső Vinna és Kalusa közt fekvő Szendero-, Maroka- és Szanovecz-hegyeket, továbbá az ÉNy. fekvő Drinik-Osivi-hegyeket, azután a Porubkától ÉK. fekvő Netvecza, Cserni Hura-, Sztrány-csúcsokat, végre a DNy-ra eső Dolha-, Szutora- s a Varkovszka-halmokat. Jól láthatni a vinnai Várhegyet is. Az előbb említett tó látóképe némi hasonlatot képez a Szinna körül látott képhez. Innen a Vinna-patak mentén értem le Vinnára, honnan rövid pihenés után mentem át Nagy-Mihályra s innét vasúton távoztam el a szép s tanúlságos Vihorlat-hegységtől.

Vinna közvetlen környéke gazdagabb fajokban az eddig említett területeknél, mi magyarázatát egyrészt abban leli, hogy védve van ÉK.-felől, másrészt pedig Ny.- és D.-felől a napnak van kitéve. Különösen említést érdemel mint botanikailag érdekes vidék a Szutora-, Varkovszka-halom, a vár alatti völgy s a Ketzerovszka nevű cserjés.

A vidék érdekesebb növényei: *Calamagrostis Epigeios* Roth., *Pencedanum Cervaria* Spr., *Euphrasia lutea* L., *Vincetoxicum laxum* Bartl., *Linum hirsutum* L., *Allium vineale* L., *Carlina vulgaris* L., *Melica uniflora* Retz. *Festuca gigantea* Vill., *Monotropa Hypopitys* L., *Echinops sphaerocephalus* L., *Seseli coloratum* Ehr., *Linum aureum* W. K., *Torilis helvetica* Gmel. stb.

A kirándulásaim alkalmával bejárt vidék növényzetét összefoglalván, különböző formatiókat kell felállítani, megjegyezvén előre is, hogy a hegycsoport alján elterülő Blatta mocsáros síktól jelen alkalommal eltekintek.

A formatiók a következők:*) 1) *Erdők.* 2) *Cserjések.* 3) *Vágások.* 4) *Sziklás helyek.* 5) *Rétek.* 6) *Parlagok* és *legelők.* 7) *Utak s művelt földek.* 8) *A patakok növényzete.*

1. Erdők. A Vihorlat-hegycsoport erdőségeit kiválólag a bükk képezi s csak kis területen fordúl elő a csoportos tölgy. A hegycsoport ungi részén 42,500 kat. hold erdő van,

*) Dr. Borbás Vincze: Békésvármegye flórája. Akad. Értek. XI. k., XVIII. sz. 1881.

melyből a nagy-mihályi uradalmat 11,600 k. h., a felső-remetei vashámort 7,800 k. h., a Tibai-családot 15,000 k. h. illeti, a többi községi.

A csoportos tölgy (*Quercus sessiliflora* Sm.) többnyire más fanemekkel elegyesen alkotja az erdőt, jóllehet egyes pontokon elegyetlenül is képez állabot. pl. Vinna mellett a Szendero-hegy alján. Az erdőképzésben nagyobb mennyiségben azonban csak az alantabb fekvő helyeken vesz részt s felfelé mindinkább ritkábbá válik, ámbár nem hiányzik a legmagasabb pontokon sem. A tölgy- és a bükkerdő növényzete közt feltűnő különbség észlélhető, melyet már Behrendsen *) is észlelt: „Der hochstämmige, die Eigenart des Eichenwaldes meist ganz aufgebende Aufbau dieser Bergeichen, welche auf grade aufstrebendem, astlosem Stamme oben eine nicht sonderlich umfangreiche Krone tragen, ist höchst eigenartig. Zugleich erhalten auch wir den Eindruck, als hätte der Baum auch nun Alles, was der Boden zu bieten vermag, für sich allein in Anspruch genommen und für die Entwickelung niederer Vegetationsformen Nichts mehr übrig gelassen. Denn zu welcher Jahreszeit wir auch den Eichenwald betraten, immer erscheint uns sein Boden grau und dürr; kaum dass einige Grasbüschel im Vereine mit Luzula campestris und albida das fahle Grün etwas beleben, oder im ersten Frühjahre hier und da ein Leberblümchen, die Buchenanemone oder die röthliche Niesswurz sich dem harten Boden entwindet". Mentől magasabbra húzódik a tölgyerdő, annál törpébbek, görbébbek lesznek törzsei, így pl. a Vihorlat- s Szinnai-csúcson.

A bükk-erdő az előbbitől sok tekintetben elüt. Az egyes törzsek vastagok, magasak s helylyel-közzel gazdag növényzetet rejtenek maguk közt. A lejtős helyeken előfordúló vagy sűrűbb bükk-erdők tetején is igen kevés növényt találhatni. A ritkás bükk-erdőben azonban gazdag növényzet tenyészik. Az erdőkben az utak, ösvények mentén egyes cserjék ütik fel tanyájukat. A magasabb s kevéssé megközelíthető kúpokon s völgyekben még az ős, érintetlen erdőt találhatni, melynek ledőlt törzsei számos gomba s más telepes, thallophytos növénynek kedves tartózkodó helyét képezik.

Öreg emberek állítása szerint valaha a Vihorlat-csoport erdői közt jegenye- és lúczfenyű-állabokat is lehetett találni, sőt a ternyö-tiszafa is előfordúlt. Én az *Abies pectinata* DC. és *Abies excelsa* DC.-nak csak egyes eltörpült példányait találtam a Szinnai-csúcs és a Motrogun környékén. Újabb időben

*) Behrendsen: Beiträge zur Flora des nordöstlichen Zempliner Comitats. Bot. Zeit. 1876.

azonban a zempléni oldalon e két fafajjal nagyobb területeket erdősítenek be. A Kioviszko ÉNy. lejtőjén kisebb állabokban előfordúl a veres fenyű is. Mind a három és a *Pinus silvestris* is előfordúl a dolhai erdőrészben Vinna mellett.

Az erdőben elegyesen előfordúlnak még a korai s fürtös juharok, a dió (Vinnán), gyertyán (ritkán), s a hegyi szil. A fodor juhar s a többi juharok igen gyakran szép habos (fodros) fatörzszsel bírnak, miért is a fakereskedők által különösen kerestetnek.

Az erdőkbeu gyakrabban előfordúlnak a *Scilla bifolia* L., *Sc. amoena* L., *Helleborus niger* L., *Isopyrum thalictroides* L., *Daphne Mezereum* L., *Dentaria glandulosa* W. K., *D. bulbifera* L., szironták- és kökörcsín-fajok, *Asperula odorata* L., *Lunaria rediviva* L., *Corydalis*-ok, *Asarum europeum* L. *Hedera Helix* L., *Astrantia major, Geranium*-ok, *Orchis*-ek, fészkesek stb.*)

Az erdőszéleket mindenütt kiterjedt cserjések övezik körül.

2. Cserjés formatio. Ezen cserjések néha nagy területeket foglalnak el, így pl. Vinnán a Várhegy oldalán és a Ketzerovszka területét. Gyakran ezen cserjések egészen elkülönítve az erdőtől fordúlnak elő, többnyire azonban azokhoz csatlakoznak. A cserjések kétfélék, vagy olyanok, hogy a szabadon hagyott tereket buja növényzet foglalja el, vagy pedig olyanok, hogy a terek kopáron maradnak s csak itt-ott nő az alig tengődő pázsit közt egy-egy növény pl. a Varkovszka nevű hegyen. A cserjéseket többnyire *Rosa canina* L., *Evonymus europaeus* L., *Rhamnus Frangula* L., *Rubus*-ok, *Corylus Avellana* L., *Cornus*-ok, *Ligustrum vulgare* L., *Viburnum Opulus* L., *Staphylea pinnata* L. alkotják.

3. A vágások növényzete közvetlen a két előbbi formatiohoz csatlakozik, a mennyiben tulajdonképen nem is állando formatió s csak is a letarolt erdők nyomában támad. Ugyanis a midőn az erdő letaroltatik, a törzscsonkokból s tőkből számtalan sarj fakad, melyek a köztök kiválóan erősen kifejlődött kórós (dudvaszárú) növényzettel majdnem áthatatlan sűrűséget alkotnak. Ezen formatio idegenszerűségét emeli az is, hogy a kifejlődött sarjhajtások levelei többnyire elütnek a kinőtt fák leveleitől küllem s termetben. A vágások rendes növényzete áll: *Epilobium angustifolium, Sambucus Ebulus, Rubus*-fajok, *Chrysanthemum corymbosum, Senecio Jacobaea,* haraszto k, *Rumex*-ek, *Atropa, Polygonum, Urtica* s más fajokból.

4. A sziklás helyek növényzete. A sziklás helyek

*) A formatiokat alkotó egyes növényeket tér szüke miatt nem sorolhatom fel.

leginkább a hegycsúcsokon fordúlnak elő (Kioviszko, Vihorlat, Szinnai-kő) s növényzetüknek jelleme kivált abban áll, hogy a sziklazugokban harasztok, *Arabis*-ek, *Moehringia*-k, *Cerastium*-ok s más zilált elágazású növények húzzák meg magukat, az inkább kiálló szirteken törpének maradt fák, cserjék ütik fel tanyájukat, így *Sorbus aucuparia*, *Contoneaster vulgaris*, *Spiraea*-fajok, *Rosa alpina*, *Atragene* stb. A kopáron maradt falakat zuzmók lepik meg, de csak kevés helyütt terjed el a nagyobb zuzmó- s moh-formatio annyira, hogy tekintetbe vehető volna.

5. A rétek,

6. a parlagok és legelők formatioja leginkább a szélesebb völgyek mentében van elterjedve, így a Remetei,- Porubkai-völgyben. (A Blattára most nem reflektálok.) A hegyi-legelők érdekes jellemvonása a harasztok s ezek közül különösen a *Pteris* jelenléte, melyek néha az egész legelőt elfoglalják s képezik a harasztmezőket, az ottani nép nyelvén a „Paporotynik"-et. A legelőket különösen a következő növények alkotják: *Agrostis vulgaris* With., *Calomagrostis silvatica* DC., *Festuca ovina* L., *Phleum Boehmeri* Wieb., *Aira caespitosa* L., *Dactylis glomerata* L., *Poa*-k, ezeken kívül számos más növényt találhatni még ezek közt. A rét, legelő, kaszáló növényzete többnyire megegyező. A magasabb hegyi legelőkön s kaszálókon a fű közt elterülő mohszőnyeg alig hiányzik valahol.

A parlagok jellemző növényei: *Inula Pulicaria*, alacsony *Hieracium*-ok, *Achillea*, *Potentilla*, *Chenopodium*-ok *Euphorbia Cyparissias*, *Trifolium arvense*, egy pár *Umbellifera* s mások.

7. A művelt földek s útak növényzete nem nagy tért foglal el, mivel a hegycsoporthoz igen kevés művelt föld tartozik s a művelés alatt levő földek csak Felső-Remetén s Vinnán nyernek nagyobb kiterjedést, míg ellenben Német-Porubka, Jósza, Kucsin, Klokocsó, Kalusa szántóföldjei csak a Blatta és a hegycsoport közti keskeny vonalon vannak. A talaj nyirok, mely nem mondható termékenynek. A szántóföldeken előfordúló egyes növények felsorolását elmellőzve csak megemlítem, hogy a *Trifolium arvense*, *Galeopsis*, *Stachys*, *Scleranthus* túlnyomó mennyiségben fordúl elő. A művelt növények mindazok, melyek a magyar Alföldön tenyésztetnek egyes kivételekkel, mert a klimatikus különbségek nem oly nagyok, hogy gátlólag hatnának. Az utak vegetatiója megegyezik azon helyek növényzetével, melyen keresztül vezetnek, még is a *Cirsium arvense*, *Lappa*, *Xanthium strumarium* majdnem sohasem hiányzik.

8. A patakok növényzetére jellemző a mérges éger, fecskefűz, csörege fűz jelenléte, továbbá a *Caltha*,

Chrysosplenium, *Doronicum*, a *Carex*-ek raja, *Scirpus*, *Juncus* s itt-ott *Orchidea*-k is. —

A Vihorlat-hegycsoport növényzetét különben röviden jellemezve mondhatom, hogy a vinnai terület kivételével az egyformaság jellemzi, továbbá az egyének gazdagsága s a fajok szegénysége, mely sajátságok a vidék földtani jelleméből folynak. Ugyanis a Vihorlat-hegycsoport (kivéve a Jeszenői-mészhegyeket) augit-andesin, sanidin és oligoklas-trachyt, mely a harmadkor elején lépett fel. A kőzet számos helyen mint szikla lép fel, de gyakran közvetlenül érintkezik trachyt-törmelékkel, mely nemcsak a trachyt-hegyek alján, (pl. Klokocsónál), de az öblökben és a völgyekben is található (pl. Felső-Remetén, Jószán), sőt a hegyek magasabb részeiben is (pl. a Kioviszkón.)

Ezen trachyt-törmelék azonban nemcsak a déli oldalon fordúl elő, hanem az éjszakin is, pl. a Vihorlatnak a Rika-völgy felé eső oldalán. A trachyt elmállásából fejlődött talaj nyirok, mely gyakran agyagos is, pl. Remeténél, míg más helyen tiszta, pl. Vinnán.

Tulajdonképen a hegységnek jellemző növényzete nincsen, mert növényei többnyire a közeli Eperjes-Tokaji-hegyláncz, a Beszkídek vagy a síkságról kerűlnek. Ép így formatiói is bár itt-ott jellemzően lépnek fel, többnyire az ország más vidékén is feltalálhatók. A növények elterjedése bizonyos klimatikus hatások által van megjelölve, pl. Vinna viránya egészen más, mint a felső-remetei, mert míg amaz kis elterjedéssel bíró fajokban gazdagabb, addig ez szegényebb s fajai általánosabban elterjedtek.

Hogy kirándulásaim eredményéről könnyebb áttekintést nyújtsak, rendben sorolom fel azon növényeket, melyeket részint a helyszínén jegyeztem fel, részint a budapesti m. kir. tud. egyetem növénytani intézetében határoztam meg. A telepesek (Thallophyta), mohok és az edényes virágtalanok (Cryptogamae vasculares) osztályát elmellőzöm, mivel azok ismertetését más alkalomra tartom fenn.

A termőhelyek megjelölésére következő rövidítéseket használom:

FR = Felső-Remete völgye.
J = jószai fürdő.
K = Kioviszko.
Szk = Szinnai-kő.
Vil = Vihorlat DK. lejtője.
Vi = Vihorlat csúcsa.
V = Vinna környéke.
VS = a vinnai Szutova-hegy.
VK = a vinnai Ketzerovszka cserjés.

Vv = a vinnai vár alatti völgy.
VV = a vinnai Varkovszka-hegy.
T = Tengerszem környéke.

Phanerogamae. Virágos növények.

A. Gymnospermae. Nyitva termők.

Cupressineae.

Juniperus communis L.—VV., *J. c.* var. *hibernica* Lodd. a Porubai-völgyben.

Coniferae.

Abies pectinata DC., *A. excelsa* DC. a Motrogun-csúcs környékén eltörpülve, *Larix europaea* DC. a Kioviszko ÉNy. lejtőjén, *Pinus silvestris* L. a dolhai erdőrészben.

B. Angiospermae. Zárva termők.

I. Monocotyledones. Egyszikűek.

1. Gramineae. Pázsítfélék.

Agrostis vulyaris With. — T. *Aira caespitosa* L. különösen nagy mennyiségben a Vv. *Antoxanthum odoratum* L. az alsóbb hegyi legelőkön. *Alopecurus pratensis* L. *Agrostis stolonifera* L. *Avena sativa* L. *Briza media* L. a ritkás erdőkben, különösen a VS-en. *Bromus secalinus* L. *B. mollis* L. *B. tectorum* L. *Calamagrostis silvatica* DC. nagy mennyiségben a Szk. és Vi. csúcsokon. *Calamagrostis Epigeios* L. a vinnai pocsolyák mellett. *Cynodon Dactylon* Pers. a művelt földeken. *Dactylis glommerata* L. általánosan el van terjedve. *Festuca ovina* L. a Szk. és a Vi. *F. gigantea* Vill. a vinnai erdőkben. *F. elatior* L. *Holcus mollis* L. a vinnai erdőkben. *Hordeum vulgare* L. művelt. *Koeleria cristata* Pers. *Lollium perenne* L. az utak mellett. *Melica uniflora* Retr. a VS-en. *M. nutans* L. *Panicum Crus galli* L. a műv. helyek körül. *P. glabrum* Gaud. a Vv-en a cserjék közt. *P. viride* a VV. erdők-szélein. *P. miliaceum* L. művelt. *Phalaris arundinacea* L. Vinna környékén. *Phleum pratense* L. *P. Boehmeri* Wib. a VS-en. *P. alpinum* L. a Vi. *Poa nemoralis* L. a Szk. szikláin. *P. alpina* L. a Vi. csúcsán. *P. annua* L. utak mellett. *P. bulbosa* L.—J. mellett. *P. pratensis* L. *Triticum junceum* Wahl. — V. *T. vulgare* Vill. műv. *Secale cereale* műv. *Zea Mays* L. műv.

2. *Cyperaceae.* Sásfélék. *)

Carex paludosa Good. a T.-en. *C. vulpina* L. *C. Schreberi* Schr. *C. vulgaris* Fries. *C. pilosa* Scop. *C. hirta* L. vagy a patakok mentén vagy a hegyi réteken. *Scirpus lacustris* L. Klokocsó m. *Sc. maritimus* L.—J. m. *Eriophorum latifolium* Hoppe.—J. m. *Heleocharis palustris* R. Br.—J. m.

3. *Alismaceae.* Hidőrfélék.

Alisma plantago L.—FR. m.

4. *Juncaceae.* Szittyófélék.

Juncus glaucus Ehrh. *J. bufonius* L. *J. effusus* L. *J. lamprocarpus* Ehr. *J. Gerardi* Lois. mind a T. környékén. *Luzula albida* DC. a Szk., T., VS. környékén, de kivált nagy mennyiségben a Vi. DK. lejtőjén. *Luzula campestris* L. az erdőkben.

5. *Liliaceae.* Liliomfélék.

Anthericum ramosum L.—VS.-en. *Allium Porrum* L. műv. *A. sativum* L. műv. *A. Cepa* L. műv. *A. vineale* L. VS. és a vinnai szőllőkben. *Gagea lutea* Schult. *Lilium Martagon* L. a Vihorlat csúcsán 1070 m. magasan. *Scilla bifolia* L. *Sc. amoena* L. az erdőkben s a cserjésekben.

6. *Smilaceae.* Gyöngyvirágfélék.

Convallaria majalis L. gyakori. *C. verticillata* L. gyakori, különösen a Vi. csúcsán. *Majanthemum bifolium* DC. az erdőkben. *Polygonatum latifolium* Jacq. a VS.-en. *P. multiflorum* All. a T. m. *Paris quadrifolia* L. a Vi. erdeiben.

7. *Amaryllideae.* Hóvirágfélék.

Galanthus nivalis Stoffa Anna k. a. gyűjtése FR. *Leucojum vernum* L.—FR. m.

8. *Orchideae.* Kosborfélék.

Platanthera bifolia Rich.—VS. és FR. *Peristylus viridis* Lindl. a Vi. csúcsa alatt. *Neottia Nidus avis* Rich. Porubai-völgy. *Orchis sambucina* L. *O. maculata* L. a porubai legelőn. *Gymnodemia conopsea* R. Br. a Szk. *Cephalantera ensifolia* Rich.

9. *Najadeae.* Hinárfélék.

Lemna minor L. vinnai halastó.

*) Ez s a többi is Borbás u. l. Békésvármegye flóráját.

10. Typhaceae. Gyékényfélék.

Sparganium ramosum Huds.—V. tó. *Typha latifolia* L.—J. mellett,

II. Dicotyledones. Kétszikűek.

a) Apetalae. Sziromtalanok.

1. Callitrichineae Mocsárhúrfélék.

Callitriche verna L. Porubai-völgy.

2. Betulaceae. Nyírfélék.

Betula alba L. itt-ott a hegyek alján. *Alnus glutinosa* Gärtn. a patakok mentén. *A. incana* DC. a kis tengerszemnél és a Vi. csúcsán 1070 m. magasan.

3. Cupuliferae. Kupacsosak.

Carpinus Betulus L. a VS.-en. *Fagus silvatica* L. legmagasabb előjövetele 1070 m. *Corylus Avellana* L. egész ligeteket képez, egyenként még 1070 m. magasan is. *Quercus sessiliflora* Sm. erdőt csak ritkán alkot, pl. VS.-en, eltörpülve 1070 m. magasan. *Castanea sativa* Mill. műv. V.-én.

4. Ulmaceae. Szilfafélék.

Ulmus montana Mill. *U. effusa* Wild. *U. suberosa* Ehrh.

5. Urticaceae. Csalánfélék.

Urtica dioica L. bőven egész 1070 m. *U. urens* L.—J. és V. mellett. *Parietaria erecta* M. K. a Kioviszko csúcsa alatt.

6. Cannabineae. Kenderfélék.

Cannabis sativa L. műv. *Humulus lupulus* L.—V. m.

7. Salicineae. Fűzfélék.

Populus pyramidalis Roz.—V. *P. nigra* L.—VS. *P. tremula* L. az erdőkben elszórtan egész a Vihorlat csúcsáig 1070 m. *Salix fragilis* L. *S. alba* L. *S. Capraea* L. patakok mentén, ez utóbbi a Vihorlat csúcsán is. *S. purpurea* L. *S. cinerea* L. a T. m. *S. aurita* L.—Vi. csúcsán.

8. Chenopodiaceae. Labodafélék.

Atriplex patula L. a T. m. *Chenopodium polyspermum* L.—FR. *Ch. album* L.—FR. *Ch. Bonus Henricus* L.—FR.

9. Amaranthaceae. Paréjfélék.

Amaranthus retroflexus L.—V.

10. Polygoneae. Czikszárfélék.

Polygonum aviculare L.—VV. *P. Persicaria* L. út mellett. *P. dumetorum* L. cserjésekben. *P. amphibium* L.—T. m. *P. Hydropiper* L.—FR. *Rumex pratensis* MK.—FR. *R. acetosa* L. még a Vi. csúcsán is. *R. crispus* L. patakok mentén bőven.

11. Daphnoideae Boroszlánfélék.

Daphne Mezereum L. a Porubai-völgyben.

12. Aristolochiacae. Gégevirágfélék.

Asarum europaeum L. az erdőkben bőven.

b) Gamopetalae. Egyszirmúak.

1. Plantagineae. Útilapufélék.

Plantago major nana Trath. a T. környékén bőven. *P. media* L. a T. m. *P. lanceolata* L.—V. vidékén.

2. Valerianeae Gyökönkefélék.

Valeriana officinalis L.—Vi. *V. tripteris* L.—Szk. *Valerianella olitoria* Poll.—V.

3. Dipsaceae. Hélyakútfélék.

Dipsacus silvestris Mill.—FR. *Knautia silvatica* Dub.—Vi. *Scabiosa ochroleuca* L.—VS. *Succisa pratensis* Mönch.—Vv. és Vi. nagy mennyiségben.

4. Compositae. Fészkesek.

Achillea Millefolium L. *A. setacea* W. K. Vv. gyéren *A. nobilis* L. a VV. gyakori. *Anthemis arvensis* L.—VV. *A. tinctoria* L. V. vidékén. *Aposeris foetida* Lees. *Artemisia campestris* L.—VV. *A. vulgaris* L.—FR. *Aster Amellus* L.—VS. *Bellis perennis* L. a T. m. *Bidens tripartita* L. a T. m. *Carduus acanthoides* S.—VS. hegyen gyéren. *Carlina acaulis* L.—Vi. csúcsán gyéren. *C. subacaulis* DC.—Vi. *C. vulgaris* L.—V. VS. *C. v.* var. *humilior. C. v.* var. *ramosior*, e két utóbbi száraz parlaghelyeken, alacsony magas szárral és széles levelekkel. *Centaurea Jacea* L.—FR. V. VS. *C. phrygea* L.—Vi. *C. Cyanos* L. vetések közt. *C. pratensis* Schult.—T. *C. mollis* W. K.—Vv. *Chondrilla juncea* L.—VK. *Chrysanthemum corymbosum* L. a vágásokban. *C. inodorum* L. a vágásokban. *C. Leucanthemum* L. *Cichorium Intybus* L. utak mentén. *Cirsium arvens* Scop.—T. m. *C. latifolium* L.—Vil. *C. lanceolata* Scop.—VS. *C. Erisithales* Scop.—Vi. *Crepis tectorum* L. *C. biennis* L. *Doronicum austria-*

cum Jacq.—Szk. Vil. *Erigeron canadensis* L.—T. m. *E. acris* L.—Vi. *Echinops sphaerocephalus* L.—VK. *Eupatorium cannabinum* L.—FR. *Filago arvensis* L.—VS. *F. germanica* L. *Gnaphalium dioicum* L.—Vi. Szk. *G. silvaticum* L.—Vi. T. *G. uliginosum* L.—T. *Helianthus tuberosus* L.—FR. műv. *H. annuus* L. műv. *Hieracium Auricula* L.—T. *H. silvaticum* Wahl.—VS. *H. Pilosella* L. Porubai-völgy. *H. sabaudum* L.—T. *H. murorum* L. *Inula Britannica* L.—T. és utak m, *I. ensifolia* L.—VS. *I. Pulicaria* S.—V. parlagjain. *I. Helenium* L. műv. *Lactuca muralis* Gärtn.-T. és VS. *Lapsana communis* L.-FR. *Lappa major* Gärtn.—VV. T. *L. minor* DC.—VV. *Leontodon autumnalis* L.—Vil. T. *L. Taraxacum* Lois. *Lynosyris vulgaris* Mill. a V. szőllők közt. *Matricaria Chamomilla* L. a vetés közt. *Mulgedium alpinum* Cass.—Vi. K. csúcsok alatt. *Prenanthes purpurea* L.—T. *Senecio aquaticus* Huds.—Vv. *S. vulgaris* L. *S. nemorensis* L.—Vi. és a vágásokban. *S. Jacobaea* L.—VS. *Serratula tinctoria* L. az erdőkben gyakori. *Solidago canadensis* S.—VV. *S. Virga aurea* L.—T. Vi. VS. *Sonchus arvensis* L.—T. *S. oleraceus* L.—FR. *S. asper* Vill.—FR. *Tussilago Farfara* L.—T. *Tanacetum vulgare* L.—V. *T. Balsamita* L. műv. *Tragopogon pratensis* L.—Vv. *Telekia speciosa* Baumg. a Szk. körül igen gyéren. *Xanthium strumarium* L. utak m.

5. Campanulaceae. Csengetyűkefélék.

Campanula latifolia L. a Vi. 1068 m. magasan. *C. patula* L.—VK. *C. persicifolia* L. *C. rapunculoides* L.—T. *C. rotundifolia* L. az Szk. szirtjén.

6. Rubiaceae. Buzérfélék.

Asperula odorata L.—T. Vi. s másutt *A. cynanchica* L.—VS. *Galium silvaticum* L.—T. VS. *G. palustre* L.—T. m. *G. verum* L. *G. cruciatum* Scop. *G. Aparine* L. *G. vernum* L.

7. Lonicereae. Loniczerafélék.

Lonicera alpigena L.—Szk. és Vi. *L. nigra* L. a kis tengerszem m. *L. Xylosteum* L. erdőkben *L. Caprifolium* L. műv. *Symptoricarpus racemosus* Pursh. műv. *Sambucus Ebulus* L.—FR. V. gyakori, kivált vágásokban s az utak m. *S. racemosa* L.—T. Vi. 1070 m. *S. nigra* L.—Vi. 1070 magasan. *Viburnum Opulus* L.—Vk. szórványosan.

8. Oleaceae. Olajfafélék.

Fraxinus excelsior L. a V. 1070 m. csak gyéren. *Ligustrum vulgare* L.—VS. K. V. gyakori.

9. Apocyneae. Télizöldfélék.

Vinca minor L. a Porubai-völgyben.

10. Asclepiadeae. Krépénfélék.

Vincetoxicum laxum Bartl.-V. környékén gyakori. *Vencetoxicum vulgare* Schult.

11. *Gentianae.* Tarnicsfélék.

Erythraea Centaurium Pers. *Gentiana Amarella* L.—Vi. *Gentiana asclepiadaea* L.—Szk. Vi. K.

12. *Labiatae.* Ajkasok.

Ajuga genevensis L.—Vi. *Ajuga reptans* L. *Anagallis arvensis* L. *Betonica officinalis* L.—Vil. VS. *Ballota nigra* L.—Vv. *Clinopodium vulgare* L.—T. FR. VS. *Calamintha acinos* Cairv.—Vv. *Galeobdolon luteum* Huds.—Vi. *Galeopsis Tetrahit* L. *G. versicolor* Curt. *G. Ladanum* L. többnyire vetések közt. *Glechoma hederacea* L. *Lamium maculatum* L.—Szk. Vi. *L. amplexicaule* L. szántóföldeken. *L. purpureum* L. *L. album* L. *Leonorus cardiaca* L. utak mentén. *Lycopus europaeus* L. utak mentén. *Mentha arvensis* L.—T. *M. aquatica* L.—T. *M. silvestris* L.—Vil. FR. *M. pulegium* —FR. *Melittis Melissophyllum* L.—J. m. *Origanum vulgare* L.—T. Vi. *Prunella vulgaris* L.—T. *Stachys germanica* L.—Vv. *St. recta* S.—Vv. *St. palustris* L.—T. *St. silvatica* L. *St. annua* L.—VS. *Salvia glutinosa* L. igen gyakori. *Scutellaria gallericulata* L.—T. FR. *Thymus Serpyllum* L.—Vil. *Teucrium Chamaedrys* L.—V.

13. Verbenaceae. Galambótfélék.

Verbena officinalis L.—FR. V.

14. Asperifoliae. Érdeslevelűek.

Cerinthe minor L.—FR. *Cynoglossum officinale* L.—VK. Porubai-völgyben. *Echinospermum Lapulla* Lehm.—VK. *Echium vulgare* L.—VS. *Myosotis palustris* Roth.—T. *Pulmonaria officinalis* L. *Symphytum officinale* L. *Symph. tuberosum* L.

15. Convolvulaceae. Folyókafélék.

Convolvulus sepium L.—V. *Conv. arvensis* L.—FR. és V. *Cuscuta Epithymum* L.—VS. *Cusc. europaea* L.—T. m.

16. Solanaceae. Csucsorfélék.

Atropa Belladona L.—Vil. V. környékén, a Porubai-völgyben, különösen a vágásokban igen nagy mennyiségben. *Hyo-*

sciamus niger L. itt-ott az utak m. *Solanum Dulcamara* L.—T. m. és kivált a cserjésekben. *Solanum nigrum* L. utak m.

17. *Scrophularicae.* Tátogatófélék.

Antirrhinum Orontium L.—FR. *Digitalis grandiflora* Lan. —K. Vil. Vi. Szk. erdeinek szélén. *Euphrasia lutea* L.—Vv. VS. kopárain. *E. officinalis* L.—Vi. T. VS. és a többi pázsítos helyeken. *E. Odontites* L.—FR. *Gratiola officinalis* L.—T. és a vinnai halastó környékén. *Limosella aquatica* L. a vinnai halastóban. *Linaria vulgaris* Mill.—T. és Vi. is. *Melampyrum nemorosum* L.—VS. *M. cristatum* L.—J. m. *M. silvaticum* L. a Vi. csúcson. *Rhinanthus Crista galli* L.—Vi.-n is. *R. minor* Ehrh. *R. Alectorolophus* Poll. *Scrophularia glandulosa* W. K.— Vi. *Sc. aquatica* L.—Vv. *Sc. nodosa* L.—T. *Verbascum nigrum* L.—Vil. VV. *V. Blattaria* L.—V. *V. orientale* M. B.—VS. *V. thapsoides* Host.—Vv. *V. Thapsus* L.—VV. kopárain. *Veronica officinalis* L.—Vi. és T. m. *V. spicata* L.—V. és J. környékén. *V. agrestis* L. *V. Chamaedrys* L.—Vi. és VS. *V. Beccabunga* L. a Porubai-völgyben. *V. arvensis* L.

18. *Primulaceae.* Kankalinfélék.

Anagallis arvensis L.—FR. *Lysimachia vulgaris* L.—FR. T. *L. Nummularia* L. a hegyi legelőkön. *L. punctata* L.—VS. FR.

19. *Ericaceae.* Hangafélék.

Monotropa Hypopitys L.—T. és VS. *Vaccinium Myrtillus* L.—Szk. Vi. K. és a kis tengerszem mellett, de nagyobb területeket nem foglal el. *Pyrola umbellata* L. *P. secunda* L. a Moh-hegyen FR.

c) Dialypetalae. Sokszirmuak.

1. *Umbelliferae.* Ernyősök.

Aethusa Cynapium L.—Vk. *Anethum graveolens* L. *Aegopodium Podagraria* L.—K. és Szk. bőven. *Astrantia major* K. a ritkás erdőkben. *Anthriscus silvestris* Hoffm. bőven. *Bupleurum falcatum* L.—V. VS. cserjéseiben. *Chaerophyllum bulbosum* L.—Vk. *Daucus Carota* L.—FR. V. utak m. és a réteken. *Eryngium campestre* L.—VV. V. *Heracleum Spondylium* L.—Vi. *Peucedanum alsaticum* L.—VV. *P. Cervaria* L.—VS. *Pimpinella saxifraga* L.—T. m. *P. nigra* L.—VS. *Sanicula europaea* L. —Szk. *Selinum Carvifolium* L. *Seseli glaucum* L.—VS. *S. coloratum* Ehr. Vinna környékén bőven. *Torilis Anthriscus* Gmel. *T. infesta* L.—Vv.

2. *Araliaceae.* Borostyánfélék.

Hedera Helix L. bőven, különösen Szk.

3. *Corneae.* Somfélék.

Cornus mas L.—VS. és a cserjésekben.

4. *Crassulaceae.* Pözsgefélék.

Sedum acre L.—Vi. *S. maxima* Sut.—VS. és a kis tengerszem m. *S. Fabaria* Koch.—Szk. Vi. K.

5. *Saxifragaceae.* Kőtörfélék.

Chrysosplenium alternifolium L. a Porubai-völgyben.

6. *Ranunculaceae.* Boglárkafélék.

Actaea spicata L.—T. és a Motrogunon. *Aconitum Commarum* Jacq.—Vi. csúcsán. *Anemone nemorosa* L.—Porubai völgy. *A. Hepatica* L.—J. m. *Caltha palustris* L. patakok. m. *Delphinum Consolida* L.—Vv. *Isopyrum thalictroides* L. a bükkerdőkben. *Atragene alpina* L. a Szk. nyugati szirtjén. *Helleborus niger* L.—Szendero-hegyen. *Myosurus minimus* L.—J. m. *Ranunculus Flamula* L.—VS. és a halastó m. *R. bulbosus* L.—Vv. *R. repens* L. vizes helyeken. *R. polyanthemus* L. réteken. *R. acris* L.

7. *Ribesaceae* Ribiszkefélék.

Ribes Grossularia L. műv. *R. uvacrispa* L.—Szk. és a Motrogunon. *R. rubrum* L. műv. *R. alpiuum* L.—Szk.

8. *Ampelideae.* Szőllőfélék.

Vitis vinifera L. műv. V. környékén. *Ampelopsis hederacea* Meh. műv.

9. *Papaveraceae.* Mákfélék.

Chelidonium majus L.—FR. és a Porubai-völgy. *Papaver Rhoeas* L.—V.

10. *Cruciferae.* Keresztesek.

Arabis arenosa Scop.—Szk. Vi. *Alyssum montanum* L.—V. kopárain. *Draba verna* L.—FR. *Capsella Bursa pastoris* L. *Cardamine amara* L.—Vi. és J. m. *C. hirsuta* L.—Szk. *C. pratensis* L.—FR. m. *Erysimum cheiranthoides* L.—V. *Lepidium ruderale* L. a parlagokon és utak m. *Lunaria rediviva* L.—T. és Szk. *Dentaria glandulosa* W. K.—V. m. *D. bulbifera* L.

mindenütt elég gyakori. *Sisymbrium palustre.* —T. m. *S. officinale* Scop. utak m.

11. Cistineae Szuharfélék.

Helianthemum vulgare Gärtn.—Vi.

12. Droseraceae. Harmatfűfélék.

Parnassia palustris L.—Vi.

13. Violarieae. Violafélék.

Viola canina L.—Vi. lejtőjén.

14. Cucurbitaceae. Tökfélék.

Bryonia alba L.—V. *Cucurbita Pepo* L. műv. *Cucumis sativus* L. műv.

15. Caryophylleae. Szegfűfélék.

Agrostemma Githago L.—FR. *Alsine graminifolia* Bluff. —J. m. *A. verna.* Bartl.—V. *Arenaria serpilifolia* L.—VV. *A. s. B. rubra* —J. m. *Cerastium vulgatum* L.—FR. *Dianthus Carthusianorum* L.—VS. *D. Armeria* L.—VS. kopárain. *Gypsophila muralis* L.—V. cserjések közt. *Lychnis diurna* Sitt.—Vi. cs. *L. Flos cuculi* L. igen gyakori. *Malachium aquatium* Fr.— T. Vi. *Moehringia muscosa* L.—Szk. *M. trinervia* Clair.—Szk. *Scleranthus annuus* L. a vetések közt. *Sagina procumbens* S.— FR. és J. *Silene gallica* L.—FR. VS. *Stellaria Holostea* L.— FR. völgye.

16. Malvaceae. Mályvafélék.

Malva silvestris L.—K. *M. rotundifolia* L.—V. FR. utak m.

17. Tiliaceae. Hársfélék.

Tilia grandifolia Ehr. műv. *T. parvifolia* Ehr.—VS.

18. Guttiferae. Mézgatermők.

Hypericum perforatum L.—Vi. T. VS. *H. montanum* L. Vinnán. *H. hirsutum* L.—VK. parlagján. *H. tetrapterum* L.—FR.

19. Acerineae. Juharfélék.

Acer platanoides L.—T. Vi. egész 1070 m.-ig. *A. campestre* L. bőven. *A. Pseudoplatanus* L. a Vi. jun, 23. 1881. még virított.

20. Polygalae. Császeszárnyfélék.

Polygala vulgaris L, *P. comosa* Döll.—a Vi.

21. Frangulaceae. Ebsefélék.

Evonymus europaeus L.—VK. V. vidékén. *E. latifolius* Scop. Vinna cserjéseiben, különösen Vv. *Rhamnus Frangula* L. *R. catharctica* L. *Staphylea pinnata* L. igen gyakoriak.

22. Euphorbiaceae. Kutyatejfélék.

Euphorbia helioscopia L. művelt helyeken. *E. platyphylla* L. mezőkön. *E. Cyparissias* L. művelt helyeken és az utak mellett. *E. sylvatica* Jacq.—VS. és a Porubai-völgyben. *Mercurialis perennis* L. a K. csúcsa alatt.

23. Juglandeae. Diófafélék.

Juglans regia L. műv. és V. környékén elvadúlva az erdőben is.

24. Lineae. Lenfélék.

Linum catharcticum L.—Vi. *L. hirsutum* L.—VS. *L. flavum* L.—VS. *L. aureum* W. K.—Vv. parlagjain különösen a cserjések szélén, de nem minden évben egyenlő mennyiségben.

25. Geraniaceae. Gólyaorrfélék.

Geranium robertianum L.—Szk. VR. *G. phaeum* L.—Vi. lejtőjén. *Geranium sanguineum* L.—VS. *G. pusillum* L.—J. m. *G. dissectum* L.—FR. *G. columbinum* L.—V. m. *Erodium cicutarium* L'Hérit.

26. Oxalideae. Sósdifélék.

Oxalis Acetoseila L.—VK.

27. Balsamineae. Fájvirágfélék.

Impatiens Noli tangere L. a T. m.

28. Oenothereae. Csészekürtfélék.

Circaea lutetiana L.—T. Szk. Vi. K. és a Motrogunon. *Epilobium montanum* L.—T. m. *E. angustifolium* L.—T. m. *E. palustre* L.—FR. *E. hirsutum* L.—V.

29. Lythrariae. Füzényfélék.

Lythrum Salicaria L.—T. Vv.

30. Pomaceae. Almafélék.

Cotoneaster vulgaris Lindl. a Vi. délnyugati alsó szikláin. *Crataegus torminalis* L.—VS. C. *Oxyacantha* Jacq. *Pirus communis* L. a lejtő alsó erdeiben bőven. *Pyrus Malus* L. műv. és

V. vadon. *Sorbus aucuparia* L.—Vi. T. Porubai-völgy Szk.; a Vi. csúcsán 1881 jun. 23. virított.

31. Rosaceae. Rózsafélék.

Alchemilla vulgaris L.—Vi. *Agrimonia Eupatorium* L.—VS *Fragaria vesca* L.—Vi. T. *Geum urbanum* L.—Vi. lejtőjén. *Potentilla tormentilla* Scop.—T. Vi. *P. recta* L.—VS. *P. verna* L. *P. reptans* L.—T. *P. argentea* L.—VV. *P. anserina* L. *Rosa gallica* L.—VS. *R. alpina* L.—Szk. Vi. K. *Spiraea Ulmaria* L.—V. *Sp. denudata* Hayn.—Vi. *Sp. chamaedryfolia* L.—Szk. *Sp. Aruncus* L.—VS. *Sp. filipendula* L.—VS. *Sp. oblongifolia* W.K.—Vi. *Rubus idaeus* L.—Szk. Vi. *R. caesius* L. *R. fruticosus* L. a vágásokban igen bőven.

32. Amygdaleae. Mandolafélék.

Amygdalus communis L.—Vi. a szőllők közt egész 280 m. magasságig; többek közt láttam egy 6 m. magas 0.3 m. átmérőjű fát, mely dúsan hozott termést. *Armeniaca vulgaris* L. műv. *Cerasophora dulcis* Fl. Wett. műv. C. *acida* Fl. Wett. műv. *Persica vulgaris* Mill. műv. *Prunus domestica* L. műv. *P. spinosa* L. a cserjésekben, kopársagokon, erdők szélén igen gyakori.

33. Papilionaceae. Pillangósak.

Astragallus glyciphyllus L.—VS. *Coronilla varia* L.—VS. *Cytisus leucanthus* W.K.—VS. C. *nigricans* L.—VS. *Dorycmium suffruticosum* Vill.—VS. *Genista tinctoria* L.—Vi. is. *G. germanica* L.—Porubai-völgy. *Lathyrus tuberosus* L. vetések közt. *L. pratensis* L. vetések közt. *Medicago lupulina* L. *Melilotus officinalis* Desv.—V. *Orobus niger* L.—VS. Porubai-völgy. *Lotus corniculatus* L.—Vi. *Phaseolus vulgaris* L. műv. *Pisum sativum* L. műv. *Trifolium repens* L.—T. *T. arvense* L.—T. VS. *T. agrarium* L.—VS. *T. pratense* L. *T. montanum* L.—Vinnán. *T. rubens* L.—V. *Vicia pisiformis* L.—VS. *V. sepium* L. *V. Faba* L. műv. F.-Remetén.

V.

Ein botanischer Ausflug auf den Vihorlat.

Aus dem Ungarischen des *Alexander Dietz.* von *P. K.*

Das Komitat Ung, sowie die Gebirgsgruppe des Vihorlat ist für die Touristen meist nur auf der ung. Nordostbahn über Szerencs—S.-A -Ujhely—Csap zugänglich. Sobald der Zug den auf dieser Linie anmuthig liegenden und geschmackvoll eingerichteten Bahnhof von Perbenyik verlässt, gelangt man in eine zwar waldlose, jedoch an Feldfrüchten reiche Ebene, welcher die aus der Ferne winkenden zahlreichen Thürme, die mit Kukuruz und Tabak dicht besäeten Felder, die hainartigen Wälder ein lieblich bezauberndes Aussehen verleihen. Den wirkungsvollen Hintergrund dieser lieblichen Gegend bilden die in blauer Ferne sich erhebende stumpfe Spitze des Vihorlat und dessen Gebirgskette, sowie die noch weiter liegenden mächtigen Kuppen der Beszkiden.

Für diesmal beabsichtige ich bloss die Alpenflora der zum Vihorlat-Gutiner Gebirgszug gehörenden und im westlichen Theile des Komitates Ung liegenden Vihorlat-Gruppe bekannt zu machen, deshalb führe ich die g. Leser über Csap und Ungvár gerade an den Bestimmungsort meines Ausfluges, ohne die übrigen Gruppen der Gebirgskette zu berücksichtigen.

In westlicher Richtung von Ungvár führt uns dia Landstrasse über zahlreiche Hügel auf die Szobránczer Ebene, in uns die Neugierde erweckend, welche weisen Gründe die Anleger dieses Weges wohl dazu bewogen, die Landstrasse auf dem die Ebene einrahmenden Hügelrücken zu bauen und nicht auf dem nur 100—250 M. weiter liegenden Flachland?

Die Szobránczer Ebene mit ihren niedrigen, abgedachten Sandhügeln erstreckt sich nordwärts tief in die Gebirgskette und der diese Ebene berührende Podhorszki-Graben sondert die Vihorlat-Gruppe von der östlich liegenden Poprisni-Gruppe ab. Die grösste Merkwürdigkeit der Szobránczer Ebene ist das Bad Szobráncz, dessen Beschreibung ich bloss mit der Bemerkung übergehe, dass der Fortschritt daselbst ein sehr

langsamer ist; denn der jetzige Zustand des Bades unterscheidet sich sehr wenig von dem, welchen Kitaibel um 1803 gefunden und in der Hydrographia Hungarica beschrieben hat. Von Szobráncz aus hat man zwei Wege zu wählen; der eine ist die bequeme, aber wenig lehrreiche Land-, respektive Komitatsstrasse über Alsó-Ribnyicze—Ubrezs, der andere,der die Dörfer Baskócz und Jeszenő berührt und mit dem erstern in Felső-Ribnyicze zusammentrifft, ist unbequem, holperig, aber schön und lehrreich. Ich wählte den letzteren und empfehle ihn Jedermann, der ein Liebhaber der stillen Abgeschlossenheit und des Romantischen ist. Beide Wege lassen Felső-Remete mit seinen glänzenden, mit Weissblech gedeckten Thürmen seitwärts und führen in das Hammerwerk bei Felső-Remete, welches für die das Gebirge besuchenden Touristen den passendsten Ausgangspunkt bildet.

Der Vihorlat-Gutiner Gebirgszug beginnt mit den der Eperies-Tokajer Gebirgskette angehörenden Ausläufern bei Hanusfalu 23 Kilom. von Sztára, zieht sich in oft wechselnder Richtung nach Ost und endigt in der Máramaros mit der Gebirgsgruppe des Gutin. In dieser Gebirgskette sind mehrere Gruppen zu unterscheiden, so in Ung die des Vihorlat und Poprisni (nach Hunfalvy bilden beide das Vihorlat-Gebirge), ferner die Gruppe von Polyána-Szinyák, welcher sich in Bereg die des Borlo und Gyil anreihen, dann die Gebirgsgruppe bei Beregszász und schliesslich die Ugocsa-Nagyszőllőser und die des Avas und Gutin in der Máramaros.

Die westliche Gruppe dieser 225 Kilm. langen Gebirgskette wird westlich von der Laborcz, nördlich von der Cziroka und Ublya, östlich von den Bächen Podhorszki (resp. Váralja) und Stesna begrenzt. Der Hauptrücken des Gebirges zieht sich in der Gegend von Sztára und Jeszenő zuerst nach Südost, dann mit grösseren-kleineren Krümmungen nach Nordost und hat seinen nördlichsten Punkt bei Szinna, wo er einen Winkel bildet und in südöstlicher Richtung sich weiter erstreckt.

Während an meinem Ausgangspunkte mein liebenswürdiger Hausherr, Johann Stoffa, Direktor des Felső-Remeter Eisenhammers, dessen Gastfreundschaft ich in reichlichstem Maasse genoss, die nöthigen Führer besorgte, bot sich mir hinlänglich Gelegenheit dar, das anmuthig liegende Hammerwerk in Augenschein zu nehmen. Vorher schmolz man hier aus dem im Komitate Ung gewonnenen Eisenerzen Eisen, in neuerer Zeit jedoch ruht der Hohofen und man verarbeitet das aus den Gömörer und anderen Eisenhämmern hieher verfrachtete Eisen theils zu Gussgefässen, theils zu gewalzten Stäben und geschmiedeten Eisengegenständen. Die Gründung

des Eisenhammers fällt noch in das vorige Jahrhundert, und sind die Arbeiter ebenso organisirt, wie in den meisten Zipser Eisenhämmern. Der Hammer verfügt über eine genügende Triebkraft in dem Bache daselbst und gewinnt besonders in wirthschaftlicher Beziehung dadurch an Bedeutung, dass dessen Besitzer, die gräfliche Familie Sztáray, ihre ausgedehnten Waldungen verwerthet.

Meine Führer sind marschbereit, es heisst: vorwärts! Nachdem ich meinem Hausherrn ein herzliches Lebewohl zugerufen, schlug ich meinen Weg entlang dem Felső-Remeter Bache oder laut Aussage meiner Führer „dem Blatta-Bache" nach dem Szninszki Kamen ein. Kaum hatte ich den Eisenhammer verlassen, als ich in eine Thalenge gelangte und, indem ich den „Moosberg" rechts liess, der von einen von *Polytrichum*, *Mnium*, *Bryum* und andern Moosen gebildeten Teppich dicht bedeckt ist, stieg ich aufwärts. Anfangs findet man im Thale viele Obstgärten, welche das wenig nutzbringende Besitzthum des armen Volkes bilden, das theils in dem Eisenhammer arbeitet, theils Kohlen brennt. Die Gärten bleiben bald aus und der Weg führt uns durch ein bachloses und mit Geröll übersäetes Inundations-Gebiet. Die das Thal begrenzenden Berge erheben sich immer höher und höher, der Wald wird dichter, und ich dachte mich bereits in eine Wildniss versetzt; plötzlich breitet sich das Thal aus und ich stiess auf ein Hegerhaus, in dem man Pottasche brennt. Dies war auf unserem Wege der letzte von Menschen bewohnte Ort. Von hieraus wurde der Wald dichter, der Weg schlechter und das stärkere Rauschen des Baches gemahnt an eine stärkere Steigung. Der Weg führt lange unmittelbar am Bache und öfters über denselben, bald ihn verlassend steigt er an der Berglehne aufwärts, und nur der tief unten dahinstürzende Bach lässt sein starkes Geräusch zu mir gelangen, als Versicherung, dass er mein treuer Begleiter sein werde, so lange ich ihn nicht verlasse.

Ich wählte mir eine Abzweigung des sich mehrmals theilenden Weges und diese führte mich zu einem der sogenannten kleinen Meeraugen. Es ist dies nicht so sehr ein Weg, vielmehr ein Jägersteg, auf welchem ich nach 3—4 stündigem, durch ineinander verflochtene Brombeerranken erschwertem Klettern zu einem abgeschlossenen Kessel gelangte, dessen Becken mit Wasser gefüllt und einen hübschen kleinen Gebirgssee bildet. Es gewährt dieser unstreitig ein schöneres Bild, als manche andere, häufig besuchte Meeraugen. Denn während die eine Seite langsam ansteigt, erhebt sich auf der andern eine hohe, steile Felswand. Das mühsame Aufsuchen

wurde belohnt durch den herrlichen Anblick, wie auch durch schöne Seekrebse.

Von hier gelangte ich auf demselben Pfad weiter zum Wege auf den Szninszki Kamen. Dieser Weg führt durch einen dichten, wenig Mannigfaltigkeit bietenden Wald und ich hatte Zeit die bisher gesammelten Pflanzen zu verzeichnen.

Namentlich fand ich unter den Holzgewächsen in der Gegend des kleinen Meerauges: *Alnus incana* DC., *Lonicera nigra* L., *Sambucus racemosa* L., *Vaccinium Myrtillus* L., ferner am Bache: *Salix Capraea* L., und *Alnus glutinosa* DC.

In Felső-Remete auf dem Moosberge: *Platanthera bifolia* Rich., *Pyrola umbellata* L., *Pyrola secunda* L.

In den von Felső-Remete bis zum Meerauge sich erstreckenden Thale: *Atropa Belladonna* L., *Dipsacus silvestris* Mill., *Daphne Mezereum* L., *Dentaria bulbifera* L., *Clinopodium vulgare* L., *Campanula rapunculoides* L., *Cuscuta europaea* L., *Chenopodium polyspermum* L., *Chenopodium Bonus Henricus* L., *Cerastium vulgatum* L., *Centaurea Jacea* L., *Chenopodium album* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Euphrasia Odontites* L., *Euphorbia platyphylla* L., *Hypericum tetrapterum* F., *Juniperus communis* L. var. *hibernica* Lodd., *Neottia Nidus avis* Rich., *Sambucus Ebulus* L., *Spiraea Aruncus* L., *Scutellaria galericulata* L., *Silene gallica* L., *Solanum nigrum* K., *Trifolium montanum* L., *Veronica spicata* L., *Verbena officinalis* L. und Andere!

Nach drei-vierstündigem Wandern wurde der Wald lichter, durch die Blätter und zwischen den Baumstämmen drang mehr Licht hindurch, bis ich mich plötzlich ohne jeden Übergang vor einem grossen Thalkessel befand ;— noch einige Schritte vorwärts und ich stand vor dem Becken des mit Wasser gefüllten Meerauges. Am Rande des Sees bieten sich zwei Holzbauden als nächtliche Ruhestätten dar.

Das etwa 3—4 Joch grosse Meerauge liegt in einer Höhe von 650—700 M. Damit es je mehr Wasser fasse, ist es gegen das Thal durch einen Damm abgesperrt, dessen Schleusse dem wechselnden Wasserstande gemäss gehoben wird, je nachdem der unterhalb liegende Eisenhammer dies erheischt.

Viele zweifeln an der Existenz eines natürlichen Beckens, indes soviel kann ich ganz bestimmt behaupten, dass beim niedrigsten Wasserstande die Oberfläche des Wassers viel tiefer liegt, als der errichtete Damm, so dass der natürliche Wall den Abfluss hemmt. Über die Tiefe hört man fabelhafte Dinge. Soviel ist jedoch gewiss, dass die Tiefe des Sees in der Mitte zwischen 6—16 M. schwankt, da aus den mit primitiven Instrumenten vorgenommenen Messungen ungefähr

soviel resultirte. Der See, resp. Thalkessel hat nicht eine runde Form, sondern besitzt drei Einbuchtungen, die man nur dann übersieht, wenn man den See zur Hälfte umgeht. Das Wasser ist kühl, in der Mitte kalt und wird durch 3—4, vom Szninszki Kamen herabstürzende Bächlein genährt. Die Umrahmung bilden waldbekränzte Bergspitzen, unter denen die höchste der einen kahlen Felsen tragende Szninszki Kamen, das Ziel meines morgigen Ausfluges.

Noch vor Anbruch des Abends ging ich die einzelnen Lichtungen des den See umschliessenden Buchenwald ab und fand:

Agrostis vulgaris Witt., *Acer platanoides* L., *Atriplex patula* L., *Bidens tripartita* L., *Callitriche verna* L., *Circaea lutetiana* L., *Centaurea pratensis* Schul., *Carex paludosa* Good, *Chrysanthemum inodorum* L., *Erigeron canadensis* L., *Epilobium angustifolium* L., *Ep. montanum* L., *Equisetum*-Arten *Gnaphalium uliginosum* L., *Galium verum* L., *G. palustre* L., *G. silvaticum* L., *Genista tinctoria* L., *Gratiola officinalis* L., *Hieracium sabaudum* L., *H. Auricula* L., *Juncus lamprocarpus* Ehr., *J. effusus* L., *J. Gerardi* Lois. *Lythrum Salicaria* L., *Leontodon autumnale* L., *Luzula albida* DC., *Lappa major* Gärtn., *Monotropa Hypopitys* L., *Myosotis palustris* L., *Mentha arvensis* L., *Pimpinella saxifraga* L., *Poa nemoralis* L., *Plantago major nana* Tratt., *Prenanthes purpurea* L., *Potentilla anserina* L., *Polygonatum multiflorum* All., *Rubus fruticosus* L., *Salix purpurea* L., *Solanum dulcamara* L., *Sorbus aucuparia* L., *Scrophularia nodosa* L. *Sisymbrium palustre* L.. *Salix cinerea* L., *Tussilago Farfara* L., *Trifolium repens* u. s. w.

Inzwischen war es im Walde immer stiller und dunkler geworden, ein Zeichen der anbrechenden Nacht. Meine Führer machten nach alter Sitte ein Feuer und langten nach dem frugalen Inhalt ihrer Hängetaschen, der bei wenig Gourmands Beifall erregt hätte, denn ausser grobem Korn- und Kukuruzbrod befanden sich darinnen nur einige gekochte Bohnen. Meine Reisetasche bot ihnen Speck und Wein, und gleichsam als Gegendienst erzählten sie mir, ohne aufgefordert zu werden, in gemüthlicher Weise ihre Mährchen und Sagen. Solche Erzählungen in stiller Einsamkeit, beim flackernden Feuer hinterlassen bei Jedermann, der an dergleichen Sachen nicht gewöhnt ist, einen bleibenden Eindruck. Denn ein Mährchen, welches wir in einem Buche lesen, gewährt blos angenehme Zerstreuung, aber eine Sage aus dem Munde des unverderbenen Volkes macht unter solchen Umständen gewiss einen tiefern Eindruck auf das Gemüth und den Verstand. Ist doch der Erzählende selbst in seiner wilden Gestalt, mit seinen rohen Gesichtszügen, mit

seinem von Kohlen geschwärzten Gesichte nicht unser Alltagsbekannter. Mein Führer ging von den irdischen Mährchen auf die himmlischen über und verrieth eine nicht zu unterschätzende Orientirtheit in der Kenntniss der Sternenwelt. Denn der grosse Bär, die Jungfrau, die Gluckhenne und andere sind seine lieben Vertrauten; dienen sie ihm doch als Zeiger seiner nächtlichen Uhr.

Unter solchen Umständen schwanden die Minuten so schnell dahin, dass die abwärts stehende Deichsel des Grossen Bären auch mich an den Schlaf gemahnte. Mit Anbruch des Morgens beeilte ich mich die Aufgabe des heutigen Tages zu lösen. Auf dem bequemen Wege, der im Auftrage des Karpath.-Vereins unter der Leitung des Herrn Joh. Stoffa hergestellt wurde, erreichten wir bei ziemlicher Steigung den Szninszki Kamen (Szinnaer Stein, so genannt nach dem am Fusse der nördlichen Gebirgskette liegenden Marktflecken Szinna), dessen felsiger Gipfel vom Meerauge nur theilweise sichtbar ist. Die Steilheit wird durch die häufigen Windungen des Weges gemildert. Angelangt auf der ungefähr 950 M. (nach Hunfalvy 3074') hohen, bewaldeten und mit Steingeröll besäeten Spitze, finden wir auf derselben zwei grosse hervorragende Felsmassen. Der eine der Felsen liegt östlich, ist 1022 M. über dem Meeresspiegel und von kleinerem Umfange, der andere ist 1008 M. hoch und von grösserem Umfange. Die östliche Felsenwand ist demnach die höhere und 108 M. lang, die westliche niederer und hat eine Länge von ungefähr 162 M., ihre Breite schwankt zwischen 4—10 M.

Die zwei steilen Felsenwände erheben sich über die zwischenstehenden Bäume und haben nach den Mittheilungen des Herrn Prof. Otto Ludmann*) dem Augenmaass nach geurtheilt im Mittel eine Höhe von 16—20 M. nach seinen barometrischen Beobachtungen aber sind sie 36 M. hoch. Die Entfernung zwischen beiden Felswänden ist 20—25 M.

Beide Felsen bilden eine steile, pralle Mauer und sind nur durch einige Vorsprünge und Höhlungen unterbrochen. Das Erklimmen geschah vorher nur mit grosser Mühe und war ein Wagniss; jetzt kann man bequem mit Hilfe einer Leiter und Stiege hinaufgelangen. Von der Spitze des östlichen Felsens eröffnet sich eine wunderbare Aussicht auf die unmittelbare Umgebung des Berges und auf das aus der Tiefe hervorschimmernde Meerauge. Von der westlichen Spitze sieht man die am Fusse des Berges liegende Kolonie, Josefsthal, das Cziroka-Thal, an dessen Wasser wir die Ortschaften Szinna, Cziroka-

*) Otto Ludmann: Auszug aus der topographischen Beschreibung des Trachyt-Gebirges Vihorlat. Akad. Zeitschrift XV. Nr. XIII.

Béla, Hosszúmező. Die Felsen sind an ihren Hängen kahl und nur in den Vertiefungen findet man hie und da ein Farrenkraut oder einen kleineren Strauch, während man auf den Gipfeln schon grösseres Strauchwerk und andere blühende Pflanzen, ferner einen Teppich aus Flechten und Moos antrifft. Die unmittelbare Umgebung der Felsen besteht aus schütterem Walde, dessen aus Fels und Gerölle bestehender Boden mit dichten Gebüschen bewachsen ist. Am Fusse der Felsen fand ich: *Lamium maculatum* L., *Calamagrostis silvatica* DC., *Geranium robertianum* L,, *Gentiana asclepiadea* L., *Luzula albida* DC., *Campanula persicifolia* L., *C. rotundifolia* L., *Doronicum austriacum* Jacq., *Arabis arenosa* L., *Poa memoralis* L., *Festuca ovina* L., *Sanicula europaea* L., *Lunaria rediviva* L., *Actaea spicata* L., *Solidago Virga aurea* L., *Lactuca muralis* L. u. s. w. Unter den Holzgewächsen, theils auf der Felsenmauer, theils zwischen derselben: *Lonicera alpigena* L., *Rubus*-Arten, *Sambucus nigra* L., *Rosa alpina* L., *Spiraea chamaedryfolia* L., *Viburnum Opulus* L., *Atragene alpina* L., *Ribes Uva crispa* L., *Ribes rubrum* L., *Vaccinium Myrtillus* L. und Andere.

Von dem Szninszki Kamen zieht sich die Gebirgsgruppe besonders in südwestlicher Richtung weiter und von diesem Zuge trennt denselben der Szinnaer Pass, der 791 M. hoch ist und über welchen der Gebirgsweg aus dem Thal von Felső-Remete nach Josefsthal, resp. in das Cziroka-Thal führt. Von diesem Pass folgen wir ununterbrochen dem aus grösseren-kleineren Erhebungen und Vertiefungen bestehenden Gebirgsrücken auf die Vihorlat-Spitze. Der Rücken endet in besonders auf der Szinnaer Spitze (Szninszki Vrch) und auf dem Motrogun hervorragenden, spitzigen Felsen. Vom Szninszki Kamen gelangt man am bequemsten zur Vihorlat-Spitze auf diesem Rücken; wo derselbe sich tiefer senkt und verflacht, dient als Ariadne-Faden die lange Reihe der dort angehackten Bäume, welche an der Scheidelinie der Komitate Ung und Zemplin die Grenze der benachbarten Herrschaften bezeichnen. Der Motrogun ist 1069 M. hoch und wie die übrigen Theile des Rückens derart mit Wald bedeckt, dass sich nur auf den spärlich vorkommenden freien Lichtungen wenig Aussicht in die nahen Thäler eröffnet. Vom Szninszki Kamen kommt man nach 5—7 stündigem Marsch zu der unmittelbar unter der Vihorlat-Spitze liegenden Quelle, deren liebliche Umgebung sich als nächtliche Lagerstätte darbietet.

Die Nacht verbrachte ich nicht eben ruhig, denn ich musste fortwährend ein waches Auge auf meine Reisegenossen haben. Diese gehörten nicht einer Klasse von Insekten an, sondern es waren Bauern der dortigen Gegend, die dem Vihor-

lat ihren Besuch abstatteten, um Heilkräuter zu sammeln. Dieser unruhigen Nacht machte der anbrechende Morgen ein Ende, der mich zum Aufbruch anspornte, um auf der hohen Zinne der Vihorlat-Spitze den Sonnenaufgang betrachten zu können.

Unvergesslich bleibt mir jenes Schauspiel, als der röthliche Schein vom östlichen Firmamente aus die dunkeln hochragenden Kuppen der Beskiden traf, der nördliche Theil der schönen ungarischen Tiefebene aber noch im Genusse des süssen Morgenschlafes dalag. Der röthliche Schimmer zog mehr und mehr nach Westen, die Kuppen der fernen Berge traten allmählich hervor aus der Dämmerung. Um mich her schien der Wald, das Heer der Pflanzen und Thiere noch zu schlummern, als ein Theil der goldig aufgehenden Sonnenscheibe hinter den Bergen emporstieg und Licht ergiessend ihre glänzenden Strahlenspeichen hinschoss auf die fern verschwindenden Berge und die unabsehbare Ebene des Tieflandes, welche im Westen von dem Eperies-Tokajer Gebirgszug eingerahmt wird. Und als endlich die Sonnenscheibe ihr Versteck verlassen hatte und in blendendem Lichte am Saume des östlichen Himmelsgewölbes erschienen war: da durchzog ein Säuseln das Laub der Bäume, der zu meinen Füssen ausgebreitete Graswald begann sich zu neigen und die arbeitsame Schaar der Thiere zu summen — und reiner, offener wurde die Fernsicht.

In nordöstlicher Richtung konnte ich die hohen Kuppen der Beskiden deutlich ausnehmen, die Ravka, Polonina-Runa, Osztra, Szinatoria, dann östlich den Berg Arki und die fernen Höhen Beregs und der Máramaros, ebenso die von den Ausläufer des Poprisni durchzogene Unger Ebene, in deren östlichem Theile die Putka-Helmeczer und Munkácser Berge klar und deutlich hervortraten, an der südlichen Grenze die Theiss sichtbar wurde und an deren Westrande die Berge von Királyhelmecz, Köpesd, Imreg und Zemplin erscheinen. Die Ebene reicht unmittelbar bis zum Fusse des Vihorlat und steht mit dessen Lehnen in Berührung, vornehmlich durch den vor der Bergesgruppe bis Vinna sich erstreckenden Sumpf Blatta. Vom Vihorlat aus sieht man gegen Westen das breite Hochthal mit den niedrigen Häuserreihen von Valaskócz, während weiterhin das Rika-, Peticse- und Czirokathal mit der Stadt Homonna sichtbar sind, das durch einige Hügel von dem südwärts liegenden und zu einer Ebene ausgebreiteten Thale der Laborcz getrennt wird.

Die Spitze des Vihorlat erhebt sich aus der unmittelbaren Umgebung hoch empor. Ihre Höhe beträgt 1052—1070.5 M., weshalb man alle, diese Gruppe bildenden Spitzen

sehr gut sehen kann, wie den von Tarna nördlich liegenden Hirács, die Dolha im SO. von Porubka, nördlich von Klokocsó den Kioviszko, den Vinnaer Schlossberg, östlich den Roch, Sztrány u. s w., gegen Westen den schon erwähnten Motrogun, die Szinnaer Spitze, den Szninszki Kamen u. Andere.

Die Vihorlat-Spitze bildet nicht Einen Kegel, sondern einen von West nach Ost sich hinziehenden, bogenförmigen Bergrücken; auf diesem Rücken kann man vier Kegel unterscheiden, von welchen der westliche als höchster 1070 M., der östliche 1060 M. hoch ist; die beiden mittleren sind 8—15 M. niedriger. Auf der Spitze findet man hochragende Felsen, welche am westlichen Kegel sich zu einer wahren Mauer aufthürmen; der untere Theil der Spitze besteht aus Steingerölle. Die Spitze selbst ist unbewaldet und nur bis zum Rücken erstreckt sich Wald auf der nordwestlichen Seite, die südöstliche ist mit etwas Gebüsch, verkrüppelten Bäumen und dichtem Rasen bedeckt. Dass die südöstliche Seite kahl ist, findet seinen Grund in der unmittelbaren Wirkung der Elemente, inwiefern dieselben fortwährend durch die Wurzelsucher angezündet wird. Während meines Dortseins standen die vom Feuer des angezündeten Rasens versengten Bäume ganz des Laubes beraubt da.

Auf der Spitze des Vihorlat notirte ich folgende interessante Pflanzen: *Arabis arenosa* Scop., *Aconitum Commarum* Jacq., *Cartina acaulis* L., *C. vulgaris* L., *Centaurea phrygaea* L., *C. nigra* L., *Cirsium Erisithales* Scop., *Campanula latifolia* L., *Cotoneaster vulgaris* Lindl., *Doronicum austriacum* Jacq., *Gentiana Amarella* L., *Gnaphalium dioicum* L., *Genista tinctoria* L., *Heracleum Spondilium* L., *Lilium Martagon* L., *Linum catharticum* L., *Melica nutans* L., *Parnassia palustris* L., *Rhinanthus Crista galli* L., *Spiraea oblongifolia* WK., *Salix aurita* L., *Scabiosa silvatica* L., *Succisa pratensis* Mönch., *Scrophularia glandulosa* W.K., *Spiraea Ulmaria* L. var. *nuda*, *Sedum Fabaria* L., *Verbascum nigrum* L. und Andere.

Von den hier mitgetheilten Pflanzen wächst der grössere Theil an tiefer gelegenen Orten und nur einige gehören in die subalpine Region. Dessenungeachtet rechne ich die Spitze des Vihorlat zur subalpinen Region. Derselben Meinung ist auch Herr Mocsáry: „Denn dass ich hier (auf dem Vihorlat) ganz gewöhnliche, meist in der Ebene lebende Thiere und hauptsächlich Schmetterlinge fand, dies entkleidet durchaus nicht diese Gegend ihres subalpinen Charakters, da jene Schmetterlinge auf den Plateaux der Schweiz oft hart an der alpinen Region vorkommen.“ Dass Thiere und Pflanzen tieferer Stellen hier zu finden sind, ist leicht erklärlich, da die Spitze

des Vihorlat dem unmittelbaren Anpralle des von der ungarischen Tiefebene wehenden, ungebrochenen Windes ausgesetzt ist.

Vom Vihorlat gelangte ich dem Szokolszka-Bache entlang in das Bad Jósza, welches an der Mündung eines lieblichen Thales liegt und aus 3—4 Gebäuden besteht. Die Einrichtung ist eine derart primitive, dass ich mir mein bestelltes Essen aus der Nachbargemeinde Jósza holen lassen musste, denn beim Gastwirthe ist nur Branntwein zu bekommen und ist er der Meinung, wer hier zu speisen wünscht, der sei selbst sein Koch. Das Heilwasser erhält das Bad aus 3—4 Brunnen; das Wasser ist von süssem Geschmack und soll bei Frauenkrankheiten wirken.

Vom Bade Jósza kam ich an der nördlichen Grenze des Sumpfes Blatta durch die Dörfer Kucsin, Klokocsó, Kalusa, dann in westlicher Richtung in das durch die Berge von Szendero, Vinna und Tarna begrenzte und in einem Thale liegende Städtchen Vinna, wo mich die gastfreundliche Aufnahme des Herrn Wilhelm Winternitz die „Annehmlichkeiten" im Bade Jósza vergessen liess.

Vinna liegt in einem gegen NO. und NW. geschützten Thale. Das Klima ist dem Reifen der Trauben günstig und wurde der hiesige Wein auf der Ausstellung zu Stuhlweissenburg preisgekrönt. Das Städtchen mit seiner breiten Gasse, einigen alterthümlichen Kastellen und seiner Kirche erinnert uns an die alten Zeiten kleinerer Städte, obgleich ein jedes der verlassenen Kastelle derselben beweist, das jene entschwunden seien.

Hier befinden sich die Kastelle der Familien Draveczky, Waldstein (durch Erbschaft an die Sztáray's gefallen). Zu den Merkwürdigkeiten des Städtchens gehören das in der Mitte sich befindliche Kirchlein, die Kavallerie-Kasernen und das Schloss. Das Kirchlein steht quer zur Hauptgasse, ist in gothischem Style erbaut, und verräth sein Aeusseres, dass es durch Vergrösserung einer einst kleineren Kapelle entstand. An dem netten Aeusseren erwähne ich als interessante Merkwürdigkeit die an der Nordseite befindlichen blinden Fenster, wahrscheinlich zum Schutze gegen die Nordwinde. Auch in seinem Innern macht sich der gothische Styl geltend, obgleich man an dem jetzigen Zustande wahrnimmt, dass er einst stylvoller gewesen sein mag. Unter der Kirche befindet sich eine Gruft und an der Kirchenmauer sind zahlreiche Grabsteine angebracht, unter denen ich bloss die der Familien Ödönffy und Waldstein erwähne. Das Grabmal der Familie Ödönffy — der gewesenen Herrschaft des Schlosses und Vinna's — stammt

aus dem Jahre 1500, und sind im Relief darauf die drei Gemahlinnen und fünfzehn Kinder Andreas Ödönffy's ausgemeisselt. Der Waldsteinsche Grabstein ist modernen Styles und wurde 1879 durch den Grafen Johann Waldstein errichtet. Das 360 M. hoch liegende Schloss wurde 1876 eine Ruine und seitdem beschleunigen Menschen und Zeit den Verfall. Es liegt auf einem hohen kahlen Berge, der die Tarnaer Berge beherrscht und an dessen Fusse die noch vor 3—5 Jahren im Betrieb gewesenen Eisenstein- und Opalbergwerke zu finden sind. (Auch jetzt gibt es im Schutte noch Ungvarit). Im NO. von Vinna erhebt sich der Kioviszko, die höchste der vom Vihorlat östlich gelegenen Spitzen, auf welche mich mein Weg neben dem etwa 20 Joch grossen Fischteich, nächst Vinna vorbeiführte, der seiner Bestimmung noch nicht übergeben und ein Aufenthaltsort für zahlreiche Schlangen und Fröschen ist. (Tropidonotus natrix und Rana esculenta L. R. temporaria.) Es war ein Vergnügen, die im klaren Wasser schwimmenden Schlangen zu sehen, bald einen Frosch im Munde haltend, bald einen verfolgend. Der auf den Kioviszko führende Weg geht bald durch Eichen- und bald durch Buchenwald, in dem man jedoch kaum einige Pflanzen findet. Der Kioviszko ist 616 M. hoch und gleicht sehr den Spitzen der Vihorlat-Gruppe, denn auch hier findet man Gerölle und Felsmauern, auch die Flora ist dieselbe. Die waldbedeckte Kuppe gewährt kaum einige Aussicht, doch nimmt man wahr die zwischen dem nahen Vinna und Kalusa liegenden Berge Szendero, Maroka und Szanovecz, ferner im NW. die Berge Drinik, Osivi, dann die von Porubka im NO. liegende Netvecza, Cserni Hura, den Sztrány, endlich gegen SW. die Hügel Dolha, Szutova und Varkovszka. Auch den Vinnaer Schlossberg sieht man deutlich. Die Ansicht des vorher erwähnten Teiches gleicht einigermaassen der vom Szninszki Kamen.— Von hier führte mich der Vinnaer Bach nach Vinna. Nach kurzer Rast begab ich mich nach Nagy-Mihály und von dort enteilte ich auf der Eisenbahn dem schönen und instruktiven Vihorlat-Gebirge.

Die unmittelbare Umgebung Vinna's ist reicher an Gattungen, als die bisher erwähnten Gebiete, was seine Erklärung zum grossen Theil darin findet, weil es gegen NO. geschützt, andererseits aber gegen W. und S. der Sonne ausgesetzt ist. In botanischer Hinsicht als interessant wären besonders die Hügel von Szutova, Varkovszka, das Thal unterhalb des Schlosses und das Gebüsch, namens Ketzerovszka zu erwähnen. Die interessanteren Pflanzen der Gegend sind: *Calamagrostis Epigeios* Roth., *Peucedanum Cervaria* Spr., *Euphrasia lutea* L., *Vincetoxicum laxum* Bartl., *Linum hirsutum* L.,

Allium vineale L., *Carlina vulgaris* L., *Melica uniflora* Retz, *Festuca gigantea* Vill., *Monotropa Hypopitys* L., *Echinops sphaerocephalus* L., *Seseli coloratum* Ehr., *Linum aureum* W. K., *Torilis helvetica* Gmel. u. A.

Indem ich die Pflanzen der bei Gelegenheit meines Ausfluges durchforschten Gegend zusammenfasse, muss ich verschiedene Formationen aufstellen. Im Vorhinein bemerke ich jedoch, dass ich diesmal die sumpfige Ebene Blatta am Fusse der Gruppe nicht in Betracht nehme.

Die Formationen sind folgende: *) Vegetation der 1) *Wälder*, 2) *Gebüsche*, 3) *Lichtungen*, 4) *felsigen Stellen*, 5) *Wiesen*, 6) *Brachen und Weiden*, 7) *der Wege und des angebauten Feldes und* 8) *der Bäche.*

1) Wälder. Die Waldungen der Vihorlat-Gruppe bestehen fast ausschliesslich aus Buchen und auf kleine Flächen beschränkt kommt auch die Steineiche vor. Zu Ung gehören 42500 Kat.-Joch Wald, davon entfallen 11600 Kat.-Joch auf die Nagy-Mihályer Herrschaft, 7800 auf den Eisenhammer zu Felső-Remete, 15000 auf die Familie Tibai, das Übrige gehört den Gemeinden.

Die Steineiche (*Quercus sessiliflora* Sm.) bildet meist mit andern Baumarten gemischt den Wald, obgleich sie an einzelnen Punkten auch ungemischt vorkommt, so bei Vinna am Fusse des Berges Szendero. In grösserer Menge nimmt sie an der Bildung des Waldes nur an tiefer liegenden Stellen Theil, bergauf kommt sie immer seltener vor, obgleich sie oft selbst auf den höchsten Punkten nicht fehlt. Zwischen der Vegetation des Eichen- und Buchenwaldes ist ein sehr auffallender Unterschied, was schon Behrendsen wahrgenommen: (O. Behrendsen: Beiträge zur Flora des nordöstlichen Zempliner Komitates. Bot. Zeit 1876) „Der hochstämmige, die Eigenart des Eichenwaldes meist ganz aufgebende Aufbau dieser Bergeichen, welche auf grad aufstrebendem astlosen Stamme oben eine nicht sonderlich umfangreiche Krone tragen, ist höchst eigenartig. Zugleich erhalten wir den Eindruck, als hätte der Baum auch nun Alles, was der Boden zu bieten vermag, für sich allein in Anspruch genommen und für die Entwickelung niederer Vegetationsformen Nichts mehr übrig gelassen, denn zu welcher Jahreszeit wir auch den Eichenwald betreten, immer erscheint uns sein Boden grau und dürr; kaum dass einige Grasbüschel im Vereine mit Luzula campestris und albida das fahle Grün etwas beleben, oder im ersten Frühjahre

*) Dr. Vincenz Borbás: Die Flora des Komitates Békés. Akad. Zeitschr. XI. Nr. XVIII. 1881.

hie und da ein Leberblümchen, die Buchen-Anemone oder die röthliche Niesswurz sich dem harten Boden entwindet." Je höher sich der Eichenwald hinaufzieht, um desto zwerghafter, verkrüppelter sind seine Stämme, so auf den Spitzen Vihorlat und Szinna.

Der Buchenwald weicht in vieler Hinsicht von dem ersteren ab. Die einzelnen Stämme sind dick, hoch und haben stellenweise eine reiche Flora. Dichte Buchenwälder oder solche an Lehnen beherbergen sehr wenig Pflanzen. In schüttern Buchenwäldern gedeiht eine reiche Flora. In den Wäldern, den Wegen und Fussstegen entlang schlägt einzelnes Gebüsch sein Lager auf. Auf den höheren, weniger zugänglichen Kuppen und in den Thälern trifft man noch Urwald an, dessen umgestürtzte Stämme einen Lieblings-Aufenthaltsort für zahlreiche Schwämme und andere Thallophyten bilden.

Nach Behauptung alter Leute konnte man in den Waldungen der Vihorlat-Gruppe auch Fichten und Tannen finden, sogar der Eibenbaum soll vorgekommen sein, ich fand nur einzelne verkrüppelte Exemplare von der *Abies pectinata* DC. und *Abies excelsa* DC. auf der Szinna-Spitze und in der Umgebung des Motrogun. In neuerer Zeit werden auf der Zempliner Seite grössere Flächen mit diesen zwei Baumarten aufgeforstet. Auf der NW.-Lehne des Kioviszko kommt in kleinen Waldbeständen auch die Lärche vor. Sowohl diese drei, als auch die *Pinus silvestris* kommen im Dolhaer Walde, zum Theile auch bei Vinna vor.

Im Walde kommen gemischt noch vor: der zeitige und zottige Ahorn, der Nussbaum (bei Vinna), die Weissbuche (selten) und die Berg-Ulme. Der Feldahorn und die übrigen Ahorne haben häufig schön gefladerte Baumstämme, weshalb sie von den Holzhändlern vorzugsweise gesucht werden.

In den Wäldern findet man öfters: *Scilla bifolia* L., *Sc. amoena* L., *Helleborus niger* L., *Isopyrum thalictroides* L., *Daphne Mezereum* L., *Dentaria glandulosa* W. K., *D. bulbifera* L., *Asperula odorata* L., Hahnenfuss- und Anemonenarten, *Lunaria rediviva* L., *Corydalis*-Arten, *Asarum europaeum* L. *Hedera Helix* L., *Astrantia major, Geranien, Orchideen* u. s. w. (Einzelne, die Formationen bildende Pflanzen zähle ich wegen Mangel an Raum nicht auf.)

Ausgebreitetes Gebüsch umgibt überall den Waldessaum.

2) Die Gebüschformation. Das Gebüsch umfasst oft grosse Strecken, so bei Vinna an der Lehne des Schlossberges und das Gebiet von Ketzerovszka. Oft kommt das Gebüsch ganz abgesondert vom Walde vor, meist schliesst es sich

an denselben an. Das Gebüsch ist zweierlei; entweder bedeckt die freien Plätze eine üppige Flora, oder aber bleiben dieselben kahl, und wächst nur hie und da zwischen den kaum vegetirenden Rasen eine Pflanze, z. B. auf dem Berge namens Varkovszka. Das Gebüsch besteht meist aus: *Rosa canina* L., *Evonymus europaeus* L., *Rhamnus Frangula* L., *Rubus*-Arten, *Corylus Avellana* L., *Cornus*-Arten, *Ligustrum vulgare* L., *Viburnum Opulus* L., *Staphylea pinnata* L.

3) Die Flora der Lichtungen reiht sich unmittelbar an die zwei früheren Formationen an, inwiefern sie eigentlich keine ständige Formation ist und nur zufolge der abgestockten Wälder entsteht. Wenn der Wald abgetrieben ist, brechen aus den Baumstöcken unzählige Wurzeltriebe hervor, welche mit den dazwischen ungemein kräftig gedeihenden Schlingpflanzen ein beinahe undurchdringliches Dickicht bilden. Die Fremdartigkeit dieser Formation hebt besonders der Umstand, dass die Blätter der entwickelten Wurzeltriebe von den Blättern der ausgewachsenen Bäume in Aussehen und Wuchs meistens sehr abweichen.

Die gewöhnliche Flora der Lichtungen besteht aus: *Epilobium angustifolium*, *Sambucus Ebulus*, *Rubus*-Arten *Chrysanthemum corymbosum*, *Senecio Jacobaea*, Farrenkräutern, Sauerampfer, *Atropa*, *Polygonum*, *Urtica* und anderen Arten.

4) Die Flora felsiger Stellen. Die felsigen Stellen kommen meist auf den Bergesspitzen vor (Kioviszko, Vihorlat, Szninszki Kamen), und der Charakter ihrer Vegetation besteht vorzugsweise darin, dass sich in den Felsritzen Farrenkräuter, *Moehringia*-, *Arabis*-, *Cerastium*-Arten und andere nach allen Richtungen sich verzweigende Pflanzen ansiedeln; auf den mehr hervorragenden Felsenriffen schlagen zwergartige Bäume und Gebüsch ihr Lager auf, so: *Sorbus aucuparia*, *Cotoneaster vulgaris*, *Spiraea*-Arten, *Rosa alpina*, *Atragene* u. s. w. Die kahlen Wände bedecken Flechten und nur an wenigen Stellen breitet sich eine grössere Flechten- und Moosformation aus, die in Betracht zu nehmen wäre.

5) und 6) Die Formation der Wiesen, des brachen Landes und der Weiden erstreckt sich meist den breiten Thälern entlang, so im Remeter, Porubkaer Thale. (Auf den Blatta-Sumpf reflektire ich jetzt nicht). Ein interessanter Charakterzug der Gebirgsweiden sind die Farrenkräuter und unter diesen besonders der Adlerfarren, welche oft die ganze Weide — Farrenfelder — bilden, in der Sprache des dortigen Volkes die „Paporotynik“. Die Weiden bestehen aus folgenden Pflanzen: *Agrostis vulgaris* With., *Calamagrostis*

silvatica DC., *Festuca ovina* L., *Phleum Boehmeri* Wieb., *Aira caespitosa* L., *Dactylis glomerata* L., *Poa*; ausser diesen findet man noch zahlreiche andere Pflanzen. Die Flora der Wiesen, Weiden, Triften ist meist übereinstimmend. Auf den höheren Bergweiden und zwischen dem Grase der Triften fehlt selten der Moosteppich.

Charakteristische Pflanzen der Brachen sind: *Inula Pulicaria*, niedrige *Hieracien*, *Achillea*, *Potentilla*, *Chenopodium*, *Euphorbia Cyparissias*, *Trifolium arvense*, einige Doldenpflanzen und Andere.

7) Die Flora der bebauten Felder und Wege nimmt keinen grossen Raum ein, da zu unserer Gebirgsgruppe sehr wenig angebautes Feld gehört und nur in Felső-Remete und Vinna eine grössere Ausdehnung gewinnt, während Ackerland nur in einer schmalen Linie, zwischen dem Blatta-Sumpfe und unserer Gebirgsgruppe, bei Német-Porubka, Jósza, Kucsin, Klokocsó und Kalusa anzutreffen ist; doch ist der nasse Boden nicht eben fruchtbar zu nennen. Indem ich die Aufzählung der auf dem Ackerlande vorkommenden einzelnen Pflanzen übergehe, erwähne ich nur, dass *Trifolium arvense*, *Galeopsis*, *Stachys*, *Scleranthus* in überwiegender Menge vorkommen.

Die Kulturpflanzen sind dieselben, welche mit einigen Ausnahmen im ungarischen Tieflande gedeihen, denn die klimatischen Unterschiede sind nicht so gross, als dass sie hindernd wirken könnten. Die Vegetation an den Wegen stimmt mit der Flora aller jener Orte überein, die ich durchwanderte, und beinahe nirgends fehlt *Cirsium arvense*, *Lappa*, *Xanthium strumarium*.

8) Für die Pflanzen an den Bächen ist die gemeine Erle, Palm-Weide, Buchweide charakteristisch, ferner: *Caltha*, *Chrysosplenium*, *Doronicum* der Schwarm von *Carex*, *Scirpus*, *Orchideen*.

Bezüglich der Flora der Vihorlatgruppe kann ich mich kurz fassen, denn mit Ausnahme des Vinnaer Gebietes ist sie durch Einförmigkeit charakterisirt; der Reichthum an Individuen und die Armuth an Arten findet ihre Erklärung in dem eigenthümlichen geologischen Charakter der Gegend. Die Vihorlat-Gruppe (mit Ausnahme der Jeszenőer Kalkgebirge) besteht aus Augit-Andesin, Sanidin und Oligoklas-Trachyt, welche zu Beginn des Tertiären Zeitalters entstanden sind. Das Gestein tritt an zahlreichen Stellen als Felsen auf, häufig steht es in unmittelbarer Berührung mit Trachyt-Gerölle, welches nicht nur am Fusse der Trachyt-Berge (z. B. bei Klokocsó), sondern in den Ausbuchtungen und Thälern zu finden ist (z. B. in Felső-Remete und Jósza), ja sogar auf

den höchsten Punkten der Berge vorkommt (z. B. auf dem Kioviszko).

Dieses Trachyt-Gerölle kommt sowohl auf den südlichen, als auch nördlichen Abhängen vor, z. B. auf der Lehne des Vihorlat gegen das Rika-Thal. Der durch Verwitterung des Trachytes entstandene Boden ist feucht, oft lehmig, z. B. bei Remete, an anderen Stellen jedoch rein, wie bei Vinna.

Das Gebirge hat so zu sagen keine charakteristische Flora, denn die Pflanzen sind grösstentheils mit denen des nahen Eperies-Tokajer Zuges, der Beszkiden oder der Ebene identisch. Doch ist es reich an Formationen, die hie und da oft sehr charakteristisch auftreten, obgleich sie auch meist in anderen Gegenden des Landes vorfindig sind. Die Verbreitung der Pflanzen ist durch gewisse klimatische Grenzen gekennzeichnet, so z. B. ist die Flora Vinna's eine ganz andere, als die bei Felső-Remete, denn während jene bei kleiner Verbreitung reicher an Arten, ist diese ärmer, auch sind die Arten allgemeiner verbreitet.

Um über das Resultat meiner Ausflüge einen klaren Überblick zu gewinnen, zähle ich der Reihe nach jene Pflanzen auf, welche ich theils an Ort und Stelle aufgezeichnet, theils im botanischen Institut der Budapester kön. ung. Universität bestimmte. Ich beseitige die Thallophyten, Moose und Gefäss — Kryptogamen, da ich mir deren Bekanntmachung für ein anderesmal vorbehalte.

Zur Bezeichnung der Fundorte gebrauche ich folgende Abkürzungen:

FR = Thal von Felső-Remete.
J = Bad Józsa.
K = Kioviszko.
SzK = Szninszki Kamen.
Vil = SO. Lehne des Vihorlat.
Vi = Vihorlat-Spitze.
V = Umgebung von Vinna.
VS = Vinnaer Berg Szutova.
VK = Das Gebüsch Ketzerovszka bei Vinna.
Vv = Thal unter dem Vinnaer Schloss.
VV = Vinnaer Berg Varkovszka.
T = Gegend beim Meerauge.

Phanerogamae. Blühende Pflanzen.

A. Gymnospermae. Mit offenen Samen.

Cupressineae.

Juniperus communis L.—VV., *J. c.* var. *hibernica* Lodd. im Poruba-Thale.

Coniferae.

Abies pectinata DC., *A. excelsa* DC. verzwergt um die Spitze des Motrogun. *Larix europaea* DC. an der NW. Lehne des Kioviszko. *Pinus silvestris* L. im Waldtheile von Dolha.

B. Angiospermae. Mtt geschlossenen Samen.

I. Monocotyledones. Spitzkeimer.

1. Gramineae. Gräser.

Agrostis vulyaris With. — T. *Aira caespitosa* L. besonders in grosser Menge im Vv. *Antoxanthum odoratum* L. auf den unteren Bergweiden. *Alopecurus pratensis* L. *Agrostis stolonifera* L. *Avena sativa* L. *Briza media* L. in den lichten Wäldern besonders am VS. *Bromus secalinus* L. *B. mollis* L. *B. tectorum* L. *Calamagrostis silvatica* DC. in grosser Menge auf den Spitzen SzK. und Vi. *Calamagrostis Epigeios* L. neben den Vinnaer Sümpfen. *Cynodon Dactylon* Pers. auf angebauten Feldern. *Dactylis glommerata* L. allgemein verbreitet. *Festuca ovina* L. auf SzK. und Vi. *F. gigantea* Vill. in den Vinnaer Wäldern. *F. elatior* L. *Holcus mollis* L. in den Vinnaer Wäldern. *Hordeum vulgare* L. angebaut. *Koeleria cristata* Pers. *Lollium perenne* L. an den Wegen. *Melica uniflora* Retr. auf dem VS. *M. nutans* L. *Panicum Crus galli* L. um angebaute Stellen. *P. glabrum* Gaud. in Vv. zwischen dem Gebüsche. *P. viride* am Saume der VV. Wälder. *P. miliaceum* L. angebaut. *Phalaris arundinacea* L. in der Gegend von Vinna. *Phleum pratense* L. *Ph. Boehmeri* Wib. auf dem VS. *Ph. alpinum* L. auf dem Vi. *Poa nemoralis* L. auf den Felsen des SzK. *P. alpina* L. auf dem Vi. *P. annua* L. an Wegen. *P. bulbosa* L. bei J. *P. pratensis* L. *Triticum junceum* Wahl. in V. *T. vulgare* Viel. kultivirt. *Secale cereale* kultivirt. *Zea Mays* L. kult.

2. Cyperaceae. Riedgräser. *)

Carex paludosa Good. im T. *C. vulpina* L. *C. Schreberi* Schr. *C. vulgaris* Fries. *C. pilosa* Scop. *C. hirta* L. entweder an Bächen oder auf Bergwiesen. *Scirpus lacustris* L. neben Klo-

*) Diese und die andern nach Borbás: Flora des Komitates Békés.

kocsó *Sc. maritimus* L. neben J. *Eriophorum latifolium*Hoppe. neben J. *Heleocharis palustris* R. Br. neben J.

3. Alismaceae.

Alisma plantago L. in FR.

4. Juncaceae. Binsen.

Juncus glaucus Ehrh. *J. bufonius* L. *J. effusus* L. *J. lamprocarpus* Ehr. *J. Gerardi* Lois. alle in der Umgebung von T. *Luzula albida* DC. in der Gegend Szk., T., VS. aber besonders in grosser Menge am SO. Lehne der Vi. *Luzula campestris* L. in den Wäldern.

5. Liliaceae. Lilien.

Anthericum ramosum L. auf VS. *Allium Porrum* L. kult. *A. sativum* L. kult. *A. Cepa* L. kult. *A. vineale* L. VS. und in den Vinnaer Weinbergen. *Gagea lutea* Sch. kult. *Lilium Martagon* L. auf der Vihorlat-Spitze 1070 M. hoch. *Scilla bifolia* L. *Sc.amoena* L. in den Wäldern und im Gebüsch.

6. Smilaceae. Maiglöckchen.

Convallaria majalis L. häufig. *C. verticillata* L. häufig, besonders auf der Vi.-Spitze. *Majanthemum bifolium* DC. in den Wäldern. *Polygonatum latifolium* Jacq. auf VS. *P. multiflorum* All. in T. *Paris quadrifolia* L. in den Wäldern von Vi.

7. Amaryllideae. Schneeglöckchen.

Galanthus nivalis L. aus der Sammlung des Fräuleins Stoffa in FR. *Leucojum vernum* L. in FR.

8. Orchideae. Knabenkräuter.

Platanthera bifolia Rich.—VS. und FR. *Peristylus viridis* Lindl. unter der Vi. *Neottia Nidus avis* Rich. im Poruba-Thal. *Orchis sambucina* L. *O. maculata* L. auf der Porubaer Weide. *Gymnademia conopsea* R. Br. auf SzK. *Cephalantera ensifolia* Rich.

9. Najadeae. Seegräser.

Lemna minor L. im Vinnaer Fischteich.

10. Typhaceae. Rohrkolben.

Sparganium ramosum Huds.—V. Teich. *Typha latifolia* L. bei J.

II. Dicotyledones. Blattkeimer.

a) Apetalae. Kronenlose.

1. Callitrichineae Sumpfgewächse.

Callitriche verna L. Poruba-Thal.

2. Betulaceae. Birken.

Betula alba L. hie und da am Fusse der Berge. *Alnus glutinosa* Gärtn. den Bächen entlang. *A. incana* DC. beim kleinen Meerauge und auf der Vi.-Sp. 1070 M. hoch.

3. Cupuliferae. Becherfrüchtler.

Carpinus Betulus L. auf nem VS. *Fagus silvatica* L. am höchsten 1070 M. *Corylus Avellana* L. bildet ganze Haine, einzeln bis 1070 M. *Quercus sessiliflora* Sm. bildet nur selten Waldbestände, z. B. auf VS., verzwergt bis 1070 M. hoch. *Castanea sativa* Mill. kult. um V.

4. Ulmaceae. Ulmenartige.

Ulmus montana Mill. *U. effusa* Wild. *U. suberosa* Ehrh.

5. Urticaceae. Nesselartige.

Urtica dioica L. häufig bis 1070 M. *U. urens* L. bei J. und V. *Parietaria erecta* M. K. unter der K.-Spitze.

6. Cannabineae. Hanfartige.

Cannabis sativa L. kult. *Humulus lupulus* L. bei V.

7. Salicineae. Weiden.

Populus pyramidalis Roz.—V. *P. nigra* L.—VS. *P. tremula* L. zerstreut in den Wäldern, bis auf die Vihorlat-Sp. 1070 M. *Salix fragilis* L. *S. alba* L. *S. Capraea* L. an Bächen, letztere auch auf der Vihorlat-Sp. *S. purpurea* L. *S. cinerea* L. —T. *S. aurita* L. auf der Vi.-Sp.

8. Chenopodiaceae. Spinatartige.

Atriplex patula L.. bei T. *Chenopodium polyspermum* L. —FR. *Ch. album* L.—FR. *Ch. Bonus Henricus* L.—FR.

9. Amaranthaceae.

Amaranthus retroflexus L.—V.

10. Polygoneae. Wegetrittartige.

Polygonum aviculare L.—VV. *P. Persicaria* L. W am ege. *P. dumetorum* L. im Gebüsch. *P. amphibium* L. beim T. *Hy-*

dropiper L.—FR. *Rumex pratensis* MK.—FR. *R. acetosa* L. auch auf der Vi.-Sp. *R. crispus* L. reichlich an Bächen.

11. Daphnoideae Kellerhalsartige.

Daphne Mezereum L. im Poruba-Thale.

12. Aristolochiacae. Luzeigewächse.

Asarum europaeum L. reichlich in den Wäldern.

b) Gamopetalae. Röhrenblütler.

1. Plantagineae. Wegeriche.

Plantago major nana Trath. um T. reichlich. *P. media* L. bei T. *P. lanceolata* L. in der V. Gegend.

2. Valerianeae Baldriane.

Valeriana officinalis L.—Vi. *V. tripteris* L.—SzK. *Valerianella olitoria* Poll.—V.

3. Dipsaceae. Karden.

Dipsacus silvestris Mill.—FR. *Knautia silvatica* Dub.—Vi. *Scabiosa ochroleuca* L.—VS. *Succisa pratensis* Mönch. in grosser Menge im Vv. und und auf V.

4. Compositae. Korblütler.

Achillea Millefolium L. *A. setacea* W. K. selten im Vv. *A. nobilis* L. häufig anf VV. *Anthemis arvensis* L.—VV *A. tinctoria* L. in der V. Gegend *Aposeris foetida* Lees. *Artemisia campestris* L.—VV. *A. vulgaris* L.—FR. *Aster Amellus* L.—VS. *Bellis perennis* L. bei T. *Bidens tripartita* L. bei T. *Carduus acanthoides* S. selten auf dem Berge VS. *Carlina acaulis* L. auf der Vi.-Spitze selten. *C. subacaulis* DC.—Vi. *C. vulgaris* L.—V und VS. *C. v.* var. *humilior. C. v.* var. *ramosior*, die zwei letzten auf trockenen, wüsten Stellen, mit niedrigem ästigen Stengel nnd breiten Blättern. *Centaurea Jacea* L.—FR. V. VS. *C. phrygea* L.—Vi. *C. Cyanos* L. zwischen Saaten. *C. pratensis* Schult.—T. *C. mollis* W. K.—Vv. *Chondrilla juncea* L.—VK. *Chrysanthemum corymbosum* L. in Schlägen. *C. inodorum* L. in Schlägen. *C. Leucanthemum* L. *Cichorium Intybus* L. an Wegen. *Cirsium arvense* Scop. bei T. *C. latifolium* L.—Vil. *C. lanceolata* Scop.—VS. *C. Erisithales* Scop.—Vi. *Crepis tectorum* L. *C. biennis* L. *Doronicum austriacum* Jacq.—SzK. Vil. *Erigeron canadensis* L.—T. *E. acris* L.—Vi. *Echinops sphaerocephalus* L.—VK. *Eupatorium cannabinum* L.—FR. *Filago arvensis* L.—VS. *F. germanica* L. *Gna-*

phalium dioicum L,—Vi. SzK. *G. silvaticum* L.—Vi. T. *G. uliginosum* L.—T. *Helianthus tuberosus* L.—FR. kult. *H. annuus* L. kult. *Hieracium Auricula* L.—T. *H. silvaticum* Wahl.—VS. *H. Pilosella* L, Poruba-Thal. *H. sabaudum* L.—T. *H. murorum* L. *Inula Britannica* L. bei T. und an Wegen. *I. ensifolia* L.—VS. *I. Fulicaria* S. auf Brachen V. *I. Helenium* L. kult. *Lactuca muralis* Gärtn.—T. und VS. *Lapsana communis* L.-FR. *Lappa major* Gärtn.—VV. T. *L. minor* DC.—VV. *Leontodon autumnalis* L.—Vil. T. *L. Taraxacum* Lois. *Lynosyris vulgaris* Mill. zwischen den Weinbergen von V. *Matricaria Chamomilla* L. zwischen der Saat. *Mulgedium alpinum* Cass. unter den Spitzen Vi. und K. *Prenanthes purpurea* L.—T. *Senecio aquaticus* Huds. —Vv. *S. vulgaris* L. *S. nemorensis* L.—Vi. und in den Schlägen. *S. Jacobaea* L.—VS. *Serratula tinctoria* L. häufig in den Wäldern. *Solidago canadensis* S.—VV. *S. Virga aurea* L.—T. Vi. VS. *Sonchus arvensis* L.—T. *S. oleraceus* L.—FR. *S. asper* Vill.—FR. *Tussilago Farfara* L.—T. *Tanacetum vulgare* L.—V. *T. Balsamita* L. kult. *Tragopogon pratensis* L.—Vv. *Telekia speciosa* Baumg. sehr häufig um SzK. *Xanthium strumarium* L. an Wegen.

5. Campanulaceae. Glockenblumen.

Campanula latifolia L. auf Vi. 1068 M. hoch. *C. patula* L.—VK. *C. persicifolia* L. *C. rapunculoides* L.—T. *C. rotundifolia* L. auf den Felsen des SzK.

6. Rubiaceae. Krappartige.

Asperula odorata L.—T. Vi. und anderwärts. *A. cynanchica* L.—VS. *Galium silvaticum* L.—T. VS. *G. palustre* L.—T. m. *G. verum* L. *G. cruciatum* Scop. *G. Aparine* L. *G. vernum* L.

7. Lonicereae. Loniceren.

Lonicera alpigena L.—SzK. und Vi. *L. nigra* L. beim kleinen Fischteich. *L. Xylosteum* L. in Wäldern. *L. Caprifolium* L. kult. *Symptoricarpus racemosus* Pursh. kult. *Sambucus Ebulus* L. —FR. V. häufig, besonders in Schlägen und am Wege. *S. racemosa* L.—T. Vi. 1070 M. hoch. *S. nigra* L.—Vi. 1070 M. hoch. *Viburnum Opulus* L.—Vk. zerstreut.

8. Oleaceae. Ölbaumartige.

Fraxinus excelsior L.—Vi. nur selten. *Ligustrum vulgare* L.—VS. K. V. häufig.

9. Apocyneae. Buxbaumartige.

Vinca minor L. im Poruba-Thal.

10. Asclepiadeae. Würgerartige.

Vincetoxicum laxum Bartl. in der Gegend V. häufig. *Vincetoxicum vulgare* Schult.

11. *Gentianae.* Enzianartige.

Erythraea Centaurium Pers. *Gentiana Amarella* L.—Vi. *Gentiana asclepiadaea* L.—SzK. Vi. K.

12. *Labiatae.* Lippenblütler.

Ajuga genevensis L.—Vi. *Ajuga reptans* L. *Anagallis arvensis* L. *Betonica officinalis* L.—Vil. VS. *Ballota nigra* L.—Vv. *Clinopodium vulgare* L.—T. FR. VS. *Calamintha acinos* Cairv.—Vv. *Galeobdolon luteum* Huds.—Vi. *Galeopsis Tetrahit* L. *G. versicolor* Curt. *G. Ladanum* L. meist zwischen Saaten. *Glechoma hederacea* L. *Lamium maculatum* L.—Szk. Vi. *L. amplexicaule* L. auf Aeckern. *L. purpureum* L. *L. album* L. *Leonorus cardiaca* L. an Wegen. *Lycopus europaeus* L. *Mentha arvensis* L.—T. *M. aquatica* L.—T. *M. silvestris* L.—Vil. FR. *M. pulegium* —FR. *Melittis Melissophyllum* L.—J. m. *Origanum vulgare* L.—T. Vi. *Prunella vulgaris* L.—T. *Stachys germanica* L.—Vv. *St. recta* S.—Vv. *St. palustris* L.—T. *St. silvatica* L. *St. annua* L.—VS. *Salvia glutinosa* L. sehr häufig. *Scutellaria gallericulata* L.—T. FR. *Thymus Serpyllum* L.—Vil. *Teucrium Chamaedrys* L.—V.

13. Verbenaceae. Verbenen.

Verbena officinalis L.—FR. V.

14. Asperifoliae. Rauhblättrige.

Cerinthe minor L.—FR. *Cynoglossum officinale* L.—VK. im Poruba-Thale. *Echinospermum Lapulla* Lehm.—VK. *Echium vulgare* L.—VS. *Myosotis palustris* Roth.—T. *Pulmonaria officinalis* L. *Symphytum officinale* L. *Symph. tuberosum* L.

15. Convolvulaceae. Winden.

Convolvulus sepium L.—V. *Conv. arvensis* L.—FR. und V. *Cuscuta Epithymum* L.—VS. *Cusc. europaea* L.—T.

16. Solanaceae. Nachtschatten.

Atropa Belladona L.—Vil. in der Umgebung V. im Poruba-Thale, besonders in grosser Menge in den Schlägen. *Hyoscyamus niger* L. hie und da an Wegen. *Solanum Dulcamara* L.—T. und besonders im Gebüsch. *Solanum nigrum* L. an Wegen.

17. *Scrophularineae.*

Antirrhinum Orontium L.—FR. *Digitalis grandiflora* Lan. K.—Vil. Vi. SzK. am Saume der Wälder. *Euphrasia lutea* L. auf kahlen Plätzen Vv., VS. *E. officinalis* L.—Vi. T. VS. und an den übrigen Rasenplätzen. *E. Odontites* L.—FR. *Gratiola officinalis* L.—T. und in der Gegend des Vinnaer Fischteiches. *Limosella aquatica* L., im Vinnaer Fischteich. *Linaria vulgaris* Mill.—T. und auch Vi. *Melampyrum nemorosum* L.—VS. *M. cristatum* L.—J. *M. silvaticum* L. aut Vi. *Rhinanthus Crista galli* L.—Vi. *R. minor* Ehrh. *R. Alectorolophus* Poll. *Scrophularia glandulosa* W. K.—Vi. *Sc. aquatica* L.—Vv. *Sc. nodosa* L.—T. *Verbascum nigrum* L.—Vil. VV. *V. Blattaria* L.—V. *V. orientale* M. B.—VS. *V. thapsoides* Host.—Vv. *V. Thapsus* L. auf den kahlen Stellen VV. *Veronica officinalis* L.—Vi. und T. *V. spicata* L.—V. nnd in der Gegend von J. *V. agrestis* L. *V. Chamaedrys* L.—Vi. und VS. *V. Beccabunga* L. im Poruba-Thale. *V. arvensis* L.

18. *Primulaceae.* Primeln.

Anagallis arvensis L.—FR. *Lysimachia vulgaris* L.—FR. T. *L. Nummularia* L. auf Bergweiden. *L. punctata* L.—VS. FR.

19. *Ericaceae.* Heideln.

Monotropa Hypopitys L.—T. und VS. *Vaccinium Myrtillus* L.—SzK. Vi. K. und beim kleinen Meerauge, grössere Gebiete nimmt sie nicht ein. *Pyrola umbellata* L. *P. secunda* L. auf dem Moosberge FR.

c) Dialypetalae. Sternblütler.

1. *Umbelliferae.* Doldenpflanzen.

Aethusa Cynapium L.—Vk. *Anethum graveolens* L. *Aegopodium Podagraria* L. reichlich auf K. und SzK. *Astrantia major* K. in lichten Wäldern. *Anthriscus silvestris* Hoffm. häufig. *Bupleurum falcatum* L.—V. VS. im Gebüsch. *Chaerophyllum bulbosum* L.—Vk. *Daucus Carota* L.—FR. V. auf Wegen und auf Wiesen. *Eryngium campestre* L.—VV. V. *Heracleum Spondylium* L.—Vi. *Peucedanum alsaticum* L.—VV. *P. Cervaria* L.—VS. *Pimpinella saxifraga* L.—T. *P. nigra* L.—VS. *Sanicula europaea* L.—Sz. *Selinum Carvifolium* L. *Seseli glaucum* L.—VS. *S. coloratum* Ehr. häufig bei Vinna. *Torilis Anthriscus* Gmel. *T. infesta* L.—Vv.

2. *Araliaceae.* Epheuartige.

Hedera Helix L. häufig, besonders SzK.

3. Corneae. Hartriegel.

Cornus mas L.—VS. und im Gebüsch.

4. Crassulaceae. Fettpflanzen.

Sedum acre L.—Vi. *S. maxima* Sut.—VS. und beim kleinen Meerauge. *S. Fabaria* Koch.—Szk. Vi. K.

5. Saxifragaceae. Steinbrecharten.

Chrysosplenium alternifolium L. im Poruba-Thale.

6. Ranunculaceae. Hahnenfussartige.

Actaea spicata L.—T. und auf dem Motrogun. *Aconitum Commarum* Jacq. auf der Spitze Vi.— *Anemone nemorosa* L. Poruba-Thal. *A. Hepatica* L.—J. *Caltha palustris* L. an Bächen. *Delphinum Consolida* L.—Vv. *Isopyrum thalictroides* L. in Buchenwälder. *Atragene alpina* L. auf den westlichen Felsen des SzK. *Heleborus niger* L. auf dem Szendero-Berge. *Myosurus minimus* L.—J. *Ranunculus Flamula* L.—VS. und beim Fischteich. *R. bulbosus* L.—Vv. *R. repens* L. an feuchten Stellen. *R. polyanthemus* L auf Wiesen. *R. acris* L.

7. Ribesaceae. Johannisbeerartige.

Ribes Grossularia L. kult. *R. uva crispa* L.—SzK. und anf dem Motrogun. *R. rubrum* L. kult. *R. alpinum* L.—SzK.

8. Ampelideae. Traubenartige.

Vitis vinifera L. kult. in der Gegend von V. *Ampelopsis hedera cea* Meh. kult.

9. Papaveraceae. Mohnartige.

Chelidonium majus L.—FR. und im Poruba-Thal. *Papaver Rhoeas* L.—V.

10. Cruciferae. Kreuzblütler.

Arabis arenosa Scop.—Szk. Vi. *Alyssum montanum* L.— auf dem kahlen Lande von V. *Draba verna* L.—FR. *Capsella Bursa pastoris* L. *Cardamine amara* L.—Vi. und J. *C. hirsuta* L.—SzK. *C. pratensis* L.—FR. *Erysimum cheiranthoides* L.—V. *Lepidium ruderale* L. auf wüsten Stellen und an Wegen. *Lunaria rediviva* L.—T. und SzK. *Dentaria glandulosa* W. K.—V. *D. bulbifera* L. überall häufig. *Sisymbrium palustre.* bei T. *S. officinale* Scop. an Wegen.

11. Cistineae.

Helianthemum vulgare Gärtn.—Vi.

12. Droseraceae.

Parnassia palustris L.—Vi.

13. Violarieae. Veilchenarten.

Viola canina L. auf der Ebene von Vi.

14. Cucurbitaceae. Kürbsen.

Bryonia alba L.—V. *Cucurbita Pepo* L. kult. *Cucumis sativus* L. kult.

15. Caryophylleae. Nelkenarten.

Agrostemma Githago L.—FR. *Alsine graminifolia* Bluff. —J. *A. verna.* Bartl.—V. *Arenaria serpilifolia* L.—VV. *A. s. B. rubra* —J. *Cerastium vulgatum* L.—FR. *Dianthus Carthusianorum* L.—VS. *D. Armeria* L.—VS. auf wüstem Land. *Gypsophila muralis* L.—V. im Gebüsch. *Lychnis diurna* Sitt.—Vi. *L. Flos cuculi* L. sehr häufig. *Malachium aquatium* Fr.— T. Vi. *Moehringia muscosa* L.—SzK. *M. trinervia* Clair.—SzK. *Scleranthus annuus* L. zwischen Saaten. *Sagina procumbens* S.— FR. und J. *Silene gallica* L.—FR. VS. *Stellaria Holostea* L.— im Thal von FR.

16. Malvaceae. Malvenartige.

Malva silvestris L.—K. *M. rotundifolia* L.—V. FR. an Wegen.

17. Tiliaceae. Lindenarten.

Tilia grandifolia Ehr. kult. *T. parvifolia* Ehr.—VS.

18. Guttiferae.

Hypericum perforatum L.—Vi. T. VS. *H. montanum* L. in Vinna. *H. hirsutum* L. auf wüsten Stellen VK. *H. tetrapterum* L.—FR.

19. Acerineae. Ahornarten.

Acer platanoides L.—T. Vi. bis 1070 M. hoch. *A. campestre* L. häufig. *A. Pseudoplatanus* L. blühte noch am 25. Juni 1881. auf Vi.

20. Polygalae. Kelchflügelartige.

Polygala vulgaris L, *P. comosa* Döll.—a Vi.

21. Frangulaceae.

Evonymus europaeus L.—VK. in der Gegend von V. *E. latifolius* Scop. — im Gebüsch bei Vinna, besonders Vv.

Rhamnus Frangula L. *R. catharctica* L. *Staphylea pinnata* L. sehr häufig.

22. *Euphorbiaceae.* Wolfsmilcharten.

Euphorbia helioscopia L. an kult. Stellen. *E. platyphylla* L. auf Feldern. *E. Cyparissias* L. an kult. Stellen und an Wegen. *E. sylvatica* Jacq.—VS. und im Poruba-Thal. *Mercurialis perennis* L. unter der Spitze K.

23. *Juglandeae.* Nussbaumarten.

Juglans regia L. kult. und in der Gegend von V., verwildert auch im Walde.

24. *Lineae.* Flachsarten.

Linum catharcticum L.—Vi. *L. hirsutum* L.—VS. *L. flavum* L.—VS. *L. aureum* W. K. auf wüsten Stellen Vv., besonders am Saume von Gebüsch, aber jedes Jahr in gleicher Menge.

25. *Geraniaceae.* Storchschnäbler.

Geranium robertianum L.—SzK. VR. *G. phaeum* L. an dem Abhange vom Vi. *Geranium sanguineum* L.—VS. *G. pusillum* L.—J. *G. dissectum* L.—FR. *G. columbinum* L.—V. *Erodium cicutarium* L'Hérit.

26. *Oxalideae.* Sauerkleearten.

Oxalis Acetosella L.—VK.

27. *Balsamineae.*

Impatiens Noli tangere L.—T.

28. *Oenothereae.* Nachtkerzen.

Circaea lutetiana L.—T. SzK. Vi. K. und auf dem Motrogun. *Epilobium montanum* L.—T. *E. angustifolium* L.—T. *E. palustre* L.—FR. *E. hirsutum* L.—V.

29. *Lythrariae.* Weiderichе.

Lythrum Salicaria L.—T. Vv.

30. *Pomaceae.* Kernobstarten.

Cotoneaster vulgaris Lindl. auf den südwestlichen untern Felsen Vi. *Crataegus torminalis* L.—VS. *C. Oxyacantha* Jacq. *Pirus communis* L. reichlich in den untern Wäldern an der Lehne. *Pyrus Malus* L. kult. und wild V. *Sorbus aucuparia*

L.—Vi. T. Poruba-Thal, SzK.; blühte auf der V.-Spitze noch am 23. Juni 1881.

31. Rosaceae. Rosenblütler.

Alchemilla vulgaris L.—Vi. *Agrimonia Eupatorium* L.—VS *Fragaria vesca* L.—Vi. T. *Geum urbanum* L. auf dem Abhange Vi. *Potentilla tormentilla* Scop.—T. Vi. *P. recta* L.—VS. *P. verna* L. *P. reptans* L.—T. *P. argentea* L.—VV. *P. anserina* L. *Rosa gallica* L.—VS. *R. alpina* L.—SzK. Vi. K. *Spiraea Ulmaria* L.—V. *Sp. denudata* Hayn.—Vi. *Sp. chamaedryfolia* L.—SzK. *Sp. Aruncus* L.—VS. *Sp. filipendula* L.—VS. *Sp. oblongifolia* W.K.—Vi. *Rubus idaeus* L.—SzK. Vi. *R. caesius* L. *R. fruticosus* L. reichlich in den Lichtungen.

32. Amygdaleae. Steinobstarten.

Amygdalus communis L.—Vi. zwischen den Weingärten bis in einer Höhe von 280 M.; unter Anderen sah ich einen 6 M. hohen Baum, im Durchmesser von 0·3 M., welcher reichliche Frucht brachte. *Armeniaca vulgaris* L. kult. *Cerasophora dulcis* Fl. Wett. kult. *C. acida* Fl. Wett. kult. *Persica vulgaris* Mill. kult. *Prunus domestica* L. kult. *P. spinosa* L. im Gebüsche, auf wüsten Stellen, am Saume der Wälder sehr häufig.

33. Papilionaceae. Schmetterlingsblütler.

Astragallus glyciphyllus L.—VS. *Coronilla varia* L.—VS. *Cytisus leucanthus* W.K.—VS. *C. nigricans* L.—VS. *Dorycmium suffruticosum* Vill.—VS. *Genista tinctoria* L.—Vi. *G. germanica* L. Poruba-Thal. *Lathyrus tuberosus* L. zwischen Saaten. *L. pratensis* L. zwischen Saaten. *Medicago lupulina* L. *Melilotus officinalis* Desv.—V. *Orobus niger* L.—VS. Poruba-Thal. *Lotus corniculatus* L.—Vi. *Phaseolus vulgaris* L. kult. *Pisum sativum* L. kult. *Trifolium repens* L.—T. *T. arvense* L.—T. VS. *T. agrarium* L.—VS. *T. pratense* L. *T. montanum* L. in Vinna. *T. rubens* L.—V. *Vicia pisiformis* L.—VS. *V. sepium* L. *V. Faba* L. kult. F.-Remete.

II.

Apró közlemények.

I. A törpefenyű-táj legalsóbb hátára a Tátra déli oldalán. A Tátra törpefenyű-öve oly szabályosságot mutat, mint azt például az Alpokban sehol nem találjuk; talán a Szalóki-csúcs az, melyen ezen öv legszembeötlőbb s legtanúlságosabb. Oly tömött gyűrű foglalja körűl e hegy derekát, hogy azon a fennhavas gránittörmeléke felfogódzik, ha azt a tél jege anyakőzetétől lerepesztette, s tavaszszal az engedő idővel lefelé gurúlni vagy csúszni kezd; hiszen ez a rendeltetése, hogy az erdőtájt s a kulturális vidéket a havasi táj természetes ellenségei ellen megvédje. A törpefenyű-öv a Tátrán átlag 1400 és 1860 közti magasságban mozog. De vannak helyek, mint például a Tupa, hol egészen 2228·4 m. magasságig felmegy, s viszont más helyek, mint a Koprova-völgyben, a hol 1190 m.-re leszáll. Én a Szalóki-csúcs déli lejtőjén a törpefenyű-övnek még ennél is alsóbb nyújtványait találtam. Az egyik Új-Tátrafüreden 988 m. magasságban látható a fürdő-háztól keletnek fekvő zsombékos talajon. A másikát Új-Tátrafüred alatt a Murva-patak balpartján fedeztem fel, 924 méternyi magasságban. Hét satnya bokor az csaknem hozzáférhetetlen ingoványos talajon, mely a déloldali Tátra eddig ismert legalsóbb nyújtványát képezi. A törpefenyű növését ugyanis mindenek előtt a hely magassága befolyásolja; ezen kívűl azonban a talaj minősége is bír reá hatással. Ugyanazon turfás réteken, melyek a zsombéki mohák, a Ledum palustre, az Andromeda polifolia, Calla palustris, áfonyák, hangák, Utriculariák, Droserák, Vaccinium Oxycoccos s rokonainak kizárólagos birodalma, megtaláljuk a törpefenyűt s annak lakóját, a nyír-fajdot, is. Így az árvai „Bori" nevű fensíkon, Szuchahora, Bobró, Szlanicza, Usztye s Jablonka közt 810—850 m. magasságban.

II. Dentaria glandulosa W. K. Új-Tátrafüreden. Ismert tény, hogy a növények is időnként vándorolnak, lelethelyüket változtatják, egyszerre eltűnnek s aztán évtizedek múlva ismét visszakerűlnek. Ilyesmi látható az új-tátrafüredi lombos erdőcskében is. Nehány év előtt ugyanis alapcsövezés által kiszárítatván, abban a nevezett növénynek számos példányai tűntek

elő, melyek ma a liget tavaszi díszét képezik. Miután a Szalóki-csúcs alján e növény sehol másutt nem fordúl elő, s magva a szél vagy állatok általi terjesztésre nem alkalmas, úgy valószínű, hogy e növény évek előtt is itt honolt. De a mint a liget szélén fakadó forrás a helyet elposványította, virágunk is kiveszett, magva azonban a víz alá az iszapba merűlve, életképes maradt. Hogy a növénymagvak légtől mentes helyen mily hosszú ideig tartják meg csiraképességüket, azt évek előtt Kotschy Tivadar mutatta ki, midőn az egyptomi múmiák vászonburka alatt lelt év-ezredes rozsszemekből kalászos növényt növesztett. A növények egy helyről eltűnnek, ha az életökhöz szükséges tényezőket ott nem találják meg többé, s újból visszatérnek, ha a talaj idő múltán olyanná fejlődött, a minő e növényeknek megfelel. *Dr. Szontagh Miklós*

III. Turmalinszikla a Felkai-völgyben. Az $188^0/_1$-diki iskolaév végén tanítványaimmal a Magas-Tátrába kirándúlást tettem, mely alkalommal a Felkai-völgyet és az abban levő Gránátfalat is meglátogattuk. Midőn az utóbbin egy ideig másztunk, hogy a gránátokat tartalmazó csillámpalát szálban találjuk, Mattausch Tivadar tanítványom a törmelék között egy ökölnagyságú, feltűnően sötét színű kőzetdarabra akadt, mely közelebbről vizsgálva t u r m a l i n - s z i k l á n a k bizonyúlt.

Ezen kőzet főleg fekete színű, üvegfényű, vékony, gyakran tűalakú turmalin-oszlopkákból áll, melyeken némely esetben a ditrigónos oszlop kristályalakja világosan felismerhető. A turmalin mellett fehércsillám (muscovit), kevés quarcz és földpát fordúl elő. Azonkívűl még chalcopyrit, egy vas-, rézés kénből álló ásvány, van benne mint zárvány.

Rövidre lévén szabva tartózkodásunk ideje, nem folytathattuk a kutatást; talán sikerűl máskor a szálban levő kőzetet felfedeznünk, mely minden bizonnyal valahol a Gránátfalban van. Ez a turmalinnak egy új lelethelye volna.

Dr. Roth Samu.

IV. Elsőrendű tourista. Egyik kalauzkönyvben a következőket olvassuk: Az elragadó kilátás a Lysa-Gora (Osztrák Szilézia) csúcsáról 1875 junius 9-én a Központi-Kárpátok egy részére megérlelte azon elhatározásomat, hogy a Gerlachfalvi- és Lomniczi-csúcsokat a legközelebbi kedvező alkalommal megmászszam. Ezért eddigi útitársaimtól, a mariabrunni erdészeti akadémia első és másodéves hallgatóitól, jun. 10-kén elváltam, kiknek morvaországi és sziléziai tanúlmányi útjában jun. 6-ka óta résztvettem s utolsó közös állomásunkról, Teschenből, Ruttkán keresztűl Poprád-Felkára utaztam, honnan saját alkalmatosságomon haladva, jun. 11-én $9^1/_2$ órakor d. e. Tátrafüredre érkeztem.

Eközben az addig kedvezőtlen idő tetemesen javúlt, annyira, hogy a Nagyszalóki-csúcsot még azon napon megmászhattam; ezen csúcsnál a valóban pompás kilátáshoz a könnyen hozzáférhetőség előnye van kapcsolva s ezért a természet minden barátjának első sorban ajánlható.

Tátrafüredre visszatérve a Gerlachfalvi-csúcs másnapra tervezett megmászásához azonnal megtettem a szükséges előkészületeket s itt csakis az igazgató, Döller őrnagy úr, tekintélyének és határozottságának köszönhettem, hogy Sámuelben egyáltalában vezetőt nyertem, mert a jelen évszakban a hó miatt lehetetlennek tartott kirándúlásban önkényt senki sem akart résztvenni.

Ennélfogva alig reméltem, hogy a csúcsot elérhessem, annyival inkább, mivel jun. 12-én reggel 3 óra 25 perczkor bekövetkezett elindúlásunkkor a látóhatárt felhők boríták, s egy óra múlva már esett is; az eso 8 órakor időközönként erős vihartól kisért havazássá változott.

Hogy ennek daczára d. e. 10 órakor vágyam czélpontjára, a csúcsra feljutottam, első sorban kalauzom kitűnő tájékozó tehetségének s bátorságának köszönhettem, kit, midőn már megnyertem vállalatomnak, a legveszélyesebb pontokon sem kellett biztatnom, bár a hegyoldalon végig húzódó, hóval telt hegyszakadékok járhatatlansága miatt gyakran kényszerítve voltam a szakadékot szegélyző partokon haladni, melyek épen meredekségöknél fogva nem voltak hóval borítva; ezt annálinkább lehet méltányolni, mivel a hó minden pillanatban esővé válhatott volna, ha a vihar lecsendesűl s így az átnedvesedett sziklákon visszatérni lehetetlen leendett volna.

A csúcson alig időztünk háromnegyed óráig, mivel a zivatarnak teljesen ki volt téve, a kilátást pedig a köd és hófelhők részben korlátozták. A csúcsot koronázó kőhalomtól pár lépésnyire, védett helyen hosszúnyakú, zöld palaczkot találtunk, melynek tartalma következő volt.

1. A Magyarországi Kárpátegyesület egy évi jegye, melynek hátsó oldalára t. pártfogóm, Döller őrnagy úr, a csúcs megmászása alkalmával következőt írt: 1874 augusztus 31. $5^1/_2$ órakor reggel Tátrafüredről elindúlva $12^1/_2$ órakor a Gerlachfalvi-csúcsra feljutottak: dr. Déchy Mór Budapestről, Döller őrnagy Késmárkról, Schwartz Pál gondnok Tátrafüredről, Schäferling József ugyanonnan, Still új-lesznai tanító s Horway Sámuel hordár kalauzolása mellett. A mászás a „Virágos-kert"-nél kezdődött. A legnagyobb akadály egy 6 öl magas fal volt a kezdetnél. 2. A híres magyar utazónak Déchy Mórnak névjegye. Ezen részleteket azért hozom fel oly pontosan, hogy vezetőmnek kétségbevonhatatlan bizonyságot szolgáltassak arra

nézve, hogy feljutásunk a csúcsra tény, mert földiei azon nyilatkozatának, hogy csakugyan fent voltunk, nem adtak hitelt, egyszerűen hazugnak nyilvánították. A derék Sámuelnek különben lesz alkalma hátrahagyott felérkezési bizonyítványomat előmutatni azon utazóknak, kik a csúcsot megmászszák. 3. Kékesen koczkázott papírdarab, valószínűleg naplóból kiszakítva: Schäferling József, Tátra-vendéglő Poprádon, megmászta a Gerlachfalvi-csúcsot aug. 31. 1874. 4. Közönséges fehér papírdarab következő felírással: 1874 aug. 7-én a Gerlachfalvi-csúcson voltak Steinberg Tódor, Gnadenfelden — Sziléziában — a theologia tanára és Elmer Húgó, theologus ugyanott, Still, új-lesznai tanító úr, s Horway Sámuel ugyancsak új-lesznai illetőségű vezetése mellett. Miután a Felkai-völgyben éjjelezésünk alatt folytonosan esett volt, igen szép időnk lett s elragadó kilátásban gyönyörködhettünk. „Vivat sequens."

Ezen irományokat, miután lemásoltam, természetesen ismét visszatettem s egy a jegyzőkönyvemből kiszakított lapra írva a következőket, azt szintén oda helyeztem: „1875 jun. 12-ikén Horway Sámuel példás vezetése mellett, a kedvezőtlen idő daczára, szerencsésen felértem a Gerlachfalvi-csúcs legmagasabb pontjára (fent csekély havazás, alant eső), ámbár a heves vihar következtében jelentékeny veszélyek közt."

Lejövetelünk annyiban volt kevésbé veszélyes, a menynyiben az idő jelentékenyen megjavúlt, nevezetesen a vihar tetemesen csillapúlt, mindazonáltal annyi nehézséggel volt egybekötve, hogy csak $4^1/_2$ órakor érkeztünk Tátrafüredre.

Este az ég felderült, miáltal tervem, hogy jun. 13-ikán a Lomniczi-csúcsot is megmászszam, elhatározássá érlelődött. Tervem kivitelére az idő valóban kedvezett, s ámbár csak 4 óra 35 perczkor indúltam el, már 8 órakor a „Gerincz"-re érkeztem. Szerencsére a két legveszélyesebb pont „Matirkó fordúlója" és „Emericzy síróhelye", melyeket kikerűlnöm lehetetlen lett volna, már nem volt hóval borítva, s így a kellő elővigyázat mellett rajtok könnyen áthaladhattam; ezen szerencsés véletlen folytán d. e. 10 órakor elértem a gúlát. Vállalatom szerencsés kimenetelének bizonyságául a gúla egyik deszkájára a következő iratot helyeztem:

„1875 jun. 13-ikán Horway Sámuel példás vezetése mellett a Lomniczi-csúcsot pompás s szerencsére szélcsendes időben megmásztam. Különösen veszélyes volt az átkelés a „Matirko fordúlóján" s „Emericzy síróhelyén", mivel a 43° hajlással bíró sziklalap elolvadt hóvíztől volt elárasztva és sok helyütt nagyon meredek hósávokon kellett áthaladnunk." *Dr. Simony Oszkár.*

V. Menedékházak. Beauregard Lajos, erdőigazgató úrtól Jolván azon örvendetes tudósítást vettük, hogy Koburg

herczeg ő kir. fensége egyesületünk kérelmére a Királyhegyen Pusztapoló felett menedékházat nagylelkűen építtetett, miért illő hálánkat ezennel kifejezzük. Egyszersmind tudomásra hozzuk azt is, hogy az említett igazgató úr rendelkezése folytán az egyesületi tevékenység körén belől eső egyéb menedékházakat az Alacsony-Tátrán tagjaink mindenkor használhatják. A kulcsok a tagsági jegy előmutatása mellett Vernáron, Pusztapolón és az Éleskőnél kaphatók, hol az illető erdővédők, ha egyéb elkerülhetetlen teendők nem gátolják, a touristáknak rendelkezésére állanak, még pedig ingyen; azonban nagyon kérjük, hogy a kulcsok ismét pontosan visszaszolgáltassanak.

Az egyesület ezekért az igazgató úrnak nagy hálával tartozik, melynek e helyen is kifejezést adunk.

VI. Keleti-Kárpátok osztálya. Ápr. 15-én tartotta ezen életrevaló osztály M.-Szigeten Lónyay János főispán úr elnöklete alatt és Török Napoleon gróf és Perényi Zsigmond báró főispán urak, valamint Szatmár, Ugocsa és Máramaros vármegyék küldöttei részvétele mellett a választmányi gyűlést, melynek főtárgya a közgyűléssel összekötött kiállitás volt; a programm megállapíttatott és a megnyitás ugyanott aug. 14-kére határoztatott. Ezen idő különösen az egy héttel előbb tartandó egyesületi közgyűlést tekintve választatott, hogy így minél számosabb egyesületi tag részt vehessen. Az osztály a vasutaknál árelengedésért fog folyamodni. Továbbá határoztatott, hogy a huszti várromon a messzelátó építtessék fel és a beszkídi Tengerszem számára csolnak szereztessék. Egyidejűleg több kirándulás is fog tétetni. 1. Kényelmeskedő touristák számára: a huszti várrom, a viski fürdő, Kabola Polyána, a szlatinai és rónaszéki sóbányák, esetleg az Opressa-havas. 2. Olyan touristák számára, kik nagyobb fáradalmak nélkül távolabbra akarnak rándúlni: Opressa, a Tisza völgye és forrásai, a Vissó völgye, Suliguli, a Borsa völgye, a Tatárszoros, Gurafuntini, a Czibles megmászása. 3. Szakavatott touristák számára: a Pop-Iván (1940 m.), a Hoverla (2058 m.), a Nagy-Pietrosz (2305 m.) megmászása. A programmok annak idején közzé fognak tétetni, azonkívül még az osztály titkára, Siegmeth Károly úr (lakik S.-A.-Ujhely), szívesen szolgál a kívánt felvilágosításokkal.

VII. Az iglói osztály. F. évi febr. 26-án alakúlt ezen osztály. Elnök: Prihradny Guidó; elnökhelyettes: Róth Márton; jegyző: Fischer Miklós; pénztárnok: dr. Lorx Sándor. A tagok száma jelenleg 86. Egy menedékgunyhó építése a Márk kútjánál folyamatban van.

II.

Kleine Mittheilungen.

I. Die unterste Grenze des Krummholzes am Südabhange der Tátra. Der Krummholzgürtel der Tátra zeigt eine Regelmässigkeit, wie dieselbe z. B. in den Alpen nirgends zu finden ist, und ist es vielleicht die Schlagendorfer Spitze, an der uns dieser Gürtel am augenfälligsten und instruktivsten entgegentritt. Der den Berg umfassende Ring ist hier so dicht, dass das Granitgerölle, wenn dasselbe durch das Wintereis vom Muttergestein der Hochalpe losgesprengt bei Thauwetter im Frühling ins Rollen oder Rutschen geräth, im Krummholze sich staut. Ist es doch dessen Bestimmung, die Waldregion und die Kulturen gegen die natürlichen Feinde der Alpenregion zu schützen. Die Vegetationsgrenze des Krummholzes bewegt sich in einer Höhenlage von 1400 und 1860 M. Doch gibt es Stellen, z. B. an der Tupa, wo unser Strauch bis 2228·4 M. steigt, anderwärts, z. B. im Koprovathale, aber bis 1190 M. sich herabsenkt. An der Schlagendorfer Spitze fand ich noch tiefere Ausläufer der Krummholzregion, und zwar den einen in einer Höhe von 988 M. bei Neu-Schmecks, auf dem Moorboden östlich vom Badehaus, den andern unterhalb Neu-Schmecks am linken Ufer des Kiesgrabens bei 924 M. Höhe. Es sind dies sieben, etwas kümmerliche Sträucher auf beinahe unnahbarem Moorgrunde, welche am Südabhange der Tátra die bisher bekannten tiefsten Ausläufer bilden. Das Fortkommen des Krummholzes wird nämlich vor Allem von der Höhenlage, dann aber auch von der Bodenbeschaffenheit beeinflusst. Auf denselben Torfwiesen, von welchem Moose, Ledum palustre, Andromeda polifolia, Calla palustris, Heidel-,Preisselbeere und Moosbeere. Utricularien, Droseren, Heideln und deren Verwandte ausschliesslich Besitz ergriffen, finden wir auch das Krummholz und dessen Bewohner, das Birkhuhn. So im Komitate Árva, auf dem Bori, einem Hochmoore (810—850 M.) zwischen Suchahora, Slanica, Usztye und Jablonka.

II. Dentaria glandulosa W. K. (Zahnwurz) bei **Neu Schmecks.** Es ist eine bekannte Thatsache, dass auch die Pflanzen zeitweise wandern, ihre Fundorte wechseln und verschwinden, um nach Jahrzehenden abermals dahin zurück zu kehren. Dies ist auch im Laubholzwäldchen bei Neu-Schmecks zu bemerken. Dasselbe wurde nämlich vor etlichen Jahren zufolge Drainirung entwässert, und es traten nun mehrere Exemplare dieser Pflanze auf, welche gegenwärtig eine Frühlingszierde dieses Haines bilden. Da diese Blume am Fusse der Schlagendorfer Spitze nirgends vorkommt und deren Same zur Verschleppung durch Wind oder Thiere gar nicht geeignet, so ist es höchst wahrscheinlich, dass sie schon vor Jahren daselbst heimisch gewesen. Allein in dem Maasse, als die am Saume des Haines hervorsprudelnde Quelle die Stelle in einen Moorgrund verwandelte, starb auch die Zahnwurz aus, ihr Same versank in den Schlamm und blieb lebensfähig. Wie lange aber der Pflanzensame an luftdichten Stellen seine Keimfähigkeit bewahren kann, hat vor Jahren Theodor Kotschy erwiesen, als er aus den tausendjährigen Roggenkörnern, welche unter der Linnenhülle der egyptischen Mumien gefunden wurde, Pflanzen mit Ähren produzirte. Die Pflanzen verschwinden eben von einem Orte, wenn die zu ihrem Gedeihen erforderlichen Faktoren nicht mehr vorhanden sind, und kehren wieder zurück, wenn der Boden im Verlaufe der Zeit eine Änderung erfahren, welche ihnen entspricht. *Dr. Nikolaus Szontagh.*

III. Turmalinfels im Felker Thal. Am Schluss des $188^0/_1$-ger Schuljahres machte ich mit meinen Schülern eine Exkursion in die Hohe Tátra, bei welcher Gelegenheit wir auch das Felker Thal und die daselbst befindliche Granatenwand besuchten. Als wir an der letztern eine zeitlang herumkletterten, um die granatführenden Glimmerschiefer anstehend zu sehen, fand einer meiner Schüler, Namens Theodor Mattausch, zwischen dem Geröll ein faustgrosses, auffallend dunkles Gesteinstück, welches genauer untersucht, sich als Turmalinfels erwies; dieses Gestein besteht vorwiegend aus schwarzen, glasglänzenden, dünnen, meist nadelförmigen Säulchen von Turmalin, die in einigen Fällen ganz deutlich die Krystallform des ditrigonalen Prismas zeigen. Neben Turmalin kommt weisser Glimmer (Muskovit), etwas Quarz und Feldspat vor. Ausserdem ist noch Chalcopyrit, ein aus Eisen, Kupfer und Schwefel bestehendes Mineral als Einschluss zu erwähnen.

Die Kürze der Zeit erlaubte es uns nicht, die Forschungen fortzusetzen; vielleicht führt uns ein günstiger Zufall ein anderesmal zu dem anstehenden Gestein, das sich jedenfalls in der Granatenwand befinden muss. Hiemit wäre ein neuer

Fundort des Turmalins entdeckt. Leutschau im März, 1882. *Dr. S. Roth.*

IV. Bedeutende touristische Leistungen. Aus einem Führerbuche entnehmen wir Nachfolgendes: Die herrliche Ansicht eines Theiles der Zentral-Karpathen vom Gipfel der Lysa-Gora*) am 9. Juni 1875 brachte meinen Entschluss, so bald als möglich die Gerlsdorfer und Lomnitzer Spitze zu ersteigen, zur Reife. Ich trennte mich daher bereits am 10. Juni von meinen bisherigen Reisegefährten, den Hörern des ersten und zweiten Jahrganges an der Forstakademie zu Mariabrunn, an deren forstlicher Studienreise nach Mähren und Schlesien ich seit dem 6. Juni theilgenommen hatte, und fuhr von Teschen — unserer letzten gemeinsamen Reisestation — über Ruttek nach Poprád-Felka, von wo ich mit eigener Fahrgelegenheit am 11. Juni um 9 Uhr 30 Minuten Vormittags in Schmecks anlangte.

Das früher ungünstige Wetter hatte sich inzwischen soweit gebessert, dass ich noch an demselben Tage die Schlagendorfer Spitze besteigen konnte, welche eine wahrhaft prachtvolle Aussicht mit dem Vorzuge leichter Erreichbarkeit (3 Stunden bequemen, sicheren Steigens) verbindet und deshalb allen Naturfreunden in erster Linie zu empfehlen ist.

Nach Schmecks zurückgekehrt traf ich alsbald die nöthigen Vorbereitungen zu der für den nächsten Tag geplanten Ascension der Gerlsdorfer Spitze, wobei ich es nur der Autorität und Entschiedenheit des Herrn Direktors, Major v. Döller, zu danken hatte, dass ich in Samuel überhaupt einen Führer erhielt, denn Niemand wollte die bei der gegenwärtigen Jahreszeit — wegen Schnee — für unmöglich angesehene Tour aus freien Stücken mitmachen.

Meine Hoffnung, den Gipfel zu erreichen, war demzufolge auch gering, zumal da der Himmel bei unserem am 12. Juni um 3 Uhr 25 M. Morgens erfolgten Aufbruche vollständig umzogen war und sich bereits nach einer Stunde Regen einstellte, welcher um 8 Uhr in eine von einem heftigen, intermittirenden Sturme begleitetes, wenn auch leichtes Schneegestöber überging. — Dass wir dessenungeachtet um 10 Uhr Vormittags die ersehnte Spitze erreichten, habe ich in erster Linie der ausgezeichneten Orientirungsgabe und Unerschrockenheit meines Führers zu danken, der, einmal für mein Vorhaben gewonnen, selbst bei den gefährlichsten Stellen — wir waren infolge der theilweisen Ungangbarkeit der schneeer-

*) In Österr. Schlesien.

füllten, die Gehänge des Berges durchziehenden Schluchten vielfach genöthigt, unseren Weg längs der sie umsäumenden, ihrer Steilheit wegen schneefreien Abstürze zu suchen — nicht der geringsten Aufmunterung bedurft hatte. Es war dies um so höher anzuschlagen, als der jeden Augenblick mögliche Übergang des Schneewetters in Regen bei gleichzeitigem Nachlassen des Sturmes uns eine Rückkehr über die durchnässten Felsen unmöglich gemacht hätte.

Unser Aufenthalt auf dem Gipfel währte indess nur drei Viertelstunden, weil derselbe dem vollen Anpralle der Windsbraut ausgesetzt und die Aussicht theilweise durch Schneewolken und Nebel beschränkt war. Wir fanden daselbst — wenige Schritte von dem die Spitze krönenden kleinen Steinhaufen entfernt — in geschützter Lage eine grüne, langhalsige Flasche, welche Folgendes enthielt:

1. Eine Jahreskarte des Ungarischen Karpathenvereines, auf deren Rückseite mein verehrter Gönner, Herr Major von Döller, gelegentlich seiner Ersteigung Folgendes niedergeschrieben hatte: 31. August 1874. Um $^1/_2 5$ Uhr Morgens von Schmecks aufgebrochen, erreichten die Gerlsdorfer Spitze $12^1/_2$ Uhr Mor. Déchy aus Budapest, Major Döller aus Kesmark, Verwalter Paul Schwartz aus Schmecks, Josef Schäferling aus Schmecks, unter Führung des Lehrers Still aus Neu-Walddorf, Träger Samuel Horway. Der Aufstieg begann beim Blumengarten. Das grösste Hinderniss war gleich beim Anfange eine 6^0 hohe Wand. 2. Eine Visitkarte desselben Datums von dem berühmten ungarischen Touristen Mor. Déchy. — Ich führe diese Details deshalb so genau an, um meinem Führer einen schlagenden Beweis für die Thatsächlichkeit unserer Ersteigung an die Hand zu geben, was deshalb nöthig ist, weil seine Landsleute seiner Versicherung, wir seien wirklich oben gewesen, absolut keinen Glauben schenkten und ihn einfach als Lügner bezeichneten. Uebrigens dürfte der wackere Samuel ohnehin bald Gelegenheit finden, anderen, denselben Gipfel erklimmenden Touristen mein daselbst hinterlegtes Besteigungsdokument vorzuweisen. 3. Ein Stück blaurastrirtes Papier, wahrscheinlich aus einem Tagebuche herausgerissen: Josef Schäferling, Hotel Tátra, Poprád, erstieg die Gerlsdorfer Spitze am 31. August 1874. 4. Ein Zettel gewöhnlichen weissen Papiers mit folgender Inschrift (Current geschrieben.): Am 7. August 1874 waren auf der Gerlsdorfer Spitze: Theodor Steinberg Docent der Theologie in Gnadenfeld in Schlesien und Hugo Elmer, stud. theol. ebendaselbst. Sie waren geführt vom Herrn Schullehrer Still aus Neu-Walddorf und Samuel Horway ebendaher. Nach einem verregneten Nachtquartier

im Felker Thale hatten sie das schönste Wetter und die herrlichste Aussicht. Vivat sequens.“

Natürlich wurden nach vollendeter Abschrift sämmtliche Urkunden wieder in derselben Flasche hinterlegt und auf einem, meinem Notizbuche entnommenen Blatte noch die folgende hinzugefügt: „Am 12. Juni 1875 die höchste Kuppe der Gerlsdorfer Spitze unter der musterhaften Führung von Samuel Horway bei ungünstigem Wetter (leichtem Schneefall, unten Regen) glücklich, wenn auch wegen des gleichzeitigen heftigen Sturmes unter bedeutenden Gefahren erstiegen.“

Unser hier erfolgter Abstieg war insoferne weniger gefahrvoll, als sich das Wetter wesentlich gebessert, und namentlich der Sturm bedeutend nachgelassen hatte, bot aber dessenungeachtet noch so viele Schwierigkeiten, dass wir erst um 4 Uhr 30 M. in Schmecks anlangten.

Am Abend desselben Tages heiterte sich der Himmel völlig auf, wodurch mein Plan, am 13. Juni auch noch die Lomnitzer Spitze zu ersteigen, völlig gefestigt wurde. In der That wurden wir hiebei von dem schönsten Wetter begünstigt und langten, obwohl wir erst um 4 Uhr 35 M. aufgebrochen waren, bereits um 8 Uhr auf dem „Kamme“ an. Glücklicherweise waren die beiden schwierigsten Stellen „Matirko's Umkehr“ und „Emericzy's Greiner“, die wir nach keiner Richtung hin hätten umgehen können, schon schneefrei, so dass wir sie mit der gehörigen Vorsicht unbedenklich passiren konnten und infolge dieses günstigen Zufalls um 10 Uhr Vormittags die Pyramide erreichten. Zum Beweise unserer glücklich ausgeführten Ersteigung befestigte ich auf einem Brette der Pyramide folgenden Zettel:

„Am 13. Juni 1875 unter der musterhaften Führung von Samuel Horway trotz der noch ziemlich bedeutenden Schneemassen bei prachtvollem und glücklicherweise windstillem Wetter die Lomnitzer Spitze erstiegen. Besonders gefahrvoll war die Passirung der Strecken „Matirko's Umkehr“ und „Emericzy's Greiner“, weil die etwa 43° geneigten Felsplatten theilweise mit Schneewasser überronnen waren und vielfach sehr stark geneigte Schneeflecken traversirt werden mussten.“ *Dr. Oskar Simony.*

V. Schutzhütten. Vom Forstdirektor, Herrn Louis de Beauregard in Jolsva, wurde uns die erfreuliche Nachricht zu Theil, Seine königl. Hoheit, der Herzog von Sachsen-Koburg-Gotha habe über Bitte des Vereines eine Schutzhütte am Königsberge oberhalb Puszta-Polo hochherzig erbauen lassen. Indem wir dies mit gebührendem Danke zur Kenntniss bringen, theilen wir zugleich mit, dass nicht nur diese, sondern zufolge Verfügung des Herrn Forstdirektors

auch die andern, in den Thätigkeits-Rayon des Vereines fallenden Unterkunftshütten in der Niedern Tátra unsern Mitgliedern jederzeit zur Benützung freistehen. Die Schlüssel zu denselben sind unter Vorweisung der Mitgliederkarte in Vernár, Puszta-Polo und beim Spitzenstein zu haben, woselbst die dortigen Waldhüter, falls sie nicht durch dringende Dienstgeschäfte verhindert sind, den Mitgliedern als Führer zur Disposition stehen, und zwar unentgeldlich. Dabei wird freundlichst ersucht, die Schlüssel wieder pünktlich abzugeben.

Für alle diese Verfügungen des Herrn Forstdirektors fühlt sich der Verein zu tiefem Danke verpflichtet, dem auch an dieser Stelle Ausdruck verliehen sei.

VI. Sektion Ostkarpathen. Am 15. April fand in Máramaros-Sziget unter Vorsitz des Herrn Obergespans, Johann von Lónyay, und unter Betheiligung der Herren Obergespäne, Graf Napoleon Török, Baron Sigmund Perényi, sowie der Deputirten der Komitate Szatmár, Ugocsa und Máramaros eine Ausschusssitzung unserer rührigsten Sektion statt. Den Hauptgegenstand der Verhandlung bildete die mit der Hauptversammlung verbundene Ausstellung, deren Programm festgestellt und die Eröffnung für den 14. August in M.-Sziget bestimmt wurde. Dieser Termin wurde besonders mit Rücksicht auf die eine Woche vorher stattfindende Generalversammlung des Vereines gewählt, um den Vereinsmitgliedern eine recht zahlreiche Betheiligung zu ermöglichen. Die Sektion wird bei den Bahnen um Fahrpreisermässigung nachsuchen. Weiters wurde die Errichtung einer Aussichts-Plattform auf der Ruine Huszt und die Beischaffung eines Kahnes für das Beszkiden-Meerauge beschlossen. Gleichzeitig wurden mehrere Exkursionen in Aussicht genommen: 1. Für Touristen, die es immer bequem haben wollen: Ruine Huszt, Bad Visk, Kabola Polyána, die Salzwerke von Szlatina und Rónaszék und eventuell die Alpe Opressa. 2. Für Touristen, welche weitere Ausflüge unternehmen wollen, ohne jedoch besondere Anstrengungen ertragen zu können: Opressa, Theissthal und Theissquellen, Vissóthal, Suliguli, Borsathal, Tartarenschlucht, Gurafuntini, Czibles-Besteigung. 3. Für Touristen vom Fach: Besteigung des Popp Iván (1940 M.), der Hoverla (2058 M.), des Verfu Pietroz (2305 M.) Die Programme gelangen seiner Zeit zur Mittheilung und wird Sektions-Sekretär, Herr K. Siegmeth, in S.-A.-Ujhely bereitwilligst jede gewünschte Auskunft geben.

VII. Sektion Igló. Dieselbe konstituirte sich am 26. Februar l. J. Obmann: Guido Prihradny; Obmann-Stellvertreter: Martin Róth; Schriftführer: Nikolaus Fischer; Kassier: Dr. Alexander Lorx. Die Zahl der Mitglieder beträgt derzeit 86. Die Errichtung einer Schutzhütte beim Markusbrunnen ist im Gange.

VIII. A „Magyarországi Kárpátegyesület" pénztárának
Verkehrs- und Vermögens-Ausweis des „Ungarischen

A) Bevétel. — Einnahme.

1.	1880. évi pénztári készlet. Baarkassa vom J. 1880	fl.	7.57
2.	Alapítók — Gründer-Konto	„	510.—
3.	Tagsági díjak — Jahresbeitrags-Konto	„	5144.—
4.	Évkönyvek — Jahrbücher-Konto	„	22.48
5.	Tátratérképek — Tátrakarten-Konto	„	255.07
6.	Egyesületi oklevelek — Diplomen-Konto	„	11.20
7.	Rhododendron-ültetések — Rhododendron-Konto	„	15.71
8.	Egyesületi jelvények — Ver. Abzeichen-Konto	„	253.—
9.	Tőke-visszafizetések — Kapital-Rückzahlungen	„	3007.90
10.	Kamatok — Kapitals-Zinsen	„	298.64
11.	Roza-menedékház — Rosahütten-Konto	„	60.—
12.	Tátrafüred adománya — Spende von Schmecks	„	100.—
13.	Új-Tátrafüred adománya — Spende von Neu-Schmecks	„	40.—
14.	Egyéb adományok — Diverse Spenden-Konto	„	168.15
15.	Különféle bevételek — Eigene Einnahmen-Konto	„	238.92
		frt.	10,142.64

B) Kiadás. — Ausgabe.

1.	Viteldíj, fuvarbér, táviratok — Porti, Frachten, Telegramme	fl.	427.16
2.	VIII. Évkönyv — Jahrbuch VIII. Konto	„	2706.19
3.	Egyesületi könyvtár — Ver. Bibliothek	„	106.96
4.	Kárpáti-múzeum — Karpathen-Museum	„	170.34
5.	Betétek — Geld-Einlagen	„	2811.95
6.	Útépítések és jelzések — Wegbauten und Wegmarkirungen	„	220.25
7.	A Beszkidalji-osztálynak segélyezés — Subvention an Sektion „Beskid"	„	150.—
8.	Az Aggteleki-barlangnak segélyezés — Subvention an Aggteleker Höhle	„	450.—
9.	Rhododendron ültetése — Rhododendron-Anpflanzungen	„	11.35
10.	Kövityúk meghonosítása — Steinhühner-Akklimatisirung	„	17.75
11.	Róza-menedékház — Rosahütte	„	40.—
12.	Hunfalvy-menedékház — Hunfalvyhütte	„	37.40
13.	Majláth-menedékház — Majláthhütte	„	1341.28
14.	Egyed-menedékház — Aegidihütte	„	13.46
15.	Rainer-gunyhó — Rainerhütte	„	6.60
16.	A Nagyszalóki-csúcs alatti menedékhely — Schutzbau unter der Schlagendorfer Spitze	„	5.70
17.	Biztosítások — Assekuranzen	„	38.78
18.	Általános kiadás — General-Regie	„	1304.37
19.	Pénztári készlet — Kassa-Saldo	„	283.10
		frt.	10,142 64

1881. évi forgalom-kimutatása és vagyonmérlege.

Karpathen-Vereines" für das Vereinsjahr 1881.

C) Egyesületi vagyon — Vereins-Vermögen.

1.	Alapítványok — Gründer-Kapital	fl.	4866.86
2.	Ingó tőke — Mobiles Kapital auf Zinsen angelegt	„	1005.59
3.	Pénztári készlet — Baar-Kassa	„	283.10
4.	Kárpáti múzeum építési alapa — Karpathen-Museum-Baufond . a) Készpénz Baufonde . fl. 1532.84 b) Aláírt összeg és építkezési anyagok Subskribirte Beträge und Baumaterialien . fl. 2350.50	„	3883.34
5.	Róza-menedékház — Rosahütte	„	1062.68
6.	Hunfalvy-menedékház — Hunfalvyhütte	„	1362.30
7.	Majláth-menedékház — Majláthhütte	„	1341.28
8.	Rainer-gunyhó — Rainerhütte	„	187.10
9.	Egyed-menedékház — Aegidihütte	„	409.97
10.	Menedékgunyhó a Hinczói- és Békás-tavak alatt Hütte unterhalb des Hinzen- und der Frosch-Seen	„	104.55
11.	Menedékhely a Nagyszalóki-csúcs alatt. — Schutzbau unter der Schlagendorfer Spitze	„	127.05
12.	Egyesületi könyvtár — Vereins-Bibliothek . . .	„	537.98
13.	Évkönyvek és Bibliotheca Carpatica készlet 493 példány — Jahrbücher- und Bibliotheca Carpatica Vorrath 493 Exemp.	„	513.—
14.	Kárpáti-múzeum — Karpathen-Museum . . .	„	855.37
15.	Tátratérképek — Tátrakarten a) felvont, aufgespannte 312 St. à 40 kr. fl. 124.80 kr. b) felnemvont unaufgespannte 157 St. à 25 kr. . . . . fl. 39.25 kr. c) követelés, Guthaben für Tatrakarten fl. 62.63 kr.	„	226.68
16.	Egyesületi jelvények — Vereins-Abzeichen-Vorrath 93 St.	„	93.—
17.	Egyesületi oklevelek — Diplomen-Vorrath 147 St.	„	108.75
18.	Ingóságok és szerszámok — Mobilien und Werkzeuge	„	30.—
19.	Irodai szükségletek — Kanzlei-Utensilien . . .	„	25.—
20.	Kalauzok segélyzőalapja — Führer-Unterstützungsfond	„	245.85
		frt.	17,269.45

Késmárk, 1882. január-hó 1-én.

Döller Antal,
id. egyesületi pénztárnok. — d. Z. Vereins-Kassier.

Megvisgáltatott és helyesnek találtatott.
Revidirt und richtig befunden.

Weber Samu, Cornides Dániel, Husz Dávid.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

IX.

Nehány új adat a kárpáti morgáról.

Dr. Nehring A. úrnak levélbeli közleményei nyomán összeállította *Dr. Roth Samu.*

Az 1881. évi márczius havában Dr. Nehring A. tisztelt barátomnak, ki jelenleg Berlinben a gazdasági tanintézetnél az állattan tanára, számos szívessége fejében egy morgát küldtem, mire már régóta vágyódott.

Ezen állatot ólesznai parasztoktól vettem, kik a Tarpataki-völgyben egész családot kiástak. Az állat téli álomba merülve igen jó állapotban jutott el Wolfenbüttelbe, hol azon időben Nehring mint gymnasiumi tanár volt alkalmazva. Nehring nem sokára megölette azt és a bőrt a braunschweigi természetrajzi múzeumnak adta át. hol szépen kitömve már ki is van állítva, míg a csontvázat magának tartotta meg gazdag gyüjteménye számára.

Dr. Nehring úr a tőlem kapott példányon igen érdekes megfigyeléseket tett, melyeket velem közölt és melyeknek Évkönyvünkben való közzétételét a legnagyobb készséggel megengedte. Az 1881. nov. 24. kelt levelében a következőket írja: „Alkalmilag a morgáról részletesebb leírást fogok közzé tenni, ma csak annyit írok, hogy véleményem szerint a kárpáti morga az által, hogy pofazsebei vannak, és hogy ingerelve inkább ugató, csaholó hangot ad, közelebb áll a bobakhoz, mint az Alpokban élő morgához; úgy látszik, hogy átmeneti alak a kettő között.“

Ezen közleményét Dr. Nehring úr egy 1882. márcz. 12-én kelt s hozzám intézett levelében kiegészítette és egyszersmind arról is tudósított, hogy a csontvázat még nem vizsgálta meg közelebbről és hogy mind ezen vizsgálatot, mind pedig észleleteinek részletes leirását magának tartja fenn.

Említett levelének a morgára vonatkozó pontjai következőképen szólnak: „ Az Arctomys-(morga) és Spermophilus-(ürge) fajok között rendesen lényeges különbségnek tekintetik az, hogy az előbbieknek nincsen pofazsebök, míg az utóbbiaknak van. Hogy ezen különbség nem általános, arra Schauer

Ernő már 1865-ben utalt a „Troschel's Archiv f. Naturgeschichte“ című folyóiratban megjelent és „Lengyelország, meg Galiczia ürgeiről és morgáiról“ szóló czikkében; Schauer ugyanis egy általa megvizsgált bobaknál középszerű pofazsebeket talált. Ugyanazt találtam én is azon morgánál, melyet Ön nekem a múlt évben a Magas-Tátrából küldött. Szinére és koponyájának alkotására nézve inkább hasonlít az Alpokban élő morgához mint a bobakhoz, úgy hogy, a mint azt Önnel már előbb közöltem, átmenetet képez ezen két alak között, a mivel a Magas-Tátra geographiai fekvése is igen jól megegyezik.

Liebe barátom véleménye szerint a morga és bobak a diluvialis korban még nem is voltak egymástól elkülönítve; ők egy közös törzsből erednek és csak a helyi különválás és a mostani tartózkodási hely eltérő viszonyai által jöttek létre a még mai nap sem igen jelentékeny eltérések, mely nézet igen hihető. Különben lehetséges, hogy az Alpokban élő morgák némely egyéneinél is kisebbszerű pofazsebek előfordúlnak, és hogy azok eddigelé kikerűlték a buvárok figyelmét. Giebel „Säugethiere“ czimű müvének 627. lapján az Arctomys-nemről azt írja: „Pofazsebek hiányzanak, legfeljebb nyomuk található gyenge redő vagy mélyedés alakjában.“ Az Ön által küldött példánynak nem csak gyenge redője vagy mélyedése, hanem teljesen kiképződött táskája volt, melybe egy jókora diót kényelmesen el lehet rejteni.

Legjobb lesz ezen kérdést egyelőre nyíltnak tekinteni. Claus ugyan „Grundzüge der Zoologie“ című művének még legujabb (4) kiadásában is egész határozottsággal állítja, hogy a Spermophilus-fajoknak van és az Arctomys-fajoknak nincsen pofazsebök. Csak hogy fájdalom Claus ezen különben jeles művében, különösen az emlősökre vonatkozó szakaszban nincsen tekintettel az újabb kutatások eredményeire.“

Egy harmadik levélben, mely 1882. április 29-én kelt, kiegészíti Nehring úr az irodalmi adatokat azon közleménynyel, mely szerint a Schreber-Wagner-féle az emlősökről szóló munkában (Pótfüzet. 3. rész 256. lap) „a régibb búvárok a morgák pofazsebeire vonatkozó észleletei vannak említve, melyeket azonban eddigelé vagy teljesen figyelmen kívűl hagytak, vagy pedig megbízhatatlanoknak tekintettek.“

Midőn ezen becses adatokat még a vizsgálat befejezése előtt teszem közzé, nem szándékozom egyebet elérni, mint további megfigyeléseket megindítani, hogy ezen érdekes kérdés minél előbb és minél alaposabban megoldathassék.

Végűl nem mulaszthatom el Nehring úrnak e helyen is őszinte köszönetemet kifejezni azon kézségeért, melylyel felfedezéseinek közzétételét megengedte nekem.

IX.

Einige neue Daten über das Karpathen-Murmelthier.

Nach den brieflichen Mittheilungen *Dr. A. Nehring's* zusammengestellt von *Dr. S. Roth.*

Im März des Jahres 1881 sandte ich meinem verehrten Freunde, Herrn Dr. A. Nehring, gegenwärtig Professor der Zoologie an der landwirthschaftl. Hochschule in Berlin, als Zeichen meiner Dankbarkeit für die mir erwiesenen zahlreichen Gefälligkeiten ein Murmelthier, wonach er sich schon seit längerer Zeit sehnte.

Ich habe dieses Thier von Altwalddorfer Bauern gekauft, die es in der Kohlbach mit einigen andern zusammen ausgegraben hatten. Dasselbe kam ganz wohlbehalten nach Wolfenbüttel an, woselbst Herr Dr. Nehring damals als Oberlehrer am herzl. Gymnasium angestellt war. Nach kurzer Zeit liess Herr Dr. Nehring das Thier tödten und gab den Balg dem naturhist. Museum in Braunschweig, wo derselbe musterhaft ausgestopft bereits öffentlich ausgestellt ist, während er das Skelet seiner eigenen, reichhaltigen Sammlung einverleibte.

Herr Dr. A. Nehring machte an dem ihm übersandten Exemplar sehr interessante Beobachtungen, die er mir gefälligst mittheilte und auf mein Ersuchen in unserem Jahrbuche zu publiziren gestattete. Am 24. November 1882 schrieb er mir Folgendes: „Ich werde gelegentlich Genaueres über das Murmelthier publiziren. Heute nur soviel, dass nach meinem Urtheil das Karpathen-Murmelthier durch das Vorhandensein von Backentaschen, durch den mehr bellenden, kläffenden als pfeifenden Ton, den es im aufgeregten Zustande hören lässt, dem Bobac näher steht, als dem Alpenmurmelthiere; es scheint zwischen beiden Formen zu vermitteln."

Diese Mittheilung hatte Herr Dr. Nehring die Güte in einem am 12. März 1882 an mich gerichteten Schreiben zu

vervollständigen, indem er mich zugleich berichtete, dass er das Skelet noch nicht genauer untersucht habe und sich dessen Untersuchung, sowie eine ausführliche Beschreibung seiner Beobachtungen vorbehalte.

Die auf das Murmelthier bezüglichen Stellen des erwähnten Schreibens lauten folgendermaassen: „Gewöhnlich wird als ein wesentlicher Unterschied der Gattung Arctomys (Murmelthier) und Spermophilus (Ziesel) angegeben, dass die Angehörigen der ersteren keine Backentaschen, die der letzteren deutlich ausgebildete Backentaschen aufzuweisen haben. Dass dieser Unterschied nicht durchgreifend ist, darauf hat schon 1865 Ernst Schauer am Schlusse seines Aufsatzes „über die Murmelthiere und Zieselmäuse Polens und Galiziens" in Troschel's Archiv f. Naturgeschichte hingewiesen; Schauer hat nämlich bei einem von ihm untersuchten Bobac mittelgrosse Backentaschen gefunden. Dasselbe habe ich nun bei demjenigen Murmelthiere beobachtet, welches Sie mir freundlichst im März v. J. von der Hohen Tátra haben zugehen lassen. In der Färbung und der Schädelform ähnelt dasselbe mehr dem Alpenmurmelthier als dem Bobac, so dass es, wie ich Ihnen früher schrieb, zwischen beiden Formen zu vermitteln scheint, womit die geographische Lage der Hohen Tátra gut harmoniren würde.

Nach der Ansicht meines Freundes Liebe in Gera sind überhaupt Marmotta und Bobac während der Diluvialzeit noch nicht spezifisch getrennt gewesen; sie haben sich aus einer gemeinsamen Stammart erst durch die räumliche Trennung und die verschiedene Beschaffenheit ihrer jetzigen Verbreitungsbezirke herausgebildet, ohne aber selbst heutzutage auffällige Differenzen zu zeigen, — eine Ansicht, welche viel Bestechendes für sich hat. Es ist sehr gut möglich, dass auch bei dem Alpenmurmelthiere einzelne Exemplare Backentaschen von geringem Umfange besitzen, und dass dieselben bei der Untersuchung bisher übersehen sind. Giebel sagt in seinem Werke (Säugethiere S. 627) über die Gattung Arctomys: „Backentaschen fehlen, höchstens finden sich eine Andeutung derselben in einer schwachen Falte oder in einer Vertiefung des Trompetermuskels". Das von Ihnen übersandte Exemplar hatte jedenfalls nicht nur „eine schwache Falte oder Vertiefung", sondern es war eine deutlich ausgebildete Tasche vorhanden, in welcher sehr bequem eine grosse Wallnuss versteckt werden konnte.

Das Beste wird sein, diese Backentaschenfrage vorläufig noch als eine offene zu behandeln. Prof. Claus in Wien giebt freilich noch in der neuesten (4) Ausgabe seiner „Grundzüge der Zoologie" mit voller Bestimmtheit an, dass die Gattung

Spermophilus m i t Backentaschen versehen, die Gattung Arctomys o h n e solche sei. Aber leider ist das sonst so treffliche Werk von Claus in dem Abschnitte, welcher die Säugethiere behandelt, unter vollständiger Ignorirung der wichtigen Forschungen neueren Datums verfasst, so dass ich mir eine lange Liste von Unrichtigkeiten auch aus der neuesten Auflage zusammenstellen könnte. Ausserdem ignorirt Claus die wichtigen Entdeckungen, welche in dem letzten Jahrzehnt auf dem Gebiete der kleinen Diluvialfauna gemacht sind, so vollständig, dass man entweder annehmen muss, dass er die betreffende Literatur niemals unter die Augen bekommen hat, oder dass er sie absichtlich bei Seite schiebt."

In einem dritten Schreiben, datirt vom 29. April 1882, ergänzt Herr Nehring die Literaturangaben durch die Mittheilung, dass „in dem bekannten Säugethierwerk von Schreber-Wagner (Supl. 3 Abth. Seite 256) einige Andeutungen älterer Beobachter über das Vorkommen von Backentaschen bei Murmelthieren vorliegen, welche aber bisher entweder ganz ignorirt, oder als unzuverlässig betrachtet sind."

Indem ich diese werthvollen Thatsachen noch vor Abschluss der Untersuchung publizire, will ich gar nichts Anderes bezwecken, als einen Impuls zu weiteren Beobachtungen zu geben, damit diese interessante Frage je früher und je gründlicher gelöst werden möge.

Schliesslich erachte ich es für eine angenehme Pflicht, Herrn Dr. A. Nehring meinen innigsten Dank auszusprechen für die Zuvorkommenheit und Bereitwilligkeit, mit der er mir die Publizirung seiner Entdeckungen gestattete.

X.

A Tengerszem-csúcs (2508 m.) egy megmászása.

1879-ben én, Siegmeth Károly úr S.-A.-Ujhelyről és három budapesti barátunk a Baradla, a Sztraczenai-völgy és a dobsinai Jég-barlang látogatása után jún. 30-kán a Husz-féle parkba érkeztünk, hol meg is háltunk. Másnap reggel szép időben vasúton Lucsivnára mentünk és onnan kocsin Stólára, hol a tanító minket előleges megrendelés következtében kitűnő ebéddel s a Tengerszem-csúcs tervezett megmászásához szükséges élelemmel ellátott s kalauzok és hordárokról is gondoskodott. Délutáni 3 órakor útra kelvén jó kedvben haladtunk az napi czélunk, a Poprádi-tó felé. A szép fenyves azonban, melyen utunk keresztül vitt, és a pompás idő a félreeső Csorbai-tó látogatására serkentett, mi mintegy ízlelítőnek tetszett a természet részéről még nyújtandó élvezetekre. Félórai pihenő után tovább gyalogoltunk éjjeli tanyánk, a Poprádi-tó melletti menedékház felé. Útközben, fájdalom, Aeolus számtalan ködgomolylyal kelt egybe, mire ezek gyermekei, az esős felhők, elkezdtek sírni, s mi a helyett, hogy a felséges körlátásban gyönyörködhettünk volna, a Majláth-gunyhó négy fala közzé, de tető alá szorúltunk.

Másnap reggeli 5 órakor elhagytuk a Poprádi-tavat, mélyen sajnálva, hogy sokat ígérő környezetét a rosz idő miatt csak félig élvezhettük. A Tátra épen azon helyén, hol a közvetlen közelből a hatalmas sziklatömegek gazdag alakzatai a változó színjátékkal, valamint a tavat környező vegetatio szineinek üdesége a verőfényben minden bizonnyal leírhatatlan szép látványt nyújtanak, — épen itt nem engedte az irígy sors, hogy abban zavartalanúl gyönyörködjünk.

Most a nagyszerű Menguszfalvi-völgyben felfelé haladtunk, a Békás-tavakból alázuhanó hegyipatak mentén a hatalmas kőromokkal és törmelékkel fedett lejtőnek felső végére; kis pihenő után a nevezett tavakat jobbról megkerűlve az éjszaki lejtőre értünk fel. Minthogy a körűltünk emelkedő csúcsok valamennyien teljesen ködbe borúltak volt, társaim jobbnak vélték, a felmetel folytatásával itt felhagyni, kipihenni magukat és visszatérni.

Letelepűlve egy magaslaton, lábunk alatt a Békás-tavak komor nyugalmukban, jobbra a részben ködbe borúlt Bástya festői csúcsai, balra a Tátra-csúcs hasgatott nyúlványai, előttünk a nagy rommező: a természet ezen elhagyatottságában, a hol annak hatalmas ereje nem az alkotásban, hanem a rombolásban nyílvánúl, szokatlan nyomasztó érzület lepett meg minket, bizonyos neme a borzadálynak, s ezzel is róvtuk le az anyatermészetnek az őt megillető adónkat.

Társaim, kik ilyen vagy hasonló gondolatoknak és érzelmeknek engedték át magukat, engemet, valamint kalauzomat a beállott köd miatt a további felhágástól visszatartani akartak, de én felhasználva egyikét azon pillanatoknak, melyekben az ember, teljesen megfeledkezvén önmagáról, elvész a természet nagyszerűségének és titkainak merő csudálkozásában és mélyre ható megszemlélésében, ellopództam s egymagam folytattam a felmászást, erősen bízván abban, hogy a szerencse rendszerint nem szokott elpártolni a bátor embertől.

Eleinte jól is ment. Halványan visszaemlékezvén egy R. tanártól nyert vázlatra és a Tátratérkép segítségével a jobboldali meredek lejtőnek tartottam egészen a nagy hómező alatt lévő vízmederig, mely mellett tovább felkapaszkodtam. Itt kissé eltévedtem ugyan, t. i. nagyon balra jutván a megmászhatatlan sziklagerinczektől körűlvett kis hómezőre, de visszatértem s végig másztam a nagyobb, közvetlen a Tengerszem csúcs alatt elterűlő hómezőn.

Egyórai kapaszkodás után ennek felső végén pihenőt tartottam s tájékozódni iparkodtam, midőn mélyen lent a völgyből Rusznyák, a Stoláról való kalauznak, mindinkább közeledő hangját hallottam, kit a hátramaradt urak biztonsági tekintetekből utánam küldöttek. Ő kérve kért, hogy térjek vissza, — de ahhoz semminemű kedvet nem éreztem. Oly közel a csúcshoz, ezt el is akartam érni, még azon esetre is, hogy kilátásom nem lesz.

Nolens volens elvégre belenyugodott kalauzom is, mire a csúcsnak romokkal telt éjszaknyugati lejtőjén, melyen az út viszonylag semmi nagyobb nehézségekkel nem járt, felhágtunk s $^3/_4$ óra múlva sűrű ködben a csúcsra értünk. Épen 11 óra volt akkor.

S íme! 15 percz múlva, midőn minden kilátásról már teljesen lemondtam volt, az éjszaki szél elkergette a közel 800 mnyi mélységben lábunk alatt húzódó s a Tengerszemet és Halastavat magába záró bájos Bialka-völgyet elfedő ködtömegeket, s eleinte 5, kissé vártatva ismét 3 perczig oly elragadó szépségű kilátást nyújtott nekem lefelé, hogy telve csudálattal és örömmel nem bírtam magammal, hiába keresvén szavakat, az engem megrohant érzelmeknek méltó kifejezést adandó.

Nem is kísértem meg ezen benyomások leírását, csak azt mondhatom lelkem mélyéből: Ily darab föld nem egyhamar található ezen a világon, és a ki innen valóha élvezte a kilátást, ez örvend azon és hallgat visszaemlékezvén arra! — A különben mozgékony nyelvünk ez egyszer megtagadja a szolgálatot.

A véghetetlen szép kilátás következtében egészen neki lelkesültem, s ily hangulatban kezdődött a lemenetel, melyet tovább halasztani már nem mertem azon okból, mert a Békás-tavaknál váró társaim, valamint a felhőkké megsűrűsödött köd sietségre intettek. A leereszkedés a Tengerszem-csúcs baloldali görelyhányán történt, melyet dr. Berzeviczy 1878-ban Évkönyvünkben leírt volt.

Háromnegyed óra múlva leértünk a Békás-tavak melletti nyugvóhelyhez, melyet azonban útitársaim már elhagytak, de szerencsémre az élelmet el nem vitték volt.

A jogait követelő gyomrot röviden kielégítvén folytattuk utunkat lefelé; a hosszú távolmaradásom miatt kissé haragra lobbant társaimat már az említett tavak alatti vízesésnél utólértük és most a közben kiderült időben majdnem megszakítás nélkül elballagtunk Stólára, hová körülbelől 7 óra tájban értünk.

Gazdag estebéd és nehány palaczk tokaji a legkedélyesebb hangulatba ejtett, minek csak az alvás után mélyen érzett szükség vetett véget. *Lonszky A.*

X.

Eine Besteigung der Meeraugspitze. (2508 M.)

Im Jahre 1879 hatten wir (nämlich Unterfertigter, Herr K. Siegmeth aus S.-A-Ujhely und drei Freunde aus Budapest) die Aggteleker Höhle, das Stracenaer Thal und die Dobschauer Eishöhle besucht und waren am 30. Juli im Park Husz angelangt, wo wir übernächtigten. Tags darauf fuhren wir bei schönem Wetter früh per Bahn nach Lucsivna und von da mit Wagen nach Stola, wo wir beim Schullehrer über vorherige Bestellung ein famoses Mittagessen genossen und von ihm auch für die beabsichtigte Besteigung der Meeraugspitze mit Proviant ausgerüstet und mit Führer und Träger versehen wurden. Um 3 Uhr Nachmittags machten wir uns auf den Weg und drangen in gehobener Stimmung nach dem für diesen Tag bestimmten Ziele, dem Popper-See, vor.

Der schöne Fichtenwald jedoch, den wir am Wege dahin durchzogen, und das prächtige Wetter animirten uns zu einem Abstecher nach dem Csorber See, der zum prächtigen Präludium der uns erwartenden Naturgenüsse wurde.

Nach halbstündigem Aufenthalte daselbst ging es weiter nach unserem Nachtquartier, der Schutzhütte am Popper-See. Leider Gottes vermählte sich inzwischen Aeolus mit unzähligen Nebelballen, worauf deren Kinder, die Regenwolken, zu weinen begannen und uns zwangen, anstatt herrliche Aussicht zu geniessen, es mit den vier Wänden der Majláth-Hütte, jedoch unter Dach Vorlieb zu nehmen.

Den nächsten Morgen verliessen wir um 5 Uhr, mit einigem Bedauern den See, seine vielversprechende Umgebung des schlechten Wetters wegen nur halb genossen zu haben. Gerade an dieser Stelle der Tátra, wo von unmittelbarer Nähe aus die reiche Formenbildung der gewaltigen Felsenmassen mit deren wechselvollem Kolorit, sowie die Farbenfrische der den See umrahmenden Vegetation in hellem Sonnenglanze einen unbeschreiblich schönen Anblick gewähren mag, — gerade hier war es uns für diesmal nicht gegönnt, uns dessen ungetrübt zu erfreuen.

Wir stiegen nun aufwärts im imposanten Mengsdorfer Thal und dem Wasserabsturz der Froschseen entlang hinauf zum oberen Ende des gewaltigen Trümmerfeldes; nach kurzer Rast waren wir rechts bei den Froschseen vorbei, auf die dieselben begrenzende Nordlehne angelangt. Da die umliegenden Bergspitzen total von Nebel eingehüllt waren, so zogen es meine Begleiter vor, hier von dem weiteren Aufstieg abzusehen, sich auszuruhen und den Rückzug anzutreten.

Gelagert an erhöhter Stelle, zu unseren Füssen die Froschseen in ihrer tief ernsten Ruhe, rechts die pittoresken Spitzen der theilweise von Nebel umhüllten Bastei, links die zackigen Ausläufer der Tátraspitze, vor uns das grosse Trümmerfeld: packte uns dieser Abgeschiedenheit der Natur, wo sich deren gewaltige Kraft nicht im Neubilden, sondern im Zerstören manifestirt, ein seltsam deprimirendes Gefühl; eine wahrhafte Art des Grauens ergriff uns, und wir zollten auch dadurch der Mutter Natur den schuldigen Tribut.

Während sich meine Begleiter diesen und ähnlichen Gedanken und Gefühlen hingaben, benützte ich, da man mir, sowie dem Führer des eingefallenen Nebels wegen den weiteren Aufstieg verwähren wollte, einen jener Momente, wo sich der Mensch bis auf das völlige Vergessen seiner selbst in das reine Bewundern und die tiefe Anschauung der Grossartigkeit der Natur und ihrer Geheimnisse verliert, und stahl mich fort, um allein weiter zu steigen, bauend darauf, dass dem unternehmenden Menschen das Glück für gewöhnlich nicht abhold sei.

Es ging auch ganz gut. In schwacher Erinnerung einer Skizze von Prof. M. R. und mit Hilfe der Tátrakarte hielt ich mich anfangs rechts an der steilen Lehne bis zum Wasserrinnsal unterhalb des grossen Schneefeldes und stieg sodann diesem entlang weiter aufwärts; verirrte mich nun wohl ein wenig, indem ich zu sehr nach links auf das kleine Schneefeld kam, welches unersteigbare Felsengrate begrenzen; ging dann aber zurück und überschritt das grössere, knapp unterhalb der Meeraugspitze gelegene Schneefeld.

Nach einstündigem Klettern rastete ich am oberen Ende desselben und suchte mich weiter zu orientiren; da vernahm ich tief unten aus dem Thale die sich nähernde Stimme des Führers Rusnyak aus Stola, den die zurückgebliebenen Herren aus Sicherheitsrücksichten mir nachsandten. Er kam mit dem dringenden Ersuchen, ich möge zurückkehren. Dazu spürte ich aber keine Lust; nun schon so nahe der Spitze, wollte ich diese auch erreichen, selbst auf die Gefahr eines gänzlichen Mangels an Aussicht.

Nolens volens gab sich schliesslich der Führer mit dieser Absicht zufrieden und so stiegen wir über den nordöstlichen Trümmerabhang, der verhältnissmässig keine besonderen Schwierigkeiten bot, aufwärts und erreichten die Spitze nach $^3/_4$ Stunden mitten in dichtem Nebel. Es war eben 11 Uhr.

Und siehe da! Nach Verlauf von 15 Minuten, auf jedwede Aussicht schon ganz Verzicht leistend, verscheuchte ein Nordwind die Nebelgebilde über dem nahe an 800 M. tief zu unseren Füssen liegenden, das Meerauge und den Fischsee einschliessenden reizenden Bialka-Thale, und gönnte mir 5 Minuten und nach kurzer Pause abermals 3 Minuten einen Abblick von so überwältigender Schönheit, dass ich von Bewunderung und Freude hingerissen in wahrhaftes Entzücken gerieth und vergebens nach Lauten rang, um den mich bestürmenden Gefühlen gebührenden Ausdruck zu geben.

Ich versuche es auch nicht, diese Eindrücke zu beschreiben, doch kann ich aus vollem Herzen sagen: Ein solcher Fleck Erde findet sich nicht sobald wieder auf dieser Welt, und wer jemals eine Aussicht von hier genossen, der freut sich darüber und schweigt in deren Erinnerung! — Unsere sonst so geläufige Zunge versagt hier einmal ihren Dienst.

Voller Begeisterung ob des unendlich schönen Anblickes begann der Abstieg, den ich weiter nicht zu verschieben magte, da die beim Froschsee wartenden Begleiter, sowie die zu Wolken sich verdichtenden Nebel zur Eile mahnten. Derselbe erfolgte auf der linken Geröllhalde der Meeraugspitze, die Herr Dr. Berzeviczy im Vereinsjahrbuch von 1878 beschrieben hat. Nach $^3/_4$ Stunden gelangten wir zur Lagerstätte am Froschsee, welche meine Begleiter jedoch schon verlassen hatten, zum Glücke aber ohne den Proviant mitzunehmen. Nach kurzer Stärkung des in seine Rechte getretenen Magens setzten wir den Abstieg fort, erreichten die wegen meines langen Ausbleibens etwas erbosten Kollegen schon unter dem Froschsee-Wasserfalle und nun ging es bei wieder aufgeheitertem Wetter, beinahe ununterbrochen bis nach Stola, wo wir um 7 Uhr Abends anlangten. Ein reichbesetztes Abendessen und einige Flaschen Tokajer verfehlten nicht, uns in die gemüthlichste Stimmung zu versetzen, der nur das dringende Bedürfniss nach Schlaf ein Ende machte. *A. Lonszky.*

X.

Meghívó. A **Német** és **Osztrák Alpegyesület** következő átiratot küldött egyesületünknek:

Einladung. Vom **Deutschen** und **Oesterreichischen Alpenvereine** erhielt unser Verein nachstehende Zuschrift:

Löblicher Ungarischer Karpathenverein!

„Wir veranstalten vom **11. bis 15. August 1882 zu Salzburg den IV. Internationalen Alpen-Kongress** in Verbindung mit der IX. General-Versammlung unseres Vereins und zugleich eine Ausstellung.

Indem wir Sie und Ihre geehrten Mitglieder zu diesem Kongresse höflichst und freundlichst einladen und auf einen zahlreichen Besuch seitens Ihrer Mitglieder rechnen, erlauben wir uns zugleich das Ersuchen zu stellen, die Ausstellung durch in Ihrem Besitze befindliche, die Alpenkunde betreffende Gegenstände bereichern zu wollen.

Indem wir Sie schliesslich noch ersuchen, den Anmeldungstermin (längstens 31. Juli 1882 bei dem Sektionskassier, Herrn F. Gugenbichler in Salzburg, Ernst-Thunstrasse) gütigst genau einhalten zu wollen, zeichnen in besonderer Hochachtung

Der Central-Ausschuss
des
Deutschen u. Oester. Alpenvereins.
Der I. Präsident;
Dr. B. J. Barth m./p.

Die Section „Salzburg"
des
Deutschen u. Oester. Alpenvereins.
Der Vorstand:
Prof. Eduard Richter m./p.

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

VI.

A siket- és nyírfajd.

Podhradszky András-tól.

Magasabb hegységünk e két madara dísze erdeinknek, sovárgó vágya a vadászoknak, fájdalom azonban, hogy számuk napról-napra fogy. Az erdőpusztítás, de részben a már majdnem mindenütt foganatba vett rendszeres erdőhasználat is mindig kissebb térre szorítja őket, hol a kiméletlen vadászszenvedély és a ragadozó állatok könnyebben férnek hozzájok s fogyasztják létszámokat, miért már ritkábbakká is váltak.

De épen ezen körülmény reményleni engedi, hogy jövőben legalább az értelmesebb vadász kiméletesebben fog velök bánni. Gondoskodott fentartásukról a vadászati törvény is, hogy legalább bizonyos időben kiméletben részesüljenek; különösen veszi oltalmába ezen törvény a jérczéket, melyeknek lelövése minden időben tilos. És ez helyes is, mert e dísztől nem szabad megfosztani erdőségeinket.

Ismerkedjünk megmost közelebbről e két madárfajjal.

1-ször. A siketfajd. (Tetrao urogallus, das Auerhuhn), mint német neve is mutatja, a tyúkfélék rendéhez tartozik, sőt némely vidékeken, nálunk is erdei vagy fajdtyúk a neve.

A kakas hossza teljesen kifejlett állapotában: 94 cm., melyből a fark hosszúsága 34 cm. Szárnyai nyugodt állapotban 38 cm., kiterjesztett állapotban 126 cm. hosszúk. Lábszárai 7 cm. magasak. Lábújja száma 4, melyekből három előre irányúlt, ezekből a középső 6.5 cm., a két szélső 4.5 cm, a hátsó vagyis sarkantyú 2.5 cm. hosszú. Teljes testmagassága egyenes állásában 46 cm., testsúlya 6—7 kilogramm. Nagysága tehát — melyhez máskülönben is sokat hasonlít, — egy pulykakakaséval vetélkedik, ennél azonban testméreteiben valamivel nyulánkabb. És így őt nagy madarainkhoz sorolhatjuk.

A jércze hossza 66 cm., melyből a fark hosszára 20 cm. esik. Szárnyhossza nyugodt állapotban 30 cm., kiterjesztett állapotban 102 cm. És így sokkal kissebb, mint a kakas.

Nagysága egy kifejlett közönséges házi tyúkhoz hasonló, ennél azonban szintén nyulánkabb. A vén kakas tollazata: a fő és nyak sötét rozsdabarna, úgyszintén a hát és a has is. Begye teljes nagyságában sötétkék zománczban játszik; szárnya rozsdabarna, csupán a szárnyváll és hónalj fehér. Farka fekete; az egyes farktollak a többi madarakéhoz aránylag szélesek, számuk 18, fehér foltokkal s kissebb-nagyobb fehér sávolyokkal tarkázottak. Az egyes tollak szélessége 6—7 cm. Szempillái nagyok és duzzadtak s szép czinnóber-színűek. Csőre horgas, mint a ragadozó madaraké, sárgás fehér színű, hossza 4 cm. Torka alját egy barnás aczélszínű, 5—6 cm. hosszú, apró hosszszas tollacskákból álló szakál díszíti.

A fiatal egyéves kakas tollazata csupán annyiban különbözik a vén kakasétól, hogy hát- és szárnyfedő tollazata világosabb színezetű, s begyének zománcza is halványabb, mint a vén kakasé.

A jércze tollazata majdnem egyszínű, sárga-veres alapszínen kissebb-nagyobb fekete sávokkal s foltokkal tarkázott és így annyira elüt a kakas tollazatától, hogy már nagyságát is tekintve a nem ismerő kész, más madárfajnak tekinteni.

Hazája, déli Európa meleg vidékeit s Angliát leszámítva, egész Európa, hol magasabb hegységek s összefüggőbb erdőségek jönnek elő. Fenyves erdőkben gyakoribb, de találni lombosokkal kevert állabokban is, ha azok patakokban s forrásokban nem szűkölködnek. Az éjszakibb vidékeken gyakoribb, valószínűleg azért, mert azok nagyobb erdőségekben bővelkednek, s itt tartózkodik mindenütt, hová a fenyűk felhatolnak. Vándorolni nem szeret, és így az állandó vadak sorába számíttatik; ritka eset is, hogy pagonyát (Revier) változtatná, — a hol napvilágra jön, rendesen abban a kerületben marad is. Csupán az erdők letarolása bírja arra, hogy tartózkodási helyét megváltoztassa, mi annyiból áll, hogy a vágások előhaladtával a szomszéd állabokba vonúl vissza.

Élelme mindenféle erdei gyümölcs, eper, málna, szeder, afonya, madárberkenye és bodza-bogyó, mindenféle erdei és fűmagvak, bábok, pondrók és férgek, télen át a lúcz- és jegenyefenyű tűi és rügyei, az előbbit jobban kedvelvén s tavaszszal még a veténygágyakban lévő plántákat is megnyirbálván. Húsa nyáron s őszön át sokkal ízletesebb, mint télen vagy tavaszszal, a midőn az a fenyűk rügyeitől s tűitől erős terpentin-szagú, s ügyes szakács kell hozzá, hogy akkor élvezhetővé tegye.

Párzási vagy vadász-nyelven dürgési ideje — mely elnevezés ugyan helytelen — általában véve április hava; melegebb vidékeken már márczius második felében is párzik. A

kakas, ha nem háborgattatik, az egész párzási idő alatt helyet tart, mihez rendesen kiválóbb vénebb fákat választ, leginkább vágások s erdei tisztások közelében, de párzik teljesen zárt erdőkben is. E helyre gyülekeznek aztán a jérczék is a szerint, a minő számmal vannak, vagy a mennyit egy kakas meghódíthat magának. Vénebb kakasok mellett nem ritkán 3—4 tyúk is látható, fiatalok 1—2 jérczével párzanak, de ezektől is sokszor elveri a vén kakas.

Addig, a míg a jérczék nem ülnek, illetőleg még a párzási helyre gyülekeznek, a kakas rendesen estve száll be párzási helyére, s ha tyúkjait ott nem találja, megszólal estve is, de csak napszállta felé vagy kissé azután; megtörténik azonban az is, hogy reggel, de még sötétben jön párzási helyére, többnyire azonban nem nagy távolból.

Reggel, midőn teljes sötétség uralkodik s minden madár még nyugszik, megszólal Kezdetben pattogón csattanó hangot hallat, olyformát, mint midőn valaki felső s alsó ajkát erősen összenyomva egymásután lehető gyorsan kettőt csattant. E hang mindíg sebesebben csattanó lesz, úgy hogy azt szájjal gyorsaság tekintetében utánozni nem lehet, végre gyenge s rövid, kaszafenéshez hasonló s alig 50—100 lépésnyire hallható hangba megyen át, míg ellenben csattogása 100—200, sőt igen csendes tiszta időben távolabbról is hallható. A kaszafenéshez hasonló hang 4—5, a csattogó pedig 10—15, másodperczig, sőt, ha valamire figyelmes lesz, tovább is tart, zavarás esetében pedig a csattogás nagy időközökre is kimarad, s a kakas ilyenkor szakadozva szól. Szólása közben szárnyait lebocsátja s farkát pulyka-kakas módjára majdnem teljes köralakban magasra emeli, a kaszafenéshez hasonló utóhangadásnál azonban nyakát előre nyújtja s lehajtja.

A jérczék a szólás idején vagy mellette ugyanazon fán vagy a szomszéd fákon, sőt néha a földön is gubbaszkodva ülnek, s csak a beszállás vagy veszély idején adnak hangot, mely e szavakkal: „dak, dak, dak," adható vissza. A párzást a hím a földön végzi, ép úgy mint a pulyka-kakas, mi többnyire napfelkeltekor történik; addig tehát leginkább a fán szól és mulattatja kissé unalmas s egyhangú dallamával háremét.

A párzás rendesen április-hó utóján végződik, mely időben a jérczék ülni kezdenek, de a kakas ellátogat még azután is kedves emlékű párzási helyére, s szakadozva még május közepéig szól, mintha siratná a múltnak boldog óráit.

A jércze leginkább szabad kilátású helyeken, vágásokban vagy alacsonyabb bokrosokban, fatuskók, sziklák mellett s bokrok tövében mélyedést kapar, hová korához képest 5—10,

sőt ennél néha több tojást is rak, melyek nagyságra nézve a tyúkéihoz hasonlók Ezen tojások alapszíne barnás-sárga, rozsda-barna pontokkal tarkázva. A jércze fészkén 4 hétig ül, s oly híven, hogy gyakran fészkén meg is hagyja magát fogni. Ép oly híven védi fiait is, s kész értök veszélylyel is szembeszállani. A fiatalok gyorsan fejlődnek, 8—10 nap alatt tollasodnak, midőn rozsda-sárgás színüekké válnak.

A kakasok a párzási időt leszámítva egyenként élnek, tehát magányt szerető komor állatok. Télen leginkább verőfényes déli oldalakon tartózkodnak. A jérczék társaság-szeretőbbek, bár azok is többnyire egyenként láthatók, kivéve azon időt, míg fiaikat vezetik, mi rendesen augusztus utóljáig tart. Ellenségei: a róka, görény, nyest s füles bagoly, szabadabb helyeken a többi ragadozó madarak is. A róka a fiatalokban, a görény, nyest és füles bagoly a vénebbekben is nagy kárt tesz, különösen a párzási idő alatt, midőn madarunk szerelmi mámorában nagyon hozzáférhető.

2-szor. A nyírfajd (Tetrao tetrix, das Birkhuhn) szintén mint a siketfajd a tyúkfélék rendéhez tartozik.

A kakas teljes hossza 56 cm., melyből a fark hossza 16 cm. Szárnyhossza nyugodt állapotban 26 cm., kiterjesztve 87 cm. Lábszárai 5 cm. hosszúk, barnás-fehér apró tollacskákkal fedvék. Lábújja 4, ezek közül 3 előre s 1 hátra irányúlt. Az előre állók középsője 5 cm., a két szélső 3 cm. s a hátsó 1.5 cm. hosszú. Magassága egyenes helyzetben 32 cm. Nagyságra nézve tehát egy közönséges házi kakassal ér föl, s így a közép nagyságú madarak közt foglal helyet. Csőre, mely a fentebbbi hosszúságba beleértve nincs, 1.5 cm. és sötét-barnás színű.

A jércze sokkal kissebb, teljes hossza farkával együtt 42 cm.. s test nagyságára nézve közönséges kissebb nöstény-kacsának felel meg.

A vén kakas tollazata általában véve fekete; fej, nyak, begy gyönyörű sötét-kék zománczban játszik; a szárnyváll és hónalj fehér; a kormánytollakat fedő tollazat közepén egy 2 cm. széles s 6—7 cm. hosszu fehér sávoly húzódik keresztül, s e fedő tollak végei szürkés-fehér szegélylyel határolvák.

A kormánytollak felső éle aczélfehér, máskülönben világos-barna. A 18 tollból álló fark kifelé fordított sarló-alakban kétfelé válik, mely két sarlónak külső 4 tolla görbe, a többi többé-kevésbbé egyenes. Farka alja gyönyörű hó-fehér tollakkal díszelkedik. A szempillák fölött van egy a házi kakas taréjához hasonló húsos s apró tüskés alkatú kinövés, melynek színe azonos a szempillák színével s fejhez lapúlt, míg a házi

kakas e díszét egyenesen hordja. Jellemző, hogy e kinövés a párzás idején felette duzzadt, s a fej felett is tekintélyesen kiemelkedik, miért is ilyenkor a nyírfajd még szebbnek tűnik föl, mint más időben. E díszét jobban emeli még gyönyörű, fénylő fekete tollazata. Ennyi szépséggel felruházva őt Európa legszebb madarának tekinthetjük. A fiatal kakas tollazata épen abban különbözik a vén kakasétól, miben a fiatal siketfajd a véntől. Ugyanis hát-tollazata világos rozsda-barna színezetű. Többiben a színezete azonos a vén kakaséval, csakhogy nem oly szépen zománczolt s nem is oly fénylő fekete.

A jércze tollazata majdnem olyan, mint a siketfajdé, sárga-veres alapszínen fekete sávokkal és foltokkal, az alapszín azonban ennél valamivel sötétebb mint a siketfajd-jérczénél.

Hazája a délibb s erdőkben szegényebb vidékek kivételével egész Európa. Éjszakon szintén otthonosabb, s ott nagyobb számmal is fordúl elő, különösen Svéd- és Norvégország fenyérein vagy is hangával fedett lapályain (Haidegegend), melyeken szórványosan csak a törpe nyírfa nő, felette nagy számmal találni. Nálunk nagyobb számmal felső Magyarországban s Erdély erdős vidékein honos, de itt is szívesebben tartózkodik a havasok közelében, mint az előhegységekben. A nyírfajd felette óvatos és vad madár, s talán ez az oka annak, hogy az emberektől távol inkább nagy erdőségekben vagy azok közelében szeret tartózkodni.

Ő is mint a siketfajd állandó vad, de nagyobb szaporodás esetében vagy télen, ha nagy havak s keményhideg következtében a magasabb hegységekben élelme csökken, felkeresi az alantabb fekvésű hegységeket és vidékeket is, s ha a helyiség megtetszik neki, ott meg is telepedik. Ily vándorlása azonban leginkább csak a szomszédos határokig terjed s felette ritkán 3—4 óra járásnyinál távolabb.

Jellemző a nyírfajdnál, hogy télen a nem szerint csoportosúlni szeret, úgy hogy a kakasok közt jérczék csak elvétve jönnek elő, s viszont megfordítva. E tekintetben elüt a siketfajdtól, mely a magányt szereti s leginkább egyenként jön elő.

Eledele ugyanaz, mint a siketfajdé. Télen különösen kedveli a nyír-, nyár- és mogyorófa rügyeit és barkáit, de megeszi a fenyűk rügyeit is. A nyír rügyeit s barkáit, úgy látszik, legjobban kedveli, mert nyíresek közelében kiválóan szeret tartózkodni, honnét nevét is vette.

Párzási ideje, mint a siketfajdé a vidék hőmérsékéhez képest hol előbbre, hol későbbre, de még is általában véve áprilishóra esik. Párzási helyűl, a hol csak teheti, szabad kilátással bíró téreket választ, tehát erdőkben tisztásokat és

vágásterületeket, s hol ilyenek nem találtatnak, fán is szól, csak párzani száll le a földre.

Magas hegységekben a havasokra vonúl, hol dürgése fél, sőt csendes időben közel óra járásnyira is elhallatszik, így arúlván el hollétét; tán ez is oka annak, hogy párzani, a hol csak szerét teheti, szabad kilátású nyílt téreken szeret, így gondolván magát a meglepetés veszélye ellen biztosítani. Vadászok s emlős ragadozók ellen ez használ is, de nem a szárnyas ragadozók ellen, melyek közűl reája nézve a füles bagoly a legveszélyesebb, mely a hajnali órákban — tehát akkor, midőn a nyírfajd legjobban dürög — szárnyra kell, s közvetlen a föld felett mint az árnyék zajtalanúl szállva oly észrevétlenűl lepi meg a nyírfajdot, hogy ez csak akkor veszi észre magát, midőn annak körmei közt van. Ily módon felette sokat elpusztít a bagoly, különösen a jérczékben tesz nagy kárt, melyek a meglepetés pillanatában nem oly fürgék s ügyesek mint a kakas.

A nyírfajd mint a siketfajd leginkább estve jön párzási helyére, s ha jérczéit ott találja, még estve is napszállat tájban eludvarol, eldürög nekik. Ez azonban nem tart oly soká mint a reggeli dürgés. Erdőkben fán tölti az éjt, a havasokon a földön a hanga-bokrok közt vagy egyes mélyedésekben.

Még teljes sötétségben, hajnal hasadta előtt hallatja szavát, mely kezdetben csendes, elhaló „csuhű“ hangadással kezdődik, és pedig nagyobb időközökben, mi később a szürkület közeledtével mind gyorsabbá lesz. Közbe-közbe 1—2 méter magasra szökik; hajnal hasadtával e hang általmegy a tulajdonképeni dürgésbe, melyet visszaadni körűlbelől így lehet: „dürürü, dürürü, dürüdürü dürürü, dürürü, dürürü, dürüdürü dürürü.“ s innét dallamát dürgésnek is nevezik, mely szó tehát szigorúan véve csak a nyírfajdra vonatkozhatik, nem pedig a siketfajdra, melynél ez elnevezés hibás. Dürgése közben nyakát kinyújtja s a föld fölé hajtja, szárnyait földig bocsátja s szép sarlós, fénylőn fekete farkát, mint a pulyka-kakas magasra emeli, az alatt gyönyörű vakító hófehér tollait láttatván. Jérczéi körűl őrűlten futkos, ugrál s ugrás közben „csühű“ szavát hallatja. Ezt látni s nézni valódi élvezet, s a nyugodt vadászt nem ritkán annyira elbűvöli, hogy fegyverét is elfelejti használni.

A jérczék, melyek száma épen úgy változik, mint a siketfajdnál az udvarlás közben rendesen meglapúlnak vagy magokat kelletve kissé leeresztett szárnyakkal járnak a kakas előtt.

A mint a nap teljesen feljött, a kakas az erdei tisztásokról vagy a havasokról a szélső fákra vagy az erdők széleibe

vonúl, hová a „dak, dak, dak“ hangadással tyúkjai vezetik, s a párzás még itt is folytattatik.

A párzás a jérczék számához s korához képest április utójáig vagy a vidék magassági fekvése szerint május közepéig is eltart. Ekkor már a fiatal jérczék is fészkeikre vonúlnak. Ha azonban a tavasz magasabb hegységeinkben későn nyílik, megtörténik, hogy a jérczék csak május vége felé vonúlnak fészkeikre. A kakas azonban még azután is felkeresi párzási helyét, csakhogy azt már többé rendesen nem tartja, hanem ide-oda röpked egy helyről a másikra, keresi szerelmeseit s el is dürög egy darabig, hallgatódzik, vár, ismét csak dürög, de mind hiába; azok szerelmi ömlengéseit már nem hallják, mert fészkeiken ülnek. Június elejével teljesen elhallgat s az erdőkbe vonúl, hol aztán magányos életet folytat.

A jércze épen úgy fészkel, mint a siketfajd a földön. Fészkébe 5—15 tojást tojik, melyek színe világos-sárgás barnás pontokkal s foltokkal. A tojás jóval kissebb mint a közönséges házi tyúké. A költés ideje három hétig tart.

A nyírfajd sajátságai közűl meg kell még említenünk, hogy párzási idejében felette czivakodó s verekedő, mi leginkább féltékenységből ered. E tekintetben hasonlít fajához, a házi kakashoz. Ha jérczéihez egy más kakas közelít, vagy ha közelben csak csábító szavát hallatja: rárohan s megverekszik vele mint a jó gavallér; gyakran ily harcz több kakas közt is kifejlődik, s a gyengébbek elverésével végződik. A győztes ilyenkor a jérczéket is megnyeri, s ő marad a helyzet ura.

Egy más sajátsága az, hogy nagy Don Juan, mi máskülönben a siketfajd sajátsága is. Nem respectálja azon nemi különbséget sem, melyet a természet az egyes állatfajok s nemek közé vont, s párzik a siketfajd jérczéivel is, ugyanazt teszi a siket-fajd a nyírfajd jérczéivel is, mely természetellenes házasságnak aztán a korcsfajd (Tetrao medius, das Bastardwaldhuhn) a gyümölcse, az apa tulajdonságait s alkatát örökölvén. Utóbbi ott gyakori, hol a kakasok az egyik vagy másik nemből nagyon el vannak szaporodva, ismeretes dolog lévén, hogy a tyúkok rendében a hímek úgy is rendesen túlsúlyban vannak, s e miatt a törvénytelen házasságtól sem iszonyodnak.

A nyírfajd ellenségei ugyanazok, mint a siketfajdéi. Nagy szerencsétlenség mindkettőre, hogy földön költenek, s e miatt felette sok esik belőlök a ragadozó állatok martalékául; hol tehát a ragadozó állatok rendszeresen pusztíttatnak, ott el is szaporodnak, mert költésökben szaporák.

Az elmondottak után nem lesz talán érdektelen a siket- és nyírfajd-vadászatról egyet-mást röviden elmondani.

Mindkettőnek vadászata legalább hazánkban a párzás idejére esik, többnyire magányt szerető állatok lévén, más időben csak véletlenül lehet reájok találni. Mindkettőnek vadászata — a szerint, minő helyen történik — különböző.

Előhegységeinkben a vadászat reájok nem terhes, míg ellenben magasabb hegységeinkben ez nagy fáradalmakkal s kitartással jár, miért is mindkettőnek vadászata a magasabb sporthoz tartozik. A párzás idején magasabb hegységeinkben a hó még rendesen méter vagy azon felül magas, ez akadályon kell a vadásznak diadalmaskodnia, ha zsákmányhoz akar jutni. De még így sem biztos különösen a nyirfajdnál, mert ez felette vad s óvatos madár. A siketfajd kevésbbé óvatos, s ha a vadász dallama közben, midőn amaz kasza-fenéshez hasonló hangot hallat, közeledik felé, akkor a madár vak és siket, s teljes közelébe juthat még akkor is, ha kevésbbé van fedve, csupán arra kell ügyelni, hogy a 4—5 másodperczig tartó időt a közeledésre felhasználja s szüneteljen a közeledéssel addig, míg újból nem fen (schleift).

De nem úgy a nyírfajd; ez dürgése közben is jól hall s jól lát; egy gyanús mozdúlat, történjék az bár fedett leső helyből vagy leső kunyhóban, s nyílsebesen tova száll, a vadásznak még annyi ideje sem maradván, hogy röptében utánna lőjjön, mert, mire arczához emeli fegyverét, már a lövési távolon kívül esik. De a jérczék is nehezítik a vadászatot, mert ha oly helyen ülnek, a honnét a vadász közeledését vagy mozgását észre vehetik, jelt adnak s a kakassal együtt tovaröppenek, a vadász csak a kakas hült helyét vizsgálhatván.

A vadásznak még teljes sötétségben s nagy csendesen kell a párzási hely közelébe jutnia, minek következtében — ha a helyiség, hol a párzás történik, lakóhelyektől vagy erdei kunyhóktól távolabb esik — a vadásznak az éjt hóban, vízben kint kell töltenie, mihez ismét edzett test szükséges. Egy szóval e sport terhesebb, mint az alföldi vadászat, de egy ily vad elejtésén több öröme is van a vadásznak, mint ha az alföldön ugyanannyi idő alatt halomra lő jó csomó nyulat, foglyot vagy fűrjet. Egy ily vadnak elejtése majdnem mindíg nagyon kiérdemelt zsákmány.

VI

Das Auerhuhn und Birkhuhn.

Aus dem Ungarischen des *A. Podhradszky* von *Johann Philipp.*

Diese beiden Vögel, das sehnlichste Verlangen der Jäger, sind eine Zierde unserer Gebirgswälder, nur schade, dass ihre Zahl sich von Tag zu Tag vermindert. Die Ausrottung, aber auch die systematische Ausnützung der Wälder drängen sie auf einen immer kleineren Raum zusammen, wo der schonungslose Jäger und die Raubthiere ihnen leichter beikommen können und sie so sehr vermindern, dass sie immer seltener werden.

Aber eben dieser Umstand lässt hoffen, dass der verständigere Jägor in Hinkunft mit ihnen schonender verfahren wird. Auch das Jagdgesetz hat für ihre Erhaltung vorgesorgt, so dass sie wenigstens zu gewissen Zeiten einer Schonung theilhaftig werden; besonders für das Weibchen ist Sorge getragen, da dessen Erlegung zu allen Jahreszeiten verboten ist. Und das ist ganz recht, denn wir dürfen unsere Wälder einer ihren schönsten Zierden nicht berauben.

Betrachten wir nun diese Vögel eingehender.

1. Das Auerhuhn (Tetrao urogallus) gehört, wie schon sein Name zeigt, zur Ordnung der Hühner. Die Länge des Hahnes beträgt in vollständig ausgewachsenem Zustande 94 Cm, wovon auf den Schwanz 34 Cm. entfallen. Seine Flügel sind zusammengelegt 38 Cm., ausgebreitet 126 Cm. lang; die Beine haben eine Höhe von 7 Cm. Die Zahl der Zehen beträgt vier, wovon drei nach vorne gerichtet sind; von diesen ist die mittlere 6·5, die beiden äusseren je 4·5 Cm. lang; die hintere Zehe oder der Sporn misst 2·5 Cm. Aufrecht stehend beträgt die Höhe seines Körpers 46 Cm., das Gewicht desselben 6—7 Kg. Seiner Grösse nach wetteifert also der Auerhahn mit dem Truthahn, dem er übrigens auch in anderen Stücken gleicht, doch ist er etwas schlanker als dieser. Wir können also den Auerhahn zu unseren grösseren Vögeln zählen.

Die Länge der Henne beträgt 66 Cm., wovon auf die Länge des Schwanzes 20 Cm. kommen. Die Flügel messen im Zustande der Ruhe 30, ausgebreitet 102 Cm. Die Henne ist also bedeutend kleiner, als der Hahn und gleicht der Grösse nach einem ausgewachsenen Haushuhne, ist jedoch schlanker als dieses.

Kopf und Hals des alten Auerhahnes sind rothbraun, ebenso Bauch und Rücken. Die Kehle ist dunkelblau metallisch glänzend; die Flügel sind rothbraun, nur die Schultern und die Stellen unter den Flügeln sind weiss. Der Schwanz ist schwarz; die einzelnen Schwanzfedern sind verhältnissmässig nicht breiter als die anderer Vögel; ihre Zahl beträgt 18; sie sind mit weissen Flecken und mit grösseren und kleineren weissen Streifen geziert. Die Breite der einzelnen Federn beträgt 6—7 Cm. Die Augenlider sind gross, wie angeschwollen und schön zinnoberroth gefärbt. Der Schnabel ist gekrümmt wie bei den Raubvögeln, die Länge beträgt 4 Cm., die Farbe ist gelblich weiss. Die Kehle schmückt ein braunschillernder, aus 5—6 Cm. langen Federchen bestehender Bart.

Das Gefieder des einjährigen Hahnes unterscheidet sich nur insofern von dem des alten Hahnes, als Rücken- und Flügelfedern lichter sind und der Metallglanz an der Kehle blasser ist.

Das Gefieder der Henne ist beinahe einfärbig, — gelblich rother Grund mit kleineren und grösseren schwarzen Streifen und Flecken. Sie unterscheidet sich daher, wenn man dazu noch ihre verschiedene Grösse ins Auge fasst, so sehr vom Hahne, dass der Laie geneigt ist, sie für eine andere Vogelgattung zu halten.

Die wärmeren Gegenden Südeuropas und Englands abgerechnet, ist die Heimat des Auerhuhnes ganz Europa, wo es sich auf höheren Gebirgen und in grossen Wäldern aufhält. Es zieht die Nadelwaldungen vor, doch trifft man es auch in mit Laubholz gemischten Beständen, wenn dieselben an Bächen und Quellen keinen Mangel haben. In den nördlichen Gegenden ist es häufiger, wahrscheinlich deshalb, weil sie ausgedehntere Nadelwaldungen besitzen; überhaupt kommt es in den nördlichen Gebieten überall vor, wo Nadelholz gedeiht. Es wandert nicht gern, weshalb wir das Anerhuhn zu den Standvögeln rechnen können. Es kommt selten vor, dass es das Revier verlässt, in dem es zur Welt gekommen; gewöhnlich bleibt es in demselben. Nur die Abstockung der Wälder kann es zu einem Wechsel seines Aufenthaltortes veranlassen, d. h. es zieht sich bei Abstockung eines Schlages immer weiter in den noch stehenden Wald zurück.

Die Nahrung des Auerhuhnes bilden allerlei Waldfrüchte: Erdbeeren, Himbeeren, Brombeeren, Heidelbeeren, Vogelbeeren und Hollunderbeeren, vielerlei Baum-und Grassamen, Puppen, Maden und Würmer; im Winter nährt es sich von den Nadeln und zarten Trieben der Fichte und Edeltanne (der Fichte gibt es hierin den Vorzug), im Frühling aber macht es sich sogar an die Anpflanzungen.

Das Fleisch ist im Sommer und Herbst viel schmackhafter als im Winter und Frühling, zu welcher Zeit es infolge der genossenen Fichtentriebe und Fichtennadeln stark nach Terpetin schmeckt, und es muss ein geschickter Koch sein, der es damals geniessbar macht.

Die Zeit der Paarung, nach dem Jägerausdrucke die Zeit der Balze, fällt gewöhnlich in den April. In wärmeren Gegenden paart sich das Auerhuhn indessen schon in der zweiten Hälfte des März. Der Hahn hält, wenn er nicht gestört wird, während der ganzen Paarungs-Zeit einen ständigen Platz, wozu er gewöhnlich ältere Bäume in der Nähe von Holzschlägen und Waldlichtungen wählt, doch paart er sich auch in geschlossenen Wäldern. Auf diesem Platze versammeln sich die Hühner, manchmal ihrer mehr, manchmal weniger, je nachdem der Hahn sich dieselben erobern konnte. Bei alten Hähnen kann man nicht selten 3—4 Hühner sehen, während sich der junge mit 1—2 Weibchen begnügen muss; aber auch von diesen wird er nicht selten durch den alten vertrieben.

So lange die Hühner noch nicht brüten, so lange sie sich also noch auf dem Paarungsplatze versammeln, erscheint der Hahn daselbst gewöhnlich Abends; findet er die Hühner noch nicht dort, so lockt er sie. Gewöhnlich lässt er seinen Ruf gegen Sonnenuntergang oder etwas später hören. Manchmal geschieht es auch, dass der Hahn erst des Morgens, noch im Dunkeln auf dem Paarungsplatze erscheint, doch war er in der Regel nicht weit davon.

Wenn am Morgen noch vollständige Dunkelheit herrscht, wenn noch alle Vögel schlafen, dann ertönt der Lockruf des Auerhahnes. Anfangs lässt er einen knallenden, schnalzenden Ton hören, welcher etwa so klingt, als wenn Jemand mit den stark zusammengepressten Lippen möglichst schnell zweimal hinter einander schnalzt. Dieser Ruf wird immer schneller, so dass man ihn hinsichtlich der Schnelligkeit mit dem Munde nicht mehr nachahmen kann, während er später in einen schwachen, kurzen Ton übergeht, welcher dem Geräusche gleich, das beim Schärfen der Sense durch das Streichen derselben mit dem Schleifsteine hervorgebracht wird; dieser Ton ist kaum auf 50—100, während das Schnalzen auf 100—200

Schritte, bei ruhigem und reinem Wetter auch noch weiter hörbar ist. Der dem Geräusch des Schleifens ähnliche Ton dauert 4—5, das Schnalzen aber 10—15 Sekunden, ja auch noch länger, wenn der Auerhahn etwas Ungewöhnliches gewahrt; im Falle einer Störung bleibt das Schnalzen pausenweise ganz aus, so dass man es nur von Zeit zu Zeit hört. Während des Balzens läst er seine Flügel hängen und hebt nach Art des Truthahnes den Schwanz, um ein beinahe vollständiges Rad zu schlagen; bei den letzten schwachen Rufen streckt er den Hals nach vorne und senkt den Kopf abwärts.

Während des Lockrufes befinden sich die Weibchen mit dem Hahne häufig auf ein und demselben Baume oder auf den Asten der Nachbarbäume, manchmal aber sitzen sie mit gesträubtem Gefieder auf der Erde; sie geben nur zur Zeit ihres Erscheinens auf dem Paarungsplatze oder bei einer Gefahr Laute von sich, die wie „dak dak dak“ klingen. Wie der Truthahn, so vollführt auch der Auerhahn die Begattung auf der Erde, die gewöhnlich bei Sonnenaufgang erfolgt; bis dahin lässt er seine Rufe vom Baume ertönen und unterhält seinen Harem mit seinem langweiligen, eintönigen Liede.

Die Paarung ist gewöhnlich mit Ende April vorüber, und fangen zu dieser Zeit die Hühner zu brüten an; der Hahn aber besucht auch noch später den ihm in angenehmer Erinnerung gebliebenen Paarungsplatz und lässt zuweilen noch Mitte Mai seine Lockrufe hören, als wollte er die entschwundenen glücklichen Stunden beweinen.

Die Henne scharrt am liebsten an Orten mit freier Fernsicht, in Schlägen oder niederem Gebüsch, an einem Baumstrunk oder Felsen, wie auch unter Sträuchern eine Vertiefung, in welche sie je nach ihrem Alter 5—10, manchmal auch mehr Eier legt, die hinsichtlich ihrer Grösse den Hühnereiern gleichen; sie sind bräunlich gelb mit rostbraunen Punkten. Die Henne sitzt vier Wochen lang so fest auf den Eiern, dass sie sich nicht selten sogar fangen lässt. Sehr treu schützt sie auch ihre Jungen, ja sie ist bereit, sich für dieselben sogar in Gefahr zu begeben. Die Jungen wachsen schnell und befiedern sich binnen 8—10 Tagen, zu welcher Zeit sie rothgelb gefärbt sind

Die Paarungszeit abgerechnet, leben die Hähne einzeln, sind also ungesellige, die Einsamkeit liebende Thiere. Im Winter halten sie sich am liebsten an sonnigen Südlehnen auf. Die Weibchen sind geselliger, obwohl man sie auch meist einzeln sieht, jene Zeit ausgenommen, in welcher sie ihre Jungen führen, was gewöhnlich bis Ende August dauert.

Die Feinde des Auerhuhnes sind: Fuchs, Iltis, Marder

und Ohreule, auf freieren Stellen auch die übrigen Raubvögel. Der Fuchs hat es hauptsächlich auf die Jungen abgesehen; Iltis, Marder und Ohreule greifen auch die Alten an, was besonders zur Paarungszeit geschieht; in ihrem Liebesrausche ist es eben leicht, ihnen beizukommen.

2. Das Birkhuhn (Tetrao tetrix) gehört, wie das Auerhuhn zur Ordnung der Hühner.

Die ganze Länge des Hahnes beträgt 56 Cm, wovon auf den Schwanz 16 Cm. entfallen. In ruhendem Zustande macht die Flügellänge 26, ausgebreitet 87 Cm. Die Beine sind 5 Cm. hoch und mit bräunlich weissen, kleinen Federchen bedeckt. Das Birkhuhn hat vier Zehen, wovon drei nach vorne stehen, eine aber nach rückwärts gerichtet ist. Die mittlere der nach vorne gerichteten Zehen ist 5, die beiden äusern je 3 und die rückwärts stehende 1.5 Cm. lang. Aufrecht stehend beträgt die Höhe des Hahnes 32 Cm. Hinsichtlich seiner Grösse ist er daher dem Haushahne an die Seite zu stellen, gehört somit zu den Vögeln mittlerer Grösse. Sein Schnabel ist, die oben angegebene Körperlänge mit inbegriffen, kaum 1.5 Cm. lang. und dunkelbraun gefärbt.

Die Henne ist viel kleiner; die Länge beträgt sammt dem Schwanze 42 Cm, es entspricht daher ihre Körpergrösse der einer kleineren Hausente.

Das Gefieder des alten Hahnes ist im Allgemeinen schwarz; Kopf, Hals und Kehle sind schön dunkelblau metallisch glänzend. Die Schultern und die Stellen unter den Flügeln sind weiss. Ueber die Mitte der Steuerfedern zieht sich ein 2 Cm. breiter und 6—7 Cm. langer weisser Streifen hin, das Ende der Schwanzfedern aber ist mit einem grauweissen Rande eingesäumt. Der aus achtzehn Federn bestehende Schwanz ist nach beiden Seiten sichelförmig auswärts gebogen, doch haben nur die vier äussern Federn beider Sicheln die Krümmung nach aussen, die übrigen sind mehr gerade. Die Unterseite des Schwanzes ist schön schneeweiss. Die Augenlider sind angeschwollen, gross und schön zinnoberroth. Ueber den beiden Augen befindet sich je ein, dem Kamme des Haushahnes ähnlicher, kleiner, fleischiger, stacheliger Auswuchs, der die Farbe der Augenlider hat. Diese Auswüchse liegen beiderseits flach am Kopfe, während der Haushahn diesen seinen Schmuck auf dem Scheitel trägt. Es ist eigenthümlich, dass diese Auswüchse zur Zeit der Paarung sehr anschwellen und sich bedeutend über den Kopf hinaus erheben; um diese Zeit erscheint das Birkhuhn weit schöner als zu andern Zeiten, und dieser sein Kopfschmuck wird noch bedeutend gehoben durch das glänzend schwarze Gefieder. — Mit so viel Schmuck

angethan, können wir den Birkhahn als einen der schönsten Vögel Europas ansehen.

Der junge Hahn unterscheidet sich vom alten in denselben Stücken, wie der junge Auerhahn vom alten. Sein Gefieder ist licht rostbraun; die übrigen Farben gleichen denen des alten Hahnes, nur dass sie nicht derart schillern und nicht so glänzend schwarz sind, wie bei diesem.

Das Gefieder der Henne gleicht beinahe dem des Auerhuhnes; es hat auf gelblichrothem Grunde schwarze Streifen und Flecken. Die Grundfarbe ist indess dunkler als beim Auerhuhn

Die Heimat des Birkhuhnes ist, mit Ausnahme der südlicheren und waldarmen Gegenden, ganz Europa. Im Norden ist es gleichfalls heimischer und zahlreicher, besonders in den Nadelwäldern und Haidegegenden Schwedens und Norwegens; sehr häufig ist es in jenen Haidegegenden, wo nur die Zwerkbirke kümmerlich gedeiht. Bei uns wird es am zahlreichsten in Oberungarn und in den waldreichen Gegenden Siebenbürgens angetroffen, aber auch hier hält es sich lieber in der Nähe hoher Gebirge, als in den Vorbergen auf.

Das Birkhuhn ist ein überaus vorsichtiger und scheuer Vogel, und dies ist wahrscheinlich die Ursache, dass er sich fern von den Menschen, lieber in grossen Waldungen oder in der Nähe derselben aufhält.

Wie das Auerhuhn, so ist auch dass Birkhuhn ein Standvogel; aber bei grösserer Vermehrung, oder wenn im Winter in den Hochgebirgen tiefer Schnee fällt oder strenge Kälte eintritt und infolge dessen wenig Nahrung zu finden ist, sucht es wohl auch die tiefer gelegenen Berge und Gegenden auf; gefällt ihm diese Gegend, so lässt es sich dort bleibend nieder. Eine solche Wanderung aber erstreckt sich nur auf das benachbarte Gebiet, selten weiter als auf 3—4 Stunden Entfernung.

Es ist eigenthümlich, dass sich das Birkhuhn im Winter nach Geschlechtern zu sondern pflegt, so dass man nur vorübergehend eine Henne unter den Hähnen trifft und umgekehrt. In dieser Hinsicht unterscheidet es sich vom Auerhuhn, welches die Einsamkeit liebt und einzeln lebt.

Seine Nahrung ist dieselbe wie die des Auerhuhnes. Im Winter frisst es besonders die zarten Triebe und Knospen der Birke, der Espe und des Haselnussstrauches, aber es nimmt auch mit den Trieben der Tanne vorlieb. Die Triebe und Knospen der Birke scheint unser Vogel am liebsten zu haben, denn es hält sich vorzüglich in Birkenwäldern auf, woher es wohl auch seinen Namen bekam.

Die Paarungszeit ist wie beim Auerhuhn vom Klima abhängig; je nach der Gegend ist sie früher oder später, fällt aber im Allgemeinen in den Monat April. Als Paarungsort wählt der Hahn, wo nur möglich, Plätze mit unbehinderter Aussicht, also Waldlichtungen und Schläge; wo er solche nicht findet, lässt er seinen Lockruf auch von Bäumen hören und nur zur Begattung begibt er sich auf die Erde. In Gebirgsgegenden zieht sich das Birkhuhn auf die hohen Berge zurück, woher man den Lockruf des Hahnes auf eine halbe, bei ruhigem Wetter beinahe auf eine Stunde Entfernung hören kann. Dies ist vielleicht auch die Ursache, warum das Birkhnhn als Paarungsplatz Orte mit freier Fernsicht wählt; es gedenkt sich dadurch vor der Gefahr der Überraschung zu sichern, was ihm hinsichlich des Jägers und der vierfüssigen Raubthiere auch ziemlich gelingt, — nicht so bezüglich der Raubvögel. Die Ohreule, sein gefährlichster Feind, welche in den Stunden der Abenddämmerung, also gerade zu der Zeit, wenn der Birkhahn am eifrigsten lockt, ihren Flug beginnt und ohne Geräusch, unmittelbar über dem Erdboden wie ein Schatten dahinfliegt, überrascht das Birkhuhn so unverhofft, dass es erst dann den Feind gewahrt, wenn dieser es schon in den Krallen hält. Auf diese Weise vertilgt die Ohreule viele Birkhühner; besonders unter den Weibchen richtet sie grosse Verwüstungen an, weil diese im Augenblicke der Überraschung nicht so flink und geschickt sind, wie die Hähne.

Wie das Auerhuhn, so kommt auch das Birkhuhn am liebsten des Abends auf den Paarungsplatz; findet der Hahn die Hühner dort, so hofirt er ihnen um die Zeit des Sonnenunterganges und balzt ihnen fleissig vor; dies dauert indess nicht so lange wie das Balzen am Morgen. Im Walde verbringt das Birkhuhn die Nacht auf einem Baume, im Gebirge unter Haidekraut oder in Vertiefungen.

Bei vollständiger Dunkelheit, noch vor Eintritt der Morgendämmerung lässt der Hahn seinen Ruf ertönen, der, anfangs pausenweise und etwa wie „Tschuhü“ lautend, gegen das Morgengrauen zu immer schneller aufeinander folgt. Inzwischen geht er von seinem Sitze auch auf 1—2 M. höhere Äste. Bei Eintritt der Morgendämmerung geht dieser Ruf in das eigentliche Balzen über, welches etwa folgendermaassen klingt: „Dürürü, dürürü, dürüdürü dürürü, dürürü, dürürü, dürüdürü dürürü.“

Während des Balzens streckt er den Hals aus und neigt den Kopf abwärts, die Flügel lässt er zur Erde hängen und hebt, wie der Truthahn seinen schönen, sichelförmigen, glänzend schwarzen Schwanz; dabei zeigt er die an der Unterseite desselben befindlichen, blendend weissen Federn, springt und

hüpft wie ausser sich um die Hühner herum und lässt fortwährend sein „Tschuhü“ hören. Es ist ein wahres Vergnügen, dies mitanzusehen, und der ruhige Jäger wird davon nicht selten so sehr hingerissen, dass er sein Gewehr zu benützen vergisst.

Die Weibchen, deren Anzahl wie beim Auerhuhn wechselt, sind während dieses Hofirens gewöhnlich in gebückter Stellung, oder sie gehen etwas hüpfend und herabhängenden Flügeln vor dem Hahne her.

Nachdem die Sonne aufgegangen, entfernen sie sich von den Waldlichtungen oder von den Bergen und begeben sich auf die äussersten Bäume am Rande des Waldes, wohin der Hahn durch das „dak dak dak“ der Hühner gerufen und wo die Paarung fortgesetzt wird.

Die Paarungszeit dauert nach der Zahl und nach dem Alter der Hühner auch bis Ende April, in hochgelegenen Gegenden sogar bis Mitte Mai; zu dieser Zeit ziehen sich auch die jungen Weibchen schon auf die Nester zurück. Wenn indessen in den höhern Gebirgen das Frühjahr spät eintritt, geschieht es wohl auch, dass sich die Hühner erst gegen Ende Mai auf die Nester begeben, der Hahn aber sucht selbst nach dieser Zeit noch den Paarungsplatz auf, hält jedoch nicht mehr so regelmässig Stand wie früher; er fliegt hin und her, eilt von einem Orte zum andern und sucht so seine Geliebten; er ruft auch zeitweise, schweigt wieder, wartet, ruft abermals, doch vergebens, die Hühner hören seine Liebesergüsse nicht mehr, denn sie brüten auf ihren Nestern. Mit Anfang Juni verstummt der Hahn gänzlich und zieht sich in die Wälder zurück, um sein früheres Einsiedlerleben fortzusetzen.

Das Birkhuhn nistet, wie das Auerhuhn, auf der Erde und legt 5—15 Eier, die lichtgelb und mit bräunlichen Punkten und Flecken versehen sind. Die Eier sind bedeutend kleiner als die des Haushuhnes; die Brutzeit dauert drei Wochen.

Von den Eigenheiten des Birkhahnes sei erwähnt, dass er zur Zeit der Paarung überaus streitsüchtig und rauflustig ist, wozu die Ursache wohl in seiner Eifersucht zu suchen ist. In dieser Hinsicht gleicht er dem Haushahne. Wenn sich nämlich den Weibchen ein anderer Hahn nähert oder in der Nähe auch nur seinen verführerischen Lockruf hören lässt, so stürzt er sich auf ihn und kämpft mit ihm wie ein braver Kavalier; oft entsteht ein solcher Kampf zwischen mehreren Hähnen, der gewöhnlich mit der Vertreibung der schwächeren endigt. Der Sieger hat sich mit dem Siege auch die Hühner erkämpft und bleibt nun Herr der Situation.

Eine andere Eigenheit des Birkhahnes ist die, dass er ein grosser Don Juan ist, was übrigens auch vom Auerhahn gilt. Er kümmert sich nämlich nicht um die geschlechtlichen Verschiedenheiten, durch welche die Natur eine Schranke zwischen den einzelnen Thierarten gezogen, er paart sich auch mit dem Auerhuhn; dasselbe thut auch der Auerhahn mit dem Birkhuhn. Die Frucht dieser widernatürlichen Ehen ist das Bastardwaldhuhn (Tetrao medius), welches die Eigenthümlichkeiten und die Gestalt des jedesmaligen Vaters erbt. Das Bastardwaldhuhn ist häufiger, wenn die Hähne der einen oder andern Art sich sehr vermehrt haben. Uebrigens ist es eine bekannte Thatsache, dass in der Ordnung der Hühner die Hähne gewöhnlich in grosser Ueberzahl vorhanden sind, weshalb sie auch ungesetzliche Ehen nicht scheuen.

Das Birkhuhn hat dieselben Feinde wie das Auerhuhn. Es ist für beide ein grosser Nachtheil, dass sie auf der Erde brüten, denn zu der Zeit fallen ihrer viele den Raubthieren zum Opfer. In jenen Gegenden aber, wo man die Raubthiere systematisch ausrottet, vermehren sie sich, weil sie dort während des Brütens sicher sind.

Nach dem Gesagten dürfte es vielleicht nicht überflüssig sein, betreffs der Jagd des Auer- und Birkhuhnes in Kürze Einiges anzuführen.

Die Jagd beider fällt in die Zeit ihrer Paarung; da sie einsam lebende Thiere sind, würde man zu anderen Zeiten selten auf sie stossen. Die Jagd beider ist, besonders hinsichtlich des Terrains, verschieden.

In den Vorbergen ist die Jagd eben nicht beschwerlich, während dieselbe in hohen Gebirgen mit viel Mühe und Strapazen verbunden ist, wofür aber auch die Jagd beider zum höhern Sport gehört.

Zur Zeit der Paarung liegt in den höhern Gebirgen der Schnee gewöhnlich noch 1 M. hoch und darüber, und dieses Hinderniss muss der Jäger überwinden, wenn er Beute machen will. Des Birkhuhnes ist er aber auch dann noch nicht sicher, weil es ein überaus scheuer und vorsichtiger Vogel ist. Das Auerhuhn ist weniger vorsichtig; wenn der Hahn seinen, dem Schleifen einer Sense ähnlichen Ruf hören lässt, dann ist er blind und taub, dann kann sich ihm der Jäger nähern, wenn er auch weniger gedeckt ist; nur muss er darauf achten, dass er die 4—5 Sekunden während des Balzens dazu benützt, dann aber das Anschleichen einstellt, bis der Lockruf wieder ertönt.

Nicht so der Birkhahn, der auch während des Balzens gut hört und sieht; eine verdächtige Bewegung des Jägers, selbst wenn er sich auch in gedeckter Stellung oder in einer

Lauerhütte befindet, — und der Birkhahn fliegt pfeilschnell davon, so dass dem Jäger nicht einmal Zeit bleibt, ihm einen Schuss nachzuschicken ; denn bis er das Gewehr anschlägt, ist der Vogel schon ausser Schussweite. Aber auch die Weibchen erschweren die Jagd ; denn wenn sie auf einem solchen Platze sitzen, von dem aus sie die Annäherung oder auch nur ein Geräusch des Jägers vernehmen können, geben sie ein Zeichen und fliegen mit dem Hahne weiter, — der Jäger aber hat das Nachsehen.

Der Jäger muss bei noch vollständiger Dunkelheit und möglichst geräuschlos sich dem Paarungsplatze nähern ; ist dieser fern von Wohnplätzen oder von einer Waldhütte, so muss er die Nacht in Schnee und Nässe im Freien zubringen, wozu natürlich ein gestählter Körper gehört ; mit einem Worte, dieser Sport ist weit beschwerlicher als eine Jagd in Niederungen, doch hat der Jäger an der Erbeutung eines solchen Wildes auch mehr Freude, als wenn er in der Ebene während derselben Zeit eine Partie Hasen, Rebhühner oder Wachteln schiesst. Die Erlegung eines solchen Wildes ist fast immer eine wohl verdiente Jagdbeute.

VII.

Toroczkó vidéke és népe.

Téglás Gábor-tól.

A festői népviseletről, lakóinak szépségéről és példás szorgalmáról előnyösen ismert Toroczkói-völgy nem csak a tudósok, hanem az utazók érdeklődését is teljes mértékben kiérdemli. A magyar államvasutak keleti vonaláról két út vezet oda: egyik Gyéres állomásról Torda érintésével Borévig az Aranyos mentét követi s ott egyszerre Toroczkónak csap; a másik N.-Enyedről a Felenyedi-patak irányában s a gyertyánosi gyönyörű hasadékon át vezeti be a látogatót. Egyik, mint másik sok látnivalóval kínálkozik, s nem csupán a szakember, de a természet barátja is élvezettel szemléli a vadregényes vidéket, gyönyörű völgyalakulásokat és tanulságos kőzetsorozatot.

Ha Torda felől indúl ki kocsink, Várfalváig tág alluviális völgycsatornán élvezzük a jobbra-balra feltáruló nagyszerű kilátást. Jobb felől éppen a „Tordai-hasadék" tágas kapuzata bámúl ki a Keresztes-mező kalásztengerére s hirtelen kidomborúl a környező hegyvidékből az a mészvonulat, mely Turnál Torda megett még alig észrevehetőleg bukkan fel a harmadkori képződvények alól s utunk irányában már az egész környéket dominaló tetőkre szakadozva ragadja meg figyelmünket.

Várfalvánál utunk a diluviális fokterűre is felszalad egy kis ideig, de onnan csakhamar átfut az Aranyos bal partjára s a kimosási völgyek valódi prototypjébe mélyedünk. Várfalva és Borév közt ugyanis az Aranyos egy melaphyr-lánczolatot szel derékba s keskeny szorosában csakis az Offenbányára irányuló út férhet el nagy nehezen.

A melaphyr szirtfalak komor tekintetét az erdő dús lombja s páfrányok csoportjai leplezgetik el, míg a közvetlenül alattunk kanyargó folyó zuhogóival hoz élénkséget a természet ünnepélyes csendjébe. A minduntalan ismétlődő fordulók változatos panorámája annyira kellemessé teszi az utazást, hogy szinte roszúl esik, mikor Borévnél egy százados hidon a Torocz-

kói-patak torkolatához kell átfordúlni. Innen kezdve ez a patak lesz útmutatónk; hanem a hegyalkotó kőzetek sorozata is változik. Kristályos palák—leginkább csillám-, chloritpalák — szegődnek mindjárt itt, a hidfő támaszául szolgáló Örvénykőtől hozzánk; bennebb kristályos mész foglal tért, azután a melaphyr tér vissza, mígnem Toroczkó közelében a mész válik uralkodóvá, két párhuzamos lánczolatban fejlődve ki jobb felől a Vidalykő, Tilalmas, Ordaskő időrongálta ormai válnak ki a lánczolatból; átellenben egész Toroczkó-Szt.-Györgyig a Székelykő széles hegyháta nyujtózkodik el. Ettől különváltan a Hosszúkő és Malomkő nevű mészszirtek oly közel kanyarodnak az elébb leírt nyugati párkányhegységhez, hogy csupán egy kis patak, a gyertyánosi, szabadúlhat ki a róla elnevezett keskeny hasadékon. Hasonló szorosok rövid közökben tagolják az Erdélyi-Erczhegység szegélyét.

E lánczolatban sötét, majd világos szürke, palás szerkezetű, kristályos mész képezi a magasabb színtájakat, míg basisát brecciaformán veressel tarkázott réteg alkotja s az egész melaphyrra települt. E mészképződmény Vidalyon a Valea-Insenuluiig (a Gyertyánosi-patak jobb ága) az ismételten fel-feltűnedező kristályos palákhoz, lennebb Felgyógynál pedig a verrucanóhoz társúl. Biztos palaeonthologiai adatokat ugyan nem szolgáltat ez a mész, analogiát mutatván a Székelyföld ilynemű képleteivel; azért dr. Herbich*) triaskorinak minősíti.

Ugyancsak eme szegélyhegység „Út alatt" nevű lejtőjén Toroczkó és T.-Sz.-György között a szántóföldek mesgyéire kidobált mésztuskók kövületeikkel (Oppelia cf. compsa Oppel, Phyloceras tortisulcatum d' Orbigny) a malmot helyettesítő acanthicus rétegekre utalnak, ha mindjárt szálban az kideríthető nem is vala. Hasonló elszórtsággal lép fel a bitumenes caprotinamész s csak az alsó neocomba tartozó s mészpadokkal váltakozó márgaréteg foglal kiterjedtebb helyzetet a medencze talpához közel a két szembeeső lejtőn. Végre a Székelykő vonalán a Hosszúkőtől a Malomkőhöz vezető nyereg legmagasabb pontját a felső tithon biztos kövületeit rejtő világos, sárgásfehér tömött mészkődarabok hintik be.

Az egész vidék felett uralkodó magaslatként e vonulatból a Székelykő emelkedik ki, mely épen azért kedvencz kirándulási helye a touristáknak és itt lakóknak egyaránt. Nem az Alpesek mészkő-övének megszokott typusát tünteti ugyan fel, mert egy mérföldnyi hosszú vonulatban kifejlett széles hegyhátat képez, mely egy mélyebb árok által van csak Várszikláju és

*) Geologiai tapasztalok a mészszirtek területén az erdélyi Érczhegység keleti szélén Dr. Herbich Ferencz. Földtani Közlöny 1877 évf. 9. 10. 11. 12. füzet.

Hidasi-Geszteg nevű kettős tagozatra elkülönítve. Utóbbi a magasabb s ez se emelkedik 1133 méteren felül, de itt az erdélyi medencze lankás vidékéről érkezve, e lankás szegélyhegység ellentéte a nagysági méreteket nagyban sokszorozza s főleg a toroczkói oldal meredek szakadéka meglepő látványt képez a legtapasztaltabb utazóra is.

A felvezető útat Toroczkóról a Kis-Kövecses erdején keresztül választhatjuk, mikor hirtelen meredekre kell ugyan mennünk, de közvetlenül a Várszíklájára jutunk. Toroczkó-Szt.-György felé is kerülhetünk s ekkor a Hidasi-Gesztegre kanyarog fel a sokkal kényelmesebb, de egyuttal hosszabb ösvény.

Mi mindkettőt megjártuk s jó gyalogolónak az előbbit, kényelmeskedő vagy lóháton utazónak az utóbbit ajánlhatjuk. Feljutva Toroczkó felől a Várhegy tetejére, egyszerre feloszlik előttünk a volt aranyosszéki falvak által benépesített harmadkori dombsorozat, melynek hullámzatossága az egykori denudatio mérveiről világosítja fel az észlelő utazót. Amott a messze távol ködében egyfelől a Maros kanyargó tükrét csillogtatja fel; túlfelől még éjszak és kelet felé a félkaramban tovasietö Aranyos szalagján felül a Mezőség halmos tája felett egészen a Czybles és Hargita trachit-lánczolatáig vezeti el tekintetünket. S ha sarkon fordúlva a nyugati párkány szélére lépünk: egyszerre szédületes mélység tátong onnan reánk; hanyathomlok alázuhanó sziklafalazatban szakad meg az elébb még téres hegyhát, keskeny rovátkáin aláomló szirtdarabokat csupán porlékony törmelék alakjában törve meg, s hatalmas kőfolyásokban zúdítva a nagyobb omladványokat alá. Még a csérjék is csak ritkás szálakban tengődnek e meredeken, bárha a Kis-Kövecses oldalán látható erdő után e sivárságot inkább az oktalan erdőirtás gyászos vívmányaként vagyunk kénytelenek tekinteni. De ha a szirtlépcsőket mindjárt nem díszítik is kiterjedt erdőségek s vékony Poa trivialis szalagok mellett azok hiánya első tekintetre nagyon is szembeötlik; lent a csendes völgy ölén viruló mezők, rétek himes szönyegétől körülfutva ott látjuk Toroczkó, Toroczkó-Szt.-György házsorait, mint ama mozgalmas élénk tevékenység forrásait, mely az elkietlenült oldalon szorgalmas munkájával szántókat varázsol elé s már külsőleg emeli a látókép benyomásainak felemelő hatását, és ha a „Várhegy“ lapos fensíkjáról a tőle egy mély nyereg által elválasztott s jóval magasabb Hidasi-Gesztegre helyezkedünk át, látókörünk még jobban kitágúl s főleg amarra keletnek a Maros és két Küküllő felső vidékeit jelző völgynyilatok irányában a határszéli hegységek mindíg bizonytalanabb körvonala olvad össze a horizont peremjének meleg violaszíneivel. Dél felé a Maros tűkre villan fel a feléje lejtő hegyek lába alól, hogy egy csavarulattal a Pilis

irányában eltűnjék s odább már más vidék mosolygó keretében űzze tekintetünkkel kápráztató játékát.

Átellenben velünk a Vidalykő, Tilalmas, Ordaskő, lennebb a Nagy-Enyedre vivő útszorost dominálo Csetátye képezik ama lánczolat első szemeit, mely rövid megszakitásokkal Gyulafehérvár mögé kanyarúl be, hogy az erdélyi Hegyalja festőiségének legszebb alkotó részét, a Kecskekőt és Csáklyakőt, helyezze az alsó Marosvidék fölé.

A hegyrajzi alakzatok eme sokfélesége mellett azonban kőzettani és rétegzési tekintetben is vajmi sok meglepő vár itt a látogatóra. Ez főleg Toroczkó-Szt.-György felől jöve ötlik jobban szemünkbe, mert a hegység egy harmadáig csillámban dús homok palás rétegein kapaszkodunk fel, melyről egy erdős melaphyr-nyeregre kanyarog az ösvény. A cserjés erdő között gazdag hegyi flóra által szegett lankás út vezet elé a Hidasi-Geszteg háta mögött, miközben kényelmesen kivehetjük, hogyan választja el a sötét-zöldes melaphyr a Rákos és Hidas felett tovább futó Hosszukő s ezzel összefüggő Malomkő medrét a Hidasi-Gesztegtől, hogy utóbb ezt is szintúgy elkülönítse ikertársától, a már említett Várhegy sziklájától. Kettőjük között a Lajos-csúcsa képezi a kapcsolatot, mely alulról a hegység egyik tagjául tűnik fel, de rája jutva alatta a Nagy-Árok nevű szakadékban a határvonal legott felismerhető. Ezen az árkon erősebb fejű és tüdejű emberek leghamarább kijuthatnak Toroczkóról a tetőre is, s a szegény hidasi favágó emberek télvíz idején marhájukat megkimélendők ennek széléig szállítják el facsomójukat, onnan alászánkáztatva, nehogy portékájuknak lába keljen, ők maguk is hanyat-homlok veszélyes salto mortalék közt utánna csuszkálnak.

A párhuzamos szirtsor közé ékelt teknőded medencze 540 méter magasságban fekszik, épen ezért a Maros és Aranyos vízválasztója. És bármilyen szűk terület ez, rajta egymásután sorakoznak Toroczkó, ettől keletre Toroczkó-Szt.-György, még odább Gyertyános és Bedellő, összesen tehát négy helység. A két utóbbi tisztán oláh község s szegényes külsejével semmi felötlőt nem nyújt, míg a két előbbit túlnyomólag magyarok lakják, s főleg Toroczkó kőházaival városi jelleget mutat. Toroczkó-Szt.-György már szegényesebb külsejű helység, házai jobbadán szalmafedelüek főleg 1849 óta, mely évben a szomszéd oláh lakosság felperzselte. A helység összes lakossága csupa 783, s ezis három egyház, ú. m. unitárius, mely legnépesebb, róm. kath. és ev. ref. közt oszlik el. A ref. egyház az 1849-iki pusztulás óta romban van s lelkészt sem tartanak a hivek; de a két társegyház létezik, habár a róm. kath. jobbadán a Thoroczkay-család patronatusságának köszöni fenn-

állását. Toroczkó 1737 lakosa csekély kivétellel magyar és az unitárius egyház hive. A lakosság magatartásán is meglátszik, hogy szabad bányaközség lakói, s jobbágyságban nem görnyedtek. Ők szolgáltatták Jókai „Egy az isten" czímü regénye több részletének tárgyát. Eredetileg még II. Géza által Stajerországból behozott német colonia kezdte itt a bányászatot, hanem időfolytán elmagyarosodtak s az őket környező oláh elem közepette ritka szivósággal tudták nyelvüket, festői viseletüket és szokásaikat megőrizni.

Földjük silány, de azért a két lejtőn, a mennyire felhatolhatnak, minden talpalatnyi földet szorgalmasan megmívelnek, s a szó szoros értelmében kőbe vetik gabnájukat. A szűk határ azonban így se fedezi életszükségleteiket s kereskedelem és fuvarosság által pótolgatják a hiányt.

Az Aranyos völgyén s az arany vidékén szerte-széjjel minden útszéli korcsmában ott találjuk a róka-prémes ködmenü, bojtos csizmájú, szálas termetü toroczkai bérlőt, ki alig várja, hogy egy pár szász forintocskát összekuporgathasson, aztán ismét kedvelt hegyei közé vonúl vissza, honnan sem a szerencse el nem csábítja, sem a balsors végleg ki nem űzheti. Valóban példabeszédszerű az ő localis patriotismusok, kik már az Aranyos völgyén is „odakinn az országban" érzik magukat s végleg el nem tudnak igénytelen helységüktől válni. Épen e rajongó tűzhely-szeretet miatt ritka kivételkép jut el azután egy-egy tanuló felsőbb tanfolyamokra, mert még az V. VI. gymnas. osztályt végzett ifjak is készek visszatérni az ősi hajlékba egyszerű paraszt gazdának.

A vagyonosság csökkenése ősi szokásaikból sok sallangot, de egyszersmind költői részletet koptat le. A toroczkai lányok lakodalmát heted-hét vármegyére szóló lakzival ülték meg e század első felében is még, hanem mai napság ritkán harsan fel azokon zeneszó s csak úgy csendben veszik fel tiszteletes uram áldását. A liliomtermetü, búzavirag-szemü hajadonok szépsége nem hanyatlott legkevésbbé, úgy hogy bátran énekelhetik magukról, hogy

Jár utánam
Három falu legénye.

Utóbbi időben azonban a súlyos életgondok elhajtják őket is a nagy városokig, hol feltűnő szépségüknek akár hányan áldozatai is lesznek. Az általános védkötelezettség folytán bekövetkezett hosszú távollét bizonytalansága is lazította a régi erkölcsöket s a valódi Gretchenek, fájdalom, már nem kezdnek itt sem a ritkaságok közé tartozni. A vallásos élet azonban maig is példás tisztasággal folyik s olyan épületes vasárnapi isteni tiszteletet ezen a környéken nem látni sehol, mint itt. Már a reg-

geli órákban ünnepi díszben lépegetnek lányok, ifjak, házasok egyaránt a piacz közepén álló templom elébe. A fiatalság a harang első kondulásával felvonúl a karzatra s ott szent lelkesedéssel rágyujt az invocatio éneklésére. Majd a tisztes vének jelt adnak példájukkal az általános bevonulásra. Ők maguk az első székekbe helyezkednek s mögöttük a fiatal házasok sorakoznak. A nők az orgonával átellenében ismét illő becsület-tudással foglalnak helyet. Jaj volna a fiatal lánynak, ki néném-asszony elébe merné tenni lábát. No arról vecsernye előtt (délutáni isteni tisztelet) a kapuk elé fedeles padokon rögtönözve összekoppanó „itélőszék", tudom, menten statariumot is tart s szegedi szappan nélkül is úgy megmosdatja, hogy minden nemzetsége megemlegeti. Bemenet közben a birkaprémes, aranysujtásos és kék zsinorral kiteremtettézett ujjatlan mentét is illő módon úgy kell összefogni minden tisztességes fehér személynek, hogy keze feje az alúl valahogy ki ne kandikáljon. Az ezer ránczú szoknya alúl a szív-idomra vágott piros csizmának se szabad igen kilátszani s a fiatal lányok karcsu termetét még egy ránczba szedett palást fogja be, úgy hogy csupán a kürtő-idomú párta árulja el minőségüket. A templomi énekekben azonban ugyanis illő dolog a hajadonoknak részt venni, s néha napján úgy el is viszik nagy buzgalmukban a zsoltárokat, hogy kántor uram oda fenn az orgona megett iskolás fiaival alig győzi helyrezökkenteni a kizökkent áriát. Az egy élő istenről (unitáriusok) tartott épületes predicatio alatt jól kipihenvén a heti nehéz fáradalmaikat alig várják, hogy terített asztalhoz szabadúljanak, mert jóllehet ma a régi bányászéletnek csak árnyéka maradt fenn, ünnepeken azért a földi javakból még mindíg bőven kiveszik jussukat, s a czinczogó hegedűszó és felhangzó tánczaj jó messzire hirdeti a jövevénynek, hogy itt is igaz a német példaszó, mely szerint „Bergleute sind gute Leute."

Sajnos azonban, hogy a régi bányász-szerencse hanyatlóban van s a derék népet elszegényedés környezi.

Régibb időkben a nemes fémbányászat is sokat hozott a konyhára, s a Vidalyi-hegység külső oldalán a régi ezüst- és aranybányák maig felismerhetők. A Kis-Topoly nevű ezüstbánya még 1600-ban beomlott, de a mult század végén újból munkába vették; másik ezüst-bányájuk a Mezőség volt. Egész 1844-ig kir. aranybeváltó hivatal székelt itt s még 1820 ban is működött egy aranyzúzda.

A nemes fémbányászat kimaradásával az egykor virágzott vasbányák is majdnem kimerültek s a kohászat is évről-évre összebb szorúl. Régebben 20 „verő" működött, évente átlag 10 ezer vasat producalva, holott 1879-ben a verők 9-re apadtak s az évi vastermelés alig közelíté meg a háromezer méter

mázsát. 1837-ben 15 verő működött s ezek közűl legtöbbet dolgozott fel a „Kőverő“ (900 mázsa), a gr. Thoroczkay 230 mázsát s a többi még kevesebbet a családok és nemzetségek vagyoni és munkaerejéhez képest. Ma azonban mikor a vas ára felényére sülyedt s a szén a korábbihoz ötszörösen drágúlt, a kohók fentartása mind nehezebbé válik s korábbi számuk évről évre apadóban van.

Az idevaló legjobb vasérczek 60%-tóli fémvas-tartalommal bírnak s a szegényebb vasérczek számitásba vételével is 4—4.5 mázsa vaskő kivántatik meg egy mázsa előállításához, a mi magában nem szolgálna még akadályúl a bányászat felvirágzására, ha primitiv technikájuk s százados gyakorlatuk megrögzöttsége nem akadályozná őket a chalybit-érczek kellő kihasználásában s az érczek vékonysága a bányaüzem kiterjesztését nem korlátolná. Ily körűlmények közt nem szálhatnak versenyre a kor kivánalmaihoz alkalmazkodó nagyobb bányákkal s az idevaló vasbányászat, hacsak valami véletlen conjunctura vagy a kormány jóakaró gondoskodásából foganatositandó szerencsés kutatások közbe nem jönnek, a teljes megsemmisűlést ki nem kerűlheti.

Ez a munkában edzett, szorgalmas, jóravaló nép azonban megérdemelné, hogy hagyományos foglalkozásának megfelelő házi ipart honosítsunk meg közötte. E czélra a norimbergai árúk, kőcsiszolás, faragászat volnának legalkalmasabbak, s a kinek módja és befolyása volna egy ilyen vállalat letesítésére, az nem csak emberbaráti nemes munkát cselekednék, hanem a kis magyar oasis megmentése által szerzett hazafiui elévűlhetetlen érdemeivel a nemzet elismerésére is méltóvá tenné magát. Részemről meg vagyok győződve, hogy a kit útja Toroczkó regényes vidékére vezet, az kivétel nélkűl mind ilyen buzgó jóakarójóvá válik az idevaló lakosságnak; ép azért ohajtanám, hogy soraimat olvasva minnél számosabban kapjanak vágyat e völgyzug felkeresésére, mert kétségen kivűl mindannyian szorgalmazni fogják a nép sorsának javitását is; s a mit egy nagy mivelt társadalom erősen akar: az teljesedésbe is megy bizonyára.

VII.

Das Toroczkó-Gebiet und dessen Bevölkerung.

Aus dem Ungarischen des *Gabriel Téglás* von *J. E. P.*

Das Toroczkó-Thal, zufolge der Schönheit und des musterhaften Fleisses seiner Bevölkerung, sowie zufolge der malerischen Tracht derselben vortheilhaft bekannt, verdient, dass sich nicht nur Gelehrte, sondern auch Touristen für dasselbe lebhaft interessiren. Von zwei Punkten der ungarischen Staats-Ostbahn führen Wege hin: der eine geht von der Haltestelle Gyéres aus, berührt Torda, folgt der Aranyos bis Borév und winkelt dort direkt nach Toroczkó ab; der andere führt von Nagy-Enyed dem Felenyeder Bach entlang durch die reizende Schlucht von Gyertyános in das genannte Thal. Sowohl der eine, als auch der andere Weg bietet viel des Sehenswerthen, und nicht nur der Fachmann, sondern auch der Naturfreund betrachtet mit Genuss diese wildromantische Gegend, diese herrlichen Thalgebilde und instruktiven Gesteinformationen.

Brechen wir über Torda aus auf, so führt uns der Weg bis Várfalva einem breiten Alluvial-Längsthal entlang und wir geniessen die rechts und links sich darbietende grossartige Aussicht. Rechter Hand sogleich schaut das breite Thor der Torda-Kluft auf das Aehrenmeer von Keresztesmező und urplötzlich aus dem umliegenden Hügellande steigt jener Kalkzug, empor, welcher bei Tur — hinter Torda — kaum bemerkbar aus dem teritären Gebilde sich hervorhebt, aber in der Richtung unserer Tour schon in Kuppen zerfällt, welche die ganze Umgebung dominiren und unsere ganze Aufmerksamkeit fesseln.

Bei Várfalva windet sich unser Weg eine kurze Strecke auf die Diluvial-Terasse hinauf, setzt aber dorther nur zu bald auf das linke Ufer der Aranyos über, und wir steigen hinunter in das wahre Prototyp eines Erosions-Thales; zwischen Várfalva und Borév nämlich schneidet die Aranyos eine Melaphyrkette unter rechtem Winkel, und in der schmalen Schlucht ist kaum Raum für den nach Offenbánya führenden Weg. Das Düstere dieser Melaphyr-Felsenwände wird durch den Wald

mit seinem Laube und durch Gruppen von Farrenkräutern gemildert, während der unmittelbar unter uns sich windende Fluss mit seinen Katarakten Leben in die feierliche Stille der Natur bringt. Das wechselvolle Panorama bei den fortwährenden Wendungen macht diese Tour so überaus angenehm, dass es Einem ordentlich leid thut, bei Borév über eine hundertjährige Brücke setzen und der Mündung des Toroczkó-Baches sich zuwenden zu müssen. Von jener ab bleibt dieser Bach unser Wegweiser; aber auch das gebirgsbildende Gestein wechselt ab. Sofort in dem, dem Brückenkopfe zur Stütze dienenden Örvénykő begegnen wir kristallinischem Schiefer, vorwiegend dem Glimmer- und Chloritschiefer; weiterhin tritt kristallinischer Kalk auf, worauf sich abermals der Melaphyr einstellt, bis in der Nähe von Toroczkó der Kalk vorherrschend bleibt und zwei parallele Ketten bildet. Aus der Kette rechts treten die vom Wetter schartig gemachten Spitzen: Vidalykő, Tilalmas, Ordaskő; gegenüber bis Toroczkó-Szent-György aber erstreckt sich der breite Bergrücken des Székelykő. Getrennt von diesem treten die Kalkgipfel: Hosszúkő und Malomkő so nahe an das zuvor beschriebene westliche Randgebirge heran, dass sich nur der kleine Gyertyános-Bach durch die schmale, nach ihm bekannte Schlucht durchwinden kann. Aehnliche Schluchten zerklüften in kurzen Zwischenräumen den Rand des Siebenbürgischen Erzgebirges.

In diesem Gebirgszuge bildet der dunkle, bald lichtgraue kristallinische Kalk von schiefriger Struktur die oberen Schichten, während eine breccienartige, röthlich gesprenkelte Schichte als Basis dient, und das Ganze auf Melaphyr gelagert ist. An diese Kalkgebilde reihen sich über Vidaly hin bis Valea Insenului (als rechte Abzweigung des Gyertyános-Baches) die zu wiederholtemmale auftauchenden kristallinischen Schiefer, weiterhin aber bei Felgyógy der Verrucano. Zuverlässige paläonthologische Daten bietet dieser Kalk zwar nicht, dennoch zeigt die Art seiner Lagerung eine Analogie mit gleichartigen Gebilden des Székler Landes, weshalb denn auch Dr. Herbich*) denselben als zur Triasformation gehörig betrachtet.

An der „Út alatt" benannten Lehne desselben Randgebirges, auf den Feldern zwischen Toroczkó-Szent-György liegen Kalksteinblöcke, die zufolge ihrer Versteinerungen (Oppelia cf. compsa Oppel. Phylloceros tortisulcatus d' Orbigny) als die den Malm vertretenden Acanthicus-Schichten zu deuten sind, wenn das auch nicht an anstehendem Gestein nachge-

*) Geologische Wahrnehmungen im Gebiete der Kalkgebirge an der Ostseite des Siebenbürg. Erzgebirges. Dr. Franz Herbich. Földtani Közlöny Jahrgang 1877. Heft 9. 10, 11, 12,

wiesen werden konnte. Unter ähnlichen Verhältnissen kommt auch der bituminöse Caprotinen-Kalk vor; und blos die zu dem unteren Neocom gehörigen und mit Kalkbrücken abwechselnden Mergelschichten erreichen an beiden gegenüberliegenden Lehnen in der Nähe der Sohle des Beckens eine grössere Ausdehnung. Schliesslich bedecken den Zug des Székelykő vom Hosszúkő bis zu dem höchsten Punkt des zum Malomkő führenden Sattels dichte, lichtgelbe, bis weisse Kalkblöcke, die Fossilien des oberen Tithons führen.

Als das die ganze Umgebung beherrschende Plateau erhebt sich aus diesem Gebirgszuge der Székelykő, dessen Erklimmen eine Lieblingsexkursion nicht nur der Touristen, sondern auch der dortigen Bevölkerung ist. Derselbe präsentirt zwar nicht den Typus, welchen wir an den den Alpen vorgelagerten Kalkgebirgen gewohnt sind, denn er bildet einen breiten, an eine Meile in die Länge sich ziehenden Bergrücken, der nur durch einen tiefen Graben in zwei Glieder getheilt ist, deren eines den Namen: „Várszikla," das andere den Namen „Hidasi Geszteg" führt. Letzterer ist der höhere und auch dieser erhebt sich nicht über 1133 Meter; aber wenn man aus dem Siebenbürger Becken die sanft ansteigenden Gegenden passirt und hier oben anlangt, so wird durch den Gegensatz dieses sanft ansteigenden Saumgebirges die Höhe bedeutend potenziert, und besonders die Toroczkóer Seite mit ihrem schroffen Abhange ist selbst für den erfahrenen Touristen eine überraschende Erscheinung. Zwei Pfade führen auf den Székelykő; der eine geht von Toroczkó aus durch den Wald von Kis-Kövecses, steigt sofort steil bergan und führt direkt auf den Várszikla; der andere macht den Umweg über Toroczkó-Szent-György und führt hinauf auf den Hidasi Geszteg; der letztere ist der bequemere, aber auch weitere Pfad.

Wir sind beide gegangen; ersteren empfehlen wir guten Fussgängern, letzteren den gemächlicher Reisenden. Gelangt man nun von Toroczkó aus auf den Gipfel des „Várszikla" (Várhegy), so streicht vor uns die mit den Aranyosszéker Dorfschaften bevölkerte tertiäre Hügelreihe, deren Wellenförmigkeit dem beschauenden Touristen von der Mächtigkeit der einstigen Denudation Aufklärung giebt. Dort im Nebel weiter Ferne erglänzt nach der einen Richtung hin der Spiegel der sich schlängelnden Maros; nach der anderen Richtung hin aber, gegen Nord und Osten reicht unser Blick über das Silberband der im Halbkreise dahineilenden Aranyos und über das Hügelland der Mezőség hinweg bis an das Trachytgebirge Czybles und Hargita. Und wenden wir uns um und nehmen Stellung am Rande des westlichen Abhanges, so gähnt uns plötzlich eine schwindlige

Tiefe entgegen; in einer denkbar steilst abfallenden Felsenwand bricht der zuvor noch ebene Gebirgsrücken ab, durch dessen schmale Schründe Felsenblöcke in die Tiefe stürtzen, in ihrem Sturze zu Schutt zerbrökeln und unten mächtige Schuttkegel bilden. Selbst das Strauchwerk, spärlich in seinem Geäste, führt am steilen Abhange nur ein kümmerliches Dasein, obwohl, nach dem an der Lehne gegen Kis-Kövecses sichtbaren Walde zu schliessen, diese Oede mehr den traurigen Errungenschaften eines unvernünftigen Waldrodens zuzuschreiben sein dürfte. Aber wenngleich auch ausgedehnte Waldungen diese Felsenterassen nicht decken, und der Mangel derselben bei den dünnen Halmen der Poa trivialis sehr augenfällig ist: so sehen wir doch tief unten im Thale, vom gestickten Teppiche grünender Felder und Wiesen umrahmt, die Häuserreihen von Toroczkó und Toroczkó-Szent-György gleichsam als die Quellen jener regsamen Thätigkeit, welche auf dem verödeten Abhange mit ihrer fleissigen Arbeit Aecker hervorzaubert und die erhebende Wirkung der Eindrücke jenes Panoramas auch schon äusserlich steigert.

Setzen wir von dem Plateau des „Várhegy“ nach dem durch eine tiefe Einsattelung getrennten und bedeutend höheren „Hidasi Geszteg“ hinüber, so erweitert sich unser Gesichtskreis noch mehr, und besonders ostwärts in der Richtung jener Thalöffnungen, welche die oberen Gegenden der Maros und der beiden Küküllő andeuten, verschwimmen die zweifelhaften Konturen der Grenzgebirge mit den warmen, blauen Tinten des Horizontes. Gegen Süden blitzt der Spiegel der Maros vom Fusse der gegen sie abfallenden Berge herauf, um mit einer Wendung in der Richtung gegen Pilis zu verschwinden und weiterhin im Rahmen schon einer anderen lachenden Gegend ihr blendendes Spiel mit unserem Auge zu treiben.

Uns gegenüber haben wir den Vidalykő, Tilalmas, Ordaskő; weiter unterhalb den Csetátye, welcher den nach Nagy-Enyed führenden Engpass dominirt und die ersten Glieder jener Kette bildet, welche mit geringen Unterbrechungen sich bis hinter Gyulafehérvár hinzieht, um den schönsten Theil der malerischen Siebenbürger Hegyalja, nämlich den Kecskekő und Csáklyakő, über die untere Marosgegend hinzustellen. Neben jener Vielfältigkeit orographischer Formen aber erwartet den Besucher hier sehr viel des Ueberraschenden bezüglich der Zusammensetzung und Schichtung der Gesteine. Dies fällt besonders in die Augen, wenn wir von Toroczkó, Toroczkó-Szent-György aus den Aufstieg beginnen, denn bis zu einem Drittel des Gebirges klimmen wir eine glimmerreiche Sandschieferschichte hinan, woher dann der Pfad auf einen waldbedeckten Melaphyr-

sattel sich hinaufwindet. Durch das Strauchwerk des jungen Laubwaldes führt ein mit reicher Gebirgsflora eingesäum er, sanft ansteigender Weg hinter den Hidasi Geszteg, dem entlang wir gemächlich wahrnehmen können, wie der dunkelgrüne Melaphyr das Bett des über den Rákos und Hidas hinstreichenden Hosszukő und Malomkő vom Hidasi Geszteg trennt, um selben nachher gleichermaassen von seinem Zwillingsgefährten, dem schon erwähnten Várhegy, abzusondern; zwischen beiden bildet die Lajos-csúcsa die Verbindung, welche von unten aus betrachtet, sich als Ein Glied des Gebirges präsentirt; hat man aber dieselbe erklommen, so kann man in der Schlucht Nagy-Árok die Scheidelinie sofort wahrnehmen. In dieser Schlucht gelangen auch Leute mit schwindelfreiem Kopfe und guter Lunge von Toroczkó aus am schnellsten auf den Gipfel, und die armen Holzschläger von Hidas fördern zur Winters-Zeit, um ihr Zugvieh zu schonen, ihre Holzbündel bis an den Rand, woher sie dieselben dann hinuntergleiten lassen und ihnen, um das jähe Hinunterfahren derselben hintanzuhalten, mit gefährlichen Salto mortales selbst nachrutschen. Das von jenen 2 parallelen Felsenwänden eingeschlossene, muldenartige Becken liegt 540 Meter hoch und bildet deshalb auch die Wasserscheide zwischen der Maros und Aranyos. Obwohl nun dieser Flächenraum ein ziemlich eingeengter ist, so breiten sich auf demselben doch 4 Ortschaften aus, nämlich Toroczkó, östlich davon Toroczkó-Szent-György, weiterhin Gyertyános und Bedellő; die letzteren zwei rein walachischen Ortschaften bieten in ihrem ärmlichen Aeusseren nichts Sehenswerthes, während die beiden ersteren, besonders Toroczkó überwiegend von Magyaren bewohnt, mit den gemauerten Häusern ein städtisches Gepräge haben. Die Häuser von Toroczkó-Szent-György haben ein ärmliches Aussehen, weil sie seit 1849 grösstentheils mit Strohdächern versehen sind, in welchem Jahre diese Ortschaft von der walachischen Nachbarbevölkerung niedergebrannt wurde. Die Zahl der Gesammtbevölkerung dieser Ortschaft beläuft sich auf nur 783, welche drei Kirchengemeinden, Unitarier, — diese sind die Mehrzahl — Kathoken und Reformirte bilden. Die Kirche der Reformirten liegt seit 1849 in Trümmern und die Gemeinde hält nicht einmal einen Seelsorger; die 2 anderen Gemeinden befinden sich in einer günstigeren Lage, obwohl die kath. Gemeinde ihr Fortbestehen grösstentheils dem Patronate der Familie Thoroczkay zu verdanken hat. Die Bewohner von Toroczkó, 1737 an der Zahl, sind mit geringen Ausnahmen Magyaren und unitarischen Glaubens. An der äusseren Haltung der Bewohner schon ist zu erkennen, dass dieselben Bürger einer freien Bergstadt sind und

nie das Joch der Hörigkeit getragen haben. Diese boten Jókai die Sujets zu den einzelnen Partien seines Romanes „Egy az isten". Ursprünglich wurde der Bergbau von einer deutschen Kolonie, durch Géza den II. aus Steiermark ins Land gerufen, in Angriff genommen, jedoch im Verlaufe der Zeit wurden sie Magyaren, und inmitten von Walachen bewahrten sie mit seltener Zähigkeit bis heute ihre Sprache, ihre malerische Kleidung und ihre Sitten und Gebräuche. Der Boden ist dürftig, aber so weit sie an beidenThalgeländen nur hinaufgelangen können, bebauen sie jede Handbreite Erde mit besonderem Fleisse, und es ist strikte zu nehmen, wenn es heisst, dass sie ihr Getreide in Stein säen. Der ihnen knapp bemessene Hotter deckt freilich ihre Lebensbedürfnisse nicht, und durch Handel, Frachterei helfen sie dem Mangel ab. Im Aranyos-Thale und dessen Umgebung, allüberall, in allen Gasthäusern an der Strasse trifft man Wirthe von Toroczkó an, hoch von Körpergestalt, im fuchsbebrämten Rocke und mit Quasten-Tschismen versehen. Wenn sie sich einige Hunderte von Gulden erworben haben, ziehen sie in ihre lieben Berge wieder zurück, woher sie weder das Glück wegzulocken, noch das Missgeschick ganz fortzutreiben im Stande ist. Ihr Lokalpatriotismus ist in der That sprichwörtlich geworden; schon im Aranyos-Thale wähnen sie sich „draussen im Reiche;" und für immer ihrer anspruchlosen Heimat Lebewohl zu sagen, das können sie nicht. Infolge dieser schwärmerischen Liebe zu ihrem Herde kommt es nur äusserst selten vor, dass ein Schüler höhere Lehranstalten frequentirt; denn selbst Jünglinge, welche die V. VI. Gym.-Klasse absolvirt haben, sind jederzeit bereit, in die Hütte ihrer Vorfahren zurückzukehren und Landwirthe zu werden. Der sinkende Wohlstand macht, dass so Manches ihrer alten Gebräuche in Wegfall kommt, hiedurch aber dieselben des poetischen Anstriches entkleidet werden. Noch in der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts beging man die Hochzeit einer Toroczkóer Jungfrau mit einem Schmause für alle Welt; heutzutage jedoch hört man bei Gelegenheit einer Hochzeit nur selten Musik, und in aller Stille nimmt das Brautpaar den Segen des hochwürdigen Herren entgegen. Die Schönheit der Jungfrauen mit dem Lilienwuchse, den kornblauen Augen kam Nichts weniger als in Verfall, so dass sie kühnlich von sich singen können:

„Junggesellen dreier Dörfer
Folgen stets als Schwarm mir nach!"

Die schweren Lebenssorgen der jüngsten Zeit treiben viele derselben bis in die grossen Städte, wo sie die Opfer ihrer auffallenden Schönheit werden. Auch die Ungewissheit über das lange Ausbleiben des jungen Mannes zufolge der all-

gemeinen Wehrplicht lockerte die guten Sitten, und die ernsten Gretchen gehören auch hier nicht mehr zu den Seltenheiten. Das religiöse Leben ist bis auf den heutigen Tag in seiner musterhaften Reinheit intakt geblieben, und einen so erbaulichen Sonntags-Gottesdienst, wie hier, findet man in der ganzen Umgebung nirgends. Schon in den Morgenstunden betreten im Sonntagsschmucke Jungfrauen und Junggesellen, sowie auch Eheleute den Raum vor der in der Mitte des Platzes stehenden Kirche. Mit dem ersten Glockengeläute begiebt sich die Jugend auf das Chor und lässt dorther mit heiliger Begeisterung die „Invocatio" erklingen. Alsbald geben die ehrwürdigen Alten durch ihr Beispiel das Zeichen zum allgemeinem Eintreten in das Gotteshaus. Sie selbst nehmen die vordersten Bankreihen ein, hinter denen dann die jungen Eheleute ihren Sitz haben. Gegenüber der Orgel nehmen wieder mit geziemendem Schicklichkeitsgefühle die Frauen Platz. Wehe jenem jungen Mädchen, das irgendeiner der Frau Basen vorantreten wollte. Über ein solches würde vor der Vesper ein Gericht, welches sich auf den gedeckten Bänken vor den Thoren zusammengethan, sofort Statarium halten und dasselbe auch ohne Szegediner Seife so waschen, dass sich hieran noch dessen ganze Nachkommenschaft erinnern würde. Beim Betreten der Kirche muss auch die lammbebrämte, mit Goldaufschlägen und blauen Schnüren geputzte, ärmellose Mente von jedem ehrbaren Frauenzimmer geziemenderweise so zusammengehalten werden, damit nicht irgendwie die Hand unter derselben hervorgucke. Auch dürfen die herzförmig geschnittenen, rothen Tschismen unter dem mit tausend Falten versehenen Unterrocke her nicht allzu sehr zu sehen sein, während den schlanken Wuchs der jungen Mädchen ein faltiger Ueberwurf umgiebt, so dass eigentlich nur die rauchfangartige Párta den Stand derselben verräth. An dem Kirchengesange jedoch theilzunehmen ist für die Jungfrauen besonders geziemend, und manchmal führen sie auch in ihrem Uebereifer die Psalmen so sehr abseits, dass es dem Kantor oben bei der Orgel mit seinen Schuljungen kaum gelingt, die so oft entgleiste Arie wieder in ihr gehöriges Geleise zu bringen. Indem sie sich nun während der erbaulichen Predigt über den einzigwahren Gott — sie sind Unitarier — von den schweren Mühen der Woche ausruhen, können sie es kaum erwarten, sich an die gedeckten Tische zu verfügen; denn obwohl von dem Leben der Bergleute früherer Zeit nur der Schatten geblieben, so machen sie doch noch immer auf die irdischen Güter ganz besondere Ansprüche, wie denn Geigengetöne und das weithin hörbare Tanzgeschwurbel dem Ankömmlinge kundgeben, dass auch hier das Sprichwort sich bewahrheite: „Bergleute sind gute Leute!"

Zu beklagen nur ist es, dass das alte Grubenglück im Abnehmen begriffen, diese biedere Bevölkerung somit der Verarmung entgegengeht.

In früheren Zeiten brachte der Bergbau auf Edelmetall viel ein und heute noch sind an der äusseren Lehne des Vidalyer Gebirges die alten Silber-und Goldgruben vorfindig. Die Silbergrube, Namens „Kisfogoly", stürtzte noch im Jahre 1600 ein, wurde aber zu Ende des vorigen Jahrhunderts wieder befahren. Eine zweite Silbergrube war „Mezőség." Bis 1844 war hier ein k. Amt für Goldeinlösung und noch im Jahre 1820 ist hier eine Goldstampfe in Thätigkeit gewesen.

Mit dem Zurückgehen des Bergbaues auf edle Metalle erschöpften sich gleichzeitig die einst so reichen Eisensteingruben und das Einschmelzen des Eisensteines verringert sich von Jahr zu Jahr. Vorher sind 20 Hämmer in Thätigkeit gewesen, die jährlich im Durchschnitte 10000 Zentner Eisen produzirten, während 1879 die Zahl derselben auf 9 zurückgegangen war und die produzirte Eisenquantität kaum die Höhe von 3000 Meterzentnern erreichte. 1837 waren noch 15 Hämmer in Aktivität, und unter diesen produzirte Kőverő 900 Ztr. die gräflich Thoroczkayschen 230 Ztr., die übrigen noch weniger im Verhältnisse des Vermögenstande und der Arbeitskraft der Familien und Abtheilungen. Heutzutage, wo der Preis des Eisens auf die Hälfte heruntergegangen und der Preis der Kohle auf das Fünffache von früher gestiegen, ist der Betrieb von Hohöfen aussergewöhnlich erschwert, und die Zahl derselben nimmt von Jahr zu Jahr ab.

Die hiesigen besten Erze haben einen 60%-tigen Eisengehalt; von den an Gehalt ärmeren Erzen sind immerhin 4—4.5 Ztr. Eisenstein erforderlich zum Erzeugen eines Zrt. Eisen, welcher Umstand jedoch dem Aufblühen des Bergbaues kaum hinderlich sein würde, wenn ihre primitive Technik und hundertjährige veraltete Praxis sie in der gehörigen Ausnützung der Eisenspaterze nicht hindern und das spärlich auftretende Erz die Ausbreitung des Grubenraumes nicht beschränken würde. Unter solchen Verhältnissen können sie auch mit den grösseren, den Erfordernissen der Jetztzeit sich anbequemenden Gruben nich konkurriren, und der hiesige Eisenerzbau, wenn nicht irgendwelche unvermuthete Konjunkturen oder durch die wohlwollende Fürsorge der Regierung veranlasste glückliche Schürfungen dazwischen treten, kann dem gänzlichen Verfalle nicht entgehen.

Dieses durch Arbeit gestählte, fleissige, tüchtige Volk würde verdienen, dass irgendein, ihrer ererbten Beschäftigung entsprechender Zweig der Hausindustrie unter ihnen eingebür-

gert werde. Hiezu würden sich am meisten Nürenberger Waaren, Steinschleiferei und Schnitzerei eignen; und wer das Zeug und den Einfluss hätte, dort ein derartiges Unternehmen in's Leben zu rufen, der würde nicht nur edel an seinen Mitmenschen handeln, sondern auch durch diese seine patriotischen, unverwelklichen Verdienste jene kleine magyarische Oase vom Untergange errettet haben und sich der vollsten Anerkennung der Nation würdig machen.

Meinerseits hege ich die Ueberzeugung, dass, wen sein Weg in die schöne romantische Gegend von Toroczkó führt, der wird zweifelsohne gleich mir der dortigen Bevölkerung gewogen werden; deshalb würde ich auch wünschen, dass infolge dieser Zeilen je mehr Lust bekämen, jenen Thalwinkel aufzusuchen; denn ganz gewiss werden alle dringend dazuthun, dass das Loos dieser Bevölkerung gebessert werde, und was eine grosse, gebildete Gesellschaft mit Nachdruck will, das setzt sie auch durch.

VIII.

A borsodi Bükkhegységben.

Dr. *Márki Sándor*-tól.

Hatvan felől jövet, délelőtt 11 óra 45 perczkor robog át vonatunk az Eger-folyón, melynek völgye nyugat felé választja el a Borsodvármegye 35 □ myriameternyi területének 41%-át beágazó Bükkhegységet a Mátrától. Pár pillanat múlva Szihalom nevét kiáltja a kalauz s egy perczre megállunk. Az uraság majorján túl hepehupás földön csínos templom köré sorakozó házacskákat látunk. A Bükkhegységnek ezen legdélnyugatibb s már a síkságba olvadó nyulványán szemre-főre nincs mit nézni. Ipolyi Arnoldnak és Foltínyi Jánosnak kutatásaiból*) azonban tudjuk, hogy a helységben levő, alig 4 méter magas és az Eger vize felé lejtősödő, előttünk azonban rejtve maradó földvárszerű Árpádhalom őstörténelmünknek egyik legérdekesebb tárháza. Ezüst karpereczeken s újabb kőkori tárgyakon kívül mindenféle csontkalapácsokat, tűket, árakat és késeket, kagylókat, rozsda-marta vasakat stb. találtak, míg a Bükkalján, különösen a vasút földmunkálatainak alkalmából, inkább bronczkészítmények kerültek napfényre. A magyar pogánykornak egyik telepe az. S ez azon domb, melyen a Sajó felől jövő Árpád és népe leveles színek alatt pihente ki fáradalmait. Sokan vissza is maradtak a folyó fölé emelkedő kis magaslaton s az ő kezdetleges házi életöknek maradványai kerültek most a régiség-kutatók kezeire. Maga a hely utóbb is fejedelmi birtok maradt s a XI. században udvarházuk, majorságuk és ménesök volt itt a királyoknak, — Klaszikus földje a magyar régiségeknek, mint a tovainduló vonatunk által csakhamar átszelt Ostoros vize mellett a Bükk tövében fekvő Ostoros és Novaj is.

Mezőkövesd, mely 1472 óta 1881-ben látott ismét magyar királyt, 9000 lakost számláló vagyonos mezőváros. Középtermetű, vállas, zömök, róm. kath. vallású, gyönyörű

*) L. Századok, 1870. — 431—459. lap.

magyar nép lakja. Tollas, bokrétás pörge kalapban, kivarrott jankliban, ezer ránczú, térdig érő gatyában, sarkantyús csizmában járnak a legények. A lányok, asszonyok mindjárt mellen alúl kötő ruhát s magas kucsmafélét hordanak. Mégis szépek. Ezelőtt meg-megtörtént, hogy a legényt, ha a maga során kivűl másik útczában keresett magának szeretőt, a többiek agyonverték; nemcsak egy városból, hanem ha tehették, egy útczából is házasodtak s nemzedékről nemzedékre mégis daliások maradtak a férfiak, szépek a leányok. A legény egész nyáron át kinn tartózkodik a tanyákon; mindamellett télire lakzit ülhet, mert „édes szülei“ kiszemelték élete párját s alig van rá eset, hogy a választás ellen a fiúnak kifogása volna. A lakodalom 2—3 napig tart s ritkán történik, hogy ilyenkor legalább egy ökör nem pirúlna a nyárson. Éjfélben a fiatal párt ünnepélyesen fölkisérik a padlásra, a többiek pedig alant folytatják a mulatságot. Néha emberöltőkön át tartott haragnak vet véget egy-egy ily házasság; így békült ki harmadéve két jómódú család, egy heti hetedhét országra szóló lakzival s a menyasszonynak adott több ezer forintnyi kelengyével feledtetvén a múlt keserűségeit. Az egyik örömapával megösmerkedtem; a még javakorában lévő férfiú bármely festőnek mintául szolgálhatna az ős rákosi gyűlések alakjainak megörökítésénél. — Különben a lakosok a mellett, hogy nyolcz száz év óta híres jófajta lovakat és barmokat tartanak s hogy főképen mezei munkákkal foglalkoznak, csaknem kivétel nélkül tudnak írni és olvasni.

A Bükknek fokozatosan ereszkedő legdélibb nyulványa alatt vonatunk pár percz múlva a szomszéd állomáson, Keresztes-Nyárádon, pihen meg. Mező-Keresztes mezővárosnak felényi lakossága sincs ugyan, mint Kövesdnek, de aránylag még nagyobb, t. i. több mint 7000 hektár a határa. Jó módját ennek köszönheti a magas, szálas, valóságos ázsiai jellegű, szép magyar lakosság, melynek viselete azonban nem oly festői mint a kövesdieké. A Csincse-patak mocsárai közt 1596. október 23-a és 26-a közt itt folyt le az a nevezetes csata, melyben Mátyás főherczeg eleinte megverte ugyan Mahomed szultánt, mikor azonban a főherczeg népe gondtalanúl zsákmányolni kezdett, reá ütve, Miskolczig űzte azt a boszús szultán. Húszezer töröknek és tizezer magyarnak vére áztatta akkor Keresztes virányait.

A két Ábrány és Vatha felé fordítva domború oldalát, ívalakban nyomúl be a 15—20 kilométerrel odább délkeletre a Tisza habjaitól locsolt Alföld s vasútunk vonala Emődig mintegy húrját képezi ezen ívnek. Emőd kedves vidékű állomás a Bükk délkeleti ágazatának tövében. Kastélya egy fensíkszerű

dombháton s két tornya lenn a völgyben a most már éjszaknak forduló vasútról a vonzóbb látványok közé tartozik. Baloldalt mindenütt alacsony szőlőhegyekkel találkozunk; pl. a 172 m. magas és a legközelebbi állomásig, Nyék-ig, vonuló Dőri-hegygyel, mely idáig egyedül akadályoz abban, hogy a csínos fekvésű Miskolczot a mindszenti oldalról észrevegyük. Jobboldalt annál szabadabban révedezhetnek szemeink az itt-ott csekély buczkák által élénkített gazdag szántóföldeken és a Sajónak utat nyitó mezőkön. Mohi, Köröm és Ónod történelmi emlékei integetnek felénk és csak 8—10 kilométernyi köz választ el bennünket egy nagy népcsatának és egy nagy néphatározatnak színhelyeitől.

Nyék-Ládházán túl az egy 192 méternyi s aránylag meredek hegy tövében fekvő Mályinál átrobogunk a Héjőn vagy Tapolczán keresztül vezető hídon. Az oldalt maradó Mályin és Kis-Tokajon túl balra egy kis völgynyilásban, kevéssel arrább a Kövesd felől részben a hegyek közt bujkáló országút torkolatánál Görömböly-nek reform. és kath. tornya integet felénk. A falu 1200 főnyi magyar s kisebb részben orosz lakosságának szép jövedelmet biztosíthatna a határában, főleg Tapolczánál előforduló kaolin, melyet már régebben fölhasznált egy miskolczi híres kőedénygyár (a Mildner A. F.-féle), melyet azonban a majolika-készítményeknek helyben való gyártásánál annyival előnyösebben lehetne értékesíteni, mert a vidék homokjában rejtő kitűnő kvarcz az agyagiparnak meghonosítását is nagyon indokolttá tenné. Ez agyagot idáig is igen keresik a vidék kőedénygyárai számára, sőt homokját tűzálló téglák előállítása végett egészen Kőbányáig viszik. — A falu határában, egy 200 méter magas domb délnyugati oldalán, körülbelül azon helyen, hol az éjszaki Magashegy, a nyugati Kőmázsa (mely már 400 m.) és a déli Leányvártető az említett dombbal együtt egy, a Leányvártetőről fakadó Tapolcza által átszelt kedves völgykatlant alkot, a Tapolcza nevű fürdő fekszik, melyet csúzos bántalmak ellen ajánlanak. Mint mészkőtelep is nevezetes. Közelében két nagyobb téglagyár működik.

Szirmán túl balra kis fensíkon, az Avas déli lejtőségén a Tapolczának mindkét pártján levő Csaba főképen arról nevezetes, hogy ott minden második ház — kocsma s hogy igen sok a mészárszéke; 1500 főnyi lakosságának ha nem fele, legalább is harmadrésze — zsidó. Valami negyven év előtt két annyi volt a népesség; Miskolcznak közelsége, a kifejtett kocsmázás vagy más egyéb apasztotta-e meg számát oly nagyon, mindenesetre érdekes volna tudni.

Kelet felé innen a mélyen bevágódott Sajó bal partján a Sajó és Bársonyos közt húzódó dombvidék legdélibb tagjánál, a kis Aranydomb aljában Alsó-Zsolczát pillantjuk meg.

Tovább látnunk nem enged az egymással itt érintkező Borsod-, Abauj- és Zemplénmegye határán emelkedő erdőség. A Putnok-Bánréve felé tovább vezető vasútvonal innentől fogva tehát már azért is érdekes, mert tágas völgyben ugyan, de egyre szépülő dombok és hegyek közt visz odább a gőzös.

S mig útitársunkat egyre-másra figyelmeztetjük, egyszerre a Szinva-pataknak két oldalán, a borházakkal és pinczékkel koszorúzott Avas és Tetemvár között s részben magukon e hegyeken épült Miskolcz áll előttünk. A Szinva völgyén fölfelé hatolva, ezen város felől kell a Bükkhegység zömét fölkeresnünk.

Miskolcz legszebb fekvésű nagyobb városaink közé tartozik. Az Alföldnek egyik éjszaki öblözetében ott fekszik, hová a tőle éjszakra és éjszakkeletre fekvő hegyeknek völgyei nyílnak. Miskolcz valósággal a hadak útjába esik s neki és vidékének jelentékeny szerepe van hazánk zivataros multjában. S a mint hajdanában érintette a kereskedelem irányvonala, úgy most is érinti az; sőt valóságos vasúti csomóponttá teszi. Hatvan, Diósgyőr, Fülek, Debreczen és Kassa vidékéről találkoznak itt a vasútak, melyek minden irányba elszállítják e termékeny és szerencsésen alkotott tájéknak árúczikkeit.

A városnak részben födmüvelő jellemére már az indóház közelében, a város keleti részén levő nagy gőzmalomból is következtethetünk; Miskolcz malomipara egyáltalán fejlett s határának kitűnő búzája eléggé okadatolja e körülményt. A miskolczi kenyér országos hírű, majdnem annyira, mint az a dévaj közmondás, hogy „pislog, mint a miskolczi kocsonyi.“ A város főbb jövedelemforrásai közé tartozik a szelíd halmokon termő tüzes fehér és részben aszúbor is, melynek hegyaljai gyanánt való árulását egyidőben tiltani is kellett. Az Avason és a Tetemváron elhelyezett fehér tűzfalú, kőbevágott száraz pinczékben minden nemes tulajdonságát kifejtheti a szőlő tüzes leve. Azonban mint országszerte, itt is egyre csökken a szőlőkertek ára; s míg hajdanában úrnak sem tartották azt, a kinek szőlője nem volt, most sokan már szabadúlni is szeretnének tőle. A bor-, gabona- és marhakereskedésen kivül iparral is foglalkozik Miskolcz. Csizmadiái ősidők óta vetélytársai a debreczenieknek. Timár, szabó, szűrszabó, gubacsapó, szűcs, hentes stb. együttvéve is alig múlja felül a csizmadiák számát. Azonban már régebben lábrakapott az „úribb“ ipar is, pl. a kőedény- és burnótgyártás. Öt vásárjára ma is tódúl a vidék; a hetenként kétszer tartott piaczot azonban most már a Városháztér szűk torkolata elé, az aszfalt gyalogúttal szegett koczkaköves kocsiútra szorította a civilisatio. Mert Miskolcz erősen halad. A vasúttól bevezető útcza még sokban emlékeztet a földmívelő városra, a Hunyad-, Kossuth-, Püspök-

és a Zárda-útcza stb. azonban modernebb ízlésű házsorokat is mutat. Mig a külvárosokban — hova az Avas lejtőjén levő Mindszentet is számithatjuk — jobbadán zsindelyes vagy nádas, sajátságos tetőzetű házakat találunk s ezeket látva, nem csodálkozunk azon, hogy itt már 1847-ben volt oka megalakúlnia a „tiszamelléki kölcsönös tűzkártérítő társulat"-nak, — addig a Szinva mentén emelkedő házak nemcsak városiak, hanem többnyire valósággal bizonyos emlékszerű modort is hajhásznak, a mi különben gyakran csak ízléstelenségre vezet. Módos külsejök semmiesetre sem árúlja azt el, hogy Miskolcz az ötvenes években egyszer-másszor 300 % pótadót fizetett. Ma csak a regaleért 38,000 frtot fizetnek évenként, a mi és a feltünően sok kocsma különben semmiesetre sem mértéke a jóllétnek. Épitkezés és csínosodás dolgában különben Miskolcz 1881-ben — mikor a hadgyakorlatok alkalmából a királyt várta — többet haladt, mint máskor talán egy évtized alatt.

Régi színezetét azonban nem vesztette el végképen. Már gót stilt negélyző és aranyozott nagy érczkakassal ellátott ref. temploma is engedményeket látszik tenni a múltnak. Igazi régisége azonban az avasi Szent-István-templom, melyet Zsigmond király már 1411-ben „igen régi"-nek mondott. Mellette külön dúczos őrtorony áll, honnan negyedóránként kürthang figyelmeztet a mulandóságra. S a mulandóságnak áldozatai e megható fekvésű templom és torony körül száz meg száz sírban aluszszák örök álmukat s kezdve a legigénytelenebb embereknek rigmus nélkül egyébiránt vajmi ritkán maradó fejfáitól föl Palóczy Lászlónak Borsodvármegye által emelt emlékéig több századnak és sok száz családnak gyásza van itt megörökítve. S temetés után egyik-másik búsúló atyafi el-elszánja magát, hogy pár lépéssel maga is közeledjék az égiekhez, kiknek áldoz is a maga vagy valamelyik atyafia pinczéjében. Ősz felé minden pincze ablakában ég a gyertya ; olyankor itt is útcza van. Az Avas tetején van a tűzjelzőhely is és innen a Kárpátokra, a külön álló tokaji kúpra s az Alföldre a legszebb kilátás nyílik. A templomok közül a mindszenti Boldogasszony, a tetemvári régi fatemplom, az óhitüek aránylag fényes, de jóformán hívők nélkül álló temploma érdemel említést. Az Avasról lejövet mindjárt az ótemplom háta mögött levezető lépcsőnél, a Felpapszer-útczán áll a ref. pap ódon háza s tőle jobbra, az Alpapszer-útczán az 1678-ban már virágzó helv. hitv. főgymnasium 1736 emelt s 1793-ban és 1873-ban megujított épület. Különben Miskolcz 24,333 főnyi lakossagának legnagyobb része református s 1734 óta itt van a tiszáninneni helv. hitv. evangelikus egyház superintendentiája is. A kath. tanügyet a minoriták karolták föl, kik 1752 óta itt egy kis gymnasiumot

vezetnek. A közmüvelődést nyomdák, hírlapok, könyvkereskedések, 1847-ben alapított színház, régi casino stb. terjesztik a meglevő tanintézeteken s gyermekóvókon kívül.

Borsodvármegye háza, hol egyidőben Szemere és Palóczy szavai gyujtottak, közvetetlenül a kedves virágos kertben levő dolgozóházzal áll összeköttetésben, mely utóbbi Szemere emberbarátságának emléke. Ezekkel szemközt van a városháza. A takarékmagtár s a takarékpénztár szintén még a szabadságharcz előtti kor lelkességének műve. Ellenben a hetvenes évek alapítása volt a kiházasító intézet, melynek gyülöletes ügye utóbbi időben annyi port vert föl.

A Miskolczon keresztül folyó Szinva-patak s az ebbe a Zárda-útcza arkán ömlő Pecze ismételten nagy veszélyeknek tették ki a várost. A legutóbb 1878-ban történt szerencsétlenség után egész vonalán nagy költséggel szabályozták a Szinvát s magában a városban koczkakövekkel rakták ki, csínos hidakkal látták el, úgy hogy e patak most sok tekintetben díszére válik a városnak. A Fő- és Hunyad-útczán emléktáblák jelzik azon magasságot, melyet a víz 1878-ban elért. Végre a haladás jeleként emelem ki, hogy a nagyobbodó forgalomhoz képest most már jó vendéglői is vannak Miskolcznak, pl. a „Három Rózsa", hova 1881-ben a király is szállt, a „Magyar Korona", „Pest városa" stb. Kényelmes szállóházakra minden városban nagyon kellene gondolni. Mi e részben még nem vagyunk eléggé gyakorlatiasak.

Miskolczról, az átellenes Tetemvárral együtt jobbadán tajtkő konglomerátokból álló Avasnak délfelé való megkerülésével, a szénszállító vasúton is eljuthatnánk ugyan Diós-Győrbe, azonban mi az országútat választjuk, mely nyugat felé a Szinva mentén tág, mintegy 2 km. széles völgyben visz a Bükkhegység belsejébe. Ezen 132 m. magas völgy fölé jobbra (éjszakon) 135 m. átlagos magassággal (a tenger fölé tehát 267 méterrel) emelkedik a Kerek-hegy, Nagy-László és Ostoros-hegy; balra (délen) pedig 127-mtrrel a Magos és a Kőmázsa. A jobboldalt esők igen kedves ízű bort teremnek, a baloldaliakat már mindenütt erdőségek borítják. Utóbbi helyütt a Magos lejtőségén s valamivel arrább az éjszakról a Nagy-László-hegyről jövő patak hídjával egyirányban, a Szinva mellett egy-egy téglaégető-telep van. Utóbbinál balra kanyarodva pár percz múlva az új vasgyárnál, hazánk egyik legkitűnőbb ipartelepén vagyunk. 1881-ben az állam másfél millió forint befektetéssel újabb építkezéseket rendelt el, hogy a meglevő egy olvasztó kemenczéhez még három újat emeljenek. A 2 milliónyi téglát az első sorban említett téglagyárból 4 nap alatt épült kis szárnyvasút hozta Az építkezések folytán tavaly jobbadán csak

a Martin féle aczélgyár volt működésben; a vasúti síngyárat akkor újították. A kőszenet egy 10 km. hosszú iparvasúton Varbó és Parasznya vidékéről a Bikkes- és Ostoros-hegyről szállítják; egyébiránt 1881-ben magában Diós-Győrben is, a plébánia-templomtól keletre, a Szinva medrében szintén jó kőszéntelepre bukkant a szabályzó mérnök. E kőszénből 10 métermázsa, helyben szállítva, csak 2 frt. — A vasgyárban 1880-ban tették le a jól berendezett vegyészeti műhely és az igazgatósági lak alapját. A telepen 2—2 család számára 120 munkáslak és 2 munkáskaszárnya van; iskolájukban 4 tanító működik; templomot csak most terveznek. A gyárhelyiségeket csupán közelebb kerítették körül, mert télen a jó meleg pihenőhelyül szolgáló égő szénen már többen elvesztek. A munkások nagy része a régi vasgyár helyéről, az alább ösmertetendő Hámorból 9 kilométernyi távolságról télen-nyáron gyalog, papucsban jár le ide s reggeli 6 órától esti 6 óráig dolgozik. Azóta nagy köztük a halandóság. Az állam 1870-ben talán azért tette át ide a telepet, mert Miskolcz közelségétől többet remélt a forgalomra nézve. A vasat azelőtt is, most is jobbadán a Gömör-Szepesi-Érczhegységből hozzák feldolgozás végett s már csak e miatt sem lehet remélni, hogy a vállalat hasznot hajtson. Különben itt és a közvetetlen közelében levő Tatár-árok mentén tűzálló téglák égetéséhez jó agyag kinálkozik.

A vasgyárhoz mintegy 1000 lépésre van Diós-Győr mezőváros, melynek 3900 főnyi lakosa túlnyomóan magyar; fuvarral és másképen szép vagyont kereshetne, ha helyben és Miskolczon nem volna oly sok kocsma. A földmivelésen kivül egyébiránt mész- és gyümölcskereskedéssel is foglalkoznak. Diós nevét méltán viseli, mert majdnem minden ház udvarán van egy-két diófa s jó időben mindegyiken terem 4—6 hektoliter dió, egy hektoliterért pedig 4, sőt 7 frtot is megadnak. A rege magának a várnak alapítását is azzal hozza kapcsolatba, hogy hajdanában Diós György uram az álmában a háza előtt álló vén diófa alatt látott kincset fölásatván, abból építette a várat, leányát pedig gazdag úrnak adta feleségül. — A népies felfogást a hely monographusa, érdemes tudósunk Wenzel Gusztáv, sem pótolhatta teljesen hiteles adatokkal. Fölemlíti, hogy itt már a honfoglalás idejében volt földvár, a most romokban heverő várat azonban valószinűleg Nagy Lajos emeltette. „S ha szemügyre veszszük — úgymond*) mi kedves mulatóhelye volt ez a nagy királynak, mi előkelő vendégek fordúltak meg falai közt s mi fontos diplomatiai és

*) Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. (Akad. Értekezések a tört. tud. köréből. — II. k. VII. sz. 1873. — 4. l.)

közjogi kérdések elintézésére volt több ízben színhelynek kiszemelve: nem lehet kétségünk, hogy Diósgyőr a XIV. és XV. századokban Európa legnevezetesebb és legfényesebb várainak egyike volt." A városnak déli részén, ú. n. Vártetőnek egy 183 m. magas hegyorrán, a tótól éjszaknyugatra emelkednek a romjaikban is érdekes várfalak, melyeket hatalmas és mélyen bevágott sánczárkok környeznek. A vár négyszögalakban épült, minden sarkán egy-egy toronynyal, úgy hogy némileg a pozsonyi várra emlékeztet. Az éjszaki oldalon még látszanak a gótívek nyomai s e század elején még a templom romjaiból is több volt együtt.*) A Miskolczra néző keleti oldal csak a bástyák közelében mutat omladékokat, mindegyiken egy-egy ablakkal. Legépebb a déli rész, hol a kaputól jobbra-balra két-két hatalmas falazatú, eléggé ép ablak bámészkodik az itt legmélyebb sánczokra. Tornyai is a legépebbek; a délkeletin még a födél is látszik és különben le-leszakadt csigalépcsőjén egész odáig lehet kapaszkodni; a délnyugati mellett van a legszebb gótívű ablak s maga a torony is kétemeletes. A Tapolcza felől jövő kis patak is ez ablak irányában ömlik a sánczárokba. A nyugati oldal ledőlt. A be- és kijárat az éjszaki oldalon egy földalatti s bozóttal és repkénynyel elfödött boltozat előtt van. Első kapitánya 1358-ban Czudar Péter, sárosmegyei főispán, volt, az utolsó Pempflinger Sebestyén 1533-ban. Nagy Lajos, ki leányát Katalint is itt temette el, Zsigmond s első és második neje: Mária és Borbála, továbbá Mátyás király s Mária, II. Lajos neje, gyakran tartózkodtak ezen kétségtelenül fényes mulató várban, melynek pinczéiben a múlt században még hordószámra állt a bor. S a mily ragyogó lehetett a várlak, ép oly díszes volt környezete. A természetnek az emberkéz is segített. A vár mellett levő részt ma is Kőkertnek hívja a nép s az elhúnyt nagybátyám, Máry Pál, kertjében álló roppant mogyorófáról azt tartja, hogy azt maga Mária királyné ültette. Tehát mintegy 500 éves volna e fa, melynek törzsvastagsága lenn 246, közepén 204 cm., törzsmagassága az első gallyig 220 cm. a korona szélessége 14 m. és 70 cm., teljes magassága pedig 19—20 méter. 1871-ben állítólag 30 hektoliter fényes fehérszínű mogyoró termett rajta. Aligha dicsekvés tehát a diósgyőriektől, ha ezt tartják Európa legnagyobb mogyorófájának. Utólag tehát még büszkének is kell lennem Pali bácsi azon, különben soha be nem váltott igéretére, hogy — megmogyorófapálczáz. A vártól alig másfél kilométerre esik a Madárka kútja, az uralkodóknak egykoron bizonyára kedves kiránduló

*) A vártemplom legnagyobb harangja az utolsó kurucz támadások óta Kassán szolgál.

helye; hiszen már a XVI. századbeli Oláh Miklós kiemeli a diósgyőri erdőségek fülemiléinek s más madarainak énekét. Ha majd hosszasabban bólyongunk az erdőségben, a királyok ittlétét megörökítő egy-két helynevet még fölemlíthetek.

Diósgyőrnek a — fájdalom — egyre pusztuló váron kivül másik régi nevezetessége a pálosak zárdája, melyben most a kincstári tiszttartó (nagybátyám, Spilka Zsigmond) lakik. Ezen, a Diós-Győr éjszaknyugati részét tevő Felső-Győr szélén, a Szinvapatak jobb partján levő földszintes épületnek éjszaki oldalán bevésett következő felirat mondja el a szerzet történetét:

D. O. M. A.
Conventus SS. Corporis X ti de Dios-Győr
Ords S. Pauli primi Eremitae
fundatus olim A. MCCCXIII.
sub Carolo I. Hungariae Rege
Per Stephanum B o r s o d R. H. Palat.
Dotatus dein
Per divos Hungariae Reges
Ludovicum I. Mariam Sigismundum
Sed A. MDXXVI
iniqua Caspari Szered manu eversus
tandem
Sub Caesare Carolo sexto
iusto, pio, victore, felici
Hungariae Rege
Re aedificatus A. MDCCXXXIX.

A mellékudvar déli részén befalazva fínom márvány templomi díszítmény töredéke látszik, melynek közepén Mária van a gyermek Jézussal. A kertben, még a paulinusok korából hatalmas almafák díszlenek; a kapu előtt gyönyörű hársfa jelzi azon helyet, hol hajdanában a templom állott. Csak éjszaknyugaton levő borházuk daczolt jobban az idővel Zárdájuk kertjének végén a szerzetesek számára 1766-ban öntött kis harang szól maig is a felsőgyőriekhez, míg a másikat 1811. június 11. a diósgyőri kath. toronyba vitték át. Ezen 1752-ben épült templom paulinus harangja kisérte örök nyugalomra a 93 éves korában 1844 táján elhunyt utolsó pálost, Kristóffy Gáspárt, mint utóbb nemzeti színészetünknek két kiváló tagját, Benke Józsefet (Jókai apósát) és Déry Istvánnét.

Maga a város elég csinosan épült a Szinva mindkét partján s kath. és reform. templomon kivül nehány, részben a határban fejtett palakővel födött magán- és tisztilak, továbbá a vár mellett levő Tapolcza-fürdő teszi nevezetessé. A hozzátartozó várpincze, mely hátúl be van omolva, a nép hite szerint az egri várral állott volna összeköttetésben. A város különben Nagy Lajos ideje óta egy nagy uradalom feje. Erdőigazgatása alá 47,588 kat. hold erdőség tartozik, melynek évi fahozama

56,000 köbméter. Az erdőknek egy harmada — az alsóbb régióban — tölgy, két harmada — a felsőbben — bükk; utóbbi csak a mészkőhegyeken fordúl elő. A tölgyet körülbelől 120, a bükköt 100 éves turnusokban kezelik. — E gyönyörű bükkesekről nevezik az egészet Bükkhegységnek, melyben utunkat folytatni akarjuk.

Felső-Győrből ismét a Szinva-patak mellett megyünk tovább s balra hagyjuk a temetőt, hol a paulinusok csontjai nyugosznak, továbbá a jó agyagból dolgozó s most már meglehetős üzleteket csináló téglaégető-telepet. A Poloska-tető aljában, mintegy $1^1/_2$ km. út után a papirgyárban vagyunk, mely Diós-Győrt maga is országos hírűvé tette. Ezen 120,000 váltó frt. tőkével részvényekre alapított gyárat 1879 nyarán Kolba Károly vette át s az ódon épülethez azonnal új gépházat állított. Azelőtt csak a Szinva vizének segítségével hozták mozgásba a gépezetet, melyen az okiratokra nálunk széltében használt s az iparegyesület által már 1846-ban kitüntetett papirost állitották elő. Ottlétemkor épen a reutlingeni Wandel-féle rézhengerrel tettek kisérletet. A Szinva vize ritkán elég, azért most többnyire gőzzel dolgoznak. Az újabb papir jobb, mint a régi; nem oly egyenetlen és szélei nem oly rongyosak. Rongyon kivűl szilézíai szalmapapirt*) s kis mérvben fapépet is használnak. Földszint a tulajdonos lakásán kivűl a símító szoba van, melyből a hengerterembe s ebből a gépházba, a két terem közt levő lépcsőn pedig az emeleti helyiségekbe jutunk, hol három hatalmas kádban készűl az odalent feldolgozandó pép, míg a szomszédos termekben már a teljesen kész papirokkal találkozunk.

A papirmalomból szép fasoron jutunk ki a rendes útra, melynek nyugatról délkelet felé tett kanyarulatát a tajtékzó és fürészmalmot is foglalkoztató Szinva mellett elterülő gyönyörű réten át gyalogolva kerülhetjük el. Egy kis oldalkirándulást tehetünk a Hársas-hegy és a Csanyik tövében, mely hegyek kiválóan gazdagok állati és növényi kövületekben s ezekből mindenesetre szép gyüjteményt igyekszünk összehozni, mert hasonló gazdag aratásra az országnak kevés más helyén számíthatunk. Egy feltünően nagy fenyükövület egyik legkedvesebb emlékem. Legtöbbnyire a kimosásokban fordúlnak elő. Az említett hegyeken át éjszaknyugati irányban csakhamar elérjük a Királykútat, mely gyönyörű vidék állitólag Mátyás királyról vette nevét, ki vadászat közben gyakran megpihent e kies tájon. Mátyás király emlékét különben a nép máshol is fenntartotta. Pár kilométerrel arrább, a parasznyai határban egy lóláb s egy

*) Tudtunkkal Javorinán (Szepesvármegye) készített fapapirost is. Szerk.

nagy, hegyes, sarkantyús emberláb nyomát mutogatják. Mint mondják, az igazságos király jártatta itt lovát. Maga a Királykútja a 455.5 m. magas Gályahegy lejtőségén állandóan két forrásból buzog; a harmadik csak nagyobb esőzések után ad vizet. Hatalmas bükkek árnyalják a bővizű patakot s elhullatott puha leveleik pompás nyugvóhelyül szolgálnak. A miskolcziak szívesen kijárnak ide, hogy rögtönzött tűzhelyen készített villásregelijöket vagy uzsonájukat ez idylli helyen költsék el, melynek csendjét csak néha-néha zavarja meg a hegyoldalban favivő béresek kongatása. E helytől éjszak felé mintegy 500 lépésre a Barát-erdő aljában egyszerre egy 6 m. magas és ugyanannyi méter széles barlangnyilás (Kecskelyuk) tátong elénk. — Benne balra kanyarodva, puha guanóval borított kupolába jutunk, melynek csöndjét kiabálásainkkal megzavarván, ezer és ezer denevér ijedt röpkedését halljuk magunk körül. A barlang e kupolán túl még valami 3—400 lépésig tart s hol összeszűkül, hol hatalmasan kitágúl. S ilyen barlang sok van e hegységben, melynek barlangos mészképlete a tornaival azonos. Egyáltalában véve a Bükkhegységben sok a ravaszlyuk, dolina, s pl. Varbó és Parasznya felől, továbbá a diósgyőri új vasgyártól délre a Kőmázsa éjszaki lejtőségein, a hámortól délre a Vesszősön, leggazdagabban pedig a hegység legmagasabb vidékein a Bálványkőtől délre a Zsérczi-nagydélen és a Nagy-Kőháton végig az ily dolina-debrőknek egész sorozata vonúl, mintegy kipéczézve egy még ösmeretlen óriási barlangnak irányvonalát. A hegységnek ezen része, a Szinvától s az annak mintegy felső folyását képező Garadnától délre, sziget volt a harmadik földkorszak kezdetén s most az őt környező hajdani tenger eocén képletei Egertől kezdve Nyoszva, Kács, Kis-Győr, Tapolcza, Diós-Győr, Varbó és Parasznya vidékén tűnnek elő; e képletek legalsó tagját a nummulitos mészkövek és kvarcz-konglomerátok teszik, melyekre agyagmeszes rétegekkel váltakozva, a már említett kövületeket tartalmazó s a Kis-Győrtől éjszakra, a Rétmány-árokban még erősebben föllépő nummulit mészkő borúl.

Éjszaknyugati irányban a hegyeken át hamar ott volnánk a hámorban, — hogy azonban az odavezető főútra érjünk, a királykúti „Forrás“ mentén haladunk s így csakhamar ismét a Szinva mellett vagyunk. Jobboldalt azonnal szembeötlik egy meredek szirtfok, melynek ormáról kereszt int a „Tűzköves oldal“ éjszaki lábánál, a Szinván levő malomnak. A molnármester erről a sziklafokról lökte a mélységbe feleségét és annak szeretőjét s ő maga is innen ugrott le. A balra maradó erdészlakon túl a Szinva egészen alámossa a Guliczka-tető meredek mészkőoldalát, melybe bevágódva 3 magasan fekvő barlang

látszik. Ezen egymásba nyíló üregekben sok lisztet, szalonadarabot, sarkantyút és számos nyilat találtak, mutatványokat a közép- és az újkorból. — Átellenében is egészen közel jön a sziklafal, és a csínos szorost a Szinvának egy kis vízesése élénkíti. A kijáratnál jobbra a szeletai munkáslakokat látjuk, balra pedig a Mélyvölgy felett kies vidékű kis temetőt pillantunk meg. A költői kedélyű szerencsétlen politikus, Szemere Bertalan, itt szeretett volna megpihenni hányatott életének végével; kívánsága nem teljesült, Miskolczon temették el. — Az alsóhámori munkáslakok a gyakran nagyon előredülő Szeleta-csúcs falai és a Szinva által közreszorítva kezdődnek. Jobbra az első házat fenyegető sziklába durván „1777“ van bevésve. Egy Fasula nevű vállalkozó akkor alapította itt a Szinva által mozgatott vashámort, mely első sorban a diósgyőri uradalomban Puszta Répásnál zöldes és vereses agyagpalákban talált barna és agyagvasköveket dolgozta fel. Mások szerint a korona 1775-ben állította itt az első hámort. A hetvenes évek elején a magyar kormány vette át a hámort, melylyel fölhagyva, a már említett helyen egészen új, nagyszabású vasgyárat rendeztetett be. Ma még csak Zartl butorgyáros használ egy házat a régi hámorépületekből, a többit egymásután lebontogatták. Az utolsót — a vízesés mellől — 1881-ben hordták el. Az ötvenes években roppant németvilág járta itt a hámori tisztek közt. Az „Üstökös“ akkor azt az élczet csinálta rájok, hogy nem vitték el tőlünk a vasas németeket; Diós-Győrben még mindíg vannak. Pedig hát ők is megbírkóztak egyes magyar szavakkal.

„Trinken Sie von diesem guten Hégoló-Wein“ kínálja egyik hámortiszt a másikat a jó hegyaljaiból.

„Das ist nicht gut ungarisch gesagt — korigálja a másik. — Sagen Sie lieber Hógele-Wein!“

A „Hámor“ ma is munkástelep. 800 magyar, tót és német lakosa részben az új vasgyárban keres dolgot, nyáron át pedig úgy növeli jövedelmét, jogy egy vagy két szobát a Miskolczról itt üdülést kereső vendégeknek ad ki. Míg a hámor állott, fürdeje is volt s ennek vizét tüzes vasakkal melegítették. Zuhanyfürdője bizonyos hírre tett szert. Nehány év előtt Klapka György, majd a miskolczi orvosok hideg gyógyintézetet akartak itt alapítani. E terv azonban, a vidék nagy kárára, meghiúsult. A kis telepnek van kies fekvésű róm. kath. temploma és iskolája. Az utóbbi már csak azért is emlékezetes, mert tanitója, az öreg Makranczy, több mint ötven év óta működik benne. A magyar „Tempében,“ a hogy Kazinczy Ferencz épen a hámor környékét nevezte el, jó kedélyű és munkával tulságosan el nem csigázott ember talán meg sem öregedhetik. Nem nagy-

szerű, de véghetetlenül kedves vidék ez. Balra a Fehérkő-lápa, jobbra a Dolka és szemközt a gyönyörű erdővel fedett Szent-Istvánhegy, melyek közt a kisebb esésekre kényszerített Szinva kanyarog, hogy idylli környezetet adhasson a partjain elszórt apró házaknak. Az előtérben a Szent-Istvánhegy előtt az emberkéznek egy csínos munkája látszik, egy hatalmas gát, mely a huszas években a végből készült, hogy a nyugat felől jövő Garadna-patak vizét felfogja s a gátnak jobboldalán alkalmazott kettős zsilipen esésre kényszerítse. A gyönyörű mészkősziklán két vízesése volt az így keletkezett Taj nevű tónak. A felső most már száraz barlangnyíláshoz hasonlít, mert a tónak eredetileg mintegy 31 millió köbméter vize 10.700,000 köbméterre apadt s így csak az alantabb levő nyiláson törhet elő, hogy nagy zajt csapva s a nap fényében ragyogva bukjék a mélyen kivájt s apró barlangnyílásokkal változatossá lett mészkősziklafal alá. A gátra vivő kocsiút ezen barlangos és lépteink alatt szinte kongó mészkőpárkányon halad. A tajtékzó víz fölszálló páráival most jobbadán csak a levegőnek üdítésére szolgál, csupán Zartl, Budapestről ide került munkás, alkalmazza gyakorlatilag, a mennyiben hajlított fájú székgyáránál fölhasználja; a szerszámokat a vasművek kivételével, ő-maga készítette. Munkája erős, tartós, ízléses és olcsó. A hajlított bútorok és faszegek gyártását azonban nagyobb mértékben is meg lehetne honosítani s még jobban igénybe venni a vashámorokat egykor hajtó nagy vízerőt. Legalább a hámor szegény népének is új keresetforrása nyílnék. S a környék bükk- és jávorfáit sem szállítanák többé külföldre oly tömegesen, hogy ott dolgozzák föl hajlított bútorokká. Miskolcznak közelsége pedig elég biztosítékot nyujtana a gyártmányok kelendő voltára nézve.

Zartl említett műhelyétől jobbra szökőkúttal ellátott hidegfürdő van, melyet egy-két vendég látogat. A fejedelmi család tagjai közül is többen gyönyörködtek e szép vidékben. A hámorban a 2. számú urad. lak előtt a Szinva partján veresre festett vasloboron e fölirat áll: „Ferencz József és Erzsébet felséges fejedelmi párnak szentelte jobbágyi hódolattal a hálás jelenkor május 21. 1857 Borsodmegyébeni örömteljes jelenléte emlékezetére.“ S ha a barlangokkal aláaknázott kocsiúton a tó hatalmas gátjára megyünk, annak közepén ismét találunk egy vasoszlopot, melyre viszont ez van írva: „1847. István főherczeg körutazásának emlékére e kies völgyben.“ Mindkettő diósgyőri öntvény.

Ez emléktől igen kedves látványban gyönyörködhetünk. Előttünk a „tó“, a Garadna-patak víztartója, van, mely délről éjszakra mind inkább keskenyedve vonúl. Legnagyobb szélessége mintegy 90—100 méter, egész terjedelme 12 hektár s

legnagyobb mélysége 30 méter. Vízállása, mint említettem, most már alacsonyabb; az utóbbi időkben mind fenyegetőbbé vált árvizek miatt csapolták le. Borzasztó dolog volna, ha a medrében meggyűlő víz elszakasztaná a hatalmas védő gátat s ha a roppant vízmennyiség egyszerre zuhanna le a szelíd fekvésű hámorba. Pedig az utóbbi években már ilyes eshetőségektől is féltek. Ily megfogyott állapotában is igen vonzó képet mutat a „Táj.“ A tömlőalakú tónak vize egészen zöld a környező hegyek ormairól belebámuló fák színétől. Balra az Istvánhegy közvetetlenül a tóból látszik kiemelkedni s meredek oldalán csak keskeny gyalogút vezet. Ennek közepe táján a hegyről a kősziklának egy téli zölddel gyéren befutott üregéből roppant meredekről azonnal egy lábnyi széles vízesést képezve tör elő a Szent-István-forrás, melynek oldalán szoktak megpihenni a tó szépségeiben gyönyörködni akarók. Átellenben a szelídebb lejtőjű hegyek helyet hagynak a kocsiút számára, mely azonban gyakran közvetetlenül a tó partján, néha 10—20 méter magasan vezet, a tó felől egyszerű korlát által védve. Éjszaknyugat felé már egészen visszavonúlt a víztükre, s buja rét borítja medrének alját. — Dél felé a zsilippel ellátott kőgát emlékeztet az emberre. E kőgáton át vízimalmot hajtó kis patak siet a tóba, melynek szélén vízi nefelejtsek virítanak. A tó, mint a Paradna és Szinva egyaránt pompás halászó hely. Pisztrángjai különösen nagyszámuak s néha gyönyörűen fejlettek fognak. 1884-ben József nádornak egy 14 kilogrammnál sulyosabbat küldtek; 5—6 kilogrammos épen nem ritkaság. Ívni e halak a Garadnába mennek s akkor orvhalászok nem horoggal, hanem szigonynyal üldözik őket. De rákokban is bővelkedik a tó. Este 10 óra után csolnakon, melynek orrára lámp köt, s szalmára hasalva indúl el a rákász. A part mentén kézzel tolja előre a csolnakot s a parttól egy lábra levő rákokat mind a csolnakba hajíthatja. Ilykép 2 óra alatt egy hektoliterre valót is foghat.

A tó mellől számos kirándulást tehetünk.

Balra, délnyugatnak jól fentartott s festői hegyek aljában a Szinva felső folyásának baloldalán épült út kanyarog. Az 567 méter magas Vesszős fenyegetve tekint az átellenes, szelídebb lejtőségű hegyekre. A Vesszősnek egyik előredülő mészkőszikláján piczi kápolna áll. Meghalt jegyesének emlékén itt szokott elmerengeni építtetője, egy gyászoló nő. A virágtalan kőszikla, melyen áll, a jelen s az előtte mosolygó bájos vidék a múlt. Hol találna kedélyállapotának megfelelőbb helyet? — A kápolnán túl szintén előredülő sziklafok alatt kis barlangüreg bujkál, melyben éveken át lakott egy czigánycsalád. A kedves tájék egyidőre még ezt a nomádnépséget is lebilincselte. —

Itt-ott teljesen meredeken kapaszkodnak fejünk fölé a sziklafalak, máshol nagyobb a lejtőségök s ily helyeken az út fentartására fejtett köveket gurítják le.

Ha tetszik, balra kanyarodhatunk Ó- és Új-Huta felé, hol azonban huták többé nem működnek. A Hegyes-Bükk aljában a Bagoly-hegyen át csakhamar Új-Hutára jutnánk, mely Borsod vármegyének legmagasabban fekvő helysége. Mellette a sínai házfedélalakú Iváncs-hegy alatt volt a Lopresti-féle erdei pályának indóháza és a fűrészmalom. Lopresti terve szerint 30 cm. széles és 10.5 cm. mélyen bevágott kettős deszkán haladt volna a mozdony; ő maga 50,000 frtot kapott e tervért, melybe 275,000 frtot fektetett a kormány. S az eredmény = 0. E pálya irányvonalát követve, körülbelül 9—10 km.-nyi bolyongás után az új vasgyárhoz érnénk. Éjszakkelet felé kellene megkerülnünk a 70—80, többnyire zsindelyes, tiszta, részben 100 évnél is idősebb faházból álló s kath. templommal és iskolával bíró kis helységet, melyben az erdész pontosan jegyzi a szél erejére s az esőmennyiségre, hőmérsékletre stb. vonatkozó adatokat, hogy újabb tájképi szépségeket keressünk. A Cseppegős-kút, Felhájó, Bagolyhegy-völgy, Alsó-Bagolyhegy, a balra elmaradó s az előbbinél nagyobb terjedelmű Ó-Huta, az annak keleti részén levő régi sánczok, a Sűrűbércz, Vásárhely, Sánczárnyék, Ládi-erdő stb. és általában véve a közel 700 méternyi magasságról mintegy 150-re szeliden lejtősödő s utunkat mindenütt kísérő Tatár-árok melléke nem egyszer bírna bennünket oldalkirándulásokra.

Ilyen volna az, ha Új-Hutából a Hollós- és Mészárszékhegy völgyében, a háromszögelési pontúl is szolgált 710 m. magas Kőlyukgalyán át Kis-Győrbe mennénk. Itt másfélezer reform. magyar lakik s ezek a baromtenyésztésen kívül teknő-, járom- és fatál-csinálással foglalkoznak. Rozst, még pedig gyönge rozst aratnak, melynek szalmáját — pakolásra — a gyertyánvölgyi üveghuta veszi meg. Magában a faluban egyetlen egy kút sincs; vízért a Sövénykúthoz kell kijárniok. Boruk nagyon meszes. Sok gyümölcsük terem; a cseresznyét, körtét stb. nádszálakon szokták aszalni. A kis-győriek szép szál nemes emberek. Úgy látszik, még a tatár- vagy törökjárás idejében verődtek össze, családneveik is többnyire távolibb helynevekről keletkeztek (Barsi-, Bihari- stb. család). Határukban is sok a történeti helynév. Ott van Leányvár-tető, a Csehbércz, a tőle DK.-re levő 1000 ref. magyartól lakott Aranyos felé, hol Guyon Richárd tábornok fia a világtól elvonúlva gazdálkodik, a Szénás-völgyben, a paulinusoknak egy most vendéglővé degradált eremitage-a és Kis-Győrtől délre,

a 314 m. magas Halomvár alatt. E hegy közelében ered a „Sebesvíz“, melynek pár hétig minden 24 órában egyszer lilaszínes lesz a vize, a miből háborút jósol a nép. Elfut azután e víz Mocsolyás felé a hajdan a Lator-család tulajdonát tevő Lator alatt, hol kopár, szaggatott tetőn egy nagyobb kővár romjai látszanak, és Sályon, Ábrányon, Nyárádon át ömlik a Csincsébe. Végre Kis-Győrtől éjszaknyugatra, hozzá csak pár száz lépésre, igen sok kövületet találunk, a Nyilasgalya, Kis-Somos, Ivánkagalya és Nagygalya-tető közt levő Rétmány-árokban, többet, mint a már említett királykúti úton.

Kis-Győrtől nyugati irányban is elérhetjük a gyertyánvölgyi hutát, ha föl akarjuk keresni a Bükk ú. n. Mátra-csoportját. Itt az 568 méternyi Tölgyes- és a 644 m. magas Bikkes-Mátra közt a Fiók-Mátra képezi a lánczszemet. Ez az út azonban igen fárasztó.

Diós-Győr felől a gyertyánvölgyi üveghutának szokott útja az, melyet a tótól balra kanyarodva, Új-Huta kedvéért a Vesszős aljában hagytunk el. Ezt már csak azért is érdemes követnünk, hogy a Szinvának megháláljuk a miskolczi gőzmalomtól idáig való kalauzoltatásunkat s hogy őt forrásánál keressük föl. A rendkívül kedves tekintetű Fehérkút völgyén túl csakhamar czélunkat érjük. A Szinva három forrásból, a Nagy-Lustahegyből ered. Első forrása egy szűkületben, jól bevágódva van, s vize mindjárt kezdetben mély ugyan, de kristálytiszta. A másik kettő, valamivel odább délre, a Nagy- és Kis-Lusta által közreszorítva, az előbbinek délkeleti lejtőjén közvetetlenül az út mellett buzog*). — Száraz-Szinva-fejnek hívják. Kár, hogy nincs elkerítve. Így a fuvarosok, hagyományos szokásból, közvetetlenül a forrásból isznak és itatják jószágaikat s mindegyre zavarják annak tiszta, csöndesen csörgedező vizét. E patak a Sajóba való ömléséig körülbelül 24 km. útat ír le s torkolatáig, mely a tenger felszíne fölött körülbelül 94 m., 662 métert esik. Útközben nem egy csínos zuhatagot képez s már ezáltal is sejtetett erejét malmok, fűrészmalmok, a papírgyár stb. kerekeinek hajtására használják föl. S a kis folyó régi „Zinwa“, majd „Synwa-pataka“ néven már két 1373-ki oklevél említi, megjegyezvén, hogy a Győr és a zárda közti részén malom állott.**) De a mint századokon át hasznot hajtott, úgy károkat is tett a Szinva. Majdnem minden tavaszszal igazgatni kell utána a partján vezető útakat, melyekből gyakran 1—2 száz méternyi

*) Hunfalvy szerint (Magyarorsz. term. visz. III. 351.) a Szinva a Sz.-Lélekhegy keleti oldalán ered. Ez azonban a Garadna, s tulajdonkép ennek vizét gyüjtik össze a Tajban.

**) Wenzel: Diósgyőr, 31. és 32. l.

darabot elsodor, és többször veszélyezteti a hegyek lábainál fekvő helységek területét.

Forrásán túl a 650 m. magas Hollós-hegyen kis vadásztanya előtt a Hollóskút forrása fölött az itt fellépő fenyvesek lehullott leveleinek kaucsukszerű szőnyegén mehetünk, ha megúntuk a Kőlyuk-galya felé nagyobb kanyarulatot tevő rendes útat. A Ménes-lápánál úgyis összetalálkozunk, körülbelől ott, Tebénél, hol az 1881-ben fölfedezett „Remény-forrás" van, mely acidummal keverve, kellemesen pezsgő italt nyújt. E forrás tulajdonosa Schuselka Gusztáv, kinek gyertyánvölgyi üveggyárát, kijutván a Kádasbércz és Hársasbércz által képzett kis szorosból, nemsokára megpillantjuk. Schuselka úr 1856 óta áll e huta élén, melyben már azelőtt 11,000 p. forint ára üveget gyártottak évenkint. A csűr a kemenczék, nyújtók és vágók osztályából áll. Vele szemben és oldalt jobbra a békasó-kemencze, békasó-törő, a gépház, a köszörülő- és festőműhely s ezen utóbbi helyiség alatt levő fürészelő és szecskavágó áll a munkáslakok mellett. A hegyoldalban elhelyezett harang naponkint mintegy 300 munkásnak ad jelt. Egy üveggyári munkás havonkint 40—60 forintot kereshet. A huta forgalmára azon körülményből is következtethetünk, hogy hetenkint 10—12 kocsira való üveget küld be Miskolczra. Egyébiránt legöblösebb palaczkjait jóféle borokkal és sörrel megtöltve mutatta be Schuselka úr, kinek kies fekvésű házában s a hegyoldalba lépcsőzetesen vágott kertjében minden idegen a legszívesebb fogadtatásra számolhat. E vidéken úgy sem fogyhat igen ki a tourista a vendégszeretet dicséretéből. A huta, a szerint a mint szükséges anyagkészlete tartott, éjszakkeletről, vagyis Diós-Győr felől délnyugatra már a negyedik telepen van; Ó-Huta, Új-Huta, Répás-Huta s most Gyertyán-völgy az utolsó állomás. Az elhagyott hutáknak lakói többnyire tótok, kik fát vágnak, fuvaroznak, meszet és szenet égetnek. A meszet leviszik az Alföldre s mivel jobbadán csak krumplijok terem, gabonát vesznek az árán. Mivel ily alkalmakkor néha heteken át nincsenek otthon, az új-hutai pap egyszer egy húzomban tartotta meg nekik az összes nagyheti és húsvéti szertartásokat, hogy hiba ne legyen a dologban.

A gyertyánvölgyi hutától odább délnyugatra csak rövid ideig tart a rendes kocsiút, azontúl lóháton vagy gyalog mehetünk Felső-Tárkány és Eger felé, mely utóbbi épen a Bükkhegységnek nyugat felé határt vető Eger-folyó jobb oldalán fekszik. Balra hagyva Zsérczet, a határában levő 2 barlangról, különösen a Kecskelyukról s a Hór völgyében meredek sziklacsúcson teljesen elhagyatva álló Odorvár romjairól nevezetes Cserépfalut és az erős veres bort termő Noszvajt, a

Tárkányi-völgy mentén sok kerülő úton juthatunk el Felső-Tárkányba. E helynek természetes szépségei már korán lebilincseltek egyeseket. Szelíd völgyében még csekély romokat láthatunk a carthausiak kolostorából s itt-ott meredeken emelkedő sziklái, titokzatos barlangjai, amott kedves lejtőségei s vígan csörgedező forrásai szép háttért képeztek azon nyári lakásokhoz, melyeket Barkóczy, egri püspök, s kanonokjai még a múlt században építtettek maguknak. Az egriek manap is igen szívesen rándúlnak ki e kies vidékre. Mi, hogy az egész tájon egyszerre végignézzünk, a völgytől balra emelkedő Eged hegyére megyünk föl, melyet nyugat felé a Bükkhegység első őrszemének tekinthetünk. E mészkő-emelkedés voltakép három részből áll, t. i. a Nagy-, Hosszú- és Kis-Egedből. Míg Felső-Tárkány 229 m. magasan fekszik, addig az Eged-hegyen magán levő gúláról már 546.5 méternyi magasságról gyönyörködhetünk a lábainknál elterülő szép vidéken. Éjszak-kelet felé a Bükk legmagasabb ormáig, a közel 949 m. magas Bálványkőig, révedezhet a szem, mely előtt a Nagy-Kőhát és a Zsérczi-Nagydél debrői, a Gerendavár, Szilvási-kő, Őrhegy stb. mintegy a Parnassusra vezető lépcsőt képeznek; sőt a Bélkőt is látjuk, mely alatt Apátfalvának régi temploma van. A helységek közül ez irányban Felnémet látszik, hol a törökök rizst termesztettek, — Felső-Tárkány, hol jó márvány- és fekete palabánya, mészégetés és fűrészmalom van és az Eger völgyén túl a festői várromokat mutató Szarvaskő. Nyugatra Gyöngyösig, illetőleg a Sárhegyig a Mátrát és a Mátra-alját, a palóczföldet, látjuk, Aba Sámuel nemzetségének telepét. A dohánytermő Verpelét, a siroki, a tállyai, nánai vár, Sár, hol a Baldácsy-féle sziklapinczében Aba Sámuel állítólagos sírját mutogatják, a visontai hegy, melyen híres bor terem, Pásztó stb. a multat és jelent gyors egymásutánban vezeti elénk. Délen és keleten ösmerős vidéket látunk, e helyeket már bejártuk. Az Eged maga is nevezetesség. Pompás bor terem rajta; a Kis-Eged pedig századok óta kővel látja el Egert. Talán innen vitték a köveket az egri várhegyen már a kereszténység első századában emelt templomhoz, melynek építését Szent-István állítólag a darázsköveiről híres Tetemvárról vagy — a hogy régebben nevezték — a Királyszékről tekintette meg.

A természet és az ember történetének nagy múzeuma e tájék. A homokos mészkő sok ezer év csigáinak stb. képezi sírját; Eger s az egri vár pedig melyikünknek szívét nem dobogtatja meg? Eger maga már jobbadán túl van a hasonnevű folyócskán, de vára, Dobó által megszentelt vára még a déli almagyari hegynek cziglédi nyúlványán emelkedik.

„Díszesen áll Eger a termékeny völgybe kitéve;
S mintha leélt idejét álmodná vissza, megaggott,
Várkoszorúzta fejét kisded dombhátra lehajtja.
Bús-mormolva fut a testvér-habu csermely előtte.
— — — — — — — — — — —
És Eger áll, többé meg nem kisértve töröktől.
Omladozott kövein vérengző férfiak ülnek:
Ők tarták meg Egert s ez volt sasfészke Dobónak.“

Az egri vár, melybe a városból az egyik hős védőről elnevezett Mecskey-kapun át juthatunk, most részben meglehetősen elhanyagolt honvédlaktanyául szolgál. A több helyütt meglevő régi falak közt a Szent-János-egyház némi romjait, alapítójának, Szent-Istvánnak, Casagrande Márk által faragott szobrát, a kalvária alatt a vár egyik elhagyott kapujában Dobónak Dobó-Ruszkáról ide hozott régi síremlékét látjuk, mellette egy régi, most nemzeti színű talpon nyugvó szakállas ágyúval. A béke és harcz emlékei közül meghatottan távozunk s vagy egyenest megyünk az Eszterházy-térre, vagy a még nehány régi házat is megtűrt Német-útczán át kanyarodunk be a városba, hogy a mellék-útczákon át Eger legélénkebb helyére, a Széchenyi-útczára, jussunk.

A nagyon kedves fekvésű városnak magva a völgyben van; jobb szárnya a Bükk legnyugatibb, a bal pedig a Mátra legkeletibb nyúlványain épült. Mivel tehát részben a mi hegyvidékünkhöz is tartozik, pár szóval meg kell emlékeznünk róla.

S különben is

„Hol jó bort érzek, betérek;
Ne térnék hát Egerbe?
Ha ezt a várost elkerülném,
Az Isten is megverne!“

S Egernek olyan jó bora van, hogy nem is illenék csak egy hegyvidéken teremnie; a Bükk bekalandozója miért vonakodnék hát a Mátra nektárát is megízlelni?

„Áll a határozat, áll erősen:
Be kell Egerbe mennem!“

Eger nem oly népes hely, mint Miskolcz; lakosainak száma csak 20,741. Mindjárt külső jellegére nézve is különbözik amattól. Miskolczon első pillanatra mutatják a csillagos és kakasos templomok, hogy túlnyomóan református, — Egerben a keresztek, hogy ez viszont katholikus hely. Az egri püspökséget Sz.-István alapította, Ferencz király pedig 1804-ben érseki rangra emelte. A mint elvesztette várjellegét a hely, azonnal egyházias színezetet nyert itt minden intézkedés. A papság monumentalis épületekkel és intézményekkel gya-

rapította Egert. Igazi műemlék a székesegyház, melyet Pyrker érsek 1831—1837 közt építtetett. A fölépcsőn Sz.-István és Sz.-László, valamint Péter és Pál apostolok szobrai közt 72 fokon fölhaladva, a 7—7 méter magas 8 korinthi oszlop által tartott előcsarnokba jutunk. „Venite, adoremus Dominum!“ olvassuk a homlokzaton s az előcsarnok mögött 12 méternél magasabbra emelkedő attikán a hit, remény és szeretet, valamint egy fáklyát s egy kardot tartó angyal szobrait pillantjuk meg. A domborművekkel ékesített előcsarnokból 3 ajtó vezet az előcsarnokkal együtt 49 m. hosszú templomba, mely fölé 16.3 méter magasságig emelkedik a 12 ablak által világított kupola. A szentély fölött 23.8 m. magas kettős torony áll. A templom fődísze a 12 korinthi oszlop által tartott kupola. Az oltárképek, különösen a Sz.-János evangelista vértanúságát ábrázoló főoltárkép, az egyes domborművek, faragványok stb. sok tápot adnak az áhítatnak. A szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról nevezett jobboldali kápolnát 1881-ben látták el freskókkal s egyidejűleg a templomot is bemeszelték, a mi egymaga valami 16,000 frtba került. A balra levő régi székesegyház most kaszárnyául szolgál.

A főegyházzal szemközt a gr. Eszterházy Károly által 1765—1785 közt jobbadán a régi vár koczkaköveiből épült lyceum áll. A rengeteg kétemeletes épületnek alapfalai 3 méter szélesek, s az egészen az 53 m. magas csillagvizsgáló torony uralkodik, melybe 365 lépcső vezet föl. S érdemes fölmennünk. Ha kinézünk a tornyot körülfutó erkélyről, magunk előtt látjuk az egész várost; a főgymnasiumot vezető cisterciek, a minoriták, ferenczrendiek, serviták s az egész épségben fönmaradt mecsettel szemben az irgalmasok nagyrészben kéttornyú templomait, a számos kápolnát, az érsek palotáját, mely azért is nevezetes, hogy istállójának ablakai a város legszebb útczájára nyílnak; a Foglárról nevezett tápintézetet, a papnevelő-házat, a hevesi és egri takarékpénztárt, a casinot, a kegyes alapítványok díszes bérházát, a megyeházat, városházát, a várat, a kanonokoknak ép az átellenes útczában levő lakásait, az érseki kertet, az e mögött levő s már a törökök idejében használt, de újabban csak 1828 óta fölkarolt hővízű (39°) fürdőt, a Füzes-abony-egri szárnyvasút indóházát, a hegyek vízmosásos, kopár oldalán s alján elterülő borházakat, s akár innen is szemügyre vehetjük a már a mátrai előhegyeken levő Specialis-útczát, mely jobbadán — a miskolczi Avason és Tetemváron levőknél díszesebb pinczékből áll. E pinczék Eger kincstárai, hol a jóllétének egyik alapját képező veres bort is őrizik, de erősen fogyasztják is, nem egyszer kérdezve:

„Kit illet e pohár,
Mely kézről kézre jár?
A hős Egert, Hevesnek fiait!
— — — Itt a bor,
Cseppjeiben hősök vére forr . . . .“

Általában véve Eger a csillagvizsgáló toronyról nézve vagy görbe útczáin sétálgatva egyaránt jó benyomást tesz a nyilvános épületek mellett emelkedő csinos magánházaival, népes útczáival és téreivel, látogatott piaczával stb. Csakhogy pl. közvetetlenül a székesegyház mögött levő, kövezetlen, poros vásártért látni oly bántó szemeinkre, mint a mily kínos tyúkszemünkre nézve a sok helyütt még nagyon is kezdetleges kövezet. Különösen érdekes forgatnunk fejünk fölött a torony 96 mázsás pléhfödelét, hogy a camera obscurában elénk tett fehér lapon elvonúlni lássuk magunk előtt az egész várost, mint ezer részletet feltüntető képsorozatot.

A csillagvizsgáló nevezetességei közé tartozik egy 40,000 frtos tubus, a meridián stb. 1786-ban Hell Miksa rendezte be az egészet. Magában a lyceumban a jogakadémia, theologia, praeparandia és könyvnyomda van elhelyezve, azonkívül számos tanár lakik benne. Fő nevezetessége a könyvtár, melynek boltozatát a tridenti zsinatot feltüntető fresko díszesíti, földszintes és karzatos helyiségei pedig be sem fogadhatják már a 40,000 kötetet meghaladó gyűjteményt. Szép a vitaterem, melynek egymással szemközt eső kis karzatain jelentek meg illo tempore a támadók és védők; a nyertes trombitaharsogás, a vesztes dobpergés közt vonúlt vissza. Mellette a színelőadások terme, fölötte az egyházmegyei múzeum, hol Mátyás király, V. Károly, Rákóczy ivópoharait, a szíhalmi leleteket, az egri vár lakatját, Vörösmarty tentatartóját, melyet „Eger“ megírásánál használt, a tiszabői harangot, Barkóczy 40,000 frtos tubákszelenczéjét, az egri püspököknek és érsekeknek arczképcsarnokát s a koronázásokkor szerepelt lószerszámaikat, Lipót császár óráját, IX. Pius capuciumát, Bartakovicsnak hajjal kivarrt arczképét stb. stb. láthatjuk az érdekes kő- és bronczkori tárgyak, hamvvedrek és fibulák mellett, miket főképen Eger vidékén találtak.

Így nagyjában megösmerkedvén Eger főbb nevezetességeivel, vissza kell sietnünk a kedvéért elhagyott Bükkhegységbe. A sok kárt okozó Eger völgyén fölfelé haladva, a Ráczhegy, Kecskedellés, Szarkás jobb és a Czigléd, Bajusz, Birka, Felső-Galagonyás, Sikhegy, Nádas, Vidra, Nyerges, Méhhegy, Afrika stb. balparti — tehát a Bükkhöz tartozó, részint szőlővel beültetett, részint erdős, de mindenkor kedves tekintetű hegyek közt a regényes és mintegy a sziklából

kinőttnek látszó szarvaskői várromok alatt is elvezető úton s a palócz Bocson, Szúcson, Csehin és Mikófalván át most már kopár vidéken jutunk el Palóczország fővárosába, az ismét borsodmegyei Apátfalvára, hol a természet mintegy újraszületik s megint regényes tájékokban enged gyönyörködnünk.

Apátfalvának fő nevezetessége a „karastalom“ vagyis a régi templom és a három szent forrás, hol Nagyasszony ünnepén három vármegye népsége szokott összejönni búcsúra. E három forrás a meredek Bélkő alatt van és csakhamar oly bővízű patakot képez, hogy malmokat is hajthat. Az egyiknek vize télen át se fagy be s ennek medenczéje kővel van kirakva; kénes lévén, köszvény ellen is használják. Ez mindenesetre egy a három forrás közül, melyről a már IV. Béla 1261-ki oklevelében említett béli apátságot nevezték (Abbatia trium fontium de Beel). A második esetleg a félórára levő Barátok-kútja a Középhegy alatt s a harmadik talán a templomtól dél felé nem messze eső Rocskakút. Szép műemléke a források közelében levő átmeneti román és gót stilű templom, melyet Cletus, egri püspök, 1232-ben a ciszterciek részére alapított s melyet tudományosan Ipolyi Arnold írt le az „Archaeol. Közlemények“-ben. Ezen sajátságos, szaggatott vidéken levő templom mellett van a negyvenes évek végén alapított kőedénygyár, mely főkép a helyben talált jó agyagot mindjárt kezdetben váratlan sikerrel dolgozta fel, s a Földváry testvérek gyártmányai csakhamar elhíresedtek. Korábban, lenn a Bélkő alatt levő vadvizes völgyben papírgyár is működött, ez azonban nem tarthatta fenn magát.

Az apátfalvi nép történetéből fölemlítem, hogy 1750-ben a szomszédos helységekkel egyetemben megtagadván jobbágyi tartozásait, 400 palócz ragadott fegyvert és csak akkor adta meg magát, mikor egy egész lovasezred küldetvén Apátfalvára, többet fölakasztottak, 34-et pedig vasra vertek. S a kis mezőváros festői viseletű jó magyar népe ma is sokat ád a maga függetlenségére. Apátfalváról Sz.-Mártonba és Szilvásba vezet az út s e helyeknél már a Bán-patak völgyében járunk, mely éjszak-nyugat felé a Bükkhegység mesgyéjét képezi s a Bükk éjszaki részén eredő vizeknek jelentékeny részét vezeti a Sajóba, melylyel Vadnánál körülbelül 36 km.-nyi út után egyesül. Sz.-Mártontól keletre fakad s először éjszak-nyugatra, majd éjszak-keletre tart; Szilváson 1000 ref. magyar lakik s a határban vashámor és vasgyár működik Általában véve a Bányvölgy mentén emelkedő szaggatott sziklafalak, mint Gerendavár, Bálványkő, Dédes, Kemesnye-part, a Bánvizét éjszak-nyugatnak, az upponyi patak torkolatáig előrenyomó

Jetyőbércz, Disznóbércz, Kerekhársas stb. kitódulási kőzetet, első sorban zöld követ mutatnak, míg az átellenes Mátra már túlnyomóan trachitból álló tömzsök.

Visnyón túl, hol jó födélpala s üveghuta van s az országút a Somosbércz irányában a bal partra vagyis a meredek mátrai oldalra csap át, jó úton mehetünk föl az 584 m. magas dédesi várhegyre. Valaha a Perényieké volt e vár. 1567-ben, midőn a török erősen ostromolta, elhagyta ugyan az őrség, üregeit azonban puskaporral töltötte meg s úgy intézte dolgát, hogy az csak másnap robbanjon föl, mikor a vár már a törökök kezei közt lesz. Fel is robbant s állítólag — mindenesetre túlozva — 4000 törököt temetett maga alá. Ez lett vége a királyi várdának, mely már az Árpádok korában szerepelt s hol az Anjou-királyok is számos oklevelet adtak ki. Kétségtelen, hogy már akkor óriási szilvás kertek voltak itt, míg a tőle nyugatra eső Visnyón — melynek szláv neve megygyet jelent — megygyes kerteket tartottak fenn. S általában véve a dédesi vár igen alkalmas állomáshely lehetett a Diósgyőr felől a Szinva és Garadna mentén feljőve, itt szórakozást kereső udvarnak. Túl a Bán vizén Bedevár aljában az Uppony vize és a Bán által képezett Vízközben, a Középbércz háta mögött Upponyban, mint magában Dédesen is, királyi bölényvadászok laktak, a rengeteg erdők pedig, melyek közt kedves fekvésű kolostorok rejteztek, amúgy is jutalmat igértek a vadásznak. Most sok tekintetben más képe van odalenn a tájnak. A lakosok nemcsak mész- és szénégetéssel foglalkoznak, nemcsak szőlőt művelnek, mint hajdanában, hanem gyárakban is foglalkoznak. A papírgyár ugyan megszűnt, de a dédesi felső hámor, mely épen útunknak a Bán patakjától való eltérésénél van, továbbá a falu éjszaki részén s az átellenes Tapolcsán falu alatt levő alsó hámor még működik. Az éjszakra lábaink alatt elterülő Mályinkánál a vidéknek földtani általános jellemét már fiatalabb oolith-féle mészkő s dolomit teszi változatosabbá. Kúpdad várhegyünkkel szemben pedig a Dezsőkő-hegyet látjuk, melynek aljában a Dezsőlyuk nevű barlang sötétlik. A dédesi várhegy különben is nevezetes barlangközéppont. Így a várerdőnek keleti oldalán, a Kemesnye-part felé is találunk egy barlangot, a Szunyogost, a délkeleti oldalon pedig a Nagyhó alatt tátong egy üreg.

Nem követjük az éjszak felé vidáman csörgedező és számos malmot hajtó patakokat, hanem dél-kelet felé kisértjük meg a leszállást, hogy a fővízválasztóra, a Bükk tulajdonképeni gerinczére, jussunk vissza. E főgerincznek déli határát a Garadna és a Szinva-patak jelzi s homorú oldala is erre van, míg a dombori éjszaknak fordúl. S ha regényes, de kissé

bajos úton a Nyarúhegy aljában, hol a Garadnának egyik forrása fakad, délkelet felé Ó-Massára érünk, hova már egész biztonsággal kalauzol el a Garadna, az út kettéágazásában fekvő kis falunak éjszaki részén csinált úton haladhatunk előre. Balra a várromokhoz csalódásig hasonlító Vereskő fenyeget bennünket, jobbra pedig a legszebb erdőkkel borított Farkasnyak stb. emelkedik. Elhagyjuk a csinált útat, hogy keskeny s néha meglehetős meredek oldalon vezető gyalogúton keressük föl az egész Bükkhegységnek egyik legregényesebb pontját, a szentléleki várromokat. Háromnegyed órai gyaloglás után, megmászva az utolsó meredek tetőt, gyönyörű tisztás mosolyg felénk, melynek puha pázsitján jókedvűen heveredhetünk végig. Különösen szép a táj éjszak felé, hol a hegy aljában egy kis forrás csörgedez, míg a többi oldalon erdők korlátolják a kilátást De csak egy időre. Fölemelkedünk s nyugat felé indúlunk. Csakhamar hatalmas sziklára mászunk fel, mely valaha kétségtelenül mulató helylyé, Bellevue-vé volt kiépítve. E szikla délnyugat felé úgy alá van vájva, hogy eső ellen egész nagy családot megvédhetne. Pompás kilátás nyílik innen minden oldalra, bár a délnyugat felé levő Bálványkőt már nem veszszük észre. Éjszakra, nyugatra, délre, mindenütt hegyek intenek felénk, csak keletre fedezzük fel az Alföld egyik előörsét, Miskolczot. Látjuk a mély barázdát, melynek aljában a Garadna helyenként óriási levelű lapúk közé rejtőzve, odább pedig a Szinva rohan keletre. Sőt a távolban Tokaj kúphegyét is fölfedezzük és a Hegyalját, melynek borát az igazán bájos környezet láttára amúgy is földerítve iddogálhatták a paulinus barátok. Az övék volt ez a hely. Beton-falazatú templomuknak romjait a hegyhát éjszaki részén takargatják előlünk a fák István nádor 1304-ben a diós-győrivel egyidejűleg alapította ezen egykor híres monostort, melynek javára 1313-ban és 1315-ben újabb adományokat is tett. A portaléból ma csak a belső kapunak faragott oszlopok által tartott ívezete ép még eléggé; magának a mintegy 15 lépés hosszú templomnak falai magasak, ablakai ívezettek; hol hajdan a hívők térdepeltek, ott most áthathatatlan bokrok foglalnak helyet. Az idő kénye szerint pusztítja a falakat s ebben alaposan segít neki az ember is. Három diós-győri kincsásó 1881-ben kiemelte az előcsarnokból, talán a templomtól jobbra eső kolostor folyósójára vezető ajtót s a templomnak dél-keleti sarkában is friss ásást láttam. A zárda közfalait rég elhordták különböző építkezésekre, többnek törmelékein pedig most már százados bükk hajlong ide s tova a szélben. Oldalt elvadúlt gyümölcsfák és rózsák jelzik a hajdani kertet, éjszakkeleten a halastó száraz medrét s ebben a

Köpöskútnak menő forrást találjuk, melyre, ki tudja, hány százados rózsafa borúl. E forrás vize egyik fűszere volt kedélyes uzsonnánknak. A miskolcziak maguk is nem egyszer kijönnek ide egy-egy pohár borra, a mit természetesen pinczetokban kell magukkal hozniok.

Innen vagy erdei útakon mehetünk keletnek a Dubinamalakán, Köpöskúton és a Háromkút völgyén át a Garadnához s akkor Új-Massára érünk; vagy kirándulást tehetünk az Odvaskőre, melyet a szent-léleki hegy éjszaki részéről is megmászhatunk. Az Odvaskő vagy Könyöklő 755 méternyi magasságig meredeken fölnyúló sziklakúp, melyről különösen szépen látszik Dédes vidéke, éjszak felé a Rima és Sajó, dél-kelet felé pedig a Tisza völgye. A Sajó Vadnánál, a Bánpatak torkolatánál, éri el a Bükkhegységet, mely jobb partját egészen a Hernádba ömléseig, tehát a hegyvidéknek délkeleti sarkáig, összesen mintegy 53 km. hosszú vonalon kíséri. Belé ömlenek a Bükk éjszaki részén eredő összes vizek, melyeket főleg a Bánpatak, Kazinczi-, Korcsolyás- és Bábonypatak vezetnek hozzá. A déli részen eredőket a Szinva vizének közvetítésével kapja. A Sajó tehát a Bükk lejtősödésének főirányát jelzi. Esése Vadnától a torkolatig 45, kilométerenkint tehát nem is egy méter. A Bükk utolsó csúcsai (a Gombos, Korcsolyás, Oldalerdő, Pápatető, Bebekhegy, stb.) 240 méter átlagos magassággal emelkednek föléje, de seholsem nyúlnak egészen partjáig.*) Tágas völgyének jobboldali részét követi a vasút is, mely csak Vadnánál megy át a baloldalra, hogy azután Putnok és Rozsnyó felé tarthasson. A Bükknek déli részében általában véve alig találunk községeket, s a mik vannak, többnyire csak az utolsó nyulványokon s azoknak lábainál épültek; éjszakon ellenben nemcsak a Sajó völgyében vannak községek, melyek közül első sorban a közel 4000 lakossal bíró és szőlőművelésének régiségét a XIV. századbeli híres magyar végzéssel is bizonyítható Sajó-Szent-Péter tűnik ki, hanem magának a hegységnek belsejében is találunk helységeket. Ilyen pl. Mályinka, Tardona, Varbó stb.

Magában a hegységben s közvetlenül a hegy lábainál,

*) A Bükk főbb csúcsai: 200 méterig emelkedik a Bebektető; 300-ig a Csosnatető, Avas, Tilalmas tető, Kanászhegy, Kerekhegy, Háromkútkő, Leányvártető, Magashegy, Pápatető, Vaskapu, Berente; 400-ig az Oldalerdő, Halomvár, Korcsolyás, Nagy-László, Jetyőbércz, Bikkes, Kővágótető, Kerekhársas, Kőmasa, Bukortástető; 500-ig a Románhegy és Nagy-Bányabércz; 600-ig a Nagy-Orom, Kőlyukgalya, Kocsibércz, Vesszős, Hegyesbükk; Nagy-Vöröskőhegy, Oszratető, Dédesi-várhegy, Tölgyes-Mátra; 700-ig a Csákány, Mákszem, Ágazat, Mészárszék, Hollós; 800-ig az Odvaskő, Kajlabércz, Bányahegy; 900-ig a Nagy-Kőhát és Nyarúhegy; legmagasabb ezen két csúcs: az Órhegy 916.65 m. és a Bálványkő 948.78 méter.

Egert oda nem értve, összesen 55 helység van s a 16,683 házban élő lakos 144,000 hektárnyi földet mível. Eredetökre nézve jobbadán magyarok, a nyugati részben tiszta palóczok; ott, hol a bánya- és gyáripar jobban kifejlődött, a tótok is tömegesebben laknak. A népség főkép őstermeléssel, részint iparral foglalkozik. Miskolcz és Eger a borvidék főhelye; amott ezernél többre megy a pinczék száma. Fehér boráról Miskolcz, Csaba, Nyék, Geszt, Sajó-Szent-Péter és Diós-Győr, — veres boráról Noszvaj, Ostoros és Kis-Tállya nevezetes. Gyümölcsöt legnagyobb mértékben Diós- és Kis-Győrben termesztenek Miskolcz körül kitűnő búza terem; a hegységben magában már inkább más gabona-nemek fordúlnak elő s a burgonya a legfőbb élelmi szerek közé tartozik. Az erdőket főleg a hegység keleti felében, a parasznyai, szentléleki, újhutai és mocsolyási pagonyokban, a kincstár kezeli. Az állattenyésztés aránylag kevéssé fejlett ki. A fuvarosok lovaikkal és ökreikkel általában véve rosszúl bánnak. A juhtenyésztés történetéből azt a furcsa adatot idézem, hogy a forradalom után a magyar hadsereg élelmezésére szánt, de őrizet nélkül maradt birkákra a diósgyőri erdőségekben jó ideig vadászgattak egyesek. A kitűnő tölgy- és bükkmakkon gyakran hízlalnak sertéseket. Az ásványország terményeit illetőleg: Répáshuta, Uppony és Tapolcsány stb. vidékein meglehetős vas van, de ezt csak kisebb részben dolgozták és dolgozzák föl a diósgyőri, ozdi, dédesi stb. hámorok. Nevezetes a kisgyőri, felső-tárkányi és visnyói palakő. Kőszén Diós-Győr, Parasznya, Varbó, Mályinka, Szilvás stb. vidékein bőven találtatván, a gyáripart e körülmény nagyban előmozdítja. Legjobb porczellán-földje Tapolczának s legjobb márványa Felső-Tárkánynak van. Ásványvizre nézve Tapolcza, Apátfalva, Kács és Tebe a legjelesebb. A kézműipar nem igen fejlődött ki; a diósgyőri kulacsok csak egyes kézikönyvekben járnak föl kísérteni. A hegység nyugati részén a palóczok közt a vászonszövés fejlődött ki. Régebben s újabban kőedénygyárra Miskolczon, Szilvá son és Apátfalván, hajlított fájú bútorgyárra Alsó-Hámorban, papírmalomra Diós-Győrben, Dédesen és Apátfalván, üveghutára Visnyón és Gyertyánvölgyben, vashámorra Diós-Győrben, Dédesen, Tapolczán, Ozdon és Szilvá son találunk. A Bükkhegység kereskedelme főkép Miskolcz felé irányúl, mely vasúti csomópont, míg a vasúthálózatban különben is kedvezőtlenebb Egerbe csak kisebb s nem mindig járható völgyek vezetnek.

Az embert a boldogulásnak sok föltételével kecsegteti a Bükk. S természetes kedvességében is elég a vonzó erő. S ha az Odvaskőről végigtekintünk ezen, főbb részeiben íme meg-

ösmertetett szép vidéken, sajnálkozhatunk ugyan rajta, hogy annak előnyeit kellően nem használta még föl az ember, de szinte látjuk már az időt, midőn az eddiginél erélyesebben lát azoknak értékesítéséhez. E hitben szállunk le a szép hegyről, hogy a Garadna és Szinva völgyén át elhagyjuk e vidéket, mely pár napi ott mulatás után is annyi kedves emlékkel s nem egy hasznos tudnivalóval szolgált.

VIII.

Im Borsoder Bükkgebirge.

Aus dem Ungarischen des *Dr. Alexander Márki* übersetzt von *N. U.*

Von Hatvan aus kommend braust unser Eisenbahnzug Vormittags 11 Uhr 45 Minuten über den Eger-Fluss, dessen Thal im Westen das 41 % des 35 □ Myriameter umfassenden Flächeninhaltes des Borsoder Komitates bedeckende Bükkgebirge von der Mátra scheidet. Nach wenigen Augenblicken verkündet der Schaffner den Namen der Station Szihalom und wir bleiben für eine Minute stehen. Ueber dem herrschaftlichen Meierhofe drüben erblicken wir auf hügeligem Terrain um ein nettes Kirchlein geschaarte Häuser. Auf diesem südwestlichsten und bereits in die Ebene verlaufenden Zweige des Gebirges giebt es weithin Nichts zu erspähen. Aus den Forschungen Arnold Ipolyi's und Johann Foltínyi's*) wissen wir jedoch, dass der im Orte befindliche, kaum 4 M. hohe und gegen die Eger zu abfallende, unseren Blicken jedoch verborgene, einer Erdfeste gleichende Árpádhügel eine der interessantesten Fundstätten für die Geschichte unserer Heidenzeit sei. Ausser silbernen Armspangen und neueren, der Steinzeit angehörenden Sachen fand man hier verschiedenartige Knochenhämmer, Nadeln, Hauen und Messer, Muscheln, rostzerfressene Eisenstücke u. s. w., während am Fusse des Gebirges, insbesondere zufolge der Erdarbeiten des Eisenbahnbaues vorwiegend der Bronzzeit angehörende Funde an das Tageslicht kamen. Es ist dies eine Ansiedelung aus der ungarischen Heidenzeit, und zwar jener Hügel, auf welchem der aus der Sajó-Gegend kommende Árpád und sein Volk in Laubhütten von ihren Mühseligkeiten ausruhten. Viele blieben zurück auf der über dem Flusse sich erhebenden kleinen Anhöhe und nun kamen die Ueberreste ihrer primitiven Häuslichkeit in die Hände der Alterthumsforscher. Der Ort selbst blieb auch für spätere Zeiten Fürstenbesitz und im XI. Jahrhundert besassen die Könige daselbst Hofgebäude, Meierhöfe und Gestüte. Ein

*) Siehe Századok. 1870. — pag. 431— 459.

klassischer Boden für ungarische Alterthümer sind noch die beiden, an dem von unserm Bahnzuge alsbald durchschnittenen Ostorosbache, am Fusse des Bükkgebirges gelegenen Ortschaften, Ostoros und Novaj.

Mezőkövesd, welches seit 1472 im Jahre 1881 wieder einen ungarischen König gesehen, ist ein von 900 Einwohnern bewohnter, wohlhabender Marktflecken. Ein breitschultriger, untersetzter, herrlicher ungarischer Menschenschlag von mittlerer Statur und röm. kath. Religion bewohnt denselben. Die Bursche gehen in federgeschmückten, blumenstraussgezierten, kleinen runden Hütchen, ausgenähten Jankerln, tausendfaltigen, bis ans Knie herabreichenden Gatyahosen und in gespornten Stiefeln einher. Die Frauen und Mädchen tragen sogleich unterhalb der Brust zusammengeknüpfte Röcke und eine hohe kucsmaartige Kopfbedeckung, und dennoch sind sie schön. In frühern Zeiten geschah es wohl hin und wieder, dass man den Burschen, falls er ausser seiner Zeile in einer andern Gasse sich ein Liebchen suchte, sogar erschlug; nicht blos aus ein und derselben Stadt, sondern, falls es nur möglich, heiratheten sie auch aus ein und derselben Gasse, und dennoch blieben von Generation zu Generation die Männer reckenhaft, die Mädchen schön. Der Bursche hält sich den ganzen Sommer über draussen auf der Tanya auf, trotzdem kann er im Winter Hochzeit halten, da ihm seine Eltern die Gefährtin seines Lebens ausgesucht; und es kommt äusserst selten vor, dass der Sohn an der Wahl etwas auszusetzen hätte. Die Hochzeit dauert 2—3 Tage, und der Fall ist selten, dass hiebei nicht wenigstens ein Ochs am Spiess gebraten würde. Um Mitternacht begleitet man das junge Paar feierlich auf den Dachboden, während die Uebrigen drunten die Unterhaltung fortsetzen. Oft macht solch eine Hochzeit einem seit Menschengedenken währenden Grolle ein Ende; so söhnten sich vor drei Jahren zwei wohlhabende Familien durch eine grossartige Hochzeit aus, die eine Woche dauerte, und machten mit der der Braut ertheilten Mitgift von mehreren tausend Gulden die Bitterkeiten der Vergangenheit vergessen. Mit dem einen Freudenvater wurde ich bekannt; der noch in der Blüte seiner Jahre stehende Mann könnte welchem Maler immer, bei Verewigung der Gestalten von den einstigen Versammlungen auf dem Rákos zum Modell dienen. Uebrigens sind die Bewohner, die seit acht Jahrhunderten berühmte, gute Pferde und Rinder züchten und sich vorwiegend mit Feldarbeit beschäftigen, fast ohne Ausnahme des Lesens und Schreibens kundig.

Unter dem gleichmässig sich senkenden südlichsten Ausläufer des Bükkgebirges ruht unser Zug nach einigen Minu-

ten auf der Nachbarstation Keresztes-Nyárád aus. Der Marktflecken Mezőkeresztes besitzt zwar nicht einmal die Hälfte der Einwohnerzahl von M.-Kövesd, ist aber im Vergleiche zu jenem dennoch grösser, d. h. sein Hotter beträgt mehr denn 7000 Hektare. Diesem Umstande verdankt die hoch und schlank gewachsene, den Stempel ihres asiatischen Ursprunges an sich tragende, schöne ungarische Einwohnerschaft ihre Wohlhabenheit, doch ist die Kleidung derselben nicht mehr so malerisch, wie jene der Einwohner von Kövesd. Zwischen den Sümpfen des Baches Csincse wurde vom 23—26. Oktober 1596 jene denkwürdige Schlacht geschlagen, in welcher Erzherzog Matthias zwar Anfangs den Sultan Mahomed besiegte, später jedoch, da des Erzherzogs Schaaren sorglos nach Beute gingen, von dem aufgebrachten Grossherrn angegriffen bis nach Miskolcz verfolgt wurde. Das Blut von zwanzigtausend Türken und zehntausend Ungarn tränkte dazumal die Fluren von Keresztes.

Seine konvexe Seite den beiden Ábrány und Vatha zugewendet erstreckt sich in Bogenform 15—20 Kilometer weiter südwestwärts das von den Wellen der Theiss umspülte ungarische Tiefland, und unsere Eisenbahnlinie bis Emőd bildet sozusagen die Sehne dieses Bogens. Emőd ist eine Station mit lieblicher Umgebung, am Fusse der südöstlichen Abzweigung der Bükk. Das Schloss auf einem plateauartigen Hügelrücken und die beiden Kirchthürme drunten im Thale von dem nunmehr sich nach Norden wendenden Eisenbahnzuge aus gesehen, gehören zu den interessanteren Panoramen.

Zur Linken begegnen wir überall niedrigen Weinbergen, so z. B. den 172 M. hohen und bis zur nächsten Bahnstation Nyék sich erstreckenden Dőrihegy, welcher uns bis jetzt allein gehindert, das nettgelegene Miskolcz von der Mindszenter Seite her zu erblicken. Zur Rechten kann unser Auge umso freier umherschweifen über die hie und da von niederen Sandhügeln durchzogenen, reichen Aecker und über Felder, welche dem Sajó freie Bahn lassen. Die historischen Denkmäler von Mohi, Köröm und Ónod winken zu uns herüber und es scheiden uns blos 8—10 Kilometer von dem Schauplatze einer grossen Völkerschlacht und eines grossen Volksentschlusses.

Hinter Nyék-Ládháza rasselt unser Eisenbahnzug bei dem am Fuss eines verhältnissmässig steilen und 192 M. hohen Berges gelegenen Mályi über die Héjő- oder Tapolcza-Brücke. Ueber dem abseits bleibenden Mályi und Kis-Tokaj winkt links in einer kleinen Thalöffnung, etwas weiter von der Mündung der von Kövesd aus zum Theile zwischen Ber-

gen sich durchschlängelnden Landstrasse gelegen, der reformirte und katholische Kirchthurm von Görömböly herüber. Der 1200 Seelen zählenden, ungarischen, zum kleineren Theile auch ruthenischen Bewohnerschaft des Dorfes könnte der in ihrem Hotter, besonders bei Tapolcza vorkommende Kaolin ein schönes Einkommen sichern. Denselben verwendete schon früher eine berühmte Miskolczer Steingutgeschirr-Fabrik (des F. A. Mildner), doch könnte man jenen bei der Lokal-Erzeugung der Majolikafabrikate umso vortheilhafter verwerthen, als der in den Sandschichten der Umgebung gefundene, ausgezeichnete Quarz die Einbürgerung der Thonindustrie nur zu sehr begründen würde. Dieser Thon wird besonders von den Steingutfabriken der Umgegend sehr gesucht; den Sand gebraucht man sogar zur Fabrikation feuerfester Ziegel und transportirt denselben zu diesem Behufe oft bis nach Steinbruch. In der Umgebung des Dorfes, an der südwestlichen Lehne eines 200 M. hohen Hügels, ohngefähr an jener Stelle, wo der nördliche Magashegy, der westliche Kőmázsa (welcher schon 400 M. hoch ist) und der südliche Leányvártető mit obengenanntem Hügel einen durch die vom Leányvártető entspringende Tapolcza durchschnittenen Thalkessel bildet, liegt das Bad Tapolcza, welches gegen rheumatische Affektionen angerathen wird. Auch als Kalksteinlager ist dasselbe bemerkenswerth. In seiner Nähe arbeiten zwei grössere Ziegelöfen.

Hinter Szirma ist das zur Linken auf einer Anhöhe, an der südlichen Lehne des Avas, an beiden Ufern der Tapolcza gelegene Csaba nur deshalb erwähnenswerth, weil daselbst jedes zweite Haus — ein Wirthshaus ist und sehr viele Fleischbänke sich befinden. Die 1500 Seelen zählende Einwohnerschaft ist wenn nicht zur Hälfte, so doch zum Drittheile mosaischer Religion. Vor ungefähr vierzig Jahren war die Einwohnerzahl doppelt so gross. Ob die Nähe von Miskolcz, das ausgebildete Wirthshausleben oder sonst etwas dieselbe so sehr gemindert habe, wäre jedenfalls interessant zu eruiren.

Von hier gen Osten am linken Ufer des tief einschneidenden Sajóflusses, am südlichsten Zweige des zwischen dem Sajó und Bársonyos hinziehenden Hügellandes, am Fusse des kleinen Aranydomb gelegen, erblicken wir Alsó-Zsolcza. Den weitern Ausblick hindert das am Berührungspunkte der Komitate Borsod, Abauj und Zemplin sich erhebende Waldgebirge. Die nach Putnok-Bánréve weiter führende Eisenbahn ist von hier aus schon deshalb interessant, weil uns nun das Dampfross wohl in einem breiten Thale, jedoch zwischen Hügelreihen und Bergen weiter trägt, die an Schönheit stetig zunehmen.

Und während wir unsern Reisegefährten auf Eines oder

das Andere aufmerksam machen, steht plötzlich, an beiden Seiten des Szinva-Baches, zwischen dem mit Weinhäusern und Kellern bekränzten Avas und Tetemvár gelegen und zum Theile auf diese beiden Berge hingebaut, Miskolcz vor uns. Von dieser Stadt aus müssen wir im Szinva-Thale aufwärts, um den Stock des Bükkgebirges zu besuchen.

Miskolcz gehört zu unseren schönstgelegenen grösseren Städten. In einer nördlichen Einbuchtung des Alföld liegt es an einer Stelle, wohin sämmtliche Thäler der nord- und nordostwärts gelegenen Gebirge sich öffnen. Miskolcz fällt wirklich auf dem Wege der Kriegsheere und es wurde ihm auch und seiner Umgebung eine hervorragende Rolle in der sturmvollen Vergangenheit unseres Vaterlandes. Und wie es einstmals von dem Handelsweg berührt wurde, so auch heute; dieser macht es zu einem wahren Knotenpunkt der Eisenbahn. Die Züge von Hatvan, Diósgyőr, Fülek, Debrezin und Kaschau aus kreuzen sich hier und verfrachten die Produkte dieser fruchtbaren und glücklichen Gegend nach allen Richtungen hin.

Auf den theilweise landwirthschaftlichen Charakter der Stadt lässt uns bereits die in der Nähe des Bahnhofes im östlichen Theile der Stadt erbaute, grosse Dampfmühle schliessen. Die Mühlenindustrie Miskolcz's ist überhaupt sehr entwickelt und der ausgezeichnete Weizen seines Hotters begründet diesen Umstand zur Genüge. Das Miskolczer Brod geniesst einen Landesruf, fast ebenso, wie das Dévaer, von welchem das Sprichwort sagt: „Pislog, mint a miskolczi kocsonya." („Es blinzelt, wie die Miskolczer Sulze!") Zu den Haupterwerbsquellen der Stadt gehört der auf sanften Hügellehnen wachsende, feurige weisse und zum Theile Ausbruchwein, dessen Verkauf als Hegyaljaer man seiner Zeit zu verbieten genöthigt war. Auf dem Avas und Tetemvár kann das feurige Nass der Traube in Stein gehauenen, mit weisser Feuermauer versehenen, trockenen Kellern seine edle Eigenschaft schon entwickeln. Allein, wie allenthalben im Lande, so sinkt auch hier von Jahr zu Jahr der Preis der Weingärten, und während man einst denjenigen nicht einmal für einen Herrn hielt, der keinen Weinberg besass, wollten sich in der Jetztzeit viele gerne von demselben befreit sehen. Ausser Wein-, Frucht- und Viehhandel befasst sich Miskolcz auch mit Industrie. Seine Schuhmacher konkurriren seit Urzeiten mit denen Debrezins. Gerber, Schneider, Szűr-, Guba-Schneider, Kürschner und Selcher u. s. w. zusammengenommen übersteigen kaum die Zahl der Schuhmacher. Doch fasste bereits in früheren Zeiten auch die „herrschaftlichere" Industrie Fuss, z. B.: die Steingutgeschirr- und Schnupftabakfabrikation. Zu den fünf Jahr-

märkten drängt sich auch heute noch die Bewohnerschaft der Umgebung, doch beschränkte die Zivilisation die wöchentlich zweimal abgehaltenen Märkte auf die schmale Mündung des Rathhausplatzes, auf den vom Asphalt-Trottoir gesäumten, mit Würfelsteinen gepflasterten Fahrweg. Denn Miskolcz schreitet vorwärts. Die vom Bahnhofe in die Stadt führende Strasse erinnert noch stark an die ackerbautreibende Stadt; die Hauptstrasse jedoch, ferner die Hunyad-, Kossuth-, Bischof- und Klostergasse zeigen schon Häuserreihen von modernem Stil und Geschmack. Während wir in den Vorstädten, zu welchen wir auch das an der Lehne des Avas gelegene Mindszent rechnen können, meist eigenthümlich geformten Schindel- oder Rohrdächern begegnen, bei deren Anblicke wir uns eben nicht wundern können, dass hier bereits im Jahre 1847 der Grund zur Entstehung der „Theisser Feuerschädenersatz- und Versicherungs-Gesellschaft" vorlag: haben die an der Szinva sich erhebenden Häuser nicht nur einen städtischen Anstrich, sondern sind grösstentheils auch mit einem gewissen Streben nach monumentalem Stil gebaut, was jedoch oft zur Geschmacklosigkeit führt. Ihre nette Aussenseite würde es wohl kaum verrathen, dass Miskolcz in den 50-er Jahren sehr oft 300% Steuer-Zuschläge gezahlt. Heute zahlt man für das Regale allein jährlich 38,000 Gulden, was jedoch, sowie die vielen Gasthäuser keinesfalls als Maassstab des Wohlstandes angenommen werden kann. In Hinsicht auf Bauthätigkeit und Verschönerung schritt Miskolcz im Jahre 1881, als es anlässlich der Waffenübungen den König erwartete, vielleicht mehr fort, als sonst in einem Dezennium.

Doch ging hiedurch sein alter Anstrich nicht gänzlich verloren. Schon die gothischen Stil nachahmende und mit einem vergoldeten Metallhahn versehene reformirte Kirche scheint der Vergangenheit einzelne Konzessionen zu machen. Eine wahre Antiquität der Stadt aber ist die St.-Stefanskirche auf dem Avas, welche bereits König Sigismund, im Jahre 1411 als „sehr alt" bezeichnete. Neben derselben steht abgesondert eine mit einem Gang versehene Warte, von welcher man jede Viertelstunde durch ein Hornsignal an die Vergänglichkeit gemahnt wird. Und rings um dieses wehmüthig stimmende Gotteshaus und die Warte schlafen die Opfer der Vergänglichkeit in tausend und tausend Gräbern den ewigen Schlaf, und angefangen von den übrigens nur selten verslosen Grabkreuzen der anspruchlosesten Sterblichen bis zu dem vom Komitate Borsod dem Ladislaus Palóczy errichteten Monumente ist hier die Trauer mehrerer Jahrhunderte und vieler hundert Familien vereinigt. Und nach dem Begräbniss

entschliesst sich einer oder der andere trauernde Herr Vetter, ebenfalls einige Schritte den Himmlischen näher zu treten, denen er auch in seinem Keller oder in dem eines Nachbars Opfer darbringt. Beim Herannahen des Herbstes brennt in jedem Kellerfenster ein Licht; dazumal ist auch hier eine Strasse. Auf der Kuppe des Avas ist der Feuersignalort, und von hier aus erschliesst sich die schönste Aussicht, auf die Tátra, auf den allein stehenden Tokajer Kegel und auf die grosse ungarische Tiefebene. Unter den Gotteshäusern sind die Mindszenter Kirche „zu unserer lieben Frau", die Tetemvárer Holzkirche und die verhältnissmässig glänzend ausgestattete, jedoch fast ohne Gläubige dastehende Kirche der Altgläubigen erwähnenswerth. Beim Abstieg vom Avas, gleich bei der Treppe hinter der alten Kirche steht in der Felpapszer-Gasse das alterthümliche Haus des reformirten Geistlichen und davon rechts in der Alpapszer-Gasse das bereits im Jahre 1678 blühende, im Jahre 1636 errichtete, 1793 und 1873 renovirte Gebäude des ref. Obergymnasiums. Der grösste Theil der 24,333 Seelen zählenden Einwohnerschaft von Miskolcz ist helvetischer Konfession und befindet sich auch seit dem Jahre 1734 die Superintendenz der helv. evangelischen Kirche diesseits der Theiss in diesem Orte. Des kath. Schulunterrichtes haben sich die Minoriten angenommen, welche hier seit 1752 ein kleines Gymnasium leiten. Die allgemeine Bildung befördern ausser den schon bestehenden Lehr- und Kinderbewahr-Anstalten die Druckereien, Zeitschriften, Buchhandlungen, das im Jahre 1847 gegründete Theater, das alte Casino u. a. m. Das Borsoder Komitathaus, wo einst die Reden Szemere's und Palóczy's gezündet hatten, steht unmittelbar mit dem inmitten eines lieblichen Blumengartens gelegenen Arbeitshause in Verbindung, letzteres ein Denkmal der Menschenfreundlichkeit Szemere's. Gegenüber befindet sich das Rathhaus. Das Magazin für den Getreide-Fond und die Sparkasse sind ebenfalls Werke der Begeisterung aus der Zeit vor dem Freiheitskampfe, dagegen ist die Ausstattungs-Anstalt eine Schöpfung der Siebenziger Jahre, und hat diese ominöse Angelegenheit letzter Zeit viel Staub aufgewirbelt.

Der Miskolcz durchschneidende Szinva-Bach und die an der Ecke der Klostergasse in denselben mündende Pecze haben die Stadt zu wiederholten Malen grossen Gefahren ausgesetzt. Nach dem letzten, im Jahre 1878 erfolgten Unglücke wurde mit grossen Unkösten die Szinva in ihrer ganzen Linie regulirt, und in der Stadt selbst ein Uferbau aus Quadern aufgeführt und mit hübschen Brücken versehen, so

dass dieser Bach in mancher Beziehung der Stadt jetzt zur Zierde gereicht. In der Haupt- und Hunyad Gasse bezeichnen Gedenktafeln die Höhe des Wasserstandes im Jahre 1878. Endlich hebe ich als Zeichen des Fortschrittes hervor, dass dem grösseren Fremdenverkehr angemessen Miskolcz nunmehr auch gute Hôtels hat, wie „Zu den drei Rosen", in welchem 1881 der König abstieg, „Zur ungarischen Krone", „Zur Stadt Pesth", u. s. w. Für bequeme Absteig-Quartiere sollte eine jede Stadt Sorge tragen, leider sind wir in dieser Hinsicht noch nicht praktisch genug.

Von Miskolcz aus können wir mit Umgehung des Avas und des gegenüber befindlichen Tetemvár, welche beide grösstentheils aus Bimsstein-Konglomerat bestehen, nach Süden auch mittels des Kohlentransport-Zuges Diósgyőr erreichen, doch wir wählen die Landstrasse, welche längs der Szinva, westwärts in einem breiten, zwei Kilometer weiten Thale uns in das Innere führt. Ueber diesem 132 M. hochgelegenen Thale erhebt sich rechts (nordwärts), in einer Durchschnittshöhe von 135 Metern (über dem Meeresspiegel demnach 267 M.) der Kerekhegy, der Nagy-László- und Ostoros-hegy, links aber (im Süden) bei 127 M. Höhe, der Magas und Kőmázsa. Die rechtsseitigen Berge zeitigen Wein von lieblichem Geschmacke; die zur Linken gelegenen deckt überall dichter Wald. Hier befindet sich an der Lehne des Magas und in der Richtung der Brücken über den vom Nagy-László herabschäumenden Bach je ein Ziegelofen am Ufer der Szinva. Bei letzterem biegen wir links ein und stehen nach einigen Minuten bei dem neuen Eisenwerke, einem der hervorragendsten Industrie-Etablissements unseres Vaterlandes. Im Jahre 1881 ordnete der Staat mit einer Anlage von anderthalb Million Gulden neue Bauten an, so dass zu dem bereits stehenden Hohofen noch zwei neue errichtet wurden. Die erforderlichen 2 Millionen Ziegel wurden auf der von obengenanntem Ziegelofen aus in 4 Tagen erbauten Zweigbahn an Ort und Stelle geschafft. Zufolge des Baues war im Vorjahre nur die Martin'sche Stahlfabrik in Thätigkeit; die Eisenbahnschienen-Fabrik wurde damals renovirt. Die Steinkohlen befördert man auf einer 10 Klm. langen Industrie-Bahn aus der Gegend von Varbó und Parasznya vom Bükkes- und Ostoroshegy; übrigens ist im Jahre 1881 der Regulirungs-Ingenieur auch in Diosgyőr selbst östlich von der Pfarrkirche im Bette ber Szinva ebenfalls auf ein gutes Steinkohlenflötz gestossen. Zehn Meterzentner dieser Kohle kosten loko 2 fl. Im Eisenwerke legte man 1880 den Grundstein zu dem gut eingerichteten chemischen Laboratorium und zur Direktors-Wohnung. Im

Etablissement bestehen für je zwei Familien 120 Arbeiterwohnungen und zwei Arbeiterkasernen; in der Schule wirken vier Lehrer; eine Kirche projektirt man erst jetzt. Die Fabrikslokale hat man noch vor Kurzem umzäumt, da auf den brennenden Kohlen, welche im Winter angenehme, weil warme Ruheplätze gewährten, bereits Viele verunglückt sind. Ein grosser Theil der Arbeiter kommt Sommer und Winter aus dem alten Eisenwerke, dem Hammer, von welchem wir noch später sprechen werden, 9 Kilometer zu Fuss im Holzschuhen hierher und arbeitet von 6 Uhr Früh bis 6 Uhr Abends. Seither ist die Sterblickheit unter ihnen eine grosse. Im Jahre 1870 verlegte der Staat das Etablissement vielleicht aus dem Grunde hierher, weil man sich von der Nähe Miskolcz' für den Verkehr mehr versprach. Das zu verarbeitende Eisen wird, wie früher, so auch jetzt meist aus dem Gömör-Zipser Erzgebirge bezogen, und schon deshalb dürfte sich das Unternehmen kaum rentiren. Uebrigens findet man hier und längs des in unmittelbarer Nähe gelegenen Tatarengrabens guten Thon zur Erzeugung feuerfester Ziegel.

Kaum 1000 Schritte vom Eisenwerke entfernt, liegt Diósgyőr, ein Marktflecken, dessen 3900 Einwohner überwiegend Ungarn sind und sich durch Frachten oder auf andere Weise ein schönes Vermögen erwerben könnten, wäre im Orte selbst und in Miskolcz die Zahl der Wirthshäuser nicht so gross. Die Einwohner beschäftigen sich ausser Ackerbau auch mit Obst- und Honighandel. Den Namen Diós (mit Nüssen versehen) führt der Ort mit vollem Rechte, da im Hofe eines jeden Hauses wenigstens ein bis zwei Nussbäume sich befinden, welche in günstigen Jahren 4—6 Hektoliter Nüsse tragen; per Hektoliter werden 4, oft sogar 7 fl. geboten. Der Sage nach soll jedoch ein gewisser Herr Georg Diós zufolge eines Traumes einen Schatz unter dem alten Nussbaume vor seinem Hause gehoben und hievon das Schloss erbaut, seine Tochter aber einem reichen Manne zur Gemahlin gegeben haben. Diese volksthümliche Auffassung konnte selbst der Monograph des Ortes, unser verdienstvoller Gelehrter, Gustav Wenzel, nicht durch ganz beglaubigte Daten ersetzen. Er erwähnt nämlich, dass hier bereits zur Zeit der Einwanderung der Ungarn Erdvesten bestanden hätten; das jetzt als Ruine dastehende Schloss aber habe aller Wahrscheinlichkeit nach Ludwig der Grosse erbauen lassen. „Und wenn wir bedenken, — sagt er*) — welch' beliebter Unterhaltungsort dies Schloss dem grossen Könige gewesen, welch' vornehme

*) Diósgyőr egykori tört. jelentősége (Akad. Értekezések a tört. tud. köréből. II. köt. VII. sz. 1873. 4. 1)

Gäste es in seinen Mauern beherbergt und welch' wichtige diplomatische und internationale Fragen hier ausgetragen wurden, so können wir nicht bezweifeln, dass Diósgyőr im XIV. und XV. Jahrhundert eine der berühmtesten und prächtigsten Burgen Europa's gewesen." Im südlichen Theile der Stadt auf einer 183 M. hohen Bergnase des sogenannten Vártető, nordwestlich vom Teiche erheben sich die selbst in ihren Trümmern noch interessanten Burgmauern, welche von mächtigen, tief eingeschnittenen Laufgräbern umgeben sind. Das Schloss ist in Viereckform gebaut, an jeder Ecke mit je einem Thurme, so dass es einigermassen an das Pressburger Schloss erinnert. An der Nordseite sind die Spuren der gothischen Bögen noch zu sehen, und am Beginne dieses Jahrhunderts war von den Ruinen der Kirche noch mehr erhalten.*) Die nach Miskolcz schauende Ostseite zeigt nur noch in der Nähe der Basteien Ruinen mit je einem Fenster. Am besten erhalten ist die Südseite, wo zur Rechten und zur Linken des Thores je zwei mächtige und wohlerhaltene Fenster auf die Laufgräben, die hier am tiefsten, herabstarren. Die Thürme sind vom Zahn der Zeit fast unberührt; auf dem südöstlichen ist selbst das Dach noch zu sehen und kann man auf der übrigens schon an vielen Stellen schadhaften Wendeltreppe bis dort hinaufklimmen; am südwestlichen befindet sich das grösste Fenster mit gothischem Bogen, und der Thurm selbst ist zwei Stock hoch. Auch der aus der Tapolcza geleitete kleine Bach mündet in der Richtung dieses Fensters in den Laufgraben. Die westliche Seite liegt in Trümmern.

Der Ein- und Ausgang befindet sich an der Nordseite vor einer unterirdischen und von Moos und Epheu überwucherten Wölbung. Der erste Schlosshauptmann war 1358 Peter Czudar, Obergespan des Sároser Komitates, der letzte Sebastian Pempflinger im Jahre 1533. Ludwig der Grosse, der auch seine Tochter Katharina hier begraben liess, Sigismund und seine erste und zweite Gemahlin, Maria und Barbara, dann König Matthias und Maria, die Gemahlin des unglücklichen Ludwig des II., hielten sich sehr oft in diesem zweifellos prächtigen Lustschlosse auf, in dessen Kellern der Wein im vorigen Jahrhundert noch fässerweise stand. Und wie glänzend das Schloss selber, so war auch seine Umgebung wohlgepflegt. Menschenhände halfen der Natur nach. Einen Theil um das Schloss nennt das Volk auch heute noch den Steingarten. Den mächtigen Haselnussbaum im Garten meines verstorbenen Oheims, Paul Máry, soll Königin Maria eigenhändig gepflanzt haben. So wäre denn dieser Baum

*) Die grösste Glocke dieser Schlosskirche befindet sich seit den letzten Kuruzen-Aufständen in Kaschau.

wohl an 500 Jahre alt, dessen Dicke unten 246, in der Mitte 204 Cm., dessen Höhe bis an den ersten Ast 220 Cm., die Kronenbreite 14 M. 70 Cm., die ganze Höhe aber 19—20 M. beträgt. Wie man erzählt, trug der Baum im Jahre 1871 an 30 Hektoliter glänzend-weisser Haselnüsse. Es ist daher kaum Prahlsucht von Seite der Diósgyőrer, wenn sie diesen Haselnussbaum für den grössten Europa's halten. So sollte ich eigentlich auf das übrigens nicht zugehaltene Versprechen Onkel Paul's, dem gemäss er mir den Haslinger zu kosten geben wollte, noch stolz sein. Kaum anderthalb Kilometer vom Schlosse entfernt befindet sich der „Vögleins-Brunnen", ein ehemals wahrscheinlich sehr beliebter Ausflugsort der Könige; denn es hebt ja schon im XVI. Jahrhundert Nikolaus Oláh den Gesang der Nachtigallen und anderer Vögel in den Diósgyőrer Waldungen hervor. Wenn wir noch länger im Walde herumstreifen werden, kann ich vielleicht noch etliche Ortsnamen anführen, welche die einstige Anwesenheit der Könige verewigen.

Ausser dem, leider seinem Verfalle entgegengehenden Schlosse besitzt Diósgyőr noch eine andere alterthümliche Sehenswürdigkeit, das Pauliner-Kloster, in welchem als ärarischer Verwalter mein Oheim, Sigismund Spilla, wohnt. Folgende Aufschrift, welche in das am Ende der nordwestlichen Vorstadt, Felső-Győr, am rechten Ufer des Szinva-Baches gelegene ebenerdige Haus und zwar an dessen nördlicher Seite eingemeiselt ist, verkündet die Geschichte des Ordens:

D. O. M. A.
Conventus SS. Corporis X ti de Dios-Győr
Ords S. Pauli primi Eremitae
fundatus olim A. MCCCXIII.
sub Carolo I. Hungariae Rege
Per Stephanum B o r s o d R. H. Palat.
Dotatus dein
Per divos Hungariae Reges
Ludovicum I. Mariam, Sigismundum
Sed A. MDXXVI
iniqua Caspari Szered manu eversus
tandem
Sub Caesare Carolo sexto
iusto, pio, victore, felici
Hungariae Rege
Re aedificatus A. MDCCXXXIX.

Auf dem südlichen Theile des Nebenhofes zeigt sich eingemauert ein feines, in Marmor ausgeführtes Kirchenornament, in dessen Mitte Maria mit dem Christuskinde zu sehen ist. Im Garten prangen, noch aus der Zeit der Pauliner, herrliche Aepfelbäume, vor dem Thore bezeichnet eine wunderschöne Linde jene Stelle, wo einst die Kirche gestanden. Nur der nordwestlich gelegene

Weinkeller hat dem Zahne der Zeit besser getrotzt. Am Ende des Klostergartens ertönt die 1766 gegossene kleine Glocke der Ordensbrüder noch heute für die Felső-Győrer, während man die andere am 11. Juni 1811 in den Diósgyőrer kath. Thurm überführte. Die Paulinerglocke dieser 1752 erbauten Kirche begleitete den um 1844 verstorbenen letzten Pauliner, den 93 jährigen Kaspar Kristóffy, zur letzten Ruhestätte, sowie auch später zwei hervorragende Mitglieder unserer nationalen Schauspielkunst, nämlich Josef Benke, den Schwiegervater Jókai's, und Frau Stefan Déry.

Die Stadt ist ziemlich hübsch an beiden Ufern der Szinva hingebaut; zu den Merkwürdigkeiten derselben gehören ausser der kath. und reformirten Kirche einige, zum Theile mit dortigem Schiefer gedeckte Privat- und Beamtenwohnungen, sowie das nächst dem Schlosse gelegene Bad Tapolcza. Der dazugehörige Schlosskeller, welcher rückwärts eingestürzt ist, soll dem Volksglauben gemäss mit der Erlauer Veste in Verbindung gestanden sein. Die Stadt ist übrigens seit Ludwig des Grossen Zeit der Hauptort einer grossen Staats-Domäne. Zur Forstverwaltung gehört ein Waldkomplex von 47,587 Katastral-Joch, dessen jährlicher Holzzuwachs 56,000 Kubikmeter beträgt. Ein Drittheil der Waldungen sind — in der unteren Region — Eichen, zwei Drittheile — in der oberen — Buchen; letztere kommen nur auf den Kalkbergen vor. Der Turnus für Eichen ist hundert und zwanzig, für Buchen hundert Jahre. Von diesen herrlichen Buchenwaldungen erhielt die ganze Berggruppe den Namen Bükkhegység (Buchengebirge), in welchem wir nun unsere Tour fortsetzen wollen.

Von Felső-Győr aus schreiten wir wieder dem Szinvabache entlang aufwärts und lassen den Friedhof, wo die Gebeine der Pauliner ruhen, sowie auch die guten Thon verarbeitende und derzeit Nutzen abwerfende Ziegelbrennerei zur Linken. Nach Zurücklegung eines Weges von etwa 1.5 Kl. am Fusse des Poloskakő (Wanzenberg) stehen wir vor der Papierfabrik, welche schon allein Diósgyőr Landesruf verschafft hat. Diese mit einem Kapital von 120,000 fl. Scheingeld auf Aktien gegründete Fabrik übernahm im Jahre 1879 Karl Kolba und baute zu dem alten Gebäude sogleich ein neues Maschinenhaus. Früher trieb das Wasser der Szinva allein die Maschinen, mit deren Hülfe man das zu Urkunden bei uns überall verwendete und durch den Industrie-Verein im Jahre 1846 prämiirte Papier erzeugte. Während meines Dortseins machte man eben Versuche mit den aus Reutlingen bestellten Wandel'schen Kupferwalzen. Das Wasser der Szinva genügt nur in seltenen Fällen, weshalb jetzt grösstentheils mit Dampf gearbeitet wird. Das neuere Papier ist bes-

ser, denn das alte ; es ist nicht so ungleichmässig, und der Rand nicht so zerfasert. Ausser Hadern gebraucht man auch schlesisches Strohpapier *) und in geringerem Masse auch Holzstoff. Im Parterre befindet sich ausser der Wohnung des Eigenthümers noch die Plättstube, aus welcher wir in den Walzensaal und von hier in das Maschinenhaus gelangen. Aus diesem führt uns eine zwischen den beiden Sälen angebrachte Stiege in die oberen Lokalitäten, wo in drei grossen Bottichen der unten zu verarbeitende Brei bereitet wird, während in den Nachbarlokalen schon das fertige Papier uns vor die Augen tritt.

Aus der Papiermühle führt eine schöne Allee hinaus auf die Landstrasse, deren Bogen von West nach Südost wir abschneiden, indem wir eine Wiese an der schäumenden und eine Sägemühle treibenden Szinva durchqueren. Wir können von hier einen kleinen Abstecher an den Fuss der Berge Hárshegy und Csanyik unternehmen, welche Berge besonders reich sind an Thier- und Pflanzen-Versteinerungen, wobei wir darauf bedacht sein werden, hievon eine reichhaltige Sammlung zusammenzubringen, da wir auf so ergiebige Ausbeute kaum in einer Gegend des Vaterlandes rechnen können. Eine auffallend grosse Fichtenversteinerung ist mir am angenehmsten in Erinnerung. Die Petrefakten kommen meist in den Wasserrissen vor. Ueber diese Berge setzen wir nun unsern Weg fort und erreichen in nordwestlicher Richtung alsbald den Königsbrunnen, eine herrliche Gegend, die ihren Namen König Matthias verdanken soll, der zur Jagdzeit oft an dieser lieblichen Stelle ausruhte. Das Andenken an König Matthias hat übrigens das Volk auch anderwärts bewahrt. Einige Kilometer weiter im Parasznyaer Hotter zeigt man die Spuren eines Pferdehufes nnd eines grossen, spitzen, bespornten Reiterfusses. Wie man sagt, soll der gerechte König hier sein Pferd getummelt haben. Der Königsbrunnen selbst rauscht beständig aus zwei Quellen des 455 M. hohen Gályahegy herab ; die dritte giebt nur nach anhaltendem Regen Wasser. Mächtige Buchen beschatten den wasserreichen Bach und die herabgefallenen weichen Blätter bieten einen prächtigen Lagerplatz. Die Miskolczer machen gerne hierher Ausflüge, um ihr am improvisirten Feuerherde bereitetes Gabelfrühstück, oft auch Vesperbrod an dieser idyllischen Stelle zu verzehren, deren Stille nur hin und wieder der Zuruf der an der Berglehne Holz führenden Ochsenknechte unterbricht. Nördlich von hier auf eine Distanz von ohngefähr 500 Schritten gähnt uns am Fusse des Baráterdő (Mönchswald) ein 6 M. hoher und ebenso breiter Höhlenschlund, Kecskelyuk (Ziegenloch), entgegen. Schwenken wir in demselben links ab, so gelan-

*) Auch in Javorina (Zips) erzeugtes. Red.

gen wir in eine mit weichem Guano bedeckte Kuppel; unterbrechen wir deren Stille, so vernehmen wir um uns her das scheue Flattern aufgeschreckter Fledermäuse. Weiter hin zieht sich die Höhle noch 3—400 Schritte sich bald verengend, bald erweiternd. Und derartiger Höhlen giebt es viele in diesem Gebirge, dessen Höhlenkalkformation der Tornaer gleicht. Ueberhaupt giebt es in der Bükk viele trichterförmige Löcher (Dolinen), z. B. bei Varbó und Parasznya, ferner südlich vom Diósgyőrer neuen Eisenwerke auf der nördlichen Berglehne des Kőmásza und südlich vom Hammer auf dem Vesszős. Am zahlreichsten aber finden sich solche Dolinen in den höchsten Regionen des Gebirges südlich vom Bálványkő (Götzenstein) längs dem Zsérczi-Nagydél und dem Nagy-Kőhát (Grosser Steinrücken), gleich als wollten sie die Direktionslinie einer grossen, bis jetzt noch unbekannten Höhle andeuten. Dieser Theil des Gebirges südlich der Szinva und der gleichsam den Oberlauf derselben bildenden Garadna war eine Insel am Beginne der Tertiär-Formationsperiode, und treten jetzt die eocänen Formationen des einstigen Meeres von Erlau angefangen in der Umgebung von Nyoszva, Kács, Kis-Győr, Tapolcza, Diósgyőr, Varbó und Parasznya überall auf; die untersten Schichten dieser Formationen bilden Nummulitenkalk und Quarzkonglomerate, auf welche mit Mergelschichten abwechselnd der oberwähnte Versteinerungen führende und nördlich von Kis-Győr im Rétmányárok noch mächtiger auftretende Nummulitenkalk gelagert ist.

Nähmen wir nordwestlich über die Berge unsern Weg, so befänden wir uns bald im Hammer, — um jedoch auf die dahinführende Hauptstrasse zu gelangen, schreiten wir längs der Quelle des Königbrunnens weiter und sind in Bälde wieder an dem Ufer der Szinva. Zur Rechten fällt uns sogleich eine schroffe Felswand ins Auge, von deren Zinne am nördlichen Fusse der „Tűzköves-oldal“ (Feuerstein-Lehne) ein Kreuz auf die Mühle an der Szinva herabschaut. Von dieser Felswand stiess der Müllermeister seine treulose Gattin und deren Geliebten in die Tiefe und sprang dann selbst hinab. Ueber dem zur Linken zurückbleibenden Jägerhause erblicken wir hoch oben in der Kalkwand des unterwaschenen Guliczkatető drei Höhlen. In diesen sich ineinander öffnenden Grotten fand man viel Mehl, Speckstücke, Sporen und zahlreiche Pfeile; lauter Probestücke aus dem Mittelalter und der Neuzeit. Auch auf der drübrigen Lehne treten die Felswände hart an einander und ein kleiner Wasserfall der Szinva belebt die hübsche Felsenge. Rechts vom Thal-Ausgang erblicken wir die Szeletaer Arbeiterwohnungen, links aber oberhalb des Mélyvölgy (Tiefenthal) einen kleinen Kirchhof in traulicher Umgebung. Bartholomäus Szemere, dieser unglück-

licher Politiker mit dem poetischen Gemüthe, wünschte am Schlusse seines vielbewegten Lebens hier auszuruhen; doch willfahrte man seinem Wunsch nicht; er wurde in Miskolcz beerdigt. Die Arbeiterwohnungen vom Unterhammer beginnen in einer durch die oft stark vorspringende Szeletakuppe und die Szinva gebildeten Thalschlucht. Rechts ist in den das erste Haus bedrohenden Felsen die Jahreszahl „1777“ grob eingehauen. Damals begründete hier ein unternehmungslustiger Mann, Namens Fasula, den von der Szinva getriebenen Eisenhammer, welcher die auf Diósgyőrer Terrain bei Pnszta-Répás in grünlichem und röthlichem Thonschiefer gefundenen Braun- und Thoneisensteine zuerst verarbeitete. Nach Andern errichtete hier die Krone im Jahre 1775 den ersten Hammer. Zu Anfang der Siebenziger Jahre übernahm die Regierung den Hammer; doch liess sie denselben auf und errichtete an der bereits erwähnten Stelle ein ganz neues, grossartigeres Eisenwerk. Heute benützt nur noch der Möbelfabrikant Zartl ein Haus der alten Hammergebäude, die übrigen wurden sämmtlich abgetragen. Das letzte hinter dem Wasserfall wurde 1881 abgebrochen. In den Fünfziger Jahren machten hier die Offiziere ganz gewaltig in Deutschthum. Das Blatt Üstökös brachte dazumal den Witz, dass man die deutschen Dragoner noch immer nicht von uns fortgenommen hätte; in Diósgyőr giebt es noch immer welche. Und doch radebrechten auch sie einzelne ungarische Worte.

„Trinken Sie von diesem guten Hégoló-Wein“, so nöthigte ein Hámorer Offizier den andern mit gutem Hegyaljaer Wein.

„Das ist nicht gut ungarisch gesagt — korrigirt der Andere. — Sagen Sie lieber Hógele-Wein!“

Der „Hammer“ ist auch heute noch eine Arbeiterkolonie. Seine 800 Einwohner sind Ungarn, Slovaken und Deutsche und suchen theils im neuen Eisenwerke ihren Verdienst, theils aber mehren sie denselben im Sommer dadurch, dass sie Miskolczer Sommerfrischlern, die hier Erholung suchen, 1—2 Zimmer überlassen. Solange der Hammer bestand, war auch ein Bad daselbst, dessen Wasser man mit glühendem Eisen erwärmte. Das Douchebad gelangte zu einiger Bedeutung. Vor etlichen Jahren wollte Georg Klapka, bald darnach die Miskolczer Aerzte hier eine Kaltwasserheilanstalt errichten; doch scheiterte der Plan zum grossen Nachtheile der Umgegend. Die kleine Kolonie besitzt eine eigene, schön gelegene röm. kath. Kirche und Schule, welch' letztere schon dadurch bemerkenswerth ist, dass ihr Lehrer, der alte Makranczy, hier länger als ein halbes Jahrhundert seines Amtes waltet. In dem ungarischen „Tempe,“ wie Kazinczy die Gegend um Hámor benannt hatte, dürfte ein gemüthlicher und von übermässiger Arbeit verschonter Mensch vielleicht gar nicht

altern. Es ist dies keine grossartige, wohl aber eine äusserst liebliche Gegend. Zur Linken erhebt sich die Fehérkőlápa, zur Rechten die Dolka und gerade aus der prachtvoll bewaldete Szent-Istványhegy (St. Stefansberg), zwischen welchen sich die zu kleineren Gefällen gezwungene Szinva hindurchwindet, um den an ihren Ufern zerstreuten Häusern eine idyllische Umgebung zu verleihen. Im Vordergrunde sieht man vor dem erwähnten Berge ein hübsches Werk von Menschenhand, einen mächtigen Damm, welcher in den Zwanziger Jahren zu dem Zwecke errichtet wurde, um das Wasser des von Westen herkommenden Garadnabaches zu stauen und durch die Doppelschleusse an der rechten Seite des Dammes eine Stromschnelle zu bewirken. Auf der prächtigen Kalkwand hatte der also entstandene, „Taj" genannte See zwei herrliche Wasserfälle. Der obere gleicht derzeit einer trockenen Höhlenöffnung, da der ursprünglich 31 Millionen Kubikmeter Wasser fassende Teich auf 10 Millionen 700,000 Kubikmeter gesunken und demnach nur durch die tiefer gelegene Oeffnung hervorzubrechen im Stande ist, um lärmend und im Sonnenstrahl glitzernd unter die tief ausgehöhlte und durch kleine Höhlenöffnungen abwechslungsvoll gestaltete Kalkwand herabzustürzen. Die auf dem Damm führende Fahrstrasse läuft auf diesem ausgehöhlten und unter unseren Tritten hohl klingenden Kalkgelände weiter. Die aufsteigenden Dünste des schäumenden Wassers dienen jetzt meist nur zur Erfrischung des Luftkreises; doch Zartl, ein aus Budapest hierher gekommener Arbeiter, verwerthet sie noch praktisch, indem er dieselben bei seiner Fabrik (Erzeugung von Möbeln aus gebogenem Holz) in Anwendung bringt; die Werkzeuge hat er, mit Ausnahme der Eisenarbeiten, sämmtlich eigenhändig verfertigt. Sein Fabrikat ist stark, dauerhaft, geschmackvoll und billig. Die Erzeugung von gebogenen Möbeln und Holznägeln könnte man noch in grösserem Maasse heimisch machen und die einst zum Betriebe der Hämmer angewandte bedeutende Wasserkraft noch mehr in Anspruch nehmen. Wenigstens würde der armen Bewohnerschaft des Hammers eine neue Erwerbsquelle eröffnet. Auch würde man die Buchen- und Ahornstämme der Umgebung dann nicht so zahlreich ins Ausland verführen, damit man sie dort zu gleichen Zwecken verarbeite. Die Nähe von Miskolcz endlich würde den Absatz genügend sichern. Zur Rechten von Zartls ebengenannter Fabrik befindet sich eine mit Springbrunnen versehene Kaltwasserheilanstalt, welche von einigen Gästen besucht wird. Auch unter den Mitgliedern der königlichen Familie ergötzten sich mehrere an dieser schönen Gegend. Im Hammer finden wir vor der herrschaftlichen Wohnung Nro 2 am Ufer der Szinva auf rothangestrichener Eisenplatte folgende Inschrift:

„Ihren Majestäten Franz Josef und Elisabeth zum Andenken an deren freudenvolle Anwesenheit im Borsoder Komitate am 21. Mai 1857 in homagialer Huldigung gewidmet von der dankbaren Jetztzeit!“ Und wenn wir auf der unterhöhlten Fahrstrasse nach dem mächtigen Teichdamm uns begeben, finden wir in der Mitte desselben eine eiserne Säule, auf welcher folgende Inschrift steht: „Zur Erinnerung an die Rundreise des Erzherzogs Stefan in diesem reizenden Thale 1847.“ Beide wurden in Diósgyőr gegosssen.

Von dieser Denksäule aus können wir uns an einem lieblichen Bilde ergötzen. Vor uns breitet sich der Teich, der Wasserbehälter des Garadnabaches, aus, welcher sich stetig verschmälernd von Süden nach Norden fliesst. Seine grösste Breite beträgt ohngefähr 90—100 M., seine Gesammtausdehnung 12 Hektar und seine grösste Tiefe 39 M. Der Wasserstand ist, wie ich bereits erwähnt, jetzt schon geringer. In letzterer Zeit hat man das Wasser zufolge der immer mehr drohenden Ueberschwemmungsgefahr abgelassen. Es würde schrecklich sein, wenn das in der Mulde sich ansammelnde Wasser im Stande wäre, den mächtigen Damm zu zerreissen und urplötzlich auf den friedlich daliegenden Hammer hinzustürzen; hegte man doch diesbezüglich in den letzen Jahren grosse Angst. Selbst bei solch niedrigem Wasserstande bietet der Taj ein sehr anziehendes Bild. Das Wasser des trichterförmigen Teiches ist vom Wiederschein des Laubes der von den umstehenden Bergesspitzen hineinstarrenden Bäume ganz grün. Links scheint sich der Istvánhegy unmittelbar aus dem Wasserspiegel zu erheben und an dessen steiler Seite führt nur ein schmaler Steg entlang. Ohngefähr in der Mitte desselben bricht aus einer mit Immergrün schütter bewachsenen Höhlung über eine Steilwand sogleich als fussbreiter Katarakt die St. Stefansquelle hervor, bei welcher die Bewunderer des schönen Teichpanoramas auszuruhen pflegen. Gegenüber lassen die sanfter ansteigenden Berge Raum für die Fahrstrasse, welche jedoch oft hart am Ufer des Teiches bisweilen 10—20 Meter hoch führt, gegen den Teich einzig durch eine Brustwehr geschützt. Im Nordwesten hat sich der Wasserspiegel bereits gänzlich zurückgezogen und üppiges Wiesengrün bedeckt den Grund des Beckens. Südlich gemahnt der mit einer Schleusse versehene Steindamm an Menschenhand. Ueber diesen Steindamm läuft ein kleiner Bach, der eine Mühle treibt, in den Teich, an dessen Ufern Vergissmeinnichte ihre blauen Sternlein erheben. Der Teich, sowie die Garadna und Szinva sind ausgezeichnete Plätze zum Fischen. Forellen sind hier sehr zahlreich und dabei fängt man oft wirkliche Prachtexemplare. Im Jahre 1844 sandte man dem Palatin Josef eine über 14 Kilogramm wiegende

Forelle; 5—6 Kilogramm schwere Stücke gehören nicht eben zu den Seltenheiten. Zur Laichzeit ziehen diese Fische in die Garadna, wo sie dann von den Raubfischern nicht mit Angeln, sondern mit Stechgabeln verfolgt werden. Ausserdem ist der Teich auch reich an Krebsen. Der Krebsfänger begiebt sich Abends nach 10 Uhr in seinen Kahn, befestigt an dessen Schnabel eine Laterne, und nimmt selbst eine liegende Stellung ein. Längs des Ufers stösst er den Nachen mit den Händen vorwärts und kann die einen Fuss vom Ufer entfernten Krebse sämmtlich in sein Fahrzeug werfen. Auf diese Weise kann man während 2 Stunden auch einen Hektoliter Krebse fangen.

Vom Teiche aus können wir zahlreiche Ausflüge unternehmen. Zur Linken schlängelt sich in südwestlicher Richtung ein gut erhaltener und am Fusse malerischer Berge längs der oberen Szinva gebahnter Weg. Der 587 M. hohe Vesszős sieht dräuend auf die gegenüber liegenden, sanfter ansteigenden Berge herab. Auf einem vorspringenden Kalkfelsen desselben erhebt sich eine kleine Kapelle, deren Erbauerin hier ihren hingeschiedenen Verlobten zu betrauern pflegt. Der blumenlose Fels, auf welchem sie steht, ist ihr die Gegenwart, und die vor ihr lachende, liebliche Gegend die Vergangenheit. Wo dürfte sie einen Ort finden, der ihrem Gemüthszustande mehr zusagte? Hinter der Kapelle unter einem ebenfalls überhängenden Felsen versteckt sich eine kleine Höhle, welche Jahre hindurch eine Zigeunerfamilie beherbergte. Die lieblIche Gegend fesselte für einige Zeit selbst dieses Nomadenvolk. Hin und wieder steigen die Felswände senkrecht über unseren Köpfen auf, anderwärts sind sie mehr geneigt, und an solchen Stellen werden die zur Erhaltung des Weges gebrochenen Steine herabgerollt.

So es uns gefällt, können wir links in der Richtung nach der Alten- und Neuen-Hütte abschwenken; die Hütten jedoch sind zur Zeit nicht mehr in Thätigkeit. Am Fusse des Hegyes-Bükk kämen wir über den Bagoly-hegy (Eulenberg) nach der Neuen-Hütte, welche die höchstgelegene Ortschaft der Gespanschaft Borsod bildet. Nebenan befand sich unter dem einem chinesichen Dache ähnlichen Iváncshegy der Bahnhof der Loprestischen Waldeisenbahn und die Sägemühle. Dem Plane Lopresti's gemäss sollte sich der Zug auf 30 Cm. breiten und 10.5 Cm. tief eingeschnittenen Doppelbrettern bewegen; er selbst bekam für den Plan 50,000 Fl. In das Unternehmen steckte die Regierung 275,000 Fl., und dennoch war das Resultat gleich Null. Im Verfolg dieser Eisenbahn gelangen wir nach einem Marsche von ohngefähr 9—10 Kilometer zum neuen Eisenwerke. Wir müssen diese aus 70—80, meist mit Schindeln gedeckten, reinen, oft über 100 Jahre alten Holzhäusern bestehende kleine Ortschaft, die auch

eine Kirche, Schule und in der Person des Försters einen gewissenhaften Meteorologen besitzt, in der Richtung nach N.-O. umgehen, um neue Naturschönheiten aufsuchen zu können. Der Cseppegő-kút, Felhájó, das Bagolyhegy-Thal, der Untere-Bagolyhegy; die links bleibende und die frühere an Ausdehnung übertreffende Ortschaft, Alte-Hütte, die am östlichen Ende derselben befindlichen alten Schanzen, der Sűrűbércz (Dichter Berg), Vásárhely, (Marktplatz), Sánczárnyék (Schanzenschatten), Ládi-erdő (Lader Wald) u. s. w., überhaupt die Umgebung des nahezu von 700 M. Höhe auf 150 M. sanft abfallenden und unsern Pfad überall begleitenden Tatár-árok (Tartarengraben) könnten uns öfter zu Abstechern in die Seitenthäler verleiten

Ein solcher wäre es, wenn wir von Neu-Hütte im Thale des Hollós- und Mészárszék-hegy (Raben- u. Fleischbankberg) über die auch zum Triangulirungs-Punkte benützte, 710 M. hohe Kőlyukgalya nach Kis-Győr uns begeben wollten. Hier wohnen anderthalb tausend Ungarn reformirter Konfession, welche sich ausser Viehzucht noch mit Anfertigung von Trögen, Jochen und Holzschüsseln beschäftigen. Sie ernten Korn, und zwar schwaches, dessen Stroh die Gyertyánvölgyer Glashütte zur Verpackung ankauft. Im Dorfe selbst giebt es keinen Brunnen; man muss das Wasser aus dem Sövénykút holen. Der Wein ist stark kalkhältig. Die Gegend ist reich an Obst; die Kirschen, Birnen u. s. w. dörrt man auf Rohr. Die Bewohner sind ein schöner, schlanker, edler Menschenschlag Sie scheinen sich noch zur Zeit der Mongolen- und Türkenherrschaft hier zusammengefunden zu haben, auch ihre Familiennamen stammen von entlegenen Gegenden her. (z. B. die Familien Barsi, Bihari u. s. w.). Auch in diesem Hotter sind die historischen Ortsnamen stark vertreten. Hier befindet sich der Leányvár-tető (Jungfrauburgspitze), der Csehbércz (Böhmenberg), im S.-O. von diesem auf dem Wege nach dem von 1000 reformirten Ungarn bewohnten Aranyos, wo der Sohn des Generals Richard Guyon von der Welt zurückgezogen Oekonomie betreibt, steht im Szénásvölgy (Heuthale), eine jetzt zum Wirthshaus degradirte Eremitage der Pauliner, und südlich von Kis-Győr der 314 M. hohe Halomvár (Hügelburg). In der Nähe dieses Berges entspringt die Sebesvíz (Schnelles Wasser), die durch einige Wochen alle 24 Stunden einmal lilafarben wird, woraus das Volk gewöhnlich Krieg weissagt. Dann fliesst dieses Wasser unterhalb Lator, einst Besitz der gleichnamigen Familie, in der Richtung nach dem Mocsolyás weiter, auf welchem öden, zerklüfteten Felskegel noch die Trümmer einer mächtigen Burg zu sehen sind, durchschneidet die Ortschaften Salgó, Ábrány und Nyárád und mündet dann in die Csincse. Endlich finden wir von Kis-Győr nordwestlich, in einer Entfernung von

kaum 100 Schritten, in dem zwischen den Bergen Nyilasgalya, Kis-Somos, Ivánkagalya und Nagygalya befindlichen Rétmányárok zahlreiche Versteinerungen, und zwar noch mehr, als auf dem bereits beschriebenen Wege zur Königsquelle.

Wir können von Kis-Győr auch in westlicher Richtung die Glashütte im Gyertyán-Thale erreichen, falls wir die sogenannte Mátra-Gruppe des Bükkgebirges aufsuchen wollen. Hier bildet zwischen der 568 M. hohen Tölgyes- und der 644 M. hohen Bikkes-Mátra die Fiók-Mátra das Kettenglied. Doch ist dieser Pfad sehr ermüdend.

Von Diósgyőr aus ist der gewöhnliche Weg zur Glashütte derjenige, welchen wir, vom Teich aus rechts abschwenkend, der neuen Hütte zu Liebe am Fusse des Vesszős verlassen. Diesen zu verfolgen ist für uns schon deshalb lohnend, weil wir uns der Szinva für ihre Führung, die sie uns von der Miskolczer Dampfmühle bis hierher angedeihen liess, dankbar erweisen und sie an ihrer Quelle aufsuchen wollen. Durch das äusserst lieblich gelegene Fehérkút-völgy (Weissbrunnen-Thal) gelangen wir bald ans Ziel. Die Szinva entspringt aus drei Quellen am Nagy-Lustahegy (Grosser Faullenzerberg). Die eine Quelle befindet sich in einer tief eingeschnittenen Felsenge und ist ihr Wasser gleich Anfangs tief, jedoch kristallklar. Die beiden andern liegen etwas abseits, nach Süden durch den Nagy- und Kis-Lustahegy eingeengt, und sprudeln an der südöstlichen Lehne des ersteren hervor. Beide werden Száraz-Szinvafej (Trockener Szinvakopf) genannt; schade, dass sie nicht eingezäunt sind. Es trinken also nach althergebrachter Sitte die Fuhrleute unmittelbar aus dieser Quelle, tränken wohl auch ihre Zugthiere daraus und trüben auf diese Weise beständig ihr reines, leise dahinfliessendes Wasser. Dieser Bach durchläuft bis zu seiner Mündung*) in den Sajó eine Strecke von ohngefähr 24 Kilometern, und beträgt bis zur Mündung — ohngefähr 94 M. über dem Meeresspiegel — der Fall an 662 M. Während seines Laufes bildet er mehrere hübsche Wasserfälle und deshalb verwerthet man seine daraus geahnte Kraft zum Treiben von Mühlrädern, Sägemühlen, der Papierfabrik u s. w. Dieser kleine Fluss kommt schon in zwei Urkunden aus dem Jahre 1373 unter dem Namen „Zinwa“ oder „Synwabach“ vor und wird in denselben bemerkt, dass im Thale zwischen Győr und dem Kloster eine Mühle gestanden sei.**) Doch wie die Szinva Jahrhunderte hindurch einerseits genützt,

*) Nach Hunfalvy (Magyarország term. visz. III. 35. l.) entspringt die Szinva an der Ostlehne des Sz.-Lélekhegy (Heiligengeistberg). Doch ist dies die Garadna und eigentlich sammelt man im Taj das Wasser dieses Baches.

**) Wenzel: Diósgyőr, pag. 31 und 32.

so richtete sie auch mannigfache Schäden an. Fast jedes Frühjahr müssen die längs ihres Ufers hinführenden Strassen geregelt werden, denn sie reisst oft 100—200 M. grosse Stücke weg und bedroht selbst die am Fusse der Berge gelegenen Ortschaften.

Von der Quelle aus können wir bei dem Jagdhause, unter dem 650 M. hohen Hollóshegy vorüber, oberhalb der Quelle des Hollóskút auf dem kautschukartigen Teppich, welcher durch die herabfallenden Nadeln der hier auftretende Fichte gebildet wird, weiter wandern, wenn wir der nach dem Kőlyukgalya zu eine grössere Wendung machenden Landstrasse müde geworden. Bei der Méneslápa kreuzen sich die Wege ohnedies, ohngefähr bei Tebe, wo sich die 1881 entdeckte „Reményforrás" (Hoffnungs-Quelle) befindet, deren Wasser mit Acidum gemengt, ein angenehm schäumendes Getränke liefert Besitzer dieser Quelle ist Herr Gustav Schuselka, dessen Gyertyánthaler Glashütte wir alsbald erblicken, wenn wir die Felsenge zwischen dem Kádas- und Hársashegy (Böttger- und Lindenberg) verlassen. Herr Schuselka leitet seit dem Jahre 1856 diese Glashütte, deren Erzeugnisse schon früher jährlich einen Werth 11,000 Fl. ö. W. repräsentirten. Die Scheune besteht aus der Schmelzofen-, der Dehn- und Schneide-Abtheilung. Gegenüber und rechts stehen neben den Arbeiterwohnungen: der Quarzofen, die Quarzbreche, die Maschinenhalle, die Schleifer- und Anstreicher-Werkstätte und unterhalb dieses letzteren Gebäudes die Säge und die Strohschneidmaschine. Die an der Berglehne angebrachte Glocke giebt täglich beiläufig 300 Arbeitern das Signal zur Arbeit. Ein Glashütten-Arbeiter kann sich monatlich 40—60 Fl. erwerben. Auf den Verkehr der Hütte lässt auch der Umstand schliessen, dass sie wöchentlich 10—12 Wagen Glas nach Miskolcz versendet. Uebrigens stellte uns Herr Schuselka, in dessen schön gelegenem Hause und stufenartig in die Berglehne angelegten Garten jeder Fremde der herzlichsten Aufnahme gewärtig sein kann, die weitbauchigsten der hier verfertigten Flaschen vor, gefüllt mit guten Weinen und Bier. Ueberhaupt kann der Tourist die Gastfreundschaft in dieser Gegend nicht genug lobend hervorheben. Die Hütte befindet sich, je nachdem das nöthige Material vorhanden war, in der Richtung von Nordosten, d. h. von Diósgyőr nach Südwesten bereits an der vierten Stelle; die Alte-, Neue und die Répás-Hütte sind die drei ersten Kolonien, Gyertyánvölgy die vierte. Die Bewohner der verlassenen Hütten, meist Slovaken, sind theils Holzhauer oder Fuhrleute, theils Kalk- oder Kohlenbrenner. Den Kalk verführen sie nach dem Alföld und, da ihre sämmtliche Ernte meist nur aus Kartoffeln besteht, bringen sie für den Preis des Kalkes Getreide heim. Da sie demzufolge

oft Wochen hindurch nicht zu Hause sind, machte einst der Geistliche in der Neuen Hütte sämmtliche Zeremonien der Charwoche und der Osterfeiertage auf einmal ab, damit der Sache ja nicht Abbruch geschehe.

Ueber die Gyertyánthaler Hütte hinaus dauert die ordentliche Fahrstrasse in südwestlicher Richtung noch eine kurze Strecke, weiter können wir nur zu Pferde oder zu Fuss gelangen, wollen wir uns nach Felső-Tárkány und Erlau begeben, letztere Stadt am rechten Ufer des Eger-Flusses gelegen, welcher im Westen das Bükkgebirge abgrenzt. Lassen wir das durch seine zwei Höhlen, besonders durch das Kecskelyuk (Ziegenloch) und die im Hór-Thale auf steiler Bergwand einsam gelegene Ruine Odorvár bemerkenswerthe Zsércz, Cserépfalu und das starken Rothwein produzirende Noszvaj zur Linken liegen, so gelangen wir, das Tárkányer Thal hinansteigend, auf vielen Umwegen nach Felső-Tárkány. Die Naturschönheiten dieses Ortes haben schon vor Zeiten so Manchen besonders gefallen. In dem anmuthigen Thale erblicken wir nur unbedeutende Trümmer des Karthäuser-Klosters, und bildeten die hie und da steil aufsteigenden Felsen, geheimnissvollen Höhlen oder die lieblichen Berglehnen und fröhlich plätschernden Bäche einen schönen Hintergrund für die Sommerwohnungen, welche sich der Erlauer Bischof Barkóczy und seine Domherren noch im vorigen Jahrhundert hier erbauen liessen. Diese anmuthige Gegend ist auch heute noch ein beliebter Ausflugsort der Erlauer. Um die ganze Gegend auf einmal überschauen zu können, steigen wir auf den links vom Thale sich erhebenden E g e d-B e r g, welchen wir als den westlichen Grenzwächter des Bükkgebirges betrachten können. Diese Kalkgruppe zerfällt eigentlich in drei Theile, und zwar in den Grossen-, Langen- und Kleinen-Eged-Berg. Während Felső-Tárkány 229 M. hoch gelegen ist, können wir uns von der auf dem Eged-Berge befindlichen Pyramide schon von einer Höhe von 546.5 M. an der zu unseren Füssen sich ausbreitenden Landschaft ergötzen. — Nach N.-O. vermag das Auge bis zur höchsten Kuppe des Gebirges, dem an 949 M. hohen Bálványkő (Götzenstein) zu schweifen, vor welchem die Wände des Nagy-Kőhát und Zsérczi-Nagydél, Gerendavár, Szilvási-kő, Őrhegy u. s. w., sozusagen eine auf den Parnass führende Treppe bilden; ja wir sehen sogar den Bélkő, unter welchem die alte Kirche von Apátfalva steht. Von Ortschaften sehen wir in dieser Richtung Felnémet, wo die Türken einst Reis angebaut, Felső-Tárkány, wo ein Marmor- und Schieferbruch, so wie Kalköfen und eine Sägemühle sich befinden, und jenseits des Eger-Thales den von malerischen Ruinen gekrönten Szarvaskő-Berg. Westlich sehen wir bis Gyöngyös, beziehungsweise bis

zum Sárhegy und überblicken die Mátra und deren Niederung, das Land der Palóczen, die Heimat des Geschlechtes Samuel Aba. Das tabakreiche Verpelét, die Burgen von Sirok, Nána und Tállya, Sár, wo man im Baldácsy'schen Felsenkeller das angebliche Grab Samuel Aba's (einstiger König) zeigt, der visontaer Berg, auf welchem berühmter Wein wächst, Pásztó und andere Orte führen uns Vergangenheit und Gegenwart in rascher Aufeinanderfolge vor die Augen. Im Süden und Osten sehen wir ein bekanntes Gebiet, welches wir schon durchwandert. Der Eged selbst ist auch dadurch bemerkenswerth, dass auf demselben ein guter Wein wächst, und der Klein-Eged versieht Erlau seit Jahrhunderten mit Steinen. Vielleicht lieferte derselbe auch das Material zu der bereits in den ersten Jahrhunderten des Christenthums auf dem Erlauer Schlossberge erbauten Kirche, deren Bau, wie man sagt, Stefan der Heilige von dem durch seine Tuffsteine bekannten Tetemvár oder, wie man ihn früher nannte, Királyszék (Königsstuhl) besichtigt hatte.

Diese Gegend ist in der That ein reichhaltiges Museum der Natur- und Menschengeschichte. Der sandige Kalkstein bildet das Grab von Schnecken vieler Jahrhunderte; wessen Herz aber macht nicht höher schlagen Erlau und die Erlauer Burg? Erlau selbst liegt schon mehr jenseits des gleichnamigen Flüsschens, doch erhebt sich die durch Dobó geheiligte Veste noch auf dem Czigleder Ausläufer des südlich gelegenen Berges von Almagyar.

„Prächtig erhebet sich Erlau die Veste im fruchtbaren Thale,
Und als träumt' es entschwundene Tage zurücke, so neigt es
Burgumkränzet sein greises Haupt auf den niedrigen Hügel.
Traurig murmelt dahin auch die Bruderwelle des Baches.
— — — — — — — — — — — — — —
Erlau aber, es steht kein Türke bestürmet es fürder.
Und es sitzen auf Trümmern und Schutt bluttriefend die Helden,
Retter der Stadt, die einst dem Dobó Horst war gewesen."

Die Erlauer Burg, in welche wir von der Stadt aus durch das Mecskey-Thor — so genannt nach einem der heldenmüthigen Vertheidiger — gelangen, ist jetzt zum Theile stark vernachlässigt und dient als Honvéd-Kaserne. Zwischen den noch erhaltenen alten Mauern sehen wir einzelne Ueberreste der Johannes-Abtei, das von Markus Casagrande verfertigte Denkmal ihres Erbauers, Stefans des Heiligen, und unter dem Kalvarienhügel in einem verlassenen Thorbogen der Veste das von Dobó-Ruszka hierher überführte Grabmal Dobó's; neben diesem ruht jetzt auf dreifarbiger Lafette eine alte Kanone. Wir entfernen uns gerührt von den Denkmälern des Friedens und des Kampfes und gehen entweder geradeaus auf den Esterházy-Platz oder biegen

durch die Deutsche Gasse, welche noch einige alte Häuser aufzuweisen hat, in die Stadt, um durch Seitengassen auf den breitesten Platz Erlau's, den Széchenyi-Platz, zu gelangen.

Der Kern der hübsch gelegenen Stadt befindet sich im Thale, der rechte Flügel ist auf den westlichen Zweig des Bükkgebirges, der linke aber auf den östlichsten Ausläufer der Mátra hingebaut. Da die Stadt denn doch zum Theile zu unserm Gebirgsterritorium gehört, ist es nur billig, wenn wir ihrer mit einigen Worten gedenken. Und überdies

„Wo guter Wein zu finden, kehr ich ein.
Sollt Erlau dann von mir vergessen sein?
O wollt' ich dieses Städtchen meiden,
Ich müsste Gottes Straf' erleiden!"

Und Erlau hat fürwahr einen Wein, dem es wirklich nicht geziemt, nur auf einem einzigen Bergterrain zu gedeihen. Warum sollte sich also der durch das Gebirge wandernde Tourist sträuben, den Nektar der Mátra zu kosten?

„Und felsenfest steht mein Entschluss:
Dass ich hinein nach Erlau muss!"

Erlau ist bei Weitem kein solch' bevölkerter Ort, wie Miskolcz; seine Einwohnerzahl besteht blos aus 20,741 Seelen. Auch seinem äusseren Charakter nach ist es von jenem verschieden. In Miskolcz zeigen die Thürme mit ihren Sternen und Wetterfahnen, dass es überwiegend reformirt, in Erlau die Kreuze, dass dies wiederum ein stark katholischer Ort sei. Das Erlauer Bisthum gründete Stefan der Heilige, König Franz erhob es 1804 zum Erzbisthum. Sobald die Stadt ihren Festungs-Charakter verlor, erhielt sie sogleich ein kirchliches Gepräge. Die Geistlichkeit bereicherte Erlau mit vielen monumentalen Bauten und Einrichtungen Ein wahres Kunstdenkmal ist die Kathedrale, welche Bischof Pyrker in den Jahren von 1831—1837 erbauen liess. Zwischen den Statuen Stefans und Ladislaus des Heiligen, sowie der Apostel Peter und Paul 72 Stufen der Haupttreppe hinansteigend, gelangen wir in die von acht je sieben M. hohen korinthischen Säulen getragene Vorhalle „Venite, adoremus Dominum!" lesen wir an der Vorderseite und erblicken auf der neben der Vorhalle 12 M. höher sich erhebenden Attika die allegorischen Gestalten von Glaube, Liebe und Hoffnung, sowie die Bildsäule eines Engels, der eine Fackel, und die eines anderen, der ein Schwert trägt. Aus dem mit Skulpturarbeiten geschmückten Propyl führen drei Thüren in das sammt Vorhalle 49 M. lange Schiff der Kirche, über welches sich bis zu einer Höhe von 16.3 M. die durch 12 Fenster erhellte Kuppel wölbt. Ueber dem Altare erhebt

sich der 23.8 M. hohe Doppelthurm. Die Hauptzierde der Kirche ist die von 12 korinthischen Säulen getragene Kuppel. Die Altarbilder, insbesondere das die Märtyrerschaft des Evangelisten Johannes darstellende Hauptaltarbild, die einzelnen Bildhauerarbeiten, Schnitzereien u. s. w. stimmen uns zur Andacht. Die zur unbefleckten Empfängniss der Jungfrau Maria genannte rechtsseitige Kapelle wurde im vorigen Jahre mit Fresken versehen und gleichzeitig wurde auch die Kirche weiss getüncht, was allein gegen 16,000 Gulden kostete. Die zur Linken stehende alte Kathedrale ist jetzt zur Kaserne umgeschaffen. Gegenüber der neuen Kathedrale befindet sich das durch den Grafen Karl Eszterházy in den Jahren 1765—1785 meist aus Würfelsteinen der alten Burg erbaute Lyceum. Die Grundmauern dieses kolossalen, zwei Stock hohen Gebäudes sind 3 M. breit und über dem Ganzen ragt der 53 M. hohe Thurm der Sternwarte empor, zu welchem 365 Stufen hinanführen. Und es verlohnt denselben zu besteigen. Wenn wir von dem den Thurm umschlingenden Erker herniederschauen, sehen wir die ganze Stadt vor uns ausgebreitet: die Kirchen der das Gymnasium leitenden Zisterziten, der Minoriten, Franziskaner, Serviten und gegenüber der fast noch tadellos erhaltenen Moschee, die der Barmherzigen, welche Kirchen zumeist Doppelthürme tragen, die vielen Kapellen, das erzbischöfliche Palais, — von welchem bemerkt sei, dass die Fenster seiner Stallungen sich auf die schönste Strasse der Stadt öffnen, — das Foglár'sche Alumneum, das Priester-Seminar, die Heveser und Erlauer Sparkassa, das Kasino, das schöne Zinshaus der frommen Stiftungen, das Komitathaus, das Rathhaus, die Burg, die in der gegenüber gelegenen Gasse befindlichen Wohnungen der Domherren, den erzbischöflichen Garten, das dahinter befindliche und bereits von den Türken benützte, neuerdings aber erst im Jahre 1828 hergestellte warme Bad (39°), den Bahnhof der Füzes-Abony-Erlauer Zweigbahn, die an den ausgewaschenen, kahlen Berglehnen ausgebreiteten Weinhäuser. Auch können wir von hier aus die bereits auf den Mátra-Vorgebirgen befindliche Spezialstrasse ins Auge fassen, welche meist aus hübscheren Kellern besteht, als jene auf dem Avas und Tetemvár. Diese Keller sind die Schatzkammern Erlau's, wo man auch den, einen Hauptfaktor seines Wohlstandes bildenden rothen Wein aufbewahrt, doch vertilgt man ihn auch stark und fragt nicht einmal:

„Wem gilt dies Glas, das nun
Im Kreise geht herum?
Dem braven Erlau, Heves' Söhnen auch!

— — — Hier das Nass voll Glut!
In den Tropfen braust das Heldenblut!"

Erlau macht überhaupt sowohl von der Sternwarte aus, als auch bei einem Rundgange durch die krummen Strassen einen guten Eindruck zufolge seiner neben den öffentlichen Gebäuden sich erhebenden hübschen Privathäuser, seiner lebhaften Strassen und Plätze, seines besuchten Marktes u. a. Nur wirkt es z. B. beleidigend auf unser Auge, unmittelbar hinter der Kathedrale den staubigen Marktplatz zu sehen, sowie anderseits das an vielen Stellen noch primitive Pflaster unseren Hühneraugen höchst unbequem ist. Besonders interessant ist es, den 96 Ztnr. schweren Thurm des Blechdaches ober unserem Haupte drehen zu lassen, um auf dem in die Camera obscura ausgebreiteten weissen Blatte die ganze Stadt, wie eine tausend Details darstellende Bilderreihe an uns vorüberziehen zu sehen.

Zu den Sehenswürdigkeiten der Sternwarte gehört ein Tubus im Werthe von 40,000 Gulden, der Meridian u. s. w. Das Ganze wurde im Jahre 1786 von Max Hell eingerichtet. Im Lyceum selbst befindet sich die Rechtsakademie, theologische Fakultät, Praeparandie und Buchdruckerei, ausserdem wohnen auch mehrere Professoren darin. Die Hauptsehenswürdigkeit ist aber die Bibliothek, deren Wölbung eine das tridentiner Konzil darstellende Freske ziert und deren Räumlichkeiten ebener Erde und auf der Gallerie die nahezu 40,000 Bände nicht mehr aufzunehmen vermögen. Schön ist der Disputations-Saal, auf dessen gegenüberliegenden kleinen Gallerien illo tempore die Angreifer und Vertheidiger erschienen; der Sieger zog sich unter Trompetenschall, der Besiegte unter Paukenschlag zurück. Nebenan befindet sich der Theater-Saal, oberhalb das Diözesan-Museum, wo man die Trinkbecher König Matthias', Karls des V., Rákóczy's, die Szihalomer Funde, das Schloss der Erlauer Burg, das Dintenfass Vörösmarty's, welches er beim Schreiben seines „Eger" benützt, die Glocke von Tiszabő, die Tabakdose Barkóczy's im Werthe von 40,000 Gulden, die Bildergallerie der Erlauer Bischöfe und Erzbischöfe, sowie die bei Krönungen fungirenden Pferdegeschirre, die Uhr des Kaisers Leopold, das Capucium Pius des IX., das mit Haar ausgenähte Portrait Bartakovich' u. a. m. sehen kann, ausserdem noch interessante Gegenstände aus der Bronz- und Steinzeit. Aschenkrüge, Fibulen u. s. w., meistens Funde aus der Umgegend von Erlau.

Nachdem wir also im Ganzen und Grossen Erlau's Sehenswürdigkeiten kennen gelernt, eilen wir in das Bükkgebirge zurück, das wir um jenes willen verlassen. Wir

wandern nun im Thale der oft grossen Schaden verursachenden Eger aufwärts, haben rechts den Ráczhegy (Raizenberg), Kecskdellés, Szarkás, links die zur Bükk gehörenden und theils mit Weinreben, theils mit Wald bestandenen Höhenzügen des Czigléd, Bajusz, Birka, Felső-Galagonyás, Síkhegy, Nádas, Vidra, Nyerges, Méhhegy, Afrika u. a., alles Berge von lieblichen Umrissen; ziehen an den romantischen Ruinen von Szarvaskő; die aus dem Berge herausgewachsen zu sein scheinen, vorbei und gelangen durch die Palóczer Ortschaften Bocs, Szúcs, Csehi und Mikófalva, jetzt bereits auf kahlem Terrain, nach dem schon in Borsod gelegenen Apátfalva, dem Hauptorte des Palóczen-Landes, wo die Natur sozusagen neugeboren wird und uns zum Genusse neuer Schönheiten führt.

Die bedeutendste Sehenswürdigkeit Apátfalva's ist das „Karastalom" oder die alte Kirche und die heiligen drei Quellen, wo am Mariatage die Bewohnerschaft dreier Komitate sich beim Ablass zusammenfindet. Diese drei Quellen befinden sich unter dem steilen Bélkő und bilden in Kürze einen wasserreichen Bach, der Mühlen zu treiben im Stande ist. Die eine Quelle gefriert selbst im Winter nicht zu; die Mulde ist mit Steinen ausgelegt und gebraucht man das Wasser zufolge seines Schwefelgehaltes gegen die Gicht. Dies ist bestimmt eine der drei Quellen, nach welchen man die Béler Abtei benannt, deren in einer Urkunde Béla's IV. unter dem Namen Abbatia trium fontium de Beel Erwähnung geschieht. Die andere ist vielleicht die eine halbe Stunde weit entfernte Mönchsquelle unter dem Középhegy und die dritte der südlich, unweit der Kirche gelegene Rocskabrunnen. Ein schönes Kunstdenkmal ist die in der Nähe der drei Quellen gelegene, in romanisch-gothischem Uebergangs-Stil erbaute Kirche, welche der Erlauer Bischof Cletus im Jahre 1232 zu Gunsten der Zisterzienser gründete und welche Arnold Ipolyi in den „Archaeologischen Nachrichten" wissenschaftlich beschrieben. Neben dieser eigenthümlichen, auf rissigem Terrain erbauten Kirche befindet sich die am Ende der Vierziger Jahre gegründete Steingutgeschirr-Fabrik, welche hauptsächlich den hier vorgefundenen Thon gleich Anfangs mit nicht erwartetem Erfolge verarbeitete, und gelangten die Fabrikate der Gebrüder Földváry bald zu einiger Berühmtheit. Früher stand in dem Wildbachthale unter dem Bélkő auch eine Papierfabrik, doch vermochte sich dieselbe nicht zu erhalten.

Aus der Geschichte der Bevölkerung von Apátfalva ist zu erwähnen, dass dieselbe im Jahre 1750 in Verbindung mit den Nachbarorten die Robotleistung verweigerte; an 400

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Palóczen griffen zu den Waffen und ergaben sich erst, als mit Hülfe einer ganzen Reiterschwadron Mehrere gehängt, an vier und dreissig Apátfalvaer aber in Ketten geschlagen wurden. Und die malerisch gekleidete, echt-ungarische Bevölkerung des kleinen Marktes hält noch heute grosse Stücke auf ihre Freiheit.

Von Apátfalva führt der Weg nach Sz.-Márton und Szilvás; wir sind bereits im Thale des Bánpatak, welcher Bach nach N.-W. die Grenze der Bükk bildet und einen grossen Theil der im nördlichen Theile des Gebirges entspringenden Wässer dem Sajó zuführt, mit welchem er sich bei Vadna nach einem Wege von 36 Kilometern vereinigt. Er entspringt östlich von Sz.-Márton und fliesst zuerst nordwestlich, später nordöstlich; in Szilvás wohnen 1000 reformirte Ungarn und ist in ihrem Hotter ein Eisenhammer und ein Eisenwerk im Betrieb. Ueberhaupt zeigen die längs des Bánthales sich erhebenden, zerklüfteten Felswände, wie Gerendavár, Bálványkő, Dédes, Kemesnyepart, der das Wasser der Bán nordwestlich bis zur Mündung des Uppony-Baches drängende Jetyő-bércz, Disznó-bércz, Kerekhársas u. s. w. meist Eruptiv-Gestein, in erster Linie Grünstein, während die gegenüberliegende Mátra eine aus überwiegend Trachyt bestehende Gruppe bildet.

In einiger Entfernung von Visnyó, da wo wir auf guten Dachschiefer und eine Glashütte stossen und die Landstrasse längs des Somosbércz auf das linke Ufer. d. h. auf die steilere Mátraseite übergeht, können wir auf gutem Wege den 584 M. hohen Dédeser Schlossberg erklimmen. Einst waren die Perényi's Herren der Burg. Im Jahre 1567 von den Türken hart bedrängt, wurde sie zwar von der Besatzung verlassen, doch füllte diese die Vertiefungen mit Schiesspulver, so zwar, dass dieses erst Tags darauf explodiren sollte, wann das Schloss bereits in Türkenhand sein werde. Die Explosion erfolgte auch und kostete — wie man freilich etwas hyperbolisch behauptet — 4000 Türken das Leben. Dies war das Ende jener königlichen Veste, welche bereits in der Árpáden-Zeit eine Rolle gespielt und wo auch Könige aus dem Hause Anjou viele Urkunden ausgefertigt. Es ist zweifellos, dass es hier schon zu jener Zeit riesige Pflaumengärten gegeben, während man in dem westlich gelegenen Visnyó, dessen slavischer Name „Weichsel" bedeutet, Weichselgärten anlegte. Ueberhaupt mag das Dédeser Schloss dem von Diós-Győr längs der Szinva und Garadna daherkommenden, Zerstreuung suchenden Hofe zur willkommenen Haltestelle gedient haben. Jenseits des Bánbaches am Fusse des Bedevár, in

der durch die Bán und Uppony gebildeten Vízköz, hinter dem Rücken des Közép-bércz zu Uppony, sowie auch in Dédes selbst wohnten königliche Auerochsen-Jäger, die riesigen Wälder aber, in welchen lieblich gelegene Klöster sich verbargen, versprachen dem Jäger ohnehin reichen Lohn. Jetzt hat sich drunten in der Gegend Manches verändert. Die Bewohner befassen sich nicht blos wie einstmals mit Kalk- und Kohlenbrennen, sowie mit Weinbau, sondern werden auch in Fabriken beschäftigt. Die Papierfabrik ist zwar eingegangen, doch ist der Dédeser Obere-Hammer, welcher bei der Abschwenkung unseres Weges vom Bán-Bache sich befindet, ferner der an der Nordseite des Dorfes und unterhalb des gegenüberliegenden Dorfes Tapolcsán stehende Untere-Hammer noch in Betrieb. Bei dem nordwäts zu unseren Füssen sich ausbreitenden Mályinka gewinnt der Grundcharakter der Gegend in geologischer Beziehung durch jüngeren Oolith-Kalkstein und Dolomit bereits an Abwechslung. Unserem kegelförmigen Berge gegenüber erblicken wir den Dezsőkő (Desiderius-Stein), zu dessen Füssen eine, Desiderius-Loch genannte Höhle sich öffnet. Ueberhaupt ist der Dédeser Schlossberg ein bedeutendes Höhlenzentrum. So finden wir auch gegen die Kemesnye-part zu an der Ostseite des Burgwaldes eine Höhle, Szunyogos (Gelsenloch), an der Südostseite aber gähnt zu Füssen des Nagyhó ebenfalls eine Höhlenöffnung.

Doch wir folgen nicht den lustig murmelnden und viele Mühlen treibenden Bächen nach Norden, sondern versuchen in südöstlicher Richtung den Abstieg, um auf die Hauptwasserscheide, auf den eigentlichen Rücken des Gebirges zu gelangen. Die südliche Grenze dieses Hauptrückens bildet die Garadna und Szinva, und ist auch dessen konvexe Seite hierher gerichtet, während die konkave sich nach Norden wendet. Und wenn wir auf romantischem, aber etwas beschwerlichem Wege am Fusse des Nyarúhegy, wo die eine Quelle der Garadna entspringt, in südöstlicher Richtung nach Ó-Massa gelangen, wohin uns die Garadna ganz sicher führt, können wir unseren Pfad auf dem im nördlichen Theile des am Kreuzwege gelegenen Dorfes gebahnten Wege fortsetzen. Zur Linken dräut der Burgruinen täuschend ähnliche Vereskő (Rothenstein) herab, zur Rechten aber erhebt sich der mit prachtvollen Waldungen bestandene Farkasnyak (Wolfshals) u. s. w. Wir verlassen den gebahnten Weg, um auf schmalen und oft steil ansteigenden Seitenpfaden einen der interessantesten Punkte des ganzen Gebirges, die Ruinen von Szent-Lélek (Heiligengeist) aufzusuchen. — Nach dreiviertelstündigem Marsche erklimmen wir

die letzte steile Anhöhe und es lächelt uns ein prachtvoller Wiesenteppich entgegen, auf dessen weichem Rasen wir uns gemüthlich hinlagern können. Besonders schön ist die Gegend nach Norden, wo am Fusse des Berges eine kleine Quelle murmelt, während nach den übrigen Richtungen der Wald die Aussicht verhindert, doch nur für kurze Zeit. Denn wir erheben uns und schreiten in westlicher Richtung weiter. Alsbald klettern wir einen mächtigen Felsblock hinan, welcher einstmals wahrscheinlich als Belustigungsort, als Bellevue errichtet war. Dieser Felsen ist im Südwesten dermaassen unterhöhlt, dass er eine grosse Familie gegen Regen zu schützen vermöchte. Von hier aus eröffnet sich nach allen Seiten eine prachtvolle Aussicht, obwohl wir den südwestlich gelegenen Bálványkő nicht mehr wahrnehmen. Im Norden, Westen und Süden, überall winken Berge zu uns herüber, nur östlich gewahren wir einen Vorposten des grossen Alföld, die Stadt Miskolcz.

Wir erblicken den tiefen Einschnitt, in dem die vielenorts unter den riesigen Blättern der Pestwurz verborgene Garadna, weiterhin aber die Szinva gen Osten eilt. Ja wir entdecken in der Ferne sogar den Kegel von Tokaj, die Hegyalja, deren Wein die Pauliner schon im Angesichte dieser schönen Gegend heiter gestimmt schlürfen mochten. Dieser Ort war ihr Eigenthum. Die Ruinen ihrer Kirche mit den Betonmauern stehen im nördlichen Theile des Bergrückens und sind durch Bäume verdeckt. Der Palatin Stefan gründete dieses Kloster gleichzeitig mit dem zu Diósgyőr im Jahre 1304, zu dessen Gunsten er im Jahre 1313 und 1315 neuere Dotationen stiftete. Von dem Portale ist heute nur noch der von geschnitzten Säulen getragene Bogengang des inneren Thores ziemlich erhalten; die Mauern der ohngefähr 15 Schritte langen Kirche sind hoch und mit Bogenfenstern versehen; wo einst die andächtige Menge gekniet, nimmt jetzt undurchdringliches Gestrüpp den Platz ein. Die Zeit zerstört nach Willkühr die Mauern und darin steht ihr der Mensch immer bei. Drei Diósgyőrer Schatzgräber hoben 1881 die aus dem Vorsaale auf die Treppe des vielleicht rechts gelegenen Klosters führende Thür aus; auch im südöstlichen Winkel der Kirche bemerkte ich neuere Ausgrabungen. Die Zwischenwände des Klosters wurden zu verschiedenen Bauten bereits längst hinweggeführt, über den Trümmern einiger aber wiegen hundertjährige Buchen ihre Kronen im Winde. Zur Seite bezeichnen verwilderte Obstbäume und Rosensträuche den einstmaligen Garten, nordöstlich von diesem aber finden wir das trockene Bett des Fischteiches und in diesem eine dem Kö-

pöskút zufliessende Quelle, über welche ein — weiss Gott — wieviel hundert Jahre alter Rosenstranch seine Aeste neigt. Das Wasser dieser Quelle war eine Würze unseres gemüthlichen Vesperbrodes. Selbst die Miskolczer kommen öfters hierher auf ein Glas Wein, welchen sie natürlich in einem Flaschenkorb mit sich zu bringen genöthigt sind.

Von hier aus können wir entweder auf Waldwegen ostwärts über die Dubina-malaka, den Köpöskút und durch das Drei-Brunnen-Thal zur Garadna gelangen und erreichen dann Új-Massa (Neue Mast); oder aber wir können einen Abstecher auf den Odvaskő unternehmen, welchen wir von der Nordseite des Szentlélek-Berges aus ersteigen können. Der Odvaskő oder Könyöklő erhebt sich als steiler Felskegel bis zu einer Höhe von 755 M., von hier eröffnet sich dem Auge besonders auf die Dédeser Gegend, nach Norden auf das Thal der Rima und des Sajó, südöstlich auf das Theissthal eine wunderschöne Aussicht. Der Sajó berührt das Gebirge zuerst bei Vadna an der Mündung des Bánhaches, und von hier wird an dessen rechtem Ufer bis zum Zusammenflusse mit dem Hernád, also bis zum südöstlichen Winkel des Berglandes, auf einer Linie von ca. 53 Kilometern die Bükk seine Begleiterin. Es ergiessen sich in den genannten Fluss sämmtliche auf der Nordseite des Gebirges entspringende Gewässer, welche ihm namentlich der Bánbach, der Kazinczi-, Korcsolyás- und Bábonybach zuführen. Die an der Südseite entspringenden Bäche erhält derselbe durch Vermittelung der Szinva. Der Sajó bezeichnet daher die Hauptrichtung der Senkung des Gebirges. Sein Gefälle von Vadna bis an die Abdachung beträgt 45 M., wovon demnach auf eine Strecke von 1 Kilometer kaum 1 M. entfällt. Die letzten Höhen des Bükkgebirges (der Gombos, Korcsolyás, Oldalerdő, Pápatető, Bebekhegy u. s. w.) erheben sich in einer Durchschnittshöhe von 240 M. über denselben, doch erstrecken sie sich niemals bis an seine Ufer. *) Dem rechtseitigen Gelände seines breiten Thales folgt auch die Eisenbahnlinie, welche erst bei Vadna auf die linke Seite übersetzt, um

*) Die Haupterhebungen der Bükk: bis zu 200 M. erhebt sich der Bebektető; bis zu 300 M. der Csosnatető, der Avas, Tilalmastető, Kanászhegy, Kerekhegy, Háromkútkő, Leányvártető, Magashegy, Pápatető, Vaskapu, Berente; bis zu 400 M. der Oldalerdő, Halomvár, Korcsolyás, Nagy-László, Jetyőbérez, Bikkes, Kővágótető, Kerekhársas, Kőmázsa, Bukortástető; bis zu 500 der Románhegy und der Nagy-Bányabérez; bis zu 600 der Nagy-Orom, Kőlyukagalya, Kócsi-Bérez, Vesszős, Hegyesbükk, Nagy-Vöröskőhegy, Oszratető, Dédeser-Schlossberg, Tölgyes-Mátra; bis zu 700 der Csákány, Mákszem, Ágazat, Mészárszék (Fleischbank), Hollós; bis zu 800 der Odvaskő, Kajlabérez, Bányahegy; bis zu 900 der Nagy-Kőhát und Nyarúhegy; die höchsten Spitzen sind: der Őrhegy 916·65 M. und der Bálványkő 948.78 M.

dann Putnok und Rosenau zu erreichen. Im südlichen Theile des Gebirges stossen wir überhaupt kaum auf Ortschaften und auch die vorhandenen sind meist nur auf den letzten Ausläufern und am Fusse derselben erbaut; im Norden hingegen giebt es nicht blos im Sajóthale Gemeinden, unter welchen die an 4000 Einwohner zählende Ortschaft Sajó-Szent-Péter sich hervorthut, die das Alter ihrer Weinkultur mit einem berühmten, ungarisch verfassten Bescheid aus dem XIV. Jahrhundert zu beweisen vermag, sondern tief im Gebirge finden wir Ortschaften, wie z. B. Mályinka, Tardona, Varbó u. s. w.

Im Gebirge selbst und unmittelbar zu dessen Füssen finden wir, Erlau abgerechnet, im Ganzen 55 Ortschaften und die in 16,683 Häusern wohnenden Leute bebauen ein Gebiet von 144,000 Hektaren. Betreffs ihrer Abstammung sind dieselben grösstentheils Ungarn, im westlichen Theile reine Palóczen; wo die Bergbau- und Fabriksindustrie zu höherer Blüte gelangt ist, wohnen in grösseren Massen auch die Slovaken. Die Bevölkerung treibt insbesondere Feldbau, nur in geringerem Maasse Industrie. Miskolcz und Erlau sind die Hauptorte der Weingegend; daselbst geht die Anzahl der Keller in die Tausende. Durch ihren weissen Wein sind berühmt die Ortschaften Miskolcz, Csaba, Nyék, Geszt, Sajó-Szent-Péter und Diósgyőr; vorzüglichen Rothwein erzeugen die Dörfer Noszvaj, Ostoros und Kis-Tállya. Die Obstkultur blüht insbesondere in Diós- und Kis-Győr. In der Umgebung von Miskolcz wächst vortrefflicher Weizen; im Gebirge selbst kommen andere Getreidegattungen fort und gehört die Kartoffel zu den Hauptnahrungsmitteln. Die Waldungen verwaltet besonders in der Osthälfte des Gebirges das Aerar. Die Viehzucht ist verhältnissmässig wenig entwickelt. Die Fuhrleute behandeln ihre Ochsen und Pferde im Allgemeinen schlecht. Aus der Geschichte der Schafzucht erwähne ich als Kuriosum, dass nach dem Freiheitskampfe in den Diósgyőrer Waldungen auf die zur Verproviantirung der ungarischen Armee bestimmte, jedoch ohne Bedeckung zurückgelassene Schafherde lange Zeit Jagd gemacht wurde. Mit den ausgezeichneten Eicheln werden Schweine gemästet. Bezüglich der Repräsentanten des Mineralreiches giebt es in Répáshuta, Újhuta, Uppony und Tapolcsány ziemlich gutes Eisen, doch verarbeiteten und verarbeiten dasselbe die Hämmer von Diósgyőr, Ozd, Dédes u. a. nur zum geringeren Theile. Bemerkenswerth ist der Schiefer in Kis-Győr, Felső-Tárkány und Visnyó. Da in den Gegenden von Diósgyőr, Parasznya, Varbó, Mályinka, Szilvás u. s. w. Steinkohle in Menge gefunden wird, erblühte daselbst schon früh-

zeitig eine Fabriksindustrie. Die beste Porzellanerde besitzt Tapolcza, den besten Marmor Felső-Tárkány. In Bezug auf Mineralwässer ist Tapolcza, Apátfalva, Kács und Tebe hervorzuheben. Das Kleingewerbe ist von keiner besonderen Bedeutung, die Diósgyőrer Holzfllaschen gehen nur noch in einzelnen Handbüchern hie und da um.

An der Westlehne des Gebirges ist unter den Palóczen die Webekunst heimisch. Seit älterer und neuerer Zeit finden wir Steingut-Geschirrfabriken in Miskolcz, Szilvás und Apátfalva; Fabriken für Möbel aus gebogenem Holz in Alsó-Hámor, Papierfabriken in Diósgyőr, Dédes und Apátfalva; Glashütten in Visnyó und Gyertyánvölgy; Eisenhämmer in Diósgyőr, Dédes, Tapolcza, Ózd und Szilvás. Der Handel des Gebirges erstreckt sich insbesondere in der Richtung nach Miskolcz, welches den Knotenpunkt der Eisenbahn bildet, während nach dem bezüglich Bahnverbindung ungünstiger gelegenen Erlau nur kleinere und nicht immer gangbare Thäler führen.

Die Bükk besitzt unstreitig viele Bedingungen, um den Wohlstand der dortigen Einwohner zu sichern, und übt in ihrer natürlichen Lieblichheit auch eine genügende Anziehungskraft aus. Und wenn wir vom Odvaskő Umschau halten über die in ihren Grundzügen hier geschilderte schöne Landschaft, können wir nur bedauern, dass der Mensch die gebotenen Vortheile noch nicht gehörig ausgebeutet; doch wir sehen fast schon die Zeit voraus, wo man mehr beflissen sein wird, dieselben zu verwerthen. In diesem Glauben steigen wir vom Berge herab, um durch das Thal der Szinva und Garadna jene Gegend zu verlassen, welche schon nach einem Aufenthalte von wenigen Tagen so viele freundliche Erinnerungen zurückgelassen und unsere Kenntnisse mit manch Nützlichem bereichert hat.

Helyreigazítás.

Tisztelt szerkesztő úr! Évkönyvünk ez idei II. füzetében közölt czikkemben a 136. lapon a szobránczi fürdőről is megemlékeztem. Az erre vonatkozó mondat azonban iráshiba következtében téves tudósítást tartalmaz; ugyanis a közölt mondat helyett olvasandó: „A szobránczi sík egyik legnagyobb nevezetessége a szobránczi fürdő, melynek ismertetését elmellőzve csupán azt jegyzem meg, hogy abban a haladás oly nagy (előbb „lassú“ állott), hogy a mostani állapot nem is hasonlítható ahhoz, melyet Kitaibel 1803 körül talált s melyet a Hydrographia Hungariaejában ismertetett.“ Kitaibel ugyanis említett művében a mellett, hogy a szobránczi fürdő páratlan s kitűnő gyógyhatásu vízét érdeméhez méltó terjedelmében tárgyalja, felemlíti, hogy 1803-ban a fürdőben volt 20 fürdőkád, 1 korcsma s több faépület, de panaszkodik a sétányok hiánya felett. Bizony ezen állapothoz legkevésbé sem hasonlítható a mai, a midőn a közönség kényelmes tégla- és kőépületekben lakhatik, díszes vendéglőt s jól berendezett fürdőt használhat Továbbá a felnevelt erdőben kényelmes s kellemes sétányokat látogathat.

Tagadhatatlan, hogy e nagy haladás a fürdő mostani gondos tulajdonosának, grf. Török Napoleon főispán úrnak, köszönhető kinek eddigi fáradozásai s érdemei kezességül szolgálhatnak, hogy a fürdő netaláni hiányai pótoltatni fognak s jövőben is minden tekintetben a kor igényeinek meg fog felelni.

Különben a fürdő kitűnő ismertetését írta meg Dr. Chyzer Kornél, zemplénmegyei főorvos úr.

Kiváló tisztelettel

Budapesten, 1882. szept. 23-án.

Dietz Sándor.

Berichtigung.

Geehrter Herr Redakteur! Im II-ten Hefte des Jahrbuches erschien von mir ein Artikel, in welchem ich auch auf Seite 161 des Szobránczer Bades gedenke. Der darauf bezügliche Satz enthält aber auf Grund eines Schreibfehlers falsche Daten, und zwar ist anstatt des besagten Satzes zu lesen: „Die grösste Merkwürdigkeit der Szobránczer Ebene ist das Bad Szobráncz, dessen Beschreibung ich blos mit der Bemerknng übergehe, dass der Fortschritt daselbst ein sehr grosser ist (vordem stand „langsamer"), denn der jetzige Zustand unterscheidet sich bedeutend von dem, welchen Kitaibel um 1803 gefunden und in der Hydrographica Hungariae beschrieben hat." Kitaibel erwähnt nämlich in seinem genannten Werke — nachdem er das ausgezeichnete und unvergleichliche Heilkraft besitzende Wasser des Szobránczer Bades seinem Verdienste gemäss gewürdigt — dass er im Jahre 1803 im Bade 20 Wannen, 1 Wirthshaus und mehrere Holzgebäude vorfand, klagt jedoch über den Mangel an Promenaden. Mit diesem Zustande ist der heutige wirklich nicht im Geringsten zu vergleichen, wo das Publikum bequeme Gebäude aus Ziegel und Stein bewohnen, einen prächtigen Gasthof und vorzüglich eingerichtete Bäder benützen kann. Ferner stehen den Besuchern in dem neu angelegten Park angenehme und bequeme Promenaden zur Verfügung.

Es ist nicht zu leugnen, dass dieser grosse Fortschritt das Verdienst des jetzigen umsichtigen Besitzers, des Herrn Obergespans Grafen Napoleon v Török ist, dessen bekannter Eifer uns genügend dafür bürgt, dass die etwaigen Mängel des Bades beseitigt und so selbes in Zukunft ganz den Anforderungen der Zeit entsprechen werde. Uebrigens hat in neuerer Zeit Herr Dr. Kornel v. Chyzer, Komitats-Physikus des Zempliner Komitates, eine ausgezeichnete Beschreibung des Bades gegeben.

Mit ausgezeichneter Hochachtung

Budapest, den 23. Sept. 1882.

Alexander Dietz.

IX.

A Magas-Tátra és környéke barlangjainak leírása.*)

Dr. *Roth Samu*-tól.

A Magas-Tátrának és környékének mészkőhegységeiben számos barlang van, melyek részint sajátságos alkotásuk, részint pedig a talajukban levő ember- vagy állatmaradványok miatt méltók, hogy részletesebben leirassanak és tágasabb körben is megismertessenek

1. A lucsivnai barlangok.**)

Lucsivnától Csorbára az országúton haladva, a jobbra elhúzódó meredek mészkőfalban egymástól nem nagy távolságban két, dél felé nyíló barlangot vehetünk észre. Az első, a Lucsivnához közelebb levő, tágas, csúcsíves bejárattal bír és 18 m. hosszú; a bejárattól 5 m.-nyi távolságig 2 m. széles és 1.5 m. magas; azután sokkal tágasabb; a tágas részben legnagyobb szélessége 8 m. és magassága 6 m., míg hossza 13 m.-t teszen. Az egész nagy üreg hosszúkás tojásdad alakú és ÉÉ.-K. irányban csap. Az alap, mely a barlang kezdetén körülbelől 3 m.-rel leereszkedik, nem sokára emelkedik, miután a tetőről leszakadt kőzetdarabok, valamint a kívülről lesodort föld valóságos gátot képeznek, mely a barlang folytatását is elzárja. A tágasabb üreg jobb oldalán (bemenetkor) egy 2 méter hosszú hasadék van, mely 1.5 m. mély gödörbe vezet; ezen gödörből egy 5 méter hosszú, kezdetben É-Ny., azután É.-K felé húzódó és cseppkővel borított hasadékon át két ághoz jutunk: az egyik ÉÉ.-K. felé húzódik és lefelé ereszkedik, a másik ÉÉ.-Ny. felé tart és felfelé emelkedik; mind a kettőnek talaja sárga földből áll; az elsőben számos denevércsontot találtunk. Ezen mellékágak hőmérséklete csak valamivel csekélyebb a

*) Ez folytatása az Évkönyv VIII. évfolyamának 367—430. lapján közölt leírásnak.

**) Megvizsgáltattak a Magy. Kárpátegyesület megbízásából.

nagy üregénél és két ízben — 1880 aug. 24-én estve 6 órakor és aug. 25-én reggel 7 órakor — mérve 8.5° C tett, míg ugyanakkor künt az első esetben 16·5° C-t mutatott a hőmérő.

A nagy üregen keresztül óriási haránthasadék húzódik végig, mely egy helyen egészen a felszínig ér. A jobb oldalon levő mellékürегbe vezető hasadék szintén ezen hasadás folytatása. A hasadék irányától és keletkezésének módjából arra lehet következtetni, hogy a barlang előrészét alkotó sziklák az út felé (dél felé) csúsznak; a mozgás ezen irányát a domb többi kőzetrétegei is követik, a mint azt a barlang bejáratának közelében levő csúcs, melyen kereszt áll, valamint a számos szikla bizonyítja, melyek az országút jobb oldalán részint már leszakadtak, részint pedig hajolt állásban vannak. A nagy üreg tetején és falában azonkívül még számos megfordított tölcséralakú nyílás van, melyeken hajdan víz tört be a barlangba. A mészkő triaszkorbeli, erősen bitumenes és szürkésfekete színű.

A nagy üreg előrészében a legmélyebb ponton ásatván, a következőket észleltem: legfelül van a tetőről lehullott szögletes kavics, ez alatt szögletes kavicscsal kevert sárga föld következik a most élő barna medve és egy pár szintén jelenkori kérődzőnek elég számos csontjaival. Még nagyobb mélységben mindinkább apadnak a csontok, a talaj összetétele azonban változatlanúl marad. Körülbelől 2 m. mélységben már szálban levő kőzetre akadtunk.

Tovább haladva a Csorbára vezető úton, a meredek sziklafal utolsó részletében megpillantjuk a második barlangnak nyílását, mely egyenesen dél felé néz és 17 méternyire az út, 19 méternyire a Kis-Poprád és 800 méternyire a tengerszíne felett fekszik. A barlang összesen 25 m. hosszú, 0.5—1·0 m. széles és 1—2 m. magas; kezdetben egyenesen É-nak tart, azután azonban ÉK felé fordúl. Hőmérséklete 1880 aug 24-én délután $4^1/_2$ órakor mérve, a legvégső részben 7° C, a kanyarúlatnál 7·5 ° C. és a bejárattól 5 m.-nyire 9.5° C. tett, míg ugyanakkor künt 20 ° C. meleg volt. A tetőről lehullott kavicscsal fedett alap hátrafelé lassan ereszkedik, az egész esés körülbelől 1 m. teszen; a tetőben számos, 3—4 m. magas tölcsér van, melyeken a víz behatolt; a falak a víz vájó és mosó hatásának mutatják nyomait. A barlang kezdetén jobbra és balra, valamint tovább hátrafelé a kanyarulat táján is kis mellékürегek vannak, melyek a barlang irányát keresztező hasadékok mentében képződtek.

Az ásatás, melyet itt több helyen — helyszűke daczára — eszközöltem, a következő eredményeket szolgáltatta. Az alap felszínén itt-ott leszakadt sziklatöredékek vannak, másutt

fínom sárga föld terül el; mélyebbre ásatván a sárga föld uralkodó, körűlzárván szögletes és gömbölyded köveket; az utóbbiak sorában — ámbár csak kevés számmal — van gránit is.

A barlang végén ezen sárga földben számos jelenkori madárcsontot találtunk és körűlbelől 0.5 m. mélységben szénmaradványokra akadtunk a madárcsontok alatt. A szénmaradványok alatt sötétebb sárga föld következett majdnem kizárólag gömbölyded kőzárványokkal. Tovább elől a kanyarulat táján körűlbelől 0.5 m. mélységben szintén a sötétebb sárga földre bukkantam, de szén ott nem volt. Az utóbbi helyen az alsó sárga földben egy barlangi medve (Ursus spelaeus) állkapcsát a jellemző zápfoggal, több szemfogat s az U. spelaeusnak egyéb csonttöredékeit ástuk ki. Hasonló viszonyokat találtunk a barlang más helyein is.

Ezen barlang egyáltalában nem könnyen járható be; többnyire hajolt állásban, gyakran térden, sőt hason csúszva kellett közlekedni. A végén felfelé irányúlt kéményszerű folytatása van a barlangnak, mely azonban beszakadt szikladarabok által el van zárva.

2. A bélai barlangok.

A bélai mészkőhegységben számos barlang van, melyek részint már régibb idők óta ismeretesek, részint pedig csak a legújabb időben fedeztettek fel. Az elsőkhez tartoznak az A l a b á s t r o m - b a r l a n g és a J é g p i n c z e, az utóbbiak csoportjában különösen érdekes a C s e p p k ő - b a r l a n g. Ezen három barlang közel van egymáshoz és talán nem sokára gyalogút által lesz összekötve egymással, úgy hogy egy napi kirándulás alkalmával mind a három barlang és az azok közelében levő és gyönyörű kilátást nyujtó pontok (Kilátás, Vaskapu, esetleg Homlokos stb.) kényelmesen megtekinthetők lesznek.

a) A B é l a i - c s e p p k ő b a r l a n g.*) Béláról a zsdjári úton haladva 11 k. m. távolságban a Kotlina nevű völgybe érkezünk, melyben az utunktól elváló landoki út húzódik el. Ezen tájon elhagyjuk az országútat és balfelé az úgynevezett Quellgründchenben (Forrás-völgyecske) kényelmes gyalogúton, mely különben lóháton is megtehető, felfelé hatolunk. Körűlbelől félórai járás után a barlanghoz érünk, mely elé Béla városa ez évben menedékházat építtetett. Ezen barlang bejáratát Gulden Lőrincz, bélai, és Fábry, késmárki aranykereső,

*) Némelyek által ú j b a r l a n g n a k, vagy a benne levő víztócsák után t ó b a r l a n g n a k is neveztetik.

már 1826-ban fedezték fel,*) de beljebb nem mertek hatolni egyrészt a barlang előrészének felette szűk voltánál fogva, másrészt pedig azért nem, mivel az erős légáram kioltotta a gyertyalángot. Ezen felfedezés későbben teljesen feledésbe ment; és az újabb nemzedék még hírből sem ismerte ezen barlangot, midőn 1881-ben Britz és Husz. bélai polgárok, azt újból felfedezték és kötelekkel meg fáklyákkal ellátva egy részét át is kutatták. Az 1881-iki év aug. 25-kén egy nagyobb számú, részben szakértőkből álló társaság kereste fel ezen bejárt részt, mely alkalommal több rendbeli mérések is eszközöltettek. A barlang akkor még nehezen volt bejárható: több helyen sok méternyi távolságra hason vagy térden kellett csúszni, s a hol fel lehetett egyenesedni, ott az útban heverő kőtuskók vagy különböző magasságú lépcsők felette megnehezítették a közlekedést. Két helyen körülbelől 8 méternyi meredek falról kötelen kellett lebocsátkozni, s az egész társaság nem győzte eléggé csudálni Britz és Husz urak bátorságát, kik első ottlétük alkalmával minden segítség nélkül ezen előttük még teljesen ismeretlen mélységbe mertek lebocsátkozni; és ezen két úr valóban megérdemli, hogy nevök megörökíttessék az által, hogy ezen két falat Britz és Husz lépcsőjének nevezzük.

A benyomás, melyet ezen barlang az egész társaságra gyakorolt, teljesen megegyező volt: a barlang egyes részei szépek, némelyek méreteiknél fogva impozánsak, de a hozzáférés oly annyira nehéz és néhol veszedelmes, hogy az eredmény nem áll kedvező arányban a reá fordított munkával és fáradsággal. Ezen kedvezőtlen ítélet daczára azonban akadtak Béla városában lelkes férfiak, kik nem rettentek vissza a természet gördítette akadályoktól, hanem ernyedetlen szorgalommal hozzáláttak azoknak eltávolításához; és ez teljesen sikerült is. Fáradozásuk azonban még azáltal is lett jutalmazva, hogy új, az elsőknél sokkal szebb, sokkal érdekesebb részleteket sikerült felfedezni. Ezen fáradhatatlanok sorában első helyen Kaltstein Ágoston urat kell felemlíteni, ki a barlang hozzáférhetőségének létesítésénél, valamint a további kutatásoknál vezérszerepet játszott; nem hallgathatni el azonban Ludvigh János, Verboszky Imre, Dr. Greisiger és végül tisztelendő Weber Samu érdemeit sem, melyeket Kaltstein úrnak lelkes támogatása, Weber úr azonkívül még a barlangnak lapok útján való megismertetése által szereztek maguknak.

*) S. Weber: Die neuentdeckte Bélaer Tropfsteinhöhle in der Hohen Tátra. Aus allen Welttheilen 1882. évf. jul. (10) füzet 302—306. lap. Ezen ismertetésből a szerző becses engedelmével számos adat van átvéve leírásomba. W. úr ezen értekezésében, valamint a „Zipser Bote“ és a „Karpathenpost“ 1881 és 1882-diki évfolyamának több számában a barlang fokozatos felfedezésének egész története van leírva.

A munkálatok szorgalmasan folytak az egész télen s tavaszon át, és f. évi július 6-án megtörtént a barlangnak ünnepélyes megnyitása s a közönségnek megtekintés végett való átengedése. Én Béla városának megtisztelő meghívása folytán két ízben látogattam meg e barlangot a múlt évi aug. 25-ikén és ez évben a megnyitás alkalmával. Az ezen két esetben szerzett tapasztalataim, továbbá Róth Márton és Kövi Imre barátim mérései és végül Weber Samu úr szóbeli és irodalmi adatai azon kedvező helyzetbe juttatnak, hogy a t. olvasóknak meglehetős hű képet adhassak a barlang mostani állapotáról. De meg kell jegyeznem, hogy leírásom csak az eddig megnyitott részre vonatkozik, s hogy ezenkívül még számos terjedelmes ág van, melyekhez azonban a nagy közönség még nem férhet hozzá.

A Bélai-cseppkőbarlang szürkés-fehér triaszkorbeli mészkőben van, melynek tisztán felismerhető rétegei É.-D. irányban csapnak és Ny. felé körülbelül 40 foknyi szög alatt dűlnek. A bejárat É.-Ny. felé néz és Kolbenheyer Károly légsúlymérővel történt mérései szerint 962.6 méternyire fekszik a tenger színe felett. *)

A barlang előrésze kezdetben délkelet felé tart, nem sokára azonban egyenesen kelet felé fordúl; eredetileg oly szűk volt, hogy hason kellett csúszni, most azonban már annyira ki van tágítva, hogy kissé hajolt állásban kényelmesen lehet benne végig járni. Azután délkeletnek, délnek és délnyugatnak fordúlva eljutunk egészen a Britz- és Husz-lépcsőkig, melyek a bejárattól 144 méternyi távolságban vannak. Útunk nagyobbára a rétegek csapása irányában, folytonosan lefelé vezet. A lépcsőkről lemenve, délkeleti irányt veszen a mindinkább táguló barlang, melynek falain itt-ott már cseppkő-képződmények is mutatkoznak. A hőmérséklet ezen tájon 7° C. volt. Tovább haladva egy baloldali hasadékon át, eljutunk a barlang legmélyebb pontjához, mely 882.4 méternyire van a tenger színe felett. Visszatérve a tágasabb üregbe és nehány lépcsőn déli irányban felfelé haladva, ismét nyugatra kell kanyarodnunk; irányunkat még többször megváltoztatva, de mégis nagyjában dél felé haladva, eljutunk a barlangnak egy oly részletébe, mely részint nagy méreteinél,

*) A következőkben is Kolbenheyer Károly úr adatait fogom felhasználni a szövegben. Róth Márton barátom mérései alkalmával Kolbenheyer úrétól némileg eltérő eredményekre jutott; s minthogy eddigelé még nincsen eldöntve, hogy melyik a helyes, ide igtatom Róthnak adatait is: a barlang bejárata szerinte 944 m.; legmélyebb pontja 822.1 m.; az első vízmedencze 864 m.; a második 853 m.; a dalcsarnok 892.5 m.; a Parnassus 928.4 m.; a keresztelő-kő 955.8 m.; a pálmák 968.2 m. magasan fekszenek a tenger színe fölött.

részint cseppkő-képleteinél fogva (szószék, fül stb.) igen érdekes. Ezen üregtől nagyjában éjszaki irányban húzódik a „dalcsarnok“, melynek gyorsan emelkedő és nedves talaján nem könnyen lehet felhatolni. A dalcsarnok kezdetén (886.2 m.) meglehetős mély tócsa van, melynek vize 2° hőmérsékletet mutatott, míg a levegő hőmérséklete ezen a helyen közel 8° C. volt. A tócsával szemben balfelé van a „szoborcsarnok“ kisebb méretű, de igen változatos alakú és még jelenleg is képződő cseppkő-képletekkel. Visszatérve a dél-nyugat felé vezető főútra, több medenczéhez érkezünk, melyekben különösen esős időben víz szokott összegyűlni; s ugyancsak itt van a baloldali fal mellett egy 34 méter mély kút is, mely a barlang eddig ismeretes legmélyebb pontjához vezet le. Az 1881-diki látogatásunk alkalmával csak az említett tócsákig jutottunk, melyeknek utolsója a bejárattól 286 méternyi távolságban van; a legnagyobb 900 méternyire van a tenger színe felett. Múlt évi látogatásunk alkalmával azonban már tovább hatoltunk; a tócsák mellett levő meredek falra 18 m. magas lépcső vezet fel a „Parnassus“-ra, honnan kezdetben délnek és azután délnyugatnak fordúlva, az óriási méretű „Kaltstein Ágost-dómba“ kerűlünk, mely balfelé a nagy közönség számára addig még hozzá nem férhető, de messze elhúzódó üregekkel áll összefüggésben, míg jobbfelé egy szabályosan boltozott 140 m. hosszú és a legváltozatosabb cseppkő-képződményekkel és alakzatokkal díszített ágba vezet, melynek kezdete 934.4 m., vége pedig közel 970 m. nyire, van a tenger színe felett, tehát csak valamivel magasabban a bejáratnál. Ezen ág előrészét „kápolná“-hoz hasonlították, melyben a „keresztelő-kő“ és „szenteltvíz-tartó“ is van; nem messze a kápolnától terül el a „temető“ (960.8 m.), melyben cseppkő-alkotta sírdomb-sorok és sírkövek láthatók. Azután következik a „díszterem“, mely leggazdagabb mindenféle phantastikus képletekben. Itt mind a stalaktitok, mind a stalagmitok felette nagy számmal és igen különböző méretekben vannak kiképződve. Némely képződmény megkövesedett vízeséshez, más pálmához, fatörzshez, szoborhoz, jégcsapokhoz stb. hasonlít. Ezen ágnak egy oldalsó nyúlványa „a kincses szekrény“ még gazdagabb ilyenemű képződményekben.

A Bélai-cseppkőbarlangról valóban mondható, hogy minél beljebb hatolunk, annál érdekesebb és élvezetesebb is. Őszinte ohajtásunk, hogy ezen állítás igazsága a még megnyitandó új részletekben is kitűnjék s hogy az ezentúl érkezendő látogatók is még nagyobb mértékben meg legyenek elégedve kirándulásuk eredményével, mint meg volt elégedve az első esztendő 500—600 látogatója.

Tudományos tekintetben ezen barlang kevésbbé fontos; régészeti tárgyak vagy egyéb régibb emberi nyomok, fossil csontok stb. eddigelé nem találtattak. Az egész barlang áramló vizeknek földalatti medre volt, mely az idők folyamában mindinkább tágasabbra vájatott. A vizek a barlang minden eddig ismeretes részéből a legmélyebben fekvő pont felé tartottak és onnan tovább lefelé vették útjokat. Jelenleg a nagyobb víztömegek a barlang ezen színtájából már eltűntek és valószínűleg alantabb fekvő útakon haladnak, minek az a következménye, hogy a barlang nagyobbodása már teljesen megszűnt. De azért nem marad változatlanúl ezen földalatti, közel 450 m. hosszú labyrinth: az éltető elem nem hiányzik benne még teljesen; a tetőről lecseppegő és az oldalfalakról lecsurgó víz még folytatja munkáját, ámbár ellenkező irányban, mint hatalmas, mert tömegesebb elődje; a mostani víz épít, alkot, míg a régi rombolt, vájt. A szép cseppkő-képződmények még csak keletkező félben vannak, s ha az emberek barbár keze nem fog zavarólag hatni, évről évre növekedni fognak a barlang szépségei. De azért már ma is olyan érdekesek és számosak, hogy megtekintésök mindenkinek ajánlható.

b) Az „Alabástrom-barlang“ *) A Bélai-cseppkőbarlangtól éjszak-nyugatra a Rothbaumgrund (Veresfenyű-völgy) bal oldalán, 1374 m. tengerszín feletti magasságban**) van az Alabástrom-barlang, mely nevét valószínűleg a benne található kristályos cseppkövek után kapta, melyeket a látogatók tévedésből alabástromnak néztek.

A Kárpátegyesület 1875-ben a barlanghoz gyalogútat csináltatott, mely a béla-zsdjári országúttól a Kardolin-Béla ipartelep előtt ágazik el és kezdetben a völgy bal oldalát képező „Gehe-Leit“ (meredek lejtő) gerinczén, később (felmenetkor) ugyancsak annak bal oldalán vezet el nagyrészt sűrű erdő között, mely lent csak egyes helyeken enged szabad körültekintést, feljebb azonban gyönyörű látványt tár elénk: ott látjuk Ny.-D.-Ny. felé a „Vaskapu“ meredek két sziklafalát, K.-D.-K. felé a Poprád völgyét számos várossal és faluval; É.-K. felé a Pennin mész-szirtjeit és a haligóczi hegysort, É. felé Zsdjár falvának szétszórt házcsoportjait és É.-Ny. felé hatalmas mész-szirtek merész csúcsait.

A fölfelé mindinkább javúló út egyenesen elvezet a bar-

*) Ezen barlang, valamint az ezután leirottak a magy. tud. Akadémia megbízásából vizsgáltattak meg. Eredeti leirásuk a magy. tud. Akadémia által kiadott „Math. és Természettud. Közlemények“ XVI. köt. VI. számában van közölve.

**) Kolbenheyer K. úrnak barometrikus mérései szerint. Karpathen-Edelweiss. I. evf. 3. sz. 5. lap.

langhoz, melynek kapura emlékeztető bejárata éjszakkeletnek van fordítva. A szemben fekvő Cseppkő-barlangtól egyelőre még nem lehet egyenesen átjönni, de remélhető, hogy nem sokára elkészül a két barlangot összekötő gyalogút. Belépvén a barlangba, éles, csúcsos kavicscsal fedett és hátrafelé mindinkább emelkedő talajon haladunk; a folytonosan keskenyedő és magasságra nézve is fogyó előrész, mely Ny.-D.-Ny. felé tart, a legszűkebb helyen csak 2 m. magas; emelkedő alapja itt már 4 méterrel magásabban fekszik a bejáratnál.

A pitvarnak tekinthető előrész után egy rövid, de tágas ág indúl balra szintén emelkedő alappal. Ezután ismét szűkülés észlelhető, melyben a barlang alapja legmagasabbra emelkedik. Innen nagy tágulásba érkezünk, melyben jobbra hét fülke, balra pedig egy kiöblösödés látható. Az alap, mely a közepén legmagasabb, mindenütt óriási szikladarabokkal van borítva, melyek az ásatást teljesen lehetetlenné teszik. A tágas rész után szűk hasadékba jutunk, mely egyenesen nyugatnak vezet. Kikerülve a keskeny résből, ismét szabadabban lélegzhetünk, olyan helyre jutván most, hogy fölegyenesedhetünk. E tágasabb helynek körülbelől közepén óriási sziklahalmaz nyugszik, mely körös-körül megkerülhető. Ettől délre nagy mélyedés következik, melyhez az alap igen gyorsan ereszkedik; 8 méternyi távolságra 8 méternyi esése van. A sziklarakáson lebocsátkozva, ismét egy tágasabb mélyedésbe érkezünk, melyben a barlang teteje egyik-másik helyen 10 méterre is emelkedik az alaptól. E tágas terem azonban alapjának délfelé való nagy esésénél és egyenetlen voltánál fogva igen kényelmetlen; tetejének nagy magassága, valamint az óriási szikláknak rendetlen összehalmozódása borzadalmassá teszik az ott-tartózkodást.

Tovább haladva, egyenesen délfelé vezető és szintén nem valami kényelmes útra jövünk. Alig 1 m. magas nyíláson hatolunk át és egy sziklarakásra jövünk, melyről ismét vagy 5 méternyire kell lebocsátkoznunk. Eközben a tető magassága ismét emelkedik és tűrhetővé teszi a járás-kelést.

Ezentúl délnyugati irányban folytatódik a barlang; alapja valamivel egyenletesebb, ámbár magassági ingadozásai még folyton tartanak; itt éri el legnagyobb mélységét, mert a barlang vége felé ismét emelkedik. Itt egyszersmind három ágra oszlik a barlang; a jobboldali keskeny hasadékban végződik, a baloldali pedig vízeséshez vezet, hol körülbelől 3 m. magasságból kar-vastagságú vízsugár zuhan le, gyönyörű kis vízmedenczét képezve előttünk. A víz tükréhez egészen könnyen eljuthatni és itt talál az ember ezen szokatlan tüneményben némi kárpótlást azon fáradalmakért, melyeket eddig kiállott.

A középső ág, melyhez egy meredek, nagyobbára földalkotta falon át kell haladni, szintén vízeséshez vezet, de az már nem olyan könnyen megtekinthető egész valóságában; azonkívül az általa okozott benyomás is teljesen eltér az előbbi vízesésétől. Mert míg az első egy fecskendő szabályos sugarára emlékeztet, melynek hivatasa lenne kristálytiszta vizével megtölteni a földalatti medenczét, addig a másik borzadalmat gerjesztő zúgással és morajjal tör lefelé, ezerfelé sziporkázva és nyomtalanúl eltűnve.

E „nagy vízesés" valóságos megtestesűlése azon rejtelmes képzelmeknek, melyek az ember agyát e földalatti útakon foglalkoztatják. Ha közelebbről akarjuk megtekinteni a nagy vízesést, vagy 4 méternyire le kell bocsátkoznunk a kútalakú mélyedésbe. Mi a meredek falba bevágott lépcsőn haladtunk lefelé, néha azonban létra is található ott, mely valószínűleg aranykeresők által vitetik oda.

A barlang jelenleg már nagyon eltér eredeti állapotától; beszakadások és sziklahullások egészen megváltoztatták méreteit és megnehezítették a közlekedést. A mennyire következtetni lehet a mostani viszonyokból az eredeti állapotokra, az Alabástrom-barlang az úgynevezett betörési barlangok csoportjába lenne sorozandó. A bejárat és a második tágas tér közötti részben ugyan magasabban fekszik az alap a bejáratnál, de az eltérést csak a beszakadt tetőrészek és sziklahalmazok okozzák, melyek utólagosan jöttek létre Hasonlót lehet mondani a barlang utolsó részének emelkedéséről is. Általában az egész Alabástrom-barlang csak romja egy hajdani kiterjedt barlangnak, melyen át a földalatti vizek útjokat vették.

A hőmérséklet, melyet 1879. aug. 4-dikén délután 2 órakor meghatároztam, a barlang legvégső részében 5° C. volt, míg künn a levegő ugyanakkor 16° C.-t mutatott. A hátsó medenczében levő víznek hőmérseklete valamivel 5° C. alatt volt. Kolbenheyer K., bielitzi tanár, 1880. jul. 21-én délután 12—3 óra között tett méréseket a barlangban és a következőket észlelte. A külső levegő hőmérséklete volt 12.5° C., az első teremben 6.4°, a másodikban 6 3°, a harmadikban 6.8° és a vízesés mellett 7.3° C.-t mutatott a hőmérő; a vízesés vize 4.4° C. volt*)

A barlang alapja majdnem mindenütt sziklákkal és sziklahalmazokkal lévén borítva, az ásatásra nem várhatott valami kedvező eredmény. Mi ugyan mindenütt megkisérlettük az ásatást, a hol csak mutatkozott egy kis föld: úgy a bejáratnál, a nagyobb tágulatokban és a barlang hátsó részében, de mindenütt eredmény nélkűl. Olyan helyeken, hol vastagabb volt a földburok,

*) Karpathen-Edelweiss. I. évf. 3. sz. 5. l.

már átkutatva találtuk a talajt, és a hol kevesebb volt a föld, ott csakhamar szálban levő nagy sziklákra vagy sziklahalmazokra akadtunk, melyek az ásást felette megnehezítették, a nélkül, hogy csak a legcsekélyebb lelettel is megjutalmazták volna fáradozásunkat. Sem csontot, sem eszközt, sem cserepet nem találtunk gondos keresésünknek daczára. E negativ eredményekből azonban korántsem akarok arra következtetni, hogy e barlangban ily tudomány-kincsek egyáltalában nem fordúlhatnak elő; lehet, hogy itt is vannak eltemetve. Ez utóbbi esetben azonban felette nagy anyagi áldozatokba kerűlne felkerestetésök.

c) A Jégpincze vagy Orgona. Ha az Alabástrom-barlangot elhagyva, visszatérünk azon úton, melyen jöttünk, a barlang mellett utunktól balra egy meredek szirt látható. Ha a tisztáson, mely e szirttől keletre elterűl, fölfelé hágunk, balra egy nagyszerű üreget találunk, melynek tágas háromszögalakú nyílása van. Ez a Jégpincze vagy Orgona bejárata. Ehhez felkapaszkodva meglátjuk mindjárt az egész barlang belsejét. Az alap, mely nagyobbára meszes földdel, itt-ott azonban szikladarabokkal is van fedve, gyorsan lebocsátkozik úgy, hogy alig 30 m. hosszaságra 19 m. esés jött. A tető 15—17 m. magas, és az egész barlang olyan tágas, hogy még a végén is napvilág mellett lehet dolgozni. A Jégpincze ugyanazon irányban terül el, mint az Alabástrom-barlang, és eredetileg sokkal nagyobb volt, most azonban a beszakadt tető teljesen elzárja folytatását, mely valószínűleg összefüggött az Alabástrom-barlanggal. E föltevés annál valószínűbb, mivel a magasabban fekvő Jégpincze valósággal az Alabástrom-barlang felé ereszkedik le, és e két barlang — a légvonalt véve — alig 200 lépésnyi távolságban van egymástól.

A Jégpincze 1879. aug. 4-én délutáni 6 órakor és aug. 5-én délelőtt 9 órakor a végén 4.1° C. hőmérséklettel bírt, holott künn az első esetben 12° C. és a másikban 14° C.-t mutatott a hőmérő. E hőmérséki viszonyok annyiban fontosak, amennyiben a barlang legmélyebb részében jégtömegek találhatók, melyek után a barlang a „Jégpincze“ nevet is kapta. A másik név eredetét illetőleg kétféle magyarázat van: Kolbenheyer K., bielitzi tanár, „Tátra-Führer“-jében az orgona-sípokra emlékeztető jégcsapoktól származtatja azt, a mi vezetőnk pedig, egy zsdjári kerülő, valamint a velünk járt munkások azon sivító hangokra vezetik vissza az elnevezést, melyek a barlang mellett levő sziklába ütődő szél által okoztatnak. Mind a két magyarázatnak egy jó adag képzelődésre van szüksége. Tisztelendő Weber Samu úr szerint nem is e barlang neveztetik orgonának, hanem egy tovább éjszaknyugatnak fekvő sziklacsoport.

A barlang éjszaki fala jégkéreggel van borítva és ennek közelében különböző vastagságú stalagmitok és stalaktitok voltak

láthatók. Azonkívül még idomtalan jégdarabok is hevertek ott, erősen mutatva az olvadás nyomát. Az összes jégmennyiség, mely őttlétünk alkalmával még meg volt, 8—10 méter-mázsát tehetett ki. Valószínű, hogy a hidegebb évszak beálltáig még jobban apadott vagy teljesen elenyészett. Nyári éjjeleken nem képződik ujonnan jég, mivel a hőmérséklet e tájon éjjel is még tűrhető. Télen és korán tavaszszal nagyobb lehet a jégmennyiség és akkor változatosabbak is lehetnek alakzatai, de nyáron és az ősz kezdetén mindinkább eltűnik a barlang ezen dísze. A jég képződése és oly hosszú ideig való megmaradása ugyanazon okokon alapszik, melyeket a szepes-váraljai jégbarlang tárgyalásánál említettünk.*)

3. A Javorina környékén levő barlangok.

A Magas-Tátra éjszaki oldalán közel Galiczia határához, Bélától körülbelül 5 órányira fekszik Javorina község, mely jelenleg a Hohenlohe-Oehringen herczegi család birtokában van. Javorina mellett folyik a Javorinka-patak, mely nagyjában éjszak felé tart. Ha a nevezett patak mentében, a bal oldalon, felfelé haladunk, a falutol körülbelől 1 órányi távolságságban, közvetetlenül a patak partján két, egymástól csak nehány lépésnyi távolságban levő üregre akadunk, melyek közelebbi vizsgálatnál barlangoknak bizonyúlnak be. A felső Száraz- (sucha), az alsó Nedves-barlangnak (mokrá diera) neveztetik.

a) A Száraz-barlangnak alacsony és nem épen széles bejárata van, mely ÉÉK.-re irányúl. Nem messze a bejárattól három ágra oszlik a barlang; az egyik egy darabig megtartja a bejárat irányát, de azután D.-nek, DK.-nek, K.-nek és végtére ÉK.-nek fordúl s a patak partján a bejáratnál valamivel nagyobb magasságban végződik, tehát majdnem félkört ír le. Ezen ág több helyen közlekedik a külső levegővel, a mit az erős légáramokon kívül a behatoló fénysugarak is bizonyítanak; folytonosan emelkedő alapját nagyrészt szálban levő sziklák alkotják, némely helyen azonban homok, görgeteg s kőzettöredékek rakodtak le, de csontokat vagy emberi maradványokat nem zárnak körül. A bejárattól körülbelől 25 méternyi távolságban erős vízérre bukkantunk, melynek zúgását magunk alatt már előbb is hallottuk. E víz kezdetben az alapban vájt mély mederben, azután pedig a szálban levő sziklák alatt folyik a patak felé; valószínű, hogy azelőtt a barlangon át vette útját. A barlang bejárata jelenleg 4 méterrel fekszik a Javorinka víztükre felett.

*) A Kárpátegyesület Évkönyvének VIII. köt. 386. lap.

A barlangnak jobboldali ága mindjárt elején két részre oszlik, az egyik ÉK. felé halad folytonosan emelkedő alappal, itt-ott tágúlva és ismét megszűkűlve; a másik ÉNy.-nak, Ny.-nak, D.-nek végtére DK.-nek fordúlván, az előbbi ághoz visszatér, tehát szintén félkört ír le.

E barlang triaszkorbeli bitumenes-mészkőben képződött és egyrészt a Javorinka egyik földalatti ágát, másrészt pedig a hegységben összegyűlő és a Javorinka-patak felé siető víz egy részének medrét képezte, most azonban csak az utóbbi feladatnak szolgál.

b) A Nedves-barlang. Ez azért neveztetik annak, szemben a szárazzal, mivel folytonosan víz folyik rajta keresztűl, melynek mennyisége az év különböző részeiben nagyon változó. Esős időben annyira megszaporodik, hogy némely helyen 2—3 méter mély medenczéket képez. Mi épen több napi eső után járván ott, nem volúnk képesek behatolni. Víz borította a barlang egész alját és így lehetetlen volt annak átkutatása és fölvétele.

c) A Koscsulek vagy Koscziczka-barlang. Ez a Siroka-völgy jobb oldalán (felmenetkor) a fahatár közelében, szürkés, bitumenes és calcit-erekkel átjárt mészkőben van. Nyílása, mely előtt 1881 jul. 2-ikán még hó feküdt, keletnek néz. A barlang nagyjában nyugatnak csap; főüregе, mely némileg templomra emlékeztet, 16 m. hosszú és 5—6 m. széles; jobb oldala majdnem teljesen merőleges, bal oldala egy kissé hajlik; e két fal csak a bejárat táján ér össze, tovább hátrafelé mintegy boltozat van közéjök beékelve; alapja heverő nagy sziklatuskókkal van fedve és hátrafelé meredeken ereszkedik le; esése 5 m.-t teszen. A boltozat a barlang előrészén emelkedik, tovább hátrafelé azonban szintén leereszkedik. A boltozatról folytonosan csurgott a víz, mely jéggel szegélyzett tócsákban gyűlt össze és 0°-nyi hőmérséklettel bírt, míg a levegő hőmérséklete 2.5° C. tett. Az óriási sziklák, valamint a víz és jégtömegek miatt nem lehetett ásatni. A főüreg bal oldalán egy 8.5 m. hosszú kis oldalág van, melynek falán és alján különböző alakú jégcsapok vannak kiképződve. Ott is folytonosan cseppeg a víz, mely az alapra érve jéggé fagy.

d) A Murányon levő barlang. A Murány déli oldalán, a felső jurabeli képletekből álló függőleges fal tövében van a barlang tágas bejárata. Javorinától ide kétféle úton lehet eljutni. Az egyik a Javorinka jobb partján vezet egészen a „Polana pod muranszka“ nevű kosárig, hol a barlang bejárata már meglátszik. Innen egyenesen felfelé kell mászni vagy 600 méternyire a meredek és rőzse meg szikla-

töredékek miatt nehezen járható lejtőn, mely alsó részében a liaszhoz számított márgás mészből, felső részében pedig jurakorbeli aptychus-mészből áll. Ezen kőzetek csak egyes vízmosásokon találhatók szálban, míg a többi helyeken televényfölddel vagy (ritkábban) kőzettöredékekkel vannak elfedve.

A barlanghoz vezető másik út a Javorinától keletre fekvő „Medzi-szczenny" regényes völgyön halad át. Ezen völgy egy jó negyedórányira van a falutól s körül van véve függőleges, kopár sziklafalak által, a honnan a tót neve „a falak között" származik. Ezen völgyben ott látjuk magunk előtt a Murány nyugati oldalát is, mely alsó részében menedékesebb mint a déli. Itt felhatolva a függőleges falig és azt megkerülve sokkal kevesebb fáradsággal és rövidebb idő alatt ($1^1/_2$ óra) jutunk el a barlanghoz, mint az előbbi úton, azonkívül a Medzi-szczennyn keresztül tett út sokkal élvezetesebb is.

Odajutván a barlanghoz, azt látjuk, hogy az néha juhoknak szolgál tartózkodási helyül. Munkásaink nyilatkozata szerint esős vagy fagyos időben ide huzódnak vissza a pásztorok a nyájakkal.

A barlang bejárata nagyon tágas és boltozata templomra emlékeztet. Szélessége a bejáratnál 7 méter és magassága 14 m. Alapja, mely az előrészben sárgás kavicsos földből áll, gyorsan emelkedik. A bejárattól 30 m.-nyi távolságban egy 2 m.-nél magasabb lépcső van. Ezen felhatolva sziklatöredékekkel borított és nagyobbára azokból álló alapot találunk, mely majdnem vízszintesen terül el. A barlang falait alkotó kőzet bitumenes mészkő, mely calcit-erekkel át van járva, de szabályos rétegességet nem mutat fel. A barlang melletti falban tisztán réteges a mészkő; a rétegek nagyjában délfelé dűlnek és kelet-nyugat felé csapnak; a dűlés szöge 15°—20° között változik. Az egyes rétegek közötti hasadékokban nagy mennyiségben díszlik a fehér gyopár (Gnaphalium Leontopodium L. Edelweiss). A barlang hátsó végén 1879. julius 25-én, délelőtti 11 órakor, 4.5°C volt; künn ugyanakkor 13.7°C mutatkozott; délután 1 órakor a hátsó részben még változatlan volt a hőmérséklet, míg künn akkor már 15°-ra emelkedett. Az ásatás csak a barlang előrészében, a a baloldali (bemenetkor) fülkében járt kedvezőbb eredménynyel, a hátsó részekben a legtöbb helyen csak kevés föld van az éles, csúcsos sziklatöredékek között és ott zárványnak még nyomát sem találtuk. Az előrészben uralkodó a sárga föld; a szögletes kavics igen apró; a földburok azonban itt sem valami vastag; 1—2 m.-nyi mélységben, sőt több helyen már előbb is szálban levő sziklákra bukkantunk.

Az ásatás eredménye a következő volt: A sárga földben, de még közel annak felszínéhez, két jelenkori juh-állcsontot és néhány juh-zápfogat találtunk. Egy kissé lejebb azután egy fia-

tal barlangi medve két állcsontjára és egy nagy barlangi medve medencze-csontjára akadtunk.

Régibb emberi nyomokat — eszközöket, cserepet stb. — egyáltalában nem találtunk, és nagyon valószínű, hogy ezen barlang magas fekvése és alacsony hőmérséklete következtében soha sem volt az ember tartózkodási helye.

4. A Novy három barlangjának leírása.

Ha a Medzi-szczenny völgyéből egyenesen keletnek fordúlunk és az utunkba eső hegyhátra, a kiemelkedő két kúpalakú szirttől jobbra, feljutunk, meglátjuk a Novy éjszak-nyugati irányban elnyúló, magasságban mindinkább fogyó hegyláncát és a kezdetben igen tágas völgyet, melyet a Novy láncza a Murány egyik ágával képez. Ezen völgy alja és oldalainak alsó része aptychus-mészkőből áll, míg oldalainak felső része és különösen a hegylánczok gerincze felső jurabeli mészkő által alkottatnak, mely többnyire kopár és meredek falak alakjában emelkedik ki. A hegyoldalak eredetileg sűrű erdővel voltak borítva, jelenleg azonban már csak egynehány magánosan álló és viharok által többnyire összetört fenyű — köztök czirbolyafenyű is — meg a sok korhadó tuskó emlékeztet a régi állapotokra.

Lebocsátkozván az előttünk fekvő völgybe, a szemben levő meredek szikla-falban egy kapualakú nyílást veszünk észre, egy barlangot, mely nagyobb távolságból igen könnyen hozzáférhetőnek látszik, de közelebbről megtekintve, az ellenkezőről győz meg. Itt ugyanis azt látjuk, hogy a bejárat körülbelől 10 m.-nyire van a lejtős talaj fölött és hogy létra nélkül, különösen midőn a sziklák a lecseppegő víztől nedvesek, nem érhető el. Ha száraz volna a sziklafal, mezítláb jobbról fel lehetne kapaszkodni a falon, de a felmászás akkor is merész vállalat maradna. Az 1879-dik évben tett kirándúlásnál nem volt létránk, azért ezen barlang átkutatását későbbre kellett halasztanunk. Azonban 1880-dik évben sem jártunk sokkal szerencsésebben, annak daczára, hogy két létrát vitettünk magunkkal. A létrákat ugyanis nem lehetett úgy összekapcsolni, hogy egész hosszukban használhatók lettek volna; azonkívül egész ott-tartózkodásunk alatt folytonosan esett az eső, úgy hogy akkor sem juthattam a barlangba. Két munkásom azonban felmászott és a következőket hozta hírül. A barlang 30 méter hosszú, éjszakkelet felé csap és a végén kéményalakú függőleges hasadékban fölfelé folytatódik; szélessége általában 10 méter. A bejáratnál bodzafabokrok nőnek; beljebb bagolyürülékkel, szénával, szalmával és kavicstörmelékekkel van borítva a talaj; itt-ott tűzhelyeknek is akadhatni nyomára. Ezen barlang tehát je-

lenleg is szolgál néha az embereknek — valószínűen pásztor- vagy hasonló embereknek — tartózkodási helyül. A talaj felszíne a különböző helyeken különböző vastagságú (1 cm.—1 dm.) televény földréteggel van borítva, mely alatt sárgás mészkőtöredékekben bővelkedő föld következik. Ezen földben számos madár és rágcsáló csontja van eltemetve. A munkások által nekem megvizsgálás végett kihányt földben a következő állatok csontjait találtam:

1. A Lepus variabilis ? egy metsző fogát.
2. Egy Arvicola glareolus alsó állkapcsát.
3. Egy középszerű nagyságú bagoly 2 alkarját.
4. A mocsári fajd (Lagopus albus) és
5. A havasi fajd (Lagopus alpinus) több tarso-metatarsus csontját.

Ezen kívül még több közelebbről meg nem határozható csonttöredék is fordúlt elő.

Elhaladván a meredek fal mentében és átvergődvén az össze-vissza kúszó törpefenyűn, eljutottunk a körűlbelül 200 méterrel magasabban fekvő II. számú barlanghoz,*) melynek tágas bejárata mind a völgy aljáról, mind a túlsó hegyről látható. Ez utóbbi nyugat felé van fordítva és a meredek sziklafal tövében kezdődik. Tetejéről függőleges repedés húzódik fel egészen a hegy gerinczéig.

A barlang kezdetben igen tágas, de később három ágra oszlik. A legdélibb, mely egyszersmind legalacsonyabban fekszik, hamar végződik; a középső szintén nem hosszú, de sokkal keskenyebb; a harmadik leghosszabb és KÉ.-nak, tehát a hegység csapására körűlbelől merőlegesen húzódik, míg az előbbiek inkább délkelet felé vannak irányúlva. Az éjszaki ágban hátrafelé mindinkább emelkedik a barlang alapja, azonban az ág végén van egy mélyedés, mely vízzel meg volt telve és a továbbhatolást lehetetlenné tette. Ez ág kezdetén a falban az alaptól körűlbelől 4 m. magasságban egy mellékág van, mely kis darabig vízszintesen folytatódva, egyszerre kémény módjára függőlegesen emelkedik fel.

A barlang hőmérséke 1879. aug. 1-én, délután $1^1/_2$ órakor az első részben 12.5° C., az éjszaki ág vége táján 6.2° C. és a küllevegőé ugyanakkor 18° C. volt.

A barlang alapja mészkőtörmelékkel van fedve, mely valószínűleg a tetőről és falakról került mostani helyére. A barlang magasabban fekvő részében, különösen az éjszaki ágban, a mészkő-darabok között több-kevesebb sárga föld is van, de abban csontoknak még nyomát sem találtuk; a bar-

*) Róth Márton 1576.6 m.-nek találta annak magasságát légsúlymérővel.

lang alsóbb részeiben azonban, különösen a tágasabb jobboldali ágban eltérők a viszonyok; ott körülbelől 0.75 m. mélységig szürkés, laza mészkőmárga találtaható, mely szintén kőzettöredékeket zár körül, de csontokat nem tartalmaz. Ezen szürkés réteg alatt következik sárga sósavval erősen pezsgő, de kevesebb mészkő-töredéket körülzáró föld, melyben számos csont van eltemetve. Az utóbbiak igen mállott állapotban vannak és kizárólag a barlangi medvétől valók.

Az 1880-ik év nyarán ismét meglátogattam ezen barlangot és tovább ásattam azon a helyen, a hol az előbbi évben az említett csontokat találtuk; azonban több közelebbről meg nem határozható csonttöredéken és a barlangi medve egy zápfogán kívül nem találtam egyebet.

A Novy III. számú (legfelső) barlangja.

Elhagyva a II. számú barlangot és a meredek sziklafal tövében tovább haladva, nem sokára eljutunk a III. számú barlanghoz, mely Róth Márton barometrikus mérései szerint 1798.4 m. magasságban fekszik a tenger színe fölött, és melynek haromszög-alakú és egyenesen nyugatra irányúlt nyílását már messziről láthatni. A mészkő, melyben e barlang képződött, réteges; a rétegek nagyjában DDNy. felé dűlnek és délkelet-éjszaknyugatfelé csapnak. A dűlés szöge 25—30°.

A barlang nyugat-keleti irányban húzódik és kezdetben igen tágas és magas, de tovább hátrafelé mindinkább megszűkül. A barlang hátsó részében egy 8 m. magasságban kezdődő mellékág van, mely kezdetben a főbarlang irányát veszi fel, hogy nem sokára attól ismét eltérjen. Eme ág felette szűk és sok helyütt középtermetű embernek is lehetetlenné teszi a továbbhatolást. Kolbenheyer K., nagyszebeni tanár úr, szokott bátorsággal és kitartással keresztül vergődött ezen szűk hasadékon és folytonosan emelkedve eljutott egy pontig, hol jégre akadt; ott azonban nem tudott tovább menni, mivel körülbelől 5 méter mély gödör volt előtte, mely jéggel volt bélelve és melynek túlsó oldalán emberi kezek által felépített fakorlát van. A korláthoz szükséges fát, Kolbenheyer úr szerint, semmiképen sem lehetett azon szűk hasadékon át oda szállítani és okvetetlenül szükséges, hogy más út vezessen a barlang ezen rejtelmes helyére. Eme föltevés mellett szól azon erős léghuzam is, mely a barlang ezen szűk részeiben uralkodik. Az 1880. évben a léghuzam oly nagy volt, hogy a gyertyákat rendre kioltotta és a behatolást megakadályozta.

A barlang alapjának felszíne szikladarabokkal és a vége felé sok széntöredékkel is volt borítva.

A barlang vége táján 1879-ben aug. 1-én, délben 11

órakor, 4° C. hőmérséklet volt, míg künn 12.5° C.-t mutatott a hőmérő.

Különböző pontokon ásatván, igen érdekes eredményekre jutottunk: a barlang végső részében apróbb medvefogakat és medve-csonttöredékeket találtunk, a legérdekesebb leletek azonban a barlang mellső részéből valók, hol azokat sárga földben, mely számos mészkő-törmeléket zár körül, egy majdnem a barlang közepében elhúzódó, körülbelül 10 m. hosszú és 2 m. széles területen, 0.5—1.0 m. mélységben tömegesen fordúltak elő. Az ott talált számos csont és csonttöredék leginkább apróbb állatoktól valók, előfordúlt azonban több, nagyobbára összerágott és összetört oly csont is, melyek nagyobb emlősökre vallanak, ezek azonban, a rénszarvas fogazatát kivéve, biztosan nem határozhatók meg.

A számos csontot, nem tudván magam összehasonlító anyag hiányában biztosan meghatározni, dr. Nehring A., berlini tanárhoz, fordúltam, ki eléggé meg nem köszönhető előzékenységgel és szívességgel vállalkozott az általam gyűjtött és több százra menő csontnak meghatározására s oly érdekesnek találta e leletet, hogy a gyűjtés folytatására buzdított. A Magyar Tud. Akadémia math. és természettud. szakosztálya, méltányolván ez eredmények fontosságát, további anyagi támogatása által lehetségessé tette nekem e nagy költséggel összekötött munka folytatását. Nehring úr a második ásatás alkalmával gyűjtött csontokat is szíves volt áttanulmányozni és az eredményt velem közölni.

E két ízben történt ásatás alkalmával a következő állatfajoknak előfordúlását sikerült constatálnunk:

Lemming (Myodes lemmus). Számos példányban.
Örvös lemming (Myodes torquatus). Több példány.
Havasi egér (poczok) (Arvicola nivalis).
Társas poczok (A. gregalis). Több példány.
Sarkvidéki poczok (A. ratticeps). Több példány.
Vízi poczok (A. amphibius). Két példány.
Mezei poczok (A. arvalis). Igen számos példány.
Földi poczok (A. agrestis). Több példány.
Erdei poczok (A. glareolus). Két példány.
Hörcsög (Cricetus frumentarius). Több példány.
Havasi nyúl (Lepus variabilis[?]). Egy példányban.
Sarki nyúl (Lagomys hyperboreus[?]). Kevés példány.
Cziczkány (Sorex vulgaris). Több példány.
Vakond (Talpa europaea). Egy példány.
Kis denevér-faj (Verpertilio sp.). Egy példány.
Vespertilio serotinus[?]. A csontok méretei legalább azzal egyeznek meg legjobban.

Hermelin-menyét. (Foetorius erminea). Ritka.
Közönséges menyét. (F. vulgaris). Ritka.
(Ursus spelaeus[?]) Egy medve-fajból több töredék.
Rénszarvas (Cervus tarandus) több foga és csonttöredéke.
A madárvilág a következő képviselőket mutatja:
Havasi fajd. (Lagopus alpinus = L. mutus). Több példány.
Mocsári fajd (L. albus). Számos példány.
Vad kacsa (Anas crecca) Egy példány.
Középszerű nagyságú kacsafaj
Szalonka-féle madár. (Scolopax sp.). Egy példány.
Sármány-féle madár (Emberiza sp.). Egy példány.
Havasi (?) bagoly (Strix nyctea[?]) Csak egy orsócsont.
Egy másik Strix-faj, mely nagysága szerint legközelebb áll a Strix brachyotus-hoz.
Ezeken kívül előfordúlt még több közelebbről meg nem határozható madár-csonttöredék.
A kétéltüek közűl is volt két képviselő:
Katona-béka (Rana temporaria). Nehány példány.
Egy közelebbről meg nem határozható, de valószínűleg farkkal bíró kétéltűnek több csontja.
Ezen itt elősorolt állatok ragadozó madarak és emlősök által vitettek a barlangba,*) hol azután az emészhetetlen részek összehalmozódtak és a földdel összekeveredve mai napig fennmaradtak.
Ha végig tekintünk a fentebb elősorolt lajstrom állatain és tekintetbe veszszük, hogy azok egykor mind a Magas-Tátrában vagy annak közelében éltek, akkor nem kerűlheti ki figyelmünket azon lényeges változás, mely azon idő óta a Tátra faunájában végbe ment. Ma sem a Magas-Tátrában, sem annak közelében már nem találjuk a következő állatfajokat: 1. Myodes lemmus. 2. Myodes torquatus. 3. Arvicola ratticeps. 4. Arvicola gregalis. 5. Lagomys sp. 6. Cervus tarandus. 7. Lagopus albus. 8. Lagopus alpinus. 9. Strix nyctea?) és 10. Ursus (spelaeus?). Ezen itt elősorolt állatok, melyeknek csak maradványait találjuk a Magas-Tátrában, azt bizonyítják, hogy egykor a Kárpátokban és azoknak környékén olyan fauna létezett, melynek képviselői ma nagyrészt csak a sarkvidéken, vagy a legmagasabb havasokon fordúlnak elő, vagy pedig már egészen kihaltak.

4. A haligóczi barlangok.

Haligócz Szepesmegye éjszaki részében, a magurai járásban fekszik. Ezen falutól éjszakra egy meredek hegyláncz

*) V. ö. Kárpátegyesület Évkönyve. VIII. köt. 373—374. lap.

húzódik, mely jelesen mutatja a mészkő-hegységek jellemző configuratióját és már messziről leköti az utazó figyelmét.

A kopár sziklafalakon csak itt-ott láthatni egy-egy nyomorék fenyű-, nyírfa- vagy mogyoróbokrot. Ezen hegyláncz Cservena Szkala nevű hegyében, szemben egy meredek s czukorsüvegre emlékeztető csúcscsal látható a Haligóczi-cseppkőbarlang bejárata. Ezen barlangot a lengyelek Axamitkának és a környék lakói „Mliecna diera“ = „tejes lyuk“-nak nevezik. A bejárat a Lipnik-szmerdzsonkai útról tisztán felismerhető. Ugyanazon útról tovább keletre a Hruby Szkala nevű csúcs alatt látható egy másik barlang nyilása is. Ez Rabló-barlangnak neveztetik.

Midőn felfedeztük az említett pontokat, első tekintetre meggyőződtünk arról is, hogy azok a hegység déli oldaláról egykönnyen el nem érhetők, sőt a velünk volt munkások állítása szerint erről csak is tél idején lehet hozzájok férni. Nyáron meg kell kerülni a hegységet és áthágva éjszakról a gerinczet, lebocsátkozhatni a kivánt helyekhez. De ez az út sem valami kényelmes. Már a felmászás is felette igénybe veszi az ember izmainak erejét, a sziklarakáson át történő lebocsatkozás pedig az edzett izmokon kívül még szédelgéstől ment fejet is kiván.

Mind a hegygerinczen, mind a barlang bejáratánál gyönyörű kilátás van.

a) A Cseppkő-barlang (Axamitka a lengyeleknél).

A dél felé irányúlt bejárat függőleges átmetszetében nagyjában háromszögalakú, mely folytonosan szűkülve és magasságban is megfogyva igen tágas terembe vezet le.

Az előterem jobboldali része (bemenetkor) leereszkedik, míg baloldalt omladéksziklák meredek gátat alkotnak, melynek egyik pontja 13 méterrel fekszik az előrész legmélyebb pontja felett. A jobboldali, mélyen fekvő rész azután kissé emelkedve szűk, kezdetben éjszakkeletnek és később egyenesen keletnek forduló ágba vezet, melyből jobbra-balra egyes vakon végződő vagy a főághoz visszavezető mellékágak nyílnak. A nyílástól körülbelől 40 méternyire egyszerre tetemesen kitágúl az ág; szélessége és a tető magassága is feltűnően gyarapszik; az alap gyorsan leereszkedik, úgy hogy 30 méter hosszúságra 12 méter esés jut.

A barlang ezen tágasabb, de lejtősségi viszonyainál fogva nem épen kényelmes része — az ott található maradványok után ítélve — történelem előtti emberek tartózkodási helye volt. Baloldali fala mentében cseppkő képezi alapját, jobb felé pedig sziklatömegek hevernek össze-vissza. A sziklák alatt és között több-kevesebb föld van, felszínök néha cseppkővel van borítva.

A hőmérséklet a barlang ezen részében, júl. 5-én és 6-án

több ízben megmérve. 9° C. körül változott csekély határok közt; a barlang vize ugyanakkor mindíg hidegebb volt 2° C.-sal.

Ha átkapaszkodunk az előterem baloldali sziklarakásán és lebocsátkozunk a túlsó (nyugati) oldalra, azt veszszük észre, hogy ott az előteremnek folytatása van és hogy az óriási sziklagát tulajdonképen csak a tető omladéka, mely két részre választja e nagy üreget Ezen felfogás helyességéről meggyőződhetünk, ha a sziklagát éjszaki szélén áthaladunk. Ott teljesen összefüggő sziklapadokat láthatni, melyeknek egyik oldala a tetővel még összefügg, míg a másik már a gáton nyugszik.

Ezen leváló sziklapadok némely helyen nagyobb üregek fölé kerülvén, azokat beboltozzák; ilyen üregekre bukkantunk több helyütt; egy helyen a különben is szűk bejárat körülbelől 2 m. mélységben két ágra oszlik; az egyik ág folytonosan szűkülve meredeken nagy mélységbe vezet, mely 3 fadoronggal van áthidalva, bizonyítékául annak, hogy az igazságszolgáltatás büntető kezétől félő vagy kiolthatatlan kincsvágytól hajtott emberek ezen veszélyes mélységbe is lebocsátkoznak. A bedobott kövek esésének idejéről itélve körülbelül 20 méterre tehetni a mélységet. A velünk járt munkások óriási termekről meséltek, melyekben aranyat is találtak; azt is ál ították, hogy ezen barlang földalatti összeköttetésben volna a nedeczi várral stb.; embert azonban, ki lent volt volna, megnevezni nem tudtak.

A baloldali rész 3 méterrel bocsátkozik az előcsarnok előrésze alá, tetejének magassága némely helyen 15 m.-t is kiteszen. A gátról lehatolni nehéz és veszélyes, a mennyiben néha majdnem 2 méter magas függőleges falakról kell lebocsátkozni és gyakran oly alapon, mely csak egy-két sziklacsúcsból áll. Tovább hátra felé már egyenletesebb a talaj, de mégis elég nagy az esése; a lehullott sziklatömegek itt már földdel vannak borítva, melyben ősállatok csontjaira és különféle emberi maradványokra akadtunk. Még tovább hátra felé haladván e baloldali ágban, mindinkább emelkedünk és az öszsze-visszafekvő omladéksziklák helyett cseppkő-alkotta alapra lépünk, mely annál vastagabb, minél közelebb jutunk az ág végéhez. A falak itt mind cseppkő-képződményekkel vannak megrakva, a mi a barlang többi részeiről oly általánosságban nem mondható, ámbár ott is vannak helyek, hol a falak valóságos cseppkő-burokkal borítvák; a barlang alapja azonban sehol sincs oly vastag mészkő-réteggel borítva, mint itt; nagyobb méretű stalagmitok szintén csak a baloldali ág vége táján vannak. A többi helyeken a lecseppegő víz mésztartalma rendesen nem szokott szilárd burkot képezni, hanem csak fehéres tömeget, mely száraz állapotban poralakú, megnedvesítve pedig fehér pépet képez. Az utóbbiról, ha kezünkkel összeszorítjuk,

tejnemű folyadékot préselhetünk ki. A nép ezen anyagot „kőtej"-nek (kamene mlieko) nevezi, és azon véleményben van, hogy beteg vagy kevés tejet adó tehénen csakis ezen anyaggal lehet segíteni. Ezen balvélemény Szepesmegye legkülönbözőbb pontjain, valamint Sáros- és Abauj-, Torna-vármegyében a barlangok közelében lakó népeknél általánosan el van terjedve. A cseppkő és különösen az említett fehér por fölötte becses ezen nép előtt. A munkások gondoskodnak is róla, hogy hazamenetkor zsebök meg legyen rakva ezen anyaggal. Hiábavaló volt minden lebeszélésünk; azon állításunkra, hogy a barlangot alkotó sziklák szintén oly anyagból állnak, csak megvető mosolylyal válaszoltak.

A baloldali ág hőmérséklete ismételve megméretvén, a jobb oldali ágéval megegyezik. A barlang belsejének hőmérséke tehát állandó, holott a külső lég hőmérséklete ugyanazon időben 12—25° C. között változott.

A baloldali ágból visszafelé jövén, ha a jobboldali fal mentében haladunk el, nem szükséges oly magasra emelkednünk, egyuttal alkalmunk van két függőleges oszlop mögött elhaladva egy nyíláshoz jönni, mely szintén kivezet a barlangból, csakhogy a kimenet itt nagyon nehéz, mivel 5 méternyire kell egy majdnem függőleges falról lebocsátkozni. A bemenet ezen tájon majdnem lehetetlen.

Végig tekintve az itt vázolt viszonyokon, azt látjuk, hogy a barlang bejárata tetemesen magasabban fekszik, mint az ágak alapja, és hogy ott, hol az ellenkezőt találjuk, mindíg csak utólagosan beszakadt sziklatömegek okozzák az eltérést. A sziklatömegek a legtöbb helyen oly nagy mennyiségben halmozódtak össze, hogy az alap megvizsgálását lehetetlenné tették, és a hol kisebb mennyiségben voltak vagy egészen hiányoztak, ott már más kutatók, különösen Badányi Mátyás úr, eszközöltek ásatásokat. Csak kevés, könnyebben hozzáférhető hely volt még érintetlen a kapavágástól. Ily helyeken, valamint azokon, hol a heverő sziklatömegek vagy a beburkoló cseppkő-rétegek eltávolítása nem került nagy fáradságba, mi is ásattunk, — és a legtöbb esetben kedvező eredménynyel.

Az ásatást a jobboldali ágban, a cseppköves tágulásban kezdettük meg; itt mindenek előtt azon helyen törtük fel a még érintetlen cseppkőburkot, hol az ág kiszélesedése kezdődik, és innen elhaladtunk a baloldali fülkéig. A cseppkőréteg vastagsága 1—4 dm. között változott; alatta sárgás agyag következik, melyben fossil csontok — majdnem kizárólag a barlangi medvétől valók — meglehetős nagy számmal találtattak. A mélység, a meddig lefelé hatolhattunk, ritkán tett ki többet 1 méternél, mivel vagy óriási sziklatöredékek

vagy a szálban levő kőzet megakadályozták a lejebb hatolást. Hasonlót tapasztaltunk a nagy üreg középső részében, csakhogy ott nem cseppkő-kéreg, hanem elszórtan fekvő, kormos sziklatömegek borították az alapot. Ott részint a sziklák között, részint az alattok levő agyagos és szénnel kevert föld legfelső részében találtunk két kovaszilánkot, két csont-árt és a barlangi medvétől származó számos csonttöredéket. A barlang leghátsó fülkéjében ásatván, gömbölyded köveket körülzáró és a lecseppegő víztől nedves földben két állcsontot és számos csonttöredéket — szintén a barlangi medvétől — ástunk ki.

A barlang baloldali ágában szintén kedvező eredménynyel járt az ásatás; a lejtőnek azon részein, hol könnyen juthatni a földre, számos durva edénycserepet, tűzhelyeket, kormos köveket, csonteszközöket és fossil csontokat találtunk. Az utóbbiaknak legnagyobb része az Ursus spelaeustól való, a többiek közelebbről meg nem határozható kérődzőre vallanak. Az emberi nyomok és készítmények mind a föld felszínén vagy legalább annak legfelső rétegében vannak, nagyobb mélységben csak kavicsos és számos fossil csontot körülzáró agyagra akadunk az ember minden nyoma nélkül. Most élő állatok maradványaira azonban sem Badányi úr, sem mi nem akadtunk.

Végül még a barlang nagy termében és a bejárásnál eszközöltünk ásatásokat. Az első helyen még 1.5 méter mélységben is csupa szögletes sziklatöredékek képezték az alapot, és zárványoknak még nyoma sem mutatkozott, az utóbbi helyen Ursus spelaeus szemfogat és több durva edénycserepet találtunk, melyek a barlang többi helyein találtakkal teljesen megegyeznek. Próbáltunk ugyan még egyebütt is ásatni, de minden fontosabb eredmény nélkül, mivel vagy a hely szűke vagy szálban levő sziklák, vagy pedig omladékhalmazok a munka beszüntetésére kényszerítettek.

b) A Rabló-barlang leírása.

A Cseppkő-barlangtól keletre fekvő Hruby Szkala nevű hegycsoport déli oldalán egy kapualakú nyílás van, mely fölött két sziklatornyocska áll; ezen nyílástól feljebb balfelé egy másik nyílás vehető észre, mely a Rabló-barlang egyik ablaka. Ezen barlangba is csak a hegyláncz megkerülésével lehet eljutni. Midőn a csúcsról lebocsátkozunk, mindenek előtt a két tornyot és az alattok levő kapu hátsó oldalát látjuk meg. Ezen, valami várromra emlékeztető képződmény mögött tágas, lejtős tér terül el, mely különösen éjszakkeleti és éjszaki oldalán magas és a nyílt tér felé hajló falakkal van határolva. A falak

befelé hajló része egy volt barlang boltozatának maradványa, melynek többi része ott fekszik a két torony mögötti térben. Ezen nagy üreg bejáratát a tornyok alatti kapu képezte.

A tornyok mögötti tér éjszaki oldalán háromszögalakú nyílás látszik, mely befelé egy darabig tágúlva, de később ismét megszűkűlve levezet a barlangba, hol egy tágasabb üregbe kerűlünk, melyből jobbra egy keskeny ág halad az alap táján, míg balra a barlang tetején az országútról is látható ablak van. Tovább hátrafelé a barlang magassága és itt-ott a szélessége is tetemesen fogy, és 35 méternyi távolságban a bejárattól szűk és alacsony üregben végződik.

A barlang alapja egész hosszában sziklatöredékekkel van borítva, melyek alatt sárgás agyagföld fordúl elő különböző vastagságban. A lejtősségi viszonyokat illetőleg azt látjuk, hogy a bejárás kezdete 2 méterrel fekszik magasabban az előrész legmélyebb pontjánál; innen a barlang végéig folytonos az emelkedés. Ezen barlang tehát a kitörési barlangokhoz számítandó. A bejárat emelkedését a nagy üreg beszakadt tetejének felhalmozott törmelékei okozták. A tornyok alatt levő kapu, az eredeti barlang előrészének bejárata, 8 méternyire fekszik az előrész legmélyebb pontja alatt. A magassági különbség a barlang vége és a kapu között 10 méter. A falak, különösen a barlang hátsó részében, több helyen cseppkő-alakzatokkal vannak bevonva.

A barlang alatt elterűlő nagy téren több helyütt ásatván, sziklatöredékeken és sárgás földön kívűl egyebet nem találhattunk. Badányi úr azelőtt szintén hasonló negativ eredményre jutott ezen helyen. A barlang bejáratának azon táján, hol legtágasabb, fénymázzal bevont és fénymáz nélkűli cserepeket, meg az Ursus spelaeustól nehány újjperczet találtunk. Az azután következő tágasabb térben majdnem 2 méter mély árkot ásatván, az Ursus spelaeus-nak meglehetős ép czombcsontját és számos ujjpereczét hoztuk napfényre. Badányi úr is ásatott e hely közelében és egy fiatal Ursus spelaeus koponyára akadt. Mi még a barlang hátsó részében is ásattunk több helyütt, de eredménytelenül. Legfeljebb az említhető még fel, hogy a legvégső, cseppegő víztől átjárt üregben a szívós agyagot eltakarittatván, körűlbelől 1 méter mélységben oly sziklára akadtunk, melynek alsó oldala kormos volt. Ezen körűlmény arra enged következtetni, hogy a barlang ezen hátsó része már beszakadás előtt az ember tartózkodási helye volt. Közelebbi adatokat az ember ott tartózkodásának korát illetőleg nem sikerűlt találnunk annak daczára, hogy több helyen, hol ilyen nyomokra akadhatni véltünk, a leggondosabban utána néztünk.

Tekintetbe véve azonban a barlangba való könnyű behatolást, nem is valószínű, hogy az ember ezen helyen hosszabb ideig tartózkodott volna; rablóknak elrejtőzésére sem oly alkalmas, mint a hegységnek több más barlangja, de a környék népe erősen hiszi, hogy a rablók csakugyan ott bújtak el, és azért Rabló-barlangnak nevezi.

Ezen itt részletesen leírt két barlangon kivül van e hegységben még számos kisebb-nagyobbb barlang, melyeket szintén felkerestünk, de közelebbről meg nem vizsgáltunk.

Ha a Rabló-barlangtól a hegység gerinczén átmegyünk és a hegység mögött az Axamitka felé haladunk, mindjárt az első csúcs-csoportban láthatni több sziklaüreget, melyek közül kettő körülbelől 20 méter hosszú. Meglehetős nagy barlang fekszik az Axamitkával szemben is, a fennemlített meredek kúp egy sziklafala tövében. A bejárat előtt szép gyep terül el, de az odavaló feljutás a völgy aljától nagyon fáradságos, a hegy oldalától pedig nagyon veszedelmes, és szédelgős főnek egyált alában nem ajánlható.

A barlang körülbelől 50 méter hosszú, 2—4 méter széles és 1—3 méter magas; csapás-iránya a hegységével megegyezik és hátrafelé folyvást emelkedik; alapja sziklatöredékkel van behintve és sok ponton tűzhelyeknek mutatja nyomát.

Több helyen kezdvén az ásatást, sem csontot, sem valami más, régészeti tekintetben fontos tárgyat nem találtunk.

A hegyláncz utolsó szakaszában szintén több sziklahasadék és barlang van, melyek azonban vagy nagyon nehezen hozzáférhetők, vagy pedig igen szűk nyílással bírnak és rendesen csak borzoknak szolgálnak tartózkodási helyül. Egy ilyen, aránylag még könnyen hozzáférhető borzlyuk van a hegység éjszaki oldalán, nem messze a sűrű erdő szélétől. Ezen lyukban azonban nem találtunk egyebet, mint borzürüléket; az ásatás a helyszűke miatt lehetetlen volt.

Ilyen borzlyuk a Rabenstein (Hollókő) nevű hegyben levő barlang is, melyet szintén felkerestünk volt.

IX.

Die Höhlen der Hohen Tátra und Umgebung *)

Von Dr. *Samuel Roth.*

In den Kalksteinbergen der Hohen Tátra und ihrer Umgebung befinden sich zahlreiche Höhlen, die theils wegen ihres eigenthümlichen Baues, theils aber wegen der in ihrem Boden befindlichen Menschen- und Thierüberreste es verdienen, dass sie ausführlicher beschrieben und auch in weiteren Kreisen bekannt gemacht werden.

1 Die Lucsivner Höhlen. **)

Rechts von der Strasse, die von Lucsivna (Zipser Kom.) nach Csorba führt, erblicken wir in der steilen Kalksteinwand, in nicht allzu grosser Entfernung von einander den Eingang zweier Höhlen. Der eine, zu Lucsivna näher liegende, ist geräumig, spitzbogenförmig und führt in eine 18. M. lange Höhle, die vom Eingang bis auf 5 M. Entfernung blos 2 M. breit und 1.5 M. hoch ist, dann aber in einen grösseren Raum übergeht, dessen grösste Breite 8 M. beträgt, während die Höhe 6 M. und die Länge 13 M. ausmachen. Der Boden, der am Eingang der Höhle um ungefähr 3 M. sich senkt, beginnt bald zu steigen und geht in einen, aus herabgestürztem Geröll und hineingeschwemmter Erde bestehenden Damm über, der die Fortsetzung der Höhle abschliesst. An der rechten Seite des grossen Raumes befindet sich eine 2 M. lange Spalte, welche in eine 1.5 M. tiefe Schlucht führt; aus der letzteren gelangen wir durch eine 5 M. lange und Anfangs nach NW., später nach NO. sich hinziehende und mit Tropfstein überzogene Spalte zu zwei Aesten: der eine erstreckt sich nach NNO. und senkt sich in seinem Verlauf, der andere ist nach NNW. gerichtet und steigt an; der

*) Diese Beschreibung ist eine Fortsetzung der im Jahrbuch VIII., Seite 367—430 begonnenen Publikation.

**) Diese Höhlen wurden im Auftrage des Ung. Karpathenvereines untersucht

Boden beider Zweige besteht aus gelbem Lehm. Im ersten Zweig fanden wir zahlreiche Fledermaus-Knochen. Die Temperatur dieser Zweige ist um ein Unbedeutendes tiefer, als die des grossen Raumes, und betrug am 24 August 1880 bei zweimaliger Messung 8.5° C.

Durch den grossen Raum zieht sich eine riesige Querspalte, die an einer Stelle bis an die Oberfläche der Felsenwand tritt. Die an der rechten Wand befindliche Spalte ist ebenfalls nur eine Fortsetzung dieser Querspalte Die Richtung und das ganze Wesen dieser Zerklüftung lassen ein, gegen die Strasse gerichtetes Rutschen der die Vorder-Höhle bildenden Gesteinsmassen erkennen. Dasselbe deuten uns auch die Gesteins-Schichten und alleinstehenden Felsen der Umgebung der Höhle an.

In der Wölbung und den Seitenwänden sind mehrere verkehrt-trichterförmige Oeffnungen zu sehen, durch die einst die Gewässer in die Höhle traten. Der Kalkstein gehört der Trias-Periode an, ist stark bituminös und von grauer Farbe.

Die Ausgrabungen, die wir am tiefsten Punkte des grossen Raumes veranstalteten, gaben folgende Resultate. Oben liegt eine Schichte scharfkantigen Trümmergesteins, das von der Decke herabstürzte; darunter folgen ähnliche Trümmer, vermischt mit gelber Erde, welche Knochen des braunen Bären und jetzt lebender Wiederkäuer einschliesst. In noch grösserer Tiefe verschwinden die Knochen immer mehr, während die Zusammensetzung des Bodens unverändert bleibt. In einer Tiefe von ungefähr 2 M. trafen wir anstehendes Gestein. — Weiter auf dem nach Csorba führenden Wege fortschreitend, erblicken wir in der letzten Partie der steilen Felsenwand den Eingang der zweiten Höhle, welcher nach Süden gerichtet 17 M. über dem Weg, 19 M. über dem Bette der Kleinen Popper und 800 M. über dem Meeresspiegel liegt. Die Höhle ist 25 M. lang, 0.5—1.0 M. breit und 1—2 M. hoch. Anfangs streicht sie ganz nördlich, dann wendet sie sich nach NO. Ihre Temperatur nimmt nach rückwärts immer mehr ab; am 24. August 1880 um $4^1/_2$ Uhr Nachmittags besass die äussere Luft 20° C., während auf 5 M. Entfernung vom Eingang 9.5° C., weiter rückwärts in der Einbiegung 7.5° C. und am Ende 7° C. herrschte.

Der Boden ist mit Trümmergesteinen bedeckt und fällt nach rückwärts langsam ab; das ganze Gefälle beträgt ungefähr 1 M.; in der Decke befinden sich mehrere, 3—4 M. hohe Trichter, durch die das Wasser eindrang; auch die Seitenwände zeigen die mechanische Wirkung des Wassers. Am Anfang der Höhle rechts und links, dann auch weiter, beson-

ders bei der Einbiegung befinden sich kleine Nebenräume, welche den Querspalten entlang entstanden sind.

Die Ausgrabungen, welche wir an mehreren Punkten veranstalteten, lieferten folgende Resultate. Am Boden liegen hin und her Trümmerstücke, meist zeigt sich gelbe Erde; in grösserer Tiefe wird die gelbe Erde vorherrschend, doch umschliesst sie auch hier sowohl scharfkantige, als auch abgerundete Gesteine; unter den letzteren kommt auch Granit vor, wenngleich nur sehr untergeordnet. Am Ende der Höhle fanden wir in der gelben Erde viele recente Vogelknochen, und in einer Tiefe von ungefähr 0.5 M. kamen wir auf Kohlenspuren. Unterhalb derselben folgte dunklere gelbe Erde mit beinahe ausschliesslich abgerundeten Gesteinseinschlüssen. Weiter vorne, in der Nähe der Schwenkung stiessen wir in einer Tiefe von 0.5 M. ebenfalls auf gelbe Erde, doch waren daselbst keine Spuren von Kohlen zu sehen, hingegen fanden wir mehrere Knochen des Höhlenbären (Ursus spelaeus). Aehnliche Verhältnisse zeigten sich auch in anderen Theilen der Höhle.

Diese Höhle ist überhaupt nicht leicht zu begehen; man muss meistens in gebückter Stellung vordringen, oft aber auch auf den Knieen oder auf dem Bauche kriechen. Am Ende der Höhle befindet sich eine rauchfangartige Fortsetzung, welche aber durch eingestürzte Felsen abgeschlossen ist.

2. Die Béler Höhlen.

In den Béler Kalkalpen befinden sich zahlreiche Höhlen, die zum Theil schon längst bekannt sind, zum Theil aber erst neuestens entdeckt wurden. Zu den ersteren gehören die Alabaster-Höhle und der Eiskeller, zu den letzteren die Tropfsteinhöhle. Diese drei Höhlen liegen nahe zu einander und dürften in kurzer Zeit durch einen Fusssteig mit einander verbunden sein, so dass bei einer eintägigen Exkursion sowohl die drei Höhlen, als auch die in der Nähe derselben liegenden interessanten Punkte (Aussicht, Eisernes Thor, Stirnberg u. s. w.) besucht werden können.

a) Die Béler Tropfsteinhöhle.*) Von Béla auf dem Ždžarer Weg fortschreitend, gelangt man in das 11 Kilometer entfernte Kotliner Thal, in welchem der von unserer Strasse abzweigende Landoker Weg sich hinzieht. In dieser Gegend verlassen wir die Landstrasse und wenden uns links in das Quellgründchen, wo uns ein ziemlich

*) Dieselbe wird auch Neue-Höhle und von manchen Seehöhle genannt.

bequemer Fussteig in ungefähr einer halben Stunde zur Höhle führt. Vor derselben steht das in diesem Jahre von der Stadt Béla erbaute Schutzhaus Den Eingang dieser Höhle hatten die Goldsucher Lorenz Gulden aus Béla und Fábry aus Kesmark schon im Jahre 1826 entdeckt, *) doch konnten sie in das Innere der Höhle nicht eindringen, da der Eingang sehr eng war und der Luftstrom die Kerzen auslöschte.

Diese Entdeckung war bereits ganz vergessen, als im Jahre 1881 die Béler Bürger Britz und Husz die Nachricht von der neuen Höhle brachten und einen Theil derselben auch durchforschten. Am 25. August 1881 besuchte eine grössere, zum Theil aus Sachkundigen bestehende Gesellschaft den entdeckten Theil, bei welcher Gelegenheit auch mehrfache Messungen vorgenommen wurden. Die Höhle war damals noch sehr schwer zu passiren, an manchen Stellen musste man mehrere Meter weit auf dem Bauch oder den Knieen kriechen, und wo man sich aufrichten konnte, erschwerten Gesteinsblöcke oder steile Treppen das Vordringen. An zwei Orten musste man sich von einer 8 Meter hohen, steilen Wand an einer Leine hinablassen, und die ganze Gesellschaft konnte den Muth der Herren Britz und Husz nicht genug bewundern, die sich bei ihrem ersten Besuch der Höhle ohne jede Hilfe in die ihnen noch ganz unbekannte Tiefe hinabgelassen hatten. Diese zwei Herren verdienen es auch wirklich, dass ihr Name verewigt werde. Ich schlage zu diesem Zwecke vor, dass man jene zwei Wände Britz- und Husz-Treppen nennen möge.

Der Eindruck, den die Höhle auf die damaligen Besucher ausübte, war nicht besonders günstig; einzelne Partien der Höhle waren schön, manche in Folge ihrer Dimensionen imposant, doch war der Zutritt zu denselben so beschwerlich, oft auch gefährlich, dass die darauf verwendete Zeit und Mühe zu dem Genuss in keinem günstigen Verhältniss stand. Aber trotz dieses ungünstigen Urtheils fanden sich in Béla begeisterte Männer, die vor den Hindernissen nicht zurückschreckten, sondern sich an deren Entfernung machten, was ihnen auch zum grössten Theil gelungen ist. Ihre Bemühungen wurden aber auch noch dadurch belohnt, dass sie neue und viel interessantere Abtheilungen entdeckten. In der Reihe

*) S. Weber: Die neuentdeckte Béler Tropfsteinhöhle in der Hohen Tátra. Aus allen Welttheilen. 1882. Jahrg. 10. Heft 302—306 S. Dieser Abhandlung habe ich mit Erlaubniss des Herrn Verfassers zahlreiche Daten entnommen. In derselben, sowie in den Jahrgängen 1881 u. 1882 des „Zipser Boten“ und der „Karpathenpost“ ist der ganze Verlauf der Entdeckung der Höhle beschrieben.

dieser unermüdlichen Pionniere verdient an erster Stelle Herr August Kaltstein erwähnt zu werden, der sowohl bei den Adaptirungs-Arbeiten, als auch bei den weiteren Entdeckungen die Führer-Rolle spielte; doch darf auch der Herren Em. Verbovszky, Joh. Ludvigh, Dr. Greisiger und schliesslich Samuel Weber nicht vergessen werden, die sich durch die kräftige Unterstützung Kaltsteins ebenfalls Verdienste erwarben. Herr Weber förderte die Sache ausserdem auch noch dadurch, dass er die Höhle in verschiedenen Zeitschriften beschrieb und somit die Aufmerksamkeit des entfernter stehenden Publikums auf dieselbe lenkte.

Die Arbeiten wurden den ganzen Winter und Frühling hindurch eifrig betrieben, so dass am 6. Juli dieses Jahres die feierliche Eröffnung der Höhle stattfinden konnte. Ich habe die Höhle, der beehrenden Einladung der Stadt Béla Folge leistend, bereits zweimal besucht: am 25. August des Jahres 1881 und in diesem Jahre bei der Eröffnung. Die eigenen Erfahrungen, die ich bei diesen Gelegenheiten sammelte, dann die Messungen und Notizen meiner Freunde Martin Róth und Emerich Kövi, so wie schliesslich die mündlichen und schriftlichen Mittheilungen des Herrn Pfarrers Weber versetzen mich in die angenehme Lage, den geehrten Lesern ein ziemlich treues Bild von dem gegenwärtigen Zustand der Höhle geben zu können. Doch muss ich bemerken, dass sich meine Beschreibung blos auf den bisher eröffneten Theil bezieht, und dass ausser demselben noch zahlreiche geräumige Zweige entdeckt wurden, die aber für das grosse Publikum noch nicht zugänglich sind.

Die Tropfsteinhöhle liegt in graulich-weissem Kalk, der der Trias-Periode angehört. Die Schichten dieses Gesteins streichen von N. nach S. und neigen sich unter einem Winkel von ungefähr 40 Grad nach W. Der Eingang ist nach N. W. gerichtet und liegt nach den barometrischen Messungen des Herrn Karl Kolbenheyer, Professors in Bielitz, 962·6 M. über dem Meeresspiegel.*)

Anfangs streicht die Höhle nach S. O., bald aber wendet sie sich gerade nach O.; dieser Theil war ursprünglich so enge,

*) Ich benütze auch später im Texte die Angaben des Herrn Kolbenheyer — natürlich mit seiner gefälligen Erlaubniss, — doch muss ich bemerken, dass die barometrischen Messungen, die Martin Róth veranstaltete, von den Angaben Kolbenheyers ziemlich abweichende Resultate ergeben; da ich nicht in der Lage bin, zu entscheiden, welche Daten eigentlich die richtigen sind, theile ich hier auch die Angaben Róth's mit: der Eingang hat 944 M., der tiefste Punkt der Höhle 822.1 M., das erste Wasserbecken 864 M., das zweite 853 M., die Sängerhalle 892.5 M., der Parnass 928·4 M., der Taufstein 955·8 M., die Palmen 868.2 M. Seehöhe.

dass man nur auf dem Bauch schleichend denselben passiren konnte; gegenwärtig ist er aber schon derart verweitert, dass man ihn in etwas gebückter Stellung durchschreiten kann. Diese Röhre verlassend und uns nach S. O., dann nach S. und schliesslich nach S. W. wendend, gelangen wir bis zu den Britz und Husz-Treppen, die vom Eingang 144 M. entfernt sind. Unser Weg führt uns meistens in der Streichungsrichtung der Gesteinsschichten und hat ein ziemlich steiles Gefälle. Unterhalb der Treppen nimmt die sich immer mehr verbreiternde Höhle S. S. O. Richtung an; in diesem Theile kann man schon hin und wieder Tropfsteingebilde an den Wänden bemerken; die Temperatur beträgt 7° C. Wenn wir uns von hier aus durch eine Schlucht nach links hinablassen, gelangen wir zu dem tiefsten Punkt der Höhle, der eine Seehöhe von 882·4 M. hat. In den weiteren Raum zurückgekehrt und über einige Treppen in südlicher Richtung aufwärts schreitend, müssen wir uns wieder nach Westen wenden. Wir wechseln zwar später noch einigemal unsere Richtung — doch geht's grösstentheils südwärts — und gelangen in einen geräumigen Theil der Höhle, der uns sowohl durch die Dimensionen, als auch durch die Tropfsteingebilde (Kanzel, Ohr u. s. w.) überrascht. Von diesem grossen Raum nördlich erstreckt sich die „Sängerhalle", an deren Eingang ein ziemlich tiefer Tümpel sich zeigt. Derselbe hat eine Seehöhe von 866.2 M.; sein Wasser zeigte eine Temperatur von 2° C, während die Luft 8° besass.

Dem Tümpel gegenüber links befindet sich das „Statuenkabinet", welches reich ist an meist kleineren, aber sehr verschiedenartig gestalteten und gegenwärtig noch in Entstehung begriffenen Tropfsteingebilden. Wenn wir von hier wieder nach Südwesten fortschreiten, gelangen wir zu mehreren Wasserbecken, in denen sich besonders bei Regenzeit bedeutende Wassermassen ansammeln; an dieser Stelle links ist auch ein 34 M. tiefer Brunnen, welcher zu dem tiefsten Punkt der Höhle hinabführt. Gelegentlich unseres Besuches in Jahre 1881 drangen wir blos bis zu den Wasserbecken vor, deren letztes 286 M. vom Eingang entfernt liegt; das grösste Becken hat eine Seehöhe von 900 M. Auf die von den Wasserbecken links ansteigende steile Wand führt gegenwärtig eine 18 M. hohe Stiege, woselbst wir zum „Parnass" gelangen; von hier aus wenden wir uns Anfangs nach S., dann nach SW. und gelangen so in den riesigen „August Kaltstein-Dom", welcher nach links mit grossen, für das Publikum noch nicht zugänglichen Zweigen in Verbindung steht, während er nach rechts in einen regelmässig gewölbten, 140 M. langen und mit den verschiedenartigsten Tropfsteingebilden gezierten Zweig führt, dessen Anfang 934·4 M. und

dessen Ende ungefähr 970 M. über dem Meeresspiegel liegt. Der Anfang dieses Zweiges gleicht einer Kapelle, in der auch ein „Taufstein" und ein „Weihkessel" vorhanden ist; oberhalb der Kapelle erstreckt sich der „Friedhof" (960·8 M.) in welchem Grabsteine von Tropfstein gebildet zu sehen sind. Darauf folgt der „Prunksaal", welcher an phantastischen Gebilden am reichsten ist. Hier sind sowohl die Stalaktiten als auch die Stalagmiten sehr verschieden geformt; einige Gebilde gleichen einem versteinerten Wasserfall, andere einer Palme, einem Sprudel, einem Baumstamme, einer Statue u. s. w. Ein Nebenzweig dieser Abtheilung, das „Schmuckkästchen", enthält die verschiedenartigsten Gebilde in einem unbedeutenden Raum.

Von der Béler Tropfsteinhöhle kann wahrhaft gesagt werden, dass sie um desto interessanter und genussreicher wird, je weiter wir in derselben vordringen. Wir wünschen vom Herzen, dass auch die noch zu erschliessenden neuen Zweige die Wahrheit dieser Behauptung bekräftigen mögen, und dass die künftigen Besucher mit den Erfolgen ihrer Exkursion noch zufriedener sein mögen, als die 500—600 Besucher des ersten Jahres es waren.

In wissenschaftlicher Hinsicht ist diese Höhle weniger interessant. Prähistorische Gegenstände und Menschenspuren, sowie fossile Knochen wurden nicht gefunden. Die ganze Höhle ist eigentlich das Bett eines unterirdischen Wasserlaufes, welches im Laufe der Zeit durch die Erosion der fliessenden Gewässer immer mehr erweitert wurde. Die Wasser strömten von allen bisher bekannten Punkten der tiefsten Stelle zu. Gegenwärtig sind die grösseren Wassermassen aus dem bekannten Niveau der Höhle bereits verschwunden, sie dürften sich wahrscheinlich tiefer gelegene Wege aufgesucht und gebahnt haben. Diese Aenderung hat zur Folge, dass die Erweiterung der Höhle in ihren oberen Theilen vollkommen aufgehört hat. Doch bleibt dieses riesige, beinahe 450 M. lange unterirdische Labyrinth nicht unverändert; das gestaltende Element fehlt nocht nicht vollständig; das von der Decke herabtropfende, sowie das an den Wänden herabfliessende Wasser setzt seine Arbeit unverdrossen fort, obwohl in entgegensetzer Richtung, wie seine mächtigeren, weil massenhafteren Vorgänger. Gegenwärtig baut und bildet das Wasser, während dem es früher zerstört und aufgelöst hat. Die schönen Tropfsteingebilde sind jetzt gerade im Entstehen begriffen, und wenn die barbarische Hand des Menschen in den Bildungsprozess nicht störend eingreifen wird, werden die Schönheiten der Höhle von Jahr zu Jahr zunehmen. Doch sind dieselben auch schon jetzt so zahlreich und so interessant, dass der Besuch der Höhle Jedermann anempfohlen werden kann.

b) Die Alabaster-Höhle.*) Nordwestlich von der Béler Tropfsteinhöhle, an der linken Seite des Rothbaumgrundes in einer Seehöhe von 1374 M.**) befindet sich der Eingang der Alabaster-Höhle, die ihren Nahmen wahrscheinlich von den darin vorkommenden kristallinischen Kalk- und Tropfsteinen erhalten haben mag, welche die Besucher irrthümlich für Alabaster hielten. Der Karpathenverein liess im Jahre 1875 einen Fusssteig zur Höhle anlegen, welcher von der Béla-Ždžarer Strasse vor Kardolin-Béla sich abzweigt und Anfangs auf dem Rücken der „Gehen-Leit", später aber an der linken Lehne (beim Aufstieg) derselben meistens durch dichte Waldungen führt, die unten nur an einzelnen Punkten freie Aussicht gestatten, weiter oben aber ein prachtvolles Panorama vor uns entfalten; dort sehen wir nach W. S. W. die steilen Felsen des Eisernen Thores, nach O. S. O. das Popperthal mit seinen zahlreichen Städten und Dörfern, nach N. O. die romantischen Kuppen der Pienninen und die Haligóczer Bergkette, nach N. Ždžar mit seinen zerstreut liegenden Häusergruppen und nach N. W. die kahlen Spitzen gewaltiger Kalkberge.

Der nach oben immer besser werdende Steig führt uns zum Eingang der Höhle, der nach N. O. gerichtet ist und seiner Form nach an ein Thor erinnert. Von der gegenüber liegenden Tropfsteinhöhle kann man vor der Hand noch nicht direkt herüberkommen, aber es ist zu hoffen, dass der verbindende Fusssteig bald angelegt werden wird.

Wenn wir die Höhle betreten, stehen wir auf einem Boden, der mit scharfkantigen Steinen bedeckt und nach rückwärts ansteigend ist; der immer enger werdende und auch an Höhe abnehmende vordere Theil, welcher nach W. S. W. streicht, ist an seiner engsten Stelle blos 2 M. hoch; der Boden ist an dieser Stelle schon um 4 M. höher, als am Eingang. Nach dieser Vorhalle folgt ein kurzer, aber geräumiger Zweig, der sich mit ansteigender Basis nach links zieht; darauf folgt wieder eine Verengung, in welcher der Boden die grösste Höhe erreicht. Von hier gelangen wir in einen grossen Raum, in welchem nach rechts zwei kleinere und nach links eine grössere Ausbuchtung zu sehen ist. Der Boden ist überall mit Steinblöcken bedeckt, welche das Graben unmöglich machen. Aus diesem

*) Diese Höhle, so wie die darauf folgenden wurden im Auftrage der Ung. Akademie der Wissenschaften untersucht. Die Originalbeschreibung wurde im XVI. B. VI. Nr. der von der Akademie herausgegebenen „Math. és Természettud. Közlemények" publizirt.

**) Nach den barometrischen Messungen des Herrn K. Kolbenheyer. „Karpathen-Edelweiss." I. Jahrg. 3. Nr. 5. Seite.

grossen Raum gelangen wir in eine nach Westen führende Spalte, die uns wieder in eine grössere Höhlung führt, in deren Mitte Trümmergestein einen ganzen Hügel bildet. Von hier nach Süden gewendet, gelangen mir in eine grosse Vertiefung, zu der die Basis der Höhle sehr steil abfällt, — einer Entfernung von 8 M. entspricht 8 M. Fall. Dieser steile Weg führt über einen wahrhaften Steinhaufen in die Tiefe, woselbst sich der Höhlenraum bedeutend erweitert, so dass die Decke an manchen Stellen 10 M. hoch wird. Doch ist auch dieser grössere Raum schwer zu begehen, da die Sohle uneben ist und nach Süden stark abfällt. Die grosse Höhe der Decke, sowie die auf dem Boden liegenden Felsblöcke machen einen schauerlichen Eindruck.

Weiter fortschreitend, treffen wir einen nach Süden gerichteten, doch ebenfalls nicht besonders bequemen Gang. Wir dringen durch eine kaum 1 M. hohe Öffnung hinein und gelangen auf einen Steinhaufen, von dem wir uns ungefähr 5 M. hinablassen müssen. Hier erhebt sich auch die Decke, so dass man sich ziemlich sicher bewegen kann.

Der weitere Verlauf der Höhle ist nach Westen gerichtet; der Boden ist etwas ebener, und hier erreicht die Höhle die grösste Tiefe; gegen das Ende zu steigt sie wieder an. In diesem letzten Abschnitt theilt sich die Höhle in 3 Zweige. Der rechte endigt in einer engen Spalte, der linke führt zu einem Wasserfall, wo von ungefähr 3 M. Höhe ein armdicker Wasserstrahl herabstürzt und ein kleines Becken bildet, das leicht erreicht werden kann und recht angenehm überrascht; der mittlere Zweig führt ebenfalls zu einem Wasserfall, der aber nicht mehr so leicht in seiner ganzen Ausdehnuug übersehen werden kann und ausserdem einen ganz andern Eindruck macht, als der frühere. Die mächtige Wassermasse stürzt mit schaudererregendem Getöse in die Tiefe schäumend und zerstäubend, und verschwindet in den Felsspalten.

Dieser „grosse Wasserfall“ ist die wahrhafte Verkörperung jener unheimlichen Gefühle, welche den Menschen in diesen unterirdischen Räumen ganz unwillkürlich befallen. Wenn wir diesen Wasserfall näher betrachten wollen, müssen wir uns in einen 4 M. tiefen Brunnen hinablassen, wo zuweilen eine Leiter angebracht ist. Bei unserem Besuche war keine Spur von einer Leiter zu sehen, und wir gingen auf in die Wand gehauenen Treppen hinunter.

Der gegenwärtige Zustand der Höhle weicht schon bedeutend von dem ursprünglichen ab; Einstürze und Gerölle haben die Dimensionen derselben verändert und die Gangbarkeit bedeutend erschwert. So weit man aus den gegenwärtigen Ver-

hältnissen auf den ursprunglichen Zustand schliessen kann, würde die Alabasterhöhle in die Reihe der Einbruchshöhlen zu stellen sein. An manchen Punkten liegt zwar der Boden etwas höher als der Eingang, doch scheint diese Abweichung erst durch spätere Einstürze verursacht worden zu sein. Ähnliches kann von der Bodenerhebung des letzten Theiles der Höhle gesagt werden. Überhaupt ist die ganze Alabasterhöhle nur die Ruine eines einstigen ausgedehnten unterirdischen Wasserlaufes.

Die Temperatur, die ich am 4. Aug. 1879 Nachmittags 2 Uhr bestimmte, betrug im hintersten Theil der Höhle 5° C., während die äussere Luft 16° zeigte. Das Wasser des letzten Beckens besass eine Temperatur von etwas unter 5° C.

Da der Boden der Höhle überall mit Trümmergestein und Felsblöcken bedeckt ist, waren auch die Ausgrabungen ungemein erschwert; wir versuchten zwar an mehreren Orten, wo sich nur etwas Erde zeigte, zu graben, doch blieben unsere Benmühungen ohne Erfolg. An solchen Stellen, wo die Erdschichte etwas mächtiger war, fanden wir den Boden bereits durchwühlt, und wo weniger Erde war, da trafen wir bald auf anstehendes Gestein oder auf Felsblöcke, die das Weitergraben ungemein erschwerten, ohne auch nur den geringsten Fund zu liefern. Trotz unserer gespannten Aufmerksamkeit fanden wir weder Knochen, noch Werkzeuge, noch Thonscherben. Aus diesem negativen Erfolg will ich zwar durchaus nicht darauf schliessen, dass in dieser Höhle derartige Schätze nicht vorkommen, im Gegentheil, es kann möglich sein, dass auch hier solche zu finden sind, nur wäre deren Gewinnung mit ungeheuern Opfern an Geld, Kraft und Zeit verbunden

c) Der Eiskeller oder die Orgel. Wenn wir die Alabasterhöhle verlassen und auf demselben Wege zurückkehren, auf welchen wir gekommen sind, so bemerken wir in der Nähe der Höhle links vom Wege einen steilen Felsen. Zu demselben hinaufsteigend, finden wir eine geräumige Höhle, in die ein dreieckiger Eingang führt. Das ist der Eiskeller oder die Orgel. Schon vom Eingang aus kann man das ganze Innere der Höhle überblicken; der Boden, der meistens aus Kalkerde besteht und hie und da mit Felsblöcken bedeckt ist, fällt steil ab, so dass einer Länge von kaum 30 M. 19 M. Fall entspricht Die Decke ist 15—17 M. hoch, und die ganze Höhle so geräumig, dass man selbst am Ende derselben beim Tageslicht arbeiten kann.

Der Eiskeller erstreckt sich ganz in der Richtung der Alabasterhöhle und dürfte ursprünglich bedeutend grösser

gewesen sein; jetzt aber schliesst die eingestürzte Decke die Fortsetzung vollständig ab, welche wahrscheinlich mit der Alabasterhöhle in Verbindung stand. Diese Voraussetzung ist um so wahrscheinlicher, da sich der höher gelegene Eiskeller wirklich nach der Alabasterhöhle zu senkt, und die zwei Höhlen kaum mehr als 200 Schritte, in der Luftlinie gemessen, von einander entfernt sind.

Der Eiskeller hatte gelegentlich unseres Aufenthaltes 4. Aug. 1879 am Ende eine Temperatur von 4·1° C., während die äussere Luft zwischen 12—14° schwankte. Die Temperatur-Verhältnisse sind besonders deshalb wichtig, da an der tiefsten Stelle der Höhle Eismassen vorkommen, von welchen die Höhle den Namen Eiskeller erhielt. Bezüglich des Ursprungs des zweiten Namens herrschen zweierlei Ansichten: Herr Karl Kolbenheyer leitet denselben in seinem Tátraführer von den an Orgelpfeifen erinnernden Eiszapfen ab, unser Führer, so wie unsere Arbeiter behaupteten, dass der Name von dem Pfeifen des Windes herstamme, der sich an der Felsenwand bricht. Beide Erklärungen verlangen eine gute Portion Phantasie. Nach Herrn S. Weber soll nicht die Höhle, sondern eine weiter nordwestlich gelegene Felspartie den Namen Orgel führen.

Die nördliche Wand der Höhle war mit einer Eiskruste überzogen, in deren Umgebung zahlreiche Stalaktiten und Stalagmiten aus Eis zu sehen waren. Ausserdem lagen noch formlose Eisblöcke herum, die schon stark im Schmelzen begriffen waren. Die ganze Eismasse, die bei unserm Besuch zu sehen war, dürfte 8—10 M.-Zentner betragen haben. Es ist wahrscheinlich, dass dieselbe bis zum Eintritt der kälteren Jahreszeit noch bedeutend geschwunden ist, da die Sommermonate infolge ihrer ziemlich hohen Temperatur die Bildung des Eises selbst während der Nacht in keiner Weise befördern. Im Winter und Frühling dürfte die Masse des Eises grösser sein, und mögen auch dessen Gebilde mehr Abwechslung zeigen; im Sommer und Herbst aber schwindet diese Zierde der Höhle. Die Bildung und das lange Verbleiben des Eises beruht auf ähnlichen Gründen, wie das der Kirchdraufer Eishöhle. [1])

3. Die Höhlen der Umgebung von Javorina.

Auf der Nordseite der Hohen Tátra, nahe zur galizischen Grenze, von Béla ungefähr 5 Stunden entfernt, liegt das Dorf Javorina, welches gegenwärtig Eigenthum des Fürsten Hohen-

[1]) Jahrbuch des Ung. Karpathenvereines VIII. B. 420 S.

lohe-Oeringen ist. Neben Javorina fliesst der Javorinka-Bach, dessen Lauf nach Norden gerichtet ist. Wenn wir an der linken Seite des Baches aufwärts schreiten, gelangen wir, ungefähr eine Stunde vom Dorf entfernt, unmittelbar am Bach zu zwei Höhlen, die nur einige Schritte von einander entfernt sind. Die untere heisst die n a s s e, die obere die t r o c k e n e Höhle.

a) D i e t r o c k e n e H ö h l e hat einen niedern und nicht sehr breiten Eingang, welcher nach N. N. O. gewendet ist. Nicht weit vom Eingang theilt sich die Höhle in drei Zweige; der eine behält die Richtung des Einganges auf eine gewisse Strecke, dann wendet er sich nach S., S. O., O, und schliesslich nach N. O. und endigt am Ufer dies Baches etwas höher als der Eingang; dieser Zweig beschreibt in seinem Verlauf einen Halbkreis und steht an mehreren Orten mit der Oberfläche in Verbindung, was ausser dem starken Luftzug noch das eindringende Tageslicht beweist. Die Basis dieser Höhle steigt fortwährend und wird von anstehendem Gestein gebildet, an manchen Stellen sind zwar auch Schlamm, Sand und Gerölle abgelangert, doch Knochen und prähistorische Menschenüberreste waren nicht zu finden. In ungefähr 25 M. Entfernung vom Eingang stösst man auf eine unterirdische Wasserader, deren Rauschen man schon früher vernehmen kann. Dieses Wasser nahm einst durch die Höhle seinen Lauf, neuestens strömt es in einem tiefer gelegenen Bette dem Bache zu. Der Eingang der Höhle liegt gegenwärtig um 4 Meter höher als der Spiegel des Javorinka-Baches.

Der rechte Zweig zerfällt gleich beim Beginn in zwei Theile; der eine streicht nach N. O. mit fortwährend ansteigender Basis, sich bald erweiternd, bald verengend, der andere beschreibt einen Halbkreis, indem er sich anfangs nach N. W., dann nach W., nach S. und schliesslich nach S. O. wendet.

Diese Höhle, in bitumiösem Triaskalk ausgewachsen, bildete einst, wenigstens theilweise, einen unterirdischen Arm des Javorinkabaches, während sie andererseits den in den Javorinkabach strömenden Gewässern als Bett diente. Gegenwärtig obliegt ihr nur schon die zweite Aufgabe.

b) D i e n a s s e H ö h l e. Dieselbe führt deshalb diesen Namen, da durch sie noch immer Wasser fliesst, dessen Menge in den verschiedenen Jahreszeiten sehr verschieden ist. Zur Regenzeit sammelt es sich in so grossen Massen, dass es an manchen Stellen 2—3 M. tiefe Becken bildet. Wir besuchten diese Höhle eben nach mehrtägigem Regen und waren daher nicht im Stande hineinzugelangen. Der ganze Boden der Höhle war mit Wasser bedeckt.

c) Die Kosčulek- oder Kosčicka-Höhle. Dieselbe liegt an der rechten Lehne des Širokathales (beim Aufstieg) an der Grenze der Baumregion in bituminösem Kalk. Die Öffnung ist nach Osten gerichtet; vor derselben lag noch am 2. Juli 1881 Schnee und Eis. Die Höhle streicht im Grossen nach Westen; der Hauptraum, der einigermaassen an eine Kirche erinnert, ist 16 M. lang und 5 6 M. breit; die rechte Wand ist beinahe senkrecht, die linke ein wenig bogenförmig, die zwei Wände berühren sich nur beim Eingang; weiter rückwärts ist gleichsam ein Gewölbe eingekeilt. Der Boden ist mit zerstreut liegenden Felsblöcken bedeckt und senkt sich schnell nach rückwärts; sein Gefälle beträgt 5 M. Die Decke geht anfangs aufwärts, nach hinten zu aber senkt sie sich ebenfalls. Von der Decke tropft beständig Wasser, welches in von Eis umgürteten Tümpeln sich ansammelt und 0° Grad Temperatur zeigt, während die Luft eine solche von 2·5° C. besitzt. Wegen der grossen Felsblöcke, sowie der Wasser- und Eismassen konnten keine Grabungen veranstaltet werden.

An der linken Seite des Hauptraumes ist ein kleiner, 8 M. langer Nebenzweig, an dessen Seitenwänden und Boden verschieden geformte Eiszapfen vorkommen. Auch hier tropft das Wasser beständig von der Decke, doch gefriert es, sobald es den Boden erreicht.

d) Die Höhle auf dem Berge Muran. An der Südlehne des Berges Muran, am Fusse der aus Jura-Kalk bestehenden steilen Wand befindet sich der geräumige Eingang dieser Höhle. Von Javorina aus kann man auf 2 Wegen dahin gelangen. Der eine führt am rechten Ufer der Javornika bis zur „Polana podmuranska", und von dort auf der steilen, mi Geröll und Reisig bedeckten Lehne zu der ungefähr 600 M. höher liegenden Höhle. Der andere Weg führt durch das romantische Thal, „Medzi stenny", welches von Javorina östlich liegt und von steilen Felswänden umgeben ist, woher auch der slavische Name stammt (zwischen den Wänden). In diesem Thal erblicken wir vor uns die Westseite des Muran, welche in ihrem unteren Theile sanfter ansteigt, als die südliche. Wenn wir hier bis zur steilen Wand hinaufsteigen und dieselbe umgehen, gelangen wir in kürzerer Zeit ($1^1/_2$ Stunde) und mit weniger Mühe in die Höhle, als dies von der Südseite möglich ist; ausserdem ist auch der Weg über Medzi stenny bedeutend genussreicher.

Wenn wir zur Höhle gelangen, bemerken wir, dass dieselbe wenigstens zeitweise Schafen als Aufenthaltsort dient. Unsere Arbeiter theilten uns mit, dass sich die Hirten bei regnerischer Zeit mit ihren Heerden dahin zurückziehen.

Der Eingang der Höhle ist sehr geräumig und seine Decke

erinnert an das Gewölbe einer gothischen Kirche. Die Breite der Höhle ist am Eingang 7 M., während die Höhe 14 M. beträgt. Der Boden besteht in der Nähe des Eingangs aus gelber, steiniger Erde und steigt nach rückwärts an. Vom Eingang 30 M. entfernt befindet sich eine 2 M. hohe Treppe. Wenn wir diese passirt, gelangen wir auf einen mit Trümmergesteinen bedeckten und zum grössten Theil aus solchen bestehenden, ziemlich ebenen Boden. Der Kalkstein, der die Höhle umschliesst, ist stark bituminös und von Calcitadern durchzogen.

Die Temperatur am Ende der Höhle betrug am 25. Juli 1879 um 11 Uhr Vormittags 4.5° C., während die äussere Luft um diese Zeit 13.7° C. zeigte.

Die Grabungen waren blos im vordern Theile der Höhle von Erfolg, wo gelbe Erde den Boden bildet; doch auch hier war die Erdschichte nicht besonders mächtig, da wir an mehreren Punkten in einer Tiefe von 1—2 M. schon anstehendes Gestein trafen.

Die Resultate der Ausgrabungen waren folgende: In der linken Nische fanden wir ziemlich nahe zur Oberfläche zwei recente Kiefer vom Schafe und mehrere Backenzähne desselben Thieres. Etwas tiefer lagen zwei Unterkiefer eines jungen Höhlenbären und ein Beckenknochen eines alten Exemplars.

Prähistorische Menschenspuren (Werkzeuge, Thonscherben u. s. w.) waren nicht zu finden, und es ist auch nicht wahrscheinlich, dass diese Höhle infolge ihrer hohen Lage und ihrer niederen Temperatur jemals dem Menschen als Wohnstätte gedient hätte.

e) Die drei Höhlen des Berges Novy.

Wenn wir uns aus dem Thal Medzi stenny ostwärts wenden und den uns im Wege stehenden Bergrücken übersteigen oder umgehen, erblicken wir den Bergrücken des Novy, der nach N. W. streichend, an Höhe immermehr abnimmt. Der Novy-Rücken schliesst mit dem Muran und einem Ausläufer desselben ein in seinem oberen Theile geräumiges, nach unten zu sich aber immer mehr verengendes Thal ein. Die Lehnen dieses Thales waren ursprünglich mit Wald bestanden, gegenwärtig aber erinnern uns blos einige sturmgeknickte Nadelbäume, unter andern auch Zirbelkiefern, an die früheren Zustände.

Wenn wir uns in das Novy-Thal hinablassen, bemerken wir in der gegenüber liegenden steilen Wand eine thoränliche Öffnung, der Eingang einer Höhle (Nro I), der aus der Ferne betrachtet, leicht erreichbar scheint, in der Nähe besehen aber uns vom Gegentheil überzeugt. Die Öffnung liegt nämlich

ungefähr 10 M. hoch und kann nur auf einer Leiter erreicht werden. Kühne Hirten und Bergbewohner wagen es zwar auch ohne dieselbe barfuss hinaufzuklettern, doch ist dieses Unternehmen unter allen Umständen als waghalsig zu bezeichnen. Zwei unserer Arbeiter hatten sich hinaufbegeben und uns folgende Kunde gebracht. Die Höhle ist 30 M. lang und streicht nach N. O., am Ende befindet sich eine senkrechte, rauchfangähnliche Röhre, die aber unzugänglich ist. Die Breite der Höhle beträgt durchschnittlich 10 M. Den Boden bedecken Eulen-Exkremente, Heu, Stroh und Trümmergesteine; an mehreren Orten sind Spuren von Feuerstellen zu sehen. Diese Höhle scheint daher von Menschen besucht zu werden; wahrscheinlich waren es einst Räuber, die diesen unzugänglichen Ort aufsuchten. Den Boden bildet eine Humusschichte von verschiedener Mächtigkeit (1 cm.—1 dm.), unter derselben folgt gelbe, an scharfkantigen Kalksteinstückchen reiche Erde, welche viele Vogel- und Nagethier-Knochen umschliesst. In der von den Arbeitern herausgebrachten Erde waren folgende Knochen enthalten.

1. Ein Schneidezahn vom Schneehasen (Lepus variabilis)?
2. Ein Unterkiefer von der Wald-Wühlmaus (Arvicola glareolus.)
3. Zwei Unterarme einer mittelgrossen Eulenart.
4. Mehrere Tarsometatarsus-Knochen des Schneehuhns (Lagopus alpinus) und Moorschneehuhns (Lagopus albus.)

Ausserdem kamen noch mehrere nicht näher bestimmbare Knochen-Bruchstücke vor.

Wenn man von dieser Höhle aus der steilen Wand entlang aufwärts schreitet, gelangt man zu der ungefähr 200 M. höher gelegenen Höhle Nro II. [1]), deren geräumiger Eingang sowohl vom Thal aus, als auch von der gegenüberliegenden Lehne gesehen wird. Dieser Eingang liegt am Fusse der steilen Wand und ist nach Westen gerichtet. Von seiner Decke zieht sich ein Sprung bis auf den Rücken des Berges.

Die Höhle ist Anfangs sehr geräumig und theilt sich weiter rückwärts in drei Zweige. Der südliche, welcher zugleich am tiefsten liegt, ist sehr kurz; der mittlere ist etwas länger, aber um desto schmäler; der dritte ist der längste und zieht sich nach N. O.; er steht somit zur Richtung des Bergrückens senkrecht. Der nördliche Zweig steigt nach rückwärts immermehr an, am Ende desselben ist eine Vertiefung, die mit Wasser gefüllt zu sein pflegt und das weitere Vordrin-

[1]) Mein Freund M. Róth hat die Seehöhe derselben mittelst barometrischer Messung auf 1576·5 M. bestimmt.

gen unmöglich macht. Am Anfang dieses Zweiges beginnt in der linken Wand, in ungefähr 4 M. Höhe vom Boden ein enger Nebenzweig, der sich einige Meter lang in horizontaler Richtung erstreckt, dann aber rauchfangartig in die Höhe steigt.

Die Temperatur der Höhle war von 1. Aug. 1879 Nachmittags $1^1/_2$ Uhr im Vordertheil 12·5°C und am Ende des nördlichen Zweiges 6·2°C. Der Boden der Höhle ist mit scharfkantigen Kalksteintrümmern bedeckt, welche wahrscheinlich von der Decke und von den Wänden an ihren gegenwärtigen Fundort gelangt sind. In den höher gelegenen Theilen der Höhle ist zwischen den Gesteintrümmern mehr weniger gelbe Erde, doch ohne Knocheneinschlüsse und Kulturreste; in den tiefer gelegenen Theilen, besonders im rechten Zweig sind die Verhältnisse etwas abweichend. Dort findet man bis zu einer Tiefe von 0·75 M. grauen, lockeren Kalkmergel, der Kalksteinbruchstücke umschliesst, aber keine Knochen führt; unter dieser Schichte folgt gelbe Erde, in der zahlreiche Höhlenbären-Knochen eingeschlossen sind.

Die III. Höhle des Novy. Wenn wir die Höhle Nro II verlassen und am Fusse der steilen Wand weiter aufwärtsklimmen, gelangen wir zur Höhle III, welche nach den barometrischen Messungen M. Róth's 1798·4 M. Seehöhe hat. Die dreieckige Öffnung dieser Höhle ist nach Westen gerichtet und kann schon aus grosser Entfernung gesehen werden. Die Höhle streicht von West nach Ost und ist Anfangs sehr geräumig, doch gegen das Ende zu wird sie immer enger. Im hintern Theil entspringt in einer Höhe von 8 M. ein Nebenzweig, der Anfangs die Richtung der Haupthöhle verfolgt, dann aber eine abweichende Richtung einschlägt. Dieser Zweig ist so enge, dass er für einen mittelmässig beleibten Menschen unpassirbar ist. Mein Begleiter K. Kolbenheyer, Professor in Hermannstadt, drang in demselben vor und gelangte nach langem Hin- und Herkriechen zu einer 5 M. tiefen, brunnenartigen Grube, deren Wände mit Eis überzogen waren, und an deren gegenüberstehender Seite eine von Menschenhand errichtete Holzwand zu sehen war. Das zu dieser Wand nöthige Holz konnte nach der Meinung Kolbenheyers keinesfalls durch diese enge Röhre hineingebracht worden sein; die Besucher oder Bewohner dieser Räume müssen einen bequemeren Zugang gehabt haben. Wir suchten zwar nach demselben unter Führung eines dieser Gegend kundigen Schäfers, doch waren unsere Bemühungen vergeblich.

Der Boden der Höhle ist mit Gesteintrümmer und gegen das Ende zu mit Holzkohlen-Überresten bedeckt. Am

Ende der Höhle betrug die Temperatur am 1. Aug. 1878 Vormittags 11 Uhr 4° C.

Wir liessen an mehreren Stellen nachgraben und erzielten sehr interessante Resultate; im hintern Theil der Höhle fanden wir Bärenzähne und Bruchstücke verschiedener Bärenknochen, die wichtigsten Funde machten wir aber im vordern Theil der Höhle, wo in gelber, steiniger Erde, ungefähr in der Mittellinie der Höhle auf einer 10 M. langen und 2 M. breiten Strecke in einer Tiefe von 0·5—1·0 M. unzählige Knochen und Knochenbruchstücke vorkommen. Dieselben stammen meist von kleineren Thieren, doch sind auch solche zu finden, die grösseren Thieren angehören; die letzteren waren meistens zertrümmert und stark benagt, so dass sie — ausgenommen das Gebiss des Renthieres — nicht genau bestimmt werden konnten.

Da ich diese zahlreichen Knochen wegen Mangel an Vergleichungsmaterial nicht selbst bestimmen konnte, wandte ich mich an den Berliner Professor, Dr. A. Nehring, der sich mit der grössten Bereitwilligkeit und Zuvorkommenheit dieser grossen Arbeit unterzog. Herr Nehring erklärte die Funde für so interessant, dass er mich zu weitern Nachgrabungen aneiferte, was ich auch im folgenden Jahre (1880) gethan habe. Auch die Knochen meiner zweiten Ausgrabung war Herr Dr. A. Nehring so gefällig zu untersuchen. Im Folgenden ist das Verzeichniss der in dieser Höhle ausgegrabenen Thierüberreste zusammengestellt.

1. Der norwegische Lemming (Myodes lemmus) in zahlreichen Exemplaren.
2. Der Halsband-Lemming (Myodes torquatus) in mehreren Exempl.
3. Die Schneemaus (Arvicola nivalis), mehrere Exempl.
4. Die sibirische Zwiebelmaus (A. gregalis), mehrere Exempl.
5. Die nordische Wühlratte (A. ratticeps), mehreren Exempl.
6. Die Wasserratte (A. amphibius), 2 Exempl.
7. Die Feldmaus (A. arvalis), sehr viele Ex.
8. Die Erdmaus (A. agrestis), mehrere Ex.
9. Die Waldwühlmaus (A. glareolus), 2 Ex.
10. Der Hamster (Cricetus frumentarius), mehrere Exempl.
11. Der Schneehase (Lepus variabilis?), 1 Ex.
12. Der Pfeifhase (Lagomys hyperboreus?), einige Exempl.

13. Die Waldspitzmaus (Sorex vulgaris), mehrere Exempl.

14. Der Maulwurf (Talpa europaea), 1 Ex.

15. Eine kleine Fledermausart, 1 Ex.

16. Eine grössere Fledermausart (Vespertilio serotinus?)

17. Das Hermelin (Foetorius erminea), enige Ex.

18. Das gemeine Wiesel (F. vulgaris), einige Ex.

19. Der Höhlenbär (Ursus spelaeus?), mehrere Bruchstücke.

20. Das Renthier (Cervus tarandus), mehrere Zähne und Knochenbruchstücke.

Die Vogelwelt war durch folgende Arten vertreten:

21. Das Schneehuhn (Lagopus alpinus), viele Ex.

22. Das Moorschneehuhn (L. albus), sehr viele Ex.

23. Die Wildente (Anas crecca), 1 Exempl.

24. Eine mittelgrosse Entenart.

25. Eine Schnepfenart.

26. Eine Goldammerart.

27. Die Schnee-Eule? (Strix nyctea) und ein andere Eulenart, (vielleicht Strix brachyotus).

Ausser diesen kamen noch zahlreiche Brüchstücke von Vogelknochen vor, die aber nicht leicht zu bestimmen sind.

Die Amphibien hatten 2 Vertreter.

28. Der Grasfrosch (Rana temporaria) und 29. eine nicht näher bestimmbare Amphibie, wahrscheinlich aus der Ordnung der geschwänzten Amphihien.

Diese hier vorgezählten Thierknochen gelangten durch Raubvögel und Säugethiere in die Höhle [1]), woselbst sich die unverdaulichen Speisereste zusammenhäuften und mit Erde vermischt bis heutigen Tags aufbewahrt blieben.

Wenn wir das oben mitgetheilte Verzeichniss überblicken und in Betracht ziehen, dass alle diese Thiere einst in der Hohen Tátra oder in deren Umgebung gelebt hatten, kann die grosse Veränderung, welche seit jener Zeit in der Fauna der Tátra eingetreten ist, durchaus nicht unserer Aufmerksamkeit entgehen. Heute finden wir die folgenden Thiere weder in der Hohen Tátra noch in ihrer Umgebung, nämlich: die zwei Lemmingarten, die nordiche Wühlratte, die sibirische Zwiebelmaus, den Pfeifhasen, das Renthier, das Schneehuhn und Moorschneehuhn, die Schnee-Eule und den Höhlenbär.

Diese hier aufgezählten Thierarten, deren Überreste wir in der Hohen Tátra gefunden haben, beweisen, dass hier

[1]) Vergl. Jahrbuch des Ung. Karpathenvereins VIII. B. 408 S.

einst ein Fauna existirte, deren Vertreter heute zum grössten Theil in den Polargegenden oder auf den höchsten Gebirgen gefunden werden, oder gar schon ausgestorben sind.

4 Die Haligóczer Höhlen.

Haligócz liegt im nördlichen Theil des Zipser Komitates im Maguraner Bezirk. Nördlich von diesem Dorfe zieht sich eine Kalk-Bergkette, welche durch ihre kahlen Gipfel und steilen Wände schon aus der Ferne die Aufmerksamkeit des Reisenden auf sich lenkt. In dem Červena skala benannten Berge dieser Kette, gegenüber einer steilen zuckerhutförmigen Spitze liegt der Eingang der Haligóczer Tropfsteinhöhle.

Diese Höhle wird von den Polen Axamitka und von den Bewohnern der Umgebung „Mliecna diera" (Milchloch) genannt. [1]) Der Eingang kann von der Lipnik-Smerdzonkaer Strasse deutlich gesehen werden. Von hier aus sieht man auch weiter ostwärts unterhalb der Spitze Hruby skala die Öffnung einer zweiten Höhle, welche Räuberhöhle genannt wird.

Kaum dass wir diese Höhlen bemerkten, kamen wir auch schon zu der Überzeugung, dass dieselben von der südlichen Lehne aus nur schwer erreicht werden können. Um dahin zu gelangen, muss man die Bergkette umgehen; und nachdem man den Kamm überstiegen hat, lässt man sich hinab an die gewünschte Stelle. Doch auch dieser Weg ist nicht besonders bequem. Schon das Hinaufklettern nimmt die Muskelkraft ungemein in Anspruch und das Hinablassen über die Schutthaufen verlangt neben kräftigen Muskeln noch einen schwindelfreien Kopf. Sowohl am Kamm als auch vor der Höhle bietet sich dem Besucher eine prachtvolle Aussicht.

a) Die Tropfsteinhöhle (Axamitka bei der Polen).

Der nach Süden gerichtete Eingang ist im vertikalen Durchschnitt dreieckig, und führt uns, nachdem er sich immer mehr verengt und auch an Höhe abnimmt, in einen weiten Raum, an dessen linker Seite herabgestürzte Felsblöcke einen steilen Damm bilden, der sich bis auf 13 M. über den tiefsten Punkt der Vorhalle erhebt. Rechts gelangen wir in einer engen, ein wenig ansteigenden und Anfangs nach N. O., dann gerade nach O. streichenden Zweig, von dem mehrere theils blind endende, theils zum Hauptzweig zurückkehrende Nebenzweige entspringen. Ungefähr 40 M. vom Eingang erweitert

[1]) Die Benennung der Polen soll von einem Räuberanführer Namens Axamit stammen, während die Bezeichnung „Milchloch" der in dieser Höhle häufig vorkommenden Kalkmilch ihren Ursprung verdankt.

sich dieser Zweig auf einmal, und die Sohle fällt ungemein stark, so dass einer Länge von 30 M. 12 M. Fall entspricht.

Dieser weite, wenn auch nicht bequeme Raum diente dem vorgeschichtlichen Menschen als Aufenthaltsort. Auf der linken Seite bedeckt Tropfstein den Boden, rechts hingegen liegen lose Gesteinsblöcke zerstreut, deren Oberfläche oft mit einer Kruste von Kalksinter übergezogen ist. Zwischen diesen Steinen befindet sich mehr-weniger Erde. Die Temperatur in diesem Theile der Höhle betrug bei wiederholter Messung 9° C. während das Wasser daselbst 2° C. zeigte.

Wenn wir in die Vorhalle zurückkehren und den Eingangs erwähnten Trümmerwall übersteigen, gelangen wir in den westlichen Theil der Höhle, der eine natürliche Fortsetzung der Vorhalle bildet. Beim Übersteigen stossen wir auf einige, durch die herabgestürzten Felsblöcke gebildete Hohlräume; einer derselben zertheilt sich in einer Tiefe von ungefähr 2 M. in zwei Zweige, von denen der eine sich immermehr verengend steil in die Tiefe führt.

Als wir diesen Schlund näher beleuchteten, sahen wir, dass derselbe mit drei Stangen überbrückt war. Wahrscheinlich waren es Goldsucher oder Flüchtlinge gewesen, die diese schauerliche Tiefe aufsuchten.

Nach der Dauer des Fallens eines hineingeworfenen Steines dürfte dieser Raum ungefähr 20 M. tief sein. Unsere Arbeiter erzählten uns von riesigen unterirdischen Räumen, wo man auch Gold fand, ebenso behaupteten sie, dass diese Höhle durch einen unterirdischen Gang mit dem Schlosse Nedecz in Verbindung stehe u. s. w.; doch jemanden zu bezeichnen, der schon unten gewesen wäre, waren sie nicht in Stande.

Der linke Arm ist um ungefähr 3 M. tiefer, als der Anfangspunkt der Vorhalle liegt, und der Abstand vom Boden bis zur Decke beträgt oft 15 M. Vom Trümmerwall in diese Tiefe hinabzusteigen ist ungemein beschwerlich, oft sogar gefährlich. Weiter rückwärts ist der Boden schon ebener, doch ist das Gefälle noch immer stark genug; die herabgestürzten Gesteinsstücke und Felsblöcke sind hier mit Erde bedeckt, in welcher wir zahlreiche fossile Knochen und Überreste prähistorischer Menschen fanden. Noch weiter rückwärts beginnt der Boden zu steigen und ist nicht mehr mit Felsblöcken, sondern mit einer oft recht mächtigen Schichte von Kalktuff bedeckt. Auch die Wände sind hier mit einer Kalkkruste überzogen und mit zahlreichen Tropfsteingebilden geschmückt, was von den übrigen Theilen der Höhle nicht gesagt werden kann. Stalagmiten von grösseren Dimensionen kommen eben-

falls nur in diesem Theile der Höhle vor. An den übrigen Orten pflegt das herabtropfende, kalkhältige Wasser nicht eine feste Decke zu bilden, sondern liefert blos eine weisse Masse, die in trockenem Zustande pulverförmig ist, mit Wasser angefeuchtet aber einen weissen Brei liefert, aus dem eine weisse Milch gepresst werden kann. Die Bewohner der Umgegend nennen dieselbe Steinmilch, und halten sie für ein bewährtes Mittel gegen diverse Krankheiten des Rindviehes und gegen das Verlieren der Milch bei Kühen. Diese Meinung habe ich in Zipsen, Sáros, Abauj, Torna u. s. w. bei den in der Nähe von Höhlen wohnenden Bauern allgemein verbreitet gefunden, und bei jedem meiner Höhlenbesuche sorgten meine Arbeiter dafür, sich ihre Säcke mit dem pulverförmigen Mergel zu füllen.

Die Temperatur des linken Arms stimmt mit der des rechten überein; überhaupt scheint die Temperatur des Innern der Höhle konstant zu sein.

Aus dem linken Arm zurückkehrend, ist es nicht unbedingt nöthig den früheren Weg einzuschlagen; man kann dem Damm entlang fortschreitend einen andern Ausweg finden, der aber ungemein beschwerlich is, da man sich von einer beinahe 5 M. hohen, steilen Wand herablassen muss. Diese Öffnung als Eingang zu benützen ist beinahe unmöglich.

Wenn wir diese hier geschilderten Verhältnisse überblicken, können wir ersehen, dass der Eingang der Höhle bedeutend höher liegt, als die Sohle der Zweige, und dass an jenen Orten, die von dieser Regel eine Ausnahme machen, erst nachträglich durch Einstürze diese Abweichung ins Leben gerufen worden ist. Die herabgestürzten Felsmassen haben sich an den meisten Punkten so sehr angehäuft, dass sie eine Untersuchung des ursprünglichen Bodens ganz unmöglich machen; und wo die Trümmergesteine weniger massenhaft vorhanden sind oder gänzlich fehlen, dort hatten schon andere Besucher, besonders Herr Mathias v. Badányi, Ausgrabungen veranstaltet. Nur wenige, leichter zugängliche Stellen waren noch unberührt. An solchen Stellen, wie auch dort, wo das Entfernen der herabgestürzten Felsblöcke oder der Kalksinter-Kruste ohne grosse Schwierigkeit zu bewerkstelligen war, liessen auch wir graben — und zwar in den meisten Fällen mit günstigem Erfolg.

Die Ausgrabungen begannen wir in der Erweiterung des rechten Zweiges, wo wir vor Allem die den Boden bedeckende Kalksinter-Kruste zu durchbrechen hatten. Die Mächtigkeit der Sinterschichte wechselte zwischen 1—4 dm., unter derselben folgte gelber Lehm, in welchem fossile Knochen — meistens vom Höhlenbären — in grosser

Anzahl vorgefunden wurden. Die Ausgrabungen konnten nur bis zu einer Tiefe von höchstens 1 M. stattfinden, da meistens riesige Felsblöcke, oft aber auch anstehendes Gestein die Fortsetzung verhinderten. Ähnliches erfuhren wir auch in der Mitte dieses grossen Raumes, nur dass dort nicht Kalksinter den Boden bedeckte, sondern Felsblöcke dessen Stelle einnahmen. Zwischen diesen Blöcken und in der unter diesen liegenden und mit Holzkohlen vermischten gelben Erde fanden wir 2 Feuersteinspäne, 2 spitze Knochen-Werkzeuge und zahlreiche Knochenbruchstücke des Höhlenbären. In der letzten Einbuchtung kamen wir auf abgerundete Gesteine umschliessende, ungemein feuchte Erde, die zwei Unterkiefer und zahlreiche Knochenbruchstücke des Höhlenbären enthielt.

Auch im linken Arm waren unsere Bemühungen von Erfolg; an jenen Stellen, wo man leicht auf Erde trifft, fanden wir grobe, ungebrannte Thonscherben, Feuerstellen, russige Steine, Knochenwerkzeuge und fossile Knochen. Die letzteren stammen meistens vom Höhlenbären, einige gehören einem nicht näher bestimmbaren Wiederkäuer an.

Die Menschenspuren und Produkte waren alle an der Oberfläche oder nahe zu derselben; in grösserer Tiefe folgt steiniger Thon, der zahlreiche fossile Knochen, aber keine Menschen-Überreste birgt. Zugleich muss ich bemerken, dass wir Knochen gegenwärtig lebender Thiere in diesem Theile der Höhle nicht gefunden haben.

Schliesslich veranstalteten wir noch in der grossen Vorhalle der Höhle und am Eingange Ausgrabungen. Am erstern Orte bestand der Boden noch in einer Tiefe von 1·5 M. aus kantigen Gesteinen, die keine Spur von thierischen Überresten umschlossen, am Eingang fanden wir einen Eckzahn des Höhlenbären und mehrere grobe Thonscherben, die mit den in anderen Theilen der Höhle gefundenen ganz übereinstimmten. Wir versuchten zwar auch noch an anderen Orten zu graben, doch ohne Erfolg.

b) Die Räuberhöhle [1]).

An der Südseite des Berges Hruby skala befindet sich eine thornähnliche Öffnung, über welcher zwei thurmartige Felsenspitzen emporragen. Hinter diesem Thor erstreckt sich ein grosser, von überhängenden Felswänden umgebener Raum, der einer riesigen Schlossruine gleicht. In diesem Raum kann man nur durch Umgehung des Berges gelangen. Die überhängenden Wände, die besonders auf der nördlichen und nordöstlichen Seite riesige Dimensionem annehmen, sind die Über-

[1]) Von den Bewohnern der Umgebung Axamitka genannt.

bleibsal einer eingestürzten Decke, deren einzelne Theile in Form von Felsblöcken und Trümmergesteinen die Fläche bedecken. Das Thor unterhalb der Thürme war der Eingang in diese geräumige Höhle.

An der nördlichen Seite dieser Trümmerstätte ist der dreieckige Eingang der Höhle zu sehen, welcher durch einen ziemlich engen Gang in eine geräumige Abtheilung hinabführt; von hier aus setzt sich ein schmaler Zweig nach rechts fort, während links jene Öffnung zu sehen ist, die schon von der Strasse bemerkt werden kann. Weiter rückwärts nimmt die Breite und Höhe der Höhle immer mehr ab und in 35 M. Entfernung vom Eingang endigt sie in einen engen Raum. Der Boden der Höhle ist seiner ganzen Länge nach mit Gesteinsstücken bedeckt, unter denen sich gelbe Thonerde befindet. Bezüglich der Niveauverhältnisse finden wir, dass der Eingang um 2 M. höher liegt als der tiefste Punkt des geräumigen Vordertheiles; von den letzteren aus steigt die Höhle fortwährend an, so dass sie zu den Ausbruchshöhlen gerechnet werden kann. Die höhere Lage des Eingangs ist durch die Anhäufung jener Trümmergesteine verursacht, die beim Einsturz des vor der gegenwärtigen Höhle gelegen grossen Raumes aus ihrer ursprünglichen Lage entfernt worden sind. Das unter den Thürmchen zu sehende Thor, der Eingang der ursprunglichen Höhle, liegt um 8 M. tiefer als der tiefste Punkt der gegenwärtigen Höhle. Der Höhenunterschied zwischen dem Ende der Höhle und dem erwähnten Thor beträgt 10 M.

Die Wände der Höhle sind an mehreren Orten, besonders im rückwärtigen Theile, mit Tropfsteingebilden überzogen.

Die Ausgrabungen, die wir in der eingestürzten Höhle veranstalteten, waren ganz erfolglos; am Anfang der Höhle, in dem weiteren Raume fanden wir unglasirte, doch auch mit Glasur versehene Thonscherben und Zehenknochen des Höhlenbären. Im grossen Raum der Höhle liessen wir einen 2 M. tiefen Graben auswerfen, und fanden bei dieser Gelegenheit einen Oberschenkel des Höhlenbären und zahlreiche Zehenknochen. Herr v. Badányi, der auch in diesem Theil der Höhle graben liess, fand unter andern einen Schädel eines jungen Höhlenbären. Wir versuchten auch in den rückwärtigen Theilen und am Ende der Höhle zu graben, doch erfolglos. Höchstens das verdient bemerkt zu werden, dass wir am Ende der Höhle in dem zähen gelben Lehm graben liessen und in einer Tiefe von 1 M. auf einen platten Stein stiessen, dessen untere Seite von Rauch geschwärzt war. Dieser Umstand deutet darauf, dass sich in dem hintern Theile der Höhle schon

vor dem Einsturz Menschen aufgehalten hatten. Weitere Daten oder Anhaltspunkte bezüglich des Aufenthaltes des Menschen in dieser Höhle konnten wir trotz eifrigsten Suchens nicht finden. Wenn wir aber in Betracht ziehen, dass man in diese Höhle sehr bequem eindringen kann, und dass sich auch dem Verkehr in derselben keinerlei Hindernisse in den Weg stellen, werden wir es auch nicht für wahrscheinlich halten, dass sich der Mensch längere Zeit darin aufgehalten hätte; auch als Versteck für Räuber ist sie weniger geeignet, als manche andere Höhlen dieses Gebirges, aber trotzdem glauben die Bewohner der Umgebung steif und fest, dass sich die Räuber in dieser Höhle aufgehalten haben und nennen sie deshalb auch Räuberhöhle.

Ausser diesen zwei hier ausführlicher beschriebenen Höhlen besitzen die Haligóczer Berge noch manche andere, welche wir ebenfalls besuchten, aber ohne grössere Ausgrabungen in denselben veranstaltet zu haben.

Wenn wir von der Räuberhöhle über den Kamm des Berges zurückkommen und gegen die Axamitka hin fortschreiten, erblicken wir gleich in der ersten Felsgruppe mehrere Hohlräume, von denen 2 eine Länge von beinahe 20 M. erreichen. Eine ziemlich geräumige Höhle liegt auch der Axamitka gegenüber am Fusse einer Felswand des steilen Kegels. Vor der Höhle ist eine schöne Rasenfläche, doch ist das Erreichen derselben vom Thal aus ungemein beschwerlich, und von der Berglehne aus sehr gefährlich. Diese Höhle ist ungefähr 30 M. lang, 2—4 M. breit und 1—3 M. hoch; ihre Streichungsrichtung stimmt mit der der Bergkette ziemlich überein. Der Boden steigt nach rückwärts langsam an und ist mit scharfkantigen Gesteinstücken besäet. An mehreren Stellen findet man Holzkohlen und Asche. Die Ausgrabungsversuche waren gänzlich erfolglos.

In der letzten Berggruppe befinden sich ebenfalls zahlreiche Felsspalten und Hohlräume; dieselben sind aber entweder sehr schwer zu erreichen, oder sehr eng; im letzteren Falle scheinen sie den Dachsen als Aufenthaltsort zu dienen. Ein derartiges Dachsloch besuchten wir auf der Nordseite, in der Nähe des dichten Waldes, doch fanden wir blos Dachsexkremente. Solch ein Dachsloch ist auch die im Rabenstein gelegene Höhle, von der manche Haligóczer Bauern soviel zu erzählen wussten.

II.

EGYESÜLETI ÜGYEK.

VEREINS-ANGELEGENHEITEN.

IV.

A „Magyarországi Kárpátegyesület“ 1882. évi márczius 5-én Késmárkon tartott rendkivüli közgyülésének

jegyzőkönyve.

Jelen voltak: Weber Samu II. alelnök mint a gyülés elnöke, a választmány nagy része és 97 tag.

I. A Döller Antal őrnagy úr leköszönése folytán üresedésbe jött első alelnöki és pénztárnoki tisztség betöltése. Weber Samu megnyitván a rendkivüli közgyülést, először üdvözölvén a megjelent egyesületi tagokat, a rendkivüli közgyülésnek mindenek előtt Döller Antal őrnagy úrnak az I. alelnöki és pénztárnoki tisztségről való leköszönését jelentette be. Miután továbbá elnök Döller Antal úrnak a „Magyarországi Kárpátegyesület“ alapítása és fejlődése körül szerzett rendkivüli érdemeiről megemlékezett volna, azon indítványt terjeszté a közgyülés elé, hogy a leköszönt I. alelnök újból választassék meg.

A közgyülés egyhangú és dörgő éljennel elfogadta az indítványt s közfelkiáltással újból Döller Antal urat választotta meg I. alelnöknek.

Döller Antal úr köszönettel fogadván ezen osztatlan bizalomnak új tanujelét, az I alelnöki tisztséget elfogadja s az egyesületi ügyek vezetésének könnyítése czéljából indítványozza, hogy ideiglenes pénztárnok választassék 160 frt évi tiszteletdíjjal, valamint továbbá egy ideiglenes irodai segéd is 120 frt fizetéssel, — miáltal az egyleti pénztár számára 80 frtnyi összeget lehetne megtakarítani s ezen két állomásra Kottlár Sámuel és Kail Antal egyesületi tagokat ajánlja.

A közgyülés ez indítványt elfogadta és közfelkiáltással ideiglenes pénztárnoknak Kottlár Sámuel urat választotta meg 160 forintnyi tiszteletdíjjal, ideiglenes irodai segédnek pedig Kail Andor urat 120 forintnyi évi fizetéssel.

II. A múlt évben megállapított alapszabály-tervezet bővitésével, illetőleg módosításával

a rendkivüli közgyűlés az Évkönyvet szerkesztő bizottságot bizta meg, utasításúl adván a bizottságnak azon elvet, hogy az alapszabályok módositásánál főtekintettel kell lenni a M. K.-egyesület országos jellegének megőrzésére, valamint az osztályok (sectiók) alakításának lehető előmozditására. A bizottság munkálata elkészűlvén, a választmány elé lesz terjesztendő, a választmány pedig beható tanácskozmány után az alapszabály-tervezetet elfogadás szempontjából a rendes közgyűlés elé fogja terjeszteni.

III. Az egyesület kiadványainak szétküldésére, valamint a tagsági díjnak behajtására nézve

a rendkivüli közgyűlés azon határozatot hozta, hogy ott, hol az egyesületnek helyi ügynökei vannak, az eddigi behajtási módozat maradjon meg s postaköltség fejében külön díj nem hajtandó be; a kiknek pedig a kiadványok keresztszalag alatt küldetnek meg, azoktól a rendes évi díjon kivül, postaköltség fejében, 20 kinyi összeget kell behajtani.

IV. Az Évkönyv költségeire nézve a rendkivüli közgyűlés elfogadta a választmány inditványát s

határozza, hogy az Évkönyv költségei az előző év bevételeihez mérten állapittassanak meg; a százalék végleges megállapitását azonban csak a folyó évi rendes közgyűlés által kivánja eszközöltetni.

V. Az ügyrend kidolgozásával s illetőleg az erre szükséges intézkedések megtételével

a rendkivüli közgyűlés az egyesület választmányát bizta meg.

VI. A kilépett vagy meghalt választmányi tagok helyei következőleg lettek betöltve, illetőleg az elnökség inditványára a következő urak lettek a közgyűlés által közfelkiáltással megválasztva:

Kéler Pál, Kolbenheyer Károly, Pribradny Guidó, Máriássy Ferencz, Lonszky Adolf, Koromzay György és Tátray Kárpát.

VII Kolbenheyer Károly, bielitzi tanár, kérvényt intézett az egyesülethez, melyben engedélyt kér arra, hogy az általa szerkesztett s kiadott „Magas Tátra“ című művére e szavakat nyomathassa: „A Magyar Kárpát-egyesület megbizásából.“

A rendkivüli közgyűlés szivesen ad helyet az érdemes szerző kérésének, azon megjegyzéssel, hogy — az eredetiség jellegének megóvása szempontjából — a magyar szövegre ki ne tétessék, hogy német eredeti után fordittatott.

S ezzel a rendkivüli közgyűlés véget ért.

Kelt Késmárkon, 1882. márcziushó 5-kén.

Weber Samu,
II. alelnök.

Zvarinyi Sándor,
egyesületi titkár.

IV.

Protokoll

der am 7. März 1882 in Kesmark abgehaltenen ausserordentlichen Generalversammlung des „Ungarischen Karpathenvereines."

Gegenwärtig waren: Samuel Weber II. Vizepräsident, als Vorsitzender, ein grosser Theil des Ausschusses und 97 Mitglieder.

I. Besetzung der infolge Abdankung des Herrn Major Anton Döller vakant gewordenen Vizepräsidenten- und Kassierstelle. — Nachdem Präses Samuel Weber die Sitzung eröffnet und die erschienenen Vereins-Mitglieder begrüsste hatte, meldete er vor allem Andern die Resignation des Herrn Anton Döller als I. Vizepräsident und Kassier; nachdem ferner Vorsitzender die Verdienste des Zurückgetretenen um die Gründung und Entwickelung des Ungarischen Karpathenvereines hervorgehoben hatte, macht er den Vorschlag, der abdizirte I. Vizepräsident möge abermals hiezu gewählt werde.

Der Vorschlag wird einstimmig und unter dröhnendem Éljen angenommen und Herr Anton Döller mittels Akklamation zum ersten Vizepräsidenten wiedergewählt. Herr Anton Döller dankt für dieses neue Zeichen ungetheilten Vertrauens, nimmt die Stelle eines I. Vizepräsidenten an und beantragt, es möge behufs leichterer Führung der Vereinsangelegenheiten ein provisorischer Kassier mit einem jährlichen Honorar von 160 fl., sowie ein provisoricher Kanzelist mit 120 fl. Gehalt gewählt werden, wodurch zu Gunsten der Vereinskassa eine Summe von 80 fl. erspart werden könne, und empfiehlt hiezu die Vereins-Mitglieder Samuel Kottlár und Andreas Kail. Die Generalversammlung nahm diesen Antrag an und wählte mittels Akklamation Herrn Samuel Kottlár zum provisorischen Kassier mit einem Honorar von 160 fl., zum provisorischen Kanzelisten aber Herrn Andreas Kail mit einem jährlichen Gehalte von 120 fl.

II. Mit Ergänzung, respektive Abänderung des Statutenentwurfes

wird das Redaktions-Komité betraut und demselben die Weisung ertheilt, bei Abänderung der Statuten das Hauptgewicht auf die Wahrung des Landescharakters des Ungarischen Karpathenvereins, sowie auf möglichste Förderung hinsichtlich Gründung von Sektionen zu legen. Nach Beendigung der Arbeiten des Komités wird der Statutenentwurf dem Ausschlusse unterbreitet; dieser aber wird nach eingehender Berathung denselben behufs Annahme der ordentlichen Generalversammlung vorlegen.

III. In Betreff der Expedition des Vereins-Jahrbuches, sowie in Hinsicht Einhebens der Jahrestaxe

wurde beschlossen, dass dort, wo der Verein Lokal-Vertreter hat, die jetzige Art des Einkassierens beibehalten und für Postgebühr keine Taxe eingehoben werde; wem aber das Jahrbuch unter Kreuzband zugeschickt wird, von dem sind ausser der regelmässigen Jahrestaxe an Postgebühr noch 20 Kreuzer einzuheben.

IV. Bezüglich der Kosten des Jahrbuches nahm die ausserordentliche Generalversammlung den Antrag des Ausschusses an,

wornach die Kosten des Jahrbuches nach den Einnahmen des vorhergehenden Jahres bestimmt werden; die endgiltige Bestimmung des Perzentsatzes aber wünscht sie nur durch die diesjährige ordentliche Generalversammlung zu erwirken.

V. Mit der Ausarbeitung der Geschäftsordnung, respektive mit den diesbezüglich nothwendigen Anordnungen

betraute die ausserordentliche Generalversammlung den Ausschuss.

VI. An die Stelle der ausgetretenen oder gestorbenen Ausschussmitglieder wurden über Antrag des Präsidiums folgende Herren mittels Akklamation in die Reihe der Ausschussmitglieder gewählt:

Paul Kéler, Karl Kolbenheyer, Guido Prihradny, Franz von Máriássy, Adolf Lonszky, Georg Koromzay und Kárpát Tátray.

VII. Karl Kolbenheyer, Professor in Bielitz, richtet an den Verein die Bitte, es möge ihm gestattet werden, dem von ihm verfassten Werk „Tátra-Führer" die Worte beidrucken zu lassen: „Im Auftrage des Ungarischen Karpathenvereins."

Die ausserordentliche Generalversammlung willfahrt bereitwillig dieser Bitte des verdienstvollen Verfassers mit der Bemerkung, es möge — um den Original-Charakter zu wahren — beim ungarischen Texte nicht gesagt werde, dass er aus dem Deutschen übersetzt sei.

Damit wurde die Generalversammlung geschlossen.

Kesmark den 5. März 1882.

Samuel Weber,
II. Vizepräsident.

Alexander Zvarinyi,
Vereins-Sekretär.

V.

A „Magyarországi Kárpátegyesületnek“ 1882. évi augusztushó 6-án Tátrafüreden tartott rendes évi közgyülésének

jegyzőkönyve.

Jelen volt több mint 100 tag.

1. Gróf Csáky Albin, egyesületi elnök, megnyitván a közgyülést, szivélyesen üdvözli a szép számmal megjelent egyesületi tagokat.

2. Az elnök felolvassa gondosan kidolgozott elnöki jelentését, melyben mint hü tükörben a mult évi egyesületi élet főbb mozzanatait lehetett szemlélni. (Lásd eln. jel. 367. l.)

A közgyülés a felolvasott elnöki jelentést éljenzéssel tudomásúl veszi s határozza, hogy az szokott módon az egyesületi Évkönyvben közzététessék, hogy ez által az egyesületnek mult évi működése az összes egyesületi tagok tudomására jusson.

3. Felolvastatott azután a „Szittnya-osztály“ átirata, melyben nevezett osztály jelentést tesz, hogy az osztály Selmeczbányán megalakúlt s Szász Góthai Koburg Fülöp herczeg ő királyi fensége védnöksége alatt áll; egyuttal beterjeszti alapszabályait és a tisztviselők névjegyzékét; végül útjelzőkre s tájékozó táblák felállítására 250 forintnyi segély megadását kéri az anyaegyesülettől.

A közgyülés az osztály átiratát örvendetes tudomásúl veszi, a tisztviselők névjegyzékével együtt; az osztály 250 frttal való segélyezésének kérdését, illetve e kérdés tárgyalását, valamint az alapszabálynak az anyaegyesület alapszabályaival leendő összeegyeztetését a választmányra bízza

4. Döller Antal, volt pénztárnok, előterjeszti az 1881-ik évi forgalmi és vagyonkimutatást, (l. II. 199. lap), melyből kitűnik, hogy az egyesület bevételei 10,142 frt 64 krt tettek, a kiadások ugyanannyit, 283 frt 10 kr. pénztári maradvány mellett, az egyesület vagyona pedig 17269 frt 45 krt tesz.

Ezzel kapcsolatban olvastatik a számvizsgáló bizottságnak jelentése, melyből kitűnik, hogy a bizottság az egyesületi pénztárnok számadását az 1881-ik évről f. évi február hó 21-én pontosan megvizsgálta, a főkönyvet a naplóval összehasonlította, a mellékleteket és utalványozásokat megvizsgálta, és az egész számadást egyes tételeiben és összegeiben helyesnek találta, miért is a bizottság a pénztárt kezelő Döller Antal úrnak a fölmentvény megadását indítványozza, valamint végre azt is, hogy ügybuzgalmáért neki jegyzőkönyvi köszönet szavaztassék.

A közgyülés a pénztár gyarapodását s a számvizsgáló bizottság jelentését tudomásúl veszi, Döller Antal úrnak a fölmentvényt megadja s ügybuzgalmáért jegyzőkönyvileg köszönetet szavaz.

5. A jövő évi számadások megvizsgálására: Weber Samu, Cornides Dániel, Husz Dávid, Payer Hugó, Hoepfner Gusztáv és Herfurth József urak küldettek ki.

Ezen számvizsgáló bizottság egyúttal felkéretett egy véleményes jelentés beterjesztésére azon kérdésre nézve, hogy t. i. mikép lehetne a kezelési költségeket leszállítani, illetőleg bizonyos kezelési megtakarításokat eszközölni? E czélból pedig főleg az egyes kiadások szükségessége lesz mindenek előtt megbírálandó

6. A jövő évi költségvetés következőleg lőn megállapítva: a jövedelemből mindenekelőtt a kezelési költségek fognak levonatni; a fenmaradó összeg 40%-ka culturalis czélokra, 60%-ka pedig menedékházak és útak építésére fog fordíttatni.

7. A pénztárnoki tisztségre a választmány indítványára

a közgyűlés egyhangulag Kottlár Sámuel, ideiglenes pénztárnokot, választotta meg véglegesen.

8. Olvastatott a múzeumi bizottságnak kimerítő jelentése. (Lásd muz. b. jel. 375. l.)

A közgyűlés a muzeumi bizottság jelentését örvendetes tudomásúl veszi, a tett indítványokat elfogadja, a nemesszivű adakozóknak meleg köszönetet szavaz, múzeumi czélokra évenként pedig 500 forintnyi összeget szavaz meg — a bizottság indítványára — a culturalis czélokra szánt összegből, ha t. i. ily összeg még fönmarad.

9. Az új alapszabályokat — azon módosítással, hogy az osztályok az általuk befizetett összegnek 10%-át kapják,

a közgyűlés elfogadta s az egyesület elnökségét megbízta, hogy azokat jóváhagyás végett a magas miniszteriumhoz felterjeszsze.

10. Az indítványozók sorában fölemlítendő:

a) Scherfel Aurél, ki a névtelen csúcsokat, völgyeket, tavakat azon férfiak (Kitaibel, Rochel, Maugsch) nevei után kívánja elneveztetni, kik a Tátra érdekében működtek.

A közgyűlés ez indítványt elfogadja s keresztűlvitelét a választmányra bízza.

b) Bárczay Ödön a mondákban gazdag Szádelői-völgy gondozására hívja fel az egyesület figyelmét.

A közgyűlés tudomásúl veszi ez indítványt s örömmel venné, ha e gyönyörű völgy gondozása czéljából Abaujmegyében osztály alakúlna.

c) Róth Márton indítványozza, hogy a poprádi „Gloriette“ Poprád városának engedtessék át a fentartási költség megtakarítása czéljából.

A közgyűlés ez indítványt elfogadja.

d) Dr. Weisz a vezetők és társaskocsik szabályozására;

e) Hazay Gyula a gyöngyház-ipar meghonosítására hívja fel az egyesület figyelmét.

A közgyűlés ezen indítványok tárgyalását a választmányra bízza.

11. Döller Antal jelenti, hogy Koburg herczeg a „Telgárti havas“ és „Sumjáczi havas“-on, Máriássy Ferencz úr pedig „Hági“ mellett tourista-házakat építtettek s azokat az egyesületi tagok használatára felajánlották.

A közgyűlés e jelentést örvendetes tudomásúl veszi, a nevezett nagylelkű földbirtokosoknak pedig jegyzőkönyvileg köszönetet szavaz.

12. Olvastatik az „Oesterreichischer Touristen-Club“ átirata, melyben kérdést intéz egyesületünkhöz, hogy hajlandó lesz-e egyesületünk az alpesi egyesületek Salzburgban (aug. 11, 12, 13.) tartandó internationalis közgyűlése alkalmával a tervezett alp-egyesületek szövetségébe lépni?

A közgyűlés tudomásúl veszi az átiratot, Déchy Mór urat felkéri, hogy egyesületünket ott képviselje, s csak ennek jelentése után fog a választmány a szövetségbe való belépés iránt határozni.

13. A „Keleti Kárpátok“ osztályának meghívása az augusztus 14, 15, 16-án Mármaros-Szigeten rendezendő kiállításra, az Alpenclub-Oesterreich s mások üdvözlő sürgönye a közgyűlés részéről tudomásúl vétetik.

14. Kármán József indítványára a tisztikarnak önzetlen fáradozásáért köszönet szavaztatott.

15. A jelen közgyűlési jegyzőkönyvnek hitelesítését a közgyűlés a legközelebbi választmányi gyűlésre bízta.

Kelt Tátrafüreden, 1882. aug. 6-kán.

Zvarinyi Sándor,
egyesületi titkár.

V.

Protokoll

der am 6-ten August 1882 in Schmecks abgehaltenen ordentlichen Generalversammlung des Ungarischen Karpathenvereines.

Gegenwärtig waren mehr als 100 Mitglieder.

1. Vereinspräsident Graf Albin Csáky eröffnete die Sitzung und begrüsste die zahlreich erschienenen Mitglieder auf's Herzlichste.

2. Präses verliest hierauf seinen sorgfältig ausgearbeiteten Bericht, aus welchem man, wie aus einem treuen Spiegel, die Hauptmomente des vorjährigen Vereinslebens ersehen kann. (Vide pag. 371.)

Die Generalversammlung nimmt den verlesenen Präsidialbericht mit Éljen zur Kenntniss und beschliesst, dass derselbe auf gewohnte Weise in's Jahrbuch aufgenommen werde, damit hiedurch die Vereinsthätigkeit im abgelaufenen Jahre sämmtlichen Mitgliedern zur Wissenschaft gelange.

3. Hierauf wird die Zuschrift der „Sektion Szittnya" verlesen, in welcher gemeldet wird, dass die Sektion sich in Schemnitz konstituirt habe und unter dem Protaktorate Seiner königlichen Hoheit des Herzogs Philipp von Sachsen-Koburg-Gotha stehe; zugleich unterbreitet sie ihre Statuten und das Namensverzeichniss der Funktionäre und bittet zuletzt von dem Mutterverein zur Aufstellung von Wegweisern und Orientirungs-Tafeln 250 fl. Unterstützung.

Die Generalversammlung nimmt die Zuschrift der Sektion sammt dem Namensverzeichniss der Funktionäre zur erfreulichen Kenntniss, die Frage der Unterstützung von 250 fl., respective die Verhandlung dieser Frage, sowie das Vergleichen der Statuten mit den Statuten des Muttervereines überweist sie dem Ausschuss.

4. Der gewesene Kassier Anton Döller unterbreitet den Verkehrs- und Vermögens-Ausweis pro 1881, (v. p. 199.) aus welchem ersichtlich ist, dass die Einnahmen des Vereins 10,142 fl. 64 kr., die Ausgaben ebensoviel betrugen bei einem Kassarest von 283 fl. 10 kr., das Vermögen des Vereins aber 17,269 fl. 45 kr. beträgt.

Im Zusammenhange damit wird der Bericht des Revisions-Komité's verlesen, aus welchem hervorgeht, dass dieses die Rechnungen pro Jahre 1881 am 21. Februar l. J. eingehend revidirte, das Hauptbuch mit dem Journal verglich, die Beilagen und Anweisungen untersuchte und die ganze Rechnung in ihren einzelnen Posten und Summen in Ordnung fand, weshalb beantragt wird dem Kassa-Verwalter, Herrn Anton Döller, das Absolutorium zu ertheilen und ihm für seinen Amtseifer protokollarisch Dank zu votiren.

Die Generalversammlung nimmt die Vermehrung der Kassa und den Bericht des Revisions-Komité's zur Kenntniss, ertheilt Herrn Anton Döller das Absolutorium pro 1881 und votirt ihm für seinen Amtseifer protokollarischen Dank.

5. Zur Revision der nächstjährigen Rechnungen werden die Herren: Samuel Weber, Daniel Cornides, David Husz, Hugo Payer, Gustav Hoepfner und Josef Herfurth exmittirt.

Dieses Komité wurde zugleich zur Berichterstattung betreffs jener Frage aufgefordert, wie die Manipulationskosten vermindert, respektive wie gewisse Manipulations-Ersparnisse bewerkstelligt werden könnten, zu welchem Zwecke vor allem Andern die Nothwendigkeit der einzelnen Ausgaben zu untersuchen wären.

6. Das Budget für nächstens wurde folgendermaassen votirt: Von den Einnahmen sind vor Allem die Manipulationskosten zu decken; 40% des Restes werden zu kulturellen Zwecken, 60% aber zum Baue von Schutzhütten und Wegen verwendet.

7. Über Antrag des Ausschusses wird seitens der Generalversammlung einstimmig der provisorische Kassier Herr Samuel Kottlár nunmehr definitiv gewählt.

8. Es wird der ausführliche Bericht des Museums-Komité's verlesen, (siehe Bericht des Museum-Komité's p. 379.)

Die Generalversammlung nimmt den Bericht des Museums-Komité's zur erfreulichen Kenntniss, heisst die gemachten Anträge gut, spricht den edlen Spendern Dank aus und votirt zu Museumszwecken jährliche 500 fl. — über Antrag des Ausschusses — von der zu kulturellen Zwecken bestimmten Summe, wenn nämlich noch soviel übrig bleibt.

9. Die neuen Statuten nimmt die Generalversammlung mit der Modifikation an, dass die Sektionen von der durch sie eingezahlten Summe 10% erhalten, und betraut das Vereinspräsidium, dasselbe möge die Statuten behufs der Genehmigung dem hohen Ministerium unterbreiten.

10. Aus der Reihe der Antragsteller sind zu erwähnen:

a) Aurel Scherfel, der die namenlosen Spitzen, Thäler, Seen nach den Namen jener Männer (Kitaibel, Rochel, Maugsch) zu benennen wünscht, die im Interesse der Tátra gewirkt haben.

Die Generalversammlung nimmt diesen Antrag an und betraut mit der Durchführung desselben den Ausschuss

b) Edmund Bárczay lenkt die Aufmerksamkeit des Vereins auf die Pflege des an Sagen so reichen Szadellőer Thales.

Die Generalversammlung nimmt diesen Antrag zur Kenntniss und würde es mit Freude begrüssen, wenn behufs Pflege dieses wunderschönen Thales im Abaujer Komitate eine Sektion entstünde.

c) Martin Róth beantragt, dass das Popráder „Gloriette", rücksichtlich Ersparung der Erhaltungskosten, der Stadt Poprád überlassen werde.

Die Generalversammlung nimmt diesen Antrag an.

d) Dr. Weisz lenkt die Aufmerksamkeit der Versammlung auf die Regelung des Führerwesens und der Omnibusse.

e) Julius Hazay aber auf die Perlmutterindustrie.

Die Generalversammlung weist die Verhandlung dieser Anträge an den Ausschuss.

11. Anton Döller meldet, dass Herzog Koburg auf der Telgarter und Sumjáczer Alpe, Herr Franz v. Mariássy aber bei „Hági“ Touristenhäuser erbaut und dieselben zur Benützung den Vereinsmitgliedern überlassen haben.

Die Generalversammlung nimmt diesen Bericht zur erfreulichen Kenntniss, den hochherzigen Grundbesitzern aber votirt sie protokollarischen Dank.

12. Es wird eine Zuschrift des „Österreichischen Touristen-Club verlesen, in welcher derselbe anfrägt, ob unser Verein geneigt sein werde, bei Gelegenheit der in Salzburg (am 11, 12, 13 Aug.) abzuhaltenden internationalen Generalversammlung der Alpinen-Vereine in den geplanten Verband derselben einzutreten.

Die Generalversammlung nimmt die Zuschrift zur Kenntniss, bittet Herrn Moritz Déchy unsern Verein daselbst zu vertreten, und wird erst nach eingelangtem Bericht der Ausschuss über das Eintreten in den Verband zu entscheiden haben.

13. Die Einladung der Sektion „Ost-Karpathen“ zu der am 14., 15., 16-ten August in Mármaros-Sziget zu arrangirenden Ausstellung, sowie die Begrüssungstelegramme des Alpenklub „Österreich“ und Anderer werden von der Generalversammlnng zur Kenntniss genommen.

14. Auf Antrag Josef Kármán's wurde den Funktionären für ihre uneigennützige Aufopferung Dank votirt.

15. Mit Authentikation gegenwärtigen Protokolls betraut die Generalversammlung die nächste Ausschusssitzung.

Schmecks am 6-ten August 1883.

Alexander Zvarinyi,
Vereinssekretär.

VI.

Elnöki jelentés.

Tisztelt egyesületi közgyűlés!

Évi jelentéseknek nem lehetvén más czélja, mint a rendes évi közgyűlésre összesereglett egyesületi tagoknak rövid vonásokban hű vázlatát nyújtani a lefolyt évbeni egyesületi működésnek, tisztemnek megfelelően következőket van szerencsém a t. közgyűlés elé terjeszteni.

Egyesületi működésünknek egyformán nélkülözhetetlen két alapja lévén, ú. m. a szellemi tevékenység és az anyagi támogatás; örömmel konstatálom első sorban, hogy ez is, az is a lefolyt évben nemcsak hogy nem fogyott, de mint ez egészséges szervezeteknél mindég kell, hogy legyen, fokozatosan gyarapodott.

Az első helyen említett szellemi tevékenység kivált a szerkesztő és múzeumi bizottságok kebelében tündöklött, és ha azok munkálkodásáról bővebben nem szólok, abban találja ez mentségét, hogy a szerkesztő bizottság szakavatott fáradozásának eredménye az egyesületi Évkönyv alakjában fekszik mindegyikünk előtt, a múzeumi bizottságnak ügybuzgalma pedig e bizottságnak a t. közgyűlés elé terjesztett külön jelentéséből lesz legbiztosabban megismerhető és érdemszerűleg méltányolható is.

A szellemi tevékenység terén kiváló fontosságú mozzanatot képez továbbá dr. Szontagh Miklós tagtársunk azon vállalkozása, hogy a hegyi vezetők számára 4 heti tanfolyamot nyitva, azokat a térkép-olvasás, meteorologiai eszközök használatában s a többiben oktatandja, nagymérvben mozdítván elő ekképen a hegyi kirándulásoknak biztonságát és kényelmét.

Ez idén sem szűnt meg végre érdekünkben működni Kolbenheyer Károly, bielitzi tanár, ki megemlékezvén arról, hogy a Kárpátok üde levegőjét alföldi honfitársaink is szeretik élvezni, „Magas Tátrá“-ját ez évben magyar szövegben juttatta a közönség elé, mit az egyesületi választmány helyeselve, a hasznos mű ez újabb kiadását a „Magyar Kárpát-egyesület megbízásából“ felírással látta el.

A tavaly Velenczében rendezett földrajzi kiállításon egyesületünk elösmerő oklevéllel lett kitüntetve; az általunk ott kiállított tárgyak pedig: évkönyvek, térképek sat. maradandó emlékül a velenczei földrajzi társaságnak ajándékoztattak.

A Beszkidalji osztály mult évi kiállítás kivált Siegmeth Károly tagtársunk és osztálytitkár fáradhatatlan buzgósága folytán kitünően sike-

rült, minélfogva egyesületünknek ezen most már a Keleti-Kárpátok után elnevezett osztálya ez idén ismét házi iparczikkekből álló kiállítást rendez.

A szellemi tevékenység azonban egy magában, anyagi támogatás nélkül kellően nem érvényesülhetvén és egyesületi feladataink között sok olyan is lévén, mely kizárólagosan anyagi eszközök által érhető el, ez utóbbiaknak fontosságát sem téveszthetjük el szem elől.

A részletekkel a t. közgyűlés elé terjesztendő külön pénztárnoki jelentés foglalkozand, szorítkozom tehát itt is az általános szempontokra.

Anyagi erőnk mikénti, mi egyes czélokra való felhasználásának kérdésében a mult évi közgyűlés által is elfogadott oly osztályzáshoz lévén kötve, hogy az egyesületi jövedelmek 20%-ból a kezelési költségek fedeztessenek, azután bevételeinknek 40%-a kulturális czélokra, és szintúgy 40%-a az inkább gyakorlati nyomatékkal és fontossággal biró védőház- és útépítkezésre fordíttassék, az elénk szabott kereten túl nem lépni iparkodánk ugyan, de ha részint az a priori helyeselt álláspont szükségszerű fejleményei, részint pedig a véletlen körülmények által kényszeritetten — még sem valánk képesek e korlátokat teljes mérvben tiszteletben tartani, szolgáljon mentségünkre az, hogy egyrészt a kezelési költségek szaporodása az egyesületi élet mindinkább elevenebb lüktetésével jár karöltve, és hogy másrészt a kulturális czélok természetök szerint financziális korlátok, előre megszabott arányok közzé csak nehezen szoríthatók, mi egyszerűen azt jelenti, t. közgyűlés, hogy a lefolyt évben a kezelési költségek és kivált a kulturális czélokra folyóvá tett összegek jóval meghaladták a %-okban kifejezett fenti arányt, és hogy e túlkiadások a harmad helyen nevezett védőház- és útépítkezések tételének rovására történtek.

Élénk érzetében annak, hogy ez állapot változást igényel, a multra nézve a t. közgyűlésnek felmentvényét kérjük és egyúttal a jövőt illetőleg, külön előterjesztésben, az eddigi gyakorlattól eltérő, az egyesületi feladatok praktikus oldalára nagyobb súlyt fektető indítványnyal lépünk a t. közgyűlés elé. Nem tartok attól, hogy az egyesületi Évkönyvre eddig fordított költségek némi megszorítása a szellemi működést meg fogná béníthatni, nem tartok pedig ettől, t. közgyűlés, azért, mivel — úgyhiszem — könnyen feltalálható lesz az Évkönyv kiadványozásának oly módja, mely midőn a két nyelvbeni megjelenést fentartja és egyesületünknek magyar nemzeti jellegét kétségen kívül helyezi, a nyomatási és kiállitási költségek tetemes részét meg is takarítani engedendi.

A múlt évi közgyűlés óta tartott hat választmányi ülés és egy rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvei biztos tanúsagot tesznek egyesületi életünk élénkségéről és működési terünk folytonos kiterjesztéséről.

Már előbb tettem említést a „Beszkidalji osztály“ helyébe lépett „Keleti-Kárpátok osztályá“-ról, mely utóbbi most egyesületünk mármarosi tagjait is magába felvette és ekképen 300-nál több tagot számlál. A választmány csak kötelességet vélt teljesíteni, midőn ez osztály eredményekben dús működését e folyó évben 250 forinttal támogatni elhatározta. Hasonló okból szavazott meg a választmány az ez idén megalakult „Iglói osztály“-nak 100 forintnyi segélyt, tapasztalván, hogy ez osztály, alig hogy életre ébredt, máris czélszerű alkotásokhoz látott.

Több ízben vette igénybe az egyesületi választmány idejét azon kérdés, hogy az anyaegyesületi Évkönyv ezentúl minő alakban, évenként egy vaskos kötetben, vagy pedig 4 füzetben jelenjen-e meg. Az e kérdés megvitatásakor nyilvánúlt élénkség csak az egyesület czéljai iránti legmelegebb érdeklődésnek jele és annak ideiglenes megoldása, mely a

füzetenkénti megjelenést kisérletképen alkalmazná, mindenesetre azon előnynyel bir, hogy a gyakorlati tapasztalásból fogunk meggyőződhetni az iránt, mely kiadványozási alak felel meg inkább az egyesületi tagok kivánságának, valamint az egyesület kulturális és financziális érdekeinek.

Egy másik fontos tárgyát a választmányi tanácskozásoknak képezék a múlt évi közgyűlésben megállapított új alapszabályok, miután majdnem azonnal e megállapítás után felmerültek ez alapszabályok némely hiányai által előidézett aggályok. A választmány bizonyára csak a közgyűlés intentióinak felelt meg, midőn ez alapszabályoknak változatlan életbeléptetése helyett ismételten beható tárgyalás alá vette azokat és most némi módosítási indítványokkal lép a t. közgyűlés elé.

Mint kiválóan örvendetes mozzanatot fel kell említenem, hogy az ez év folyamában felfedezett Bélai-cseppkőbarlang ügyét nem csupán szepes-bélai tagtársaink karolták fel nagy buzgósággal, de támogatta maga Szepes-Béla városa is jelentékeny pénzáldozattal, minek köszönhető, hogy a Tátra látogatoi előtt egy, természeti szépségekben gazdag újabb kirándulási hely nyílt meg.

Máriássy Ferencz tagtársunk szintén újabb bizonyságát adta annak, mily melegen érdeklődik egyesületünk iránt az által, hogy a „Hági“ nevű magánlakához közelálló erdőőri háza egyik szobájában az egyesület tagjainak és a touristáknak díjtalanúl szállást nyújt.

Spöttl Ignácz, egyletünk e buzgó barátja, ez évben sem feledkezett meg rólunk, a havasi rózsa meghonosítása czéljából e nemes növény magjait szép mennyiségben rendelkezésünkre bocsátva.

A „Magyar mérnök- és épitész-egylet“ a létesítendő kárpáti múzeum terveinek pályázat útján beszerzésére és díjtalan átengedésére ajánlkozott, mi által bennünket hálás köszönetre kötelezett.

A „Természettudományi Társulat“ összes eddigi kiadványait könyvtárunknak adományozván, nem csekély mérvben növelte ennek értékét.

A „Kóza-menedékház“ újból bérbeadása az egyesület és annak egyes tagjai érdekeinek kellő megóvása mellett foganatosíttatott.

A folyó évi márczius havában Késmárkon tartott rendkivüli közgyűlés a m. é. rendes közgyűlés egyik határozatának megfelelve, az egyesületi pénztár kezelését egy ideiglenes pénztárnokra bizta és habár ezen pénztárnokot 160 frtnyi évi tiszteletdíjjal látta el, a helyes takarékosság szem előtt tartásával úgy intézkedett, hogy az új pénztárnoki tiszt a már régebben fenálló irodasegédi tiszttel együtt évi 80 forintnyi összeggel csekélyebb költséget okoz, mint előbb egy maga az irodasegédi állás.

Nem szorosan az egyesületi működés terén, de az egyesületi tisztség hozzájárulásával tétettek intézkedések legelőször ez idén a hegyi vezetők, kirándulásra használni szokott hátas-lovak és bérkocsik ügyének a mindinkább növekedő forgalom és szükségletnek megfelelő rendezésére. Az érdem e tekintetben első sorban a közig. hatóságot illeti, a haszon azonban minden esetre mindnyájunkra háruland, azokra szintúgy, kik itthon vagyunk, mint azokra, kik e vidéket a nyári évadban felkeresik.

Midőn végül megjegyzem, hogy azon egy belvillongás, mely az év folyamában egyesületi életünkben felmerült, és melynek következményeképen egyesületünk nagyon tisztelt és érdemekben dús első alelnöke tiszti állomásától megválni kivánt, a márcz. havában tartott rendkivüli közgyűlésben a mindnyájunk által óhajtott szerencsés megoldást nyeré az

által, hogy az ellentétes nézetek kiegyenlítése mellett említett alelnökünk újból megválasztatott, azon, úgy hiszem, czáfolhatatlan meggyőződésnek adhatok egyúttal kifejezést, hogy e belvillongás maga nem az egyesületi élet hanyatlásának, de ellenkezőleg, mivel az egyesületi czélok érvényesítésében, habár elágazó irányban, de mindkét oldalról egyforma szívósság tanusíttatott, fokozott éberségének, tehát alkotási aspiratióinak és képességének adta kétségbevonhatatlan jelét.

Befejezvén ekképen előterjesztését annak, miből a t. közgyűlés egyesületünk ez évi működése felett magának helyes képet alkothat, nem marad egyéb hátra, minthogy nagybecsű figyelmöket a mai napirend egyes tárgyaira felhívjam és az egyesület tisztségit, az egész választmányt, valamint önön magamat, a t. közgyűlési tagok szíves jó indulatába ajánljam.

Kelt Mindszenten, 1882. évi aug. 2-kán.

Gróf Csáky Albin,
elnök.

VI.

Präsidial-Bericht.

Geehrte Generalversammlung!

Jahresberichte können keinen andern Zweck haben, als den zur ordentlichen Generalversammlung zusammengeströmten Vereinsmitgliedern in kurzen Zügen ein treues Bild zu bieten über die Vereinsthätigkeit des verflossenen Jahres. Infolge meines Amtes bin ich so frei der Geehrten Generalversammlung Nachstehendes zu unterbreiten.

Nachdem unsere Vereinsthätigkeit zwei gleichförmig unentbehrliche Grundlagen besitzt, nämlich geistiges Wirken und materielle Unterstützung: kann ich mit Freude konstatiren, dass sowohl diese, als auch jenes im verflossenen Jahre nicht nur nicht abgenommen, sondern, wie dies bei einem gesunden Organismus zu sein pflegt, sich noch gehoben hat.

Das an erster Stelle erwähnte geistige Wirken bethätigte sich besonderes im Schoosse des Redaktions- und Museums-Komités, und wenn ich von der Thätigkeit derselben nicht eingehender spreche, so findet dies darin seine Entschuldigung, dass das Resultat der fachkundigen Bemühungen des Redaktions-Komité's in Gestalt des Vereins-Jahrbuches uns Allen vorliegt, die Bemühungen des Museums-Komité's aber aus dem Bericht desselben an die Geehrte Generalversammlung am sichersten können erkannt und nach Verdienst gewürdigt werden.

Auf dem Gebiete geistiger Thätigkeit bildet ferner ein hervorragendes Moment das Unternehmen unseres Mitgliedes Dr. Nikolaus Szontagh, der für die Tátraführer einen vierwöchentlichen Lehrkurs eröffnete und dieselben im Kartenlesen, im Gebrauche der meteorologischen Instrumente u. s. w. unterrichtete, wodurch die Sicherheit und Bequemlichkeit der Gebirgstouren bedeutend gefördert wird.

Endlich unterliess es Karl Kolbenheyer, Professor in Bielitz, auch heuer nicht, in unserem Interesse zu wirken, indem er in dem Bewusstsein, dass die frische Luft der Karpathen auch die Bewohner Niederungarns gern einathmen, seine „Hohe Tátra" dieses Jahr auch in ungarischem Texte dem Publikum vorlegte, was der Vereins-Auschuss billigte und diese neue Ausgabe des nützlichen Werkes mit der Aufschrift „Im Auftrage des Ungarischen Karpathen-Vereins" versah.

Bei der im vorigen Jahre in Venedig arrangirten geographischen Ausstellung wurde unser Verein mit einem Anerkennungs-Diplom ausgezeichnet; die durch uns dort ausgestellten Gegenstände aber, wie Jahrbücher, Karten u. dgl. blieben als dauerndes Andeken im Besitze der Geographischen Gesellschaft in Venedig.

Die vorigjährige Ausstellung der Sektion Beszkid ist besonders zufolge Bemühungen des Mitgliedes und Sektion-Sekretärs, Karl Siegmeth, vorzüglich gelungen, weshalb denn auch die derzeit Ost-Karpathen genannte Sektion unseres Vereines heuer abermals eine Anstellung von Artikeln der Hausindustrie arrangirt.

Da aber die Thätigkeit auf geistigem Gebiete ohne materielle Unterstützung keine nachhaltigeren Erfolge aufweisen kann und unter unseren Vereins-Aufgaben es viele gibt, die nur ausschliesslich durch materielle Mittel erreicht werden können: so dürfen wir auch die Wichtigkeit der letzteren nicht ausser Acht lassen.

Mit den Details beschäftigt sich der der Generalversammlung ebenfalls zu unterbreitende Bericht des Kassiers, weshalb ich mich auch hier nur auf die allgemeinen Momente beschränken will.

Bezüglich der Verwendung unserer materiellen Kräfte hielten wir uns an die Beschlüsse der vorigjährigen Generalversammlung, wonach 20 % der Vereinseinnahmen für Regie, ferner 40 % für kulturelle Zwecke und ebenfalls 40 % zu mehr praktischen Zwecken, nämlich zu Schutzhütten- und Wegbauten zu verwenden waren; und obwohl wir bestrebt gewesen, die uns gesteckten Schranken nicht zu überschreiten, so konnten wir theils zufolge der Entwickelungen über den a priori gutgeheissenen Standpunkt hinaus, theils zufolge einiger unvorhergesehener Umstände jene Schranken nicht genau einhalten. Als Entschuldigungsgrund hiefür diene es, dass einerseits die Vermehrung der Regie mit der sich immer lebendigeren Gestaltung des Vereinslebens im Zusamenhange steht und dass andererseits die kulturellen Zwecke durch finanzielle Schranken, durch vorher bestimmte Proportionen sich nur schwer einzwängen lassen. Kurz gesagt, Geehrte Generalversammlung, bedeutet dies soviel, dass im verflossenen Jahre die für Regie und besonders für kulturelle Zwecke flüssig gemachten Summen das bereits in %-ten ausgedrückte Verhältniss bedeutend überstiegen und dass diese Mehrausgaben auf Kosten der an dritter Stelle erwähnten Schutzhütten- und Wegbauten geschahen.

Im vollen Bewusstsein dessen, dass dieser Zustand eine Aenderung erheischt, erbitten wir für die Vergangenheit von der Geehrten Generalversammlung das Absolutorium und treten zugleich betreffs der Zukunft mit einem von der bisherigen Gepflogenheit abweichenden, auf die praktische Seite der Vereinsangelegenheiten grösseres Gewicht legenden Antrag vor die Geehrte Generalversammlung. — Ich befürchte nicht, dass eine mässige Einschränkung der bisher auf das Vereins-Jahrbuch verwendeten Auslagen die geistige Thätigkeit beeinträchtigen könnte, und zwar deshalb nicht, weil — wie ich glaube — es nicht unschwer sein dürfte bei Herausgabe des Jahrbuches einen Modus auffindig zu machen, welcher, trotzdem er das Erscheinen desselben in zwei Sprachen ermöglicht und zugleich den ungarischen Nationaltharakter unseres Vereines ausser allen Zweifel stellt, einen beträchtlichen Theil der Druck- und Ausstattungskosten ersparen lässt.

Die Protokolle der seit der vorigjährigen Generalversammlung abgehaltenen sechs Ausschusssitzungen und einer ausserordentlichen Generalversammlung geben Zeuguiss von dem regen Vereinsleben und der steten Erweiterung unseres Wirkungskreises.

Schon früher erwähnte ich, dass an Stelle der „Sektion Beszkid" die „Sektion Ostkarpathen" getreten sei, welch letztere auch die Mitglieder der Mármaros in sich aufnahm und infolge dessen mehr als 300 Mitglieder zählt. Der Ausschuss betrachtete es deshalb für seine Pflicht, die Thätigkeit dieser eifrigen Sektion heuer mit 250 fl. zu unterstützen. Aus gleichem Anlass votirte der Ausschuss der im Laufe dieses Jahres entstandenen „Sektion Igló" 100 fl.; hat er doch Kenntniss davon, dass dieselbe, kaum ins Leben getreten, sich sogleich daran machte, etwas Zweckmässiges zu schaffen.

Mehrmals nahm die Zeit des Vereinsausschusses jene Frage in Anspruch, ob das Jahrbuch fernerhin jährlich in Einem dicken Bande oder aber in 4 Heften erscheinen solle. Der lebhafte Meinungsaustausch

hiebei legt nur Zeugniss davon ab, dass die einzelnen Mitglieder sich auf das Wärmste für die Vereinszwecke interessiren, und die zeitweilige Bestimmung, das Jahrbuch versuchsweise in Heften erscheinen zu lassen, hat jedenfalls den Vortheil, dass wir aus Erfahrung uns werden überzeugen können, welcher Modus den Wünschen der Mitglieder, sowie den kulturellen und finanziellen Interessen des Vereins mehr entsprechen werde.

Einen zweiten wichtigen Gegenstand der Ausschussberathungen bildeten die durch die vorigjährige Generalversammlung angenommenen neuen Statuten, indem sogleich betreffs einiger Mängel derselben Befürchtungen laut wnrden. Der Ausschuss dürfte nur den Intentionen der Generalversammlung entsprochen haben, dass er anstatt diese Statuten unverändert ins Leben treten zu lassen, dieselben zu wiederholtem Male einer eingehenden Berathung unterzog und jetzt mit einigen Abänderungs-Anträgen vor die Geehrte Generalversammlung tritt.

Als ein besonders erfreuliches Moment muss ich erwähnen, dass die Angelegenheit der im Laufe dieses Jahres entdeckten Béler Tropfsteinhöhle nicht nur seitens unserer dortigen Mitglieder mit grossem Eifer gefördert wurde, sondern die Stadt Szepes-Béla selbst dieselbe mit beträchtlichen Geldopfern unterstützte ; und ist es diesem Umstand zu verdanken, dass den Tátrabesuchern ein neuer, an Naturschönheiten reicher Ausflugsort offen steht.

Unser Vereinsmitglied Franz v. Máriássy gab ebenfalls ein neues Zeugniss dessen, wie sehr er sich für unsern Verein interessirte, dadurch, dass er in dem Waldhegerhause nächst „Hagi“ den Vereinsmitgliedern und Touristen ein Zimmer unentgeltlich zur Verfügung stellte.

Ignatz Spöttl, dieser warme Freund unseres Vereines, vergass auch heuer nicht unser, indem er zum Zwecke Akklimatisirung der Alpenrose den Samen dieser edlen Pflanze in reicher Menge zur Verfügung stellte.

Der „Ungarische Ingenieur- und Architekten-Verein“ erbot sich, die Pläne des zu erbauenden Karpathen-Museums im Wege des Konkurses herbeizuschaffen und dieselben uns unentgeltlich zu überlassen, wofür wir demselben zu grossem Danke verpflichtet sind.

Die „Naturhistorische Gesellschaft“ schenkte unserer Bibliothek ihre sämmtlichen Ausgaben, wodurch sie in nicht geringem Maasse den Werth derselben erhöhte.

Die Rosahütte wurde neuerdings in Pacht gegeben, zugleich aber auch die Interessen des Vereins und der einzelnen Mitglieder desselben gewahrt.

Die im März laufenden Jahres in Kesmark abgehaltene ausserordentliche Generalversammlung übertrug gemäss einem Beschlusse der vorigjährigen ordentlichen Generalversammlung die Verwaltung der Vereinskassa einem provisorischen Kassier und, obzwar dieser Kassier ein Honorar von 160 fl. bezieht, so regelte sie, die richtige Sparsamkeit vor Augen haltend, diese Angelegenheit derart, dass der neue Kassier mit dem schon früher bestellten Vereins-Kanzelisten zusammen 80 fl. weniger Ausgaben verursachen, als früher die Kanzelistenstelle allein.

Nicht gerade der Vereinsthätigkeit entspringend, aber mit Hinzutritt der Vereinsfunktionäre wurden Schritte gethan, die Angelegenheit der Bergführer, der zu Ausflügen benützten Saumpferde und Miethwagen dem sich immer mehr steigenden Verkehr und dem Bedürfnisse angemessen zu ordnen. Das Verdienst gebührt in dieser Hinsicht an erster Stelle dem Verwaltungs-Ausschusse, der Nutzen hieraus aber wird Allen zu Gute kommen, sowohl uns, die wir hier zu Hause sind, als auch jenen, die diese Gegend zur Sommerszeit aufsuchen.

Wenn ich noch zuletzt bemerke, dass jenes Zerwürfniss, welches im Laufe dieses Jahres in unserm Vereinsleben auftauchte und infolge

dessen der werthgeschätzte und verdienstvolle erste Vizepräsident unseres Vereines von seinem Amte scheiden wollte, in der im März abgehaltenen ausserordentlichen Generalversammlung dadurch ein uns allen erwünschtes glückliches Ende fand, dass die gegentheiligen Ansichten ausgeglichen und unser Vizepräsident auf's Neue gewählt wurde: so glaube ich zugleich meinerseits jener nicht anfechtbaren Überzeugung Ausdruck geben zu können, dass dieses innere Zerwürfniss nicht eine Folge der Erschlaffung der Vereinsthätigkeit gewesen, sondern im Gegentheil, weil zur Hebung der Vereinszwecke obzwar in verschiedenen Richtungen, jedoch beiderseits gleiche Ausdauer gezeigt wurde, dies jedenfalls uur als ein Zeichen erhöhter Regsamkeit, demnach schaffensfreudiger Aspiration und Fähigkeit anzusehen sei.

Indem ich somit meinen Bericht schliesse, woraus die Geehrte Generalversammlung sich ein treues Bild unserer Vereins-Thätigkeit in diesem Jahre zusammenstellen kann, bleibt mir nur noch übrig, Ihre Aufmerksamkeit auf die einzelnen Gegenstände der heutigen Tagesordnung zu lenken und die Vereins-Funktionäre, den gesammten Ausschuss, sowie mich selbst dem Wohlwollen der geehrten Mitglieder zu empfehlen.

Mindszent, den 2-ten Aug. 1882.

Graf Albin Csáky,
Präsident.

VII.

Jelentés a múzeumi bizottság működéséről.

A múzeumi bizottság azon elvből indúlt ki működésénél, hogy a Kárpáti-múzeum nem egyes emberek szeszélyének, nem egy város vagy megye törekvéseinek, hanem egy egész országnak az ügye, sőt minthogy e múzeum gyakorlati czéljai mellett a tudományt is szolgálni van hivatva, n e m z e t k ö z i j e l l e g e t nyer. Ezen oknál fogva a nev. biz. a pénzgyűjtést az egész országra, sőt az ország határain túl is terjesztette ki. Már a mult évben minden nevezetesebb hazai fürdőnek küldtünk volt gyűjtőivet, és ezen év folyamában egyesületünk alapító, választmányi és ügyvivő tagjait, valamint a közép- és felsőbb iskolák igazgatóságait is felkértük ügyünk támogatására és ösmerőseik körében a múzeum számára való gyűjtéseknek eszközlésére; eddig 484 aláírási ívet osztottunk szét, melyek közül 36 üresen, és 68 aláírásokkal ellátva érkezett vissza; 379 ív még a gyűjtők kezében van. Azonkivül a magas klérushoz, a pénzintézetekhez és fontosabb honi iparvállalatokhoz is fordúltunk külön felhivásban, de csekély eredménynyel. A magas arisztokraczianál a szükséges lépések megtételére nagyérdemű elnökünk ő Méltósága vállalkozott.

Az aláírás és egyébkénti adakozás útján eddig 2349 frt gyűlt össze, melyből azonban 405 frt 60 kr. még nincsen befizetve és 253 frt a sorsjáték számára fordítandó. Amidőn itt a nemeslelkű adakozóknak és gyűjtőknek őszinte köszönetünket kifejezzük, nem mulaszthatjuk egyszersmind azon t. cz. uraságokat, kik az aláírási iveket még vissza nem küldték, felkérni, hogy ügyünk érdekében fáradozni és az aláírási iveket minél előbb beküldeni kegyeskednének. Az ily módon eszközölt gyűjtés mellett másnemű gyűjtés is folyt. A mult évi közgyűlés egy 24 hölgyből álló bizottságot választott, melynek tagjai pénzadományok és nyereménytárgyak gyűjtésére kérettek fel. A bizottság tagjainak legnagyobb része igen buzgón járt el tisztében, de mindamellett szükségesnek bizonyúlt — különösen tekintettel a sorsjegyek eladására — a bizottság tagjainak számát nagyobbra tenni, mi az április hó 1-én Késmárkon tartott választmányi ülésen meg is történt, midőn a lottóbizottság 80 tagra egészíttetett ki. Ugyanazon ülésen elhatároztatott, hogy a rendezendő sorsjátékhoz 20,000 drb 25 kros sorsjegyet fogunk kibocsátani, melyekre 1000 nyereménytárgy fog esni. A kisorsolás mai napra tüzetett ki; minthogy azonban eddig körülbelől csak 850 nyereménytárgy gyűlt össze és csak 8000 drb sorsjegyért folyt be a pénz, 12,000 drb sorsjegy pedig, ambár szintén már a közönség kezében van, még nincsen megfizetve, kényszerítve érzi magát a múzeumi bizottság a k i s o r s o l á s n á k f. é. augusztus 28-án való h a l a s z t á s á t a tiszt. közgyűlésnek ajánlani, egyuttal felhatalmazást kér arra nézve, hogy a sorsjáték számára befolyt 253 frttal a még hiányzó nyereményeket bevásárolhassa, különös gondot fordítván a hazai iparterményekre.

A nyereménytárgyak Poprádon a Husz-parkban vannak kiállítva és a kisorsolás ügyét egy Husz Dávid úr elnöklete alatt működő „sorsolási bizottság" vezeti. S itt nem mulaszthatjuk el a t. közgyűlés elé azon indítványnyal járulni, hogy a nemeslelkű adakozóknak és gyűjtőknek, valamint mindazoknak, kik a sorsjáték rendezését elősegíteni szíveskedtek, jegyzőkönyvileg köszönet szavaztassék.

A múzeumi bizottság működése továbbá még arra is irányult, hogy a Poprád városa, valamint a Husz Dávid úr által a múzeum számára tett ajánlatok jogérvényes okmányok alakjában kerüljenek birtokunkba, és az ezen irányban való törekvésünket teljes siker koronázta. Azonban fel kell említenünk, hogy a múzeum helyére nézve némi változtatás történt. Poprád városa tudvalevőleg két helyet ajánlott fel a múzeum számára; az egyik a Gréniczre vezető út bal, a másik annak jobb oldalán van; mind a két telek Husz Dávid úr birtokát képezi, s nevezett úr ingyen ajánlotta azokat fel a Kárpát-egyesületnek.

A mult évi közgyűlés a gréniczi úttól jobbra fekvő telket fogadta el a választmány javaslata alapján. Midőn az illető hely később kiméretett és bekerítése is elhatároztatott, czélszerű volta iránt némi kételyek támadtak; ehhez járult, hogy Poprád városának meghatalmazottjai a múzeumi bizottságnak f. é. márczius 18-án tartott gyűlésén oda nyilatkoztak, hogy a város a Kárpáti-múzeum felépítését az igért 2748 forintnyi járulékkal csak azon esetben hajlandó támogatni, ha az egyesület a gréniczi úttól balra, tehát a városhoz közelebb fekvő telket fogadná el a múzeum helyéül. A múzeumi bizottság és ennek informálása nyomán a választmány is ilyen tényekkel szemben Poprád városának óhaját teljesítendőnek vélte és pedig annál inkább, mivel a város által kivánt hely, szakértők véleménye szerint, még jobban alkalmas a múzeumi épület számára, mint az előbbi, s mivel Husz Dávid úr azt a helyet is ingyen engedi át az egyesületnek és a kilátásba helyezett évi támogatását, valamint az ajándékokmány által biztosított birtokrészt — etablissementjének $^1/_{10}$ részét — ezen esetben is fentartja. Kérjük a t. közgyűlést, hogy ezen változtatást jóváhagyni szíveskednék.

A múzeum helyével kapcsolatban azon örvendetes hírt is kell felemlítenünk, hogy a magyar mérnök- és építész-egyesület múlt évi itt-időzése alkalmával megigérte, hogy a múzeum számára szükséges tervet ingyen meg fogja nekünk szerezni. Egyesületünk választmánya nem is mulasztotta el a nevezett egyesületnek szíves ajánlatáért őszinte köszönetünket kifejezni, és reméljük, hogy nemsokára azon helyzetbe jutunk, hogy a mérnök- és építész-egyesületnek ajánlatát igénybe fogjuk vehetni.

A mostanáig rendelkezésünkre álló összeg az egyesület pénztárnoka által kezelt 600 frttal közel 3000 frt, ehhez számítva Poprád városának ajánlatát 2748 frt értékben, valamint a sorsjátékból eredő körülbelől 2500—3000 frtot, közel 8000 frt birtokában vagyunk. A múzeum jelenlegi helyiségeért bér fejében fizetünk 80 frtot, ezen összeget kamatokra és törlesztésre fordítva, felvehetünk legalább 1300 frtot. Továbbá azt bátorkodunk ajánlani, hogy az egyesület 5 éven keresztül 500 forintjával járulna az építési tőkének gyarapítására. Ha ezen indítványunkat a t. közgyűlés elfogadná, nemsokára 12,000 forint állana rendelkezésünkre, és ez majdnem elegendő egy, ha nem is pompás, de minden esetre tisztességes épület felállítására, mely épület egyesületünknek hajlékot és hegységeink nyers és ipari kincseinek állandó tárházat nyújtana. Különben az egyesületnek t. tagjain múlik, hogy mikor készül el a múzeumi épület és milyen lesz az. Ha például minden tag egy pár éven keresztül évenként csak egy forinttal járulna hozzá ezen nemes czél támogatásához, oly tekintélyes összeg birtokába jutnánk, melylyel minden aggodalom nélkül hozzá lehetne fogni a terv megvalósításához. Azonban az egyesület tagjainak

még másképen is áll módjában ügyünket támogatni. Egy pár buzdító szó nem egyesületi tagokat is áldozathozatalra bírna, hiszen hazai tudományosságunk oltárára áldoznák filléreiket, hazánk reputációja erdekében adóznának. Oszlassák el a múzeumokra vonatkozó téves véleményeket, figyelmeztessék a kétkedőket Temesvár, Tolna stb. példájára, mutassák ki, hogy más nemzetek miként vélekednek a múzeumokról; mondják meg, hogy a praktikus amerikaiak, miként hajtották végre James Smith végrendeletét, mely így szól: „Egész vagyonomat az éjszakamerikai Egyesültállamoknak hagyományozom egy „Smithsonian institution" nevű alapítványra, mely az ismeretek fejlesztését és az emberek között való elterjedését eszközölje." Az amerikaiak a végrendelet szellemének és intentióinak óhajtván megfelelni, Washingtonban egy nagyszerű múzeumot alapítottak. Nem árt tekintélyes szakférfiak és — lapok nyilatkozatára is hivatkozni, mely nyilatkozatok iparkodásunkról a legnagyobb elismeréssel szólnak. Igy például az „Österr. Touristenzeitung" egy helyen azt mondja: „A Poprádon felépítendő ezen múzeum, habár az alpegyesületek tudományos irányának ellenesei az alpinisztikától távol állónak fogják tekinteni, az egyesületi tevékenység oly fényes és maradandó emléke lesz, mely a Kárpát-egyesület nevét messze Magyarország határain túl ismeretessé és tiszteltté fogja tenni." Különben számtalan út és mód van, melylyel ügyünknek pártfogókat lehet szerezni; támogasson mindenki erejéhez képest, legyen mindenki buzgó apostola nemes ügyünkek, és a siker el nem maradhat.

Lőcsén, 1882. augusztus 4-én.

A múzeumi bizottság megbízásából:

Dr. Roth Samu,
a bizottság ügyvívője.

VII.

Bericht des Museums-Komités.

Das Komité ging von dem Prinzipe aus, dass das Karpathen-Museum nicht die beliebige Sache Einzelner, nicht das Ambitionsobjekt einer Stadt oder eines Komitates, sondern Angelegenheit einer ausgedehnten Gebirgsgegend, also des ganzen Landes sei, ja dadurch, dass das Museum nebst praktischen Zwecken auch der Wissenschaft zu dienen berufen ist, einen internationalen Charakter erhalte. Demzufolge dehnte das Komité die Geldsammlungen nicht nur auf das ganze Land aus, sondern sogar über dessen Grenzen hinaus. Schon im Vorjahre hatten wir unsern namhafteren Bädern Sammlungs-Bogen zugeschickt, heuer wandten wir uns an die Gründer, Ausschussmitglieder und Lokalvertreter des Vereines, sowie an die Direktionen der Mittel- und höheren Schulen mit der Bitte, unsere Sache fördern und für das Museum im Kreise ihrer Bekannten Sammlungen veranstalten zu wollen. Von den 483 versandten Subskriptionsbogen gelangten 36 leer und 68 ausgefüllt zurück, 379 sind aber noch ausständig. Ausserdem wurde der hohe Klerus, die Geldinstitute und hervorragendere industrielle Etablissements angegangen, doch hatte diese besondere Aufforderung geringen Erfolg. Die nöthigen Schritte bei unserer hohen Aristokratie einzuleiten übernahm unser verdienstvoller Präsident.

Bisher betragen die subskribirten und anderweitigen Spenden 2349 fl., wovon jedoch 253 fl. für die Lotterie zu verwenden sind. Indem wir hiemit den edlen Spendern und Sammlern tiefen Dank aussprechen, können wir nicht umhin, zugleich jene geehrten Herrschaften, welche die Subskriptionsbogen noch nicht zurückgesendet, freundlichst zu ersuchen, sie mögen sich unserer Sache annehmen und die Sammlungsbogen je eher übermitteln wollen. Neben dieser Sammlung wurde noch eine andere eingeleitet. Die vorjährige General-Versammlung hat nämlich ein aus 24 Damen bestehendes Lotto-Komité erwählt, dessen Mitglieder ersucht wurden, Geldspenden und Gewinnstgegenstände zu sammeln. Der grösste Theil dieses Komités entfaltete auch grossen Eifer, doch stellte sich mit Rücksicht besonders auf den Absatz der Loose die Nothwendigkeit heraus, die Zahl der Komité-Mitglieder zu vergrössern, was denn auch in der am 1. April in Kesmark stattgefundenen Ausschuss-Sitzung geschah, indem das Lotto-Komité auf 80 Mitglieder ergänzt wurde. Ausserdem wurde noch beschlossen, behufs einer Landes-Lotterie 20,000 St. Loose á 25 kr. zu emittiren. Die Verloosung war auf heute bestimmt. Da jedoch bisan ungefähr nur 850 Gewinnste und nur für 8000 St. Loose der Betrag eingegangen, somit für 12,000 St., obwohl diese sich auch schon in den Händen des Publikums befinden, noch nicht entrichtet ist: sieht sich das Komité bemüssigt, der Löbl. Generalversammlung die Verschiebung des Verloosens auf den 28-sten dieses zu beantragen und

um die Ermächtigung zu bitten, von den zu Gunsten der Lotterie eingeflossenen 253 fl. bei besonderer Berücksichtigung heimischer Artikel die noch fehlenden Gewinnste beschaffen zu dürfen. Die Gewinnste sind im Park Husz — Poprád — ausgestellt und leitet die Verloosungs-Angelegenheit unter dem Vorsitz des Herrn David Husz ein hiezu designirtes „Verloosungs-Komité." Hiebei fühlen wir uns gedrungen, der Löbl. Generalversammlung den Antrag zu stellen, dieselbe möge den edlen Spendern und Sammlern, sowie all denen, welche das Arrangement der Lotterie zu fördern so gütig waren, protokollarischen Dank votiren.

Nächstdem war das Komité bemüht, bezüglich des seitens der Stadt Poprád, sowie des Herrn David Husz zu Gunsten des Museums gemachten Anerbietens rechtskräftige Dokumente zu erlangen, und wurde dies unser Bestreben von Erfolg gekrönt. Doch muss hiebei erwähnt werden, dass betreffs der Stelle für das Museum eine Aenderung geschehen. Bekanntlich hatte die Stadt Poprád zwei Bauplätze offerirt, den einen links, den andern rechts von der nach Grénicz führenden Strasse, beide Besitzthum des Herrn David Husz, der dieselben dem Vereine unentgeltlich zur Verfügung stellte. Die vorjährige Generalversammlung entschied sich über Antrag des Ausschusses für letztern Grund. Als dieser jedoch abgesteckt und eingezäunt werden sollte, tauchten bezüglich seiner Zweckmässigkeit einige Zweifel auf; hiezu kam, dass die Bevollmächtigten der Stadt Poprád in der Komité-Sitzung am 18. März die Erklärung abgaben, dass die Stadt den zur Erbauung des Karpathen-Museums versprochenen Beitrag von 2748 fl. nur für den Fall zu leisten sich anheischig mache, wenn der Verein den von der Gréniczer Strasse links, als näher zur Stadt gelegenen Grund als Bauplatz annehmen würde. Angesichts dieses Thatbestandes glaubte das Komité und zufolge seiner Information auch der Ausschuss dem Wunsche der Stadt Poprád willfahren zu sollen, und dies umsomehr, als dieser Platz laut Wohlmeinung von Fachmännern noch geeigneter sei zur Errichtung des Museums, als der frühere, — Herr Husz auch diesen dem Vereine gratis überlässt, und die in Aussicht gestellte jährliche Unterstützung, sowie den durch eine Schenkungsurkunde sichergestellten Besitzantheil — nämlich $^1/_{10}$ seines Etablissements — auch für diesen Fall aufrecht erhält. Wir ersuchen demnach, die Löbl. Generalversammlung wolle zu dieser Aenderung ihre Zustimmung geben.

Im Anschlusse an den Bauplatz sei auch jenes erfreulichen Umstandes erwähnt, dem gemäss der „Ungarische Ingenieur- und Architekten-Vereins" gelegentlich seines Hiersein im verflossenen Jahre das Versprechen gab, uns den erforderlichen Plan für das Museum ohne Remuneration besorgen zu wollen. Der Ausschuss verabsäumte es denn auch nicht, genanntem Vereine für dessen freundliches Anerbieten den gebührenden Dank auszusprechen, und hoffen wir, bald in die angenehme Lage zu kommen, von der erwähnten Zusage Gebrauch machen zu können.

Derzeit verfügen wir miteinberechnet die vom Vereinskassier verwalteten 600 fl.; über folgende Beträge beiläufig 3000 fl. in Baarem, das Offert der Stadt Poprád im Werthe von 2748 fl., hiezu der aus dem Lotto anzuhoffende Betrag mit 2500—3000 fl., macht in Summe ungefähr 8000 fl. Wenn wir die für das jetzige Museumslokal an jährlicher Miethe gezahlten 80 fl. zur Zinsenzahlung und Amortisation verwenden, können wir wenigstens 1500 fl. aufnehmen. Nächstdem erlauben wir uns den Antrag zu stellen, der Verein möge durch fünf Jahre 500 fl. zur Stärkung des Baufondes beitragen. — Wenn nun die Löbl. Generalversammlung diesen Antrag annimmt, dürften uns in Bälde 12000 fl. zur Verfügung stehen, eine Summe die beinahe hinreichen würde, ein wenn auch nicht monumentales, jedoch immerhin anständiges Gebäude zu errichten,

welches unserem Vereine und den Natur- und industriellen Schätzen unserer Gebirge eine ständige Heimstätte sichern würde. — Übrigens steht es bei den geehrten Vereins-Mitgliedern, wann nnd wie das Museum errichtet werden kann. Wenn beispielweise jedes Mitglied einige Jahre hindurch je 1 fl. zu diesem edlen Zwecke beisteuern würde, so hätten wir bald eine solch ansehnliche Summe beisammen, mit der wir ohne Besorgniss an die Verwirklichung unseres Planes schreiten könnten. Doch auch in anderer Weise können die Vereinsmitglieder unsere Sache fördern. Einige aneifernde Worte, und auch Nichtmitglieder würden ihre Pfennige auf den Alter der vaterländischen Wissenschaft opfern, würden sich im Interesse der Landesreputation einer Beisteuer nicht entziehen. Es gilt also die irrigen Ansichten über Museen zu zerstreuen, den Zweifelnden das Beispiel von Temesvár, Tolna u. s. w. vorzuhalten, hinzuweisen darauf, wie andere Nationen über solche Institute denken, und bekannt zu geben, in welcher Weise die praktischen Amerikaner nachstehendes Testament James Smith's durchgeführt haben. „Mein ganzes Vermögen testire ich den Vereinigten Staaten von Nordamerika zur Gründung einer Anstalt unter dem Namen „Smithsonian institution", deren Zweck es sein soll, die Bildung zu fördern und zu verallgemeinern." Von dem Wunsche beseelt, dem Geiste und den Intentionen des Testamentes zu entsprechen, gründeten die Amerikaner in Washington ein grossartiges Museum. — Auch dürfte es vielleicht nicht überflüssig sein, uns auf die Aeusserungen hervorragender Fachmänner und Blätter zu berufen, welche für unser Streben höchst anerkennend lauten. So lässt z. B. die „Oesterreichisch Touristenzeitung" an einer Stelle sich folgendermaassen vernehmen: „Dieses in Poprád zu erbauende Museum wird, wenngleich es die Gegner der wissenschaftlichen Tendenz der Alpenvereine als eine der Alpinistik ferne stehende Schöpfung bezeichnen werden, ein glänzendes und bleibendes Denkmal der Thätigkeit des Vereines sein, das den Namen des Karpathen-Vereines weit über die Grenzen Ungarns hinaus bekannt und geachtet machen wird."

Im Übrigen gibt es der Mittel und Wege, um der Sache werkthätige Freunde zu gewinnen, unendlich viele, es möge Jeder uns nach Kräften unterstützen, es werde Jeder ein eifriger Apostel unseres edlen Vorhabens, — und der Erfolg wird nimmer ausbleiben.

Leutschau den 4. Aug. 1882.

Im Auftrage des Komités

Dr. Samuel Roth,
Obmann.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10.331/1952. sz.

JOHNAN MEIRAN
EXPORT
BOOKMAN
KOMMERCIO

JOLNÁR MIHÁLY
ÖZVEGYE
BÖRSA U.
KÖNYVKÖTŐ
BUDAPEST